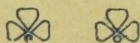

❖ מגבורי האומה ❖

תולדות ישראל ע"פ ביוגרפיות.

מאת

שרמה ברמן.

ורשה.

כרך שני.

מגבורי האמה

תולדות ישראל על פי ביוגרפיות

מאת

שלמה ברמן.

כרך שני

מר' חנינא בן חמא עד רב אשי

הוצאת "חורשיה"

הממכר : יהושע אהרן צימלר, ישיבה

ת ב נ

כא, (כב) רבי חנינא בן חסא.

כג, (כד) רב (אבא אריכות).

כד (כה) שמואל (ירמיהו).

כה, (כו) רבי יוחנן בן נפחא.

כו (כז) רבי שמעון בן לקיש (ריש לקיש).

כז (כח) רב חונא ורב יהודה.

כט (ל) רבי אבהו.

ל (לא) רבא ורב יוסה.

לא (לב) אבוי.

לב (לג) רבוי.

לג (לד) רבי יהודה הנשיא (השלישי) והלל השני בנו וזכור.

לד, לה) רב אשי, התלמוד בבלי והתוספתא.

כא.

רבי חנינא בן המא.

א.

זימת רבי יהודה הנשיא - הוא "רבנו הקדוש" או "רבי" - בשיבה טובה, וימר העם על מותו מאד כהמר על יחיד בדור. ויירש את כסאו אחריו בנו הגדול, רבן גמליאל השלישי. ויהי רבי שמעון בנו הקטן עוזר על יד אחיו הגדול, כי היתה משרת חבט הסנהדרין על שכמו, יען כי גדול היה רבי שמעון מרבן גמליאל אחיו בתורה ובחכמה הרבה מאד, ולו מסר רבי יהודה הנשיא אביו את רבי תורותיו ואת סדרי המשנה. אך לעמת זאת קטן היה מרבן גמליאל במדות ובמוסר, כי היה קפדן, נוח לבעים וקמצן.

אבל לא כן היה רבן גמליאל השלישי. הוא היה איש נוח לבריות, רחום וחנון, טוב ומטיב, ירא חטא, אוהב תורה וחכמה. בפתגמו הקצר הביע את כל רוחו והשקפתו

על למוד התורה בימיו. הוא היה אומר :
"יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" (עם
ידיעת המדעים והמלאכות) , "שיגיעת שניהם
משכחת עון" , לאמר : אם ייגע האדם ויעמול
גם בתורה גם בחכמה או במלאכה , לא
תהיינה עתותיו בידו לחטוא , תחת אשר אם
יעסק האדם רק בתורה לברה , לא תוכל
היא להצילו מפח העון . את דעתו זאת
הוסיף לבאר בדבריו אלה : "וכל תורה שאין
עמה מלאכה סיפה בטלה" , כי התורה לא
תוכל לת לו לחם לאכל ובגד ללבוש , אם
לא למד את ידיו לאחו בעבודה , ויאלץ
לבטל מתורתו , ואז התורה הזאת , "גוררת
עון" , כי , אם מלאכה להחיות בה את נפשו
לא ידע הלא יאלץ להונות בני האדם .

מאהבה רבה לצאן מרעיתו הקדיש
רבן גמליאל השלישי את כל פעולותיו לטובת
עמו , בחשבו את הלאם לעיקר , ואת ראשו
ומנהיגיו – לטפלים לו . את השקפתו זאת
הביע בפתגמו הנעלה , שיצא מלבו הטהור
בדברים כאלה : "כל העוסקים עם הצבור
יהיו עוסקים עמהם לשם שמים (כלומר :

באמת ובלב תמים), שזכות אבותם (של הצבור) מסיעתם (עוזר את ראשי הצבור לפעול לטובת העם), וצדקתם (של העוסקים גם הצבור) עומדת לעד".

בהיותו נשיא העם וקרוב לממשלת רומה, ידע את רוח המושלים ותהפוכות דרכיהם עם העמים הנכנעים תחתם, ויזהיר את העם לבל יתקרב הרבה אל מושלי רומה, וכל יתן אמון להם אם ידברו באזניו הלקות, כי אמנם רכים יהיו דבריהם משמן, אך המה פתחות. ולכן אמר הנשיא הזה: "הו זהירים ברשות (הזהרו מפני המושלים הרומאים) שאין מקרבים לו לאדם אלא לצרך עצמם (כאשר יחפצו להנות מהאיש ההוא) נראים כאוהבים בשעת הנאתם (בעת שהם נהנים מהאדם) ואין עומדים לו לאדם בשעת דחקו (לא יהיו לעזר לו בבוא עליו צרה)".

אם נחפץ להבין היטב את עצתו המחכמה הזאת, הראויה להיות תמיד נר לרגלי בני עמנו, הנענים הנודדים מגוי אל גוי זה כשנות אלפים, אז עלינו לדעת את מצב עמנו המדיני אחרי מות רבנו הקדוש,

אשר עליו אמרו חכמינו: „משמת רבי הוכפלו הצרות“.

אם גם בחיי המלך פינירוס קיסר רומה לא היה דרך עם ישראל סוגה בשושנים, הנה אחרי מות הקיסר הישר הזה, ובעלות קבוקלה בנו ההולל על כס רומה, עוד רבו מצוקות העם הנדכה, כי לרגלי מלחמותיו בארץ הפרתים אלצו בני יהודה לכלכל את צבאותיו גם בשנת השמטה, למרות ההנחה שעשה זה כבר אחד קיסרי רומה ליהודים, לבל ישלמו מס בשנת השמטה. המצב הזה אלץ את אחד החכמים מתלמידי רבי, הוא רבי ינאי, להתיר לבני יהודה לחרוש ולזרוע בשנת השמטה ההיא, למען יוכלו עמוד בעת רעה כזאת.

אחרי הקיסר הזה מלך הליגיובאלוס בנו. כאביו בן גם הוא היה איש רע מעללים, משחת המדות, עובר אלילי אסיה. הליגיובאלוס עבד גם את האליל הנתעב, את הבעל, ויבן היכל לכבוד אלילו זה ברומה, וינהג מנהגי שגעון, בהמלו את בשר ערלתו, ובהזהרו לבלתי אכל מבשר

החזיר; אבל לא קבל עליו את דת היהדות,
כי אם מהיותו עובד אלילי אסיה, ומחפצו
לתת תקף ועז לעבודת הבעל בעיר רומה
התנהג במנהגי אסיה.

מובן הדבר, כי בעת אשר מושל כזה
יושב על כסא המשפט, או אין משפט ואין
צדק בארץ, ולכן אם אמנם מצב היהודים
בימיו לא היה רע ממצב יתר העמים,
הנתונים למרמס תחת כפות רגליו, כי כלמו
סבלו מעקת רשע זה; אך צרת הרבים הזאת
לא היתה אף כעשירית נחמה לזרע יעקב
הבנוז, כי מה כחו כי ייחל לימים טובים
מאלה, והוא כבר למד להיות מרדף בלי
חשך! ואם בהמר ארץ מושליה העריצים
יוקל לרבים מיושביה, אך לא כן בני ישראל:
המה אך את הרעות המדיניות יקבלו תמיד
חלק בחלק עם שכניהם, אך הטובות
המדיניות כי תבאנה, עדיהם לא תגיענה.
ובמשך ימי שני הקיסרים האלה היה
על רבן גמליאל לשבת על כס נשיאות אביו!
ונשיאותו גם היא לא יכלה השביעהו נחת
ורצון, כי לא היה לה עוד היופי והברק,

שהיו לה בימי קדם, בימי רבי יהודה הנשיא ואבותיו. כמעט מת רבי, והנה התפזרו תלמידיו אל כל רוח, אלה יסדו למו בתי מדרש לבדם, ואלה עזבו את ארץ ישראל כליל, וילכו למו בבבל; ואחדות התורה היתה בלא היתה. וכח לא היה ביד רבן גמליאל הנשיא הטוב הזה לאחד את הנפרדים, וכנראה לא אבה להשתמש בעצת אביו, שיעצוהו לפני מותו לאמר: „נהג נשיאותך ברמה, וזרק מרה בתלמידים!“ ולו גם אמר ללכת בעצת אביו, כי עתה לא היו שימעים לו מאת החכמים ולא נכנעו מפניו, כי מהיות ידיעתו בתורה לא רבה, לא היה מוראו על פניהם, והיו שמים לאל את דבריו, כי במה נחשב הוא בעיניהם, אם גם מפני אביו התפרצו לפעמים ?

הנה בן ירדה הנשיאות בארץ ישראל ממצבה הרם, שממנה יצאו תמיד תורה ואורה לכל בית ישראל, ותפלס את כל מעגלותיהם בחיים וברת, ותשאנה בידה רק הזכויות המדיניות, אשר היו לה למורשה מהנשיאים הראשונים, ואשר גם

מושלי רומה הכירו תקף הזכויות האלה ועון.
 הזכויות האלה נתנו חתיתן על העם ועל
 חכמיו ולא נועזו לגעת בהן. ורק הודות
 להזכויות האלה עוד לא בא זופרוד, לפוצץ
 את בית יעקב לרסיסים. אחת הזכויות האלה
 היה קדוש החדש. הזכות הזאת לקבוע
 חדשים ומועדים, היתה רק בידי הנשיא ובית
 דינו, ואליו יצפו כל בית ישראל בארץ
 ובגולה. ואף אמנם חשבון מולד הלבנה
 וקביעת המועדים כבר ידוע היה לחכמים
 רבים, אך הם לא נועזו לעשות את הרבר
 בלי רשות הנשיא. —

ב.

וירא רבי יהודה הנשיא בעין חכמתו
 באחרית ימיו את אשר יקרה לצאן מרעיתו
 אחרי מותו, ויבן, כי בנו הגדול לא יעצר
 כח למשל בעמו ממשלה בלתי מגבלת, יען
 כי מעטה ידיעתו בתורה, ובנו הקטן, שמעון,
 אם אמנם חכם הוא וגדול בתורה, אך מדותיו

הרחיקו ממנו את חבריו החכמים , אשר לא כבדוהו . הנה כי כן רעה רבה נשקפה אחרי מות הרועה הנאמן ההוא לאחרות התורה , שממנה היו תוצאות גם לאחרות הלאם , אחרי אשר לא היתה עוד לישראל ממשלה מדינית , ותורתו היא היתה לו עתה מדינתו , ורק באחרותה יכל העם הנודד והמפור הזה להשגב ולהנצל מכליון .

או מצא לו רבי יהודה הנשיא איש אשר כלבבו , איש אשר בידעותיו הרבות בתורה ובחכמה , במדותיו הטהורות והנעלות יוכל להכבד על פני העם , והוא ישים משטרו בבית המדרש , ואליו כל החכמים ידרשון , ובזה תאחד התורה , והיתה גם הלאומיות בטוחה מפרוד ומאבדן .

האיש ההוא היה רבי חנינא בן חמא הכהן . הוא היה בן ארץ ישראל . בימי נעוריו ירד בבבל , וילמד שם תורה מפיו אחד חכמי בבל , רב המנונא שמו . שם נשא אשה , ויולד בנים . ויהי כי הוטב מצב היהודים בארץ ישראל בימי רבינו הקדוש , וישב רבי חנינא ארצה ישראל , ויבא אל עיר רבי ,

וישב לפניו, ויקשב תורה מפיו כאחד התלמידים. ויהי בשבתו בבית מדרשו של רבי והוא מרם ידע דרך רבי ומנהגיו עם תלמידיו, וירחיב עז בנפשו, פעם אחת, לתקן שגיאה אחת, אשר יצאה מפי רבי כי קרא: "יונות הומיות", ויאמר לו רבי חנינא: לא כי "הומות" כתוב.

או עלה עליו קצף רבי יהודה הנשיא, אשר דרש תמיד מאת באי בית מדרשו משמעת והכנעה גמורה אליו, וישאל את רבי חנינא: "לפני מי למדת תורה בבבל?" ויענהו רבי חנינא לאמר: "לפני רב המנונא!" ויאמר לו הנשיא: "אם כן בשוכך בבבל תאמר לו, כי מניתך להיות "חכם". ומוה הבין רבי חנינא כי לא יקרא עוד בשם "רבי". ורבי חנינא שמע חרפתו וידם. ויבן, כי אמנם בו האשם, על כי לא נזהר בכבוד מורהו נגד כל חבריו, ויתאמץ מאז להיטיב דרכיו ומעלליו, למען מצוא חן בעיני מורהו הגדול. ובמה יוכה תלמיד את ארחו? הלא בהקשיבו בשום לב לדברי תורת מורהו,

אשר יהיו חרותים תמיד בזכרוננו, ומהם לא יט ימין ושמאל .

וכן עשה גם רבי חנינא . מכל תלמידיו רבי יהודה הנשיא לא היה אף אחד אשר דבק בכל לבו ובכל נפשו בתורתו ובמשנתו כרבי חנינא . רבי חייא הגדול , אשר מרה לפעמים את רוח רבי , אסף עוד הלכות רבות , אשר זרן רבינו הקדוש הלאה , ולא הפין לתת להן מקום במשנתו , ויקבצן רבי חייא לאחת אחת , ותהיינה לספר גדול , ותקראנה ההלכות האלה בשם „משניות חיצוניות“ , או „בריות“ בשפת ארם . כרבי חייא בן עשה גם ברקפרא , ובדרכיהם הלך אחרי בן אחד מתלמידיהם רבי הושעיה הגדול הידוע בתלמוד בשמו : „רבי אושעיה רבה“ . –

לעמית זאת לא שם רבי חנינא את לבו הרבה למשניות החיצוניות האלה , ורק תורת רבי יהודה הנשיא היתה לו לקו , ומשניותיו – למשקלת . את כל אלה ראה הנשיא , וימחל על עלבוננו , ויקרב אליו באהבה את תלמידו הנאמן הזה , ויצו

את רבן גמליאל בנו מרם מותו לאמר:
 „חנינא בן חמא ישב בראש!“ כלומר: הוא
 יהיה ראש הישיבה. ויהי בין תלמידי רבנו
 הקדוש חכם אחד, ושמו רבי אפס. ויהי
 רבי אפס גדול מרבי חנינא בשנים, ולא
 חפץ האחרון לקבל עליו את המשרה הנכבדה
 הזאת כל עוד רבי אפס חי, כי היה רבי
 חנינא ענו מאד, ויבחר להיות השני לחברו
 הגדול ממנו בשנים.

ויהי שם תלמיד אחד מתלמידי רבי
 יהודה הנשיא, והאיש – איש זקן, וכפי
 הנראה לא היה מענוי הרוח, ויאמר: „אם
 רבי חנינא יהיה הראש, אז אהיה אני השני
 לו, ואם רבי אפס ישב בראש, גם אז
 אינני חפץ להיות השלישי למו כי אם
 השני“. וישמע זאת רבי חנינא וימחל גם
 הפעם על זכותו ויאמר: „לו יהי כדבריו,
 אהיה אנכי השלישי“.

ורבי אפס היה אז איש זקן בא בימים,
 ולא האריך ימים לשבת על בנו וימת. ויעל
 אחריו רבי חנינא לשבת על כסאו, ויהי הוא
 המורה הראשון בכל ארץ ישראל. ויקן בכה

חכמתו הרבה את לבות כל חכמי דורו, כי מלבד דעתו את התורה להלכה, ידע גם את השפה העברית, ואשר על כן נקרא שמו בפי בני דורו ואחריו: "רבי חנינא קרא". ובעת ההיא, עת ירדת השפה הלאומית, היתה המעלה הזאת נכבדה מאד בקרב העם. דעתו את התורה היתה הגיונית, ההולכת לאט כמי השלוח. ובהגיונו זה, אשר פיו יקבנו בשם "פלפול", התפאר בריבו עם רבי חייא הגדול, כאמרו: "האם אתי הריב? הן אם תשתכח, חס ושלום, תורה מישראל אשיבנה בכח פלפולי!" והפלפול הזה לא היה אותו הפלפול העקום והמסבך אשר בו הצמינו או גם הרבה מחכמי המשנה, כי אם חקירה ודרישה בהלכה על פי יסודות ההגיון הוך והמדות הישירות, שבהן התורה נדרשת, כי הלך בעקבות מורהו הגדול, רבי יהודה הנשיא.

מלבד זאת עוד תכונה נעלה היתה בתכונותיו, כי אהב את ארצו הקדושה אהבה בלי מצרים. הוא עמל הרבה לתקן את הדרכים והמסלות לעיובי ארץ, למען ירבו

בני עמו לבוא מהגולה ארץ ישראל, ויצו לסקל את האבנים מהדרכים. ואם שמע, כי איש ישראל חפץ לעזוב את הארץ הקדושה היה מתמרמר מאד. לאיש אחד מת אחיו בגולה, בבבל, וזרע לא השאיר אחריו. ויבוא האיש וישאל את רבי חנינא ויאמר: "האוכל לרדת שמה ליבם את אשת אחי?" ויען רבי חנינא: "אחיו נשא נכרית ומת, וברוך אלהים שהרגו, והנה זה אומר לרדת גם הוא שמה!"

וחכם אחד מתלמידיו היה, ושמו רבי שמעון בן אבא, ויהי האיש עני מאד. ויבוא אל רבי חנינא, ויבקשהו לתת לו אגרת-תעודה על עניותו, למען ירד בבבל למצוא שם מחיתו, כי פה בארץ ישראל קשתה עליו הפרנסה מאד. ויצר לרבי חנינא על אשר יעזבו את ארצו מבחרי בניה, ויאמר אליו בקול מתחנן: "למחר אני הולך אצל אבותיך (אמות), והם יאמרו לי: נטיעה אחת של חמדה היתה לנו בארץ ישראל, ואתה נתת לה רשות לצאת חוצה לארץ?" איש אשר כזה, שאהבת ארצו

בערה בלבו כאש , נחוץ היה בימים ההם
להיות לראש בארץ ישראל , לבלי תהפך
למדבר שממה מעקת אויב !

ג .

דרכיו בהלכה היו ישרים . הוא לא
הרבה לפלפל , לשאת וליתן בלי כל תעלת ,
ורק למען חדר את השכל . בהוראותיו שם
לבו רק לדברי המשנה . אולם כרועה נאמן ,
היודע המיד מחסוריו עמו וצרכי הדור ,
בראותו , כי החיים דורשים ממנו לשנות את
ההלכה באופן אחר מאשר היא כתובה
במשנה , היה רבי חנינא עשוי אז לבלי חת ,
ויורה וידין , כפי אשר הורתו שכלו , מבלי
פנות אל דברי המשנה , בדעתו , כי התורה
היא תורת חיים , הנותנת חיים לכל המחזיקים
בה , וכי התורה לא נהנה למלאכי מרום ,
כי אם לבני האדם . אשר צרכיהם משתנים
מיום אל יום , ועמהם מוכרחים להשתנות
גם החקים והמשפטים .

אבל החפץ והתאוה לפלפל ולהוסיף הלכות על הלכות לא חדלו בקרב החכמים. המשניות החיצוניות מצאו למו אונים קשובות בבתי מדרש אחדים, ביחוד בבית מדרש יהודה בן רבי חייא ובבית מדרש רבי ינאי העשיר, תלמיד רבינו הקדוש, וחותנו של יהודה בן רבי חייא. שני בתי המדרש האלה היו גם הם בעיר מושב רבי חנינא – בצפורי, ויהיו לשכים בעיני המורה החכם הזה, היושב על כסא רבי. ביחוד מררפו רבי ינאי ויבוזהו נגד חבריו ותלמידיו, באמרו לו, כי איננו יודע הלכות כי אם קרוא מקרא.

ורבי חנינא הענו סבל נשא בדמיה את הכלימה, אשר הכלימהו החכם העשיר והגאה, ולא גרה בו מדרן, ויהי מן הנעלבים ואינם עולבים, ויעש את מעשהו בהשקט ובבטחה, ויוסף לרעות את עמו על מבועי התורה והחכמה, וינהלם בעצותיו המחכמות ובמאמרו באגדה הנפלאים, אשר תוכם יצוף מוסר נעלה ומדות טובות לאשר את בני עמו בדרך טובים.

ממאמריו היקרים האלה נוכח לדעת,
מה יקרו בעיניו לאמו וכל קדשיו. את יום
השבת כבד, וירם את מעלתו מאד, ובערב
יום השבת היה אומר לתלמידיו: „בואו ונצא
לקראת שבת המלכה!“ גם בליל מוצאי
השבת, לפי דבריו, על כל בן ישראל לאכל
ולשתות אם מעט ואם הרבה, מפני כבוד
השבת. והסעודה הזאת נקראה בפי החכמים
בשם „סעודת מלוה המלכה“.

שם שמים היה יקר בעיניו עד למאד
לבל יחלל ברבים; ויזהר את בני עמו מחלול
שם שמים לאמר: „טוב לאדם שיעבור עברה
בסתר ואל יחלל שם שמים על ידו“.
הדברים האלה מראים לדעת, עד כמה היתה
השקפתו על חקי התורה נאורה. לפי דעתו
לא העברות ולא המצות הן עיקר הלאומיות
של ישראל, כי אם כבוד הלאם, שנקרא
אז בפי החכמים בשם: „שם שמים“. ולכן
אמר רבי חנינא, כי, אם יאלץ בן ישראל
לעבור עברה בסתר, ואיש לא יראנו, ועל
ידי זה ינצל מעשות דבר, אשר לא לפי
כבוד לאומיותו הוא, אז טוב לו לעבור את

העברה ההיא , מתת את שם לאומיות ישראל לשמצה .

עמו היה יקר בעיניו מכל . חבתו לכן ישראל היתה בלי גבול . על דבר החיים הנצחים בעתיד אמר , כי רק בני ישראל לא ידעו טעם מיתה , אבל כל העולם כמנהגו יהיה נוהג – יולדו גם ימותו . אחד המינים אמר לו : „עתה הנכם אנשים ממאים , יען נאמר : טמאתה בשליה” . ויענהו רבי חנינא : „בא וראה מה שכתוב בהם : השכן אתם בתוך טמאתם – אפילו בזמן שהם ממאים שכינה ביניהם” . ולא רק כבוד כל הלאה , כי אם גם כבוד איש ישראל אחד היה נכבד בעיניו עד מאד . הוא אמר : „כל הסוטר לועו של ישראל , כאלו סוטר לועו של שכינה” . לאמר – המכה בן ישראל , כמו נגע בכבוד האלהים .

ביחוד דרש בכבוד החכמים ובשבחם ויאמר : „תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם , שנאמר : וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך” . החכמים היו בעיניו בוני בית הלאומיות בישראל , באמרו : „אל תקרא : „בניך” ,

אלא – "בוניך" , עוד אמר : "אפיקורוס (איש שאין לו חלק בעולם הבא) , זה המבזה תלמידי חכמים" . ועל האנשים , המונעים חסדם מחכמים עניים , אמר "כי מתמלאות עיניהם עשן בעולם הבא" .

דבריו , שדבר על אדות חובת התפלה , ראויים הם להיות לאית ולמופת לבני הדורות הבאים , אשר עשו את הפלתם כמצות אנשים מלמדה . הוא הלל מנח את האיש , אשר נמנע מהתפלל אחרי שתותו יין אף אם לא אברה בינתו משכרות , ויברך את האיש העושה כזאת ויאמר : "סוגרים בעדו צרות" , כלומר , לא תבוא עדיו כל צרה . וגם רבי חנינא בעצמו , כאשר קרה לו המקרה לבעס (וכפי הנראה מהכונת נפשו היה לו מקרה כזה חזון לא נפרץ) לא היה מהפלל ביום ההוא .

בכלל לא ישרו בעיניו האנשים המקימים מצות התורה , לא מהכרתם הפנימית , כי אם להתהדר ולהכבד בהן על פני העם , ויאמר : "גדול המצוה ועושה , ממי שאיננו מצוה ועושה" כלומר – מהאיש אשר לא

צותה אותו התורה לעשות את המצוה, והוא עושה, יען כי בזה מראה האיש לדעת, כי כונתו היא רק להתחסד, ולא לעשות רצון אלהיו. —

פתגם אחד קצר נשאר מרבי חנינא, המראה לדעת מה רמו ומה נשגבו השקפותיו על חובת האנושית. הוא אמר: „חיתמו של הקדוש ברוך הוא — אמת“. האמת היא אם כן, לפי דעתו, החותם אשר בו חתם היוצר את העולם ומלואו. ועל כן הוסיף לאמר בפעם האחרת: „כל האומר — הקדוש ברוך הוא יתן (עושה טוב לא על פי הדין, כי אם מחסדו) יתרו חייו, שנאמר: הצור תמים פעלו, וכל דרכיו משפט“.

כאיש מדבר בשבח האמת היה רבי חנינא, כמוכן, גם בין צדק, וידרש את הכתוב בתורה: „שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק“ לאמר: „אזהרה לבין שלא ישמע דברי בעל-דין אחד קודם שיבוא בעל-דין חברו“. יען כי תמיד צדיק הראשון בריבו, אבל אם יבא רעהו וחקרו, לכן אל ישמע השופט דברי הנשפט האחד באין הנשפט השני עמו,

כן יפתה להאמין בדבריו, ויוציא אחרי כן
 משפט מעקל. וכן הזהיר גם את בעל-
 הדין מהעול הזה לאמר: „ואזהרה לבעל-
 דין, שלא יטעים דבריו לדין קודם שיבא
 בעל דין חברו“, פן יפתה את השופט לבלתי
 שפט צדק.

מאהבתו את האמת דרש מאת כל איש
 הרואה, כי רעהו עושה עול, שיוכיח באמרי
 פיו את העול, ואם לא יוכיחו ישא הוא
 את עון רעהו. וכן אמר רבי חנינא: „לא
 חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה
 את זה“.

ד .

השקפותיו על השגחת אלהים ועל
 הענינים העומדים למעלה מן הטבע היו
 נאורות ומושכלות. הוא אמר: „הכל בידי
 שמים (האלהים) חוץ מיראת שמים“, לאמר:
 כי הבחירה לעשות טוב או רע נתנה בידי
 האדם, ולא מאת האלהים הצאנה הרעה

והטיבות, אשר יעשו בני האדם, כי לולא זאת איך, באמת, יענש האדם על עשותו הרע, אם מאת האל נגזר עליו להיות רשע? ומה נעים משלו, אשר נשא על האיש הצדיק, אשר הרגל כל ימי חייו לעשות אך טוב וישר, כי לאיש ההוא נקל להוסיף לכת בדרך צדקה! וכן המשיל רבי חנינא: "משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו, דומה עליו ככלי קטן; ואם מבקשים ממנו כלי קטן ואין לו, דומה עליו ככלי גדול".

הן גם בימינו אלה עוד לא פסה האמונה במכשפים, ועל כן אין כל פלא, אשר בימים ההם האמינו אנשים חכמים ומלמדים, כי יש בכח האדם לפעל בעזרת הקסמים מעשים היוצאים מגבול הטבע. אבל רבי חנינא הצטין גם אז כאיש נאור, אשר לא יאמין בהבלים כמו אלה, ויאמר, כי אין בכח כל קוסם לעשות דבר אם ה' לא צוה.

פעם אחת ספרו לו על אדות נפלאות קוסמי מצרים, כי יכולים הם ללבלב את

העצים תכף אחרי הנטעם, ויקרא רבי חנינא :
 „מלין!“ לאמר : דברי הבל וכזב הם ! – אשה
 אחת חפצה לעשות מעשי קסם להרע בזה
 לרבי חנינא, ויאמר לה החכם הנאור הזה
 בלעג : „אם יצלה חפצך בדרך עשי, אבל
 דעי לך כי כתוב : אין עוד מלכדו“. וכן
 היתה דרשתו בבית המדרש על הכתוב :
 „אין עוד מלכדו“ : – „אפילו לדבר כשפים“. –
 עוד מקרה אחד יוביה מה נאורות היו
 השקפותיו. פעם אחת קרה כי עצרו השמים
 מהוריד גשם, ויתאוננו יושבי עירו באזניו
 ויאמרו : „הברך רבי יהושע בן לוי מתפלל
 ומוריד גשם, ואתה אינך יכל!“ ויהי בשנת
 בצרת אחרת, וישלח רבי חנינא ויקרא לרבי
 יהושע בן לוי, ויתפללו שניהם יחדו, ובכל זאת
 לא ירד גשם. אז הוכיח רבי חנינא את יושבי
 עירו על האמינם אמונות הבל, כי יש בכח
 בני אדם להוריד גשם אם ה' לא חפץ. –
 מלבד דעתו הרחבה בתורה היה רבי
 חנינא חכם גם במדעים הכלליים, כי היה
 רופא ופלוסוף לפי מצב החכמות האלה
 בימים ההם. הוא הרחיב עוד אז בנפשו

עז להחליט, כי ממאה אנשים מתים, תשעים ותשעה ימותו מסבת מחלות שונות, ורק אחד אחוז למאה ימות בידי שמים. הדעה הזאת בנויה על מוסדות חכמת-החיים (פזיולוגיה), וגם הרופאים אשר בימינו אימרים, כי רק מעטים הם האנשים המתים מיתה טבעית, אחרי אשר אפסו כחות החיים, ורב בני האדם יגפּו במחלות, אשר תצערדנה אותם אלי קבר, לפני הוא קצם.

בן נמצא מאמר ממנו, המראה לדעת, כי חקר ודרש על דבר סבת המחלה וחקי שמירות הבריאות. הוא אמר: „מפני מה אין בעלי ראתן (חולים במחלת המח) בבבל? מפני שאוכלים תרדין (מין ירק) ושותים שכר של הזמי (שכר העשוי מבשות הגבלה בהזמי)“.

האגדה מספרת על רבי חנינא, כי היה איש חזק, וגם בהיותו זקן בן שמונים שנה יכל לעמוד על רגליו האחת, ולנעל בעת ההיא ולחלץ את נעל רגלו השניה. ויבאר רבי חנינא סבת כחו ובריאותו, ויאמר: „חמים ושמן, שסבתה אותי אמי בהם כילדותי“.

הם עמדו לי בעת זקנתי".

כבר נאמר, כי הענוה היתה אחת מתכונות נפש רבי חנינא הנעלות. הוא נשא וסבל הרבה מחם לבב אחדים מחבריו, אשר ענוהו לא פעם ושתיים עזות בגאווה ובגדל לבב, והוא לא ענם דבר; אולם המקרים האלה הכעיסוהו תמרורים, וישפך את שיחו בחדשה נפלאה באמרו: "אין בן-דוד (משיח) בא, עד שיכלו גסי הרוח (בעלי הגאווה) מישראל, שנאמר: כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך", וכתוב עוד: והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'". —

והוא בעצמו כבד את מוריו ואת חבריו מאד מאד. הוא אמר: "איזהו בן העולם הבא? כל שדעת רבותיו נוחה הימנו". ופעם אחת, בלכתו בדרך, סר מהדרך הקצרה, וילך בדרך רחוקה, למען דרוש בשלום אחד החכמים, רבי שמעון בן חלפתא שמו.

מכל תהלוכותיו עם חבריו רק פעם אחת נראה, כי לא יכל רבי חנינא למחל על עלבון כבודו. וזה הדבר: אחד מתלמידיו רבי יהודה הנשיא, אבא אריכא, או רב, קרא

פרשה בספרי הנביאים לפני רבי. ויבוא רבי חייא הגדול, ויחפץ גם הוא לשמוע את דברי הפרשה, ויחל רב את הפרשה מראש. אחרי כן בא בריקפרא, ויחל רב את הפרשה עוד פעם מראש. והנה הופיע רבי שמעון בן רבי, וישב רב גם עתה לקרוא את הפרשה מראשיתה. אחרי כן בא גם רבי חנינא הביתה; אז קצר כח סבלו של רב ויאמר: הלא אין לדבר סוף! ולא אבה לשוב לקרוא מראש. ויקצף רבי חנינא. והאגדה מספרת, כי שלש עשרה שנה ארך קצפו על רב. — כבוד רבי חנינא היה גדול מאד לא דק בקרב עמו, כי אם גם בקרב בני הגוים שכני ישראל. פעם אחת הלך הוא ורבי יהושע בן לוי חברו אל מושל אחד; ויקם המושל מעל כסאו, ויחרד לקראת שני החכמים העברים האלה. ויהי כאשר שאלוהו עבדיו: „מה ראית על ככה, כי חרדת את כל החרדה הזאת?“ ויען אותם המושל לאמר: „כראות פני מלאכי אלהים ראיתי את פני האנשים האלה“

ואמנם ראוי היה רבי חנינא, כי יכבדוהו

גם הגוים, יען כי אהבת הבריות מצאה תמיד מקום בלבו, ויחשב גם את עובדי האלילים לאנשים. השקפתו זאת נראה מדרשתו: „אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך“, והביא ראייה לדבריו מארונה, שברך את דוד מלך ישראל, ומדרוש מלך מדי, אשר ברך את דניאל, וברכותיהם באו ונהיו. —

האגדה הספר על רבי חנינא נפלאות, כדרכה, כי פעם החיה את עבר קיסר רומא שהומת בידי הקיסר; וכי פעם אחת בא אל רבי יוחנן תלמידו לבקרו בחליו, ויאהו את רבי יוחנן בידו, ויקימנו מערש דונו, וישב רבי יוחנן אל איתנו ברגע ההוא. — רבי חנינא האריך ימים, כי כעשרים וחמש שנים לפני מותו ישב רבי יהודה הנשיא השני, בן רבן גמליאל השלישי על כס נשיאותו. ובימי הנשיא הזה בעלות הקיסר הישר באדם אלכסנדר סוירוס על כס קיסריות רומא הונח לישראל, וירא העם כטובה, אחרי שנות העמל הרבות שעברו עליו. וימת רבי חנינא בשיבה טובה, וכל בני ישראל תרדו לשמע מות הגבר המורם

מעם הזה; ושמועת מותו עברה למרחקים,
ותגיע בבלה, ויתאבלו עליו חכמי ישראל
גם שמה. ורבי יוחנן תלמידו אשר ישב אז
בעיר אחרת, בשמעו על דבר מות רבו קרא
מנהמת לבו: הנה מת האיש אשר רק אותו
יראתי יראת הכבוד! ויקח שלשה עשר בגדים
חדשים, ויקרעם לאות אבל. ושם רבי חנינא
בן חמא הנאור נשאר לברכה בספרותנו עד
עולם. —

כב.

רב (אבא אריכא).

חבורת א.

א.

אבא הארוך, או כאשר נקרא בשפת
ארם, "אבא אריכא", על היותו רם הקומה,
היה בן משפחה רמה ונכבדה בישראל
אשר בכבל. עוד בימי כרש מלך פרס,
בשוב בני ישראל לבנות חרבות ירושלים,
ולתת ניר לבית יעקב, עלו עם הגולים
השבים לארץ אבותיהם אנשים רבים מכל
מפלגות העם: בהם עבד ושפחה וגרים
רבים, אשר באו לחסות זה ימים רבים
בצל כנפי אלהי אברהם. ובבוא כל
האנשים האלה אל ארץ הקדש עוד השחיתו
עלילה להתחתן בגוים אשר סביבותיהם,
ועל כן נודע ביהודה כי משפחות ארץ
ישראל אינן נקיות מתערובות ולכן אינן
מיוחסות.

אבל לא כן היו היהודים, אשר

נשארו בבבל. הם שמרו את טהרת גזעם ויחש משפחותיהם, לבל יתערבו במו אנשים מעמים אחרים, מיראתם פן בארץ גלותם יתבוללו בעמים, ואבד שם ושארית לבית ישראל שמה. ולכן נודעו משפחות ישראל בבבל כמיוחסות בקהל ישרון. ואבא אריבא היה בן למשפחה היותר מיוחסת אשר בבבל. שם אביו היה איבו, אחי רבי חייא הגדול תלמיד רבי יהודה הנשיא. ושם אבי אביו – אבא בן אחא בן סלא מכפרי, ויחוסם עולה למעלה עד ישי אבי דוד מלך ישראל.

רבי חייא היה הגדול בתלמידיו רבי; וגם רבי בעצמו, אם אמנם קרה לו לפעמים לבעוס על תלמידו זה, בכל זאת הללו מאד באזני חבריו ותלמידיו, באמרו, כי גדולים מעשי חייא בהפצת התורה גם ממעשיו הוא. ואל רבי חייא זה בא בן אחיו, אבא הארוך, ארצה ישראל, וישב בביתו, ויאכל מפתו, וכל מחסריו היו עד דודו ואוהבו, וילמד תורה מפיהו ומפי רבי יהודה הנשיא גם יחד.

בבית המדרש אשר לרבנו הקדוש
 היה רבי חייא מהיושבים בשורה הראשונה
 לפני הנשיא. ויושב רבי חייא את אבא
 אריכא מאחריו, בשורה השניה, למען
 היותו קרוב אליו, לבאר לו כל דבר קשה
 בתורת הנשיא. ואבא הציע את שאלותיו
 לפני רבי יהודה הנשיא, אשר ענהו דבר
 דבור על אפניו, ויתפלפלו יחדו, ויהי גם
 אבא הארוך נחשב בין תלמידי הנשיא
 הגדולים והקרובים אליו.

חכמי התלמוד אמרו, כי היו כשרונות
 אבא אריכא נעלים, וידעתו בתורה עצומה
 מאד. אחד חבריו הצעירים, רבי יוחנן,
 יספר: „כל מי שראה את רב (זהו אבא
 אריכא) נושא ונותן עם רבי גדמה לו כמו
 לו עפו נצוצי אש מפיו לפיו של רבי,
 ואנכי שמעתי את וכוחיהם, ואף דבר
 מדבריהם לא הבנתי“. ועוד מוסיף רבי
 יוחנן לספר: „כל השנים שלמד רב את
 התורה לפני רבי בישיבה (בשבתו על
 הכסל דרך חרות), למדתי אני תורה לפני
 רבי בעמידה (בעמדו על רגלי דרך הכנעה)“.

אולם עוד יותר ממה שרכש לו אבא אריכא תורה ודעת מבית מדרשו של רבי, בא לו הרכוש הרוחני הזה מרבי חייא דודו, אשר למדהו לא רק את המשניות, שחבר רבי, כי אם גם את המשניות החיצוניות - „הבריתות” - שאסף הוא. ויען כי אז מרם נתנה הרישות לכתוב את ההלכות בכתב עלי גליון, ולמען לא תשכחנה ברוב הימים, היו מגלות לחכמים שבהן היו כתובות ההלכות. ואת המגלות ההן לא הראו לכל תלמיד, כי אם להמוביכ שבהם. ויהי גם אבא אריכא מהתלמידים אשר ראו את „מגלות סתרים” אלה בבית רבי חייא. -

אחרי כתיבת המשנה על ידי רבי יהודה הנשיא, חדלו החכמים בני הדור הבא להקרא בשם „תנאים”, לאמר - מורי הלכות חדשות, ויקראו מני אז והלאה „אמוראים”, לאמר - מבארי הלכות המשניות של רבי יהודה הנשיא, וגם המשניות החיצוניות של רבי חייא הגדול ושל בר-קפרא וחבריהם. הפנא יכל להורות נגר

ההלכה הנמצאה במשנה, אבל לאמורא אין
כח כזה.

ויהיו רבי חנינא בן חטא וחכמי דורו
האמוראים הראשונים אשר בארץ ישראל,
ואבא אריבא ושמואל יהחינאי וקרנא
חבריו האמוראים הראשונים אשר בבבל.
אולם מגדל מעלת אבא אריבא וחכמתו
הרבה עמדותו החכמים שאחרי דורו בשם
„תנא“, לאמר, כי גם לו היה הכח לבטל
דברי המשנה, ולחות דעתו גם נגר דעת
החכמים־התנאים.

ורבי יהודה הנשיא כבר זקן בא
בימים, ויהי חלש וידוע חלי, ובניו לא
היו גדולים וחכמים כמותו, אשר יוכלו
להחזיק רסן הממשלה בבית המדרש בידם,
ויבינו החכמים, כי ינחיל המורה הגדול
הזה את כסאו בבית המדרש אחריו לאחר
התלמידיו הגדולים. ורבי חייא, רבי אפס
ולוי בר סיסי כבר זקנו גם המה, על כן
הבינו כל התלמידים, כי המשרה הזאת
תפול לנחלה לאבא אריבא, כי מי כמותו
גדול בתלמידיו רבי זולת רבי חייא? אך

מקרה אחר שם לאל את כל התקות האל.
 וכלי משים פגע אבא אריכא בכבוד רבי
 חנינא חברו. ויתגלע ריב עז ביניהם,
 ונשטמת איש לרעהו גדלה עד למאד.
 וכן אבא אריכא, כי פה בארץ ישראל
 לא ימצא מנוחה נעמה בין כתלי בית
 המדרש, יען כי איש ריבו רבי חנינא ישים
 לו, בלי ספק, מכשלים על דרכו, ויבחר
 לשיב אל בבל ארץ מולדתו.

ויבקש אבא את רשיון דודו, רבי
 חייא, לשוב בבלה, ויחל את פניו להשתדל
 לפני רבי יהודה הנשיא לסמכו ולתת מהורו
 עליו, למען יוכל לפעול לטובת הפצת
 התורה בארץ גלותו בכח הנשיא מארץ
 ישראל. ויירא רבנו הקדוש כי התלמיד הזה
 ירים את קרן התורה בבבל, עד כי מפני
 שאתה יחתו חכמי ארץ ישראל בימים
 הבאים, ואז תפול מעלת הנשיאות ומעלת
 בית הסנהדרין ביהודה, ויסמך רבי את ידו
 על אבא אריכא, ויתן לו הרשיון רק
 להורות ולדין, אבל לא להתיר בכורות.
 בתחבלה הזאת שם רבי גבול לממשלת

חכמי בבל, למען יאלצו יהודי בבל לשים
תמיד לבם ועיניהם אל ארץ ישראל.
ויפרד אבא אריבא מרבי חייא דורו
ומרבי יהודה הנשיא מורהו, וישם פעמיו
אל בבל ארץ מולדתו, אחרי עזבו אותה
מימי נעוריו. ולמען דעת את רוח בני
עמו יושבי בבל הלך הלך ונסע מעיר
לעיר, ויתבונן אל מנהגי העם, אל מצבו
המוסרי, אל מצב בתי המדרש המעטים,
אשר היו שם מכבר הימים, זירא את
העיוכה כי רבה היא מאד, ויגמר אמר
בלבבו להיטיב לעמו ולהוציאהו מאפלה
לאורה, לבל ידעך גרו הלאמי באחרית
הימים.

ואמנם רבה היתה עליו העבודה
לעבוד, ומאד צדקו תלמידיו ותלמידי תלמידיו
באמרם: „רב בקעה מצא וגדר בה גדר“
לאמר – אי סדרים בכל ענין מצא, ויבא
סדרים טובים. אולם למען הבין את רב
ערך עבודתו הלאמית, עלינו לדעת את
מצב בני ישראל בארצות הפרתים, כי לא
במצב בני ישראל בארץ הקדש תחת ממשלה

הרומאים האכזרים , היה מצבם המדיני
תחת ממשלת הפרתים .

ב .

בימים הראשונים אחרי עלות בני
ישראל ארצה יהודה עם זרבבל בן שאלתיאל
ועם יהושע בן יהוצדק הכהן , אלץ פחת
העם , זרבבל , לשוב על עקביו ארצה בבל
אל אחיו הגולים , אשר כבודו גדול היה
בעיניהם , כי לא יכל נשוא את הריבות
והמרנים אשר התפרצו בינו ובין יהושע
הכהן . שם בבבל נתנה עליו המשרה ,
להיות ראש לכל יהודי הגולה – משרת
„ריש גלותא“ בשפת זרם . ואת משרתו
זאת ירשו אחריו בניו ובני בניו במשך
מאות שנים רבות . ויהיו ראשי הגולה
האלה בעיני העם כמלכי בית דוד , יען
כי מצאצאיהם היו . –

וארץ בבל נפלה לחבל לכרש מלך
פרס , אחרי כן – לאלכסנדר המוקדוני .

ויתערבו הפרסים הכשרים והיונים אלה באלה, ומהתערובה הזאת יצא עם הפרתים. אולם עוד הרבה פרסים נשארו במהר גזעם, וזה שמם אשר קראו למו חכמי התלמוד – „חברים“. אופן הנהגת הפרתים המדינית היה כאופן הנהגת הפרסים הקדמונים. המלך היה עליון על כל שרי המדינות והעמים, ולכל מדינה ומדינה ולכל עם ועם אחשדרפן לבד, אשר הוא היה עוצר בעמו, או במדינתו, בכח המלך, וגובה את המסים, ומביא אותם אל גנזי המלך בסכום ידוע מדי שנה בשנה. ומלבד המס הזה לא ידע המלך אתו מאומה, כי היה לאחשדרפן שלטון רב בלי גבול, ורק כסא המלך גדל מכסאו. גם „ראש הגולה“ היהודי היה אחשדרפן כזה. הוא יצא בלבוש מלכות ואבנט זהב, ורודה בעמו כחפצו וכטוב בעיניו.

אולם ראשי הגולה, אם אמנם ירשו את ממשלתם מאת אבותיהם, בכל זאת היו תמיד בחירות, אחרי מות כל ראש-הגולה. בבחירות האלה השתתף כל העם,

והמלך אשר וקיים את בחירת העם, ויתן תקף ועז לממשלת ראש הגולה. ויתנהג ראש הגולה בהוד מלכים, ויבן לו היכלים וארמנות, ויעדן ויפנק את בשרו, ובצאתו חיצה אלי קרת רצו לפניו עבדיו, וכל העם חרדו לקראתו. ראש הגולה הפקיד פקידים ושרים בעדים, אשר יושביהן היו רבם או כלם יהודים, וימנה שופטים ושוטרים, מורים וראשי בתי מדרש להורות תורה את העם.

וכני ישראל, הנאנחים והנאנקים ביתר ארצות פוזריהם תחת ממשלת הרומאים, לא נרדפו על צואריהם בארץ הפרתים. ערים גדולות ובצורות היה בפרתיה, אשר כל יושביהן היו יהודים, ויהיו גם שרי העיר, גם השוטרים ויתר הפקידים גם המה יהודים. ולא רק ערים, כי אם גם פלכים ומהוזות שלמים היו נושבים על ידי היהודים. ויעסקו בני ישראל בארץ השלוח הזאת בעבודת האדמה במסחר ובכל מלאכה, ויהי כי באה מלחמה בשערי הארץ, ונוספו גם המה על הפרתים שכניהם.

וילחמו באויב ויגרשוהו מן הארץ. ואת
אמונתם זאת לארץ מולדתם החדשה ראו
הפרתים, ויאהבו את בני ישראל שכניהם,
וישבו עמם בשלום, ולא צררו איש את
רעהו.

וארץ הפרתים היתה ארץ ברוכה,
כלה משקה ופוריה, שכר האדם בה היה
מצוי. ובני ישראל שב לא ראו עני וריש,
כי כלמו מצאו למו חית ידם, ומצבם
החמרי היה טוב מאד. לעמם זאת היה
מצבם הרוחני בשפל המדרגה. אין דורש
ואין מבקש תורת חכמים! וגם החכמים,
שישבו שם ראש בבתי המדרש, לא היו
גדולים בידיעת התורה הכתובה, ומה גם
בהמסורה. חכמת ארץ ישראל, אשר שגשגה
וגדלה מימות הלל הזקן עד רבי יהודה
הנשיא האחרון שבתנאים בעלי המשנה,
לא הגיעה עדיהם כתמה, וידיעתה לא
היתה נפוצה בקרב יהודי בבל ופרתיה. —
אמנם מימי עזרא והלאה נולדו בכבד
חכמים גדולים, אשר האירו את שמי היהדות
באור חכמתם, כמו הלל הזקן (הבבלי),

רבי נתן הבבלי, רבי חייא הגדול, ועוד רבים, אבל כלמו אלצו לכתת רגליהם וללכת ארצה ישראל, למען השתלם בלמודיהם, ולהוסיף דעת בבתי המדרש אשר שם. ואם אמנם חכמים רבים וגדולים ירדו מארץ הקדש, או נסו מחמת המציק, ארצה בבבל, וייסדו שם בתי מדרש, כמו חנניה בן אחי רבי יהושע בן חנניה, רבי יהודה בן בתירה; אבל ידי החכמים האלה לא פעלו תושיה, ולא הרימו מצע ידיעת התורה, כי חסר למו, בלתי ספק, הבח ההוא, הדרוש לכל איש, הבא להפך את הסדרים, שכבר שרשו בארץ מימים רבים.

ולא רק את התורה לא ידע הבנו העם בבבל, כי אם גם את המצוות, אשר יעשה אותן היהודי וחי בהן. אם כי כבר נודע בקרב ישראל, כי אין לאכל בשר בחלב, בכל זאת לא ידעו בני ההמון העברי בבבל, כי אסור הוא עליהם, ויבשלו בשר בחלב יחדו. ולא מאשר פרק העם מעל שכמו עול המצות עשה זאת, כי אם

מהיותו נבער מדעת, לא למד תורה,
ומורים מאשרים בדרך התורה גם כן לא
היו לו.

לו נשאר המצב הזה בבבל עוד דורות
שלשה, ארבעה, עד הם חכמי התורה
בארץ ישראל מרב הצרות והמצוקות, אשר
סבלו מידי רומה האכזרית, אז אברהם ספרות
מישראל, ובינת נבוניו הסתתרה ברב
הימים, ואברהם לאומיותו אבדן נצח, ולא
יכל עוד עמד בקרב הגויים שכניו. ארץ
ישראל לא יכלה להיות עוד למקלט בטוח
לחכמת התורה, כי מדר אל דר הורע מצב
בני ישראל שם, והרדיפות גברו משנה אל
שנה, ומה גם כיושר באו קיסרי רומה
בדת הברית החדשה, ויחלו לרדף את בני
יהודה ביתר שנאה וביתר עז. ויאלצו
הנרדפים לעזוב את הארץ הקדושה, ולבקש
למו מנוחה בארצות רחוקות. בעת רעה
כזאת הלא לא יכלו להקדיש רוחם לדרישת
התורה, כאשר קרה כן באמת, אחרי עבור
שלש מאות וחמשים שנה אחרי חרבן הבית
השני.

ועתה מה נשאר לעם הנדכה והנענה
 הזה, אחרי אשר לקחה ממנו חפשהו
 המדינית? הן את שפתו, שפת עבר היפה,
 שכח, וידבר בשפת סורסית כלולה משפות
 שונות, ומי יודע אם לא גם את תורתו, היא
 ספרותו או מדינתו הרוחנית, יעזב, וביחד עם
 שכחת התורה יישכח גם את חובתו לאלהיו
 ולעמו אשר עליו לעשות, וגדלו בניו ללא תורה
 וללא מצוה, והיו בעיר פרא במדבר, ואז
 הלא כפשע בין העם ובין ההתבוללות.

את כל זאת חזה מראש החכם הבבלי
 הגדול אבא אריבא, בכואו לארץ מולדתו.
 הוא ראה כי סכנה גדולה מרחפת על פני
 העם בלו, כי תעברנה עוד מאות אחדות
 בשנים וזכר ללאומיות ישראל לא יהיה
 עוד. ויגמר בלבו לקומם הריסות עמו,
 ולמצוא מקלט ללאומיותו בארץ הפרתים,
 אחרי כי נכזבו לה ימי חשך ותלאה בארץ
 ישראל, ימי ירידה ואפסוס תחת ממשלת
 רומה האכזרית. —

ג .

ויהי בבוא אבא אריכא אל ארץ
 מולדתו, וכבר הלך שמעו הטוב לפניו,
 ויודע רבר בואו לחבריו לשמואל ירחינאי
 ולקרנא, ויצאו לקראתו לקבל את פניו.
 וילך אבא הלך ונסע מעיר אל עיר עדי
 הגיעו אל העיר נהרדעא. כל יושבי העיר
 הגדולה והבצורה הזאת היו יהודים, וגם
 שרי המצודה ושומריה היו מבני ישראל,
 גם במחוז נהרדעא, בערים הקטנות ובכפרים
 ישבו רק יהודים.

ובעיר הזאת היה בית מדרש משכבר
 הימים, וראש הבית היה רב שילא, איש
 לא גדול בתורה. ויבא רב (זה היה שם אבא
 אריכא כפי כל) ביתה המדרש, וישם לו
 סתר פנים, לבלתי ידעו מי הוא. ויהי
 בהגיע עת הדרשה ולא נמצא איש היודע
 לתרגם דברי המורה לפני תלמידיו ויתנדב
 רב להיות מתרגמן בדרשה ההיא. ויאמר

רב שילא את ההלכה: „בכל יום תורמים (מסירים את הדשן) את המזבח בקריאת הגבר". ויתרגם רב את הדברים האחרונים לאמר: „קרא גברא" (בקרא האיש הממונה להכריז לכהנים לפני עבודתם). וישאלהו שילא: „ומדוע אינך מתרגם: בקריאת התרגל?" ויען רב בלעג: „החליל אשר גנינתו ערבה לאון השרים לא יערב לאון האורג! בעמדי לפני רבי חייא ובתרגמי „בקריאת גברא" לא אמר לי מאומה, ואתה אומר לי: תרגם קריאת התרגל!" הדברים יצאו מפי רב ורב שילא נבהל ויקרא: „האתה הוא רב תלמידו ובן אחיו של רבי חייא? שב אפוא במקומך, כי אינני ראוי שתהיה אתה מתרגמי".

ויען רב בלצון: „אם נשכחת לאיש-נפץ צמרו", - כלומר: אם קבלת עליך לעבוד עבודה, אז עליך לעשות את כל אשר יצווך, גם אם מלאכה בזויה היא - ועל כן אחרי אשר החלתי לתרגם את דבריך, אוסיף לתרגם עד אם כלית דרשתך. ואם אמנם ראה רב ויוכת, מה

מעטה היא ידיעת רב שילא בתורה, בכל זאת כבדוהו, וגם אם טעה רב שילא חס רב על כבודו תמיד ולא העיר את אוננו על טעותו, ויחבה לצאת רב שילא מבית המדרש, ואחר באר לשומעים את הדרשה אל נכון.

כן נודע לרב מה מעטה היא ידיעת התורה בארץ מולדתו, ובכל זאת ברב ענותו לא יסד בית מדרש, ולא אבה להיות ראש בית המדרש בנהרדעא תחת רב שילא, אשר כבר זקן מאד. אך שמואל ורב שילא השתדלו לפני ראש הגולה, וישם את רב לפקיד המדות והשערים בנהרדעא. וישלח רב מארץ מושבו בפעם בפעם את שאלותיו לרבי יהודה הנשיא ארצה ישראל, ורבי אם אמנם מנע את הסמיכה מרב, בכל זאת כבדוהו בכל לבבו, ויענהו על שאלותיו.

ובין כה וכה ורבנו הקדוש מת, ויהי רבן גמליאל השלישי לנשיא תחת אביו, וישם רב את פעמיו לשוב ארצה יהודה, להשתדל לפני הנשיא החדש, כי יתן לו

סמיכה שלמה . אבל הנשיא הזה ענחו : "לא אוכל תת לך יותר מאשר נתן לך אבי" . וישב רב אל ארץ מולדתו , ובעת ההיא מת רב שילא הזקן , ויאמרו החכמים לבחר ברב להיות ראש בית המדרש בנהרדעא . תחת רב שילא , אך הוא לא אבה לקבל עליו את המשרה הזאת , יען כי שמואל היה בן העיר הזאת , ונכבד בעיני כל מיודעיו . ואם אמנם מאן גם שמואל להיות ראש בית המדרש בהיות פה רב , אך האחרון לא נעתר לבקשת רבים , וילך מנהרדעא לתור לו מקום , אשר בו לא ימצאו חכמים מתחרים אתו בפעולתו , ואשר שם תהיה עבודתו הלאומית דרושה יותר , ויגיע אל העיר סורא .

ויהי כבוא רב אל העיר הזאת , וירא את אנשיה הבווערים , אשר לא ידעו תורת אל , ואת מצותיו לא עשו , ויבן כי עת לעשות לה' , ויאמר ליסד שם בית מדרש , ולהיות בו לראש , אף אם סמיכה לא היתה לו מאת הנשיא שבארץ ישראל , כי הוא הלא ידע את רבן גמליאל השלישי מנעוריו

מה מעטה ידיעתו בתורה, ו
נחשבה בעיניו גם סמיכתו. -

ויבן רב ביתו כמו רמים בתוך גן
נחמד בעיר סורא, ויחלו להתאסף אליו
תלמידים ושומעי לקחו למאות ולאלפים.
ולמען הפיץ דעת התורה בין כל מפלגות
העם, גם בין האנשים המרודים בעבודותיהם
ובמלאכתם, עשה רב לחק לבוא אליו
פעמים בשנה בירח אדר לפני האביב,
ובירח אלול לפני האסיף, וילמד או את
תורתו לפני הבאים. בעת ההיא דרש גם
את דרשתו לפני ההמון בשבת שלפני חג
הפסח ובשבת שלפני חג הסוכות. שני
הירחים ההם נקראו בשם "ירחי הכלה",
ושני ימי השבת ההם נקראו - "שבתות
הרגל".

וימי הכלה והרגל האלה הקדשו בעיני
העם רק לעניני למוד התורה, אבל לא
לעבודה אחרת. גם הדינים והשופטים נחו
שבתו או מעבודתם, ולא היתה רשות להם
להועיד אנשים למשפט. ככה יקרה פעולה
רב בעיני העם! ולא רק בעיני העם גדול

היה כבוד רב, כי אם גם בעיני החכמים הנודעים אז כבבל. רב כהנא ורב אסי היו שני חכמים גדולים בבבל ובעלי כשרונות נעלים, וגם הם נכנעו מפני גדולת רב, ויבאו לשמוע תורתו בבית מדרשו.

האגדה מספרת, כי אחרי כלזה הדרשה בבית המדרש יום יום, באו אלף ומאתים תלמידים אל שלחן רב לאכל ארוחתם, כי היה רב איש עשיר ולו שדות וגנות ירק, ויכלכל את שומעי לקחו הרבים, אשר התאספו אליו מכל קצות הארץ. ושמע בית מדרשו יצא למרחקים וגם בארץ ישראל נודע שמו לתהלה, ואחד חכמי ארץ הקדש, רבי אלעזר בן פדת שמו, שהיה גם הוא יליד בבבלי ותלמיד רב, דרש את דברי הנביא: „ואהי להם למקדש מעט“ -- „זה בית רבנו שבבבל“. ושמו אבא אריכא כמו נשכח, ויודע בעולם בשמות: „רב“ ו„רבנו“ סתם. וכאשר שמע רבי שמעון בן לקיש, חכם ארץ ישראל, בפעם הראשונה דבר תורה בשם „רב“ שאל כמשתומם: „מי הוא רב. מי הוא רב?“ ויקצף עליו רבי

יוחנן חברו ויאמר: "הכי לא נזכרת את התלמיד, שלמד תורה מפי רבי ורבי חייא? והנני נשבע, כי כל הימים שלמד הוא בישיבה למדתי אני בעמידה". וישאלהו רבי שמעון בן לקיש: "ובמה כחו גדול?" ויענהו רבי יוחנן: "כחו גדול בכל דבר". או זכר רבי שמעון בן לקיש את אבא אריכא ויאמר: "אמנם זכור לטוב יהיה".

ורבי יוחנן, זה המורה הגדול בארץ ישראל אחרי מות רבי חנינא, שלח את שאלותיו בבלה לרב, ויכנהו במכתביו בתאר "רבנו שבבבל". כל מנהגי רב ומעשיו היו לאות ולמופת ליתר חכמי דורו וארצו, שממנו ראו וכן עשו, כי כאיש אלהים קדוש היה בעיני יודעיו ומכיריו. וביחוד היה רב חביב בעיני שמואל ירחינאי רעהו, הדבק בו מאח, אשר אתו יחד למד תורה בבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא, ויחדו פעלו לטובת הרמת קרן התורה בארץ מולדתם.

ד .

ראשית פעולות רב במבל היתה לתקן את מדות העם הפרוע, כי לא ידע דבר תורה והלכה. את קדושת יום השבת לא חשבו, ומאכלים אסורים באו אל פיהם, והם לא ידעו, כי לא כתורה הם עושים. וביחוד היו למו הנשואים כדבר צחוק. בחור כי ראה בתולה בחוץ, ויבוא אתה על נקלה בברית הנשואים, בקדשו אותה בשוק. ולמחר, כאשר לא מצאה חן בעיניו, גרשה. ואחר שלוחיה הלך הבעל ויבטל את הגט בפני עדים, לבל תוכל האשה ללכת להיות לאיש אחר.

או נוכח רב, כי למען שים קץ למצב הפרוע הזה עליו להשתמש בתחבולות נמרצות. הכח אשר נתן בידו ראש הגולה, וגם ידידות ארטבן מלך פרס אליו, אשר נודע לו רב בעת היותו פקיד המדות והשערים, עמדו לרב, כי שמעו אליו בני החמון; ואם אמר איש למרות פיו ענשדי

בִּיד מִשְׁרָתוֹ, וַיִּתְקַן רַב אֶת הַהִקְנוֹת הָאֵלֶּה:
שֶׁאִין לַאִישׁ לִקְדֹשׁ אִשָּׁה בְּלָתִי אִם נָשָׂא וּנְתַן
אֹתָהּ בְּדִבְרֵי הַנְּשׂוּאִים וְכָל תְּנֵאוֹתֵיהֶם; וַיִּגְזֹר,
שְׁלֹשׁ יָתֵן אִישׁ אֶת בִּתּוֹ לַאִישׁ כִּשְׁהוּא קָמְנָה,
בְּאִשֶּׁר הָיָה הַמִּנְהַג הָרַע נְהוּג בְּבָבֶל, וְרַק
חֲכֵה יִחְכֶּה הָאָב עַד אִם גְּדֹלָה בִּתּוֹ, וּבִחְרָה
לָהּ אֱלוֹף נְעוּרִים, כְּאִשֶּׁר עִם לִבָּהּ. בֵּן
אֲסִיר רַב אֲסִיר עַל כָּל אִישׁ לְבַל יִבְטֹל אֶת
הַגֵּט, אֲשֶׁר כִּבֵּר נָתַן לְאִשְׁתּוֹ. עוֹד שֵׁם רַב
לִחַק לֵאמֹר: „אֲסִיר לְאֶדָם לִקְדֹשׁ אִשָּׁה עַד
שִׁירָאנָה“. וְכֹזֶה שֵׁם קֵץ לַחֲמִנְהַג הַנִּבְעֵר,
שֶׁנֶּהְגוּ לִקְדֹשׁ נָשִׁים עַל יְדֵי שְׁלִיחַ.

עַד שׁוּב רַב בְּבִלָּה לֹא יָדַע הַחֲמוּן
לְהַכְנִיעַ מִפְּנֵי הַשּׁוֹפְטִים; וְאִם צִוָּה הַשּׁוֹפֵט
אֶת שְׁלִיחַ בֵּית הַדִּין לְהוֹעִיד אִישׁ אֶל
הַמִּשְׁפָּט, אִם מִלְכָּד אֲשֶׁר לֹא בֹא הַקְּרוֹא
אֶל הַמִּשְׁפָּט, כִּי עוֹד חָכָה אֶת הַשְּׁלִיחַ,
שֶׁנִּזְעַזְעוּ לִקְרוֹא לוֹ. וְאִם הִחְרִימוּ הַשּׁוֹפְטִים
אֶת הַמִּמְרִים, וַיִּבְדִּילוּם מִקֶּהֶל יִשְׂרָאֵל, לֹא
שָׁמוּ הַמִּחְרָמִים לִבָּם לְחַרְמִים הָאֵלֶּה, וְלֹא
נִכְנְעוּ לִפְנֵי מַחְרִימֵיהֶם לְבַקֵּשׁ סְלִיחָתָם.
הַמִּצָּב הַזֶּה, כְּמוֹכֵן, הָרַע מְאֹד לְמִשְׁטַר

הנהגת העם, והמשמעת חדלה, כי כאין נחשבו החכמים והשופטים בעיני ההמון, אשר לא מלא חובותיו בראוי לחברה מתקנה. ויהי בראות רב, כי רבה העוובה בקרב הארץ, ויצו להחרים את כל איש אשר לא יסור למשמעת השופט ולהכוח אותו מכות נאמנות, אם יעז לנגוע בשליה בית הדין לרעה, או אם לא יבוא להכנע מפני השופט אחרי עבור שלשים יום מאז החרם.

בתחבלות כאלה השתמש רב גם בחפצו להרגיל את העם לקים מצות התורה, ועל כן היה דרכו להחמיר בדינים הנוגעים למאכלות. הנה הוא בא, למשל, אל עיר מטלפוש, וישמע, והנה אשה עבריה אחת שואלת את רעותה לאמר: „היודעת את כמה חלב צריך לרביעית בשר?“ ויאמר רב: „אכן אין יודע במקום הזה כי בשר בחלב אסור מן התורה!“ וישאר זמן מה במקום ההוא, ויצו את אנשי המקום לבלתי אכל לא רק בשר בחלב כי אם גם כחל, אף כי הכחל מותר הוא. עוד בעיר אחת

ראה רב, והנה אנשיה אינם שומרים קדושת השבת מחללה, ויתקן גם שם תקנות לשמור את העם מחלול השבת. ולמען הרים בעיני העם את ערך השבת דרש: „אלמלי שמרו בני ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם כל אומה ולשון“.

אמנם רב היה מחמיר מאד בהלכות אסורים, כמו בדיני שבת, טרפות וכדומה, אבל אם נתבונן אל כשרונות רב הנעלים, כי הוא ידע את כל הלכות המשניות שכתב רבי, וגם „הבריות“ שאסף רבי חייו דורו, וידע להכריע ביניהן כלב בטוח, כי לא ישגה, ואם אנו רואים שהוא מחמיר, הלא נבין שעשה זאת לא מיראו פן יטעה בדבר ההלכה, כי אם מראותו, כי פרוע העם במנהגי הדת לשמצה, ועל כן החמיר גם בדבר, שידע כי מצד ההלכה מותר הוא. ולכן אמרו חכמי התלמוד עליו: „רב בקעה מצא וגדר בה גדר“. לאמר, מצב הדת היה כבקעה פתוחה מכל עבריה, שהיא מרמס לכל, לכן עשה רב את האתר

לגדר , למען ידעו לכבד את מצות הרה ומנהגיה, ויחמיר לפי שעה .

אולם בראות רב , כי הזמן דורש שיקלו במנהג אחר , הקל גם כן לפי שעה . כרועה נאמן היודע מחסרי עמו ותנאי הזמן החמיר רב והקל , לא מנמית רוחו , כי אם מחפצו להועיל לצאן מרעיתו לטוב למו כל הימים .

גם בנוגע לשפה העבריה , שבמעט נשכחה בבבל הביא תעלת רבה . רב ידע את השפה העבריה הטיב , ולשונו היתה לשון נמלצה כלשון רבי יהודה הנשיא מורחו , ויאהב אותה בכל לבבו , ובמאמר אחד הביע את השקפתו , כי מהרת השפה ודקדוקה הם היסודות היותר חזקים בחיי הלאום וברתו . הוא אמר : „בני יהודה שדקדקו בלשונם (לדבר צחות בשפת עבר) נתקימה התורה בידם , ובני הגליל , שלא דקדקו בלשונם (כי שפתם היתה נשחתה) לא נתקימה התורה בידם" , כי לא היו בעלי תורה . את מליצותיו הנחמדות הביא

בלב העם על ידי תפלותיו הנעלות שכתב
בלשון צחה ויפה מאד.

בן שם רב את לבו לחנוך ילדי
ישראל. הוא בקר תמיד את התלמידו רב
שמואל בר שילת, שהיה מלמד תינוקות,
וניחאו בעצותיו הטובות, איך לחנך את
התלמידים הרכים. והשקפותיו בעניני
החנוך מה נאורות ומה מושכלות הן! עוד
אז הבין רב, כי לא טוב ללמד קרוא בספר
את הילדים הרכים, שלא מלאו למו שש
שניה, ויצו את רב שמואל בר שילת
לאמר: "הצעירים מבני שש לא תאסף אל
בית ספרך". להשקפה נאורה כזאת לא
הגיעו הרבה חורים ומורים גם בימינו,
שמלעיטים ילדים בני חמש וגם בני ארבע
שנים תורה מרבה להכיל.

אך כמעט מלאו לילד שש שנים,
אז צוה רב על רב שמואל בר שילת
להלעיטהו דעת וחכמה באמרו: "מבן שש
שנים ומעלה הלעיטהו כשור". ויצוהו
לבל ייסר את התלמיד באכזריות חמה
במקל או באגרוף, כי אם ברצועת עור

שלא תחבל ולא תזיק לילד המכה . ואם
יש תלמיד חסר כשרונות אל יגרשהו מבית
הספר , כי אם יושיבהו עם חבריו , והטה
אין ללמודם , כי בהרגל הילד לשמוע דברי
חכמה יבואו הדברים בשמן בעצמותיו ,
ישאר בלבו אם מעט ואם הרבה .

כג.

רב (אבא אריכא).

ה.

האיש הגדול הזה – רב – אשר האזי
שני היהדות והלאומיות בבבל, היה ראוי
באמת על פי מדותיו היקרות, לעמוד בראש
חבמי דורו. במאמריו הנפלאים באגדה
נראות השקפיותו הנעלות על המדות, המוסר
ועל שאלות החיים וחוינותיהם.

הגאון וההתפארות שנואות היו בעיניו,
ויחי למופת בענותו ובמאמריו, שבונן נגד
הנאים. הוא אמר: „כל המתוהר (המתגאה),
אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, ואם
נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו". כלומר:
המתגאה בחכמתו נשען תמיד על בינתו,
ויען כי כח הזכרון לא ביד האדם הוא,
לבן כאשר יקרה לגאון לשכח דבר מה
והיה לבון.

הוא שנא מאד את האנשים שאינם

חכמים , ובעיניהם חכמים הם ומתגאים לפני יודעיהם ; ועליהם אמר רב : „כל המתגאה בטלית של תלמיד חכמים ואינו תלמיד חכם , אין מכניסים אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא" לאמר – האלהים שונא איש יהיר כזה .

בראות רב המון אנשים מתלמידיו ומהעם הולכים אחריו ללותו אחר כלותו את דרשתו , אמר תמיד : „אם יעלה לשמים שיאו , וראשו לעב יגיע , כגללו לנצח יאבר , רואיו יאמרו : איו ?" כלומר : במה נחשב האדם ? הלא אם גם יעלה במעלת החברה , וכל כבוד לא ימנעו ממנו -- סוף סוף אחריתו למות ולכליון ; וכאשר נשאוהו בכסא בשבת שלפני החג מבית המדרש , כי כבר זקן , אמר : „כי לא לעולם חסן , ואם נזר לדר דר" לאמר הגדולה והשררה הבל הן .

אם אמנם היה רב ראש חכמי ישראל בבבל , וכל בני ישראל כבדוהו , בכל זאת דרש הוא מאת ראשי העם לבל יתגאו על ההמון . וישם בפי שמשון הגבור , שופט ישראל , את הדברים האלה : „אמר שמשון

לפני הקרוש ברוך הוא : זכר לי עשרים
ושתים שנה ששפמתי את ישראל ולא
אמרתי לאחד מהם : העבר לי מקל ממקום
למקום". ויוסף רב עוד לאמר : "כל פרנס
(שליט), שמטיל אימה על הצבור שלא
לשם שמים (נותן חתיתו על העם לא
לטובת העם, כי אם מחפצו להשתרר) איננו
רואה בן תלמיד חכם", כי כל בניו יהיו
אנשים לא מלמדים.

על המורים צוה רב לכל ישפילו את
כבוד תלמידיהם, באמרו : "מנין לרב שלא
ישוב על גבי המטה וישנה לתלמידיו
(היושבים) על גבי הקרקע ? שנאמר : ואתה
פה עמד עמדי". כלומר : אם יושב המורה
על המטה, אז גם על התלמיד לשבת על
מטה. כן יעץ רב את המורה השותה מים
מכלי ונותן את הנשאר לתלמידו שישפך
מעט מהכלי, ואחר יתן הנשאר לתלמידו,
פן לא יעזו התלמיד לשפך בעצמו מן הכוס,
ששתה ממנה מורהו, ויאלץ לשתות את
המים הנמאסים בעיניו.

את ערבו הוא השפיל תמיד לפני

חבריו, וגם לפני תלמידיו הגדולים. האגדה מספרת, כי בנהרדעא היה קיר נטוי, שעמד בכל זאת על תלו שלש עשרה שנה ולא נפל, ורב ושמואל נזהרו תמיד לבלי לכת קרוב אל הקיר ההוא פן יפל עליהם. ויהי היום ויבוא לנהרדעא אחד מתלמידיו הגדולים, רב אדא בר אהבה שמו, וילכו שלשתם במקום ההוא. וייעץ שמואל את רב לסור מעל הקיר; אך רב ענהו כי הפעם רב אדא בר אהבה עמו, ובזכות צדקתו לא יקרה כל אסון. ויתן היתרון לתלמידו על נפשו.

כאשר פגע מבלי משים בכבוד רבי חנינא, בהיותו עוד תלמיד מקשיב לרבי יהודה הנשיא, הלך רב במשך שלש עשרה שנה בערב יום הכפורים, לבקש את סליחת רבי חנינא, אשר קצף עליו ולא חפץ להעתר לו ולסלוח לו עותתו ימים רבים. ופעם אחת פגע טבח אחד, איש גם, בכבוד רב. ויהי בבוא ערב יום הכפורים, אשר אז כמנהג ישראל משנים קדמוניות על העולב לבקש סליחת הנעלב, והטבח לא

בא לבקש סליחת רב. וירא רב, כי בושש האיש לבוא, ויאמר ללכת בעצמו אל הטבח לפיסהו לבל יכעס עליו. ויפגשהו רב הונא תלמידו וישאלהו: „אנה אתה הולך, מורי?” ויען רב: „לבקש סליחת פלני אלמני”. וייעצהו רב הונא לבל ילך, אך רב לא שמע לעצתו וילך. אולם לשוא היה עמלו – הטבח רע הלבב לא התפיש, ויגרש את רב מביתו.

כבוד כל בני האדם היה יקר בעיניו, ויזהיר את שומעי לקחו לבל יפגעו בכבוד כל איש באמרו: „אל תבזה את הנכרי בפני הגר, גם אם אבות הגר באו בכרית היהדות זה עשרה דרות”, והטעם הוא כי לב הגר יבאב, בשמעו, כי בן עמו לפניו יחורף כפי היהודי בן אמונתו עתה. גם צוה רב לאמר: „הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו החלה”, כי חפץ הוא להת לו מתנה, ואם יאבה האיש לקבל, יתן לו; אבל אל ישלח לו מתנה פתאם, פן יבוש האיש בחשבו בלבו, כי חפץ רעהו לעשות עמו חסד. ולא רק בכבוד אנשים זרים על האדם

להזהר , כי אם גם בכבוד בניו , שלא יביש את אחד מהם נגד יתר אחיו , ועל כן אמר רב : „לעולם אל ישנה אדם בנו מן הבנים , כי בגלל משקל של שני שקלים בשי שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו , קנאו בו אחיו , ונתגלגל הדבר , וירדו אבותינו למצרים" . כי סבת שנאת אחי יוסף ליוסף היתה כהנת הפסים , שעשה לבן זקניו זה תחת אשר ליתר בניו לא עשה כמות ; לכן מכרו האחים את יוסף לעבד , וירד מצרימה . ואחריו גם כל בית אביו , ויענו בידי המצרים האכזרים מאות שנים , אשר לחצו אותם בפרך .

עם אשתו ובני ביתו התנהג רב באהבה וברחמים , לא הפיל מוראו עליהם , וישבית ריב ומדון מביתו . ואם אמנם היתה אשתו אשת מדנים , אשר הרבתה למרות את פיו , בכל זאת לא גרה בה מדון , וישא בדמיה את תנאותיה ורעת לבה . האגדה מספרת , כי בבקשו אותה לזיד לו נזיד ערשים , ובשלה לו מרק פולים , ואם יאמר לה כי תבשל לו פולים , ובשלה לו

עדשים. ככה עשתה לו כל הימים למען הרעימהו.

ויהי כי גדל חייא בנו, וישלח רב תמיד את מצותו לאשתו על יד בנו זה, ויעש הבן תמיד בערמה. והיה בחפץ רב לאכול ביום ההוא נזיד עדשים, והלך הבן ואמר לאמו: האב צוה לבשל לו פולים, והבשל האם, כמובן, עדשים, למען הכעים את בעלה. ובאשר חפץ רב לאכל פולים, והלך חייא בנו ואמר לאמו: היום בחר האב בנזיד עדשים, ועשתה לו נזיד פולים, ויתפלא רב מאד על אשר הטיבה אשתו את מנהגיה עמו, ותחדל מהמרות את פיו, ויביע את השתוממותו זאת לפני חייא בנו, ויספר לו הבן את אשר הוא עושה, וישמח רב מאד על חכמת לב בנו; אולם גער בו, בכל זאת, על דברו שקר באזני אמו, ויאמר לו: "מדבר שקר תרחק".

אמנם רק איש כמהו יכל לסבל ולשאת המצוקות אשר הציקתהו אשתו, יען כי טוב לב היה ולא ידע לקצף ולהעניש את אנשי ביתו, וכן אמר באחר מאמריו: "כל

המטיל אימה יתרה בתוך ביתו (אשר דרכו
ברגו ובקצה עם בני ביתו) בא לידי שלש
עברות: גלוי עריות, שפיכות דמים וחלול
שבת".

מה קטן ומה שפל היה רב בעיניו
הוא, נראה מפתגמיו, אשר הביע בבוא
לפניו שני אנשים לרון. הוא אמר אז:
"ברצון עצמי הנני הולך למות (כי ירא פן
יטעה בשפטו וישא עונו) ומאוס אינני עושה
למזבח ביתי כזה; ריקם אשוב לביתי (כי שכר
לא יהיה לו על היותו שופט בין אנשים) ולואי
שתהיה הביאה כיציאה (כלומר: מי יתן כי
בשובי אל ביתי אחר המישפט לא יהיה בי
כל חטא כאשר יצאתי ממנו)". כי כאיש ענו
מאד לא היה לבו בטוח שיוציא משפט
אמת להנשפטים, כי התחת אלהים הוא,
לדעת עם מי משניהם הצדק?

ו.

רב ראד הרבה בימי חייו, כי עני
חיה בימי נעוריו, ויעש עשר בעמל כפיו

ובתבונתו הרבה, ועל כן היו גם עצותיו, אשר יעץ את חבריו, תלמידיו ובניו, מהכמות ומיסדות על מוסדות הנסיון.

הוא אמר לרב כהנא תלמידו: "תהפך את הנבלה ואל תהפך את דבריך" לאמר: טוב אשר התבזה בעיני בני האדם, ואל תשנה ואל תחליף את דבריך שדברת. גם יעץ את תלמידו זה לעמול בכל עבודה, אשר תקרה לפניו, למען יוכל למצוא לחם לפיו, ולא יאלץ להושיט את ידו לנדיבים. וכן אמר לו רב: "פשוט עור נבלה בקרב חצות, וקח שכרך ואל תאמר: אדם גדול אני ולא נאווה המלאכה לי לעשותה". הוא התאמץ ליפות את כל המלאכות והאומניות בעיני בעליהן בדרשו את דברי קהלת: "את הכל עשה יפה בעתו" לאמר: "שכל ואחר יפה לו הקדוש ברוך הוא אומנתו בפניו" כלומר – האלהים נתן בטבע האדם לאהב את המלאכה ההיא, שהוא עוסק בה, למען תמצא חן בעיניו.

רב בעצמו היה איש עובד אדמתו וזורע ורק בגנתו, אשר בו כלכל את תלמידיו

הרבים , אשר באו אליו מכל קצות הארץ פעמים בשנה לשמוע את תורתו . ובן היה לרב - איבו שמו - איש בלי כשרונות , ולא ידע א . התורה , ויאמר לו רב : „הנה עמלתי ללמדך את התורה , ועמלי עלה בתהו , לכן הבה אלמדך עניני העולם” . וילמד רב את בנו לעבוד אדמתו ולחיות מעמל כפיו , וגם לסחר אל הארץ בתבונה ובמועצות .

ועצות רב בעניני העולם מה מחכמות הן ! כלן בנויות על מוסדות הנסיון ומראות לדעת , כי האיש המורס מעם הזה , אשר שם לילות כימים להגות בתורה והכמה לא שכח אף רגע קט את צרכי העולם הזה , וידע עת לכל חפץ . הוא יעץ את בנו ההוא לאמר : „כשהאבק (שהדבק אל רגליך בלכתך בדרך סחרך) עודנו על רגליך , מכר מרכלתך” כלומר : בהביאך את סחורתך אל חנותך מהר למכרנה , גם אם תרויח מעט , כי סחורה נושנה איננה מוצאה חן בעיני הקונים .

עוד יעצהו : „על כל דבר שמכרת (ואחר עלה מחירו) התחרט (בלבך) חוץ מן

היין, שאם מכרתו אל תתחרט" כי היין ימחר להחמיץ אם לא ימכרנו. עוד אמר לבנו: "תן מחיר סחורתך (אשר תמכר) לכיסך, ואחר תפתח את שקך", לתת את הסחורה לקונה. ומה שנון הוא פתגמו המסחרי: "קב מארץ ולא בור מהגג!" (טוב להשתכר מעט במקום קרוב, מאשר לכתת הרגלים, ללכת אל מקום רחוק, למען השתכר שם הרבה). "אם יש לך תמרים בסל" – אמר רב – "תן אותם לתוך הכלי שעושים בו שכר כלומר: אם לא תמחר להוציא תועלה מהתמרים תאכלם, וכל שכר לא יהיה לך מהם.

ואת רב חייא בנו, שהיה איש גדול בתורה ובחכמה יעץ עצות מסוג אחר, המראות לדעת, כי היתה לרב ידיעה הגונה בחכמת הרפואה ובתורת הבריאות. הוא יעצהו לאמר: "אל תרבה לשתות סממנים. פן תהיה רגיל כמו והוצאת את בספק עליהם". "אל תעקר שן אם תכאב לך, כי טוב לרפא אותה מאשר לעקרה". "אל תצער צעדים רחבים, כי האיש הצועד

צעדים רחבים מחליש את גוו". (לפי דעת החכמים בימים ההם הוסב מזה כאב עינים).

גם צוה רב את בנו ההוא לשטף כל כלי, אשר הוא אומר לשתות ממנו, וכן לשטף את הכלי אשר שתה ממנו, ואשר איש אחר יבוא לשתות אחריו ממנו. והטעם הוא למען השמר מן המחלות המתדבקות מאיש אל רעהו, כי הרק הנשאר מפי השותה על הכלי, יוכל להעביר את המחלה.

הוא היה אומר: "כל מה שכרא הקדוש ברוך בעולמו, לא ברא דבר אחד לבטלה (שלא הביא איזה תועלת): שבלול – לכתית (את השבלול ברא לרפא בו פצע), זבוב – לצרעה (אם תשוך הצרעה את האדם ירפא בזבוב), יתוש – לנחש" ועוד כמו אלה. את האיש אשר הקיז דם ייעץ רב למהר לסעד את לבו אחרי ההקזה, למען מלאות על ידי הסעודה את מחסור הדם, כי לפי דעתו סכנה רבה היא לאדם להקיז דמו ולבלתי אכל תבף אחרי כן, וכה אמר:

"ימכר אפילו נעליו מעל רגליו ויקנה לו אכל" (הנעלים היו לפי השקפת רב הדבר היותר נחוץ לאדם, כי הוא אמר: "לעולם ימכר אדם קורת ביתו ויקנה לו נעלים").

אחד התנאים הדרושים לכל חולה, למען ימצא לו ארבה במחלתו, היא האמונה ברופאו, וכן גם הבטחון, שיבטח החולה, כי יקום ממשכבו, ולמען עודד את רוח החולים השוכבים על ערש דוי, ונפשם תתעב כל אכל, אמר רב: "הקדוש ברוך הוא זן את החולה". ועוד הוסיף לאמר: "שכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה" כלומר: עין אלהים צופיה ביחוד הליכות חליו לשמרהו מאסון.

בכלל הוקיר רב מאד את חיי האדם ובריאותו, ויצו להשמר מכל דבר, אשר יוכל להסב חלי לאדם. הוא אמר לרב חייא בנו: "כל שאכל לא תפלט בפני רבך (מפני כבוד הרב) הוץ מקרא ודיסא (מאכלים מזוני קמח), שהם דומים לפתילה של אבן (פתילה של עפרת, שאינה מתעכלת בקיבה)

ואפילו לפני שבור-מלכא (שבור מלך פרס)
 פלמ" . —

עצותיו אשר יעץ את רב אסי תלמידו
 מראות לדעת , עד כמה הבין רב צרכי
 החברה המתקנה , וכי ידע את הסדרים
 הטובים הנחוצים לחיי הקהל . הוא אמר
 לרב אסי : „אל תדור בעיר שלא צהל בה
 חוס (שאין בה סוסים) ולא נבח בה כלב (שאין
 בה כלבים)“ ; כי אם אין בה סוסים או לא
 יוכלו יושביה להציל את נפשם אם יתנפלו
 עליהם שורדים או רעה אחרת תבוא אליהם
 פתאם ; ואם אין בה כלבים , לא יוכלו
 להשמר מגנבים . כן יעצוהו לאמר : „אל תדור
 בעיר שראש העיר הוא רופא“ יען כי הוא
 מרוד בעסקי העיר , ולא יוכל לשית לב
 לחולים ולרפאם , ועל כן דומה העיר כמו
 אין בה רופא , ובעיר כזאת אין לשבת על
 פי עצת חכמי התלמוד . ומובן , כי רק על
 אדות עיר , שאין בה רק רופא אחד והוא גם
 הראש , דבר רב .

ז.

דעות רב בדבר המוסר והצדק, תכלית
האדם בעולם הזה ובעולם הבא, תזהירה
כזהר עצם הרקיע לטהר. מהן נוכח מה
טהורה היתה הנפש, אשר שכנה בגו המורה
הגדול הזה !

השקפתו על האישות היתה לא לפי
מושגי הימים ההם, אשר האשה נחשבה אז
או לשפחה העושה את כל אשר יצוה אותה
אדונה, או למקור העשר - לקחת מהר ומתן
מאת אבותיה. ועל כן אמר רב : „הנושא
אשה לשם ממון יהיו לו בנים שאינם
מהוגנים”.

אם אמנם בימים ההם עוד היתה
הרשות ביד כל איש מישראל, לקחת לו
נשים רבות, כמנהג בני ארץ הקדם, בכל
זאת צוה רב לרב אסי תלמידו לאמר : „לא
תקח לך שתי נשים, ואם לקחת שתים הוסף

או לקחת גם שלישית". ומעם אזהרתו הוא,
 כי אם יקח לו האדם שתי נשים, ושנאוהו
 שתיהן גם יחד, וחרשו עליו מזמות להפילו
 ברעה. לכן, אם כבר נואל האיש לקחת
 שתיים, עליו להוסיף לו עוד אשה שלישית,
 כי אין סוד כמוס בין שלש נשים, ואם
 תיסדנה עליו השתים יחד, וגלתה אז לו את
 סודן האשה השלישית. —

ומה ישרה נפשו בו הלא נוכל להוכיח
 מזה שאם אמנם מררה אשתו את חייו
 ותציקהו תמיד; בכל זאת לא לקח אשה על
 אשתו זאת, וגם לא גרשה, וירא עמה
 חיים עד עת זקנתו, יען כי כבר אותה,
 בהיותה אם לבניו ואשת נעוריו.

ואם אמנם כבר רב את האשה,
 בכלל, בכל זאת אמר: "החולך בעצת אשתו
 נופל בגיהנם". והתלמוד מבאר את כונת
 המורה החכם הזה, כי אם תיעץ האשה
 את אישה לסור מהדרך חסוב והישר, או
 אל ישמע האיש לעצתה, אבל בכל ענין אחר
 עליו לשמוע בקולה.

רב הביט על העולם הזה כעל עולם

חילף, אשר כענן ילך ולא ישוב, ועל כן לפי דעתו אל לאדם להמנע מראות בטובה. אם יש לאל ידו לעשות. וכן אמר רב לרב המנונא תלמידו בסגנון המושל בן סירא, "אם יש לך היטב לך, כי אין בשאול תענוג". ואם תחשב בלבבך: "עוד אראה בטובה" לכן דע לך, כי לא תוכל לדעת מתי יבוא יומך האחרון, כי "אין למות התמהמה", כי המות לא יתמהמה עד אשר תראה חיים טובים. ואם תאמר: "אעזב לבני לבנותי אחרי" אך "חק בשאול מי יגיד לך?" – מי יגיד לך אם ישמר הונך ביד יורשיך, אולי יאבדוהו? בכלל נחשבו בני האדם בעיני רב, כעשב השדה – הללו נוצצים והללו נובלים".

השקפתו על חיי הנצח היתה נאורה, וישתדל להוציא מלב ההמון, המאמין, כי גם אחרי מותו לא יפרד האדם ממנהגיו ומתענוגיו, אשר היו לו בעודו בחיים עלי אדמות. ולכן היה רגיל בפי רב המאמר הזה: "לא כעולם הזה – העולם הבא. העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שהיה ולא משא ומתן, לא

קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים
יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו
השכינה".

ותעודת האדם עלי אדמות, לפי דעת
רב, היא התורה והדעת: "כל הפורש מדברי
תורה – אש אוכלתו", אמר רב. ועוד אמר:
"גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת קרבנות
התמיד", כי משנחרב המקדש היה בית המדרש
למקדש אל. על החכמים, אשר חבבתם
היא אומנתם, אמר רב: "אל ימנע אדם
מבית המדרש אפילו שעה אחת (בעת אשר
המירה ידרש דרשתו)". ולחזק את דבריו
יספר מה שקרה לו וללוי בר סיסי חברו,
אשר יחדו שמעו בבקר הלכה מפני רבי
יהודה הנשיא מורם. ויהי בערב, ויבאר
הנשיא את ההלכה ההיא באופן אחר,
ויהי רב בעת ההיא בבית המדרש, ולוי לא
היה ולא שמע את הבאור החדש, ויטעה
אחרי כן בהלכה.

העסק בתורה בלבד כבר היה לתכלית
נכבדה בעיני רב. הוא אמר: "לעולם יעסק
אדם בתורה ובמצוות, אף על פי שלא

לשמה, כי מתוך שלא לשמה בא הוא לשמה", לאמר: אם אמנם בראשית למודו איננו לומד מאהבו את התורה, כי אם מסכה אחרת – מגאווה וכדומה – בכל זאת יוסיף ללמוד, כי ברב הימים ידבק לבו לאהבה את התורה.

את המורים צוה רב, לכל יעצרו את חכמתם בקרבם, כי אם ילמדו את כל איש דורש חכמה, ויאמר: "כל המונע הלכה אחת מפי תלמיד, כאילו גזלו מנחלת אבותיו". ובכל זאת הזהיר רב את המורים להשמר מתלמידים רעים, שידעו רק להרע בחכמתם ולא להטיב, ויאמר: "כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם".

את התקוה הלאומית האמתית ראה רב בילדים הקטנים, המבקרים את בתי הספר. הוא אמר: "אל תגעו במשיחי – אלו תינוקות של בית רבן". כי אך הם היסוד לקיום האמה בעתיד. וכמוהם כן גם מוריהם הם נושאי דגל הלאומית. ולכן הוסיף במאמר ההוא לאמר: "ובנביאי אל תרעו. אלו תלמידי תחכמים". את התלמידים

המשמשים את מוריהם צוה להזהר נאד
בכבוד המורים. והוא בעצמו, בהיותו תלמיד
יושב לפני רבי יהודה הנשיא, פחד מפני
הדר גאון מורהו, ובאכלו עם רבי חייא
על שלחן הנשיא וצוהו הנשיא לרחץ כפיו,
רעד בכל גוו, כי דמה שמנהגיו לא מצאו
חן בעיני מורהו, ויאלץ רבי חייא לעודדהו
ולהבינהו כי הנשיא מכבדהו לברך ברכת
המזון.

ויען כי הגדיל רב את מעלת התורה,
לכן הרבה להרים בפיו תהלת החכמים נושאי
רגל התורה, וכבודם יקר בעיניו מאד,
ויאמר: "כל המתעצל בהספרו של תלמיד
חכם, ראוי הוא לקברו בחיים". עוד אמר,
כי קללת חכם, אפילו בחנם היא באה, כי
כל דברי חכם כגחלי אש וקללתו לא תשבו
ריקם.

ה.

עוד יותר מאשר הרים רב את מעלה

התורה, הרים מעלת הצדק, הישר והמדות הטובות, ועל כלם – את יראת האלהים. בציור פיוטי אחד שציר בו רב את מעמד האדם לפני כס יה בעולם הנצח הוא אומר: בטעה שמכניסים אדם לדין אימרים לו, „נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? פלפלת בחכמה? ועם כל זה, אם יראת ה' היא אוצרו או טוב, ואם לא – יצא רשע בהשפטו". במאמר הזה הרים על גס ראשונה את המשא ומתן באמונה, כי יהו עיקר תורת האדם, שיחיה חיי חברה, בישר ובצדק ואל יעש עול לרעהו.

פעם אחת באר רב מה הוא חלול השם, אשר על העון הזה הזהירו כל חכמים מאז ועד עתה? ויאמר: „חלול השם הוא, למשל, לו לקחתי בשר מאת הקצב ולא נתתי לו את המחיר ברגע". ממאמר אחר נובח מה שנואה היתה התרמית בעיני רב. הוא אמר: „אסור לו לאדם שישהה מדה חסרה או יתרה בביתו ואפילו הוא עביט". כלומר: כל מדה חסרה או יתרה אל יחזיק האדם בביתו, אף אם לא למען למוד בה

יחזיקנה , כי מי יודע אולי יקחנה במסחרו
לעת הצרך וימך בה , ואף לעביט העשוי
לשפך בתוכו מים עכורים אל תהיה לו . כך
על האדם להזהר מתרמית !

אבל כאשר על האדם להשמר ממועשה
תרמית , בן עליו לשמר גם את חברו מהיכלו
לפעל מרמה . זאת הביע רב במאמרו : „כל
מי שיש לו כסף ומלווה אותם שלא בעדים
עובר על דברי התורה : לפני עור לא תתן
מכשל“ , כי אם יחפץ הלואה הלא יוכל לכחש
ולאמר : „לא לויתי כסף ממך“ , ואז איש
יהיה המלווה שנתן את כספו לאיש בלי
עדים . ורב הזהיר את האדם שלא להביא
לידי נסיון לא רק את רעהו , כי אם גם
את עצמו , באמרו : „לא יביא אדם עצמו
לידי נסיון“ , כי מי יודע אנה יטנו רוחו ?
אולי יסיתהו לעשות דבר רע , לכן על האדם
להתרחק מהאפשרות לעשות רעה , וכן עליו
להשמר לבלי הביא מכשל עון גם על
רעהו . -

את ערך הצדקה הרים רב תחת לשונו
מאד , באמרו : „גדולה הכנסת אורחים מהקבלת

פני השכינה". ולמען השריש בלב שומעיו את אהבת הצדקה תאר את ענות העני לאמר: "כל המצפה לשלחן חברו עולם חשך בעדו". ויזהיר מאד לבל יקלו במצוה הנכבדה הזאת, ויאמר: "אלמלי הלוהו יהונתן לרוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נב עיר הכהנים... ולא נהרגו שאול ושלשת בניו". כי לו שם יהונתן בן שאול, בשלחו את רוד מבית אביו, את לבו לצדקה, ויתן צדה לדרך לרוד, אז לא אלץ רוד לבקש לחם הקדש מאת אחימלך הכהן אשר בנב, ואז הלא לא הרג שאול בחמתו את אחימלך ואת אחיו הכהנים יושבי נב, ואז לא ענשהו ה' למות בחרב פלשתים הוא ושלשת בניו. במאמרו זה חפץ רב לתאר, מה רבה היא הרעה אשר תצא ממניעת הצדקה.

ולא רק ענות בן אדם עני העיר את לב רב הרחמן לחמלה, כי אם גם ענות הבהמה באמרו: "אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: ונתתי עשב בשדך לבהמתך, ואחר כתוב: ואכלת ושבעת".

אלה הם קצות דרכי האיש הגדול
 אשר אותו פקדה ההשגחה, להקים הרסו
 עם ישראל בגלותו, להבין בית מקלט,
 ששם ינחו יגיעי כח, העיפים מטלמיד
 נדוריהם, בית נאמן לישראל, הוא בית
 ה ת ל מ ו ד ה ב ב ל י . רב, בעזרת תלמידיו
 הראשונים וחבריו, ירה את אבן פנתו, הוא
 בית המדרש הגדול, שיסר בעיר סורא;
 והבית הזה עמד למופת לישראל במשך
 הרבה מאות שנים. ממנו יצאו תורה ואורה,
 אשר הגיהו חשבת מושבות העם הנדח,
 המפור בכל קצות תבל והמפרד בין לאמים
 שונים, אשר שאפו תמיד לבלעהו כתנים .

בעינו הצופיה למרחוק ראה רב, כי
 אחרית ארץ ישראל להיות שוממה ועזובה
 מכניה, אשר כלה כח סבלם, לשאת על
 הרומאים האכזרים. הוא ראה, כי מעינות
 החכמה בארץ הצבי יסתמו, ונפצו העדרים
 לשדות בצמא דברי אלהים חיים, ולא ימצאו
 את המים החיים האלה להשיב נפשם. הוא
 אמר תמיד: „עתידה תורה שתשתבח
 מישראל“, הוא לא הרהיב עז בנפשו

להתפאר, כי בפלפולו ישיב את דעת התורה למצבה הראשון. הוא שם פניו רק לחנוך ילדי ישראל. „מלמדי התינוקות" היו גדולים במעלתם בעיניו עד מאד. המה היו, לפי דעתו, הככבים, אשר בנגה זהרם יאירו מסלת עם ישרון הארכה והאפלה, ועליהם נשא המורה הגדול והחכם הזה את משלו לאמר: „ומצדיקי הרבים – ככבים לעולם ועד, אלו מלמדי תינוקות", כאשר התאמתה השקפתו זאת עד ימינו אלה.

פעם אחת בא רב אל רב שמואל בר שילת תלמידו, שהיה מלמד תינוקות, וירא והנה רב שמואל עומד בונתו. ויתפלא רב ויאמר: „העובת את אמונתך?" לאמר – הכה תשים לב לעבודתך? ויצמדק רב שמואל ויאמר: „זה שלש עשרה שנה מאז לא ראיתי את גנתי זאת, ואף גם עתה היו לבי ומחשבתי רק בתלמידי, אשר עזבתי לרגע בבית הספר". ורק ההצדטקות הזאת יכלה להרגיע את רוח רב.

בתלמוד נשארו מרב אלפי מאמרים אשר רבם אמר בשמו רב יהודה בר יחזקאל

תלמידו . המאמרים האלה , בהלכה ובאגדה , מצטיינים בצחות סגנונם , כסגנון התנאים חכמי ארץ ישראל , כי בהווהו תלמיד רבי יהודה הנשיא למד לשונו לדבר בלשון מורחו הקצרה והצחה ; ויהי גם בפיו שגור המאמר של רבי מאיר : „לעולם ישנה אדם לתלמידיו בדרך קצרה" . --

לכבוד , שכבודו בני דורו לא היה גבול . שמו היה מקדש וקערץ כבבל ובארץ ישראל . בהגיע השמועה על דבר מות רב לשמיאל חברו קרע האחרון שנים עשר בגדים , לאות צער ואבל ; וגם רבי יוחנן , ראש חכמי ארץ ישראל , בשמעו כי מת רב קרע שלשה עשר בגדים חדשים מרב צער ויגון . כל העם מקצתו התאבל על מות המורה הגדול והאהוב , אשר רעה את צאן מרעיתו במקל נעם , יותר מעשרים וחמש שנה . שנים עשר חדש התאבלו היהודים יושבי בבל , ויגזרו לבל יחגו גם כלולות בנותיהם וחתנות בניהם ברב פאר והדר בשנת האבל ההיא , כעשותם מימים ימימה , ולא יצאו אז בענפי ההדס וכפות התמרים לפני החתן והכלה .

כמנהגם ביתר השנים. והאגדה מכפרת ,
 כי אכן נמצא איש אחד , ובר קשא שמו ,
 פקיד נושא משרה בחצר המלך הפרסי ,
 ויקח ענפי הדס וכפות תמרים לחתונת בני ,
 למרות הגזרה שגזרו החכמים , וישבנו נחש ,
 וימת .

רב האריך ימים , ויזכה לראות גם
 את בן בנו , את רב שימי בר חייא ,
 עוסק בתורה ומתעתד להיות אחד החכמים
 הגדולים . את בתו נתן רב לבן ראש הגולה
 ושני בניה , רבנא עוקבא ורבנא נחמיה ,
 היו שני גדולי התורה וגדולי האמה . כמו
 ב כי יהודה הנשיא בן גם ברב נצמדו תורה
 וגדולה יחדו , כי גם עשר היה לו . ותורתו
 וצדקתו יחדו עם הפעולות הנשגבות שפעל
 רב לטובת לאומיותו עשו לו שם עולם
 להפארת ולגאון כל ימי היות עם ישראל
 תחת השמים .

כד .

שמואל (ירחינאי) .

א

שמואל בן אבא בר אבא הכהן , הנודע בתלמוד בשמו שמואל ירחינאי , או שמואל סתם , היה יליד בבל . בנעוריו למד תורה וחכמה בארץ מולדתו . ויהי כי גדל , ויעל ארצה ישראל , להוסיף לקח בבית מדרשו של רבי יהודה הנשיא , ויתרועע שם עם אבא אריבא , הוא רב , ונפשות שני החכמים האלה נקשרו יחדו . ואהבתם זאת לא חדלה , ובריתם לא הופרה עד יום מותם .

והנשיא אהב מאד את שמואל , כי התלמיד הזה , אשר היה רופא חכם , רפא את הנשיא מכאב עיניו . ויאמר הנשיא לסמכהו ולתת לו תאר „רבי” , אך חפצו זה לא נעשה מסבות שונות , אשר העלימו מזנו חכמי התלמוד , המספרים על דבר המקרה הזה . כפי הנראה היו מכשלים על דרכי הסמיכה הזאת , אשר גם הנשיא לא

יכל להסירם. ויבא הדבר הזה לנשיא
 מאר, אבל שמואל נחמה באמרי הן לאמר:
 "ראיתי את ספרו של אדם הראשון, ובו
 כתובים דור דור וחכמיו, ושם נאמר: שמואל
 ירחינאי. חכם יקרא ו"רבי" לא יקרא".
 ויראהו שמואל בזה לדעת כי לא אל התאר
 הערג נפשו.

ושמואל לא התמחה לשבת בארץ
 ישראל, וישב ארצה בבל, עוד טים שב
 שמה אבא אריבא חברו. וישב שמואל בעיר
 נהרדעא, אשר על נהר פרת ויתרועע עם
 החכם מר עוקבא. ובעת ההיא היה ראש
 בית המדרש בנהרדעא החכם הוקן רב שילא
 יליד בבל. המורה הזה לא הצטין הרבה
 בדיעתו את התורה, ובכל זאת לא התנשא
 שמואל עליו ולא התנאה עליו, ויכבדהו,
 ויתהלך אתו באהבה.

אמנם גדול היה רב משמואל בדיעת
 התורה, ואשר על כן בכל מקום אשר
 דבריהם נחלקים בדבר מנהגי הדת ואסוריה
 ההלכה היא תמיד כרב נגד שמואל; לעמת
 זאת בדיני המשפטים ובדברי הריבות אשר

בין אדם לחברו, היה שמואל גדול מרב, כי מנעוריו היה לשופט בעמו, וידין דין אמת. מלבד זאת ידע שמואל את מצב ההמון המוסרי, את מנהגי המקום, חיי העם ועסקיו, ועם כל אלה נודעו לו גם משפטי הפרתיים, אשר על פיהם התנהגו מאז מעולם יושבי בבל, כיהודים, כאשר אינם יהודים. ולכן אמרו חכמי התלמוד, כי אם נחלקים דברי רב ושמואל בדין ובמשפט, ההלכה היא תמיד בשמואל.

ואם אמנם היה רב גדול. נימנו בדרישת התורה, אבל על יתר חכמי הדור גם בבבל גם בארץ ישראל עלה שמואל גם בידיעת התורה. אחרי מות רב, החל רבי יוחנן, ראש חכמי ארץ ישראל, לכתב מכתביו לשמואל, ויתארהו בהם בשם "חברנו שבבבל", תחת אשר את רב כנה תמיד בשם "רבנו שבבבל". וירא שמואל כי קטן כבודו בעיני רבי יוחנן. וישלח לו סוד קביעת הירחים והמועדים לששים שנה, כי היה שמואל גם חכם גדול בחכמת הכוכבים, ויוכח אמנם רבי יוחנן, כי רבה היא מאד חכמת שמואל

בכל מדע , ובכל זאת לא נכנע מפניו .
 אז ראה שמואל כי החכמה כאין
 נחשבה בעיני רבי יוחנן , וכי רק לתורה
 ישם כבוד , וישלח לו שמואל הרבה שאלות
 וספקות בהלכות טריפות , הן ההלכות הנוגעות
 לבשר בהמה שחומה . וירא רבי יוחנן מה
 רבה היא ידיעת שמואל גם במקצוע התורה ,
 ויחל לכבד את המורה הבבלי הזה , ויאמר :
 „אכן יש לי מורה בבבל !” . ויתארהו מאז
 והלאה בשם : „רבנו שבבבל” , ויחפץ לרדת
 בבבל לראות את האיש המורם מעם הזה ,
 אך מסבה בלתי ידועה לא צלח בידו
 חפצו זה .

ומדה אחת היתה בשמואל , אשר
 הרימתהו מעל רב חברו , והיא – סבלנותו .
 הוא סבל את כל איש אשר גם לא מבני
 עמו ודתו , ויתרועע עם חכמי הפרסים , או
 כאשר נקראו אז : „האמנושים” . וביחוד נודעה
 ידידות שמואל עם אבלט , חכם פרסי חוזה-
 בכוכבים , ויתוכח עמו תמיד בדברי חכמה .
 גם לבי-אבירן , מקום ועד חכמי הפרסים ,
 אשר שם התוכחו על דבר שאלות החכמה

והדת, הלך שמואל, תחת אשר רב חברו
לא בקר מעורו את הבית ההוא.

שמואל ידע את חיי העם העברי בבכל
וצרכי הזמן, אשר הוא חי בו, ולכן ראה,
כי ראוי לתת תקף ועז לחקי המדינה,
הנוגעים בחיי עם ישראל, ויהי על כן פתגמו:
„דין המלכות דין הוא“. והכלל הזה קימו
וקבלו עליהם כל חכמי התלמוד ושופטי העם,
אשר היו אחרי שמואל, ודינים ומשפטים
רבים אשר מוצאם לא מתורת ישראל, באו
באסף חקי המשפטים אשר לבני ישראל.

ובגלל המדה הזאת אהבוהו בני הפרסים,
ו„שבור“ מלכם בראשם, שהיה נודע בשמו
„שבור-מלכא“ בכל התלמוד. שבור זה היה
ידיד לשמואל, ויתהלך עמו כרע כאח,
וישתעשע עמו בדברי חכמה. ולפעמים חמד
לו לצון בחברת החכם העברי הזה. פעם
אחת אמר בשחוק לשמואל: „הן אתם היהודים
תתפארו כי חכמים אתם מאד, אמור נא לי
מה אחלוס כלילה הזה?“ ויענהו שמואל
לאמר: „בחלומך וראית והנה לקחת שבי
בידי הרומאים, ויאלצוך למחון חרצני תמרים

בריחים של זהב". ובעת ההיא היתה השנאה רבה בין רומא ובין ממלכת הפרסים. ויחשב שבור-מלכא כל היום ההוא בדבר החלום המיזר הזה, ויעל על משכבו לנום שנתו, והנה בא החלום הזה ברב ענין בדבר שמואל. בפעם האחרת התלוצץ שבור בשמואל ויאמר: "הלא תאמרו כי משיחכם יבוא על חמור. הבה אשלח לו את סוסי הטוב מכל סוסי". ויענהו שמואל אף הוא בלצון: "היש לך סוס בן מאה צבעים?" בן יספר בתלמוד, כי בחג הסוכות בעת "שמחת בית השואבה" חגג שמואל את חנו בחברת שבור-מלכא, אשר מזה נראה, כי אהב המלך הפרסי הזה בגלל שמואל את היהודים ואת דתם, כאשר התפאר בעצמו פעם אחת באוני שמואל לאמר: "הגן עלי צדקתי, שלא הרגתי מעודי אף יהודי אחד".

אמנם במלחמות שבור המלך, אשר נלחם בסוריא, הרג ביהודי קפוטקיא, שלשה עשר אלף יהודים, ועל ההרג הרב הזה התאבלו יהודי הגולה בכל מקום, אשר השמועה הזאת הגיעה, אך שמואל לא

התאבל ולא קרע את בגדיו, כי לפי דעתו הנהרגים ההם אשמו אשם נפשותם בצאתם להלחם בשבור-מלכא, אשר לבו רחש רק טוב ליהודים. מזה נראה, כי לב שמואל גם הוא רחש אהבה ואמונה לידידו המלך. מסבת הידידות העזה אשר היתה בין שבור ובין שמואל קראו חכמי בבל את שם שמואל לפעמים: „שבור מלכא“, ולפעמים כנוהו בשם: „אריוך“ לאמר „ארי שבחבורה“ על שם המלך הקדמון „אריוך מלך אלסר“, כי כמלך בגדוד, בן היה שמואל בעיני תלמידיו, יען כי התורה והגדולה נצמדו בו יחדו, ויהי לגאון עמו ותהלת כל בני הגולה אשר בבבל. —

ב.

מהתכונות הנעלות, אשר קוננו בנפש שמואל, היו הענוה וארך האפים. אמנם גם רב חברו הצמין במדות היקרות האלה, אך לא כשמואל. נגד שמואל נחשב רב לקפרן.

הנה רב לא יכל סלוח לבית הנשיא בארץ ישראל, על אשר לא סמך עליו את ידיו, ולא נתן לו סמיכה שלמה, כאשר יאתה לו באמת; אבל שמואל, אף כי לא נתנה לו כל סמיכה מאת הנשיא, בכל זאת לא שמר עברתו להבית הזה, ובכל עת הראה את הכנעתו מפני בית-הדין של צאצאי רבנו הקדוש.

פעם אחת מלא לב הנשיא להתיר לבני עמו לאכל שמן נכרים, למרות האסור אשר אסר עוד, לפני חרבן בית שני, הגבור הלאומי אלעזר בן חנניה הכהן את שמן הנכרים, ואת יינם, ועוד דברים רבים באספה, שהיתה בעלית בית גוריון. ויהי בחניע דבר ההיתר הזה לבתי המדרש אשר בבבל, לא אבה רב לעשות כדבר הנשיא, ויוסף לאסור את שמן הנכרים. אך שמואל אלצהו בדבריו לסור למשמעת הנשיא, באמרו: "אם לא תאכל את השמן הזה אכנך בשם: זקן ממרה".

ואם אמנם היה שמואל חכם גדול בחכמת התכונה (אסטרנומיה) וידע את

מוצאי הירח ואת מובאיו, וידע לקבוע את ראשי החדשים וימי המועדים על פי החשבון, לבלי יצמרכו בני הגולה לחכות, עד אשר יבואו הצירים, השלוחים מאת הנשיא שבארץ ישראל, ויאמרו כי ראש החדש נקבע ביום פלני או פלני; בכל זאת לא הרהיב שמואל בנפשו עז לבטל את כח בית הדין של הנשיא.

ולא רק בעניני קדוש החדש, כי אם גם עוד בהרבה חקים ומשפטים, אשר לא מצאו חן בעיניו ואשר יצאו לפניו מבית הנשיא, לא מלאו לבו לבטלם, אף כי היתה היכלת בידיו לעשות בארצו ככל העולה על רוחו, ומי יאמר לו: מה תעשה? אולם הוא בענותו הרבה לא עשה כזאת, ורק אמר: "לו גדל תקפי אז בטלתי", לאמר -- לו נתנה לו הרישות מאת הנשיא לעשות תקנות כחפצו, אז תקן תקנה לבטל את החק ההוא, אשר לא ימצא חן בעיניו. ככה גדלה ענותו, וביחוד, אהבתו אל השלום ואל אחדות הלאום בכל מקומות פוזריו:

הוא היה אומר: "מפני מה זכו בית

הלל לקבוע הלכה כמוהם? מפני שנוחים ועלובים היו, ושונים דבריהם ודברי בית שמאי, ולא עוד, אלא שמקדימים דברי בית שמאי לדבריהם". כלומר: יען היו בית הלל ענוי רוח ויזכרו בלמודם גם את דברי בית שמאי מהתנגדיהם, ותמעט זאת בעיניהם, ויתנו גם כבוד לדברי בית שמאי, בהזכירם אותם בראשונה, לכן זכו בית הלל, שתהי ההלכה כמוהם. מן המאמר הזה נראה ברור את השקפת שמואל על הענוה ועל אהבת השלום.

ויהי היום, ויפל איש אחד באגם מים ויטבע, ולא מצאו את גופו. ורב ש"א היה אז ראש בית המדרש בנהרדעא. והבוא אשת הנטבע לפניו, והשאלהו אם תוכל להנשא לאיש. ויען אותה רב שילא כי יכל תוכל. ויהי בשמוע רב את הדבר הזה, ויבקש להחרים את רב שילא על עשותו שלא כדין. ויאמר לו שמואל: "אל תעשה כדבר הזה להחרים איש נכבד בעמו. הבה נשלח אליו לשאלהו, אולי לא בזדון עשה את הדבר הזה". וישלחו וישאלו את רב שילא

לאמר: "מים שאין להם סוף אשתו אסורה או מותרת?" ויענם רב שילא: "אשתו אסורה!" כלומר: אם נמבע איש במי הנהר, שאין להם סוף, כי שוטפים הם הלאה הימה, וגויתו לא נמצאה, אז אסורה אשתו להנשא לאיש, פן שטפו גלי הנהר את הנמבע למקום רחוק, ושם יצא חי מהנהר.

ויוסיפו עוד שאל אותו: "ומי האגם ההוא, שנמבע בו האיש, מים שאין להם סוף או מים שיש להם סוף הם?" ויענם עוד: "מים שאין להם סוף!" וישאלוהו עוד: "אם כן מדוע נתת רשיון לאשת הנמבע להנשא לאיש?" ויען רב שילא: "אמנם טעיתי. אנכי חשבתי בראשונה את המים האלה כמים שיש להם סוף". ואז קרא שמואל לרב: "עליך אמר החכם: לא יאנה לצדיק כל און". ורב אמנם הודה על עותתו בחפצו להחרים זקן נכבד, מבלי דרש וחקר אותו, ויאמר לשמואל ברנש תודה: "ועליך אמר החכם: ותשועה ברב יועץ".

ואיש אחד פרסי בא אל רב, ויאמר

אליו: "למדני את התורה!" ויטב רב ללמדוהו

ויאמר לו: "ראה, הנה זה הוא אלף!"
ויקרא הפרסי: "ומי זה יחליט כי אלף הוא,
אולי לא כן הוא?" אחרי כן אמר לו רב:
"הנה זה בית". ויקרא הפרסי עוד פעם:
"ומי יאמר כי אמנם בית הוא, אולי אין
הדבר כן?" ויקצף רב עליו ויגרשוהו מביתו.
ויבוא הפרסי לפני שמואל ויאמר גם אליו:
"למדני נא את התורה!" ויהי כאשר החל
שמואל ללמדו את אותיות האלף-בית, ויעש
הפרסי כמנהגו, בהכחישו בשמות האותיות.
ויאחז שמואל באצבעותיו באזן הפרסי,
וילחצנה בחזקה. ויצעק הפרסי מכאב: "הוי,
אזני, אזני!" אז שאלהו שמואל אף הוא:
"ומי יאמר כי אמנם אזנך היא?" ויען הפרסי:
"הן ידוע הוא לכל כי אזני היא!" ויאמר
שמואל אליו: "כן ידוע לכל כי זה אלף וזה
בית". אז הבין הפרסי מה נואל מאד בהמרותו
פי מורהו, ויחל ללמד את תורת ישראל
בשקידה רבה, ויבוא לחסות בצל כנפי הדת
הישראלית. ויהי בשמוע חכמי ישראל את
הדבר הזה, ויאמרו על שמואל: "טוב ארך
רוח מנבה רוח".

פעם אחת בא רב מסורא לנהרדעא,
 ויתארח בבית שמואל ביום השבת. והי
 בשבתם יחד בחצר, ויאמר שמואל לנהג
 מנהג אחד, אשר לפי דעתו מותר לעשותו
 ביום השבת. וירא זאת רב, ויסב את פניו
 לבלי ראות את המעשה, אשר לפי דעתו
 אסור הוא. אז אמר שמואל: „אכן חרה
 לאבא!“ ויצו לשנות ולעשות כדעת רב,
 ויבטל את רצונו מפני רצון רעהו.

ובשבת שמואל בבית המדרש עם רב
 שאל שאל מרב כאשר ישאל התלמיד את
 מורו. כן נהג תמיד כבוד ברב, ולא נכנס
 ראשונה הביתה מרם נכנס רב. גם נקרא רב
 לעלות לתורה במקום כהן, אף אם היה גם
 שמואל בבית הכנסת, ורב לא היה מבני
 הכהנים, אך שמואל, שהיה כהן, מחל על
 כבודו למען כבוד רב חברו. ולא מפני גדולת
 רב ותורתו נכנע שמואל מפניו ויראה לו
 אותות כבוד כאלה, כי אם מאשר היה איש
 ענו מאד.

וכאשר מת רב קרע שמואל שנים עשר
 בגדים מרב צער ויגון ויקרא: „הנה הלך לו

האיש אשר יראתי מפניו!". 'מדת הענוה
הזאת, שקננה בלב שמואל משכה אליו את
כל תלמידיו רב אחרי מותו, ויבואו לחסות
בבית מדרשו של שמואל בנהרדעא.

ג.

הפעולה היותר נכבדה, שפעל שמואל
בימי חייו, היתה במקצוע ההלכה. הוא הקל
מאד בהלכות האסורים, תחת אשר רב חברו
החמיר בהן, ועל כן קבעו חכמי בבל אשר
היו אחרי שני החברים האלה, כי אין הלכה
כשמואל באסורים. חכמי בבל ראו כי מצב
העם המוסרי דורש מהם להחמיר, לבלי ילך
העם בשרירות לבו לפרק מעליו על המצוות.
אולם בבית מדרשו של שמואל, בעירו
וסביבותיה, במקומות אשר יושביה שמעו
לקול התורה והמצוה שיצאו מפיו, עשו
כדבריו כל ימי חייו.

פעמים רבות היו לו לעזר בלמוד
התורה ידיעותיו ברפואה ובתורת שמירה

הבריאות, אשר הורוהו לדעת, אם נחויץ להקל או להחמיר בשאלה זו או אחרת. הנה פעם אחת צדו צבי, ויביאוהו לבית ראש הגולה וישחטוהו, והצבי בחייו צלע על שתי רגליו האחרונות. ויבדק רב את הרגלים עד ארכבותיהן וימצא, כי צומת גידיהן לא נפסקה, ויאמר כי כשר הבשר לאכלו. אך שמואל מדעתו את חכמת הנתוח ראה, כי בבשר הזה נכנס ארס נחש, ויגר ואת לרב, וגם הורוהו איך למצא תחבלה להוכח, הנמצא ארס בבשר הזה אם לא, וימצא הדבר כי כן הוא, ויקרא רב לשמואל: „בל רז לא אניס לך!“

וידיעתו בחכמת הרפואה הכריחתהו לפעמים לבטל גם דברי המשנה. הנה במשנה נאמר כי אם נשברה עצם האדם, או אין מחזירים את העצם למקומה ביום השבת. אבל שמואל מדעתו, כי סכנה היא לחולה, אם לא יחזירו את שברו, אמר: הלכה – מחזירים את השבר. מזה נראה את עז רוחו, לבלי הכנע גם מפני דברי המשנה, אם

ראה כי דבריה מתנגדים להגיון.

ביחוד נראה פעלו הטוב במקצוע המשפטים, כי שם תמיד את לבו לצרכי העם, ויעמד תמיד לימין החלש אם אך הרש הצדק זאת מידו. הוא שפט כי אם נשארה בת יתומה מאביה, ואחיה היורשים מכלכלים אותה, או כל מה שתשתכר בעבודה לה הוא, ולא לאחים המפרנסים אותה. – כן אמר, כי כסף של יתומים מותר לתת ברבית למען יגדל הונם. -- אם מצאה האלמנה, אשר יפרנסוה היתומים, דבר מה, המציאה שלה היא ולא ליתומים. – אם גובה האלמנה את כסף כתובתה על ידי בית-דין, או אין שמיץ את בגדי האלמנה אשר עליה, למען נפה את מחירם מכסף הכתובה, כי אם נותנים לה את הבגדים למתנה, וכסף נותנים לה כמו שכתוב בכתובה. – כלל גדול צוה שמואל את רב יהודה תלמידו לאמר: „אל תהי במעבירים נחלה, אפילו מכן רע לבן טוב, כי מי יודע מה הורע אשר יקימו שני הבנים האלה?“ כלומר – אל לאב להוריש את נחלתו לבן השני, אם ראוייה היא על

פי הדין לבן הראשון. ואף אם הבן הראשון איש רע הוא, והשני – איש טוב אל יעביר האב את הנחלה מזה לזה, כי מי יודע מה יהיה משפט זרעם! אולי יקים הבן הרע בנים טובים, והבן הטוב יוליד בנים רעים.

שמואל התנגד מאד לתקנת הלל הזקן – להפרזבול (א). לפי דעתו לא טוב לבוא בערמה להכריח את האדם להוציא כספו, אם על פי חק התורה אין עליו לשלם למלוה, יען כי הגיעה שנת השמטה. לבן אמר כי יותר טוב להגביל זמן להמלוה, ואז אין עוד כח בשנת השמטה לבטל את החוב. ובכלל נטתה דעתו לבטל את השמטה כליל בארצו, לולא כבד את הנשיא שבארץ ישראל, שהיה מצאצאי הלל הזקן מתקן תקנת הפרזבול. ובנוגע ליתומים אמר שמואל, כי הם אינם צריכים לפרזבול.

גם למצב המסחר שם שמואל את לבו. בכל מקום ובכל זמן יאמת המשל: „כנען בידו מאזני מרמה“. מה שהיה הוא שיהיה,

(א) ראה „מגבור האמה“ ה, „הלל הזקן“ צד 13, 14.

כי הסוחרים והמוכרים מונים ומרמים במדה ובמשקל את הקונים , או מעלים את מחיר הסחורה . ועל זה פקח שמואל עיניו , ויאמר , כי נחוץ להפקיד משגיחים על המדות והמשקלים , לבלי יגנבו המוכרים . ועל המעלים את המחיר אמר : „המשתכר (במכירה הסחורה) אל ישתכר יותר משתות (חלק הששי ממה ששלם בעצמו בעד הסחורה)“ . ואם נמצא , כי לקח רוח יותר משתות , תחשב המכירה לאונאה , ועל המוכר לקבל את הסחורה מידי הקונה ולהשיב לו את כספו . ושמואל בעצמו , בראותו , כי הסוחרים מעלים את מחיר תבואות השרה , מכר אז את תבואות שדותיו במחיר זול , למען יורידו גם הסוחרים את מחיר תבואותיהם . —

והמצב המוסרי של יהודי בבל בימי שמואל לא היה איתן . קלות דעת והוללות ולפעמים גם פריצות היו נוהגות אצל המון העם . שאלת האישות היתה כשחוק בעיניהם , וכדבר שאין ראוי לשים לב אליו . בחור כי התהלך ברחובות עיר ופגש בנערה מִפָּרתו , ויתן לה דבר־מה שאין לו כל ערך ומחיר ,

ויקדשנה בדבר ההוא. לפעמים קדשה בפרי
התמר, שאין לו בכבל כל מחיר. ולמען
הרים ערך הנשואין בעיני העם אמר שמואל,
כי המקדש את האשה אף בתמר מקדשה
היא לו, ואשתו היא על פי הדין.

והיה כי יצא קול בעיר שהתקדשה
אשה לאיש, ותחשב על פי הדין כנשואה.
אולם קרה שאחרי כן באו אנשים, ויבטלו
את הקול לאמר, כי לא התקדשה האשה.
ותהי טעות שמואל בנהרדעא עירו, כי אין
מבטלים את הקול על דבר קדושי אשה,
למען יהיו הקדושין נכבדים בעיני ההמון.

אמנם ידעו החכמים, שהיו בימי שמואל
ואהריו, לכבד את גדל ידיעותו בדיני
המשפטים והחובות שבין אדם לחברו, ושימו
לחק כי "הלכה בשמואל בדינים", גם נגד
רב חברו. וכל השופטים וראשי בתי המדרש
בבבל התנהגו על פי משפטי והלכותיו,
הנוסדים על אדני ההגיון והשכל הבריא,
וירימו את ערך שמואל בדינים, באמרם פעם
אחת על דין אחד מדיניו, כי מי שאין דעתו

בזה כדעת שמואל איננו יודע בהלכות
המשפטים מאומה. —

כזאת היתה תורת החסד והחנינה,
שיצאה מפי המורה והשופט הגדול הזה, איש
אשר עיניו ולבו היו כל הימים לאשר עמו,
להדריכו בדרך החיים המוסריים, בדרך צדק
וישר. שמואל היה אחד החכמים, אשר בני
הזרם והדורות הבאים אחריהם לא ידעו
להוקיר את ערכם האמתי, להבין היטב את
הטוב הצפון באמרותיהם להצלחת האמה,
ויען לא הבינו לא קבעו הלכה בדבריו
בהלכות האסורים נגד רב. אמנם החומרות
היו אז כדבר בעתו ושמואל היה מקיל, אך
הם לא שמו אל לבם, כי כאשר תחלף העת
לא יהיה עוד מקום להחומרות ההן.

ד.

מאמרים לא רבים באגדה נשארו
משמואל, כי, כחכם היונה דעות בפלוסופיה
ובחכמות התכונה והרפואה, לא התעסק

הרבה באגדה, ואולי לא היה כחו רב במקצוע הזה. אולם מהמעט שיש בירינו מדרשותיו באגדה, יש לבחר מאמרים מלאים דעת, תבונה והגיון נעלה. הוא התאמץ למצוא בכתבי הקדש משלים המקבילים למשלי ההמון, וההקבלה הזאת בנויה על טוב טעם ודעת.

משל ההמון היה אומר אז: „אשרי השומע חרפתו ושותק, כי תסורנה ממנו מאה רעות“. ויאמר שמואל לרב יהודה הלמידו: „כן כתוב גם בכתבי הקדש: פֹּתֵר נִים ראשית מדון“, „מדון הוא ראשי המלים: „מאה דינים“, כי אם ישיב למחרפו דבר, יאלץ לריב ריב חרפתו בבית המשפט“. לעמת המשל: „בגלל שתים, שלש (גנבות) לא יהרג הגנב“, אמר שמואל לרב יהודה: „הלא כן כתוב: כה אמר ה': על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו“. המשל היה אומר: „שבעה בורות לאיש שלום (וינצל) ואחד לעושה רע (ויפל בו)“. ויאמר שמואל: „זהו שאמר החכם: שבע יפל צדיק וקם“. מישל ההמון אמר: „היוצא מבית המשפט,

שלקח את בגדו ממנו, ישיר את שיריו".
 כלומר – אל יתעצב הנשפט אם חיבוהו
 לשלם, כי בצדק שפטוהו. כנגד זה אמר
 שמואל: "בן כתוב: וגם כל העם הזה יבא
 על מקומו בשלום". המישל אמר: "היא
 תנום וסלה בשפל" – אם האשה העושה
 בפלך תעצל או הסל אשר בו הצמר בשפל
 מצבו. לעמת זאת אמר שמואל: "בן כתוב:
 בעצלתים ימך המקרה". המישל אומר:
 "אשר בטחתי בו הרים אגרופו נגדי" ויאמר
 שמואל: "זהו שכתוב: גם איש שלומי אשר
 בטחתי בו, אוכל לחמי הגדיל עלי עקב".
 במאמריו במדות ובמוסר הראה שמואל
 לדעת, כי אל לאדם להמית את גוו וללהנזר
 מצרכיו החמרים, כי חטא יחטא האיש אשר
 יסנף את בשרו, וימנע מתענוגיו אשר נתנה
 לו הטבע. הוא אמר: "כל היושב בתענית
 (הצם) נקרא חוטא, שנאמר: "ופפר עליו
 מאשר חטא על הנפש". וכי באיזו נפש חטא?
 אלא שצער את נפשו מן היין". כלומר – על
 הנזיר להביא קרבן חטאתו אשר חטא לנפשו
 בהמנעו לשתות יין בניירותו. בן הביע

שמואל את דעתו נגד האוהבים לנדר נדרים
באמרו: "כל הנודר אף על פי שמקים את
נדרו נקרא רשע".

הוא היה אומר לרב יהודה תלמידו:
"חטף ואכל, חטף ושתה. כי העולם הזה
דומה לבית המשתה", כלומר - כמו בבית
משתה, שכל אחד מהקרואים מתאמץ לחטף
לו חלקו, והאיש המתמהמה לא ימצא לו
עוד מאכל ומשתה, כן על האיש החי-
להשתמש במנעמי החיים, כי שנותיו בעל
תחלפנה ובקבר לא יהיה לו מאום.

וביחד עם ההשקפות, המראות לדעת,
כי אל לאדם להתרחק מהחיים, הביע שמואל
גם דעה אחרת, המראה לדעת כי אין לאדם
להשתמש. לרעה בתענוגי תבל, ועל כן אמר:
השותה רביעית יין אל יורה". ומעודו לא
התפלל שמואל בבית אשת יש בו שכר, לבל
יעלה ריח השכר באפו וישכירוהו, ולא יוכל
להתפלל בכונה, אחרי אשר יבלבל ראשו. -
שמואל לא מאס בעבודת כפים, ואם
כי היה שופט ודין בעמו וראש בית המדרש,
בכל זאת עסק בעבודת האדמה בעצמו,

ומדי יום ביום יצא לראות את העבודה בשדותיו, ויאמר: "כל המשגיח על נכסיו בכל יום מוצא סלע", כי אם ישגיח בכל יום הלא ימצא תמיד מעות לתקן. ויוסף עוד לאמר; כי כחמץ מול היין בן נחשב הוא בזה לעמת אביו, אשר יצא תמיד להשגיח על שדותיו פעמים ביום. —

מדת החמלה היתה אחת ממדותיו היקרות. הוא אמר: "כל המבקר את החולה נצל מדינה של גיהנום". וייעץ לבקר את החולה, רק בעת בער בו איש הקדחת, ולא בעת שהבקורים יהיו על החולה למעניסה. — האמת היתה אהובה בעיניו מכל. הוא

אמר: "אסור לגנב דעת הבריות (לרמות) אפילו של נכרי". פעם אחת הלך הוא ומשרתו בדרך, והיו עליהם לעבור את הנהר במעברה, ויצו שמואל את משרתו להאכיל את הפרסי אשר העבירם, ויתן המשרת לפרסי תרנגלת טרפה, והיו בהודע לשמואל הדבר, ויקצף על משרתו על תתו לפרסי תרנגלת טרפה תחת כשרה ולא הודיע זאת לפרסי. אמנם הפרסי יוכל לאכל עפ"י דתו

גם טרפה, אבל אחרי שלא נודע לו זה יחשב
 כי נתנו לו הרנגלת הראויה גם למאכל
 יהודי, וזה נקרא גנבת דעת. —

אחת מדרשותיו באגדה תוכיח לנו,
 עד כמה גברה בלבו אהבת ההגיון. הוא
 התנגד להאומרים, כי לעת קץ גלותנו יעשו
 נסים ונפלאות, ומקרים שלמעלה מהטבע,
 ויאמר: "אין בין העולם הזה לעולם הבא,
 אלא שעבוד מלכיות בלבד". כלומר — העולם,
 כעתה כן אז, יתנהג במנהגו, לא נסים ולא
 נפלאות יהיו, רק הכל בדרך הטבע. ואך
 בזה ישתנו ימי גאולתנו מימי גלותנו, כי
 בזמן הגאולה לא ישאו בני ישראל עליהם
 על מלכיות, כי אם ישבו בארצם ומושלם
 מקרבם יצא. —

מאמרים רבים נשארו משמואל בחכמת
 הרפואה, שמהם נראה, כי אמנם רבות היו
 ידיעותיו במקצוע הזה. ובספרות התלמוד
 נודע סם אחד בשם "קילורין דשמואל" לתהלה
 על ידי כח הרפואה אשר בו. גם עצות רבות
 בשמירת הבריאות נשארו בתלמוד ממנו.
 וכמו כן היתה לו ידיעה רבה בחכמת הטבע,

ובתורת בעלי החיים . וביחוד נודע גדל חכמתו בדעת משטרי הכוכבים . והוא בעצמו אמר : „ידועים לי שבילי הרקיע כשבילי העיר נהרדעא , זולת כוכב השבת שלא אדע מה הוא” . הוא ידע קביעת החדשים והמועדים על פי החשבון , אף אם עדנה לא גלה הנשיא שבארץ ישראל את הסוד הזה לחכמי ישראל . והלכה אחת נכבדה מאד נשארה משמואל יכה סוד קביעת החדשים . —

אחרי מות רב היה שמואל הראש האחד לכל חכמי התלמוד בבבל , וכל התלמידים אשר ישבו לפני רב באו לחסות בצל כנפי שמואל ולהנות מתורתו . כעשר שנים אחרי מות רב ישב שמואל בראש החכמים , וימת בשיבה טובה , מכבד ואהוב בעיני כל , מהלל ומרמם בפי כל החכמים , ושמו נשאר לתהלה בספרותנו ובדברי ימינו לדרות עולם . —

כה.

רבי יוחנן בן נפחא.

~~~~~  
חוברת א.  
~~~~~

א.

רבי יוחנן בן נפחא נולד בימי רבנו הקדוש, הוא רבי יהודה הנשיא הראשון. כאשר הרתה אם רבי יוחנן מת אביו, ואחרי הולדו מתה אמו, בהקשותה בלדתה. וישאר רבי יוחנן יתום עני, עזוב מאביו ומאמו, ויאספחו אליו אבי אביו, או אבי אמו, ויגדלוהו, ויביאהו לבתי המדרש לשמוע תורה מפי חכמי הדור ההוא. ויהי ראשית לקחו, אשר שמע רבי יוחנן, בבית מדרשו של רבי שמעון בן אלעזר. וכאשר גדל מעט אספו אותו אל בית מדרשו של רבי יהודה הנשיא. אמנם עוד לא התפתחו ידיעותיו ובינתו, להבין את כל דברי החכמה, היוצאים מפי רבי ותלמידיו הגדולים, בכל זאת נחשב גם הוא בין השומעים לקח, ורק לא הורשה לו עדנה לשבת על ספסל בפני רבי, כי אם לעמד על רגליו ולהקשיב לקח.

וימת רבי, וכעבור שנתים ימים אחרי
מותו עלה רבי חנינא על כסאו להיות ראש
בית המדרש. ויוסף רבי יוחנן להטות און
לתורת הטורה החדש, ויעש חיל בלמודים,
ויתפאר בו מורו מאד. ויהי בעלות רבי
יוחנן בפעם הראשונה לדרש דרשתו בבית
המדרש בטוב טעם ודעת, וישמע רבי חנינא
וישמח שמחה גדולה מאד ויאמר: „ברוך
אלהים אשר הראני פרי עמלי בעודני
בחיים!“

ויהי המעט מרבי יוחנן שמעו תורת
רבי חנינא, ויוסף עוד ללמוד מאחד חבמי
הדור ההוא, רבי ינאי שמו, ויגדל ויהי
לשם ולתהלה בקרב עמו. והימים, בעת
ההיא, ימים רעים מאד בארץ ישראל. קיסרי
רומא נצלו את הארץ, העבודה והמסחר
לא יכלו לשגשג תחת עקת ממשלת רומא
האכזרית, ויאלצו חכמים רבים למצוא למו
מחיתם בארצות אחרות, לנווד בתבל לבקש
לחם. ויפרדו רבי יוחנן ואילפא רעהו מבית
מדרשם. ויחלו לסחר בארץ.

עודם עושים כה וכה, ולב רבי יוחנן

הבהו על אשר עזב מקור מים חיים, מקור החכמה המהורה, וילך לשאב מבורות נשברים, ממקור אכזב, וכמו קול אלהים דבר לו חרש בסתר לבבו לאמר: "לך, שוב אל תורתך ואל חכמתך!" ויטה אזנו לקול הזה, וינחם על עזבו את מוריו, לבלי הוסיף קנות דעת, ויאמר לעזב את עסקיו ולשוב אל בית המדרש. ויפצר גם באילפא לשוב אתו, אך אילפא לא שמע לעצתו, ויוסף לסחר, ורבי יוחנן נפרד ממנו. אנה הלך אז ללמד תורה? לא נדע! אבל יתכן מאד, כי אז הלך לשמוע לקח בבית מדרשו של רבי הושעיה (אושעיה) הגדול, אשר בעיר קסריא, וישב אתו שנים רבות. —

ומצב בתי המדרש, לפני עלות רבי יוחנן על כסאו להיות ראש בית מדרשו, לא היה איתן כמו בימי רבי יהודה הנשיא הראשון. מחשבת רבי המובה, לאחר את כל החכמים יחדו תחת מורה אחד, הוא רבי חנינא בן חמא, לא עשתה פרי כרצונו, כי מלבד רבי חנינא יסדו עוד חכמים בתי מדרש אחרים איש איש בעירו, בין המורים

ההם היה רבי ינאי, איש עשיר ועז נפש, אשר לא נכנע מפני כל, וייסד לו בית מדרש בעיר עכברא. השני לו היה רבי הושעיה הגדול, שיסד לו בית מדרש בעיר קסריא, וינהרו גם אליו תלמידים רבים מאד מכל קצות הארץ, לשמוע את תורתו.

המצב הזה נמשך כל ימי נשיאות רבן גמליאל השלישי בן רבנו הקדוש, יען כי לא היה האיש גדול בתורה, ומוראו לא היה על פני החכמים. אבל רק בחמש עשרה שנה ארכו ימי נשיאותו, ואחרי מותו ישב על כס נשיאות אבותיו רבי יהודה בנו, איש אשר התורה והחכמה והגדולה התאחדו בו, איש אשר ההצלחה האירה לו את פניה בראשית ימי ממשלתו, לעמדהו כבוד מושלים והוד נשיאות ביד רמה, אשר תמכה איתה יד הקיסר אלכסנדר סוירוס הישר באדם ידידו ורעו.

הקיסר החכם הזה היה יליד ארץ סוריה, ואשר על כן ידע את תכונות הדת היהודית ואת היסודות אשר עליהם נוסדה הדת הנוצרית,

ועל כן הטה חסד רב לבני ישראל ולאמונתם יותר מאשר לבני אמונות אחרות . ביחוד כבד בכל לבבו את רבי יהודה הנשיא השני , כי בהיותו עוד בארץ ישראל לרגלי מלחמותיו ראה את נשיא היהודים הזה ואת רב חכמתו . ויקרבתו כמו נגיד , וידווק את כח נשיאותו , ויתן לו עז וממשלה למשל בקרב עמו כמשנה למלך , ויתן לו שדות וברמים ונפות גדולות למתנה לאסוף תבואותיהם . ויגדל רבי יהודה הנשיא השני , ויחזק ויעש עשר וחיל , ויפעל פעולות גדולות בקרב עמו . —

רבי יהודה הנשיא הזה היה גם הוא גדול בתורה . כמעט כאחד החכמים הגדולים בדורו , אך לא עלה עליהם בחכמתו , ויתהלך עמם כאח וברע , ולא כאדון וכמורה . וביחוד נאמנה בריתו את רבי יוחנן , אשר בית מדרשו היה בעיר טבריה מושב הנשיא , ויעזרו איש לרעהו . הנשיא עזר על יד רבי יוחנן , להכריח את העם לשמוע בקול מצות החכם והשופט , ורבי יוחנן בכח תורתו עזר על יד הנשיא , להוסיף עצמה ועז לתקנות בית

דינו . וכה חיו יהדו חיי רעים וידידים נאמנים ,
ובית מדרשו של רבי יוחנן עלה ברב
הימים בגדלו ותפארתו על כל בתי מדרש
מוריו , ואחרות התורה היתה בימיו יותר
חזקה , מאשר בימי מוריו – רבי חנינא ורבי
הושעיה , כי זולת בית המדרש , אשר יסד
רבי יהושע בן לוי חברו בעיר לוד , לא היה
בית מדרש אחר בארץ ישראל , אשר יוכל
להתחרות בגדלו ותפארתו עם בית מדרשו של
רבי יוחנן .

כל ימי רבי יוחנן היו ימי תלאה
ואסונות ופגעים רעים . הוא לא ידע בילדותו
מה המה רחמי אב ומה היא אהבת אם , כי
יתום נעזב היה ; וגם כאשר נשא אשה ,
ויולד בנים ובנות לא ראה נחת וטובה
מצאצאיו , כי מתו עליו כל בניו זה אחר
זה . תשעה בנים מתו עליו , וישאר אך הקטן
מכלם , והנה נפל הילד אל דוד רותח , וימת
גם הוא . ורק בת אחת נשארה לו , וגם
הוא לא נחמה אותו מיגונו , כי לא הצליח
לתתה לאיש אשר כלכבו ימים רבים .

הוא היה יפה מראה מאד , והחכמים

מספרים על אדות יפיו במשל נעים כזה :
 „אם יקח איש כוס כסף ומלא אותה גרגירי אום ,
 ועל שפתה יעטה זר שושנים , והעמיד את
 הכוס , בעת זרוח השמש בהדר יפעתו , בין
 אור וצל , והיה מראה פני רבי יוחנן דומה
 לבוס ההיא". גיסו , רבי שמעון בן לקיש ,
 בטרם קחתו לו לאשה את אחות רבי יוחנן ,
 השתומם מאד למראה פניו היפים , ויאמר לו
 בלצון : „יפיד לנשים" , כי לא היתה לו כל
 חתימת זקן . ויענהו רבי יוחנן : „וכחך לתורה !"
 ויוסף עוד לאמר : „אם תקדיש את כל ימך
 ללמוד התורה ונתתי לך לאשה את אחותי
 היפה עוד ממני". —

את פרנסתו מצא לו רבי יוחנן מבית
 רבי יהודה הנשיא השני , אשר כלכלהו כל
 ימי חייו , ועל כן נקרא אז רבי יוחנן בפי
 חבריו בשם : „יוחנן של בית הנשיא". —

ב.

ומצב בני ישראל המדיני בארץ הקדש
 היה דומה בעת ההיא ליום גשמים : פעם

יִרְאֶה הַשֶּׁמֶשׁ בַּהֲדָר עָזוֹ , וַיֹּאִיר וַיַּחַם לָאָרֶץ
וּלְדָרִים עָלֶיהָ , וּפְעַם תַּחֲבֹא מַלְכַּת הַשָּׁמַיִם
מֵאַחֲרֵי הָעֵבִים , וְכִסּוּ פָנֶי אֶרֶץ עֶרְפֶּל . כֹּל
יְמֵי הַקִּיסָר אֲלֶכְסַנְדֵּר סִיּוּרוֹס לֹא יָדְעוּ אִמְנֵם
הַיְּהוּדִים רַע , כִּי לֹא הִפְלָה הַקִּיסָר הַיִּשְׂרָאֵלִי
בָּאָדָם הַזֶּה בֵּין יְהוּדֵי לְרֹמָאִי . אֲךָ יְמֵי שִׁבְתוֹ
עַל כִּסְאוֹ לֹא אָרְכוּ , כִּי רַק שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה
מָלַךְ וַיָּמָת .

וַיָּבֹאוּ יָמִים רָעִים לְרֹמָא . כִּסּוּ הַקִּסְרִיּוֹת
בִּידֵי אֲנָשִׁים שׂוֹאֲפִים לְמַלּוּכָה הָיָה כְּכֹדוֹר
הַמִּשְׁחָק בִּידֵי הַיְּלָדִים . עוֹד לֹא כֹונֵן קִיסָר
אַחֵר אֶת מַמְלַכְתּוֹ הַיָּטֵב , וְהֵנָּה בָּא רָעָהּ
וַיִּמְתְּחֶהּ , וַיַּגְזֵל אֶת שִׁבְט מַמְשַׁלְתּוֹ מִיָּדוֹ ,
לְמַעַן נָפֵל גַּם הוּא בְּקֶרֶב הַיָּמִים בִּידֵי בֶן
עוֹלָה כְּמוֹתָיו . פֶּרֶק וּמוֹטָה שָׁרְרוּ בְּכָל מַדְיִנּוֹת
רֹמָא . נָצִיבֵי רֹמָא שָׁלְלוּ אֶת יוֹשְׁבֵי הַמַּדְיִנּוֹת
וְאֵין אוֹמֵר : הִשָּׁב ! גַּם רַבֵּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא ,
אֲשֶׁר גָּדַל בְּכֹדוֹ בְּעֵינֵי קִיסְרֵי רֹמָא , מֵאֵן
נִשְׁאַחַהוּ אֲלֶכְסַנְדֵּר סִיּוּרוֹס , סָבַל עֶקֶת אוֹיֵב ,
אֲשֶׁר לֹא יָדַע שִׁבְעָה , וּבְעֵלּוּקָה מִצֵּץ אֶת דְּמֵי
הַנָּשִׂיא בְּקַחְתּוֹ מִמֶּנּוּ מִסֵּכָה , וַיִּנְצַלְהוּ ,
וַיִּבְוֹזְהוּ .

צוק העתים האלה אלץ את הנשיא לשום גם הוא מס על אחיו. ולפעמים לא חנן גם את החכמים לתת למו הנחה, וידרש גם מהם לשלם לו את המסים, עד כי התאונן חכם אחד, יוסי בן מעון שמו, בדרשתו בבית המדרש על העשק והמרוצה לאמר: "עתיד הקדוש ברוך הוא להעמיד את הכהנים לדין באמרו: "שמעו זאת הכהנים, למה לא עמלתם בתורה?" וענו אותו הכהנים (החכמים): "כי לא נתנו בני ישראל את לחמנו לחם הקדש". אז ישאל האלהים את בית ישראל: "הקשיבו, בית ישראל, למה לא נתתם מאוס לכהנים?" וענו גם הם ואמרו: "כי אנשי בית הנשיא לקחו ממנו הכל!"

אמנם כאשר שמע זאת הנשיא התעבר, ומי יודע מה קרה לחכם הדורש הזה, לולא בא רבי שמעון בן לקיש אל הנשיא לשכך את חמתו, באמרו לו, כי לא אמר יוסי בן מעון את דבריו, להשפיל כבוד הנשיא, ולהעיר עליו חמת העם, כי אם מחפצו לדרוש דברי אנדרה לפני העם המחכה לתורתו.

כפי הנראה היו אנשים רבים בבית הנשיא מעבריו וממשרתיו עושי רצונו, אשר משלו ברוח הנשיא הצדיק וטוב לב הזה, ויטו את לבו אל כל אשר חפצו. והיו כל איש עשיר, שהיה נותן שחד כסף לאחר סבית הנשיא, וישתדל האיש ההוא, כי יתן הנשיא משרת שופט על שכם העשיר ההוא. פעם אחת הוקם איש עשיר כזה בהשתדלות אנשי בית הנשיא לדין ולשופט. והיו בשבת הדין החדש בבית המדרש, ויעמד לפניו רבי יהודה בן נחמני, החכם, שתרגם תמיד את דברי רבי שמעון בן לקיש מורהו, ויכרע לפני הדין לשמוע מה ידבר, למען תרגם את דבריו, והנה אין קול ואין קשב. ויקם רבי יהודה בן נחמני על רגליו וישא משלו ויאמר: "הוי, אומר לעץ: הקיצה - עורי - לאבן רומם! הוא יורה? הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו. ועתיד הקדוש ברוך הוא לענוש את האנשים, אשר העמידו את הבין הזה".

ובממלכת רומה אך זועה ואין סדרים. מלחמות רבות לה עם ארץ פרס, א

פרתיה ; פעם גברו ידי הפרסים ופעם - ידי
 הרומאים והסורים . ועם ישראל המפור
 והמפרד בארצות רומא ופרס סבל צרות
 ותלאות תמיד , כי בגבור הפרסים וענו בני
 ישראל אשר בסוריה , ובגבור הרומאים והיו
 בני ישראל אשר בבבל למשיסה . ביחוד
 גדלו מצוקות עם ישרון בקום איש זרוע
 אחד , אודינת שמו , או כאשר יקרא בפי
 היהודים : פפא בר נצר , וילחם בפרס
 ויבניעה , ויחריב ערים רבות בפרס , אשר כל
 יושביהן היו יהודים , ויקח שלל ומלקוח .
 אז נפלו שבי בידי חילו גם שתי בנות ראש
 חכמי ישראל אשר בבבל , מר שמואל ירחינאי ,
 גם הובאו ארצה ישראל למען יפרו אותן
 בני ישראל .

ורבי יוחנן בראותו את בנות שמואל ,
 החכם הגדול אשר לזכרו תאות נפשו ,
 שבויות בידי הרומאים , לא יקר בעיניו כל
 כפר , וישתדל לפדותן מבור שבין . וימצא
 גם איש לבת שמואל הבכירה , את אחד
 תלמידיו הגדולים , את רב חייא בן אבא

הכהן ממשפחת שמואל אבי העלמה, אשר
נשא אותה לו לאשה. —

בעת המלחמות הרבות ההן היה פריון
שבויים למכשל לבני ישראל, כי ידעו זאת
הגוים, כי כל הון לא יקר בעיני היהודים,
לפרות את אחיהם ואחיותיהם, אשר נפלו
בידי צר. ועל כן לא מכרו את היהודים
השבויים לעבדים, כמנהג המנצחים בימים
ההם, כי אם הביאום אל ראשי היהודים,
למען יפדו אותם מידם. ויהיו באופן כזה
גם היהודים, אשר לא באה מלחמה בשעריהם
לבו ולמשיסה, כי אלצו לפזר הונם על
השבויים האמללים.

ולמרבה התלאה הנה מת פפא בר
נצר, אשר הודם למעלת משנה קיסר רומא,
וזינביה אשתו היתה למושללת תחתיו בכל
ארצות סוריה בשם קיסר רומא. והאשה
הזאת היתה חכמה מאד, אך נצורת לב
ושואפת לגדולה. ותקטן זאת בעיניה, להקרא
בשם משנה קיסר רומא, ותאמר להפרד
מעל רומא כליל. ותמרד באוירליאנוס קיסר,
ותכן עיר יפה להלל במרבר ערב, ותקרא

את שם העיר תדמור , או פלמירה . ויצא
הקיסר לקראתה בחרב מלחמה , ויקחו גם
בני ישראל חלק במלחמה הזאת נגד זינוביה .
ואם כי נטתה המלכה הזאת אחרי אמונת
היהדות , ותכבד את תורת ישראל בלבה ,
אך חכמי ישראל לא אהבו את בית המלוכה
הזה , ויצפו לראות יום הריסות העיר תדמור .
ביחוד הביע רבי יוחנן את שנאתו הרבה
למלכה הזאת באמרו : „אשרי המחכה ויגיע
לראות בחרבנה של תדמר !” אות הוא כי
רבות סבלו היהודים מהתהפוכות המדיניות ,
אשר הביאה זינוביה עם מרידתה נגד רומא .
ואמנם את אשר קוה רבי יוחנן
לראות , ראה בעודו בחיים , כי , לאחרונה ,
גבר אוירליאנוס קיסר על זינוביה המלכה ,
ויצר על עירה היפה , ויבקיעה אליו , ואת
זינוביה לקח שבי , וינהג אותה אסורה בכבלי
זהב עירה רומא . והנמלטים מתדמר , אשר
שרדו מחרב הרומאים , נסו ארצה בבל ,
וילוו אל בני ישראל , יען כי גם התדמורים
בזינוביה נמו אחרי רת היהודים . אך חכמי
ישראל אשר בבבל לא שמחו על הגרים

החדשים האלה , ולא קבלו אותם בזרועות
פתוחות , כי האנשים האלה לא היו יהודים
אמתים נושאי דגל היהדות במהרתה , כי אז
חצים אוחזים במנהגי עובדי האלילים וחצים
במנהגי בני ישראל , ויהיו למורת רוח לעם
היהודים במעשיהם .

זה היה מצב בני ישראל המדיני בארץ
הקדש ובבבל בימי רבי יוחנן . תחו ובהו ,
היתה הארץ לפנייהם , ורק רוח אלהים , רוח
התורה המהורה וחכמת ישראל , מרחפת על
פניהם , להחיותם עלי אדמות , לכלי יתם
לגוע . והראש והראשון , אשר הפיח אז את
הרוח המהור הזה בלב העם האמלל , היה
רבי יוחנן בן נפחא גבורנו .

ג .

כאשר יסר לו רבי יוחנן בית מדרש
ותלמידים רבים התאספו אליו , ויבחר לו
דרך חדשה בדרישת התורה . המשנה היתה
לו לאבן פנה , אשר עליה בנה את למודו .

כל דבר מדבריה, כל מלה ממליה קדושים
 היו בעיניו כדברי תורת משה, ויהאמץ
 לבארם על פי דרכי ההגיון בימים ההם.
 וככל אלה לא בחר בדרכי רבי חנינא מורוה,
 אשר לא נחשבו בעיניו כל דברי הלכה
 ממקור אחר מלבד מקור המשנה. רבי יוחנן
 כבר גם את דברי המשניות החיצוניות, הן
 הבריות. בדרך זה היה תלמיד מקשיב
 למורוה השני, לרבי אושעיה הגדול, אשר
 אסף וקבץ הלכות רבות, שלא אספן רבנו
 הקדוש אל משנתו. ועל כן הלל רבי הושעיה
 זה את רבי יוחנן בפניו על גדל חריפותו ועל
 יושר הגיונו.

בכלל היה דרך רבי יוחנן גם במשניות
 גם בבריות רק דרך האמת. הוא לא נשא
 פנים לכל גדול אם אך לפי דעתו שגה
 הגדול ההוא במשפטו, אף כי הדורות
 הראשונים היו גדולים בעיני רבי יוחנן מאד,
 ויהי פתגמו: „טובה צפרנם של ראשונים
 מכרסם של אחרונים“. על הראשונים אמר
 כי לבם רחב הוא כפתחו של אולם, ולכוח

בני דורו הם כמלא נקב מחט סרקית. אך האמת יקרה לו גם מכבוד הראשונים.

עבודה גדולה ונכבדה עבד רבי יוחנן בחייו, וישאיר אותה לדורות הבאים, והיא – להכריע את דבר ההלכה במקום שיש דעות שונות. וישם כללים בנויים על המסרת, למען ידעו כל החכמים איך להורות ולדין. הוא אמר לתלמידיו את הסימנים אשר על פיהם אפשר לדעת כל חק ומשפט. למשל: במקום שרבנו הקדוש יתנגד לדברי כל חכם אחר, ההלכה כרבנו. אם שונה היא דעת רבי יהודה בן אילעי מדעת רבי יוסי בן חלפתא ההלכה כרבי יוסי ועוד כללים כאלה.

הרבה הלכות מגדולי החכמים הראשונים, שכמעט נשכחו מלכות החכמים האחרונים ואשר לא באו לא במשנת רבי יהודה הנשיא ולא בבריתות של רבי חייה ורבי הושעיה, נאמרו מפי רבי יוחנן. הוא אסף אותן וישנן לפני תלמידיו. הרבה מנהגים ישנים, שהקדשו לפניו באמה העריץ הוא מאד. למען תת חזק לדברי החכמים

אמר על הרבה דינים שיצאו מפיהם, כי
הלכה למשה מסיני" הם. ויהי רבי יוחנן
אחד ממעריצי הישנות וממחזיקיהן.

השפעתו על ההלכה היתה רבה מאד,
עד כי קבעו חכמי הדורות הבאים אחריו
את ההלכה כמוהו בדינים, אשר דעתו בהם
מתנגדת לדעת רב, ושמואל, וריש לקיש
ועוד. רק במקום אשר יתנגד לדברי מוריו,
או קבעו ההלכה לא כדבריו כי אם כדברי
מוריו.

וכל הכבוד והגדולה, אשר נחל רבי
יוחנן מאת החכמים, באו לו מרב שקידתו
בתורה. הוא חדל לעסוק בעסקיו, במסחרו
ובעבודת אדמתו, וישם לילות כימים להגות
בתורה ולקנות דעת. פעם אחת הלך הוא
ורבי חייא בן אבא הכהן תלמידו בדרך,
ויבואו עד שדה אחד. ויאמר רבי יוחנן:
„השדה הזה היה שלי לפני, ואמכרהו,
למען אוכל לעסק בתורה". ויעברו עוד
כברת ארץ, וירא רבי יוחנן לרבי חייא
כרם, ויאמר: „גם הכרם הזה היה שלי
לפנים, ואמכר גם אותו, למען אוכל ללמוד

תורה". ובהגיעם אחרי כן לגן זיתים , הוסיף רבי יוחנן לספר לתלמידו ההוא , איך מכר גם את הגן הזה , למען כלכל את נפשו בלמדו את התורה . ויבך רבי חייא בן אבא , בזכרו את עני רבי יוחנן אשר עיניו צופיות ללחם חסד , הנתן לו מאת הנשיא , וישאלהו רבי יוחנן : "למה אתה בוכה ?" ויען אותו רבי חייא : "יען כי לא השארת מאומה לימי זקנתך" . וישתומם רבי יוחנן ויאמר : "הכי קל בעיניך המעשה שעשיתי ? אנכי מכרתי דבר שנברא בששה ימים (כלומר – הבלי העולם החמרי) , ואקנה לי דבר שנתן בארבעים יום (את התורה שקבל משה בארבעים יום)" . ובצדק אמרו החכמים על רבי יוחנן : " אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה , שאהב רבי יוחנן את התורה , בזה יבזו לו" . –

הסבה שבגללה עזב את כל קניניו , ויחדל מעסק בעסקיו היתה השקפתו על למוד התורה . לפי דעתו כל האיש העוסק במסחר לא יוכל לדעת את התורה . הוא דרש את דברי התורה , "ולא מעבר לים הוא"

לאמר : „לא תמצא לא בסחרנים ולא
בתגרנים". –

דרכו בהלכה היה דרך מורה חכם ,
הרואה מה שהזמן דורש ממנו. אם אמנם
כבר הוא את דברי החכמים הראשונים ,
בכל זאת אם ראה , שטובת הלאם דורשת
לסגת אחור מדבריהם , לא ירא מסגת אחור .
בימי החרף , למשל , לא הניח רבי יוחנן
הפילין של ראש , יען כי ירא פן יזיק הקר
לראשו , אם לא יכסה את הראש היטב .
הוא צוה על המלמדים תינוקות לבל
יענו בצמות נפשם , יען כי כזה יבטל
מעבודתם .

על הלכות רבות אמר רבי יוחנן , כי
הן נאמרו בימי חכם פלני או אלמני , לאמר –
כי הן נתקנו רק לזמנן , ועתה אין להן כל
כח ועז. הדבר הזה מעיד , כי מה שהחזיק
רבי יוחנן תמיד בהלכות נושנות , ויתן להן
הקף גם בימיו , היה לא מאשר אהב להקדיש
בלי כל בקרת את דברי החכמים של הדרות
הראשונים , כי אם מראותו , שהחק הנושן
ההוא יביא העלת לעמו . הוא ראה , למשל ,

כי אנשים אחדים חפצים לזלזל בכבוד השבת, תחת אשר אבותיהם נוהרו תמיד לכבד את היום הקדוש בכל מאדם, ויזהירו רבי יוחנן ויאמר: "הזהרו בו, כי כבר קבלו אבותיכם עליהם, שנאמר: שמע בני מוסר אביך ואל תמש תורת אמן".

ד.

כמו שרבו פעולותיו במקצוע ההלכה, כן גדלו מעשיו בחלק האגדה, כי אגדותיו מצטינות בשיא רעיון, במהר השקפתן על חובות האדם המוסריים. בין המאמרים האגדיים הרבים, שנשארו לנו מרבי יוחנן לוקחים חלק בראש המאמרים הנוגעים לתלמיד החכמים ולהתורה.

הוא אמר, כי תלמידי החכמים נקראים בשם בנאים, יען כי הם עוסקים בבנינו של העולם כל ימי חייהם. אך, למען דעת להבדיל ולהכיר מי הוא תלמיד חכם נתן רבי יוחנן סימנים שעל פיהם נוכל לדעת החכם

האיש אם לא, באמרו: „איוהו תלמיד חכם, שבני עירו מצוים לעשות מלאכתו (לפרנסו), זה שמניח חפציו ועסקיו) ועוסק בחפצי שמים (בתורה ובמצות)“. ידיעת התורה בלבד לא הספיקה בעיני רבי יוחנן, להרים איש על בני עמו לקחת תורה מפיהו; יהוא דרש מהחכמים שיהיו גם אנשים צדיקים וטהורים במעשיהם ובמחשבותיהם כמלאכי אלהים, ורק אז ראויים הם להיות מורי העם, באמרו: „אם דומה הרב למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיו ואם לא -- אל יבקשו“. ויוסף לאמר בפעם אחרת: „הן נאמר: „כי האדם עץ השרה“, וכי האדם עץ השרה הוא? אלא יען שנאמר: „כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת“, כיצד הוא? אם תלמיד חכם הגון הוא -- ממנו תאכל ואותו לא תכרת, ואם לא -- אותו תכרת!“.

לפי דעתו רק אז יגיע האיש למעלת תלמיד חכם, אשר יוכל לשאת משרה נכבדה בתוך עדתו, אם „שואלים אותו דבר הלכה בכל מקום (בכל ששת סדרי המשנה) והוא אימרה“. גם דרש מהחכם, שלא יהיה איש גאה, באמרו: „כתוב: לא בשמים היא -- לא

בגסי הרוח" . ויוסף עוד לבאר את דעתו זאת
 ביתר באור במאמר אחר באמרו : "אין דברי
 התורה מתקיימים אלא במי שמשים עצמו כמי
 שאינו יודע" , לאמר : שאיננו בוטח ומתפאר
 בחכמת לבו , כי אם מכבד גם חכמת חבריו .
 ועוד תנאי התנה רבי יוחנן עם התלמיד
 החפץ להשתלם בלמודיו , שלא ישא אשה
 טרם עשה חיל רב בתורה באמרו בתמהון :
 "ריחים על צוארו , והוא יעסוק בתורה !" . -
 כי לא בזה רבי יוחנן גם לחכמות
 אחרות זולת התורה נראה מדבריו , שדבר על
 אדות המעלות שבתלמידי חכמים באמרו :
 "אין מושיבים בסנהדרין אלא בעלי חכמה ,
 בעלי מראה , בעלי קומה בעלי זקנה ויודעים
 שבעים לשון" , כלומר : שפות רבות .

ואף כי מעלת התורה יקרה בעיניו
 מכל יתר המעלות , בכל זאת לא הטיל את
 למוד התורה לחובה על כל בני האדם ,
 כי לו ישבו כל בני האדם לעסוק בתורה ,
 מי יעשה מלאכת יד ויסחר במסחר ? ועל כן
 אמר רבי יוחנן , כי דברי הכתוב : "והגית בל
 יומם ולילה" - "אינם לא חובה ולא מצוה" .

אחד מתלמידיו, רבי אירי שמו, ישב בבית המדרש רק יום אחד בשלשת ירחים, וילעגו לו חבריו ויקראו לו „בר בי רב דחד יומא". ויצר הדבר לרבי אירי, ויתאונן באזני רבי יוחנן. ויצא רבי יוחנן וידרש דרשה חדשה לאמר: „כל העוסק בתורה אפילו יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עסק כל השנה". וכהשקפה כזאת הביע פעם אחת לרבי אלעזר בן פדת תלמידו. רבי אלעזר זה חלה את חליו ויבוא רבי יוחנן לבקרו, וירא והנה החולה בוכה. וישאלהו: „למה אתה בוכה? אם מאשר עני הנך הן לא כל אדם זוכה לשני שלחנות (עשר ותבונה), ואם מאשר לא למדת תורה הרבה, הן אחד חמרבה ואחד הממעיט, ובלבד, שיכון לבו לשמים (לשם המצוה)".

בדעתו את עניות החכמים, אשר בארץ ישראל, אמר: „כל המטיל מלאי לכיסו של תלמיד חכם (נותן לו להשתכר) זוכה ויושב בישיבה של מעלה (זוכה לחיי העולם הבא)". אבל גם את החכמים צוה רבי יוחנן לבל ידרשו למו זכויות בעד תורתם, באמרו:

"כל תלמיד חכם המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם", כאשר אמר המורה הגדול הלל הזקן לפניו: "ודאשתמש בתנא חלף". —

מובן מעצמי, כי באהבתי הרבה את התורה אהב וכבד גם את המורים והחכמים הגדולים, לפי דעתו, ממני. באחד ממאמריו הפליג רבי יוחנן מאד בשבח המורה ובחובת התלמיד ויאמר: "כל תלמיד המורה הלכה בפני רבו, ראוי שישכנו נחש". וממעם זה לא יכל לשבת בצפורי, בעיר רבי חנינא מורהו, כי לא יכל לפתוח לו בית המדרש בעיר, אשר בה גם מורהו ראש בית מדרש הנהו.

בראש מכתביו לרב כתב תמיד: "לרבותינו שבבבל". וכאשר מת רב ויודע לרבי יוחנן כי שמואל ירחינאי, שנשאר המורה היחידי בכל ארץ בבל, גדול גם הוא בתורה. כתב גם לו: "לרבותינו שבבבל". וכאשר מת רבי חנינא קרא רבי יוחנן לאמר: "אחה! הלך לו האיש שיראתי מפניו!" ויהאבל עליו. ועל מות רב קרע שלשה עשר-

בגדים חדשים לאות צער ואבל. -

ספור אחד יציר בצבעים כהירים
ונאמנים את הכבוד הרב שרחש לב רבי
יוחנן לכל נושא דגל התורה, וזה הדבר:
רב כהנא, אחד גדולי תלמידיו רב הוציא
בחמתו להרג איש רשע, אשר נועז לעשות
דבר רע למרות פי רב בזה. ואז כבר מת
ארטבן מלך פרתיה ידיד רב, והפרתים,
שנהנו חרות לבני ישראל לעשות משפט
כטוב בעיניהם, כבר נכנעו לפני הפרסים,
אשר לקחו מיד שופטי ישראל את הכח לשפט
משפט מות. וייעץ רב את רב כהנא לברוח
ארצה ישראל מחמת מלך פרס. ויצו על תלמידיו
זה, כי בשבתו לפני רבי יוחנן לא יפלל
עמו בהלכה שבע שנים להיות לכפרה על
עונו בהרגו את הנפש החוטאת.

ויהי בבוא רב כהנא ארצה ישראל,
ויבשר ריש לקיש את רבי יוחנן לאמר: „ארי
עלה מבבל!“ ויושיבהו רבי יוחנן לפניו
בשורה הראשונה, ויחל לדרש דרשתו, ורב
כהנא מחריש ואיננו מציע שאלות, כמנהג
התלמידים המפלפלים. ויאמר רבי יוחנן

בלבו , כי מבערותו הוא מחריש , ויצו להשיב
את רב כהנא אל השורה השביעית כאמרו
לריש לקיש בלעג : „ארי שאמרת נעשה
שועל!“ ויצר הדבר לרב כהנא ויאמר : מ'
יהן ונחשבו לי שבע השורות האלה לשבע
השנים שצוני רב עליהן . ואחרי כן בקש
את רבי יוחנן להחל את דרשתו מראשיה ,
ויחל . ויציע רב כהנא לפניו שאלות רבות
וקשות . וישתומם רבי יוחנן על רב חכמתו ,
ויושיבהו עוד פעם בשורה הראשונה ומתחת
עצמו שמט את שבעה המצעות אשר ישב
עליהם , עדי נשאר לשבת על הארץ **לחלו**
רב כהנא בתלמיד היושב לפני רבו .

רבי יוחנן בן נפחא.

חוברת ב.

ה.

כאבן חן בנזר הפארה התנוססו ברבי
 יוחנן מדותיו הנעלות: יראת אלהים, בטחון,
 סבלנות ואהבת לאומיותו. הוא היה דבק
 ביוצרו מאין כמוהו. הוא אמר תמיד: „מי
 יתן והתפללו בני האדם כל היום“. ומה גם
 התפלה בבית הכנסת היתה נכבדה בעיניו
 מאד, ויודרש בדרשתו לאמר: „בשעה שהקדוש
 ברוך בא לבית הכנסת ולא מצא בה עשרה
 אנשים מתפללים כרגע הוא כועס, שנאמר:
 מדוע באתי ואין איש, קראתי ואין עונה?“
 הוא האמין בכח התפלה, כי רב הוא, כי
 יכולה היא להושיע את האדם מצרותיו,
 ועד רגע צאת נשמתו אל יחדל האדם
 מהתפלל ומהתחנן לפני עושהו, אולי ירחם.
 ובה היו דבריו: „אפילו חרב חדה מונחת
 על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן
 הרחמים“.

באשר ספרו לו, כי יש אנשים זקנים
מאד בבבל, השתומם רבי יוחנן מאד, ולא
ירע בזכותה יאריכו ימים, הן נאמר:
"למען ירבו ימיכם... על האדמה אשר
נשבע ה' לאבותיכם", ולא בחוץ לארץ!
אבל כאשר הוסיפו לספר לו, כי אנשי בבל
מושכימים ומעריבים ללכת לבית הכנסת
להתפלל אמר: "זאת היא זכותם!" – על
האדם, לפי דעתו, לקבוע לו מקום מיוחד
לתפלה, להתפלל בו תמיד, ויאמר בשם
חכם אחר: "כל הקובע מקום לתפלתו אויבו
נופלים תחתיו". קדושת בית-הכנסת היתה
כל כך רמה בעיניו, עד כי הזהיר את
שומעיו, לבל יתהלכו אחורי בית הכנסת,
בשעה שהקהל יתפלל בו. ותפלת הצבור
היתה רוממה בעיניו מתפלת היחיד, באמרו:
"אימתי עת רצון? בשעה שהצבור מתפללים
שם". ומטעם זה אמר: "אסור לו לאדם
שיקדים תפלתו לתפלת הצבור".

ותפלות שונות נשארו בתלמוד, אשר
מחברן היה רבי יוחנן, והן הצמינו ביפי
סגנון וטהרת שפתן, שפת עבר צחה, שבה

הצטין רבי יוחנן למרות ירידת שפת עבר
 בימיו. ככלותו להתפלל הוסיף תמיד לאמר:
 „יהי רצון מלפניך, ה' אלהינו, שתצוין
 בבשתנו, והביט ברעתנו, ותתלבש ברחמיך
 ותתכסה בעוץ, ותתעטף בהסידותך, ותתאזר
 בחנינותך, ותבא לפניך מדת טובך
 וענותנותך". לעת רדת גשמי ברכה הוסיף
 עוד ברכה ותודאה על הברכה הנהוגה, ועוד
 ברכות ותפלות שונות.

שפת הקדש החלה בימיו לרדת
 מגדולתה, וימעטו דורשיה, ומה גם יודעי
 רוחה. אז ראה רבי יוחנן, כי עת לעשות
 למען השפה, לכלי השבח מפי בני עמו,
 וישם לחק שיתפלל העם רק בשפת עבר
 ולא בשפת ארם – השפה המדברת בימים
 ההם – ולמען הרים ערך השפה העבריה
 בעיני העם אמר: „כל השואל צרכיו (מתחנן
 לפני אלהים) בלשון ארם, אין מלאכי השרת
 נזקקים לו (אין כגישים התפלה אל האלהים),
 שאין מלאכי השרת מכירים (מבינים) בלשון
 ארם".

הצדקה, ואת התכונה הנעלה, תפארת

עמנו מאז ועד היום, מהללה בפי רבי יוחנן
 תמיד, ומאמרו בענין זה מזהירים ככוכבים
 על שמי היהדות. הוא דרש את דברי
 התורה: „עשר תעשר“ לאמר: „עשר – בשביל
 שתתעשר“. עוד הוסיף בענין זה לאמר:
 „גדולה לגימה (הכנסת אורחים): מרחקת
 את הקרובים, ומקרבת את הרחוקים, ומעלמת
 עינים מן הרשעים (האלהים מעלים עיניו
 מהמעשים הרעים של הרשע המכנים אורחים
 ומאכילם), ומשרה שכונה על נביאי הבעל
 (עושי צדקה), ושגגתה עולה זרון (שאף
 המונע צדקה בשגגה יחשב לו האלהים את
 מעשהו לעון)“. המצוה הזאת נחשבה בעיניו
 כלמוד התורה באמרו: „גדולה הכנסת אורחים
 כהשכמת בית המדרש“.

מהיותו עני כל ימיו מיום הולדו,
 לכן ידע את נפש העני, ואת ערך הרכוש
 שירכש לו האדם בזעת אפו, ועל כן אמר:
 „הגזול את חברו שוה פרוטה כאלו נטל את
 נשמתו ממני“. הדעה הזאת נובעת מהשקפתו
 על פרנסת בני האדם באמרו: „קשים מזונותיו
 של אדם יותר מן הגאולה“, ופעם אחרת

המשילם לאשה יולדה באמרו: „כפלים
מיולדה”: גם אמר: „ביון שנצטרך אדם
לבריות משתנות פניו ככרום”. —

נגד האנשים, אשר עֲשִׂית המצוה לא
נכבדה בעיניהם, אמר: „כל המתחיל במצוה
ואינו גומרה קובר את אשתו ובניו”. ומה
גם אם האיש הוא יודע תורה, עליו אמר:
„כל מי שיודע תורה ואינו עושה, מוטב לו
שלא יצא לעולם”. הוא הרבה לדבר בשבת
מצות השבת באמרו: „כל המשמר שבת
כהלכתה, אפילו אם הוא עובד עבודה זרה
באנוש, מוחלים לו”. וכן הרבה להזהיר
על חלול שם שמים באמרו: „מוטב שתעקר
אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים
בפרהסיא”.

לפי דעתו תכלית האדם עלי אדמות
לעשות אך הטוב והישר, מבלי הבט אל
הגמול ההשגחה, אם טוב ואם רע הנהו.
האדם לא יוכל לדרש מאלהיו, כי ישלם
לו שכר טוב על מעשיו הטובים. ומה נעימה
היא המליצה שהמליץ רבי יוחנן בענין זה:
„בתורה כתוב: „ואתחנן” — משה התפלל

בלשון תחנונים. מכאן אתה למד – אמר רבי יוחנן – שאין לבריה כלום אצל בוראה, שהרי משה רבן של הנביאים היה, לא בא אלא בלשון תחנונים".

לדעת את השקפתו הבהירה על תעודת האיש הישראלי נוכל ממאמרו, אשר נשא תמיד על שפתיו, בכלותו לקרוא בספר איוב: "סוף אדם למות – אמר רבי יוחנן – וסוף הבהמה לשחיטה, והכל למיתה הם עומדים. אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב, ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר קהלת: טוב שם משמן טוב, ויום המות כיום הולדו". וחובת האדם היא לא רק לעמל בתורה, כי אם גם להפיץ ידיעותיו ברבים, ואת האיש החכם המונע חכמתו מאחרים המשיל רבי יוחנן במשל נעים כזה: "כל הלומד תורה ואיננו מלמדה דומה להדם במדבר, שאין איש שיהנה ממנו". וכבעל טעם יפה יעץ את החכמים להטיף לקחם בשפה יפה ונעימה, למען יכנסו דבריהם בלב השומעים, באמרו: "כל מי שאומר דברי

תורה ברבים, ואינם ערבים לשומעיהם, ככלה זו שערבה על בני האדם בחופתה, נוח לו שלא לאמרם".

נפלא הוא הציור שציר רבי יוחנן במעוף דמיון האגדה בתהלת התורה; ואלה דבריו: "כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה – צפור לא צוח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא הודעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש". ואיך יתכן שלא יקדיש האדם את כל ימיו לתורה הזאת? ועל העוסקים בשקידה בתורה אמר: "נוצר תאנה יאכל פריה. למה נמשלו דברי תורה לתאנה? כתאנה – מה תאנה כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים, אף דברי תורה כל זמן שהאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם". –

העונה היתה אחת מתכונות נפשו העדינה. הוא אמר (1): "גס־רוח (איש גאה) כאלו כופר בעיקר (באלהים)". וגם החכם

(1) עיין חוברת כ"ה, פ"ד.

אל יתהלל בחכמתו, כי אם יכבד דעה זולתו. ועל חכם ענו אמר רבי יוחנן: "אין התורה מתקימת, אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו יודע", שאיננו עומד על דעתו ומקבל את האמת מפיו כל האומרה לו, וכמו שבאר את דעתו זאת במאמר אחר בדרשו את דברי התורה: "ולא בשמים היא – לא תמצא בגסי הרוח". ועל כן טוב, לפי דעתו, שלא יאבה האדם להתנהג בשררה באמרו: "אוי לה לרבנות (שררה) שמקברת את בעליה, שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח (קבר) ארבעה מלכים בימיו".

ובאמת איך יכול האדם להתגאות אם, לפי דעת רבי יוחנן, מותרו מן הבהמה אין, וראשי המלים: אפר, דם, מרה, הם – "אדם", וראשי המלים: בושה, "ערוחה, רמה, הם, "בשר": זהו כל האדם! ואם בן איך יוכל האדם, שהוא רק רמה ואפר, לקצף על רעהו? לכן אמר רבי יוחנן: "כל אדם הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו". ועוד הוסיף לאמר: "טיב המלכין שנים לחברו (המשמח רעהו בדברי נעם והמעוררו

ישיחק) ממשקו חלב". כאיש ענו שנא הוא את מדת הלשון הרע מאד ויאמר: "מפני מה זכה ירבעם בן יואש להמנות עם מלכי יהודה? מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס". -

1.

תהלוכות רבי יוחנן במלבושיו, במדבריו ובהנהגתו מעידות על הגש הנמוס היפה, שהיה למורה הגדול הזה. הוא קרא את הבגדים בשם "מכבדים", כי על פיהם יכבד האדם בעיני הבריות, ומוסיפים לו לוית חן. ופעם בא לפניו רבי יהודה הנשיא חברו לבוש בגדים לא יפים, כאשר יאו לכבודו, ויער את און הנשיא, כי לא טוב הוא עושה, במנעו ללבש את בגדי השרד אשר לו, למען יראהו העם ויכבדהו, כאמור בכתובים: "מלך ביפיו תחזינה עיניך".

ביחוד צוה את תלמידיו החכמים שידקדקו בלבושם באמרו: "כל תלמיד חכם שנמצא רבב (כתם) על בגדו חייב מיתה".

וכן אמר: "חרפה היא לתלמיד חכם, שיצא במנעלים המטילאים לשוק". וכל כך גדלה אהבתו למעם היפה בבגדים, עד כי גם אם נגע הדבר בהלכה לא נסג אחר מדעתו. הוא אמר: איוהו תלמיד חכם שמחזירים לו את האבדה בטביעת העין (אם רק הכירה עשיא שלו, ולא אמר את סימניה, כאשר ידרש החק מכל בני האדם) כל שמקפיד על חלוקו (בגדו או כתנתו) להפכו", לאמר – שמביט תמיד אל בגדיו ללבשם כראוי ולא להפך צדם התחתון למעלה והעליון – למטה. – רבי יוחנן חס מאד על כבוד האדם שלא לבישהו. הוא הזהיר את שומעיו לבלי יבקרו חולה ידוע, יען כי יבוש החולה מפני האנשים הבאים לבקרו. וגם אין להזכיר את שם מחלת החולה ההוא בפניו פן יכלם. בדרשה אחת הביע דעתו בדבר כבוד הבריות באופן כזה: הוא שאל: "מפני מה זכה ירבעם בן נבט למלוכה?" ויהי מענהו: "מפני שהוכיח את שלמה המלך (שאהב את האמת)". "ומפני מה נענש ירבעם? – מפני שהוכיח את שלמה ברבים (ויכלימהו)".

ויהי היום וימת חכם אחד ושמו יוסי ממלחיא. ויבוא רבי יוחנן וריש לקיש חברו לגמול את החסד האחרון עם המת, ואתם היה גם רבי יצחק פסקא – אחד תלמידי רבי יוחנן. ויבוא זקן אחד ויחפץ לספר למת ולשאת עליו קינה. ויחר הדבר לרבי יצחק, ויגער בזקן על אשר נועז לדבר דבריו ראשונה לפני „שני גדולי הדור” – רבי יוחנן וריש לקיש, ויאמר אליו: „הלפני אריות התורה האלה אתה חפץ לשאת מדברותיך?” ויצוהו רבי יוחנן לאמר: „תנהו לספר, כי זקן הוא, יעלה וישתבח במקומו (ינחל כבוד בעיר מושבו)”. ואחרי דבר הזקן דברים נכוחים וטובים באמת אמר רבי יוחנן לרבי יצחק בתלונה: „לו מנעת אותו מדבר, איך יכלנו לשמוע דברים נעימים כאלה?”

אמנם הוא לא נתן גם את כבודו למרמס לאחרים, ויגן עליו מפני האיש שחפץ לנגוע בו. כרבי יהודה הנשיא הראשון כן גם הוא דרש מאת תלמידיו משמעת וכבוד אל נפשו. ועל כן התמרמר אל תלמידו הגדול, אל רבי אלעזר בן פדה, שאמר דברי

תורה ולא זכר לפני שומעיו , כי קבלם מפי רבי יוחנן . עותתו זאת לא יכל המורה הגדול לסלוח לו , כי בזה עבר רבי אלעזר על דברי המשנה האומרת : „האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם” . ובאמת לא יתכן לעשות כזאת לשמוע דבר חכמה מפי איש ואחר לספר הדבר ההוא לאחרים כאלו הרם והגם המספר בעצמו . גם אל רבי שמעון בן לקיש גיסו וחברו התמרמר רבי יוחנן לא פעם ושתים , על אשר התאמץ הראשון לבזותו , עד כי רבו פעם אחת בחזקה , ותהי אחרית המריבה מרה לשניהם . כן קרה לרבי יוחנן מקרה עם רב כהנא , כי בראות רבי יוחנן מה רבה חכמת הבבלי הזה חפץ לראות את פניו , וירם את ריסי עיניו הארכות , אשר הפריעוהו תמיד מראות פני האנשים , להביט בפני הדובר בו . וירא רבי יוחנן והנה זה כמצחק עליו (כי היתה שפת רב כהנא בצועה) . וירע בעיניו , ומי יודע מה היתה אחרית הדבר , לולי מהר רב כהנא להצטרק לפניו ולהבינו , כי חלילה לו לצחק עליו , אך יען שפתו בצועה , לכן

נדמה כמו שוחק הוא . ואז בקש רבי יוחנן
סליחה מרב כהנא על אשר בעם עליו
בהחפזו .

ואם נשים לב לדברי רבי יוחנן, שנשא
על מדות הכעס, הגאווה ועל כבוד האנשים,
נבין, כי יוכל היות שבמקרים האלה היה
הצדק אתו בקצפו. הוא בעצמו נוהר בכבוד
רבי חנינא מורחו מאד, עד כי לא נועז לבא
אל ביתו פתאם, ובעמדו אחרי דלת בית
מורחו זה כעכע תמיד בגרונו, טרם פתחו
הדלת, למען ישמע קולו בבואו. ההוא לא
ידע לכבד את האנשים, ומה גם את האהובים
לו על חכמתם וצדקתם ? !

דרכי התבל, תהלוכות בני האדם,
מעלותיהם, חסרונותיהם עם כל רפיונותיהם
גלויים וידועים היו לרבי יוחנן, וישתמש
בידיעותיו אלה בדרשותיו, להורות את עמו
הדרך הטוב ולכו בו. ולא רק בשאלות הדת
והתורה נשא מדברותיו, כי אם גם בשאלות
החיים הכלכליים והחברתיים. בדברים שגונים
ובהתול חר לעג לחסרונות בני האדם, ויגל
את מצפוני חסרונותיהם, — מה נעים התולו

על האוהבים ללכת בטל ולפזר הונם כאפר,
 ביהוד אלה אשר לא עמלו לרכוש רכושם!
 הוא אמר: „מי שהניח לו אביו מעות הרבה
 ורוצה לאבדן, ילבש כלי פשתן (הנקרעים
 מחר), ישתמש בכלי זכוכית (המורבים
 להשבר), וישכר פועלים ולא ישב עמם
 (שלא ישגיח על עבודתם)“. איש כזה ירושיש
 מחר בלי ספק.

שנונה היא עקיצת לשונו, ששלח
 בנפש החוטאים והחנפים, באמרו: „שלשה
 שהאלהים מכריו עליהם (שבחם) בעצמו בכל
 יום: על בֶּן־הַדֵּר בעיר גדולה ואיננו חומא,
 על עני המחזיר אברה לבעליה ועל עשיר
 הנותן מעשר מיכולו בסתר (מבלי חפץ
 להתהדר בצדקתו)“. על אלה האחרונים,
 העושים מעשים טובים שלא לשמם אך
 להתפאר בהם, שפך רבי יוחנן כל חמתו:
 „אין הגשמים נעצרים – היה אומר – אלא
 בשביל פוסקי צדקה ברבים (החוננים אביון
 במקום רואים, ובסתר יקשיחו לבם מדל),
 כי כן נאמר: נשיאים ורוח וגשם אין – איש
 מתהלל במתת שקר“.

גם על אחדות המשפחה והחברה והאהבה שצריכה להיות שזררת בהן פקח את עיניו ויאמר: „אחד מן האחים שמת ידאגו כל האחים, ואחד מן החברה שמת ידאגו כל בני המשפחה". ודומה לזה עוד מאמר ממנו: „כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאלו נחרב בית המקדש בימיו". ככה רומם תחת לשונו ערך האשה במשפחה!

מכל מראה עיניו בחקות השבע הוציא רבי יוחנן לקח טוב במדות טובות ובמוסר; הוא אמר: „אלמלי לא נתנה תורה לישראל למדנו צניעות מחתול (כי החתול מצניע לכת במעשיו), גול – מנמלה (האוהבת עמל ועבודה)". גם עצותיו בשמירות הבריאות ובתורת הכלכלה מצמינות בישר הגיונן ומראות לדעת, מה בהירה היתה השקפת אומרו; הוא אמר: „מי שיש לו פרוטה יריצנה לחנוני לקנות לו בשר", כי בלי אכילת בשר ירפר הגו. גם הזהיר את שומעיו להזהר ממחלות מתדבקות באמרו: „הזהרו מזבובים של בעלי ראתן". לאמר – על איש בריא להזהר שלא

יעמדו עליו הזבובים שעמדו על החולים
ההם, פן תרבק המחלה גם באיש הבריא.
כשנשאלה השאלה מדוע אין מצורעים בבבל,
ענה רבי יוחנן: "יען שאוכלים תרדין (מין
ירק), שותים שכר היומי ורוחצים במי פרת".
עוד הזהיר שלא ידברו בעת האכילה, פן
יקדים הקנה (גרון הדבור) לושט (גרון
האכילה), ובא האכל אל הקנה תחת בואי
אל הושט ואז יחנק המדבר. אם נדר איש
נדר לבלי תת שנה לעיניו שלשה ימים
רצופים, אמר רבי יוחנן: "מלקים אותו (על
אשר נשבע לשוא) וישן מיד". —

"הרוצה להתעשר — ייעץ רבי יוחנן —
יעסק בבהמה דקה (יגדל צאן)". כי
התוצאות לכלכלת הצאן מעטות והכנסותיהן
מרוכות משל גדול בקר.

ז.

למרות השנאה הכבושה או בלב העמים
לישראל, והצרות והמיעקות, שסבלו האחרונים

מהראשונים, ולמרות השנאה שהיתה אז בין תלמידי החכמים ועמי הארץ, היה לב רבי יוחנן מלא אהבה אל כל האנושיות, אם אך ראה שיש בה צד טוב, ולא שמר לה עברתו וקנאתו על הרע שיש בה. בין כל חכמי דורו לא היה סבלן כמחיו, וסבלנותו מעידה על טהר רוחו, ישר נפשו וטוב לבו לבל אשר בצלם אלהים יתהלך עלי אדמות. הוא התיר לכתב את התורה בשפת יוון, בדרישו דברי התורה: "יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם, לאמר: יפיותו של יפת, היא יפתו היפה, תשכן באהלי שם, כי התורה תכתב בה". — לפי דעתו, "כל האומר דבר חכמה, אפילו אם מאומות העולם הנהו נקרא חכם", וזוכה לכל הזכויות שיש לחכם בחיי החברה. והאלהים ישלם שכר לא רק בגלל דבר תורה, כי אם על כל דבר חכמה. "אין האלהים מקפח שכר כל בריה" — אמר רבי יוחנן. — "אפילו שכר של שיחה נאה" (גם האומר משל או מליצה יפה יקבל שכר מאת האל הטוב). בשמעו פעם אחת מפי רבי אלעזר תלמידו כי "עמי הארץ אינם

חיים" (חיי העולם הבא) הצטער רבי יוחנן מאד על אשר שלל רבי אלעזר בקנאתו הרבה גמול מעשים טובים מאת עמי הארץ.

מפני הצרות הרבות, שסבלו היהודים בארץ אבותיהם, עזבו גם חכמים רבים את ארץ ישראל, ויצאו חוצה לארץ. ויאמרו המורים להוציא את עווב הארץ מחברת החכמים, ויתנגד רבי יוחנן לזה, ויאמר: „חבר שיצא חוצה לארץ אין דוחים אותו מחבורתו". בכלל, אמר, כי האנשים, ששבו מהרכיחם הרעים מקבלים אותם, ואסור לדחותם ולהרחיקם בזה מהדרך הטוב שעמדו עליו עוד פעם.

דעתו היתה, כי אין האלהים שמח במפלתם של רשעים, ובנשאו את דרשתו זאת עלה רעיונו למרום, לציר ציור נעים מלא אהבת הבריות מתקופת יציאת מצרים, וכן אמר: „בקשו מלאכי השרת לאמר שירה ועת טבעו מצרים בים סוף) אמר להם הקדוש ברוך הוא: מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה!"

הוא התנגד מאד לדברי האומר,

שגנשה מלך יהודה אין לו חלק לעולם הבא, ועל רבי עקיבא שאמר: "דור המדבר אין לו חלק לעולם הבא" קרא רבי יוחנן במרירות: "עזב רבי עקיבא את חסידותו!" רבי שמעון בן לקיש דרש לפניו לאמר: "מי שעוזב אפילו חק אחד מחקי התורה, שלא לעשותו יורש גיהנם" ויען רבי יוחנן: "אין חפץ לאלהים שתאמר בן, אך אמור ישאף אם עשה רק חק אחד (יש לו חלק בעולם הבא)". עוד דרש ריש לקיש לפניו את דברי הנביא: "ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה - דברים ככתבם" לאמר: כי לעת קץ יגאל ה' לא את כל ישראל, כי אם את הצדיקים שבהם, שהם אחד בעיר ושנים במשפחה. ויגער בו רבי יוחנן גם הפעם: "אין חפץ לאלהים כי תאמר בן! אלא אחד בעיר מוכה את כל העיר (בעבור צדיק אחד יגאלו כל בני העיר) ואחר ממשפחה מוכה את כל המשפחה". גם בתקות העם הקדושה הזאת - תקוה הגאולה - נשאר נאמן לדעותיו הנאורות, כי גם מאת הרשע לא יעזב אלהים חסדו.

האגדה מספרת, כי במות החכם הגדול אלישע בן אבויה, מורו של רבי מאיר, לא חפץ לשוב בתשובה על עונותיו הרבים, באמרו, כי נודע לו, שלא יהיה לו חלק בעולם הבא, וימת ברשעתו. ויבך רבי מאיר, ויתפלל על מורו האמלל, שידונו אותו בגיהנם, למען יטהר מחלאת חטאיו, ויוכל לבוא אל גן העדן, ומאז נראה עשן עולה מקברו של אלישע. ויקרא רבי יוחנן: „אמנם גבורה היא שהראה רבי מאיר, בהשתדלו שישרפו את מורו באש!! חכם אחד היה בינינו שחטא, ואין אף אחד מכלנו שיצילהו מדינה של גיהנם! אם אחז אני בו מי יוציאהו מידי? מתי אמות ואכבה עשן קברו!“ ותוסף האגדה לספר, כי אחרי מות רבי יוחנן חדל העשן לעלות מקבר אלישע. ואז קרא הספרן שהספידו את רבי יוחנן: „אפילו שומר הפתח (של גיהנם) לא עמד בפניך, רבנו!“

מובן כי איש כזהו שלא שנא את את האדם על רעותיו ועל גזעו, לא הפלה בין עבד לאדון, גם אם נגע הדבר לו. הוא נתן מפתו ומכל מאכל אשר אכל הוא גם

לעבדו הכנעני, באמרו בלשון איוב: "הלא
בבטן עושני עשהו, ויכוננו ברחם אחד".
וגם בנגוע הדבר לחקי הדת לא נסג רבי
יוחנן מסבלנותו. הוא אכל משחיטת הכותים,
הוא התיר ללמד את הכנות יונית. גם צוה
להשיב את האברה, שאברה ליהודי שהמיר
דתו כדת אחרת, בדרשו את דברי התורה:
"לכל אברה אחיך – לרבות את המומר".

ומה מאד הזהיר רבי יוחנן לבל יתנו
דפי גם באיש נכרי, בדרשו את דברי
התהלים: "תשב באחיך תדבר, כבן אמך
תתן דפי" לאמר: "אם הרגלת לשונך לדבר
באחיך שאינו בן אומתך, סוף שגם
בבן אומתך תתן דפי". גם החליט, כי
הנשואים של הנכרי, שנשא בגיותו, שם
נשואים להם, ובניו שילד בהיותו עוד בגיותו
בנים הם לו, ויוכלו לרשה את נחלתו שעזב
במותו. הוא דרש לאמר: "כל צרה שישאל
ואומות העולם שותפים בה, צרה היא, וכל
צרה של ישראל עצמם אינה צרה אלא
האלהים מושיעם במהרה". ואם נוסיף על
כל אלה גם את מאמרו: "אם קדמך חברך

בעדשים, קדמיו אתה בבשר, למה? מפני שהוא גמל עליך (חסד) תחלה", אז תצא לנו תמונה נהדרה מתכינת נפש רבי יוחנן הרמה, שלא ידעה להפלות בין איש לאיש ושמדת הקנאות זרה לה: -

ח.

האיש הגדול בעמו הזה, שלבו לא היה צר מהכיל אהבה רבה לכל אשר בשם אדם יכונה, היה עם כל זאת לאומי נלהב, ואהבתו ללאומיותו גברה בו על האהבה הכללית, עד כי לא יכל לכסות את שנאתו לרומאים מחריבי ארצו. הוא דרש דברי התהלים לאמר: "גער חיה קנה" - "גער בחיה, שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד (ברומא שהצטינה בכתבי גזרותיה)"; "עדת אבירים בעגלי עמים" - "ששחטו אבירים בעגלים שאין להם בעלים (שהרגה גם שרים ונכבדי עם)"; "מתרפס ברצי כסף" - "שפושטים יד לקבל ממון (כסף-המסים) ואין עושים

רצון בעלים ואיננה מקימה הבטחותיה);
 „בזר עמים קרבות יחפצון" – „מי גרם להם
 לישראל שיתפזרו לבין האמות ? קרבות
 שהיו חפצים בהן (שחפצו לפנים להתקרב
 אל הרומאים)!" דברי רבי יוחנן האחרונים
 שיצאו מלבו הכואב על שבר בת עמו,
 מראים לדעת, מה מאד הבין החכם הזה
 את קורות ימי עמו וסבות הגלות, שהיו
 תולדות התקרבות היהודים אל הרומאים
 בימי אריסטובל והורקנוס החשמנאים.

„אוי להם לרומאים" – יקרא רבי יוחנן –
 „שאין להם תקנה שנאמר: „תחת הנחשת
 אביא זהב, תחת הברזל אביא כסף ותחת
 העצים אביא נחשת". תחת רבי עקיבא
 וחבריו (שהרגום הרומאים) מה מביאים ?
 ועליהם הכתוב אומר: ונקיתי דמם לא
 נקיתי!" כה הביע את האות נקמתו לרומאים
 שנואי נפשו. הוא קרא את רומא בשם
 מלכות הרשעה, ויתארנה כדמות זאב טורף,
 שלא יוכל להשביע נפשו הצמאה לדם,
 ויאמר: „מלכות הרשעה שמכנסת עין רעה
 בממונו של אדם: פלוני עשיר – נעשה לראש

המסים, פלוני עשיר – נעשהו לחבר בבית המועצות, למען יהיו הם ורכושם ערכים לנו". ולהתאמצות הרומאים הזאת לתת משרה על שכם יהודים עשירים, למען בצע בצע, התנגד רבי יוחנן מאד, ויאמר: "אם הזכירוך לבולי יהיה הירדן בעל גבולך", כלומר אם נתנו הרומאים עינם כך לעשותך לחבר בבית המועצות, טוב לך לעזוב את ארץ ישראל ולנוס מעבר לירדן חוצה לארץ. גם את הפרסים שנצחו את הפרתים שנא רבי יוחנן מאד, וידרש עליהם דברי התהלים: "אמר נבל בלבו אין אלהים – אלו החברים (הפרסים)".

בבוא אליו השמועה, כי התגברו הפרסים ונרדשיר מלכם על הפרתים ועל ארטבן מלכם, נפל לב רבי יוחנן מאד, כי ראג מאד לגורל יהודי בבל ופרס; אך כאשר ספרו לו את תכונות נפש הפרתים, כי אוהבי שחד ורדפי שלמונים הם, שמח לבו בקרבם. – יחס העמים לבני ישראל הביע רבי יוחנן בדברים קצרים ומלאים

מרירות באלה: „היו צריה לראש – כל המיצר
לישראל נעשה ראש!“ –

אהבתו לארצו היתה רבה מאד, ויביע
זאת בדרשותיו. הוא אמר: „מפני מה זכה
אותו הרשע (סנחריב) להקרא בשם „אסנפר
רבא ויקירא“? מפני שלא ספר בגנותה
של ארץ ישראל. מפני מה זכה עמרי
למלכות? מפני שהוסיף כרך אחד (שמרון)
בארץ ישראל“. עוד אמר: „כל המהלך ארבע
אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן
העולם הבא“ גם אמר: „שלשה נוחלי העולם
הבא הם: הדר בארץ ישראל, המגדל בניו
לתלמוד הורה וכו“.

בדברים טובים ונחומים נחם את בני
עמו, ויתן תקוה בלבם, כי עוד ישובו לחיות
חיי עם חפשי בשנים קדמניות, באמרו: „היפח
רוחם של מחשבי קצין, שהיו אומרים: כיון
שהגיע הקץ ולא בא, לא יבוא עוד. אלא
חכה לו“. הוא הבטיח את ישראל, כי יגדל
כבודם לימים יבואו מכבודם הראשון, באמרו:
„עתידה ירושלים להעשות מטרפולין לכל
הארצות“. – לבלי יפל לב עם ישרון בקרבו

על כי הגלה זה פעמים ונואש מתקותו ,
שם רבי יוחנן בפי האלהים דברי קינה , הגה
והי על שבר ישראל , ובדמיונו ציר הדורש
החכם כמו האלהים כמו פיו ישים אשם
נפשו , כביכל , על אשר הגלה את עמו הגלה
שלמים ולא ידע חנות .

מדות רבי יוחנן היקרות האלה וחכמתו
הרבה עשו לו שם גדול בעולמו , אשר נשאר
לדורות עולמים . תלמידים למאות נהרו אליו
מכל אפסי ארץ . גם מבבל מקום מושב רב
ישמואל באו חכמים רבים להסתופף בבית
מדרשו . ביניהם היו חכמים גדולים וידועים
כרבי אלעזר בן פדת , רבי חייה בן אבא
ואחיו רבי שמעון , ועוד רבים כמהם . כבודו
היה גדול מאד בעיני החכמים , וכאשר
נפרד רבי יוחנן מרבי אלעזר , לא נועז
האחרון להסב פניו מרבו , וילוחו בעיניו
עד אשר נעלם רבי יוחנן . ואם נפרד רבי
אלעזר מרבי יוחנן , לא נועז רבי אלעזר
גם אז להסב פניו בלכתו ולהראות ערפו

למורהו, כי אם הלך אחרנית עד אשר נעלם
מורהו מעיניו. גם רבי יהודה הנשיא השני
כברו כאת מלאך האלהים. רבי יוחנן
האריך ימים אך מת לא בשיבה טובה,
כי כל ימיו היו כעם ומכאובים, רק תורתו
היתה שעשועיו כל ימי חייו, ובה התנחם
בכל עניו, ולכן נשאר שמו וזכרו בספרות
ישראל לברכה ולתהלה.

כו.

רבי שמעון בן לקיש

א :

רבי שמעון בן לקיש – או כאשר נודע
בתלמוד בשמו המקצר: ריש לקיש – היה
חבר לרבי יוחנן ובעל אחרותיו. כמוהו כרבי
יוחנן היו מתלמידי רבי יהודה הנשיא הראשון
הצעירים. אחרי מות המורה הגדול הזה הלך
ריש לקיש ביחד עם חברו ההוא להסתופף
בבתי מדרש החכמים שהיו בימים ההם. ולכן
נראה את ריש לקיש פעם בבית מדרש רבי
חנינה, ופעם שואל את שאלותיו מרבי
הושעיה הגדול, ופעם מקשיב לקח מפי
רבי ינאי.

אחרי שמעו לקח למדי מפי חכמים
רבים, שם את מושבו בעיר טבריה, מקום
מושב רבי יוחנן גיסו. ההיה לריש לקיש בית
מדרש לכד בעיר ההיא, אם ישב תמיד עם
רבי יוחנן יחדו, ויפלא עמו בהלכה? לא
נודע, אך כי היה לו חכם לכד, שהרגם את

דבריו לפני קהל השומעים , כמו שהיה לכל
המורים אז , והוא רבי יהודה בן נחמן
המתרגמן , זהו דבר ברור . ואם בן הורה
הלכה לפני תלמידים ככל ראשי בתי המדרש .
אולם איפה השמיע את רבי תורתיו ? אין זאת ,
כי בבית שלמד בו רבי יוחנן , שם הורה גם
ריש לקיש .

קורות ימי נעוריו ואשר עבר עליו מרם
בואו ללמוד תורה , גם מקום מולדתו ושם
משפחתו בישראל , כל אלה נעלמו מכל החוקרים
לדעת תולדות האיש הגדול הזה . רק אגדות
זרות ומפליאות מפורות בתלמוד על אדות
ריש לקיש , הנפלא באמת בתכונות רוחו ונפשו .
כפי אשר יתארהו התלמוד היה ריש
לקיש איש גבור , שמן ובטן רחבה מאד לו ,
עד כי בשכבו לישן היתה לו כמנו לבר
ולכסת , והוא בעצמו התל כבטנו באמרו :
"כרסי - כרי" . ובגבורת ימינו מצא לו לפעמים
כלכלתו וכלכלת ביתו , כי היה איש עני ויודע
מחסר כל ימי חייו , ומלאכה לא למד ; רק
תורתו היתה אומנותו כל הימים .
והיונים והרומאים יסדו בימים ההם

בארץ ישראל קרקסאות, המה בתי משהק ומחזה, אשר בהם הציגו לפני הרואים חיות מורפות – אריות ונמרים – נאבקות יחדו בנקה, ולכלי יתנפלו החיות הרעות גם על האנשים הרואים בשחוק, שכרו בעלי הקרקסאות אנשים גבורים, אשר פקחו עין על כל הליכות החיות, ואם אמרו להתנפל על בני האדם כמו השומרים וימיתון, וישכר גם ריש לקיש להיות שומר בקרקס. עוד יספר כי פעם אחת שכרתו מחזיק בית תיאטרון, לרקד ולזמר לפני ההמון הנאסף לראות במחזה. וכפי הנראה לא מצאה העבודה הזאת חן בעיני ריש לקיש ולא כבדה בלבו, כי אחרי קבלו את שכרו מיד בעליו אמר בהתול מר: „לשחוק עושים לחם!“ לאמר – יש אשר גם בשחוק ומהתלות ימצא האיש את לחמו. אך אין חכמה ואין תבונה נגד המחסר!

גם נשכר לפעמים להיות שומר גנים, ובעת עבודתו זאת קרה לו מקרה המראה לדעת, עד כמה היתה רוחו טובה, וכי לא השתמש בכח זרועו להרע לאיש. בעת עמדו על משמרתו, והנה בא גנב אחד, ויחל לקטף

תאנים ולאכל אותן . וישמע ריש לקיש , ויתן
עליו בקול , אך הגנב לא שת לבו לשומר
הגבור . ומה עשה ריש לקיש ? התפש את הגנב
ויכהו שוק על ירך ? לא ! הוא רק נדהו בכח
התורה .

• ובכל זאת לא יכלה עניותו הרבה
להפריעהו מלמודו , וכל ימיו עסק בתורה
בשקידה רבה יותר מכל בני דורו , עד כי גם
בשבתו , בקומו ובלכתו בדרך היו כל מחשבותיו
רק בתורה . ופעם אחת ביום השבת , והוא
הולך ברחוב , ויחל לחשב ולהגות בתורה ,
ויצא את העיר , ויעתק ממנה יותר מאלפים
אמה , והוא לא ידע , כי יצא חוץ לתחום ,
יען היה תפוש ברב שרעפיו . – כאשר לא
יכל פעם אחת למצוא את קבר רבי חייא
הגדול התעצב אל לבו , ויאמר : „הכי לא
שקדתי על התורה כרבי חייא שלא זכיתי
לראות מערת קברו ? ” ורבי חייא נודע
בשקידתו הרבה מאד מאד .

למען יוכל להעמיק חקר בדברי התורה
התכודר לפעמים במערות , ושם הגה בתורתו
יומם וליל , וישכח גם לאכל לחמו ולשתות

מזמיו. האגדה מספרת, כי יוצר כלי חרס
אחר, אשר ישב גם הוא בימי נעוריו עם ריש
לקיש יחדו בבית המדרש, אך מעצלותו לא
עשה חיל בלמודו, ויצא מבית המדרש,
ויהי לעם הארץ, זכר לעת בואו בימים את
התורה, אך לא יכל עוד הועיל להיותו
ולתקן את המעות. ויאמר להיטיב ללומדי
תורה, ויבא כד מים יום יום אל המערה,
שישב בה ריש לקיש, למען ישתה החכם מן
המים כאשר ייעך והשיב נפשו.

ויהי היום ויבוא היוצר אל המערה,
ויתחנן אל ריש לקיש, כי יתפלל בעדו אל
האלהים לחן גם אותו ולתת גם לו חלק בעולם
הבא. ויענהו ריש לקיש: „למה לי להתפלל
עליך? הלא גם לך יש חלק בעולם הנצחי.
אמנם לא עם לומדי התורה כי אם עם בני
אומנותך”.

שקידתו הרבה בלמוד התורה מתאמת
אמנם עם פתגמו שאמר: „אין דברי התורה
מתקיימים אלא במי שטמית עצמו עליה”.
והוא אמנם הטית עצמו על התורה, בחיותו
חיי עני וצער, ולא רדף אחר ההון לצבר

אותו. גם נאווה לו המאמר שאמר: „אין
תלמיד רשאי לשבת בתענית מפני שממעמי
במלאכת שמים" לאמר – אם ישב בצום לא
ילמד תורה.

ב.

אמנם לא קבעו החכמים שחיו אחרי
ריש לקיש את ההלכה כדבריו, אם יתנגדו
לדברי רבי יוחנן או לדברי רבי יהושע בן
לוי חבריו; אבל פעולתו בתורה היתה רבה
מאד ונכרת בכל ספרי התלמוד, בלכתו
בעקבות רבי חנינה לבטל את המשניות
החיצוניות, אם אינן מתאימות עם משנת רבי,
וכל ספרי התלמוד מלאים פלפולי ריש לקיש
ווכוחיו הרבים עם חבריו.

דרך למודו בהלכה היה בפלפול עמק,
אך ביחד עם זה על פי דרכי ההגיון הישר.
בהגיונו הרב ושכלו-הבריא בפלפולו לא נמצא
כמוהו בדורו, וכמו על רבי מאיר כן גם עליו
אמרו החכמים: „כל הרואה את רבי שמעון

בן לקיש בבית המדרש כאלו עוקר הרים
וטוחנם זה בזה". ורבי יוחנן לא יכל פעמים
רבות לעמוד נגד עוצם פלפול חברו זה, ונגד
יושר הגיונו, ויאלץ להודות לו ולעשות
כדבריו. פעם אחת באו קרובי רבי יוחנן
ויספרו לו כי תפשו פרת יתומים בגלל החוב,
שנשו באבי היתומים המת. ויאמר להם רבי
יוחנן: "יפה עשיתם". אחרי כן באו אל ריש
לקיש, ויספרו גם לו את אשר עשו, ויצו אותם
לאמר: "לכו, השיבו את הפרה ליתומים!"
ולכו האנשים ויתאינו באוני רבי יוחנן, ויענם
הוא לאמר: "ומה אעשה ושכנגדי (אנוש
בערכי) חולק עלי!"

האגדה מספרת כי רבי יוחנן, בספרו
תהלת רעהו זה, אמר, כי על כל הלכה
שיצאה מפיו שאלהו ריש לקיש עשרים
וארבע שאלות, ויאלץ להשיב עליהן עשרים
וארבע תשובות, ובין בה ובה התכררה
ההלכה, ויפלו כל הספקות, ויוציאו לאמה
משפט.

וריש לקיש לא נשא פנים לאיש,
ויתנגד בלמודו לא רק לחבריו, כי אם גם

לרבותיו, אם, לפי דעתו, לא נוסדו דבריהם
 על מוסדות ההלכה. וכאשר אמרו לו דבר
 הלכה בשם אבא אריכא (רב) קרא בתמיהון:
 "מי הוא רב? מי הוא רב?" באלו איננו
 יודעהו. בשאלתו זאת חפץ להוכיח, כי בדבר
 הלכה אין חולקים כבוד לגדול הדור ואין
 נושאים פניו.

התלמוד יספר, כי פעם אחת בלכת
 ריש לקיש בדרך פגיש בשני חכמים: ברבי
 חייא בן זרנוקא וברבי שמעון בן יהוצדק,
 אשר הלכו לעבר שנים בעיר עסיא, ויליה
 עליהם בדרכם, והשנה היתה שנת השממה.
 וירא ריש לקיש והנה כהן אחד עובד עבודה
 השדה וכהן שני עובד עבודת הכרם, וישתומם
 לדבר. אך החכמים ההם הצדיקו את העובדים,
 ויראם ריש לקיש כי שגו במשפטם. ובכואו
 לפני רבי יוחנן חרף את שני החכמים ההם
 על הצדיקם מעשי רשע, ויכנס בשם רועי
 בקר ורשעים. וכאשר התאוננו הם באזני רבי
 יוחנן על ריש לקיש, שקראם בשם רועי בקר
 ורבי יוחנן לא כהה בו, ענם רבי יוחנן: "ולו

קרא אתכם בשם רועי צאן מה אוכל לעשות
לו ? " —

ויהי היום וידרש ריש לקיש דרשתו
בבית המדרש, וישאל את התלמידים לאמר:
"נשיא שחטא מלקין אותו בבית דין ? (היכל
בית הדין לשפטהו להכותו מכות ארבעים ?)
או לא מלקין ?" ויענהו החכמים: "מלקין
אותו!" וישאלם עוד: "המחזירים אותו
לנשיאותו ?" ויענהו: "אין מחזירים אותו
לבלי יהרג אחריו כן את שופטיו". שמע רבי
יהודה הנשיא השני את הדרשה הזאת,
ותבער בו חמתו מאד על ריש לקיש, וישלה
עבדיו לתפשו. אך ריש לקיש נס ויחבא
באחד הכפרים. ביום השני בא הנשיא
לשמוע דרשת רבי יוחנן, וידם רבי יוחנן,
וימשש בידיו סביב מושבו כמבקש דבר,
וישאלהו הנשיא: "מה אתה מבקש ?"

ויען רבי יוחנן ויאמר: "את רבי
שמעון בן לקיש אנכי מבקש, כי הוא המפתח
ובלעדו לא תפתחנה שפתי פי". וישאל
הנשיא: "ואיה ריש לקיש, הפותח את
הדרשה בדבר הלכה ?" ויגד לו רבי יוחנן

את מקום מחבאו . אז אמר הנשיא : "מחר אני ואתה נצא שנינו לקראת ריש לקיש להשיבו הנה" . וישלח רבי יוחנן איש עתי לריש לקיש לאמר לו : "דע לך , כי הנשיא יבוא אליך לרצות את פניך , לכן הבין לפגשהו בדברי תורה וכן ביאות לכבודו" . ויהי בבוא הנשיא אל ריש לקיש , ויפגשהו זה בדברי חן , ויהללהו על מדת הענוה , אשר תקונן בלבו . אז שאלהו הנשיא : "מדוע דרשת דרשה , שתוכל לפגוע בכבודי ?" ויען החכם : "ומה תדמה בלבך , כי מיראתי אותך אחדל מלמד תורה את בני העם ?" .

פעם אחת הטיל הנשיא הזה מס גם על החכמים , לחזק את חומת העיר ולשאת בשכר השומרים . ויתמרמר ריש לקיש על החק הזה , ויאמר , כי החכמים אינם צריכים לשמירה , וידרש מאת הנשיא , שיבטל את המס החדש הזה , שהוטל על החכמים לא כישר ולא כמנהג מאז מעולם . ככה גברה בו מדת אהבת האמת , עד כי גם מורא הנשיא לא עצר ברוחו לבלי הגירה !

בימים ההם נצלו נציבי רומא את האזרחים באופן גורא מאד. ביחוד סבלו מהם היהודים בכל הארצות הנכנעות תחת עול רומא. ויצר הדבר מאד לרבי יהודה הנשיא. ויהי בצר לו וישפך את מרת לבו לפני ריש לקיש, ויבקשהו לאמר: "התפלל נא עלי, כי צר לי מאד מגדולי רומא!" ויענהו החכם בלי כל מרך ופחד: "אל תקח מאיש, ואז לא יקח איש דבר גם ממך". בדברים הקשים והנכוחים האלה גלה ריש לקיש למוסר את און הנשיא על שומו מסים כבדים על אחיו בני עמו.

האגדה תוסיף לספר, כי הנשיא לא שם לב לאזהרת החכם ולעצתו הטובה. והנה באה אשה ותבא לו סבין למנחה. ויקבלהו הנשיא ברצון. הסבין עורנו מונח לפני הנשיא, והנה בא אחד פקידו רומא אליו, וירא את השבין וימצא חן בעיניו ויקחהו. ויספר הנשיא את המקרה הזה לריש לקיש. ויקרא החכם: "הלא זה דברי אליך: אל תקח ולא יקחו ממך!"

מכל המקרים האלה נראה את תכונת

לב רבי שמעון בן לקיש האמיץ ואהבתו את האמת, עד כי בגללה לא נשא פני נשיא וחכם ולא ירא חמת רודפים, שירדפוהו בקנאתם בגלל רדפו טוב ואמת.

ג.

הן עוד בימי רבן יוחנן בן זכאי, בימים הראשונים אחר החרבן, לקחה האגדה חלק בחיי העם ומה גם בימי ריש לקיש, כי אז גברה ותעש חיל במאד מאד. הצרות והמועקות שסבל העם הנענה, אשר רבו משנה אל שנה, הרחיבו את דרשת האגדה, אשר בחיקה מצא העם הנרדף תנחמים לנפשו הטרה. ואחר מחכמי האגדה הנפלאים היה גם ריש לקיש, שהצמיח בה ברחב בינתו, בישר הגיונו ובצחות לשונו. בה נשקפו טהר רוחו, ורום מחשבותיו העדינות, והשקפותיו הישרות. על כל דרכי חיי האדם, בכלל, וחיי האיש הישראלי, בפרט. בבואו לדבר על ערך עם ישראל לא

מצא די מלים בפיו לשבחו ולרוממו. הו' דמה את האלהים ואת בני ישראל לנשיא וזקנים ההולכים לפניו. ויוסף עוד לאמר: „הקדוש ברוך הוא צריך לכבודנו“, לאמר – רק על ידי בני ישראל יודע כבוד ה' בתבל. בשיחה אחת יפה ונעלה מאד, אשר שם ריש לקיש בפי האלהים ועם ישרון, ירים וינשא את גדל ערך בני עמו בדברים כאלה:

„אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם! אדם נושא אשה על אשתו ראשונה, זוכר מעשי הראשונה, ואתה עוזבתני ושכחתני! אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי! שנים עשר מזלות בראתי ברקיע, ועל כל מזל ומזל בראתי שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי שלשים גסמרא, ועל כל גסמרא וגסמרא תליתי שלש מאות וששים והמשת אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה, וכלם לא בראתי

רק בגללך , ואת אומרת : עזבתני ושכחתני !
 התשכח אשה עולה ? . – אמרה לפניו : רבוננו
 של עולם ! הואיל ואין שכחה לפני כסא
 כבודך , שמא לא תשכח לי מעשה העגל ? ,
 אמר לה : גם אלה תשכחנה ! אמרה לפניו :
 רבוננו של עולם ! הואיל ויש שכחה לפני
 כסא כבודך , שמא תשכח לי מעשה סיני ? , –
 אמר לה : ואנכי לא אשכחך !” –

ועד כמה גדלה בעיניו מעלת עמו
 נראה עוד מדבריו , שדבר בתהלת פושעי
 ישראל , באמרו : „פושעי ישראל אין אור
 של גיהנם שולט בהם , קל וחומר מזובח
 הזהב : ומה מזובח שאין עליו אלא כעבי
 השקל זהב עומד כמה שנים , ולא שלט בו
 האור , פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון
 על אחת כמה וכמה , שלא ישלט בהם אור
 של גיהנם !” –

ומה נהדר משלו שנשא ריש לקיש
 על גלות ישראל ויהודה ! הוא שם בפי
 האלהים דברים מלאים הגה והי , ואנחת
 העם האמלל תשמע מקינת אלהיו זאת .
 ואלה דבריו : „התבוננו וקראו למקוננות :

משל למלך שהיו לו שני בנים. כעס על הראשון ונטל מקלו וחבטו, ופרפר הבן ומת. התחיל המלך לקונן עליו. כעס על השני נטל מקלו וחבטו, ופרפר הבן ומת. אמר המלך: מעתה אין בי כח לקונן, אלא קראו למקוננות ותקוננה הן. כך: גלו עשרת השבטים – התחיל ה' לקונן עליהם שנאמר: שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא קינה עליכם בית ישראל. כיון שגלו גם יהודה ובנימן, כביכול, אמר הקדוש ברוך הוא: מעתה אין בי כח לקונן, ולכן התבוננו וקראו למקוננות!"

כאהבתו לעמו כן גם אהבתו לארצו היתה רבה מאד, ולכן לא יכל לסלוח לבני ישראל אשר בבבל, על אשר לא מהרו עלות ארצה ישראל בימי עזרא וזרובבל. ואת עון האבות פקד גם על בניהם אחריהם, ובתוכחות ובדברים קשים הביע קצפו עליהם.

רבים מיהודי בבל באו לארץ הקדש, אלה לרגלי מסחרם, ואלה לשמוע תורת רבי

יוזנן . והיה בראות ריש לקיש אותם מתאספים
ברחובות בהמון רב קרא אליהם לאמר :
„התפזרו ! בעליתכם בימי זרכבל לא נעשיתם
חומה (לא התחזקתם אז לאגדה אחת כחומה)
יעתה באתם לעשות חומה !”

פעם אחת ברחצו בשרו בירדן בא
החכם הבבלי רבה בר חנה ויושט לו
ידו , ולא השיב לו ריש לקיש שלום ויאמר
לו : „ה' שונא אתכם שנאמר : אם חומה
היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא
נצור עליה לוח ארז . אם עשיתם עצמכם
כחומה ועליתם כלכם בימי זרכבל ועזרא ,
אז נמשלתם ככסף , שאין הרקב שולט בו
(לא גליתם מארצכם) . אולם יען שעליתם
כדלתות (בלי אחדות לעלות ולרשת את
הארץ) , נמשלתם לארז , שהרקב שולט בו” .
מה מאד הטיב החכם הזה לתאר בדבריו
את תכונת עמו , אשר בגלל רפיון לאומיותו
השיגוהו צרות ומכאובים אין מספר מאז ועד
עתה ! בדברים האלה נשמע הד קול לאומי ,
הכואב על שבר עמו , שבא רק מרפיון רוח
האחדות והלאומיות , כאשר הוסיף עוד

לכאר דעתו זאת בדרשה אחרת: „הוא ישבה בגוים לא מצאה מנוח – אלו מצאה מנוח (בין הגוים) לא שבה מגלותה לארץ אבותיה“. ומה צורקים הדברים האלה, הלא נראה גם בימינו, כי כמעט יונח לישראל מרגום באחת ארצות גלותם ישכחו מהר את ארץ קדשם, ופנו ערף לתקות שבותם.

ככל חכמי התורה הלאומים בימים ההם הביע גם ריש לקיש את שנאתו לצוררי ישראל משנים קדמוניות, בכלל, ולרומא צוררת ישראל בימיו, בפרט. הוא דרש את דברי התורה: „והארץ היתה תהו – זו מלכות בבל; ובהו – זו מלכות מדי; וחשך – זו מלכות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה, שהיתה אומרת להם: כתבו על קרן השור, שאין לכם חלק באלהי ישראל; על פני תהם – זו מלכות רומא שאין לה הקר כמו התהם: מה התהם אין לה הקר כך הרשעים; ורוח אלהים מרחפת – זו רוחו של מלך המשיח הממששת ובאה בזכותה של התשובה“.

גם להמינים, האחים הנפשעים, אשר

נברלו מעם ישראל ויחלו להציק לו , בז
 רבי שמעון בן לקיש בלבו , ובמאמרים
 דוקרים כחרבות הביע את דעתו על אדות
 שיטתם הדתית באמרו : "למה חותמו של
 הקדוש ברוך הוא "אמת" ? "אלף" בראש
 המלה , "תו" בסופה , ו"מס" בתוך , לאמר :
 אני ראשון , אני אחרון ומבלעדי אין אלהים –
 אני ראשון – שלא קבלתי מלכותי מאחר ;
 אני אחרון – שאינני מוסרה לאחר ; ומבלעדי
 אין אלהים – שאין לי שני".

ד .

את מעלת התורה הרים ריש לקיש
 תחת לשונו , לפעמים , גם מעל מעלה
 ישראל באמרו : "האלהים התנה עם מעשי
 בראשית (השמים , הארץ וכל צבאם) : אם
 ישראל מקבלים את התורה – טוב , ואם לא –
 הנני משיב אתכם לתהו ובהו".
 בראשונה היתה דעתו , כי חובה היא
 על האדם לעסק בתורה גם ביום גם בלילה ,

אך כהתוכחו עם רבי יוחנן בזה נוכח, כי צדק חברו זה ששוב לעסק בתורה רק כלילה, והיום יקדיש האדם לעבודתו ולפעלו, ויאמר: "לא נברא הלילה רק ללמוד". ואת הלומד כלילה יבטיח לאמר: "כל העוסק בתורה כלילה הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד ביום".

כל ספרי התורה הכתובים והמסורים מפה אל פה היו קדושים בעיניו במעלה אחת, כי אמר: מקרא, משנה, נביאים, כתובים וגמרא כלם נתנו למשה בסיני. וכעסקו בהלכה כן עסק תמיד בקריאת התורה והנביאים ובכאור דבריהם על פי הפשט הפשוט.

הוא הזהיר מאד את שומעיו לשנן את למודיהם היטב, באמרו: "כל המשבח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו". ושרם בואו יום יום לשבת עם רבי יוחנן בבית המדרש שנן ארבעים פעמים את דברי המשנה, ורק אחרי בטחו בנפשו, כי לא יבשל בלשונו, נהגם אל בית המדרש. וייעץ עצתו להתלמידים, שבכבודות יתנהלו בלמודם,

לאמר : אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל – יען שמשנתו אינה סדורה לו , מה תקנתו ? ירבה בישיבה (ילמד בשקידה רבה) .

למען יהיה נאה השם „תלמיד חכם” ללומד תורה התנה ריש לקיש תנאים אחדים , המראים לדעת מה רמות ונעלות היו השקפותיו על התורה ולומדיה . הוא אמר : „תלמיד חכם צריך , שיהי רגיל בארבעה ועשרים ספרים (תנ”ך) , צריך שיהיה צנוע במעשיו , ושלא יהיה בו דפי” . ואם מלמד הוא תורתו לאחרים עליו להשמיע אותה בשפה נעימה , למען תבוא בלב שומעיו . וכן אמר בסגנונו : „כל מי שהוא מוציא דברי תורה ואינם ערבים על שומעיהם ככלה שהיא ערבה לבעלה נוח לו שלא לאמרם” . ובהתוכח שני חכמים יחדו , עליהם לדבר בנעימות חן ואהבה , ואם „שני תלמידי חכמים נוחים זה לזה בהלכה , האלהים מקשיב להם , שנאמר , אז נדברו יראי ה’ איש אל רעהו , ויקשב ה’ וישמע , ואין דבור אלא נחת” .

אמנם יספר התלמוד עליו , כי דרכו

היה לצעק בקול גדול בהתנבחו בביה המדרש, אך על פי זה לא נוכל להחליט, כאחד מכותבי תולדותיו, שדרכו היה להשמיע תורתו ברעש ובקצף. הן אלה דברי ריש לקיש בעצמו: „בל שבועס – אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו, ואם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו“, ואיך יתכן כי יבעס בלמודו? אין זאת כי אם היה קולו חזק, כי גבור היה ובעל חזה רחב, אבל את לשונו שמר מפגוע בכבוד חברו ואיש וכו' בהתנבחו.

ומפני התורה החביבה בעיניו מאד, היה גם כבוד החכמים יקר לו, ויאמר: „תלמיד, חכם שסרח (שחטא) אין מנדין אותו בפרהסיא (אין עונשים אותו בפני כל העם לבלי הכלימהו)“. ומדברי התהלה שדבר בשבח רב כהנא, שעלה מכבל ארצה ישראל נראה, מה גדל כבוד החכמים בעיניו. הן נודעה שנאת ריש לקיש להבבלים, וגם לחכמיהם לא רחש אהבה, אך בראותו את גדל רב כהנא בתורה לא יכל לכוחד תחת לשונו מעלת החכם הבבלי, ויאמר לרבי

יוחנן : "ארי עלה מבבל !"

אבל גם כבוד האדם בכלל היה יקר בעיניו ויאמר : "כל המגביה ידו על חברו , אף על פי שלא הכהו נקרא רשע". ולא רק להכות רעהו מעשה רשע הוא , כי אם גם לתת בו דפי בדבר שפתים , באמרו : "כל המספר לשון הרע מגדיל עונותיו עד לשמים". את המדבר לשון הרע ידמה ריש לקיש לנחש , ובציור אגדתי יתאר מחזה כזה : "לעתיד לבא (לקץ הימין) מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות לו : ארי דורס – ואוכל ; זאב טורף – ואוכל ; אתה מה הנאה יש לך ? והנחש עונה : ומה יתרון לבעל הלשון ?" כלומר – כמוני כאיש המדבר לשון הרע ברעהו .

אהבת השלום היתה אחת ממדותיו הנעלות : הוא הוכיח לדעת ממעשה משה רבנו , שהלך בעצמו אל דתן ואבירם , כי "אין מחזיקים במחלוקת". גם הזהיר את גדולי הדור , לבל יתגאו על האנשים הקטנים מהם במעלות , ויאמר : "בשעה שהגדולים סובלים את הקטנים אין פרץ של גלות .

ואין יוצאת של גלות, ואין צוחה של גלות."

מיתר ההשקפות המוסריות, שבהן הצטין ריש לקיש, היתה השקפתו על הצדקה ונותניה. פעם אחת בא לעיר מערי יהודה וישמע, והנה אנשי העיר מבנים את אחד יושביה בשם: "יורן הרמאי". וישאל ריש לקיש מה מעשהו. ויספרו לו, כי בבוא גבאים לגבות צדקה מאנשי העיר, לא ימהר יורן לתת נדבתו ראשונה, אך יחכה לראות מה יתנו כל יושבי העיר יחדו, והיה בראותו את מכסת הכסף, אשר נדבו כל אנשי עירו, ונתן הוא אז נדבתו כנגד כלם. בשמוע ריש לקיש את מעשי הנדיב הזה כבדהו נגד כל העם כבוד גדול מאד, ויאמר: "מתן אדם ירחיב לו". גם הזהיר ריש לקיש לבל יגדל אדם כלב בביתו, כי הכלב מגרש את העניים מהבית. וכן אמר: "המגדל כלב בתוך ביתו מונע חסד מביתו".

ויתר ממדת הצדקה נכבדה בעיניו: מילות חסדים. הוא אמר: "גדול המלוה (בלי נשך, כמוכנ) יותר מהעושה צדקה,

ומטיל בכיס (הנותן כסף לעני לסחר בו ואת
הריוח יחלוקו) יותר מכלם", כי באופן
האחרון אין כל בזיון לעני.

אהבת האמת היתה סלעו ומעוזו, ובה
נשגב תמיד. הוא לא ירא להגיד גם לנשיא
עותתו. בימים ההם קרה כי בית הנשיא
העמיד לשופטים בבתי הדין אנשים, שידיעתם
בתורה היתה מעטה, ויאמר ריש לקיש: "כל
המעמיד דין על הצבור שאיננו הגון כאלו
נוטע אשרה". הנשיא אמנם רעם פניו בשמעו
דברי תוכחה כאלה, אך אלץ להודות, כי
צדק החכם הזה, ולדם. לפעמים שכך את
חמת הנשיא בדברים רבים, ויצל את רעיו
החכמים שהתפרצו מפיהם דברי תלונה על
מעשי הנשיא.

בכל דבריו תמים היה, ויהי נודע
ביראתו את ה' ובצדקתו הרבה בקרב כל
הארץ, ואמונת העם בצדקת ריש לקיש גדלה
כל כך, עד כי היה להם לאות, כי כל
איש שדבר אתו ריש לקיש בחוץ איש ישר
הוא, ויתכן להלותו כסף בלי עדים, כי
לולא נודע לריש לקיש לאיש אמונים, לא

היה מדבר עמו. כן נודע פתגמו: "בקטון כגדול – שיהי חביב עליך דין פרוטה כדין מאה". גם מאמרו: "ושפלתם צדק – צדק את הדין ואחרי כן חתבהו".

והאיש הירא אלהים, הצדיק והתמים הזה, לא נמנע מבקר את דברי כתבי הקדש בבקרת חפשית, גם הוציא מפיו, לפעמים דעות חפשיות בעניני האמונה. הוא ערב את לבו לאמר בבית המדרש לפני שומעיו, כי "איוב לא היה ולא נברא רק משל הוא", כי חפץ חוקר אחד להוציא הגיונות רוחו, ולכן ספר מקרה, שברדה מלבו, אשר קרה לאיש אחד, איוב שמו, ואת אשר התוכחו אתו חבריו שבאו לנחמו. גם החליט ריש לקיש באמץ רוחו, כי שמות המלאכים, שנאחזו בספרותנו, הובאו מבבל מהבלדים, ולא ממקור ישראל מוצאם; וגם שמות המלאכים: מיכאל, גבריאל, רפאל באו אלינו מבבל. – גם מדת הקנאות רחקה מלבו. הוא לא הפלה בין האיש המקים מצות לשמה, ובין המקימה בגלל ההנאה שיש לו ממנה.

בגלל כל מעלות ריש לקיש האלה היה כבודו גדול בעיני חבריו ובעיני מוריו. פעם אחת שאל רבי יוחנן שאלה מרבי הושעיה הגדול, ולא מצא מענה מפי מורו זה. אחרי כן בא ריש לקיש, וישאל גם הוא את השאלה ויענהו רבי הושעיה. וישתומם רבי יהודה הנשיא ויאמר: "האין רבי יוחנן אדם גדול כריש לקיש?". ואמנם בני דורם לא הפלו בין רבי יוחנן ובין ריש לקיש, ושניהם יחדו נקראו בשם "גדולי עולם", רק כסא הראשון גדל מכסא האחרון.

לעת זקנת שני החברים האלה קרה לכו מקרה לא טוב, כי התגלע ריב ביניהם בדבר הלכה, ורבי יוחנן לא נזהר בלשונו ויבס את פני רבי שמעון בן לקיש כלמה, בהזכירו לו את מלאכת ידו לפנים, עת שרתו בקרקס צמוד חרב על ירכו, להתנפל על החיות הטורפות. הדבר הזה הכאיב מאד את לב ריש לקיש, ויחלה וימת בחליו זה. אז הרבה רבי יוחנן מספר וגהי, ויבך בכי תמרורים על רעהו הטוב כי לקח ממנו, ולפעמים הסתתרה רוח בינתו מרב יגון,

ויתהלך ברזוזבות , ויצעק צעקה גדולה ומרה :
אֵיךְ בֶן־לְקִישׁ ? אֵיךְ בֶן־לְקִישׁ ? וירבה לספור
תהלות יעהו וגיסו שלקח חלק בבנין בית
התלמוד בארץ ישראל , העומד לנשם לדור
דורים .

כח.

רב הונא ורב יהודה.

א.

רב הונא היה ראש בית ישיבת החכמים
ותופשי התורה בעיר סורא בבבל, בבית
אשר בו קהן רב לפניו. אחרי מות
המורה הגדול ההוא נשאר הבית הזה בלי
ראש כעשר שנים. רב הונא הטיף אמנם
לקחו שם בעת ההיא, אך שם ראש הישיבה
לא נתן לו, כי שמואל, שמלא מקום רב,
השמוע תורתו בנהרדעא. אך כמעט מת גם
שמואל, ויקם רב הונא תלמידם להיות לראש
בית המדרש בסורא, וינהרו אליו תלמידים
למאות ושומעי לקחו לאלפים. -

בעיר דרוקרת, בבבל, נולד האיש
הגדול הזה. הוא היה ממשפחת ראש הגולה.
ימי נעוריו היו ימי עני ועמל. הוא היה
עובד אדמה. בכל זאת קבע לו עתים להנות
בתורה ולשמוע לקח מפי רב, ראש חבטי

בבל , ויצא שם תהלתו בארץ , ויבואו אליו אנשים , אשר להם דבר ריב ומשפט , ויבקשוהו לדין דעם , והוא לא השיב פני שואליו ריקם , רק בקשם המיד לאמר : „הנו לי איש , שיעבוד עבודתי בשרה , בשבתי לשפט משפטכם , כי בעניותו לא יכל לבטל מעבודתו , אשר נמנה לחמו ולחם ביתו נמצא . —

עבודת האדמה היא העבודה היחידה , שבה התעסקו בני ישראל מאז מעולם , מרם גלותם מעל אדמתם . אך אחרי החרב הבית השני על ידי מיטוס פליוס הצורר , החל ערך העבודה הזאת לנפל בארץ ישראל , כי המסים הרבים , אשר הטילו מלכי רומא על בעלי האחוזות ביהודה , הרסו מעמד האחרונים , ויביאום עד כבר לחס . עובדי האדמה רוששו וידלו מאד , ויאלצו לעזב את ארצם ולנווד בתבל למצוא מחיתם . אבל לא כן היה בבבל , ששם משלו הפרתים , כי שם ראו כל אוחזי באת ובמערר ברכה בעמלם , ולכן לא בושו גם גדולי העם להיות אכזרים ויוגבים .

רב הינא עבד אדמתו בהיותו כבר חכם

נודע בשערים, והאגדה מספרת, כי בשובו משדהו נשא כלי מחרשתו על שכמו, וכה בא העירה מבלי התבושש. ויפגשו אחד הנדיבים והעשירים הנודעים, רב חנא בר חנילאי, ויאמר לקחת את כלי העבודה מידו ולשאתם תחתיו, ולא נתנהו רב הונא לעשות כן, באמרו לו: "הן אתה לא נסית מעורך לעשות מלאכה כזאת, ולכן לא נאווה לך גם הפעם לעשותה".

עד כמה גדלה אז עניותו נוכח לדעת מהאגדה המספרת, כי פעם אחת בא רב הונא אל רב מורהו והוא חגור אזור חבל, וישאלהו רב לאמר: "איה אבנמך?" ויען רב הונא: "לא היה לי כסף די קנות יין לקדוש השבת ואמ'שפן זאת אבנמי". והאגדה מוסיפה לספר, כי ברכהו אז רב לאמר: "יהי רצון שתכוסה בבגדי משי", על חבבו מצות דתו.

וברכת מורהו הגדול אמנם קמה ופָּהי, כי ראה רב הונא ברכה רבה בעבודתו, ויקן לו שדות וכרמים רבים, ומסחרו פרץ מאד, ויעשר ויגדל. ויהי ביום חפת רבה בנו, וישב

רב הונא על המטה, ותבאנה בנותיו וכלותיו, ותפשטנה את שמלות המשי אשר להן, ותשליכנה אותן על המטה, אשר רב הונא יושב עליה, והוא איש קצר הקומה מאד ולא ראוהו בנותיו וכלותיו, ותכסינה אותו בשמלותיהן היקרות. ויהי כאשר עָשָׂר, לא שכח אף הוא לחונן דל, ויהי ביתו פתוח תמיד לרוחה לכל נקשה ואובד בעניו; ויהי המעט מרב הונא תתו נדבתו לכל עני פושט ידו, כי עוד העמיד תמיד, בעת אכלו ארוחתו, את משרתיו על סף דלת ביתו, לקרוא לכל עובר ושב לאמר: "כל הרעב ללחם יבוא הנה לשבר רעבונו!"

בהיותו לראשי־שיבה כלכל בלחמו אה כל תלמידיו הרבים, אשר נהרו אל בית מדרשו לשמוע את לקחו. ויהי מספר היושבים אל שלחנו, לאכל" ארוחתם יום־יום, שמונה מאות איש, מלבד אלפי האנשים, אשר באו פעמים בשנה, בירחי אדר ואלול ובימי השבת לפני חג הפסח והסכות, עירה סורא לשמוע תורת פיו.

גם בעיני העדה הרבה רב הונא לפעיל

צדקות מאד, כאשר יספר על אדותיו, כי
בהיות יום סער וסועה נשאוהו משרתיו,
אחרי עבור הסופה, בכסא זהב ברחובות
העיר, לראות ולדעת ההסב הסער נזק לבני
העיר אם לא. והיה בראות רב הונא, כי
קיר אחר הבתים נוטה לנפול, ויצו להרסו
ולבנות קיר חדש תחתיו, ויתן את כל הכסף
הדרוש לעבודה הזאת מכיסו. ואם איש עני
היה בעל הבית ההוא, וידו לא השיגה
להשיב כסף ההוצאות, לא דרש רב הונא
ממנו מאומה, ויקבל את הוצאות הבניה
על עצמו.

בכל יום הששי בשבוע לפנות ערב
שלח את משרתו לראות, אם נותרו ירקות
לבעלי הגנות, אשר לא נמכרו עדנה. ויצו
רב הונא לקנות את הנותרים מידי המוכרים,
ויען כי לא היה לו חפץ בירקות, לכן צוה
להשליכם היאורה, וכל זאת עשה רק למען
שמר את בעלי הגנות, המביאים את הירקות
למכרם ליושבי העיר לימי השבת, מנזק
והפסד, כי אם יגיע למו נזק ממסחרם, הלא

יחדלו להביא עוד ירקות העירה לימי השבת,
וסבלו יושבי העיר מחסר. —

ב.

רב הונא היה הראשון בחכמי ישראל
בבבל אשר הרים מעלת בית המדרש בכבוד.
כי עד ימיו נקראו מורי בתי המדרש בשם
„ראשי הסדרא“, וכן נקראו גם רב ושמואל.
לתואר הזה לא היה כל ברק ויפעה. כל כבוד
ראשי הסדרא והדרם נראה רק בין כתלי בית
המדרש, ולא בקרב העם. אך בקום רב
הונא לעמוד בראש בית המדרש אשר בסורא,
וינתן לו התאר „ראש ישיבה“, ושני לו היה
„ראש הכלה“, אשר עבודתו היתה בירחי
הכלה, לבאר במשך שלשה שבועות
להתלמידים את דברי ראש הישיבה, אשר
יטיף למו בשבוע האחרון. אחרי ראש הכלה,
היו עוד אנשים נושאי משרת הדינים
והשופטים, אשר סרו למשמעת ראש הישיבה,
וישבו בשער העיר לדין בין איש לרעהו.

המשמר הזה בכהונת חכמי התורה שרר
בבבל במשך שמונה מאות שנה, מעת עלה
רב הונא לשבת על כסאו.

הוא התאמץ בכל כחו ויכלתו להרים
את מעלת התורה בבבל ולהשוותה כפל אל
תורת ארץ ישראל, לכל יהיו חכמי בבל
תלויים בדעת בית דין שבארץ הקדושה. אל
המטרה הזאת שאף גם רב מורחו, אך הוא
לא יכל להוציאה אל הפועל, כי שמואל
חברו התנגד לחפצו. לא כן בימי רב הונא,
שהיה הגדול בדורו ונכבד מאד בעיני ראש
הגולה קרובו, ולכן צלחו בידו דברים אחדים,
אשר לא יכל גם רב לעשותם.

רב הונא היה הראשון, אשר שם לחק,
כי ההלכה בדברי רב באסורים, כלומר,
במצות שבין אדם לאלהים, כמצות שבת,
טאבלים, שחיטתו ודומיהן על חכמי התורה
לאחו בדברי רב; והלכה כשמואל בדינים,
כלומר, במצות שבין אדם לחברו, כמו עניני
כספים, ריב ודבר משפט. בכל אלה על
החכמים לשמר את תורת שמואל. וכאשר
קבע רב הונא כן קם לדורות עולמים.

תורת רב הונא בהלכה היתה הגיונית וקלה למכין בלי כל פלפול וחרדור , וכלליו , אשר יסד במקצעות רבים בתורה מצטינים בהגיונם הבריא והישר , כאשר נוכח לדעת מהמשלים השנים האלה : הוא צוה להשביע את כל אשר התחייבו לשמר את חפץ רעייהם , אם אבד החפץ או גנב , כי אין החפץ ברשותם . ולו גם היה השומר הזה , "שומר חנם" , שאיננו לוקח כל שכר בעד שמירתו , שעל פי דת התורה אין עליו להשבע כל שבועה , אם אומר הוא שהחפץ אבד או גנב , אך שבועה שאין החפץ ברשותו עליו להשבע . טעם תקנתו זאת נוסד על חפצו למצוא תחבלה נגד אנשי מרמה , אשר כחשו ושמו בכליהם חפץ עמיתם , ויאמרו : גנב או אבד ממנו . ויתחכם רב הונא לדרש מהם לא שבועה , כי באמת אבד או גנב החפץ , כי אם שבועה שאין החפץ ברשותם , כלומר , תחת ידם . השבועה הזאת שמה מועקה לאנשי עול לכל יכחשו בעמיתם ולכלי יחרך רמיה צידו .

כמו כן נכבד ונאור הוא החק ששם

רב הונא בעניני המשפחה. הוא אמר: „יכולה היא האשה לאמר: אינני נזונית ואינני עושה". וזה הדבר: לפי דתי היהדות על הבעל לכלכל את אשתו וכל מחסריה עליו, גם כל אשר תרכש היא בעמל כפיה לא לה הוא, כי אם לבעלה מפרנסה. אולם לפעמים תשתכר האשה יותר מהנחוץ לה לצרכיה, ולכן אמר רב הונא, שיכולה האשה הזאת לאמר לבעלה: אינני דורשת ממך לכלכלני, וגם פרי עמלי לא לך יהיה. בזה הרים רב הונא את מעמד האשה וערכה בחברה למדרגה יותר גבוהה, ויתן לה זכויות כמעט שוות לזכויות הגבר. —

ורב הונא עם כל חכמתו הרבה, אשר נודע שמה לתהלה בכל הארץ, וכל איש אשר בקש מהאלהים לחוננהו בחכמה ודעת בקש חכמה כחכמת רב הונא, לא רם לבבו בכל זאת בהלכה, ויבטל תמיד את דעתו נגד דעת חבריו, אם נוכח, כי צדקו הם ממנו. הוא התוכח תמיד בדברי דין ומשפט עם רב נחמן חברו, שהיה תלמיד שמואל, והולך בעקבות מורו זה בחקי הדינים

והמשפטים; ואם אמנם התנגד רב הונא
לדעות רב נחמן בוכוחיו, בכל זאת הורה
אחרי כן להאחרון, כי ההלכה כמותו בדיני
ממונות, באמרו, כי בקי רב נחמן בדיני
משפטים יותר ממנו.

הנה כי כן פעל רב הונא פעולתו
הלאמית הרבה ויעבד עבודת הקדש במשך
ארבעים שנה. ותהי ראשית עבודתו עוד
בימי רבי חנינא בן חמא ורבי יוחנן, שני
המורים הגדולים אשר בארץ הצבי, ואחרית
ימיו בשבת רבי אמי ורב אסי, שני תלמידיו
רבי יוחנן, על כס ההוראה בארץ ישראל. שני
החכמים הגדולים האלה הנכבדים בארצם היו
נכנעים מפני הדר גדולת רב הונא. —

רע ומר היה מצב בני ישראל המדיני
בבבל בראשית החלו פעולתו, כי אז עלה
פפא בר נצר, אחד משרי לגיונות רומא, על
ארץ פרס, ויהרס ערים רבות בבבל, וביחוד
ערה עד היסוד את העיר נהרדעא, עיר
מושב שמואל, ששם היה בעת ההיא רב
נחמן תלמידו לראש בית המדרש, הוא רב
נחמן אשר היה חתן ראש הגולה ונכבד

בעמו מאד. רב נחמן אלץ לעזב את העיר
 נהרדעא ולהעתיק את מושבו לעיר אחרת.
 גם שתי בנות שמואל נשבו אז, גם הובאו
 ארצה ישראל ורבי חנינא בראותו אותן בכל
 רע פדה אותן משבין. כל התלאות האלה
 השיגו את יהודי בבל, בראשית היות רב
 הונא לראש הישיבה בסורא. אך לאט לאט
 התפזרו העננים, אשר העיבו את שמי חי
 היהדות בבבל, וישבו הימים הטובים לישראל
 שם כקדם, ועיני רב הונא עוד ראו שנים
 רבות בשלות עמו.

ג.

לא לחנם תארו חכמי בבל את רב
 זוונא בשם: "חסיד שבבבל", כי אמנם בכל
 מעשיו, דרכיו ודרשותיו תראה חסידותו,
 ישרתו וצדקתו הרבה. הן כבר ראה ראינו
 מה רבו צדקותיו, אשר פעל בקרב עמו,
 בהיותו תמיד משען לדל ומחסה לאביון,
 פורס לרעב מלחמו ונפשו משביע. אך מלבד

מדתו זאת עוד קוננו בנפשו הטהורה מדות
נעלות ויקרות אחרות .

הוא היה ענו ושפל ברך , וינהג כבוד
רב גם בחבריו הקטנים ממנו בחכמה . הוא
היה אומר לרב חסדא , שהיה תלמיד-חבר לו :
"חסדא שמך ואמרי הסר אמרותיך" . פתגמו
היה לאמר : "כל שיודע בחברו שהוא הגיל
ליתן לו שלום , יקדים לו שלום" . כלומר ,
אם יודע האדם , שרעהו מקדים לברכתו
בשלום , ישתדל גם הוא להקדים שלום לרעו
ההוא . וכן אמר : "כל מי שאיננו עונה
בברכת שלום על ברכת רעהו נקרא גולן" .

מלבד ענותו היה רב הונא איש מוחל
וסולח לכל אשר פגע בכבודו . וכאשר התגלע
ריב בינו ובין רב חסדא , אשר פגע בכבודו ,
ויקצפו איש על רעהו ימים רבים , ויצא רב
הונא (וכן גם רב חסדא) ארבעים יום על
אשר לא מחל ברגע לרב חסדא את עותתו
נגדו . ואם אמנם מרר רב מורהו את רוחו
בדברים קשים , שדבר אליו בחמתו לא פעם
ושתיים , בכל זאת לא קצף על מורהו , ולא
חדל מבקת את בית מדרשו .

רק לעתים רחוקות קרה, כי הגין רב הונא על כבודו בתקף ועז. הוא ענה פעם אחת דברים קשים את רב ענן, על אשר נועז לקראו בשם "הונא חברי", והצדק היה אז את רב הונא, כי אמנם אך עזות היתה מצד רב ענן, שהיה כאחד מקמני תלמידי רב הונא, לקרוא את המורה הגדול בדורו בשם "הונא חברי". וגם ראש הגולה הצדיק את רב הונא במקרה הזה. גם בקצף רב הונא על רב חסדא היה הצדק אתו, כי מדברי רב חסדא נראה אז גלוי, כי חפץ להקל בכבוד רב הונא, ובמקרים כאלה חובה היא על כל איש מורם מעם להגן על כבודו לבל יהיה למרמס. —

בדרשותיו באגדה השמיע רב הונא דעות נעלות, הנוהגות כבוד לאומרן. הוא אמר: "העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלה", כי לפי דעתו נחויץ לכל אדם, לו גם יהיה חכם גדול, לעבוד איזו עבודה למצוא ממנה חית ידו. ומה נאורה היא דרישתו: "מנין לגזל עובד אלילים שהוא אסור? שנאמר: "ואכלת את כל העמים אשר

ה' אלהיך נותן לך" – בזמן שהם מסורים בידך
 (בעת מלחמה מותר לך לאבלם) ולא בזמן
 שאינם מסורים בידך". מזה נראה רב
 סבלנותו ואהבתו את הבריות, כי למרות היות
 בני ישראל מענים ולחוצים תמיד מידי
 העמים, צוה רב הונא לבלי הונות איש
 מעובדי אלילים.

הוא שמר את בני עמו מפריצות
 והוללות, אשר כנגע נראו אז בבית ישראל
 שבבבל, כי שם לא ראו ברעה, כאשר
 מצאה את אחיהם בארץ הקדושה, ועל כן
 התמכר ההמון לתענוגי בשר, למשתה ולשיר.
 ויצו רב הונא לבלי ישירו במשתה היין,
 ורק לעובדים ועמלים בזעת אפם הרשה לשיר
 בעת עבודתם. גם הראה תמיד פנים זועפים
 לגבר, שעברו עליו עשרים שנות חייו ולא
 נשא אשה, וגם לרב המנונא, שהיה חכם
 גדול בתורה, לא יכל לסלוח על היותו
 רוק, ולא חפץ גם להביט בפניו. –

הוא היה איש אוהב אמת מאד, ויקשב
 לפעמים מוסר תוכחתו מפי רעיו. ויהי היום
 ותחמצנה במרתפו ארבע מאות חביות יין,

ויבש אליו שני חכמים לנחמו, וייעצוהו
 לחשב דרכיו ומעשיו, אולי חמא ואשם והוא
 לא ידע, ויאמר: „בל היודע דבר רע שעשיתי
 יודיעני". ויאמרו לו: „שמענו, כי אינך נותן
 לאריסך חלק בזמורות הגפן שחותכים בבציר".
 ויהי כאשר נוכח רב הונא, כי לא טוב עשה
 בזה, ויאמר: „מעתה אקבל עלי, לכלי
 הוסיף עוד עשות כן לאריסו". —

ובגלל כל מעלותיו ומדותיו הטובות
 היה רב הונא גדול בעיני כל בבבל ובארץ
 ישראל, ושמו הטוב הלך לפניו למרחוק,
 וישאר לזכרון תהלה לדורות עולמים. תלמידיו
 נמשכו מאד אחרי לקחו הנעים, ולא יכלו
 לעזוב את בית המדרש מרם כלותו להטיף
 אמריו, לו גם בנפשם היה שבתם על מקום
 אחד עת רבה. האגדה מספרת, כי חכמים
 רבים הביאו על נפשם חלי, יען מאנו לעזוב
 את הבית לפני כלותו לקחו. ומה נכבד היה
 המורה הזה בעיני בני דורו נולח מזה, שרב
 חסדא העשיר הגדול בנה מכספו בית יפה
 ונהדר לשיבת רב הונא ותלמידיו הרבים.

בן שמונים שנה היה רב הונא במוותו
 מיתה חטופה (פראמית), ויעלו את עצמותיו
 ארצה ישראל, כי בן צוה לפני מותו. ויהי
 בהשמע דבר מותו בארץ הקדש, ויצאו
 לקראת ארונו שני חכמי ארץ ישראל
 הגדולים, רבי אמי ורבי אסי הכהנים ועוד
 גדולי הארץ, ויקציעו לו מקום קבר במערה
 רבי חייא הגדול ובניו, וזה נחשב אז לכבוד
 נעלה מאד, ואחר הספדנים קרא בקול נהי:
 „ראוי היה רבנו, שתשרה עליו שכונה, אלא
 שבבל גרמה לו!“ לאמר רק שבתו בחוץ
 לארץ מנע ממנו הופעת השכינה על ראשו.
 ובן גדול בתורה צדיק בכל דרכיו נשאר
 אחרי רב הונא, ורבה שמו, ויהי גם הוא
 כאביו לשם ולהלה בצדקתו, חכמתו וענותו.

רב יהודה בן ~~אבא~~ קאל היה חברו של
 רב הונא, ויהי ראש ישיבת פומבדיתא. רב
 יושבי העיר הגדולה הזאת היו בני ישראל
 ובית מדרש לא היה שם. ויהי אחרי מות רב

ושמואל, ויבוא רב יהודה לפומבדיתא – עיר מולדתו – ויכונן בה בית מדרש, וינהרו אליו תלמידים רבים, ויקשבו אחרי תורת פיו ואופן למודו החדש.

רב יהודה היה תלמידו של רב, ואחרי מות רב ישב גם לפני שמואל, ויקשב תורה מפיהו, ושמואל קראהו בשם: „שגון!“ כי היה מוחו כחץ שגון, ולמודו חד מאד. דרך רב יהודה בתלכה היתה שונה מדרכי מוריו וחבריו, כי באהבתו את הפלפול הדק והחדשם לבו רק לתורת המשפטים, אשר בהם היה לו כר נרחב לחדר את מוחות תלמידיו, ויהיו לו התורה והמעשה אחוזים וצמודים יחדו, ולכן לא הרבה ללמוד ההלכות אשר לא תבאנה לידי מעשה כמו הלכות הקרבנות, הטומאה והטהרה, ודומיהן. הוא ורב חסדא, שני המפלפלים האלה יסדו אבן פנת הפלפול, אשר לא חדל מבתי מדרש בכל במשך שמונה מאות שנה, ואשר היה אחרי כן לנחלה לכל דורשי התורה ולומדי ההלכה בכל ארצות פזורי ישראל.

הפלפול ההוא, שנוסד כלו על דרכי

הניזון עמק, אשר הכלל הגדול בו – הוא
 לדמות דבר אחד למשנהו, למען מצוא
 ביניהם שווי או נגוד, ולבנות על אשיות
 הדמיון הזה דינים והלכות, היה למשיבת
 נפש לבני ישראל במשך שנים עשרה מאות
 שנה או יותר. על ידי הפלפול ההוא התקיימו
 במשך הרבה מאות שנים ישיבות ובתי מדרש
 לאלפים, אשר בהם מצאו בני העם המענה
 מרגוע לנפשם היגעה מסבלות הגלות המר
 והארוך, ונחם ומרפא לרוחם העיפה מצרות,
 הרג ואכזר. ולכן נצדק אם נאמר, כי הפלפול
 ההוא לקח חבל רב בקיום אומת ישראל
 הנהלאה, בקרב תלאותיה הרבות אשר מצאוה
 מאז ועד עתה. ומי יודע מה היה לעמנו
 באחרית הימים, לולא החיש תמיד מפלט לו
 בכתלי בית המדרש? היכל אז עמוד בפני
 הגוים הרבים והעצומים?

רב יהודה ראה בעין בינתו החדה, כי
 סוף־סוף החרב ארץ ישראל כלה על ידי
 הרומאים הצוררים, ויצאו בניה ממנה ונדרו
 לארצות אחרות, ובטלו הישיבות, וחדלה
 התורה לשום משכן לה בארץ הצבי, ולכן

התאמץ בכל כחו לעצור בעד תלמידיו
החכמים שבבבל, לבלי יעזבו את ארץ
מכורתם, לנוע לארץ קדשם, כי ירא פן
תשאר גם בבל ריקה ועזובה מחכמי התורה,
וגם לישוב ארץ ישראל הועל לא יועילו,
ואיפה תמצא אז לאומית ישראל קן לה? לכן
דרש רב יהודה לפני תלמידיו לאמר: "העולה
מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר:
"בבבל יובאו ושם יהיו עד יום פקדי אותם".
ויוסף עוד להבטיח את שומעי לקחו לאמר:
"כל הדר בבבל כאלו דר בארץ ישראל".
וכאשר חפץ אחד מתלמידיו, רבי זירא,
לעלות ארצה ישראל אלץ להשתטט מפני
מורהו זה ולברוח מבבל בהחבא. —

מלבד גדלו בתורה התעסק רב יהודה
גם בחכמות אחרות, כאשר נראה מדבריו,
שהשיב לשואליו בדבר חקת הטבע וחזיונותיו.
הטבע היה קדוש ונכבד בעיניו מאד, כאשר
יוכיח פתגמו: "גדול יום הגשמים כיום
שנתנה בו תורה". הוא השמיע לפעמים
עצות בדברי רפואה ושמירות הבריאות באמרו:
"האוכל שלשה שקלים חלתית (מין ירק)

בעוד לכו ריק (לפני ארוחת הבקר) נפשט עורו". גם החליט, כי אין לאנשים חולים בעיניהם או שאחותם קדחת להרבות שיחה, כי הדבור הרב קשה להמחלות האלה.

ומה נעימים חרוריו בדבר חזיונות הטבע, שאמר פעם אחת לרבי זירא תלמידו. "ויהי היום וארא את רב יהודה והנה רוחו צוהלת, ונפשו שמחה – מספר רבי זירא – והעת ההיא היתה עת מכשרת להציע לפניו שאלות שונות, הנוגעות למקרי התבל וצאצאיה, כי או ענה בנפש חפצה". בין השאלות הרבות, אשר הציע לפניו רבי זירא, היו גם אלה: "מדוע קצר זנב הגמל?" ויען רב יהודה: "כי אוכל קוצים הוא ולא ידבקו הקוצים בזנבו". וישאל עוד: "ומדוע זנב השור ארוך הוא?" ויען: "כי יושב הוא באגמים ונחוץ לו לגרש את היתושים". התשובות האלה מוכיחות, כי דעת רב יהודה היתה, שאברי בעלי החיים מהאימים למלחמת הקיום, שבעלי החיים ההם נלחמים כל ימיהם. –

נגד דעת רב החכמים צימים ההם, כי

טוב הלילה ללמוד אמר רב יהודה : לא
נברין הלילה כי אם לשנה" . והרעה הזאת
מתאמת יותר לדעות חכמי הרפואה ושמירות
הבריאות .

ומה נאמנות הן עצותיו הטובות שיעץ
את האדם איך להתנהג בחברה ובמשפחה .
בימים ההם , ומה גם בארצות הקדם , היתה
מדה אחת טובה נפרצה בקרב בני האדם , והיא
לקדם את כל עובר ושב בדרך בפנים
מאירות , להאכילו ולהשקותו ולתת לו
מקום ללון , מבלי דרש בעד כל אלה כל
מחיר , היא מדה הנסת אורחים . ויאמר רב
יהודה , כי אם שב איש מדרכו אל יספוי
בשבת האכסניה , שהתארה שם , לכל ירכו
העוברים והשבים לסור אל בית האיש טוב
לב החוא , ולא יהיו עליו למעמסה .

באהבו את השלום במשפחה אמר :
"לעולם יהי אדם זהיר כתבואה בתוך ביתו
(שלא יאזל הלחם מהבית) שאין מריבה
מצויה בתוך ביתו של אדם , אלא בשביל
עסקי תבואה" . ווכל היות , כי הנוגע לזה
היה בעל נסיון , כי אשתו היתה אשת מדנים

ותמררהו מאד, כי בנו רב יצחק שאלהו באור
 הכתוב: „ומוצא אני מר ממות את האשה“,
 ויענהו רב יהודה: „כגון אמך“. ובכל זאת
 נראה מה טהורה היתה נפשו בו – ממענהו
 האחר שענה את בנו ההוא. רב יהודה דרש:
 „אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו
 ראשונה שנאמר: יהיה מקורך ברוך ושמה
 באשת נעוררך“. וישאל רב יצחק: „כגון מי?“
 ויען רב יהודה: „כגון אמך“.

ה.

איש אוהב צדק ומישרים היה רב
 יהודה, חביד בכל מעשיו, ושפל ברוך מאד.
 הוא אמר: „המנהיג עצמו ברבנות (בשררה)
 מקצרים ימיו ושנותיו“. מפאת מדת הענוה
 יעץ הוא את האדם שאם ישאלוהו הודע
 הוא את תלמידו יענה כי איננו יודע.

מקרה אחד, שקרה לו עם רב נחמן,
 מראה לדעת עד כמה גדולה היתה סדרת
 ענותו. פעם אחת בא איש עשיר נאה אל

בית המטבחים בפומבדיתא לקנות בשר. ויאמר לו הטבח: "חכה עד אשר יקח משרתו של רב יהודה בר יחזקאל את חלקו בראשונה ואחר נתן גם לך". ויקרא האיש בגאווה וכו': "מי הוא זה יהודה בר שויסקל (זולל), אשר יקדים לקחת לפני? ויספרו הדבר לרב יהודה, ויצו לתקוע בשופר ולהחרים את האיש, אשר בזה את מורתו. ויספרו עוד לרב יהודה, כי רגיל העשיר הזה לחרף את כל איש בשם "עבר". ויצו רב יהודה להכריז ברבים, כי העשיר ההוא עבד הנהו ולא מורע ישראל. וילך האיש ויועידהו למשפט לפני רב נחמן. וישלח רב נחמן כתב-הזמנה לרב יהודה. בזה מלאה סאת הבזיון, שבזה רב נחמן את רב יהודה בהועידו אותו למשפט, כי מי שמהו לשר ושופט על רב יהודה הגדול ממנו בתורה ובמדות?

וילך רב יהודה להועץ את רב הונא ידידו וחברו. ויאמר לו רב הונא: "אמנם לא היה עליך ללכת, כי אדם גדול הנך, אך מפני כבוד ראש הגולה (שרב נחמן הוא חתנו) לך". ויבוא רב יהודה אל רב נחמן.

ויהי בדברם, וישאלהו רב יהודה שאבות רבות, ולא מצא רב נחמן את ידיו ואת רגליו לענות עליו. ביחוד, הוכיח רב יהודה את שופטתו לדעת, כי גם לדבר בשפת חכמים לא יוכל, ושפתו היא שפת עלגים והמוניה. ואשת רב נחמן, ילתא, נודעה אז בחכמתה הרבה ובדעתה את התורה כאחד החכמים. ויהי בהודע לה כי מתוכח רב יהודה את אישה, ותשלח להגיד לאישה לאמר: "שלחהו מעל פניך. למה תתגרה ברעה?"

אז שאל רב נחמן את רב יהודה לאמר: "למה באת, אדוני?" ויען רב יהודה: "הלא הזמנתני לדין!" וישתומם רב נחמן על נפשו איך מלאו לבו להזמין איש גדול כזה לדין! אך למען הצדק בקשהו רב נחמן, שיציע את טענותיו על אשר הכריזו על העשיר כי עבד הנהו. ויען רב יהודה: "הן דרכו לחרף את כל אדם בשם 'עבד' ושמואל אמר: 'כל הפוסל את חברו במומו פוסל', לכן אין זאת כי אם עבד הנהו בעצמו". ויקרא העשיר: "הן מורע החשמנאים הנני!" ויאמר

רב יהודה: "כן אמר שמואל: "כל האומר: מצאצאי החשמנאים אני -- עבר הוא", כי כל החשמנאים הומתו, ולא נשארה מהם, כי אם עלמה אחת (מרים נכדת הורקנוס השני) וגם היא נהרגה, ובניה, שילדה הלא בני הורדוס האדומי היו". אז צוו להכריז, כי אמנם לא מזרע ישראל הוא העשיר.

מכל דברי רב יהודה עם רב נחמן ומאשר הטה און לעצת רב הונא, ללכת אל בית המשפט, מכל אלה נובח לדעת מה ארך אפים ומה שפל ברך היה רב יהודה.

נפלא הוא פתגמו: "הרוצה להיות חסיד יקים מילי דנויקין" (כלומר: יזהר שלא יסב כל נזק לרעהו בעיניו בסף). מדבריו אלה נראה, כי לפי דעתו יסוד החסידות היא רק בישר וצדק בין איש לרעהו, שלא יונה איש את עמיתו, ושיהי רכוש חברו יקר בעיניו כרכושו הוא.

אחרי רב הונא היה גם שם רב יהודה נודע לתהלה בכל הארץ, והחכמים הגדולים נתנו כבוד לשמו, עד כי אחד תלמידי רב הגדולים, רבי אלעזר בן פדת, לא נועז

להורות הלכה במקום מושב רב יהודה . וגם
בארץ ישראל כבדו מאד את זכרו , כאשר
נראה מהמקרה הזה :

חכם אחד גדול היה בבבל אשר עשה
איוז מעשים מכערים , ויועץ רב יהודה עם
רבה בר בר חנה רעהו , ויגמר אמר לנדות
את החכם ההוא . וכעבור ימים או שנה
אחרי המקרה הזה מת רב יהודה . ויבקש
החכם מאת חכמי בבל , כי יוציאוהו ממצב
הנדוי , שנדהו רב יהודה . ויענוהו כל
החכמים לאמר : „הכי יש לנו עוד איש חכם
כרב יהודה , שיוכל להתיר את אשר אסר
הוא ? לך אל רבי יהודה הנשיא . ויעל החכם
ארצה ישראל , ויבוא לפני רבי יהודה הנשיא
השלישי . ויצו הנשיא את רבי אמי להוציא
משפט האיש הנדוי לאור . ויחפץ רבי אמי
להתיר לו נדויו . אך רבי שמואל בן נחמני
התנגד לחפצו , כי הוכיח לדעת , שרבי אמי
איננו איש גדול כרב יהודה . —

אחרי מות רב הונא היה רב יהודה
המורה היחידי בכל ארץ בבל , ואליו באו
כל תלמידי החכמים לשמוע לקח מפיו . וגם

רב חסדא הזקן לא נועז להיות ראש הישיבה
בסורא תחת רב הונא כל עוד רב יהודה חי.
ובעבור שנתים אחרי מות רב הונא מת גם
רב יהודה בר יחזקאל, בהיותו בן שמונים
שנה. – ארבעים שנה עבדו שני החכמים
הנאורים האלה, רב הונא ורב יהודה,
עבודתם הקדושה, ויהיו ככרובים סוככים
על לאומית ישראל, ויאצלו מרוחם הנעלה
על תלמידיהם ועל תלמידי תלמידיהם עד
עולם. ביחוד נודע רב יהודה כשומר מזהרת
ישראל וכדואג לגזע בני יעקב, לבל יתערב
עם בני הנכר, הבאים להספח אל עמו,
והודות ללאומיים כרב יהודה נשמר עם ישראל
מכליון ויהי לעם עולם.

כט.

רבי אבהו.

א.

רבי אבהו, אחד מתלמידי רבי יוחנן,
היה יליד ארץ ישראל ומושבו – בעיר קסרין.
בו התאחדו מעלות רבות ונכבדות, אשר
הרימוהו על כל בני דורו, אם אמנם
לא עלה על חבריו בדיעת התורה,
ובמקצוע ההלכה היה נופל מרבים מחבמי
דורו. המעלה הראשונה והנכבדה מאד
היתה ידיעתו בחכמות התכל ובשפת יון
וספרותה, אשר, בחוספה אל יפי הארץ
ומצבו החמרי הטוב, נתנה חנו בעיני גדולי
רומא, וביחוד, בעיני נשיהם הנבירות.
מלאכתו היתה עשית ררידים וצניפי הנשים,
ויהיו לו על ידי זאת מהלכים בכתי השרים
הרומאים והנציבים, ואולי גם בבית קיסר
רומא. המעלה השניה היתה – לשון
הלמודים ונאמו הנעים, אשר חננו ה' בהם

ואשר הביאו רב טובה לאחיו בני דורו
וארצו .

האלהים ברכהו בעשר ונכסים , ומעמד
ביתו ומשרתיו היה כמו בבית אחד השרים
הגדולים , ורהיטי ביתו - יקרים ויפים .
כל אלה הרחיבו את דעתו , ויתנו עז ואמץ
בלבו , להתיצב לפני רוזני ארץ , אשר
בגלל עשרו המו אליו חסד גם הם . אמנם
עוד לא סר בימיו שבט מיהודה , עוד היה
בן יורש כסא רבי יהודה הנשיא השני ,
ורבן גמליאל הרביעי שמו , ואחריו - בנו
רבי יהודה הנשיא השלישי , אך כבר סר
צלם מעל בני ישראל , כי לא היו גדולים
בתורה כאבותיהם , ויהיו נכנעים לפני חכמי
התלמוד - אמוראי ארץ ישראל - ובכל דבר
תורה פנו אל אלה המורים , תחת
שהנשיאים הראשונים נשמע קולם בבית
המדרש , ואיש לא נועז לעשות נגד
תקנותיהם וגזרותיהם .

ובעת רעה ומרה כזאת , עת שהרועים
הראשים היו חדלי כח לעצר בעמו ולהיות
עליו לסתרה , היה איש כרכי אבהו למנן

ומושיע לבני עמו, ולא לחנם אמרה ההגרה
 התלמודית: „רבי חנינא בן דוסא קולו
 נשמע למעלה, ורבי אבהו קולו נשמע
 למטה – בבית הקיסר“, ועד כמה גדול היה
 כבודו בעיני הקרובים להקיסר נראה מזה,
 שבבואו אל בית השרים יצאו לקראתו נשי
 השועים, ותשרנה לפניו, כנהוג אז,
 לאמר: „הגדול בבני עמו, מנהיג אמתו,
 אור מאיר, ברוך בואך לשלום!“ וחכמי
 התלמוד בארו אז את המלים: „ונשוא
 פנים“ שבספר „ישעיהו“, לאמר: „איש
 שנושאים פנים לדורו בגללו, כמו, למשל,
 רבי אבהו של בית הקיסר“.

חבריו, גדולי תלמידי רבי יוחנן,
 היו: רבי חייא בר אבא ורבי שמעון אחיו,
 רבי אמי ורבי אסי, כלמו ממשפחות
 הכהנים, מילידי בבל. הם היו גדולים
 במקצוע ההלכה, ובוזו עלו על רבי אבהו,
 ובכל זאת היה זה האחרון חביב לרבי
 יוחנן מורו יותר מהם, כי אהבתו לרבי
 אבהו דמתה לאהבת האב אל בנו. ואחרי
 מות רבי יוחנן ואחריו רבי אלעזר כן

פרת, שהיה זמן קטן לראש חכמי ארץ
יהודה, היה רבי אבהו הכי נכבד מכל
חכמי דורו, ויהיו הם נכנעים מפניו,
ויכבדוהו כבוד אלהים, עד כי גם אם
טעה הוא בדבר הלכה, לא נועזו רבי אמי
ורבי אסי להגיד לו בפניו שטעה, לבלי
הכלימהו. ורבי חייא בר אבא לווה תמיד
מבית מדרשו אל ביתו.

ומצב בני ישראל, יושבי ארץ הקדש
וסוריא, היה בעת ההיא רע ומר. המסים
והלחץ, אשר לחצו אותם הנציבים הרומאים
תמיד כהו את רוח העם, ומקורי הכלכלה
דללו, חרבו. ומלבד עניותם, שפל גם
מצבם הרוחני; לבות העם כמו טחי
מהשכל עוד לתורת ההלכות ופלפוליהן,
ובתי המדרש בארץ הקדש הלכו הלך
וחסר, ומספר השוקדים על דלתותיהם הלך
הלך ומעט. ולא רק בתי המדרש הגדולים
שממו, כי אם גם בתי ספר לילדי ישראל
התמעטו במדה רבה מאד, עד כי נמצאו
ערים רבות בארץ הקדש, שלא היו בהן
בתי ספר לילדי ישראל כלל. כה שפל

רוח העם, כה התדלדל מרב עני וצוקה,
עד כי לא שם לבו ללמד גם ראשית
למורים את צאצאיו הקטנים ! כי לב מי
ילך אחרי למוד התורה, אם קיבתו ריקה,
אם מצבו בארץ איננו איתן, ונכון הוא
אלי צלע בכל הגע ? ובעת רעה כזאת
לא יכל לפעל לטובת העם איש, שלבו
נתון רק אל ההלכה והפלפול ; בעת כזאת
דרוש היה איש, שכבח אמריו, אמרי
שפר, ימשך אחריו את רוח שומעיו, בהזילי
הנחמיות על לבם הפצוע.

ורבי אבהו היה אמנם האיש הדגול
מרבבה, שנועד על ידי ההשגחה לעודד
את רוח בני עמו, לבל יפל בקרבם ולתת
למו כח ועצמה, לשאת את על המועקה
והלחץ, אשר העיקו עליהם ולחצום מכל
עברים שונאיהם מנדיהם. הוא ראה ויבן,
כי נחוץ לפחת רוח תקוה והתעוררות בקרב
אחיו הנענים והנדכאים, שלכם לא ילך
אחרי העסק בהלכה, ויחל להטיף בבתי
בנסיות דרשות יפות ואגדות נעימות, וימשך
את לב שומעיו בנעם נאמו, וינהו מני אז

בני ההמון אחרי מטיפי ההגדה יותר, מאשר אחרי הדורשים בהלכה. ופעם אחת נקרה הוא. ורבי חייא בר אבא חברו בעיר אחת. ויעל רבי אבהו על הבמה בבית הכנסת אחד, ויטף אמרו הנעימים באגדה ודברי מוסר השכל, ורבי חייא בר אבא עלה בעת ההיא על במת בית כנסת אחר לדרש בהלכה. ויעזבו השומעים את דרשת רבי חייא, וילכו לשמוע הטפת רבי אבהו. ויחר הדבר לרבי חייא בר אבא, וינחמהו רבי אבהו בדברי חן, לפיסהו לבלי יקצוף עליו, ויאמר אליו: "אמשל לך משל למה הדבר דומה: לשני בני אדם, שנכנסו לעיר אחת, אחד מוכר מיני אבנים טובות ומרגליות, ואחד מוכר כלי נשים שונים. על מי קופצים? הכי לא על המוכר כלי הנשים?" כלומר: אמנם נכבדה תורתך בהלכה מתורתך באגדה, אך ההמון הוא קל דעת כנשים, וכל צעצוע יפה, שאין לו ערך רב, ימצא חן בעיניו יותר מכל החפצים היקרים בתכל. התלמוד מוסיף לספר, כי בכל יום ויום היה מנהג רבי חייא בר אבא ללכת

את רבי אבהו מבית המדרש למעון האחרון,
 וכיום הזה היה הרבר להפך: רבי אבהו
 הלך ללות את רבי חייא עד מעונו,
 לפיסהו עוד יותר, אך כל זה לא הועיל
 לו, כי חמת החכם העלוב לא שככה
 מעליו.

אולם לחנם קצף החכם ההוא על רבי
 אבהו, כי לא הוא באגדותיו ודרשותיו
 היפות הניא את לב ההמון מאחרי ההלכה,
 כי אם מצבם המר בארץ אבותם. אמנם
 גם בבבל קרו ליהודים ימים רעים, אשר
 על שמי חייהם עלו לפעמים עננים כבדים
 להקדירם. אך כל המצוקות ההן כאין
 נחשבו מול הצרות, שסבלו יושבי ארץ
 ישראל. והסבה לזה היו המינים, שרבו
 מאד מאד בארץ הקדושה, ובכל רחבי
 ממשלת רומא, ועבודת האלילים נמתה
 לנפל באין תקומה. אמנם עוד אזור כח
 קימרי רומא האחרונים, שמלכו לפני
 קונסטנטינוס לתמך בידי עבודת האלילים,
 לבל תפל בנופלים, אך כבר נראה הרקבון

בעבודתה – העם ועמו רב גדולי רומא חדלו
מהאמין בה. וכאשר הוסיפו המינים כה
ועצמה, בן הוסיפו להצר צעדי בני ישראל,
החוסים בצל קיסרי רומא. אחדים מחכמי
המינים נוכחו, כי כל עוד לא ידעו את
תורת ישראל במקורה, לא יוכלו לנצח את
היהודים על ידי וכוחיהם. ויחלו ללמד
שפת עבר, ויהגו בשום לב בכתבי הקדש,
ויתוכחו עם חכמי ישראל, להוכיח את
אמתת שטתם הדתית על פי דברי התורה
הנביאים והכתובים. ושנאתם לכל אשר
בשם ישראל יבנה גדלה מיום אל יום
וישתדלו להרע ליהודים ככל יכלתם.
וחכמי ישראל, אשר הקדישו כל כחותיהם
כל ימיהם לתורת ההלכה, היו חדלי
אונים, לגבור על אויביהם בנפש, כי
ידיעותיהם במקרא היו מעטות מאד, רק
במדה הדרושה לכו להוציא משם ראיות
להלכותיהם. –

ב

אז קם שבט מיהודה, אשר שבט
 פיו נהפך למקל חובלים, להכות בצוררי
 ישראל, לסתם פיות המשמינים. השבט הזה
 היה רבי אבהו. הוא, בידיעתו הרבה את
 כתבי הקדש ושפת יון וחכמתה, ידע איך
 לנצח את המינים מלחמת שפתים, וינצחם
 כפעם בפעם. ההנדה מספרת, כי פעם
 אחת הלל הוא לפניהם את רב ספרא, אחד
 מחכמי בבל, כי אדם גדול הוא. ויהי היום
 וישאלו המינים את רב ספרא לאמר: "הן
 כתוב: רק אתכם ידעתי מכל משפחות
 האדמה, על בן אפקד עליכם את עונותיכם.
 היתכן, שהאיש עונש את רעהו, יען כי
 אוהבו הוא?" ולא ידע רב ספרא להשיב
 על השאלה הזאת, ויהתלו בו המינים,
 ויצערוהו, ויבוא רבי אבהו, וירא את אשר
 הם עושים לרב ספרא, וישאל: "מדוע
 תצערוהו?" ויענהו המינים לאמר: "הכי
 לא אמרת לנו, כי אדם גדול הוא והנה לא

ידע לבאר לנו באור המקרא הזה". ויען רבי אבהו : "אמר אמרתי לכם, כי גדול הוא במשנה, אבל במקרא הכי אמרתי לכם?" ויוסיפו המינים לשאלהו עוד : "ומדוע אתם, חכמי ארץ ישראל, תדעו והוא אינו יודע?" ויען רבי אבהו : "אנחנו הנמצאים אתכם משתדלים לדעת מקרא, כי קוראים אנחנו בכתבי הקדש, למען דעת מה להשיב אתכם דבר, והם, בני בבל, שאין מינים בארצם, אינם מתעסקים בכתבי הקדש ביחוד". ויאמרו לו : "אם כן אמר לנו אתה את באור המקרא הזה". ויען רבי אבהו : "אמשל לכם משל למה הדבר דומה : לאדם שנושה חוב בשני בני אדם, אחד אוהבו ואחד שונאו. מאוהבו הוא נפרע מעט מעט, ומשונאו הוא נפרע בבת אחת". כלומר, מאהבת ה' את ישראל הוא מיסרם לאט לאט על עונותיהם, למען יוכלו שאת את מוסרו, תחת אשר את הגוים הוא מיסר פעם אחת ולא ישנה, והם נופלים ולא יוכלו קום.

רבות פעמים נסו המינים להתל באלהי

ישראל, ורבי אבהו שם לאל מליהם בהגיון
 הדרוש, כפי טעם הדורות ההם, כי גם
 המינים התעסקו בדרוש להוכיח אמתה
 שמתם. פעם אחת אמרו לו: אליהם גכחן
 (מהתל) הוא, כי אמר ליחזקאל הנביא:
 "שבב על צדך השמאלי", ואחר אמר לו:
 "שבב על צדך הימני". עודנו מדבר, ויבוא
 מין אחר, וישאל גם הוא את רבי אבהו:
 "מה טעם מצות שביעית (שמטה)?" ויען
 רבי אבהו: "עתה אמר לכם דבר השווה
 לשניכם (מענה אחד מספיק לשניכם). אמר
 להם הקדוש ברוך הוא לישראל: זרעו שש
 שנים והשמיטו בשביעית, למען דעתכם כי
 הארץ שלי היא, והם לא כן עשו, כי אם
 חטאו, -- וגלו. מנהגו של עולם מלך בשר
 ודם, שסרחה עליו (בגדה בו) מדינה, אם
 אכזרי הוא -- הורג את כלם, אם רחמן
 הוא -- הורג את חצים, ואם רחמן מלא
 רחמים הוא -- מיסר רק את גדוליהם ביסורים.
 כן גם הקדוש ברוך הוא מיסר את יחזקאל,
 כדי למרק את עונותיהם של ישראל".

כלומר : על ידי יסוריו יִכְפֹּר עוֹן כָּל בֵּית
יִשְׂרָאֵל .

ומִיָּן שְׁנֵי אָמַר לְרַבִּי אֲבָהוּ בִלְעָג :
„אֱלֹהֵיכֶם הֲלֹא כֹהֵן הוּא , כִּי כְּתוּב : וַיִּקְחֵהוּ
לִי תְרוּמָה , וְאִם כֵּן אַחֲרֵי קִבְּרוֹ אֵת מֹשֶׁה
(הַהֲגֵדָה אוֹמֶרֶת , כִּי אִישׁ לֹא הִתְעַסֵּק בַּקְּבֻרָה
מֹשֶׁה , כִּי עַל כֵּן לֹא יָדַע אִישׁ אֵת קְבֻרָתוֹ)
בְּמָה טָבֵל ? וְאִם תֹּאמַר : בְּמֵיִם , אֵךְ הֲלֹא
כְּתוּב : מִי מִדֶּרֶךְ בִּשְׁעָלוּ מֵיִם ?” וַיַּעַן רַבִּי
אֲבָהוּ אֶת הַכֹּסִיל הַזֶּה כְּאוֹלְתּוֹ : „בָּאֵשׁ טָבֵל ,
כִּי כְּתוּב : הִנֵּה ה' בָּאֵשׁ יִבּוֹא” . וַיִּשְׁאַל
הַמִּין : „הֲתוֹכֵל לְהַחֲשֵׁב טַבִּילָה בָּאֵשׁ ?” וַיַּעַן
רַבִּי אֲבָהוּ : „אֲדַרְבֵּה עֵיקַר הַטַּבִּילָה הִיא
בָּאֵשׁ , כִּי כְּתוּב : וְכָל אֲשֶׁר לֹא יִבּוֹא בָּאֵשׁ ,
בְּמֵיִם תַּעֲבִירוּ” .

כֹּה הִלְאוּהוּ תָמִיד בִּשְׁאִלוֹתֵיהֶם , וְהוּא
אַלֶּץ לַעֲנֹת עֲלֵיהֶן , כִּי כֹחַ הַמִּינִים כָּבֵד
גָּדוֹל הָיָה אֵין , לְהִרְעֵ לְיִשְׂרָאֵל , כְּאֲשֶׁר נִרְאָה
מִהֲלֹכָה אַחַת , שֶׁבָּאֵר רַבִּי אֲבָהוּ אֵת טַעְמָהּ :
מִנְהַג הוּא מִשְׁנֵים קַדְמוֹנִיּוֹת לְקִרְוֹא אַחֵר
„שְׁמַע יִשְׂרָאֵל” אֶת הַפְּסוּק „בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד”
בְּלִחָשׁ . אֵךְ בַּעַת הַהִיא תִּקְנוּ לְקִרְאוֹ בְּקוֹל .

ויבאר רבי אבהו את טעם הדבר לאמר:
 "מפני תרעמת המינים" שלא יאמרו, כי
 מקללים אנחנו אותם בתפלותינו. "אבל בארץ
 כבל, שאין שם מינים – מוסיף רבי אבהו –
 אומרים גם עתה, "ברוך שם" בלחש". ולב
 רבי אבהו עשוי היה לבלי חת, ולא ירא
 מפניהם, ויתוכח עמהם, ויצא תמיד מנצח
 מוכוחיו.

וכוחים כאלה וכאלה היו לו, כפי
 הנראה, לעתים קרובות, ובמקצוע הזה היה
 הוא אחד ואין שני לו, לא רק בדורו, כי
 אם גם בדור רבי יוחנן רבו, מלבד רבי
 שמלאי, שהיה גם הוא דורש נעים, וידע
 לשום לאל את כל טענות המינים והוכחותיהם.
 אבל בזמן רבי שמלאי לא היתה מלחמת
 שפתים עמהם נכבדה מאד, תחת אשר בזמן
 רבי אבהו נחוי היה לאיש אחד כשרון
 הדרוש, למען הגן על היהדות מפני טענות
 צורדיה.

ג .

מלבד שנאת הדת, ישנאו הגוים*
 המינים את ישראל, עוד היתה שנאה כבושה
 בלב היונים והרומאים עובדי האלילים.
 שישבו בארץ ישראל ובסוריא. ואת שנאתם
 הגדולה, שרחשו לעם הנדכא, הביעו
 בבזו ובשאט בנפש בבתי תיאטראותיהם
 וקרקסאותיהם. שם הציגו במחזה את היהודי,
 כסמל בזה-נפש ושפל, לפני עין הרואים,
 ורבי אבהו מציר את עלילות הצוררים
 האלה בדרשותיו במלים מרגיזות לב ונפש
 כל אוהב עמו ולאמיותו, אשר היתה לחרפות
 בפי כל לץ יהיר מאמות העולם.

„שיחו בו יושבי שער“ – אומר רבי
 אבהו – „אלו עובדי האלילים, שהם יושבים
 בבתי תיאטראות ובבתי קרקסאות. ונגינות
 שותי שכר – מאחר שהם יושבים ואוכלים,
 ושותים, ומשתכרים, הם יושבים ומשיחים
 בי, ומלעיגים בי ואומרים: הן לא נצרך
 להקרב כיהודים. ואחרי כן אומרים אלו

לאֱלוֹ: כִּמָּה שָׁנִים צָרִיךְ אַתָּה לְהַלְקוֹת? וְאֵלֹ אֹמְרִים: כַּחֲלוֹקוֹ שֶׁל הִתְהוּדֵי הַלּוֹבְשׁוֹ מִשְׁבַּת לַשַּׁבָּת (כְּלוֹמַר: אַחֲרֵי כִי הִתְהוּדִים שׁוֹנְאִים אֶת הַנִּקְיּוֹת, וְנוֹשְׂאִים חֲלוֹקֵיהֶם זֶמֶן רַב בְּלִי כְבוֹס, לָכֵן צָרִיךְ אַחֲרֵי כֵן לִכְבֹּס וּלְהַכּוֹתָם בְּכָלִי הַכְּבוֹס זֶמֶן רַב). וּמַכְנִיסִים אֶת הַגָּמֶל לְתִיאַטְרָאוֹת שֵׁלֵהֶם, וְהַחֲלוֹקִים שֶׁלֹּו עֲלֵיו. וְהֵם אֹמְרִים אֵלֹ לְאֵלֹ: עַל מָה זֶה מֵתָאבֵּל? וְהֵם אֹמְרִים: הִתְהוּדִים הִלְלוּ שׁוֹמְרֵי שְׁבִיעִית הֵם, וְאֵין לָהֶם יֶרֶק, וְאָכְלוּ (הִתְהוּדִים) הַחוּחִים שֶׁל זֶה (שֶׁל הַגָּמֶל), וְהוּא מֵתָאבֵּל עֲלֵיהֶם. וּמַכְנִיסִים מִימָאוֹם (מִימִיק: אִישׁ הַמֵּתַחַפֵּשׂ בְּבִגְדִים שׁוֹנִים וּבְאַפֵּר, וּמַחֲקָה מַעֲשֵׂי אַחֲרִים) לְתִיאַטְרוֹן שֵׁלֵהֶם, וְרָאִשׁוֹ מְגַלַּח. וְהֵם אֹמְרִים אֵלֹ לְאֵלֹ: עַל מָה רָאִשׁוֹ שֶׁל זֶה מְגַלַּח? וְהוּא אֹמֵר: הִתְהוּדִים הִלְלוּ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּתוֹת הֵם; וְכָל מָה שֶׁהֵם יֹגְעִים כָּל יְמֵי הַשַּׁבָּת אוֹכְלִים בִּשְׁבַּת, וְאֵין לָהֶם עֲצִים לִבְשֵׁל בָּהֶם, וְהֵם יֹשׁבִּים מִטּוֹתֵיהֶם וּמִבְשָׁלִים בָּהֶן, וְהֵם יֹשְׁנִים עַל הָאָרֶץ, וּמִתְעַפְּרִים בַּעֲפֹר,

ושערות ראשיהם נושרים, וסכים בשמן
(להעביר החלאה מעליהם), לפיכך השמן
ביוקר". במחזות התול כאלה השפילו היונים
הצוררים את עם חרמם.

גם שנאת השמרונים אל ישראל
התגברה אז מאד. הסבה היתה, כי
דיקלימינוס-קיסר, שרדף את הנוצרים גם
הבריהם לעבוד אלילים, לא חנן את הכותים
(השמרונים) והם, בהיות אמונת היהדות
רפויה בידם, מלאו אחרי גזרתו. אך את
היהודים ואמונתם חנן הקיסר, ולא הבריהם
לעבוד על דתם. ויהי היום, וישלח רבי
אבהו את רבי יצחק בן יוסף תלמידו, לקנות
יין אצל הכותים, ויפגשוהו איש זקן, ויאמר
לו: "אין פה שומרי תורה", וישב רבי
יצחק, ויספר את הדברים לרבי אבהו.
וישלח את רבי אמי ורבי אסי חבריו, לחקר
את הדבר. והנה אחרי חקרים ודרשם היטב
נודע למו, כי אמנם נסכו הכותים יין
לאלילים. אז התאספו חברי הסנהדרין,
ויבדילו את השמרונים "ויעשו לנכרים
גמורים". הדבר הזה, כטובן, העלה את

המתם על היהודים, ושנאתם הנושנה גדלה עוד יותר.

ומי יודע אם יכלו יהודי ארץ הקדש עוד ברור ההוא, להמלט מנכלי צהריהם מסביב, ומהמוקשים אשר שתו למו על דרכם בחיים, לולא היה למו למשגב ומעוז איש נכבד כרבי אבהו, שמלכד עשרו יתירתו היתה עוד חכמתו וידועתו בשפות העמים ובספרותם לו ללוית חן, ויהי נשוא פנים בעיני שרי המלכות. פעמים רבות פנו אליו חכמי העמים, לנסותו בשאלות שונות, על דבר חקי החיים והבריאות, והוא ענם בקצרה ובשכל טוב. פעם אחת שאלוהו: "מנין שדגולד לשבעה חדשים חי, והנולד לשמונה חדשים מת?" ויען רבי אבהו: "משלכם אביא ראיה לזה: זימא - אפטא, אימא - אוכמא". כלומר: האות "זימא" של האלף - בית היוני באורה, "יחיה" ומספרה שבעה (אפטא), והאות "אימא" באורה, "ימות" ומספרה שמנה (אוכמא). מענה קצר וחד קולע אל השערה!

בימים ההם היה לתפארת לכל חכם

לדבר בשפת סתר - להסתיר רעיונותיהם תחת מסוה מלים אחרות הדומות על פי ההגיון לרעיונם. ובזה הצטין רבי אבהו ביתר שאת, כמו שיספר עליו התלמוד, כי כאשר צוה למבחו לצלות לו תרנגלים לארחתו, דבר בלשון חכמים לאמר: "תנו אתרגים לפחמים (הבעירו אש בפחמים), הרקיעו את הזהבים (גחלי אש), ועשו לי שני מוגדי בעלמה (תרנגלים)". פעם אחת אמרו לו תלמידיו: "הצפינו (הראנו) איפה צפון (נמצא) רבי אלעאי? שלא בא לבית המדרש?". ויען ויאמר: "עלץ בנערה אהרנית, אחרונית, עירנית והנעירתו". כונתו: עסק במסכת (נערה) האחרונה של סדר קדשים (כהנים אהרנים) המעוררת הלב ותעוררהו.

גם בשפת עבר כתב בשפה צחה ויפה מאד ובלשון למודים, כאשר יוכיח מכתבו שכתב לרבי חייא בר אבא, לרבי אמי ולרבי אסי חבריו. הם הוציאו משפט קשה על עבריה אחת נצורת לב ושמה תמר. ותלך ותלשן באוני הנציב הרומאי, כי ירהבו

החכמים ההם עזו בנפשם, לדרון דיני נפשות,
והכח הזה כבר לקח מהסנהדרין עוד לפני
חרבן המקדש. או פנו החכמים ההם אל
רבי אבהו, כי יגן עליהם מפני חמת
הנציב. וישתדל רבי אבהו, ואת תוצאות
השתדלותו כתב אליהם במכתב כתוב בשפה
יפה מאד, שבו תרגם את המלים היוניות
לשפת עבר באופן נפלא מאד, לאמר:
„כבר פיסנו לשלשת דלטורים: גלד-טוב,
גלד-טוב ותרשיש. אבל תמר בתמרורה
עמדת ובקשנו למתקה ולשוא צורף צורף".
(כבר בקשנו את שלשת השרים: גלד-טוב,
גלד-טוב ותרשיש, אך תמר מוסיפה
להתמרמר אליכם: וחפצנו לשחרה בזהב,
אך לשוא הצענו לפניה שחר זהב).

רבי אבהו לא היה רופא, אך, כפי
הנראה מדבריו, היתה לו איוו ידיעה
גם בחכמה הזאת. הוא אומר למשל, על
הזיעה, שהיא אחד מחמשת הרבדים,
שהם סימן יפה לחולה. גם נודע לנו
מהתלמוד, שידע רבי אבהו תרופות למחלות
הקיבה. בכלל היה הוא היחיד בבני דורו,

שכבר והוקיר את מעלת החכמה. כאשר חלה פעם אחת במחלת הקיבה, אחרי אכלו מאכל מזיק, השתמש בתרופה ידועה לו, וינצל ממחלתו, ויקרא על עצמו לאמר: „והחכמה תחיה את בעליה“. עוד פעם אחת נשמע מפיו כדברים האלה: „כל ימינו היינו שועים (בהלכה) כמקל הזה של עֶזְרָא, עד שלמדנוה מחשבון הגיאומטריא!“ מזה נובח לדעת, מה גדול היה בעיניו כבוד החכמה.

עוד מאמר נמצא ממנו, המראה לדעת, כי התעסק רבי אבהו בחכמת „מעשה בראשית“ על פי יסודות החקירה החפשית, בדרשו את דברי התורה: „וירא אלהים את כל אשר עשה, והנה טוב מאוד“ לאמר: „מזה נדע, שהקדוש ברוך הוא היה בורא עולמות ומחריבם, ובורא עולמות ומחריבם. אמר: אלה טובים לי“. הדעה החפשית הזאת שעולמנו, שאנחנו בו, איננו העולם הראשון, שבראהו יוצר תכל, כי אם כבר היו תקופות הרבה בתכל, היא הדעה החפשית, שאחזו בה,

ביחוד, כל חכמי אירופה בימים האחרונים.
והוא לא ירא מהביעה גם בימיו!

ד.

כרב להכמתו, תורתו ועשרו, כן רבו
בנפשו גם מדות יקרות ונעלות, אשר,
בהקבצן יחד ברוחו, הרימוהו על על בני
דורו וארצו, ומה גם על הבאים אחריו
בארץ הקדושה. ענותו היתה רבה מאד.
ואם נשא איש עליו חרפה לא קצף עליו
וידם. הנה אשת האמורא שלו (המוסר
דרשתו כקול רם לתלמידים) אמרה לאשתו:
"בעלי אדם גדול כבעלך, ואיננו נזקק
לתורת בעלך. ומה שהוא כורע אצל בעלך
ומאזין תורתו, למסרה לתלמידים, הוא
רק מחפצו לשים כבוד לבעלך". דברי
ההתפארות האלה הכאיבו את לב אשת
רבי אבהו, והספר לאישה את דברי אשת
תלמידו הגאים. ויען רבי אבהו: "ומה
ממך יהלוך? סוף, סוף על ידי ועל ידו

שם העליון מהלל" ורבי אבהו , בזכרו את המקרה הזה , אומר : „אז אמרתי בלבי , כי ענו אני . אך בראותי את רבי אבא דמן עכו , שהאמורא שלו נועז למסר לתלמידים לא הדברים ששמע מפי רבי אבא , כי אם את אשר בדא מלבו בעזותו , ורבי אבא לא קצף , נוכחתי , כי אינני ענו" . הדברים האלה מוכיחים עוד יותר על ענות רוח רבי אבהו .

ידיד נאמן ומסור בכל לבו היה רבי אבהו לחבריו , בצרתם היה לו צר , ובשמחתם שמח גם לבו . פעם אחת חלה רבי זירא את חליו , וידר רבי אבהו נדר לאמר : „אם יקום מחליו „הקמן חרוך השוקים" (רבי זירא היה קמן הקומה , ובבערה שנפלה נכוו שוקיו) אעשה משהתה ויום טוב לחכמים" . — החכמים חפצי לבחר ברבי אבהו להיות ראש הישיבה , אך בראותו את רבי אבא דמן עכו , שהוא עני ונושים רבים לו , ויחמל עליו , ויאמר לחכמים : „יש איש גדול ממני , רבי אבא דמן עכו , והוא ראוי למשרה הזאת יותר

ממני". -- חכם אחד, שמעון בר אבא, היה עני מאד וגדול בתורה, אך מפני איזו סבה לא סמכוהו הנשיא להקרא בשם "רבי", ויעזב החכם המסכן ההוא את ארץ ישראל במגנת לב. ויקרא רבי אבהו באנחה: "הוי, מי יגלה עפר מעיניך, רבי יוחנן? אבהו שולי הבגד (הקטן והנקלה) בתלמידך, נתמנה, ושמעון בר אבא, שהוא כנזר תפארה לבני דורו, לא נתמנה!" ויכתב רבי אבהו מכתב תנחומים לחברו זה, ויקראהו לשוב ארצה ישראל. השקפתו על מעלת התורה ולומדיה היתה הסבה לאהבתו הרבה לחבריו. הוא דרש דרשה, להוכיח, כי אסור לאלץ את החכמים לעבוד עבודת הצבור. הוא הרים מעלת החכם בעיני ההמון מאד, באמרו: "קללת תלמיד חכם אפילו על תנאי הוא באה". הוא נשמר לבלי עבוד על דעת החכמים השונים בדעותיהם. בבואו אל מקום מגוריהם עשה תמיד, כאשר הורו הם לבני עדתם, אף כי דעתו הפרטית היתה שונה מדעתם. בבואו, למשל, לדרום

ארץ ישראל התנהג על פי דעת רבי חנינא, שהיה שם ראש הישיבה, ובבואו לטבריא התנהג על פי מצות רבי יוחנן, לבלתי התנגד במעשיו לדעת כל חכם במקומו. - כאשר מת אחד החכמים לא טעם רבי אבהו ביום ההוא כל מאכל, כי מרב יזער תעבה נפשו כל אכל. מובן מעצמו, כי מעלת הרב הורמה בשפתו עד לשמים, באמרו: „כל המהרהר אחרי רבו כאלו מהרהר אחרי השכינה, שנאמר: וידבר העם באלהים ובמשה". ועד כמה אהב את התורה נראה מזה שהרים מעלתה על גמילות חסדים. כי כאשר שלח את חנינא בנו לישיבת טבריא, שמוע אומרים, שאין בנו עוסק שם בתורה הרבה, כי אם בגמילות חסדים. ויכתב אליו מכתב תוכחה לאמר: „המבלי אין קברים בקסרין שלחתיך לטבריא ז' וכשהיה שומע דבר תורה חדש, שמח כמוצא שלל רב. פעם אחת שב מקסרין לטבריא, ופניו נהרו מגיל. ויבואו התלמידים, ויספרו לרבי יוחנן לאמר: „מצא רבי אבהו מטמון". וישאל רבי יוחנן: „ואיך הדעו ז' ויענוהו:

"בי פניו נהרו". ויאמר רבי יוחנן: "אולי תורה חדשה שמע?" ויבואו התלמידים אל רבי אבהו, וישאלוהו: "מה היא התורה החדשה, ששמע אדוננו?" ויגד להם תוספתא ישנה. ויקראו עליו: "חכמת אדם תאיר פניו". —

יותר מכל חכמי התלמוד הרים רבי אבהו את מעלת בני העמים, הבאים לחסות בצל אלהי ישראל, המה "גרי הצדק", בדרשו: "ישבו יושבי בצלו — אלו הגרים, הבאים וחסים בצלו של הקדוש ברוך הוא. יחי דגן — נעשו עיקר בישראל, כמו שנאמר: דגן-בחורים, ותרוש ינובב בתולות. ויפרחו כגפן — כמו שנאמר: גפן ממצרים תסיע, תגרש גוים ותטעה, יחי דגן בתלמוד, ויפרחו כגפן באגדה. זכרו כיון לבנון. אמר הקדוש ברוך הוא: חביבים עלי שמותם של גרים כיון נסך, שמתנסך על גבי המיובה. ולמה הוא קורא אותו לבנון? שמלבין עונות ישראל כשלג". במאמרו זה הרים את מעלת הגרים על מעלת בני ישראל עצמם. והשקפתו זאת

נובעת מהשקפתו האחרת, שהביע בדרשותיו
לאמר: „במקום שבעלי תשובה עומדים,
אין צדיקים גמורים עומדים, שנאמר: „שלום
שלום לרחוק ולקרוב" – לרחוק בראשונה,
ואחר לקרוב".

כלאומי נאמן הוקיר מאד את עמו
וארצו, וירימם תחת לשונו. הוא אמר:
„אפילו שפחה כנענית בארץ ישראל מוכמח
לה, שהיא בת העולם הבא". על רגש
הפש העם דבר ראמות ונשגבות כאמרו:
„נכון כסאך מאז – אף על פי שטעולם אתה,
לא נתישב כסאך, ולא נודעת בעולמך,
עד שאמרו בניך שירה. לכן נאמר: נכון
כסאך מאז. משל למלך, שעשה מלחמה
ונצח, ועשהו „אוגוסטוס" (מעלה רמה
לקיסר). אמרו לו: עד שלא עשית מלחמה
היית מלך, עתה עשינוך אוגוסטוס. מה
יש כבוד בין המלך לאוגוסטוס, אלא,
שהמלך עומד על הלוח, ואוגוסטוס יושב.
כך אמרו ישראל: באמת, עד שלא בראת
עולמך היית אתה, ומשבראת אותו אתה
הוא, רק, כביכול, עומד, שנאמר: עמד

וימודר ארץ. אבל משעמדת בים ואמרנו
שירה לפניך ב"אז", נתישבה מלכותך, וכסאך
נכון. וזהו: נכון כסאך מאז - באז
ישר".

דרשותיו בתהלוכות בני האדם, איש
עם רעהו, על דבר הישר והצדק, העול
והרשע, נוסדו על ההגיון הוזק והמליצה
הנעימה, וכל דבריו יורדים עמק ללב.
„בוא וראה - אומר הוא נגד הלוקחים
שחד - כמה סמויות עיניהם של מקבלי
שחד. אדם חש בעיניו נותן טמון לרופא -
ספק מתרפא, ספק אינו מתרפא; והם
נוטלים שוה פרוטה, ומסמים את עיניהם
שנאמר: והשחד יעור עיני פקחים". - הוא
קרא „רשע ערום" לאיש, שנהן לעני
פרוטה לבלי יוכל העני לקבל לקט, שכחה
ופאה, אם עם הפרוטה הזאת יעלה הון
העני למאתים זוז, כי על פי הדין, האיש,
שיש לו פחות ממאתים זוז מותר לו לקבל
לקט, שכחה ופאה, אפילו אם חסרה לו
רק פרוטה אחת. - על דבר המצוה הוא
אומר: שאפילו „כל המעשה את חברו

לדבר מצוה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, שנאמר: ומטך אשר הכית בו את היאר; וכי משה הכה את היאר? הלא אהרן הכהו: אלא לאמר לך, כל המעשה את חברו לדבר מצוה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו. – על הצדקה הוא אומר: „כתוב: השמר לך פן תעזב את הלוי, ואחריו כתוב: כי ירחיב ה' את גבולך, וכי מה ענין זה אצל זה? אלא אמר הקדוש ברוך הוא: לפי מתנותיך מרחיבים לך". וכן דרש את המקרא: „מתן אדם ירחיב לו" לאמר: „מה שהאדם עושה עם העניים מסעיין לו ביום הדין, שנאמר: אשרי משכיל אל דל". –

ההגדה מספרת על רבי אבהו, שהיה יפה תאר מאד, ונאזר בגבורת ימינו. פעם אחת נפחתו המדרגות בבית המרחץ, ושני עבדיו, שתמכו בידיו מימינו ומשמאלו, נפלו המימה. הציל רבי אבהו את שניהם בידו האחת, ובידו השנית טפס ועלה. עוד יספר, כי פעם אחרת רחץ במרחץ, ותשבר התקרה שעל בור המרחץ

מתחת רבי אבהו, ויתר האנשים שהיו שם.
 ויאהו רבי אבהו בידו האחת בעמוד, וכידו
 השניה העלה מהבור לאחד אחר מאה ואחד
 איש. — הוא זכה גם לאריכות ימים ולשיבה
 טובה, כי בעיניו ראה חמשה בנים לאבימי
 בנו, אשר נסמכו להקרא בשם "רבי".
 בניו ובני בניו כבדוהו מאד. ואבימי בנו,
 כשמעו קול צעדי אביו קרובים אל ביתו,
 אף כי היה גם הוא כבר איש בא בימים,
 מהר לרוץ לקראת אביו, ולהגיש לו כוס
 מים. ופעם אחת בלכתו להביא מים
 לאביו, נרדם רבי אבהו על כסאו, ויכרע
 אבימי על יד אביו עד אשר הקיץ מתנומתו.
 האגדה מפליאה לספר על דבר מזה
 רבי אבהו, כי הראוהו מן השמים טרם
 מותו שלשה עשר נהרי אפרסמון, וישאל
 רבי אבהו: "למי אלה?" ויענהו: "לך
 הם". וישתומם לאמר: "ואלו לאבהו? ואני
 אמרתי: לריק יגעתי, לתהו והבל כליתי
 בחי. אכן משפטי את ה'". עוד מספרת
 האגדה, כי ביום מותו הורידו עמודי קסרין

דמעות. אמנם לא רק העמודים, כי אם
גם כל הארץ הקדושה הורידה כנחל דמעות
ביום מותו, כי אחריו לא נולד בה עוד
איש גדל דעה, כביר רוח, מגן ומושיע
לעמו כמהו. -

ל.

רבה ורב יוסף.

א.

רבה בר נחמני הכהן, הנקרא מהם:
רבה, היה אחד הרועים הגדולים, שקמו
מאז בקרב עם ישראל, לנהלם על מבועי
התורה, ולהשקותם מל תחית הלאומיות,
לבל ישמעו בנוים, השואפים לבלעם
חיים. לפי דבריו היה הוא נצר מגזע עלי
הכהן – השופט לפני מלך מלך בישראל.
בני המשפחה הזאת, שאררה ה' על ידי
שמואל הנביא, לא האריכו ימים עלי
אדמות – לפי אנדת התלמוד – ולא הגיעו
לימי זקנה ושיבה, ומרבית בני ביתם
מתו בעודם אנשים לא-באי-ימים. גם
העניות בעצם תקפה שררה בקרבם,
ויהי גם רבה כאחד מהם, ידוע חלי,
אשר מספר ימיו חצו, ואיש מחסר, אשר
בנפשו הביא לחמו מרף לביתו. –

אחים אחדים היו לו. האחד מהם,
כיליל, מת, כפי הנראה, בימי עלומיו,
ויעזב אחריו בן קטן – נחמני או אבוי שמו –
ורבה אסף את היתום אל ביתו, ויגדלוהו,
וילמדוהו תורה, עד היותו גם הוא גדול
בתורה כדודו. ויתר אחי רבה עלו ארצה
ישראל, וישבו שם לפני רבי יוחנן,
וישמעו לקח מפי המורה הגדול הזה,
ויקראו גם לרבה לבוא אליהם, ויוכיחוהו
לדעת, כי החובה רובצת עליו לעזב את
בבל הארץ הטמאה, ולעלות אל ארץ
אבותיו הקדושה. אך כל הוכחותיהם לא
הועילו אף במעט. רבה היה בזה תמים
דעים עם אחד מרבותיו, כי אל לתלמיד
חכם עוזב את בבל, המקום, שבו בנתה
לה התורה קן לה, ולעלות אל הארץ
הקדושה, הנאנקה תחת על הרומאים
האכזרים, ואשר עוד מעט ועזובה בניה
ויצאוה, וגם התורה תקח כלי גולה בידה;
ולכן לא חטה און לעצת אחיו, לאשר
יהודי בבל ולאשר עתידות עם ישראל,
באשר נוכח, אם נתבונן אל מצב בני

ישראל בארץ הקדש ובבבל החמרי והרוחני
בימים ההם . —

ואמנם לא היה לו כל צורך לבתת
הגליו למרחוק , להקשיב לקח מפי חכמים
אחרים , בעוד אשר בקרבתו היו שני מורים
גדולים , רב הונא ורב יהודה . את כל
שנות עלומיו בלה רבה בבית מדרש רב
הונא בסורא , וישמע את הלך הדרך
והפשוט , הבנוי על מוסדות ההגיון בלי
כל פלפול , ויהי משומעי לקחו עד יום
מות רב הונא . אחרי מות מורחו זה עוד
התמחה רבה זמן קט בבית מדרשו של
רב חסדא , החכם העשיר והזקן . אך יען ,
שלא עלה רב חסדא עליו בחכמתו , לבן
עזבוהו וילך אל רב יהודה לפומבדיתא ,
ושם מצא את תאות נפשו — את החרוד
והפלפול אשר אליהם שאף כל ימיו , כי
תורת רב הונא ההולכת לאט לא יכלה
לרוות צמאו . ומני אז דבק רבה בכל לבו
באופן למוד רב יהודה , ויהי מתלמידיו
בית מדרש פומבדיתא עד יום מות רב
יהודה .

וימת רב יהודה, וידונו חכמי
 פומבדיתא, למי משני תלמידיו הגדולים
 לתת היתרון למנותו לראש ישיבה, אם
 לרבה, אשר שכלו חד ואוהב לפלפל,
 או לרב יוסף חברו, שבח זכרוננו היה רב
 מאד, ואשר כל ההלכות, ששמע מפי
 מוריו שמורות היו בזכרוננו. וישלחו את
 השאלה הנכבדה הזאת ארצה ישראל,
 וחכמיה, כמובן, אשר דרך הפלפול היה
 נר למו, נתנו היתרון לרב יוסף. אך
 החכם הזה, בהוקירו מאד את ערך רבו
 חברו, לא חפץ לקחת על שכמו את המשרה,
 וינתר אותה לרבה. ויהי רבה לראש
 הישיבה, ויותר מעשרים שנה עמד על
 משמרתו, ויורה, וידן, ויהיו כל דרכיו
 מישרים.

דרך האמת והמשפט היה יקר לו
 מכל. הוא לא יבל נשוא עָנָל, ויענש
 את העוברים על חק הישר והאמת. ואנשי
 פומבדיתא היו אנשי מרמה, ויענשו לא
 פעם ושתים על ידו, כי לא נשא פנים
 לאיש, וישנאוהו בני עירו; ואביו, תלמידו

ובן אחיו, העירתו על הדבר הזה. אך רבה לא שם לבו להערת תלמידו, בדעתו, כי הצדק אתו. פעם אחת אמר לו אביו: "הנה מורי, אחרי אשר ישנאוך בני פומבדיתא, מי יספר לך אחרי מותך כחם וברגש?" ויענהו רבה: "די לי, אם אתה ורבה בר חנן תספדוני כהלכה". עוד פעם, כאשר נתגלגלה השיחה על דבר סגלות המזלות, וזכרו את דברי רבי חנינא, שאמר, כי כל הנולד במזל מאדים, יהיה שופך דמים, ויתפלא רבה ויאמר: "הן גם אנכי נולדתי במזל זה, ואינני שופך דמים". ויענהו אביו: "הנך מעניש את הממרים את פיך, ובזה הנך הורגם". וגם להערתו זאת לא שם לב. פעם אחת דרש רבה מיתומים עשירים, שיתנו צדקה לצרכי הצבור, יען כי לפי ההגיון והישר יתומים כאלה לא יוכלו לפטר את נפשם מנתינת צדקה, אחרי כי עשירים הם, ואין לרחם עליהם כעל יתומים.

הוא התמרמר, ביחוד, אל האנשים אבירי הלב הרחוקים מצדקה, וידרש את

דברי הכתוב: „ויהיו מוכשלים לפניך בעת
אפך עשה בהם" לאמר: „אמר ירמיהו
לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם!
אפילו בשעה שכופים את יצרם (שאינם
שבים בתשובה שלמה, כי אם עושים
בכפיה) ומבקשים לעשות צדקה, הכשילם
בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא
יקבלו עליהם שבר". ולעמת זאת היה
נוח להשבים מדרכיהם הרעים באמת ובלב
תמים, כנראה מהמקרה הזה: חכם אחד,
ורב הונא בר חייא שמו, היה איש עשיר,
ורבה ורב יוסף באו אליו כפעם בפעם,
כי אלצו לבקש ממנו איזו השתדלות
אצל המלך, או אצל ראש הגולה, והוא
קבלם ברב פאר וחדר – האגדה מספרת,
שהעמיד לפניהם כסאות זהב – אחרי כן
נודע להחכמים, כי רב הונא זה הוא
מוכס (ממונה מאת המלך לגבות מס
מישראל), ומה עשה לו עשר רב, ויפרוץ
מעליו כל החכמים, ורבה ורב יוסף
בראשם. וישמע רב הונא בר חייא, ויתעצב
אל לבו, וישלח אל החכמים לאמר:

„כבר חדלתי מהיות גובה המסים". וחרטתו זאת לא הועילה בכל זאת, להשיב אליו את לב רב יוסף הענו והרחמן, ורבה סלח לו בכל לבו, ויחל עוד פעם לבקש קרבת רב הונא, יען ראה ויוכח, כי התנחם האיש ממעשיו הרעים, ולא יוסיף עוד לשוב לבסלה, ומודה ועוזב ירחם. —

מאחד ממאמריו באגדה נראה את השקפתו המוסרית על דרכי בני האדם ועלילותיהם, וכי נחוץ למחל על עונותיהם למען עשות צדקה להם. ואלה דבריו: „צדקתך כהררי אל (לכן צדקת ה' עם בני האדם גדולה) מפני שמשפטך תהם רבה (שמשליך במצלות ים רב חטאתם)".

המאמר הזה והמקרה עם רב הונא בר חייא מראים בעליל את תכונת נפש רבה, כי לא היה קנאי ונוקם, כי אם להפך מוחל וסולח, ואשר התנהג כל ימיו במדת הדין. אין זאת, כי אם מצב משרתו ותכונת בני עירו פומבדיתא, אנשי המרמה, אלצוהו לזה. —

מהנהגותיו בבית המדרש נראה, כי

היה איש טוב לב , מראה פנים שוחקות
לתלמידיו , ולא הטיל עליהם אימה ופחד ,
כדרך המורים הקפדנים . ובכל פעם , טרם
החל להטיף לקחו , חמד לצון לו , לבדח
מעט דעת שומעיו , למען ישבו ללמד
בשמחה ולא בעצבון , ועזר למו גם רוחם
הצוהלה להקשיב את הלקח בלב שמח ,
ולא תהיה עליהם תורתם למעמסה . ולמען
נסות את תלמידיו השתמש לפעמים בלשון
ערומים . פעם אחת אמר איש אחד
בתפלתו : „אתה חסת על הקן , חוס
ורחם עלינו" וכן אסור לאמר . ויאמר
רבה לאביו : „מה מאד יודע האיש הזה
לרצות לאדונו !" אך אביו ענהו : „הן אסור
להתפלל כן" .

ב .

פעולת רבה היתה גדולה מאד
ונכבדה במקצוע ההלכה יותר מאשר באגדה .
הוא לא התעסק גם בחכמות הנסתרות ,

ישקראו אז בשם „מעשה מרכבה“, יען
 כי שכלו החד דרש מזון יותר מבריא, וזה
 יכלה לתת לו רק הדרישה בהלכה. הוא
 הרחיב את הלמוד במקצוע הזה יותר מרב
 הונא ורב יהודה רבותיו, כי דרש גם
 בהלכות הקרבנות והטמאה, הם הדינים,
 שהיה למו מקום, רק בעת שבית המקדש
 היה עומד על תלו, אבל לא בגלות
 ובארץ טמאה. ואם אמנם צדקו גם שני
 מוריו ההם, שמאנו להתעסק בהלכות האלה,
 שאינן מביאות תועלת מעשית לזמנם, אך
 לעמת זאת, לולא קמו חכמים כרבה,
 שגם התורה הזאת היתה למו לענין לענוה
 בו, מי יודע, אם נשארו המשניות האלה
 תחת ידינו גם עד ימינו אלה. ומה גדול
 היה הנזק שהיה לספרותנו ולקורות דברי
 ימינו, לו אבדו המשניות האלה מתוך
 הקהל, אשר מהן נראה את אופן חיי עמנו
 בימים קדמונים. —

אופן למוד רבה עשה לו שם תהלה
 למרחוק, ואלפי תלמידים נהרו אליו מכל
 קצות הארץ, לשמוע תורת פיהו, אבל

הוא לא היה עשיר כרב הונא רבו, או כרב חסדא, אשר כלכלו את כל תלמידיו הישיבה בסורא, ולכן, כמובן, לא יכל להחזיק בעצמו את הלומדים על שלחנו. ויאלץ רבתא להשמיע על נדבות נדיבי לב מבני ישראל מוקירי התורה ולומדיה. לתכלית זאת נוסדה קופה או "שופר", כאשר נקראה בימים ההם, וכל נדיב לב הרים תרומתו ל"שופר" לכלכלת החכמים. המנהג הזה התנהג עוד מימי שבת רב יהודה רבו בראש הישיבה, אשר גם הוא לא בין העשירים נמנה. אך כפי הנראה הכנסת ה"שופר" יותר גדלה בימי רבה, במדה שרצו הבאים להסתופף בבית מדרשו, כי כאלף ומאתים תלמידים ישבו תמיד לפני רבה, ויהגו בתורה.

הצלחת הישיבה אשר בפומבדיתא והפרחתה בימי מוקה הגדול הזה הביאה אמנם שואה על בני ישראל אשר בכבל, כי בימים ההם מלך בפרס שבזרימלך השני, ושם אמו איפרא הורמיו, אשה חכמה ומוכת לב, אשר נודעה באהבתה

את עם ישראל. אך לא כן היה לב בנה המלך אל עם ישרון. הוא רדף אותם לפעמים ויטל עליהם מסים כבדים, וביחוד שנא את דת היהודים, ורק אמו עמדה בפרץ, להגן על בני ישראל, לבל יעשה בנה אתם בלה.

אז הלשינו אנשים רעים על רבה בר נחמני לפני המלך, כי מבטל הוא אנשים רבים, כשנים עשר אלף איש, מעבוד עבודתם במשך ירחים אחדים בשנה, כי יאסף כסף רב לכלכלת בני הישיבה, ולכן ימנעו היהודים לשלם מסיהם כראוי האוצר הממשלה. ויהי כבוא גדודי הפרסים עירה פומבדיתא, וימהרו רבה ורב יוסף לנוס משם. וישלח המלך רצים לתפש את ראש הישיבה. ובהיותו תועה בדרך בין האגמים והבצות ביערים, חלה וימת מכאב לב ומפחד פתאם. —

על דבר מותו תספר האגדה התלמודית נפלאות בדברים האלה לאמר: „רבה בר נחמני מסכת אימת המלך שנפלה עליו נפחה נפשו. פעם אחת הלשינו עליו לפני

המלך לאמר : יש איש אחד ביהודים ,
הספריע שנים עשר אלף איש מבני ישראל ,
ירח בקיץ וירח בסתיו , מעבודת המלך .
וישלח המלך לתפשו , והרץ לא מצאהו , כי
ברח רבה ויתע ממקום למקום . ויהי היום ,
ויקר מקרה הרץ לבוא אל בית המלון ,
אשר רבה נחבא בו . ויחלה שב הרץ ולא
ידעו אנשי הבית במה לרפאהו . ויפנו אל
רבה וישאלו לעצתו , וייעצם , ויפא הרץ
ממחלתו . אז אמר הרץ . "יודע אנכי , כי
האיש , אשר אני מבקש את נפשו , פה
הנהו !" ויחפשהו הרץ , וימצאהו , ויאמר
לו : "אנכי אלך מזה . והיה , אם ימיתני
המלך לא אגלה את מקום מחבוא רבה ,
אבל אם יענני בענוים קשים אגלה" , ויביא
הרץ את רבה החדרה , ויסגר את הדלת
בערו . ויתפלל רבה , ותפל החומה , ויצא
לחפשי , ויברח , וישב באגם על גזע דקל ,
וילמד את תורתו .

"בעת ההיא" - מוספת האגדה בשיא
דמיונה : למדו תורה בישיבה אשר בשמים ,
ויהיו נדונים על דבר שאלה אחת מהלכות

הטמאה והטהרה, ולא היה מכריע בין החולקים. אז החליטו לשלוח את מלאך המות לקרוא את רבה בר נחמני השמימה, יען כי הוא היה האיש היחיד בדורו, אשר ידע את ההלכות האלה היטב. ויבוא המלאך אל רבה, אך לא יכל לגשת אליו לקחת את נפשו, כי התורה אשר למד רבה באותה שעה, הגינה עליו מפני חמת מלאך המות. אז התחכם המלאך, ויקם קל שאון בין עפאי העצים, ויאמר רבה בלבו, כי גדוד חיל המלך הוא, הרודף ארדיו, ויחדל רגע מלמודו, ויאמר: טוב כי אפל בידי מלאך המות, ואל אפל בידי שבו-מלך". ויהי בצאת נפשו ויקרא: "טהור, טהור!" כי ברגע ההוא פתחה אינו לשמוע דבר הריב, שהיה בישיבת השמים בשאלת הטמאה והטהרה. אז יצאה בת-קול מן השמים, ותקרא: "אשריך, רבה בר נחמני, שגופך טהור, ויצאה נשמתך בטהור!"

"פתאם נפלה פתקה (מכתב קצר)

מן השמים ברחובות פומבדיתא" - מספרת

לנו האגדה הנעימה הלאה – „ובה כתוב: „רבה בר נחמני נתבקש לשיבה של מעלה". ויצא אביו וכל החכמים אתו לקברו, ולא ידעו מקומו איו. ויגיעו אל האגם, ויראו מרחוק, והנה להקת צפרים עומדת באויר, והן סוככות בכנפיהן. ויאמרו החכמים בלבם: „אין זזת כי אם רבה בר נחמני שוכב שם". וימצאוהו, ויספרוהו שלשת ימים, ויחפצו לשוב לבתיהם, ותפל עוד פעם פתקה מן השמים לאמר: „כל אשר ישוב הביתה, יגדו האלהים". ויספרוהו עוד שבעת ימים, עד אשר נפלה עוד פתקה, ובה כתוב: „לכו אל בתיכם לשלום". ועל כל הנפלאות האלה מוספת האגדה עוד לספר, כי ביום מות רבה קמה סערה גדולה, אשר מטלה בחמת רוחה איש אחד, שרכב על גמלו, ותטלטלהו משפת נהר פפא האחת אל שפתו השניה, וכי שתי הכפות א), שגשר נהר פרת נטוי עליהן, קרבו אחת אל רעותה. – מכל הדברים האלה נוכל רק להוכיח,

כי גדול היה כבוד רבה ושם תהלתו אצל בני דורו והבאים אחריהם, עד כי עמרתו האגדה נפלאות נוראות כמו אלה. ואמנם רבה היתה הפעולה שפעל רבה בר נחמני על בני דורו ועל הרחבת התורה והדעת ביניהם, בשכללו ובפארו את כבוד ישיבת פומבדיתא, בהתו מהודו עליה ובעשותו איתה למרכז היהדות, אשר ממנו יצאו תורה ואורה עוד שנים רבות אחרי מותו. —

ג.

רב יוסף בר חייא — זה שם חברו של רבה — היה תלמידו של רב יהודה בר יחזקאל. ויהי אחרי מות מורחו, וישאלו בני ישיבת פומבדיתא את פי חכמי ארץ ישראל במי לבחר לראש: הברכה בר נחמני, הנודע בשכלו החד ובפלפולו, אם ברב יוסף, אשר לא נחר כלל בדרך הפלפול, כי אם אסף וקבץ בזכרוננו המין

הלכות, ויסדרן, וישננן לפני תלמידיו, ואשר לא אהב להתעסק במקצעות ההלכה, שאין לה ערך מעשי בחיים, ובאשר דרשו לפניו בהלכות קרבנות קרא בלעג: "הלכה למושיח!" לאמר: לזמן שיבוא משיח צדקנו ולא עתה; ויתנו חכמי ארץ ישראל, שדרך הפלפול לא נודע גם למו, את היתרון לרב יוסף, וייעצו לבחר אך בו.

אך רב יוסף הענו, בדעתו את תכונת עמו בני ארצו ואת צרכיהם הרוחניים, ידע, כי למו דרוש מורה, אשר יצטין בחרוד שכלו, ולא אבה לקבל עליו משרת ראש הישיבה, וישב לפני רבה חברו בישיבתו כל הימים, ויכבד את חברו מאד, עד כי כל הימים, שהיה רבה לראש, לא הרשה רב יוסף את עצמו להתנהג במנהג שררה, כאשר יספר התלמוד, כי גם אומן להקיו דם לא קרא אל ביתו, כי אם הוא בעצמו הלך אל האומן, לבלתי הראות כל אותות שררה. אולם לא כשבת תלמיד לפני מורהו ישב רב יוסף בבית מדרשו של רבה, כי אם בעוזר, הנושא יחד עם רעהו עול

הישיבה. ואמנם מה שחסר לרבה, השלים רב יוסף: רבה העלה למדרגה רמה את החקירה והדרישה בהלכות, ורב יוסף מסר לשומעיו את רבי תורותיו ושמועותיו, אשר נאצרו בזכרונו, ושני החכמים האלה הראו יחד את פעלתם הרבה והנכבדה על מהלך התפתחות רוח העם והשכלתו בכלל, בעת אשר שם בארץ הקדש כבר החלה שמש היהדות להתכסות בצל עבים כבדים, שנשאו על פני שמייה. —

כרב חכמי בבל התעסק גם רב יוסף בעבודת האדמה, ויהיו לו כרמים טובים, אשר ענבי גפניהם היו מצוינים בטובם, והתירוש שהוציאו היה חזק מאד, עד כי יכל למסך בו מים כפלים, מאשר ביין של כרמים אחרים; גם גנות ירק היו לו, לכלכל בתבואתם את תלמידי החכמים, השומעים לקח בבית המדרש. מזה נראה, שלא ידע רב יוסף מחסר, והעני לא שרר בביתו כמו בבית רבה חברו. לעמת זאת היה ידוע חלי כל ימיו. מחלה אחת לקחה מאתו אור עיניו, ויהי לעור כל ימיו.

המקרה המר הזה דכא את נפשו, ורוחו
 נסערה מכל סבה קלה, ויהי לאנין-הרעת
 (מתרגש) ולרתחן (כעסן), ויחי חיים מרים
 מאד. על המאמר שאמרו החכמים, כי
 „שלשה הם שחייהם אינם חיים: הרחמנים,
 הרתחנים ואניני הרעת“, הוסיף רב יוסף
 את אמריו: „וכלן (המדות האלה) ישנן בי“.
 ועד כמה היתה מדת ההתרגשות גדולה בלבו
 נראה מהמקרה, שקרה לאחר מתלמידיו,
 רב אויא שמו, אשר חלה יום אחד, ולא
 בא לשמוע את דרשת רב יוסף מורו.
 ויאלץ אביו, הגדול שבתלמידיו, להניח את
 רוח המורה מקצפו, בשאלו את רב אויא,
 מדוע מנע מכוא אל בית המדרש. ואחרי
 רב הדברים, שהיו בין אביו ורב אויא, נוכח
 רב יוסף, כי אמנם לא אשם התלמיד הזה,
 במנעו לבוא אל הדרשה, וינח מועפו.
 גם רבא, אחד מבחירי תלמידיו, לא
 נזהר פעם אחת בלשונו, ויקצוף עליו רב
 יוסף מאד. וזה הדבר: חכם אחד – מר בר
 שמואל – כתב בצואתו, לתת לרבא שלשה
 עשר אלף זוזים מהכנסות נחלותיו, לחלקם

לעניני צדקה. וישלח רבא לשאל את רב יוסף, לבאר לו מה נקרא בשם „הכנסה“? וישלח רב יוסף להגיד לו, כי בשם הכנסה יקראו כל מיני תבואה ורנח. ויען רבא: זאת ידעתי גם אני, אך שאלתי, אם בכלל זה יחשב גם שכר בתים ואניות או לא? המענה העז הזה העלה מהר קצף רב יוסף, ויאמר: „אם יודע הוא למה ישאלני?“ ויודע לרבא, כי קצף עליו מורחו הרתחן, ויבוא אליו בערב יום הכפורים, לבקש ממנו סליחתו. וימצא רבא את משרת רב יוסף מוזג כוס יין לאדוניו. ויאמר רבא אל המשרת: „תנה לי את היין, ומוגתי אני לך כוסו“.

ויהי בשתות רב יוסף את היין, ויאמר: „מזיגת רבא בר יוסף בר חמא היא“ (כי בעוד שבת רבא לפניו בתור תלמיד צעיר מוג לו תמיד את כוס יינו). ויאמר לו המשרת: „אמנם פה הנהו“. אז הציע רב יוסף לפני רבא, לבאר לו פסוק אחד בתורה, ויאמר: „מהו: ומדבר מהנה, וממתנה נהליאל, ומנחליאל במות?“ ויבן

רבא את כונת מורחו . ויבאר לו כאשר
 שמע לפניו מפיו לאמר : "כיון שעושה אדם
 עצמו כמדבר , שהוא מופקר לכל (ענו)
 תורה נתנה לו אז במתנה , שנאמר :
 "ממדבר-מתנה" . וכיון שנתנה לו במתנה –
 נחלו אל (התורה היא נחלתו) , שנאמר :
 "וממתנה נחליאל" . וכיון שנחלו אל – עולה
 לגדולה , שנאמר : "ומנחליאל במות" . ואם
 הגביה עצמו (התנאה) , הקדוש ברוך הוא
 משפילו , שנאמר "ומבמות הגיא" , ולא עוד ,
 אלא ששוקעין איתו בקרקע (כמו ששוקעין
 משקוף – משפילים אותו מאד) שנאמר :
 "ונשקפה על פני הישימון" . ואם חזר בו
 (התחרט ויהי לענו) , הקדוש ברוך הוא
 מגביהו , שנאמר : "וכל גיא ינשא" . בזה
 הוכיח רב יוסף את רבא , כי אל לתלמיד
 חכם להתנאות בתורתו .

מבלי הבט אל חסרונותיו הנפשיים
 האלה כבדוהו חכמי דורו מאד , וכיחוד
 כבדוהו תלמידיו בכבוד אלהים . אביו ישב
 לפניו , אחרי מות רבה בר נחמני דודו ,
 בתלמיד לפני רבו . ואחרי אשר חלה רב

יוסף עוד פעם מחלה עזה, עד כי שכח את כל למודו שלמד במשך ימי חייו, עזרהו אביו לזכר נשכחות. ויהיה כאשר שמע רב יוסף מפי אביו איזו הלכה, וישתומם מאד וישאלהו: "מפי מי למדת כדברים האלה?" ויענהו אביו: "הן מפיד שמעתיים!"

אחד מתלמידיו הגדולים, שהוא גם אחד העמודים הראשים והחזקים, שבנין בית התלמוד נשען עליו, הוא רבא הנזכר למעלה, כבדהו בכבוד מלאך האלהים, וכאשר יצא אחרי תם הדרשה מבית מדרשו של רב יוסף לא הרשה לעצמו להפך ערף אל הבית, אשר בו יושב רבו, כי אם הלך אחרנית, עד כי – לפי דברי ההגדה – נגפו רגליו על סף ביתו, ודם הפצע לכלך את הסף. ויהי כשמוע רב יוסף על דבר הכבוד הרב הזה, אשר יחלק לו תלמידו, ברכהו לאמר: "יהי רצון שירום ראשו על כל העיר". וכאשר בא חכם אחד, רבה בר עולא, להשיב על דברי רב יוסף אחר מותו, אמר רבא בהשתוממות: היתכן, כי אדם גדול כרב יוסף לא ידע דבר כזה?

וישתדל רבא לבאר את דברי מורהו חמת,
להוכיח כי הצדק היה אתו. ואביי בראותו
מרחוק רק את אדוני החמור, אשר רכב
עליו רב יוסף, הית קם ממושבו ועומד
על רגליו לכבוד מורהו ההולך וקרב אליו.
ולא רק תלמידיו, כי אם גם חבריו
כברוהו ויהללוהו מאד. פעם אחת באה
אשה לשאל שאלה במנהגי הדת מאביי.
וישלחנה רב אדא בר אבהה אל רב יוסף,
באמרו: "לכי אליו, כי סכיננו חד (כלומר:
שכלו חד)" וכן אמר לו רב המנונא חברו:
"אדוני, שאדם גדול אתה הלא תבין את
אמרי!" ולא רק בעיני החכמים, כי אם גם
בעיני הנכרים היה כבודו גדול, כי איפרא-
הורמיו אם המלך שבור-השני שלחה לו כים
שקלי זהב, לחלקהו לעניני צדקה, באמרה:
"יהי זה למצוה רבה".

ד.

כבר אמרנו, כי רב יוסף לא אהב

להתפלפל, אך פעלתו רבה היתה בדעתו
 לפשר בין הדעות השונות הנמצאות
 במשניות, הסותרות זו את זו, ואך הוא
 בכח זכרונו הטוב, שהיה לו מרם חלה את
 חליו, באר, כי הדעה האחת היא כדעת
 חכם אחד, והדעה השניה, המתנגדת לה,
 היא כדעת חכם שני, ובוה שם את כל
 המעקשים למישור. בכל מקום, שהצטרך
 רבה בר נחמני חברו לבקש לו עזר
 מהפלפול, מצא הוא לו עזר בההגיון
 הפשוט. הנה פעם אחת חקר הוא ורבה
 לדעת מה היא הסבה, שבגללה ידחה יום
 הפורים, אם יפל בשבת, מיום הקדש ליום
 החול? רבה באר: לבל יבא איש אחד,
 שאיננו יודע לקרוא במגלה, ואשר ילך ללמד
 את הקריאה מפי חכם, לשאת את המגלה
 ברשות הרבים בשבת. אך רב יוסף מצא
 לזה מעם יותר נעים, נוסד על ההגיון
 ואהבת הבריות, באמרו, יען עיני העניים
 נשואות אל יום הפורים, לקבל ה"מתנות
 לאביונים", וביום השבת הלא לא יוכלי
 לסב על פתחי גדיבים. —

רב יוסף חדר בהגיון שכלו לרוח
ההלכות, ויבן אותן לא לפי משמען החיצוני,
כי אם לפי רוחן וכונתן הפנימיות. הנה לפי
דברי ההלכה מותר לאיש לעשות מלאכה
בחול המועד, אם נשקף לו נזק ממניעת
עשייתה; אולם על האיש לעשות את
המלאכה ההיא בסתר לבלי תחלל על ידי
זאת קדשת המועד. ולרב יוסף היו
קורות בחצרו, ויירא פן יגנבו אותן, וישאן
בחול המועד מהחצר אל מקום בטוח. וישאלהו
אביו: הלא למדנו כי אין לעשות מלאכה
כזאת בגלוי כי אם בסתר, ומדוע ישאן
ביום, ולא חכה עד בוא הליל. ויענהו
רב יוסף, כי לו נשאן בלילה, אז היה
הדבר גלוי יותר, כי אז נחוץ היה להדליק
נרות, ולקרוא לאנשים לעזר, תחת אשר
ביום עשה את המלאכה לברו ולא נודע
לאיש דבר.

הנה המשנה אומרת, כי כאשר יהיה
הגשם והרוח ביום חג הסוכות, על האוכלים
בסכה לצאת ממנה ולגמר סעודתם בבית,
רק אחרי אשר תסרח המקפה של גריסין

נפני קר הרוח. ויקר פעם אחת ביום סגריר
 בחג הסכות, וישב רב יוסף לאכול, ויבוא
 הרוח ויפל קיסמים אחדים מהסכך.
 ויצו רב יוסף לפנות את הכלים, וימהר
 לבוא הביתה לאכל. וישאלהו אביו: הלא
 נאמר במשנה: "משתסרח המקפה?" ויען
 רב יוסף: "לי שאנין הדעת אנכי דומה
 כאלו נסרח מאכלי, כי לא אוכל עוד
 למעם מן המאכל אחרי נפל גם קיסם אחד
 עליו". -

מלבד הגיונו הבריא בהלכה, ידע
 רב יוסף גם את שפת עבר יותר מכל חכמי
 דורו בבבל. הוא תרגם את כתבי הקדש
 לשפה הסורית, ובתרגומו הנפלא השתמשו
 חכמי דורו והדורות הבאים אחריו, לבאר
 את דברי כתבי הקדש, להוציא מהם דרשות
 אנדה והלכה. כן נראה ממאמריו האחרים,
 שכבר מאד את הכותבים על מהרת שפת
 קדש. את התפלה "ותודיענו", שתקנו רב
 ושמואל בתפלת שמנה עשרה, קרא בשם
 מרגלית, וכפי הנראה, על סגנונה היפה
 והצח. אולם תרגומו מעיד, כי בימיו החלה

ידיעת שפת עבר לרדת מאד בכבל, עד
כי הוכרחו חכמי התורה שם להשתמש
בתרגום הזה, למען יבינו את הכתוב בכתבי
הקדש. —

רב יוסף לא התעסק אמנם הרבה
באגדה כחכמי ארץ ישראל, וגם דברי
אגדותיו ודרשותיו אינם מצוינים בשיא
דמיונותיהם ורעיונותיהם; לעמת זאת הצטין
בדעתו להשתמש בפתגמי כתבי הקדש,
לתאר בהם תכונות הרבה מחכמי ישראל,
וגם תכונת עצמו. ופתגמיו אלה היו חדים
וקולעים אל השערה. על רבן יוחנן בן
זכאי, שלא בקש מאספסיונום לחדל
מירושלים, כי אם בקשהו לתת לו לכוון
בית מדרש ביבנה, וכן יען שלא ידע להשיב
דבר לאספסיונום בוכוחו על דבר המורדים,
קרא רב יוסף: „משיב חכמים אחור ודעתם
יסכל“, על רב ספרא, ששב מארץ ישראל
בבלה, ויחפץ לנהג בהלכה כדעת המיקל
קרא: „עמי בעצו ישאל, ומקלו יגיד לו —
כל המיקל מגיד לו“. על עולא ורבה בר
בר חנה קרא: „מים עמקים עצה בלב איש — זה

עולא, ואיש תבונות ידלנה – זה רבה בר בר חנה". על עצמו קרא: "ורב תבואות בכח שור!" יען ידע הלכות רבות על פה, וזה בא לו משקידתו הרבה בלמודים.

בוכוחיו עם חבריו השתמש תמיד בפתגמים, במשלים ובמבטאים מיוחדים לו. כאשר לא ישרו בעיניו דברי אחד החכמים היה קורא: "יסלח לו האלהים!" וכאשר השתומם מאד על איזו טעות בדבר תורה היה קורא: "אלהי אברהם!" כאשר ראו ישרה בעיניו הלכה אחת, שאמר רב נחמן, אמר בצחוק: "נשברה כרו של רב נחמן!" כלומר: "דברי רב נחמן בטלים". וכאשר הוכיחוהו לדעת, כי הצדק עם רב נחמן, הורה ויאמר: "נדבקה כרו של רב נחמן!" (רבקו חרסי הכד זה לזה ותרפא הכד משברה). כן ידוע הוא למדי משלו הנעים: "לא העכבר גנב כי אם החר גנב הוא", כלומר לא בחוטא האשם, כי אם בסבה המביאתו לידי חטא.

את חכמי התורה כבר עד מאד, עד כי דרש: "בצדק תשפט עמיתך" – עם

שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה".
 לרב עולא בר רב עילאי היה דין עם איש
 אחד לפני רב נחמן, וימליץ רב יוסף
 במכתבו לרב נחמן על רב עולא לאמר:
 "עולא חברנו עמית בתורה ובמצות". ויתפלא
 רב נחמן: היתכן, שידרש ממנו רב יוסף
 שיטה משפט, וישא פני רב עולא? אך
 אחרי חשבו מעט הבין, כי כונת רב יוסף
 היתה לא שיעשה עול במשפט, כי אם
 שידין את דינו לפני המשפטים האחרים,
 הבאים לפניו בעת אחת. את רבה בר
 נחמני חברו כבד גם בחייו, גם אחרי מותו,
 כי לא פעם ושתיים שאל את אביו, גם את
 רב יוסף בן רבה, איך התנהג רבה בדין זה
 או זה, במנהג פלוני או פלוני? -- חכם
 אחד התאונן באזניו, כי איש זרוע יצער
 צער גדול, וייעצהו רב יוסף להחרים את
 האיש העריץ ההוא. עוד יותר כבד את
 הרב, ויאמר, שאסור לחכם להורות הלכה
 במקום רבו, גם אם באה לפניו שאלה,
 אם יתיר לאכל כיצה עם גבינה יחדו,
 בלומר: גם דבר שהכל יודעים שמתיר

הוא. ואיש כמוהו, כמובן, ידע לכבד את אבותיו ביתר שאת. התלמוד מספר, כי בשמוע רב יוסף קיל צעדי אמו באה הביתה, אמר: „אקימה מפני השכינה הבאה”.

גדולה מכל המעלות היתה בעיניו מעלת התורה. הוא דרש: „אין הגשמים נעצרים, אלא מפני בטול התורה, שנאמר: „ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים, רוח עברה ותטהרם”, ואין אור אלא הורה, שנאמר: „כי נר מצוה ותורה – אור”. בחג השבועות היה מכין עגל משלש למשתהו, באמרו: „לולא גרם היום הזה, כמה יוסף ישנם בשוק! כלומר: לולא היה מתן התורה, אז לא היה הוא איש גדול בתורה. הוא צוה את כל אדם לעמל בתורה ויאמר: „מפני מה אין מצויים תלמידי חכמים יוצאים מבניהם תלמידי חכמים? שלא יאמרו תורה ירושה היא להם (וחדלו לעמל בתורה)”. ויען שהתורה מצאה קן לה בימיו בבבל, לכן אסר על כל בן-בבל לצאת לארצות אחרות,

מלבד לארץ ישראל . ערך הורה חכמי בבל היה רם בעיניו, ויאמר : „הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל – אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושים ציצים ופרחים לתורה“.

מהמדות השנואות לו ביותר היו :
 הצביעות . הוא באר את דברי המאמר :
 „בל שלא חס על כבוד קונו ראוי הוא שלא יבוא לעולם“ לאמר – „זה העובר עברה בסתר“ . – לשון הרע . הוא אמר :
 „מפני מה נענש נחמיה בן חכליה, שלא נקרא ספרו על שמו ? מפני שספר בגנותן של הפחות הראשונים, שנאמר : והפחות הראשונים אשר לפני הכבדו על העם“ . --
 על כל מעלות רב יוסף האלה הוסיפה עוד מדת הענוה לוית חן לראשו .
 הוא לא התגאה במצבו הרם בחברת האדם, ויתעסק בכל מלאכה, ואחרי נשאו פעם אחת בימי הקר קורות אחדות, ויחם בשרו, קרא בעליצות נפש : „גדולה מלאכה שמחממת את בעליה !“ ומה נפלא הוא מאמרו כשבח הענוה ! הוא אמר : „לעולם

ימור אדם מדעת קונו (להיות ענו), שהרי הקדוש ברוך הוא הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני (הר לא גבוה)". גם ממקרהו עם רבא תלמידו כבר נוכחנו לדעת מה יקרה בעיניו מדה העונה. משנאתו את הגאווה אמר, כי "רב שמחל על כבודו (אם פגע תלמידו בכבודו) כבודו מחול", תחת אשר רבה בר נחמני אמר, שאין כבודו מחול. ברב ענות רוחו קרא, לפעמים, את אביו תלמידו בשם "מר", כאשר יקראו את הרב או חבר גדול, ובכל תהלכותיו עם תלמידו זה לא נראה אף צל של גאווה וגאון.

זה היה האיש, אשר אם אמנם אור עיניו לא היה אתו באחרית ימיו, אך לעמת זאת היה לאור מאיר לכל תלמידיו והחולכים בעקבותיו, ופעולתו הרבה להרים קרן התורה השאירה זכרון נעים בקרב לב בני ארצו ובספרותנו והתלמודית. גם עליו תספר האגדה נפלאות אשר קרו

ביום מותו עם כפות הגשר של נהר פרת,
 כאשר הספר על דבר מות רבה, כי
 כמדו כרבה חברו דרך אחד ומטרה אחת
 היתה לשניהם, וזכר שניהם לא יסוף
 כל עיד לא תמחה סכרוהנו מעל פני
 האמה.

א .

נחמני בן כייליל , או אביו , היה
 ממשפחת כהנים , ולפי דברי האגדה , מורע
 עלי הכהן . כאשר הרתה אמו ללדת אותו
 בת כייליל אביו , אחי רבה בר נחמני ,
 ואחרי לדתה אותו מתה גם היא . וישאר
 הילד יתום גם מאביו גם מאמו , ויקראו
 את שמו נחמני בשם אבי אביו ; ויקחהו רבה
 רודו אל ביתו ויהי אומן את היתום הנעזב ,
 ויתנהו על יד אומנת , אשר אהבתו מאד ,
 ותטפחהו ותרבהו בחמלה , ותחנכהו על פי
 דרכה , בדרך הנשים היושבות אז בכבל ,
 בארץ הכשדים , הרת אמונות טפלות מאו
 מעולם . ונפשו גם היא נקשרה , כנראה ,
 בנפש אומנתו , אשר קראה בשם "אס" ,
 ויזכר כל ימי חייו את ספוריה ועצותיה ,
 אשר יעצתו , לכוונן דרכו אחרי בואו בימים .
 ואחרי מות רב יוסף נשאר ארבעה

חכמים בעיר פומבדיתא, הראוים לשאת על שבתם משרת ראש ישיבה: אבוי, רבא חברי, רעו וידידו מנעוריו, רב זירא ורבה בר מתנה. קשה היה מאד לדעת איזה מהם יבכרו על פני רעיו לבחורו לראש ישיבה תחת רב יוסף. ויחליטו, כי אם ינצח אחד מהם את חבריו, בהתוכחו עמהם בתורה, יהיה הוא לראש. ואבוי אשר היה כל ימיו תלמיד רבה בר נחמני "עוקר ההרים", התפלפל אז בחריפות ובחריצות נפלאה, ויגבר על חבריו, ויהי לראש ישיבת פומבדיתא.

ועמק שכלו וחדוד הגיונו עמדו לו, להרים את קרן הפלפול, משאת נפש לומדי תורה אשר בבבל, בעיני בני דורו, וינהרו גם אל בית מדרשו תלמידים למאות. אולם הוא ידע לעצור בעד שטף העם, ולכלי יבואו בהמון רב, ולכלי יעזבו את עבודתם בבית ובשדה בגלל התורה, ויתן עצתו אמונה לכל איש החפץ בתורה, כי בראשונה יכונן את מצב ביתו, וימצא טרף לו, ורק אחרי אשר יבצר עמדתו כחיים יבקש תורה,

כי לא למלאכי השרת נתנה התורה למורשה.
הוא זכר את הרעה הרבה, שהגיעה לדורו
ורבו, לרבה בר נחמני, בגלל אשר לא שם
לב למצב תלמידיו בחיים ולצרכיהם החמריים,
ויהי מדרך מאת המלך עד יום מותו.

עוד חכמי התורה הראשונים, רבי
ישמעאל בן אלישע ורבי שמעון בן יוחאי,
נפלטו בדעותיהם על דבר תעודת איש
ישראל עלי אדמות. הראשון הוכיח, כי
על האדם לעבוד עבודתו בבית ובשדה,
להביא לחם לו ולביתו, ועם זה יחד ילמד
גם תורה; והשני אמר, כי אם יקדיש
האדם את כל עתותיו לתורה בלבד, אז
יבטיח לו האלהים את פרנסתו ויכלכלהו.
ויאמר אביי: „הרבה עשו רבי ישמעאל
ועלתה בידם (=הצליחו) – רבי שמעון בן
יוחאי, ולא עלתה בידם”.

פעולות אביי במקצוע ההלכה לא
הביאו אמנם את התעלת הרצויה, כי דרכו
היה לעורר ספקות רבים על ידי היקשי
ההגיון שלו, ומוזה נולדו לו גזרות ואסורים
חדשים, אשר לא שיערום החכמים הראשונים.

אולם בזה לא בו האשם, כי אם בזמנו
 וכדורו. כל הלכותיו וגזרותיו לא נשאר
 בתקפן. חכמי התלמוד האחרונים לא קבעו
 כדבריו במקום שרבא חברי מהנגד לנו,
 וההלכה לא כאב"י נגד רבא, זולת בששה
 ענינים. לעמית זאת היתה פעולת תורתו
 גדולה מאד מצד אחר על בני דורו, אשר רק
 למוד הפלפול יכל למשך את לבבם ולקרבה
 לתורה. ועל כן בעת אשר בארץ הקדושה
 כמעט נסתמו מעינות התורה, ומורייה
 הגדולים נבו, או נדרו ממקומם וכמעט
 נשבתה תורת ההלכה משם -- היתה אוץ
 בבל, וביחוד ישיבת פומבדיתא, מקום
 מושב אב"י, לאבן-מושבת ולפנת יקרת
 לאומיות ישראל.

רבים מתופשי התורה אשר בארץ הצבי
 עזבו את ארצם, נדרו בבלה, ויהיו נודעים
 בארץ גלותם בשם: „נחותי מערבא“ לאמר:
 היוצרים ממערב. כי ארץ ישראל היא ממערב
 לבבל. האנשים א"ה לא היו גדולים בחכמת
 התורה כחכמי בבל, והדרם נראה רק
 בשמועות והלכות. אשר הביאו אתם מארץ

הקדש, וימסרו את ההלכות בשם המורים
הגדולים, אשר כבר עזבו את ארץ החיים,
כמו: רבי יוחנן, חבריו ותלמידיו. ותהיינה
השמועות האלה לרוח חיים בתורת הפלפול
הבבלי, כי נשאו ונתנו בהן בחקירות
עמקות כמו בהלכות המשניות.

לפי מושגי הדורות ההם ולפי טעמים
ורוחם, היה רק בכח הפלפול להציל את
אנית ישראל הסוערת מכליון גמור. כל
מחמדי העם הנענה והנגש הזה לקחו מידו,
ארצו הקדושה נשמה, ולא נשארה לו כלתי
אם ירושתו האחת לפליטה -- היא התורה.
אבל לו לא השתדלו החכמים להוסיף בה
דרישות חדשות, ולוא הסתפקו רק בתורת
מוריהם, כי עתה נפרדו מעליה לומדיה
לאט-לאט, מאין מוזן רוחני חדש להשביע
נפשם העמלה, והתורה נשכחה בלי ספק
כלה בימי דור אחד, ואז נתק החבל המאגר
והמאחד את כל אישי האמה הנהלאה
והפזורה בכל קצות הארץ, ולא נשאר לה
שריד ופליט כיום.

לכן לוא גם לא נוצאה נפשנו עתה

ענג רב באופן למודם , עלינו בכל זאת
 להודות להחכמים ההם , אשר הגדילו את הפלפול ,
 וירחיבותו , ויתנו ענין רב לענות בו לכני דורם ,
 ולדורות הבאים . ואחד החכמים ההם , אשר
 להם יאתה התורה הזאת , היה גם אביו , כי איפן
 למודו ולמוד רבא חברו , אשר נקרא בשם :
 „הויית דאביו ורבא“ , היה לאבן הפנה
 ביסוד כל בית מדרש , ותלמידים רבים התעסקו
 בו בתשוקה יתרה במשך מאות שנים מכתי המדרש
 האלה ומהיושבים בהם יצא תמיד מעין מים חיים ,
 וישק את הצאן האובדות והנדרחות , והשיבנה
 בו את נפשן היגעה מעטל תלאות גדודיהן .
 וכיחוד רבו אז , כימי אביו , תלאות העם
 הנדכא הזה גם בארץ ככל גם בארץ הקדש .
 הארץ החלה להתמוטט תחת כפות רגליו , מכל
 עבר שאפו לבלעהו חיים . אמונת ישראל ילדה
 בת אשב קמה באמה , להכריחה מארץ
 החיים . ורק התורה היתה סם החיים האחד ,
 אשר הציל את היהדות מכליון חרוץ .

ב .

כימי אביו היה הלל השני לנשיא

בארץ ישראל. ראשית ימי נשיאותו היתה בימי הקיסר קונסטנטינוס, שהכנסיה הנוצרית כנתה אותו בשם: "הגדול". בעלות קונסטנטינוס על כס מלכותו היה עובר אלילים, אך אלילי רומא כבר אבדו חין ערכם בעיני עובדיהם, והדת הנוצרית, בכח יסודותיה אשר לקחו מהיהדות הורתה, ובשאפה להכניס גרים אל תחת כנפיה, שפכה רוחה על הקיסר הזה, ויכנס הוא ורבים מגדולי שריו עמו בברית החדשה, ותהי הנוצריות לדת שלטת בארצות רומא. בראשונה לא הרגיו קונסטנטינוס את מנוחת היהודים עבדי רומא. ותהיינה וכיותיהם וכיות אמונתם שוות לכל בני העמים, אשר תחת ממשלת רומא; אך לאט לאט נהפך לבו לרעה על ישראל, ויחל להציק למו ולהיהדות, אשר כנוה הכהנים הנוצרים בשם: אמונת הטועים והמכחשים באלהים. והקיסר המה אזנו לדברי הכהנים, ויגזר גזרות קשות ורבות על היהודים, לבלי יקרבו אל שערי ירושלים עיר הקדש, ולבלי ימלו בשר עבדיהם.

וזולת זאת עזר על ידי הכהנים , לנתק את
חחוט האחרון , אשר קשר אז את הנוצרים
אל היהודים , בהעבירם את מועד חג פסחם
ליום אחר , לבלי יחגוהו עם היהודים יחדו ,
כאשר היה הדבר נוהג עד אז . -

אחרי קונסמנציונס עלה על כס הקסריות
קונסמנציונס בנו , איש רע מעללים , שואף
דם , שהרג את אחיו ומשפחתו , קנא ונוקם .
בימיו גברו ביתר עז הרדיפות , אשר רדפו
בהן את בני האמה הנהלאה . הוא , בקנאתו
הרבה לאמונתו החדשה , שבא להחסות
תחת כנפיה , נגע גם בזכויות חכמי התורה
ונושאי המשרה בקרב היהודים , אף כי גם
קונסמנציונס לא גועז לשלל מהם את
זכויותיהם המיוחדות , אשר היו למו למורשה
מקיסרי רומא , מאז ומקדם . מפני עקת או ב
זה החלו רבים מחכמי התורה לעזוב את ארץ
ישראל , וירדו בבלה , והם המה „נחותי
מערבא” , שהסתופפו בבתי מדרש אבוי
וחבריו . קונסמנציונס השפיל את כבוד עם
ישראל עד לעפר , ויעליל עליו עלילות שוא .

ויכנהו בשמות: „בוזעם“, „שוכחי אלוה“
וכדומה.

בימים רעים כאלה לא יכל הלל השני,
כמובן, להראות הדרת פעולתו על עמו.
אבל מפעולתו אחת נראה, כי מימות רבן
גמליאל השלישי, בן רבי יהודה הנשיא
הראשון, לא היה בין הנשיאים איש כמוהו,
אשר דאג יותר לאחרית עמו מאשר למצב
נשיאתו, זאת המשרה הגבוהה בישראל,
אשר הלכה אז קדרנית בלחץ אויב, ותאבד
לה כל יפעה בימי קונסטנציוס; ומה גם
כי הסנהדרין, אשר היה מושבה בטבריא
עיר הנשיא, במלה או מאפס חברים, אשר
הלכו בגולה מרצונם או למרות רצונם.
במצב כזה לא יכל הלל לפעול מאומה
בקרב עמו לא בחמר ולא ברוח.

וקונסטנציוס לא הסתפק בגזרותיו,
אשר העיקו על היהודים, כי אם עוד
הוסיף להעבירם על דת אבותם, על ידי
שרי הלגיונות שחקנו אז בארץ יהודה לרגלי
מלחמתו במלך פרס. מלבד המסים הרבים,
אשר שמו שרי הצבא על בני יהודה, עוד

דרשו מהב דברים , אשר היו לא לפי רוח היהדות , כמו : להמציא לחם חמץ לצבאותיהם גם בחג הפסח , לאפות לחם ולמכר למו צרכי אבל גם ביום השבת . הנענים והנגשים אמנם נסו להתקומם נגד אכזריות הצוררים אותם , ובערים רבות ביהודה הרימו נס המרד , ויחשפו זרוע עזם , ויראו את צבאות רומא , כי רוח המכבים ויוחנן מגוש חלב עוד לא כלה מקרבם ; אך המרד הזה לא הביא טובה בכנפיו לעם ישראל , כי הרבה קינסטנציוס לשלוח לגיונותיו הרבים , וישקיט את המרד , ניקום באכזריות חמה את נקמתו מהמתקוממים .

זה היה מצב בני ישראל בארץ אבותם . עני וריש , מצוקות ותלאות , הרג ואכזר , חרפה ושפלות – כל אלה היו מנת חלקם וגורלם בחיים . טוב ממצב זה היה מצב בני יהודה הגולים , אשר תחת ממשלת מלכי פרס . אך גם פה הורע מצבם מיום אל יום . בימי אביי עלה על כס המלוכה שבדר-מלכא השני . ואם כי לא היה שונא יהודים כקונסטנציוס , אך רחוק היה גם

מהיות אוהב ישראל. הוא שם מסים רבים על בני ישראל, וכנראה, היה שואף בצע, ועל כן לא חנן גם את החכמים, וידרש גם מהם, "מנדה, בלו והלך", אם אמנם זכותם היתה מאז מעולם, גם ברומא גם בבבל, כי פטורים הם משלום המסים. בתוך מועקות כאלה ישבו אז בני ישראל, ולבם בכל זאת לא נפל בקרבם. בארץ הקדש נחמו את נפשם בדברי אגדה ובדרשותיה, ובבבל עשו חיל בתורת ההלכה, בדרישת דיניה וחקיה. וכל אשר הרבו החכמים לפלפל ולהתרחק מהפשט הפשוט, עוד הוסיף למוד התורה למצוא חן בעיניהם. ביתהמדרש, ראשיהשיבה ושעורו, השאלות והתשובות, שיצאו מפי הלומדים והמתוכחים ברב פלפול, כל אלה משכו בכח קסמם את לבות אלפי אנשים אליהם. וביחוד, אם נתן ראש הישיבה את הודו והדרו על תהלוכות בית זומדרש, אז רבו המסתייפים בצלו. ראש כזה היה גבורנו אביי. הוא בדרשותיו הרים את מעלת התורה והישיבה, באמרו: "בראשונה הייתי גומד בבית המדרש

ומתפלל בבית הכנסת. אבל אחרי אשר שמעתי את אשר אמר רבי אמי בשם עולא, כי מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא, כי אם ארבע אמות של הלכה בלבד, החלותי להתפלל במקום למודי". בדבריו אלה נתן אביו את היתרון לבית המדרש על בית הכנסת, ולהתורה – על התפלה.

ג.

לא רבים הם מאמרי האגדה, אשר נשארו מאביו, וגם מהמעט אשר יש ממנו בתלמוד לא נראה את כשרונו הרב, לבאר את דברי כתבי הקדש, לפי טעם מליצי הדור ההוא בשיא רעיונותיהם. אביו המפלפל לא יכל, כמובן, להשביע נפשו בדברים, שאין בהם כל חרוד ועמק הרעיון; אך לעמית זאת נשארו בתלמוד ספורים מדרכיו בחיים, אשר מהם נשקפה טהרת נפשו וישרת לבו ומנהגיו הטוב עם בני האדם.

כמה טוב לב וטהר נפש נראה מהדברים,

אשר היה אביי רגיל לשאתם על דל שפתיו:
 „לעולם יהי אדם ערום ביראה (=יראת ה'),
 מענה רך ומשיב חמה, ומדבר שלום עם
 אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם, אפילו עם עובד
 אלילים בשוק, כדי שיהי אהוב למעלה (=בעיני
 אלהים) ונחמד למטה (=בעיני אדם) ומתקבל על
 הבריות (=שתהי חברתו נעימה לבני האדם)".
 בתמימות לבו הטוב והטהור לא יכל
 אביי להאמין בהשחתת נפש האדם, ועל כן
 החליט, כי האיש הטוב לא יוכל לשוב
 להיות רע. כמה אהבה להטוב ואמונה בו
 צריכות להיות בקרב לב איש, למען יביע
 פתגם כזה!

בהיותו בעצמו צנוע מאד בכל דרכיו:
 באכילתו, בשתייתו וביתר צרכי גופו, וישר
 בכל מעשיו עם אלהים ואדם, דרש מאה
 כל תלמיד חכם, ביחוד, להיות גם הוא
 טהור במחשבות ובמעשים. הוא דרש את
 המקרא: „ואהבת את ה' אלהיך" לאמר:
 „שיהי שם שמים מתאהב (=אהוב לבני האדם)
 על ידך. שיהי אדם קורא, ושונה ומשמש
 תלמיד חכמים ודבורו בנחת עם חבריו.

ומקחו ומתנו בשוק נאה, ונושא ונותן
באמונה. מה הבריות אומרים עליו? אשר
פלוני שלמד תורה, אשרי אביו שלמדו תורה.
אשרי רבו שלמדו תורה! אוי להם לבני
אדם שלא למדו תורה! ראיתם פלוני
שלמד? כמה יפים דרכיו! כמה מתקני
עליו הכתוב אומר: ויאמר לי עבדי אתה,
ישראל אשר בכך אתפאר. ובזמן שאדם
קורא, ושונה, ומשמש תלמיד חכמים,
ואין דבורו כנחת עם חבריו, אין מקחו
ומתנו בשוק נאה, ואיננו נושא ונותן באמונה,
מה הבריות אומרים עליו? אוי לפלוני שלמד
תורה, אוי לאביו שלמדו תורה, ואוי לרבו
שלמדו תורה! כמה מכערים מעשיו! כמה
מקלקלים דרכיו! "ומה נאמנים דבריו אלה
המסלאים בפז, כי אמנם כן הוא דרך
ההמון לשקול בפלס את דרכי החכמים:
אם טובים הם והרימו את מעלת התורה
והחכמה, וישתדלו להקדיש את בניהם
לחכמה, ואם רעים דרכי החכמים, ואמרו
בני ההמון, כי רק בתורה ובחכמה הוא
האשם, וימנעו גם בניהם מלמוד התורה.

ולכן היה אביי אומר , כי כל תלמיד
חכם שאין תוכו ככרו (=אשר מעשיו אינם
טובים כדבריו) נקרא תועבה".

פעם אחת חשד אביי איש אחד מבני
החמון, אשר שם לדרך פעמיו, כי חפץ
הוא לעשות דבר תועבה בדרכו, וילך אביי
אחריו, למען מנעו ממעשהו הרע. ויהי בלכתו
אחריו, ויוכח אביי, כי הוא טעה, ואמנם
לא עלה על דעת האיש ההוא לחטוא. וירגיש
אביי בלבו, כי לוא היה הוא תחת האיש
או לא יכל לגבור על תאוותיו וחטא בלי ספק.
הרעיון הזה הסב לו צער ויסורי הנפש עד
מאד, עד אשר נחמתו זקן אחד, באמרו לו,
כי הגדיל מחברו, גם יצרו (=תאוותו) גדול
מיצרו חברו, ואולי מפני המקרה הזה החמיר
אביי על תלמיד חכם להזהר בדרכיו יותר.
עד כמה היה אביי ישר במשאו ומתנו
עם חבריו נראה מהדברים, אשר יספר
עליו התלמיד, כי כאשר קנה בשר משני
שותפים נתן זון לשותף אחד וזון לשני,
ואחר כן עשה ביניהם חשבון צדק, ביראו

פן יצא על ידו איזה עול במסחר. עוד
מקרה אחד מספר התלמוד על דבר ישרתו
וזה הדבר:

רב שימי בר אשי, אחד החכמים
חריפי השכל, בא בימי עלומיו אל אביו
ויבקשהו, כי ילמדוהו תורה. ויענהו אביו,
כי אין עתותיו בידו, כי עליו להשקות
את שדהו. ויבטיחהו רב שימי להשקות את
שדהו תחתיו, אם רק יקבע לו עת ללמדוהו
תורה. ויצא רב שימי השדה, וירא, והנה
נהר קמץ עובר לפני השדה, ומהנהר ההוא
ישקו בעלי השדות את אדמתם, בעשותם
שָׁכַר בנהר, למען ישטפו המים את האדמה.
והנה על דבר זכות בעלי השדות
להשתמש בנהר ראשונה, נפלגו שני חכמי
בבל הראשונים, רב ושמואל, לדעותיהם:
רב אמר, כי לבעל השדה התחתון הזכות
להשקות את שדהו תחלה, ושמואל אמר
להפך, כי רק לבעל השדה העליון הזכות
להרוות אדמתו בראשונה, ויען כי לא הכריעו
תלמידי רב ושמואל את ההלכה הזאת לדעת
עם מי משניהם הצדק, לכן אמרו, כי בה

אשר יקדים להשקות שדהו לו הזכות ולא
יוכל בעל השדה השני למנעהו מזה

ושדה אביו היה בין שני שדות,
בתוך, ומה לעשות? הלא בכל אופן לא יוכל
אביו להשקות שדהו ראשונה, כי שדהו
לא עליון ולא תחתון הנהו? וילך רב שימי
בר אשי, ויאמר לבעל השדה העליון, כי
בעל השדה התחתון עושה עתה שכר בנהר,
להשקות אדמתו, ולבעל השדה התחתון אמר
להפך. ויחכו שני בעלי השדות איש איש
עד אשר יכלה רעהו להשקות שדהו. ובין
כה וכה סבר רב שימי את הנהר, וישק את
שדה אביו, ויהי באשר נודע הדבר לאביו,
ויוכיח את תלמידו, כי לא טוב עשה בקחתו
את זכות אחרים מהם במרמה. ולא אכל
אביו את תבואת שדהו בשנה ההיא, אף
כי היה איש עני מאד.

וכמו שהיה הוא בעצמו איש אמונים,
כן דרש גם מכל אדם להיות נאמן רוח. הוא
בקר יום יום את נכסיו, אשר מסר אותם
לארים (=חוכר). פעם אחת פגש את אריסו,
והנה הוא נושא חבילת עצים (אשר חפץ

לגנב אוזנה מאביו). וישאלהו אביו: „אנה
 תשאם?" ויען הארים: „אל בית אדוני!"
 בחשבו, כי במענהו זה ירמה את אדונו.
 אך אביו הבין את מרמת הארים, ויאמר
 לו: „כבר קדמוך רבנן!" לאמר: כבר
 ידועה עצת החכמים, שיעצו את כל האדם,
 לבקר את הנכסים יום-יום, פן יגנבו אותם
 עבדיו ומשרתיו.

ופעם אחת נתן אביו בגד צבוע לכובס
 לכבסהו, וישאל את הכובס: „כמה מחיר
 הכבוס?" ויענהו הכובס: „מחיר כבוס
 כמחיר כבוס בגד לבן" ויקרא אביו: „כבר
 קדמוך רבנן!" כי החכמים אמרו שנקל לכבס
 בגד צבוע מכבס בגד לבן, ולכן על הכובס
 לקבל בעד כבוס בגד צבוע מחיר יותר קטן.
 גם יעץ אביו את האנשים, כי ימדו את
 בגדיהם, בתתם אותם לכובס ובקבלם אותם
 מידו, באמרו, כי אם יאריך הבגד אחרי
 הכבוס יותר מאשר היה לפניו, יוכח בעל
 הבגד, כי קלקלהו הכובס, יען מתחהו יותר
 מדי. ואם תקצר מדהו מאשר לפני הכבוס,
 אות הוא גם כן שקלקלו, כי כבסהו במים

רותחים ונתפנין. מכל אלה נראה, שהעמוד
אביי את משא : ין בני האדם על הישר
ועל המשפט. —

כל ימי חייו ודה אביי עני מדכא,
עד כי גם יין פשוט, שהיה מחירו מצער
בארץ ההיא, לא בא על שלחנו המיד,
וכמעט כל ימי לא ראוהו חבריו שותה יין
בעת סעודתו. כי כאשר באה גיה אשתו,
אחרי מותו אל רבא, לבקשהו, יפרנסה
נקופת הצדקה, ויתן לה רבא את משאלתה.
והדרש מאתו גם יין לארחתה. וישתומם
רבא ויאמר: "יודע אני את נחמני, כי לא
שתה יין כל ימיו". אבל חומה העידה
לפניו, כי בעצמה הגישה לפני בעלה יין
בעת סעודתו. אולם אף אם אמת העידה
אשת המת, בכל זאת נראה ברור, כי לא
בכל פעם עלתה בידו, לפנק את בשרו
במשקה הזה. עוד יספר על אדותיו, כי
חלה במחלת הדרוקן, ויאמר רבא: "יודע
אני את נחמני, כי הוא מרעיב את נפשו".
והוא אמנם דעב לא רק בגדלו ובהיות
לו אשה וילדים לכלכלם, כי אם גם בנעוריו

בבית דודו ומורחו , רבה בר נחמני ,
שהיה גם הוא עני מאד , לא אכל לשבע
נפשו , כאשר נראה מספור התלמוד , כי
רבה , בהיותו לראש ישיבה , שלח על ידי
אביו כיום הפורים מנות למרי בר מר -
שק מלא תמרים וכר קמח מיבש. ויצחק
אביו ויאמר לרבה : "עתה יאמר מרי , כי
האבר בהיותו גם למלך לא יוריד מעל צוארו
את הסל , שימנינו האכיל את בהמתו" ,
לאמר : אם אמנם היית לראש ישיבה ,
בכל זאת תשלח מנה לא יפה . אבל מה
יכל רבה לעשות , אם עני הוא , ואין לאל
ידו לשלוח מנה יותר יפה , הראויה לפי
מצבו הנכבד בחברה ? מובן הדבר , כי
אלץ אביו לשאת את המנחה הדלה הזאת .
ומרי בר מר העשיר שלח לרבה על ידי
אביו למנה שק מלא זנגביל , היקר מאד ,
וכר פלפלים ארכים . ויצחק אביו ויאמר :
"עתה יאמר רבי : "אנכי שלחתי לו דברים
מתוקים , והוא שלח לי דברים חריפים" .
עוד מוסיף אביו לספר על דבר המקרה
הזה לאמר : "כאשר יצאתי מבית רבי

הייתי שבע. וכאשר באתי אל מרי הגישו לפני צלחות רבות ובהן תבשילים שונים, ואכל מכלם. באחרונה הביאו צלי, ואחפץ לכם גם את הקערה עם התבשיל יהרו. וזהו המשל אשר בפי בני האדם: „רעב הוא העני ולא ידע“. ומשל אחר אומר: „למאכל מתק ימצא תמיד רוח במעים“.

כל האגדות האלה מראות לדעת, כי דרך אביי בחיים, מיום הולדו ועד יום מותו, לא היתה סוגה בשושנים, כי מחוסר ועני היו מנת חלקו תמיד, ובכל זאת רוח ההתול וההתלוצצות בעניו וקשי יומו שפוך על זכרונותיו מימי נעוריו, יען כי הוא היה שמח בחלקו, לא התאונן ולא חשב את עצמו לעני, כי שחק להון וילעג לעשר, ויאמר תמיד: „אין עני אלא בדעה“, כלומר: אם תחסר לאדם הדעת, אז באמת לעני יחשב. —

ד .

העני הזה, למדות עניו הרב, עסק

בכל זאת כל ימי חייו בגמלות חסדים . הוא
 היה אומר , כי אם גם נשבע האלהים
 להמית את האדם בעונו , ואם ירכה האיש
 ההוא זבח ומנחה לא תִּכְפֹּר לוֹ חטאתו ,
 אולם אם יעסק בתורה ובגמלות חסדים ,
 יסר עונו וחטאתו תִּכְפֹּר . האגדה מוספת על
 דבריו אלה , כי על אביו , שהיה מזרעו של
 עלי הכהן , היה למות בחצי ימיו , כאשר
 נשבע ה' לעלי על ידי שמואל הנביא , אך
 יען שעסק כל ימיו בגמלות חסדים , לכן
 האריך ימים עד שנת הששים . וכל ימיו לא
 התאונן על הנהגת ה' , וימצא הנחומים גם
 ברע , אשר יקרה את הצדיק . ופעם אחת
 כאשר בכה רב יוסף רבו לפניו , על כי גורל
 הצדיק בעת הנגף כגורל הרשע , ולא עוד
 אלא כי ינגף הצדיק תחלה , נחמהו אביו
 ויאמר , כי לטובתו ינגף הצדיק תחלה ,
 לכל יראה ברע , אשר ימצא את בני דורו .
 איש כאביו , אשר לא היה לו בעולמו כלום
 מלבד תורה ומעשים טובים , לא יכל לשית
 לב לפגעי הזמן ולזקרי הרעים . הוא
 שם לילות כימים ק ללמוד התורה .

עד כמה היתה חביבה עליו התורה ולמורה נראה ממאמרו שאמר: „שכר הדרשה הוא הדחק“, לאמר: גדול שכר הבא לשמיע את דרשת החכם בתורה, אם יקבלו רק בגלל הדחק, שיסכל מהמון הנאספים ולא בגלל התורה. וזוה מוכן מה גדול השכר אשר יקבל מאת האלהים בשביל התורה, אשר תבוא אל קרבו, אם יקשוב ויבין אמרי החכם.

אם ראה אביו, כי אחד החכמים נמר ללמוד מסכת אחת, עשה הוא אז משה ללומדים. ככה גדלה אהבתו לתורה וללומדיה! ומוכן הדבר, שאם התורה יקרה כל כך בעיניו, יקרו בעיניו גם החכמים, וכל דבריהם קדושים היו לו. וכן היה פתגמו: „כל המקנים דברי חכמים נקרא קדוש“. תלמיד חכם אחד יצא מעיר פוטבדיתא אשר בבבל לעיר איסתוניא – חוץ לבבל – וימת שם. ורב יוסף כבר החריס את כל העוזב את בבל ויוצא לארצות אחרות; ויאמר אביו: „לוא חפץ התלמיד-חכם ההוא (=לולי עשה למרות דברי רב יוסף), כי עתה

עוד היה חי". וכן ידוע מאמרו שאמר: "תכף לתלמיד-חכם ברכה", כלומר: האיש המארח את החכם בביתו, ומאכילו ומשקהו יברך תכף. ואת הנחתו זאת הוציא מדברי לבן שאמר ליעקב: "ויברכני ה' בגללך". –

ומי ימלל את רב הכבוד, שרחש לבו למוריו. אמנם אין פלא, אם כבר אביי כבוד מלאך אלהים את רבה בר נחמני דודו, אשר היה לו לאב ולמורה יחדו, בגדלו. ובטפחו אותו בביתו מיום הולדו; אבל גם את רב יוסף, אשר לא היה לו למורה מובהק, כי בידיעת התורה לא נפל ממנו אביי, גם אותו כבר כבוד רב מאד; וכאשר ראה אביי את אוני חמורו של רב יוסף, ויהי לו לאות, כי רב יוסף הרוכב עליו הולך וקרב, ויקם ממקומו ויעמוד על רגליו עד קרוב אליו מורהו זה. ורב יוסף חלה טחלה קשה, ומסבתה שכה את כל הטון ההלכות, שהיו שמורות בזכרונו, ויטעה לפעמים בדרשותיו לפני התלמידים. אז הזכירו אביי באמרי נעם וכבוד את דבריו הנשכחים ממנו, ולא לעג לזקן ששכח תלמודו, תחת אשר אחדים

מחבריו לא התאפקו מצחוק לשכחת מורם.
 ופעמים אחדות קרה כי גער בו רב יוסף
 הרגזן, ואביו לא קצף עליו, כי אם השתדל
 לפיסו בדברים טובים ונכוחים.

הוא ידע את רב יוסף, כי איש
 רגזן הוא, כי ידוע חלי היה כל ימיו, ולכן
 התאמץ אביו המיד להניח דעת המורה
 החולה והנכבד הזה. ופעם אחת קרה, כי
 לא בא אחד החכמים, רב אויא שמו, אל
 דרשת רב יוסף, ויקצף עליו רב יוסף. ויחל
 אביו להציע לפני רב אויא שאלות בדבר
 המנעו מבוא אל הדרשה. ומדברי התשובות
 אשר השיב רב אויא לאביו נובח רב יוסף,
 כי לא אשם החכם הזה, וחמתו שככה. —
 עם כל היות אביו טוב ונוח לבריות,
 שנא את החנופה, ויזקיר את האמת מכל.
 הוא אמר כי החכם, אשר יאהבוהו בני
 עירו, לא מסבת מעלות רוחו ונכשו היתרות
 היא, כי אם יען אשר לא יוכיחם, בסורם
 מדרכי יראת האלהים. כפי הנראה מדבריו
 אלה התרופף הרגש הדתי של ההמון בימיו,
 ורבים מהחכמים, מבלתי יכולת להלחם נגד

זה, עשו עצמם כלא רואים וכלא יודעים;
ועל כן אין להתפלא עוד על אשר הרבה
אביי להחמיר באסורי התורה, וביחוד,
בדיני השבת, בחפצו לגדור פרצות הדת. —
הוא התרחק משחוק וקלות ראש. פעם
אחת ישב לפניו רבי ירמיה, זה רבי ירמיה
הידוע כאיש אוהב התולים ושחוק כבר-קפרא
בשעתו, וביחוד נודע כשינא הפלפיל
בלמוד. הוא אהב להתלוצץ תמיד ולהקיף
את מוריו בשאלות מוזרות, למען העיר
צחוק בלב השומעים, ולהתלפלפל השנוא
לו: אשר על דרכיו אלה משיגו מבית
המדרש. ויהי בשבתו לפני אביי ויתלוצץ
בדרכו ויאמר אליו אביי: מה שנאמר
במשלי: „בכל עצב יהיה מותר“ באורו — כי
בגלל העצב יקבל האדם שכר. השקפתו
זאת נובעת מחנוכו, שקבל מרבה בר
נחמני דודו, כי פעם אחת היה אביי שמח
הרבה, ויער רבה את אונו, כי לא מוכ
עשות ככה, יען כי נאמר: „וגילו ברעדה“
ויען אביי: „אני מניח עתה תפלין, ושמח
אני מעשית המצוה“, —

אמנם נחוץ להודות, כי החנוך
 ביריעות התבל והחיים, שקבל אביי מדורו
 זה ומאומנתו, לא נוסד על יסודות ההשכלה.
 ואם נתבונן אל המאמרים, שהביע אביי
 בשם מחנכיו ההם על דבר הנהגות בני
 האדם, על דבר הרפואה וחקי הבריאות,
 נוכח לדעת מצב ההשכלה בקרב יהודי בבל
 בימיו, ונראה, כי אז שררו האמונות
 הטפלות בכל עין בארצות הפרסים. וביחוד
 האמינו בכחות השדים והמוזיקים, אשר
 יתאמצו לעשות רק רע לבני האדם. ואביי
 אף כי היה בעל הגיון וחכם לבב, בכל זאת
 השפיע עליו חנוכו, לעשותו למאמין בהויות
 ובאמונות טפלות. הוא האמין בחלומות
 וילך לפותר-חלומות ידוע בזמנו, ברה"ק
 שמו, למען יפתר לו חלומותיו. גם האמין
 בתרופות כשפים ובלחש. על המכה ועל
 המחלה ויאמין שיש שדים, המתאמצים
 להרע לבני האדם.

את כל אמונותיו אלה מזכיר אביי בשם
 רבה דודו, ועוד יותר בשם אומנתו, שהיתה
 לו כאם רחמניה. לפעמים הוא מביע ביחוד

עם השקפותיהם גם את השקפותיו הוא .
 הנה , למשל , הוא אומר , כי בראשונה
 חיטב מה שאין המנהג לאכול ירק מהאגדה
 שאגד הנאי , הוא יען כי נגד הנמוס הוא ,
 כי יראה כזולל , והוא באמת מעם פשוט ;
 אך רבה אמר לו טעם אחר : "יען כי קשה
 לכשפים" , כלומר : המכשף יוכל להרע
 בנקל לאוכל ירק מאגדה שלמה . הוא חיטב
 בראשונה , כי מה שאוספים את הפרורים ,
 הנשואים אחריו האכילה על השלחן הוא
 מפאת הנקיון , טעם מובן ; אבל רבה
 אמר לו : "מפני העניות" , כלומר : האיש
 המשליך פרורי הלחם יהיה לעני . הוא
 חיטב בתחלה , כי מה שאין יושבים תחת
 המרזב הוא , פשוט , מפני המים הנוזלים
 ממנו , אבל רבה באר לו – יען כי מצוים
 שם שדים ומוזיקים . וכאלה רבות הן ההשקפות
 שהביע לו מורדו זה . ומה רבו העצות
 והתרופות , שאמרה לו אומנתו , אשה זקנה
 בת בבל האפלה , מאמנת לכל דבר הבל
 ורעות רוח : ועל כן אין כל פלא אם נראה ,

שהיה אביי איש הראוי לדורו ולארצו , על
פי השכלתו וידיעותיו בחכמת התבל .

אולם למרות חנוכו זה , היה הגיונו די
בריא להבין , כי עולם כמנהגו נוהג , וכי
כל מוחזה ממחזות החיים , צריך להיות על
פי חקי הטבע . הנה האגדה מספרת , כי
לאיש אחד נעשה איזה נס , ויאמר רב יוסף :
„בוא וראה , כמה גדול אדם זה , שנעשה
לו נס !” ויען אביי לעמתו : „אדרבה – כמה
גרוע הוא האדם הזה , שנשתנו לו סדרי
בראשית (כלומר : שבגללו נעשה שנוי בחקי
הטבע) .”

גם לא כל העצות והתרופות , אשר
שמע אביי מפי מחנכיו , היו דברי תפל . ישנן
יחידות מהן , אשר נוסדו על יסודות ההגיון
הבריא ודעת חקי התבל . ביניהן תחשבנה
העצות הטובות , אשר יעצתו אומנתו בדבר
המילה , ובדבר גדול הבנים הקטנים ואופן
לכלתם לפי שנותיהם . –

אם נוסיף עתה על כל אשר נודע
לנו על אדות אביי גם את מדת הענוה
והרבה , אשר הצטין בה האיש הגדול הזה ,

נוכל אז לתאר לנגד עינינו את תמונת הנפש
הטהורה והנשגבה הזאת . הנה אחרי מות רבה
בר נחמני דודו היה הוא האיש היחיד בדורו ,
הראוי לשאת על שכמו משרת ראש-ישיבה ,
יען כי רב יוסף היה צעיר , ומסבת מחלה
קשה שכח הרבה מהלכותיו ולמודיו , אבל
אביו בענותו הרבה הוסיף לשבת לפני רבו
זה כתלמיד חבר לו . הוא אמר שהחכמים
יעצו , כי רק במקום שאין אנשים השתדר
להיות איש , אבל במקום שיש איש כמוך
אל תשתדל להיות איש (=ראש) , אם האיש
ההוא איננו קטן במועלה ממך . —

הוא כבר את הזקנים מאד , ולא רק
שהיה קם מפני כבודם כמצוה עלינו בתורתנו ,
כי אם גם הושיט להם את ידו למען ישענו
עליה , אם כבר היה עליהם לקום בעצמם
ממקומם מסבת זקנתם . —

במשך שנים אחדות אחרי מות רב יוסף
רבו ישב הוא ראש בישיבת פומבדיתא ,
וינהרו אליו תלמידים רבים , לשמוע את
פלפולו וחריפות שכלו , ותורת התלמוד
התרחבה על ידו , ותהי לים גדול ורחב ידיים ,

אשר בו מנצחה מפלט לה אנית ישראל
 הסוערה בים החיים מאז ועד הנה. אביי
 הוא אחד העמודים הראשים, אשר עליהם
 נשען כל בית ישראל וקיומו במושך אלפי
 שנות גלותו המרה. —

גדול היה כבוד אביי בחייו וגדול גם
 אחרי מותו, "כי האגדה מספרת כדרכה שברגע
 מותו חברו יחדו שתי הכפות אשר גשר נחר
 חרקל נשען עליהן, ומדברי המליצה הזאת
 נבין, כי אבל גדול היה אז לישראל.

לב.

רבא.

א.

רבא בר יוסף בר חמא, הנודע בשם
"רבא" סתם, היה בן עיר מחווא, אשר
בבבל. גם אביו גם אבי אביו היו אמוראים.
עוד בהיותו ילד קטן הצטיין רבא בחכמתו
ובחדוד שכלו, כאשר נוכח מהמקרה הזה:
פעם אחת ישב הוא וחברו רמי בר חמא
לפני רב חסדא, ובעת ההיא ישבה בת רב
חסדא הקטנה על ברכי אביה. וישאלה
אביה בצחוק לאמר: "את מי משני אלה
הבחרי לך לאיש?" והילדה ענתה בתמימות:
"את שניהם". וימהר רבא ויקרא: "ואנכי
אהיה האחרון". והאגדה מוספת לספר, כי
נבואת הילדה והילד נתקימה, כי נשאת
בת רב חסדא לרמי בר חמא, וימת בעלה
זה, ותנשא לרבא. מהאגדה הזאת נוכל
להוכיח, מה חכם לבב הילד הזה, כי הבין
כרגע למצוא מענה מחכם לדברי הילדה

התמימים . וגם רבה בר נחמני בשבת לפני
אביו ורבא תלמידיו , בעודם בילדותם , כבר
ראה ויוכח , כי שני מאורות גדולים עולים
על שמי היהדות , ויקרא : "שניכם תהיו חכמים!"
וזהו שאמר המשל : "כל דלעת לפי
השָׂרָף תִּדְרַע" .

רבא לא ידע מחסרועני גם בילדותו, כי גם
אביו לא היה איש עני , ויהי רבא גם במצבו
החמרי ההפך מאביו חברו , אשר העניות היתה
מנת חלקו מיום הולדו ועד יום מותו . חנוכו
ומצבו כחיים הפיחו בלבו רוח יותר עז , מאשר
היה לאביו הדכא ושפל הרוח , ובעז ותקף
נהג גם את ממשלתו על רוח העם .

אחרי מות אביו היה רבא לראש ישיבת
אמוראי בבבל , כי מלבד אביו לא היה איש
בבבל , אשר יוכל להתחרות את רבא
בחכמה ; אולם רבא לא עזב את מחוזו ,
ולא בא לשבת ראש בישיבת פומבדיתא ,
כי אם העתיק את משכן הישיבה אל עירו ,
והתלמידים נהרו אל העיר הזאת , אשר
היתה לתפארת בקרב ערי ארצה כל ימי חי
ראש החכמים הזה .

בהיותו עוד ילד קטן ישב לפני רבה
 בר נחמני ביחד עם אביו הגדול ממנו בשנים
 מעט, וכאשר גדל בא לפני רב נחמן ויהי לו
 לתלמיד. הוא רב נחמן תלמיד שמואל,
 שנודע בימיו בידועותיו הרבות בתורת
 המשפטים, וממורתו זה נחל רבא גם הוא
 את הידיעות בתורת המשפטים, ויחשב אחרי
 כן לשופט מצוין. באחרונה ישב לפני רב
 יוסף, ויהי לו לתלמיד דבק בו בכל לב
 ונפש, וישרתהו, כמנהג התלמידים בימים
 ההם.

מלבד מוריו אלה השפיעו עליו חבריו
 הגדולים ממנו בשנים, המפלפלים: רמי בר
 המא ואביו, מרוח פלפולס וידע גם הוא
 לפלפל במהם, אבל גם בפלפולו נראה הגיון
 ישר וסברא. ואם אמנם גם הוא התעסק
 בהלכות, שאין להן מהלכים בימיו, כמו:
 בהלכות טומאה וטהרה, ובהלכות קרבנות,
 או כאשר קראו אז: "הלכות למשיח", וגם
 התפאר כמו פיו, כי כן עשה, כחשבו לבני
 ישיבתו לכבוד ולמעלה, שמכארים משנה
 במסכת "עוקצין" (מדיני טומאה וטהרה)

בשלשה עשר אופנים שונים; אך עם כל זה נכבדה בעיניו התורה, שמביאה לידי מעשה, יותר מהתורה שלא הוכל להביא לידי מעשה, כאשר הביע זאת בפתגמו. כבוא המורה הגדול רב, או אבא אריבא, מארץ ישראל בבבלה מצא את אחיו במצב מוסרי פרוץ מאד. מלבד ששכחו את התורה ולא דרשוה כליל, כי אם גם את מצותיה עזבו, ומנהגי ישראל זרו למו. ויתן הוא יחדו עם שמואל חברו את לבם להרים את רגש המוסר וידיעת התורה בקרב אחיהם בני ארצם, וייסדו ישיבות, ויכלכלו תלמידים לאלפים, ויפיצו מעיני תורתם בקרב ההמון הגם. בעקבותיהם הלכו גם תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם לבצר עמדת התורה בבבל; אך, כפי הנראה, לא יכלו כל החכמים הגדולים ההם לעקור את שרשי הבערות, אשר צמחו על תלמי לבות יהודי בבל, במשך אלף שנות גלותם ושבתם בקרב עמי המזרח הפראים והחשכים והנבערים מכל דעת. - מאז מעולם שנאה כבושה בלב „עם הארץ" לאנשים חכמים, כי מקנא הוא

במעלת חכמתם שנבצרה ממנו , ובזכויות
 שתתן כל ממשלה לאיש העוסק בחכמה ,
 למען יוכל להוסיף לקנות בינה , לתועלת עמו
 וארצו . ואם בכל מקום , שבני ישראל נחתים
 שם , היה יחס עמי הארץ אל הרבנים
 כך , בעיר מחוזא , עיר מושב רבא , שרב
 יושביה היו גרים - פרסים שהתיהדו -
 סוחרים וכנענים , אשר לא חלק להם
 בחכמה , ולא נחלה בתורה , על אחת
 כמה וכמה ! ביחוד גדלה שנאת משפחה
 אחת בעיר ההיא , משפחת בנימין הרופא ,
 לתלמידי החכמים . בני המשפחה הזאת
 לעגו למו , ויאמרו : „מה ההנאה שהביאו לנו
 החכמים ? היוכלו להתיר לנו את העורב או
 לאכר עלינו את היונה ?“ כלומר : הן לא
 יוכלו לשנות דברי התורה , ואם כן למה
 לנו תורתם ולמורם שבעל פה , אם הרבר
 האסור והמותר נוכל למצוא בתורה הכתיבה .
 ורבא קרא אותם ואת יתר בני מחוזא
 הנכבדים בשם „אפקורסים“ , היוורדים לגיהנם
 לדורי דורות . בכל זאת בתהלכותיו הנעימות
 עם בני עירו ובנמוסו היפה , בדעתו להתהלך

עם בני האדם, עם כל איש לפי רוחו, קנה את לב בני מחוזא הנסים לאהבה אותו ולכבדו. —

פעם אחת בימי חג הסוכות בא רב זירא השני חברו אל עיר מחוזא, וידרש ברבים דבר הלכה לאמר: „גר מותר בממזרת“ (לישאנה לאשה). ויאמרו בני העיר, כי למען הכלימם (שהיו גרים) דרש רב זירא את דרשתו, ויקצפו מאד, וישליכו עליו את אתרוגיהם, וכמעט רגמוהו. וישמע רבא, ויחפץ להציל את חברו מחמת ההמון, לבל יעשו אתו כלה, ויצא וידרש: „גר מותר בבת כהן“. וישמעו בני מחוזא את הדברים האלה, ויחשבו לנפשם לכבוד, וילבישוהו משי ורקמה. אחרי כן ישב רבא וידרש „גר מותר בממזרת“. ויאמרו לו אנשי העיר: „קלקלת את הראשונה!“ ויען רבא: „למובתכם עשיתי זאת, למען תוכלו לקחת לכם נשים מכל אשר תבחרו“. ואז רפתה רוח ההמון מעליו ומעל רב זירא, אשר לא נזהר בלשונו. —

והגשים נשי מחוזא היו משחתות

המדות , עצלות ונרפות , אוכלות ואינן עושות ,
ורבא קרא עליהן דברי הנביא : „הוי פרות
הבשן העושקות דלים הרוצצות אביונים” .
זה היה מצב המוסר של בני עירו , ובתוך
עם כזה , אלץ לשבת כל ימי חייו , כי עסקיו
ומסחריו דרשו , כנראה , זאת ממנו . והוא
בנעם לקחו ובשכלו הבהיר ידע למצוא חן
בעיניהם . אות הוא , כי קסם היה על
שפתיו , למשך בכחו את יושבי העיר
לשמוע אליו ; ומה גם בשפטי
משפט אמת בין הבאים אליו לדין , קנה
לב כלם לאהבהו .

ב .

מצב בני ישראל החמרי היה גם
הוא שפל מאד בבבל בימים ההם . עבודת האדמה
לאיכנה עוד למלא מחסרי האדם וצרכיו , כי
בזמנים רבים וכבדים הוטלו שם על האכרים
בזאת המלך שבור השני , ולכן אלצו יהודי
בבל לשום פניהם אל המסחר . רבא ,
שהיה איש מעשה ועשיר בנכסים מתאינן
יאומר . „כמאה זווים בעסק נותנים יום יום

בשר ויין, ומאה זווים בעבדות האדמה
 יתנו מלח לירק, ולא עוד, אלא שהוא
 משכיבה אותו על הארץ לישן, ומביאה
 לידי ריב עם אנשים". כה העתק העם,
 אוהב עבודת האדמה מאז מעולם, ממפרנסתו
 העתיקה – מהלקת השדה, ויהי לאט לאט
 לעם רודף רוח המסחר!

כפי הנראה, קשה היתה פרידת עם
 ישראל מחיק האדמה, האהובה לו משנות
 קדם, ולמרות השכר המצער, שהביאה
 לו העבודה הזאת, בכל זאת לא שכחה מחר,
 ולא עזבה כליל, ובכל עת מגזא שב אליה
 באות נפש, כאשר נוכח מדברי רבא. הוא
 יספר, כי בראשונה השב, שהנשים גובות
 כתובתן גם מכסי הכסף, הנשארים אחרי
 בעליהן המתים, כי הכסף יחשב לאנשי מסחר
 כאדמה (והדין, שממטלטלים אין גובים
 כתובה, רק מאדמה). אבל בראותו, כי
 הנשים לוקחות הכסף וקונות אדמה בחפץ
 לבב, אם תקרה לפנייהן אחוזה טובה,
 ויאמר רבא: יען שסומכות הנשים רק על

זחחות אדמה, לכן אין גובה כתובתן מכסף,
כי אם מאדמה. —

ומצב יהודי בבל המדיני הורע גם הוא
הרבה. שבור-מלך היה שונא היהודים, אף
אם לא במדה ששנאום קיסרי רומא הנוצרים
קונסמטנינוס וקונסמנציוס. ולולא אהבת
איפרא הורמיו אם המלך אל בני ישראל,
וביחוד, אל חכמיהם, שהיתה למו למגן
ומחסה מבנה, מי יכל למנות מספר כל
הצרות, שבאו אז על יהודי בבל. הוא
גרש יהודים במספר רב מארץ ארם הצפונית
שישבו שם מאות שנים, ויגלם למדינה
אחרת; הוא הטיל על היהודים לבלכל את
אנשי צבאו להגלי מלחמותיו. ורבא בעצמו
היה פעם אחת בסכנה, כי חפץ שבור-מלכא
לענשהו, על אשר ערב את לבו להכות
בבית דינו איש יהודי, שחטא חטא מוסרי,
ולולא הגינה איפרא הורמיו בחכמתה על
רבא, שהיה יקר בעיניה, מי יודע את
הרעה, שיכלה להגיע אליו מאת המלך.
ואמנם, למרות היות אם המלך לו למגן,
לא טוב היה גורל רבא מגורל יתר המגן

היהודים . אחד חכמי ישראל דרש : „כל איש
 ישראל שאינו בהסתר פנים (שאלהים לא
 הסתיר פניו ממנו, כאשר אמר : והסתרהי
 פני מהם, והיה לאכל ומצאוהו רעות רבות),
 איננו נחשב בכלל ישראל". ויאמרו תלמידי
 החכמים לרבא : „מר לא בהסתר פנים ישנו,
 ולא בזה לאכל ישנו", כלומר : שמצבו
 איתן ולא ירגיש את מר הגלות כאשר ירגישו
 כל בני ישראל. ויען רבא : „הכי תדעו כמה
 אשלח בסתר לשבור מלך ?" וגם אחרי
 דבריו אלה לא האמינו עוד תלמידי החכמים,
 כי גם הוא שותה מכוס התרעלה עם יתר
 אחיו הנענים יחד, והנה באו גדודי שבור-
 מלכא, ויבזו את רכוש רבא וילכו למו.
 פעם אחת בקש רבא את רפרס בר
 פפא תלמיד רב הונא, כי יספר לו דברים
 אחרים מהמעשים הטובים שעשה רב הונא.
 באחרית הדברים ספר לו רפרס, כי דרך
 רב הונא היה לפתוח את דלת ביתו בעת
 אכלו, ולצוות את עבדיו, לקרוא לכל
 עובר ברחוב לאמר : „כל הצריך לאכל יבוא
 ויאכל !" ויען רבא : „את כל צדקות רב

הונא אוכל גם אני לעשות, אך את הדבר
היה לא אוכל עשותו, כי רבים הם בני
חיל המלך אשר במחוזא, ולוא נתן רשות
לכל איש לבוא אל ביתו לאכל, כי אז באו
אנשי צבא הפרסים, ויאכלו את כל רכושו
פעם אחת.

גם בארץ יהודה לא הוטב מצב בני
ישראל בימי רבא. הקיסר הרשע קונסמנציום
הציק ליהודי ארץ הקדש מאד, הישיבות
הלכו הלך ודל, רבים מחכמי התורה שם
ירדו בבלה, והם הידועים בשם: „נחותי
מערבא“, והנשארים בארץ מהרו לאסוף את
כל התורה שבעל פה, שנמסרה להם ממות
רבי יהודה הנשיא הראשון, והיא: באור
המשניות, ואת הבאורים האלה קבצו בקבץ
אחד, ויקראו לו „תלמוד“, והוא „התלמוד
הירושלמי“. מלבד העניות הרוחנית גברה
ביהודה גם העניות החמרית, כי נאנחו
האמללים תחת עול נוגשיהם, ויחלו בני ציון
היקרים לעזב את ארץ חמדתם, ויקחו כלי
גולה, וילכו אל אשר הלכו. והארץ, אשר

היתה לפנים זבת חלב ודבש, נהפכה לאט לאט לשמה ושאה.

כמה כח הרצון, כמה חכמת לב דרושים היו לאיש, אשר עמד אז בראש עמי, לעורר את רוח האמה לבל יתמוטט להגלי הצרות הרבות אשר סבוב מכל העברים, כאשר התאונן רבא במר רוחו, בראותו צרות עמו הנדכא: "כל יום ויום קללתי מרובה מחברו", "כמו שנאמר: בכקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן בקר"; ובעת הרעה הזאת לא מצא רב: השועה יותר גדולה ונכבדה, שתוכל להשיג את העם במצבו המר, ושתוכל להצילו מבליון, מהתורה ולמורה בהלכה ואגדה, כאשר הוסיף לאמר: והעולם על מה הוא עומד? (כלומר עולם ישראל מה זכות קיומו?) על קדושת סדרי פרשיות התורה, ועל "אמן יהא שמו רבא", שעונים הבאים לשמוע דרישת החכם באגדה. כלומר: רק זכות התורה, שלא תשכח מפי בני ישראל, היא תסמכם ותעידכם.

רבא היה מהאנשים, שלא חשעו לתפש מרובה,

ביראם פן גם המעט לא ישיגו. הנה אמר
 רבי שמעון בן יוחאי, שאפילו לא קרא
 אדם אלא קריאת שמע ערבית ושחרית
 קים מצות לא ימוש ספר התורה הזה מפיו.
 ועל זה הוסיפו לאמר, "ואסור לאמר המאמר
 הזה באוני עם הארץ", פן יסתפק רק
 בקריאת שמע, ולא יגדל בניו לתורה. אבל
 רבא אמר להפך: "מצוה לאמרו בפני עם
 הארץ", כי אם ידע, שגדול שכו בגלל
 קריאת שמע לכדה, ישתדל ללמד את בניו
 תורה, למען יקבלו שכר עוד יותר גדול. —
 מאז מעולם, בכל הממלכות והעמים,
 התאמצו הממשלות להרים קרן האנשים,
 המקדישים חייהם לעסק בחכמה ובמדעים
 ולעשות למו הנחות. כן הדבר נוהג גם
 בימינו. והטעם פשוט, כי העסק בחכמה
 דורש, שיהי האיש העוסק בה חפשי מדאגות
 החיים. וכבר אמרו חכמי המשנה: "כל המקבל
 עליו עול תורה מעבירין ממנו עול דרך
 ארץ"; אולם ההמון, שלא ידע להזקיר ערך
 החכמה ונחיצותה לתקון העולם, יכעס על
 החכמים. בראותו איתם הפשים ממס ומעבירות

הצבור, המוטלת על יתר האנשים. בימי
 רבא עלתה תלונת ההמון על החכמים מאד.
 וירא זאת רבא, וישתדל בהרשותו להשקיף
 את רוח העם ולהבינם בינה, כי כן דורשת
 טיבת הלאס. והחכמים נהנו בימיו מהפש
 רב ומהנחות גדולות, אשר התאמץ רבא
 להשיג בעדם, והודות לעמלו זה לא נסתמו
 מעינות החכמה בכבל. —

ג.

ננהג היה בכבל, כי בחביא תלמיד
 חכם את סחורתיו השוקה, צוו השוטרים
 והמשגיחים על סדרי השוק, לבל יעזו איש,
 למכר את סחורתו ממין הסחורה, שהביא
 החכם, עד אשר מכר החכם את כל הסחורה,
 ומובן, כי בלי התחרות הרויח החכם כסף
 רב. וגם רבא תורה החזיק אחרי ראש
 הגולה, שצוהו לבדק את הסוחר החדש,
 שהביא מעיר נהרדעא למחוזא גרונרות
 (=תאנים יבשות) למכור והאיש ההוא היה
 רב דימי מנהרדעא, חכם גדול מתלמידי רב
 יוסף. וישלח רבא את רב אדא בבי אהבא

השני תלמידו , לזהות על קנקן (=לבחן) רב דימי . ויבוא רב אדא , ויציע לפניו שאלה מזוזה מאד , בדרך בעלי הפלפול , ולא ידע רב דימי מה לענות , וילעג לו רב אדא , ולא נתן לו הזכות למכר את סחורתו לבדו בלי התחרות . ומובן כי הפסיד רב דימי כסף בעסקו זה . אמנם בהרעה שהגיעה לרב דימי לא אשם רבא , שהיה איש טוב וענו וחפץ בהצלחת החכמים , כי אם שלוחו רב אדא בר אהבה השני , שהיה איש ריב ומטיח דברים נגד חכמים גדולים ממנו .

רבא התיר לחכמים הבאים למקום , שאין יודעים שם אותם וחכמתם שיודיעו לבני המקום , כי חכמים הם , ולא תחשב זאת להם לגאווה ולהתפארות , ויוכיח את אמתת דבריו מדברי עובדיה , שר אחאב מלך ישראל , שאמר על נפשו לאלהיו הנביא : „ועבדך היה ירא את ה' מנעוריו" . וכן בבוא החכם אל בית המשפט לדון יוכל לאמר : תלמיד חכם אני ואת משפטי שפטו בראשונה . הוא אמר : „מה כהן נוטל חלק בראש , אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש" . גם התיר

רבא לחכמים לאמר לבני עדתם: לא נתן
 מס המלך. ואם אחד פקידי המלך ידרש
 מס מהחכם, טוטר להחכם לאמר לפקיד:
 „עבד אחר הכהנים הפרסים אני, ולא עלי
 לשלם מס“. כי חק היה בפרס, שהכהנים
 הפרסים עובדי האש ועבדיהם חפשים משלום
 מס. אין זאת כי אם גרולה היתה שם מכסה
 המס, עד כי אלץ רבא להתיר לחכמים
 לרמות את פקידי המלך, למען המלט
 משלום מס.

באחת מדרשותיו התאמץ להוכיח, כי
 אסור להטיל מסים על החכמים, באמרו:
 „מפני מה נענש אסא מלך יהודה (שחלה את
 רגליו לעת זקנתו)? מפני שעשה אנגריא
 (=עבודת הצבור) בתלמידי חכמים, שנאמר:
 והמלך אסא השמיע את כל עם יהודה
 אין נקי“.

אין קץ להתהללות והתשבחות, שפור
 רבא לתלמידי חכמים, וירם את מעלתם
 תחת לשונו בדרשותיו הוא דרש: „מהו
 שכתוב בשיר השירים „לכה דודי נצא השדה,
 נלינה בכפרים“ נשכימה לכרמים, נראה אם

פרחא הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים,
 שם אתן דודי לך? אמרה כנסת ישראל לפני
 הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! אל
 תדינני כיושבי כרכים, שיש בהם גול ועריות
 ושביעת שקר, אלא נצא השדה – בא ואראך
 תלמידי חכמים, העוסקים בתורה מתוך
 הדחק. נלינה בכפרים – אל תקרא „בכפרים”
 אלא „בכופרים” – אראך עמים שהשפעת
 עליהם טובתך, והם כפרו בך נשכימה
 לכרמים – אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות;
 נראה אם פרחא הגפן – אלו בעלי מקרא; פתח
 הסמדר – אלו בעלי משנה; הנצו הרמונים –
 אלו בעלי הגמרא. שם אתן את דודי לך –
 אראך כבודי וגדולת שבח בני ובנותי. בדרשתו
 זאת הראה, כי גאון ישראל ותפארתו היא
 התורה ולומדיה. וכן אמר: וכמה סכלים
 הם שאר בני האדם (= עמי הארץ), הקמים
 מפני ספריתורה ואינם קמים מפני אדם גדול!
 הן בתורה כתוב: ארבעים (מכות) יכני
 (השופט את הרשע), ויבואו החכמים ויחסירו
 אחת, כי הורו, שאין להכות את הנאשם,
 כי אם שלשים ותשע מכות. ומזה הלא

נראה, גדול החכם מספר התורה, אם יש בכחו לשנות מה שכתוב שם.

רבא היה אומר: „האיהב חכמים יהו לו בנים חכמים, המוקיר את החכמים יהו לו חתנים לוקחי בנותיו חכמים, והירא מפני החכמים הוא בעצמו יהיה תלמיד חכם; ואם איננו יודע ספר, יהיו דבריו נשמעים בעירו כדברי החכמים” כלומר בני עירו יכבדו אותו וישמעו בקולו. ורבא כמו פיו הודה לאמר: הנן עלי הזכות, כי כאשר בא לפני משפט אחד החכמים עם איש אחר לא נתתי שנת לעיני, עד אם מצאתי זכות לתלמיד החכם, למען הצדיקתו בדין. במדה רבה כזאת גדלה אהבתו לחכמי התורה! ואהבתו זאת כסתה על איזו פשעי החכמים, וישתדל להצדיק את מעשיהם ומדותיהם גם הלא טובים בעיני ההמון, באמרו: „זה שתלמיד חכם ירגז ויקצף בדבריו, הוא יען כי דברי התורה בוערים בקרבו, שנאמר: הלא כה דברי כאש נאם ה'”.

את החכמים המשיל רבא להורע, הטמון תחת גושי העפר, אשר אם יחל

לבצבץ ילך הלך ובצבץ, כן גם החכם,
 אם כבר יצא שמו לתהלה, אז יוסיף לגדל
 הלך וגדול. הוא הראה יתרון התלמיד-החכם
 על עם הארץ בדרשה זו, שדוש בדברי
 קהלת: "הוי קרוב לשמוע דברי חכמים",
 שאם חוטאים מביאים קרבן ועושים תשובה.
 "ואל תהי ככסילים", שחוטאים ומביאים
 קרבן ואינם עושים תשובה. "כי אינם יודעים
 לעשות רע", אם כן צדיקים הם!
 אלא – אל תהי ככסילים, שחוטאים
 ומביאים קרבן, ואינם יודעים, אם על
 טובה הם מביאים, או על רעה הם
 מביאים. אמר הקדוש ברוך הוא: בין טוב
 לרע אינם מבחינים, קרבן לפני מביאים!
 כונת דרשתו זאת היא, כי האיש היודע רק
 את התורה שבכתב לא יוכל לדעת, איך
 לקיים את מצוותיה לכל חקותיהן, ואם כן
 לא ידע גם בעברו על אחת מהן, ולא יעשנה
 כחק וכדת. לכן עליו לשמוע לדברי חכמי
 התורה שבעל פה, והם ידריכוהו במעגלי
 התורה ולא תמוטנה רגליהם.

בדרשותיו ובשיחותיו התאמץ רבא

להרים מעלת תורה שבעל פה. בכוא לפניו
שאלה משאלות מרפה מבית בנימן הרופא
במחוזא, הוא הבית שלעג תמיד לעמל החכמים
ולתורתם, ראה רבא, אם כשרה היא
השאלה, ואמר לבני בנימן, "ראו בהתירי לכם
עורב" (אכשיר לכם את המרפה). ואם ראה,
כי מרפה היא, ואמר להם: "ראו באסרי
עליכם יונה" (בהכשירי לכם את המרפה על
פי דין התורה). -

הוא דרש דברי קהלת: "ויותר מהמה,
בני, הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ,
ולאג הרבה יגיעת בשר" לאמר: "הזהר
בדברי סופרים יותר מדברי תורה, שהללו,
בדברי תורה, יש בהם עשה ולא תעשה,
והללו, בדברי סופרים, כל העובר עליהם
חייבים עליהם מיתה. שמא תאמר אם יש בהם
ממש, מפני מה לא נכתבו? אמר קרא: עשות
ספרים הרבה אין קץ ולאג הרבה יגיעת
בשר-כל ההוגה בהם מועם מעם בשר (מתקים
וערבים כבשר)".

אמנם רבה. היתה אחת. רבא אל
 תלמידי החכמים, אך אהבתו אל התורה
 והמעשים הטובים היתה עוד יותר יבה
 מהראשונה. הוא דרש דברי התורה: "ערץ
 כמטר לקחי, תול כמל אמרתי" לאמר: אם
 תלמיד חכם הגון הוא (איש ישר) – כמל,
 ואם לא – עורפתו (=הרגהו) כמטר". וכן נראה
 השקפתו על החכמים במאמרו הקצר: "כל
 תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד
 חכם".

הוא הטיל על החכמים להתרחק מלצנות
 ומקלות ראש, באמרו להם: "בבקשה מכם
 שלא תתלוצצו, לבלי יבואו יסורים עליכם",
 כי דעתו היתה כדעת רבי אלעזר, שאמר:
 "כל המתלוצץ יסורים באים עליו, שנאמר:
 ועתה אל תתלוצצו, פן יחזקו מוסריכם".
 השקפתו זאת נובעת ממאמרו, שאמר בדבר
 למוד התורה, שצריך האדם לשים לב לתורה
 היטב, כי לא בנקל ישיגנה. "מפני מה
 נענש דוד?" אמר רבא: מפני שקרא לדברי

תורה זמרות (=שחשב למוד התורה לעבודה קלה) , שנאמר זמרות היו לי חקיק בניה מגורי אמר לו הקדוש ברוך הוא : דברי תורה , שכתוב בהם : התעיף עיניך בו ואיננו (=הנשכחים מהר) אתה קוראם זמרות ! הנני מכשילך בדבר , שאפילו תנוקות של בית רבן יודעים אותו , שנאמר : ולבני קהת לא נתן (עגלות) , כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו , והוא (=דוד) הביא את הארזן בעגלה" .

לפי דעתו , רק האיש השוכח את צרכיו ועניניו , ולא ישים אליהם לב , ומקדיש עצמו לתורה , הוא יוכל להשתלם בלמודו , באמרו : "במי אתה מוצא סדרי תורה (=שהתורה מסדרת בזכרוננו) ? במי שמשים עצמו אכזרי על בניו בעורב ; כמו רב אדא בר מתנה בלכתו לבית המדרש אמרה לו אשתו : ומה אעשה להמך ? (=במה אכלכלם ?) ויאמר לה : יש קורמים (=סוף רך) באגס ! " כלומר : יאכלו עשב . —

רבא שלח את רב יוסף בנו ללמד בבית מדרש רב יוסף רבו , ויצוהו להסתופף

שם שש שנים. ותעברנה שלש שנים, ויהי בערב יום הכפורים, ויאמר רב יוסף בר רבא: אלכה אל בני ביתי, ואראה בשלומם. וישמע רבא, וילבש בגדו, ויצא לקראת בנו, ויאמר אליו בלעג: "יונתך נזכרת!" ומרב קצף, שקצף על בנו על עזבו בית מורו, ומרב חרפה ששבע אז בנו, שכחו שניהם לסער לבם לפני הצום.

הוא הטיל לחובה על התלמיד חכם, אשר מורו לא יסביר לו פנים, ועל כן קשה עליו תלמודו, שישתדל לפים את מורו, למען ישים המורה לב אליו. ואלה דברי רבא: "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברול – בשביל רבו, שאינו מסביר לו פנים, שנאמר: "והוא לא פנים קלקל", מה תקנתו? ירבה עליו רעים (=לפיוסו) שנאמר: וחילים יגבר; "ויתרון הכשר חכמה" – "כל שכן אם הוכשרו מעשיו בפני רבו מראשיתו". כונתו, שיתאמץ התלמיד למצוא חן בעיני מורו.

גם הורה רבא את המורים איך להתנהג עם התלמידים, בלמדם אותם תורה, למען

יעשו חיל . הוא יעצם לקבוע עתים , אשר בהן יבואו התלמידים לשמוע את לקחם , כי אם אין זמן ללמוד , אז אין גם לב התלמיד אליו . ויסמך רבא את דעתו זאת על דברי משלי : „ומודע לביתה תקרא – עשה מועדים לתורה” . –

הוא נתן היתרון למורה , המתאמץ ללמד את תלמידו תורה הרבה , אף אם איננו שומר לשונו משגיאה , על המורה הנוהר בלשונו , שלא להוציא שגיאה מפיו , אבל איננו מרבה ללמד . לפי דעתו – העיקר הוא רבוי הלמוד , והשגיאות אשר ינחל התלמיד , מעצמן תכלינה , ולא תשארנה בלבו , כאשר יגדל ויקנה חכמה , לשפט מיישרים על דבר חכמה .

המורה מחויב , לפי דעת רבא , ללמד את התלמיד את הלמוד , אשר יבחר האחרון , אם יחפץ המורה , כי ישמע תלמידו לקחו בחפץ לב , ולא יוכל המורה , למשל , ללמדו מסכה זו , אם בחר התלמיד במסכת אחרת ! לעולם ילמד אדם במקום שלבו חפץ , שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו” , –

גם את התלמיד יעץ לשום בראשונה
 לב ליצוי הלמוד ולא להפלפול, באמרו:
 „לעולם ילמד אדם תורה, ואחר כך יהגה,
 שנאמר: „ובתורת ה' חפצו", ואחר – „ובתורתו
 יהגה"; גם אמר: „לעולם ילמד האדם, ואף
 על פי ששוכח, ואף על פי שאיננו יודע
 מה הוא אומר". למען הבין את דברי העצה
 הזאת נחוץ לדעת, כי בימי רבא היו שמועות
 האמוראים הראשונים לא כתובות בספר, כי
 אם מסורות מפה לפה; ועל כן למען יקנה
 לו התלמיד השתלמות בתורה עליו לדעת
 על פה שמועות רבות, והדבר הזה לא יתכן,
 אם יאמר התלמיד לרדת בראשית למודיו גם
 לעמק הענינים ולהתפלפל. לכן עליו להתאמץ
 לרכוש לו שמועות רבות, ואחר. כאשר
 תהיינה שגורות בפיו יפלפל בהן. --

אולם עיקר הלמוד היה לפי דעת רבא,
 לא דעת הלכות רבות בלי פלפול, כי באמת,
 החקירה והדרישה בהלכות הן העיקר, רק
 שלפי השקפתו, לא יתכן להקדים את הפלפול
 להלמוד הפשוט. ולכן אמר: „כל ימי

עני רעים – זה בעל משנה, וטוב לב משתה המיד, זה בעל תלמוד".

ולא התורה בעצמה עם כל למודיה ופלפוליה היו בעיניו התכלית הרצויה. כי אם התועלת שתצא מהתורה. בפיו היה רגיל הפתגם הזה: "תכלית חכמה – תשובה ומעשים טובים. שלא יהי אדם קורא, ושונה, ובועט באביו ובאמו או במי-שגדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: ראשית חכמה ידאת ה', שכל טוב לכל עושיהם, תהלתו עומדת לעד. ללמודיהם לא נאמר, אלא לעושיהם – לעושים לשמה. וכל העושים שלא לשמה נוח להם שלא נבראו". –

עוד דרש רבא: "אם פריו יתן בעתו (אם מקים מה שמצוה התורה) עלהו לא יבל, ואם לא – על המלמד ועל הלומד הכתוב אומר: לא כן הרשעים, כי אם כמץ אשר תדפנו רוח". אמנם כח התורה גדול הוא מכח המצוה, אבל יען כי התורה מביאה את האדם לידי מעשה. וכן אמר רבא: התורה בעת שהאדם עוסק בה תגן עליו מפני היסורים ומצלת אותו מהיצר הרע;

ובעת שאיננו עוסק בה תגן עליו , אבל לא תצילהו . ומצוה בין בעת שעוסק בה , ובין בעת שאיננו עוסק בה , תגן עליו , אבל לא תצילהו .

ומה נעימים הם המאמרים האלה , שאמר רבא בשבח התורה , מלמדיה ולומדיה : „כל הגופים עמלים" , אמר רבא : „אשרי מי שזכה לעמל בתורה" . גם אמר : „גזר דין שיש בו שבועה (=שנשבע ה' לענוש את האדם) בזבח ומנחה אינו מתכפר , אבל מהכפר הוא בדברי תורה" . — „בתחלה נקראת התורה על שם של הקדוש ברוך הוא" אמר רבא : ולכסוף (אחרי למדו אותה) נקראת על שמו , שנאמר : „כי אם בתורת ה' חפצו , ובתורתו יהגה" . וכן אמר : „כל המלמד את בן חברו תורה , כאלו עשהו לעצמו , שנאמר : ועשיתם אותם , אל תקרא אותם אלא אתם" . את הלומד תורה ועוסק בה , יבטיח רבא , כי האלהים ימלא את כל משאלות לבו לטובה . בדרשו : „תאות לבו נתת לו — אימתי תאות לבו נתת לו ? בשעה שארשת

שפתיו כל מנעת סלה (=בשעה שאיננו נמנע
מלעסוק בתורה) " . —

ה.

מדות טובות ינעלות קננו בנפש רבא .
הוא היה ענו ושפל ברך , כאשר נראה
ממאמרו : „שלשה דברים שאלתי מאת
האלהים , שנים נתנו לי ; ואחד לא נתן לי :
שאלתי חכמת רב הונא ונתנה לי ; עשר רב
חסדא — ונתן לי , אך ענות רוח רבה בר
רב הונא לא נתנה לי" . וזה דרך כל ענוי
רוח לאמר על נפשם , כי אינם ענוים . הוא
זכר תמיד את למוד רב יוסף מורהו , כי רק
לענוים נתנה התורה , וכאשר כעס עליו רב
יוסף בא רבא אליו בערב יום הכפורים ,
ויפיסהו למחל לו , ואז הזכירהו רב יוסף
עוד פעם את תורת מוסרו , ורבא כתלמיד
מקשיב שם תמיד את הדברים ההם לנגד
עיניו ולא שכחם . את רב מדת ענותו נראה
מתפלתו הקצרה , שהתפלל תמיד אחרי תפלת
שמנה עשרה . באמרו : „אלהי ! עד שלא

נוצרתני איני כדאי, ועכשיו שנוצרתני – כאלו לא נוצרתני. עפר אני בחיי, קל וחמר במיתתי. הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלמה. יהי רצון מלפניך, שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מ"ק ברחמיך הרבים, אבל לא על ידי יסורים וחלאים רעים".

הצדיק הזה, הגדול בעמו קרא את נפשו – חוטאת, ויחשב בעיני עצמו לעפר ואפר! וכן דרש: "בשכר שאמר אברהם אבינו: "ואנכי עפר ואפר", זכו בניו לשתי מצות".

את הישר והאמת הרים רבא תחת לשונו, הוא אמר: "לא חרבה ירושלים, עד שפסקו ממנה אנשי אמנה, שנאמר: "שוטטו בחוצות ירושלים, וראו נא ודעו, ובקשו ברחובותיה, אם תמצאו איש, אם יש עושה משפט, מבקש אמונה, ואסלח לה". הוא העיר על מאמר החכמים, שאמרו, כי "תלמיד חכם שעבר עברה בלילה, אל תהרהר אחריו ביום, שמה עשה תשובה" ויוסף ויאמר: "במה דברים אמורים – בדברים שבגופו, אבל בממון (אם חטא בגזל או במרמה בצע) – עד אשר ישיב את

הכסף לבעליו". גם ממקרה זה נוכח מה גדלה ישרת לבו. פעם אחת בא לפניו איש אחד ויאמר: "שר פרסי פלוני אמר לי: הרג את פלוני ואם לא ואהרגה אני אותך". ויען רבא: "יהרגך השר, ואתה אל תשפך דם האיש הנקי ההוא, כי מאין נודע לך, שדמד אדום יותר, אולי דם האיש ההוא אדום יותר?".

הוא הרים את מעלת שמואל הנביא על מעלת משה רבנו, באמרו: "גדול האמור בשמואל, ממה שנאמר במשה. הן במשה כתוב: ולא חמור אחד נשאתי מהם – אפילו בשכר, אבל בשמואל אפילו ברצון לא שכר, שנאמר: ויאמרו: לא עשקתנו, ולא רצותנו, ולא לקחת מיד איש מאומה". מזה נראה, מה נכבדה בעיני רבא ההתרחקות מכל דבר בצע. וכן דרש: "בשכר שאמר אברהם אבינו, אם מחוט ועד שרך נעל" וכו' בניו לשת" מצות". –

כראש האמה שם רבא לבו אל כלכלת עמו, ויכריח את האנשים העשירים לתת

צדקה לעניים, וגם החכמים, החפשים,
 ככלל, משלום מסים, לא נקו, ויאלצו
 לתת כסף לקופת הצדקה. והתלמוד יספר,
 כי אכף רבא על רב נתן בר אמי, אחד
 החכמים העשירים, שהיה כפי הנראה קמין,
 ויוציא מידו ארבע מאות זוזים לצדקה.
 ולעמית זאת שם עיניו, לבל יפלו
 העניים למשא על העדה. ופעם אחת בא
 אליו איש עני, וישאלהו רבא: "במה אתה
 סועד תמיד את לבך?" ויען העני: "בתרנגולת
 פטומה ויין ישן". אז שאלהו רבא: "האם
 אינך ירא להיות למועקה על העדה?" ויקרא
 העני: "הכי משלהם אני אוכל?" משל
 האלהים אני אוכל, כי למדנו: עיני כל
 אליך ישברו, ואתה נותן להם את אכלם
 בעתו, "בעתם" לא נאמר, כי אם "בעתו";
 פלמד שכל אחד ואחד הקדוש ברוך הוא
 נותן לו פרנסתו בעתו". בין כה וכה באה
 אחות רבא, שלא ראתה זה שלש עשרה
 שנה את פני אחיה, לראות בשלומו, ותביא
 אתה תרנגולת פטומה ויין ישן. וישתומם רבא

על המקרה הזה ויאמר לעני: "צדקת, קום אבל!".

כאשר בא לפניו איש פרסי, ויחפץ להמכר לו לעבד, לא אבה רבא לקנותו באמרו: "ויהיו עניים בני ביתך" אמרו החכמים, כלומר: טוב לכלכל עניי ישראל למען ישרתוני מקנות עבד עכו"ם. גם הוסיף משלו על המאמר: רעות רבות וצרות, "זה הממציא מעות לעני בשעת דחקו" (ולא קודם) ויאמר: "זה שאומרים בני האדם: "הכסף לקנות הבואה לא נמצא, ולהפסד ימצא". —

הוא באר את כונת המשנה האומרת, שמצות בקור חולים אין לה שעור, לאמר: "אפילו מאה פעמים ביום". ויביע בדברים קצרים את השקפתו על מדת החסידות, באמרו: האיש החפץ להיות חסיד יקיים דברי "אבות" כלומר: יתנהג על פי הורת המוסר הכתובה במסכת "אבות", תורה, שאין דוגמה בכל אמונה ודת.

גדולה היא אהבתו אל אמתו. הוא השתדל תמיד ללמד זכות על כנסת ישראל, גם

על רשעיה ועוברי עבירה שבה, באמרו: "מהו שכתוב: „אהבתי כי ישמע ה' קול תחנוני" ? אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם אימתי אני אהובה לפניך ? בזמן שאתה שומע את קול תחנוני. „דליתי ולי יהושיע" אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם! אף על פי שרלה אני מן המצות – לי נאה להושיע! וכן דרש: „ומי בז ליום קטנות ? אלו קטנים בני רשעי ישראל (המתים בלדותם), שמכובדים דין אביהם לעתיד לבוא. אומרים לפניו: רבנו של עולם! מאחר שאתה עתיד להפרע מהם (מהאבות), למה הקהית שניהם בנו (צערקם במותנו) ? – השקפיתו על חיי המשפחה נוסדו על טהר המדות ועל אהבת השלום. הוא הטיל על כל איש לישאת אשה ולא לשבת פנוי כל ימיו. ויעלף את מיסרו זה בדמיון ההגדה באמרו: „עד עשרים שנה, (משנות האדם בבחרותו), יושב הקדוש ברוך הוא ומצפה לאדם מתי ישא אשה. כיון שהגיעו עשרים שנה, ולא נשא, אומר: הפחנה עצמותיו

של אותו האיש". וייעץ רבא את האיש,
 כי ישים לב ליחש משפחת האשה, באמרו,
 כי "הנושא אשה, צריך שיבדק באחיה,
 שנאמר: ויקח אהרן את אלישבע בת
 עמינדב אחות נחשון. ממשמע שנאמר בת
 עמינדב אינני יודע שהיא אחות נחשון?
 מה תלמוד לומר: אחות נחשון? מכאן
 לנושא אשה שצריך לבדק באחיה".

בהקירו שלום המשפחה, צוה לגרש
 את האשה הרעה, הממדרת חיי האיש. הוא
 אמר: "אשה רעה מצוה לגרשה, שנאמר:
 גרש לץ ויצא מדון, וישבת דין וקלון". -
 כמה טובה אשה טובה, שהכתוב משבח:
 מצא אשה מצא טוב. וכמה רעה אשה רעה,
 שהכתוב מגנה: ומוצא אני מר ממות את
 האשה". עוד מוסיף רבא לאמר: "כמה
 טובה אשה טובה, שהתורה נמשלה בה,
 וכמה רעה אשה רעה, שהגיהנום נמשל
 בה!" -

מאהבתו את השלום קבל פעם אחת
 מאיפרא הורמיו, אם המלך, עגלה משלשת,
 להקריבה קרבן לאלהי ישראל, אף כי אין

מקריבים קרבנות אחרי חרבן הבית, ומה גם בחוץ לארץ. פעם שנית קבל ממנה ארבע מאות שקלי זהב, ויחלקם לעניי הפרסים למען עשות נחת רוח להאשה הגדולה הזאת. גם התנהג בידירות עם פרסי אחר, בר ששך שמו, ויגש לו מנחה ביום הולדתו. הוא כבד מאד את רב יוסף מורהו, עד כי בצאתו מאת פני רב יוסף לא הרהיב עז בנפשו לפנות ערף וללכת לדרכו, אך הלך אחורנית, עד נגפו את רגליו, ודם נזל מהן. וישמע רב יוסף הדבר הזה, ויברך את רבא שירום ראשו על כל בני העיר. ולעמית זאת על כבודו הוא מחל תמיד, כאשר נראה מצואתו, שצוה את רב פפא ואת רב הונא בר רב יהושע, שהיו מקמני תלמידיו, וגם אנשים לא גדולים בתורה. הוא צוה אותם, שאם יביא אחרי מותו לפניהם פסק דין שכתב הוא לבעלי הדין, והפסק לא ימצא חן בעיניהם, אל יורו הלכה ממנו. מזה נראה מה ענו היה המורה הגדול הזה, בצוותו אותם לבלי ישענו על

הכמתו ולא יאמננו בו, אם לא ידעו מעם
דבריו. —

רבא היה מאשר מאד בחיי משפחתו
כי אשתו בת רב חסדא אהבתו מאד, גם
היתה אשה נכבדה, והוא כבד אותה,
ויאהבנה, וישמע המיד לקולה, וגם בענין,
שנגע בהלכה הטה און לאמריה. היא ילדה
לו בנים אחדים, שהיו גם הם גדולי תורה,
אם כי לא כאביהם. —

רבא מת אחרי ישובו ראש בשיבת
מחוזא ארבע עשרה שנה, ויהאבל עליו כל
העם אבל גדול, או כאשר תאמר ההגדה
בסגנוניה, כי שתי הבנות, אשר הגשר הנמני
על פני נהר חרקל נשען עליהן, קרבו זו
לזו. ואמנם אבל מר צריך היה להיות ליהודי
כבל ולחכמיהם, כי איש גדול כמהו אשר
י אחד בקרבו תורה וגדולה, ואשר יהיה לאור
עמו, להאיר לפניו הדרך, לא רק בדור
ההוא, כי אם אלפי שנים אחרי מותו, לא
קם בישראל עוד עשרות שנים. —

לג.

רבי יהודה הנשיא (השלישי) והלל השני בנו

א.

ויהי אחרי **שנה** רבי יהודה הנשיא
השני, חברו של רבי יוחנן בן נפחא, ויעל
על כסא הנשיאות רבן גמליאל הרביעי בנו.
על אדות הנשיא הזה לא יספר הרבה
בתלמוד, כי אדם קטן היה, עד כי האמורא
רבי אבהו אסר עליו פעם אחת דבר המותר
על פי הדין, ויעש זאת רק מיראו להתיר
לרבן גמליאל, אשר איננו יודע תורה, דבר
זה, פן יתיר הנשיא אחרי כן לנפשו גם דבר
האסור על פי הדין באמת, כי אם אין דעה,
הבדלה בין אסור למותר מנין?

אמנם הוא ישב ראש בסוד הסנהדרין,
אבל קולו לא נשמע בחברה, כי בכל שאלה
ושאלה פנה העם רק אל החכמים חברי
הסנהדרין, אשר הם היו באמת מורי העם
ומאשריו; אליהם נשא העם את עיניו,

בירעו כי מהם תצא תורה ואורה לבית ישראל ,
והנשיאים שמו אז לבסרק למצב עמם המדיני ,
וירימו ממנו מסים לטובת מלכות רומא , וגם
לכלכלת ביתם הם .

אבל הנה קם לנשיא רבי יהודה השלישי
תחתיו , אשר גם הוא בשם „רבי“ סתם
יקרא , והוא היה כפי הנראה במקומות
אחרים בתלמוד , איש גדול בתורה מאביו ,
כי התעסק בשאלות הבאות אל בית המדרש ,
ואם כי כפוף היה לפני רבי אמי ורבי אסי
וחבריהם , אמוראי ארץ ישראל , אבל מעדות
אחד האמוראים , שהיה בימי אביו , שהעיד
כי רבי יהודה השלישי ישב בבית המדרש ,
ותבוא לפניו שאלה משאלות הריאה , ויפסק
רבי יהודה , אחרי הפכו את הריאה , וימצא
בה קורט דם , כי מרפה הבהמה , נוכח כי
בן תורה היה הנשיא הזה .

הנשיא הזה , מלבד היותו גם בעצמו
יודע תורה מעט , הוקיר ויכבד את חכמי
התורה , וידע את ערכם . הוא בקש את
רבי זירא הראשון , אשר היה איש ענו ושפל
ברך , כי יקבל סמיכה , בדעתו מה גדול

ערך חכם כזה לעמו ולארצו. ובכל שאלה משאלות הדת פנה רבי יהודה זה אל רבי אמי ורבי אסי. ובגלל המעלות הטובות האלה היה נכבד הרבה יותר מאביו.

מלבד זאת ראוייה היא פעולה אחת של הנשיא הזה להזכר בפי הדורות הבאים, והיא - דאגתו למצב חנוך הבנים. הוא שם לבבו, כי יהיו בתי ספר לילדים בכל ערי ישראל, ובתי מדרש לבני הנעורים להוסיף חכמה ודעת התורה; וישלח את רבי אמי ואת רבי אסי, ורבי חייא בר אבא עמהם לצאת בכל ארץ יהודה, לראות ולהתבונן אל מצב השכלת העם, ובכל מקום אשר לא היה בו בית ספר, השתדלו שלוחו אלה, להעיר את יושביו, לכונן אותו. בעברם בארץ באו אל עיר אחת, והנה לא מצאו שם לא בית ספר לילדים ולא בית למוד לבני הנעורים ויאספו את מנהיגי העיר, וישאלום: „היש לכם שומרי העיר?“ ויצוו המנהיגים להביא לפני החכמים - השלוחים את השומרים, הסובבים כלילות ברחובות העיר. ויקראו החכמים האלה בתמהו: „האלה

הם שומריכם ? " הן מחדרי העיר המה , כי רק מלמדי תינוקות ומורי בני הנעורים הם המה השומרים האמתים , כמו שנאמר : " אם ה' לא ישמר עיר לשוא שקד שומר ! " :

אולם זולת הפעולה הזאת הנכבדה באמת , אשר פעל הנשיא רבי יהודה השלישי לטובת עמו , לא נראה עוד כבוד ממשלה הנשיאות בקרב העם . כח הנשיאים ותקפם בשאלות קביעות החדש והמועדים ועבור השנים , אשר היו למו לנחלה מזמן רבן גמליאל הזקן , כמעט היו כלא היו . אמנם עוד קדשו את החדש על פי הראיה , אך החשבון כבר היה ידוע לרב החכמים , ואם צריך היה לקדש את החדש או לעבר את השנה , ואף כי העדים לא ראו את מולד הלבנה , צוו החכמים את העדים לאמר : "ראינו את המולד" , אף על פי שלא ראו , יען כי על פי החשבון ידעו החכמים ברור , כי המולד כבר היה . ופעם אחת חפץ רבי אמי , לקדש את החדש רק על פי הראיה , וישלח לו רבי יהודה השלישי לאמר : "דעו לכם , כי כל הימים , אשר חי רבי יוחנן

היה מלמדנו לאמר: "מא" על העדים (=מצוים אותם במפגיע) על החדש, שלא נראה בזמנו, לקדשו, אף על פי שלא ראוהו יאמרו: ראינו". מזה נראה, כי הנשיא בעצמו החל להרגיש, כי שמש נשיאותו החלה לערוב. —

כשלישים שנה נהו — יהודה השלישי. את נשיאותו. חמש עשרה שנות ממשלתו הראשונות היו בימים, אשר מלך דיקליטיוס, הקיסר הזה היה איש מדלת העם, ורק על ידי נבורתו וחכמת לבו עלה למעלה, עד אשר נבחר לקיסר רומא. הוא ירא פן תבחר עבודת האלילים מרומא, ועל כן רדף באף ובחמה את בני אמונת הנוצרים, ויאלצם להשתחוות לאלילי רומא, ויסגר על מסגרי את בתי תפלותיהם, וגם את הכותים — השמרונים — לא נקה, כי צוה אותם לזבוח זבחים לפסילי רומא ולהסך להם נסכים; אך את היהודים חנן ולא העבירם על דתם, כי כפי הנראה לא שנא את העם הזה; זולה פעם אחת קצף עליהם, כנראה, באשמה אינו שטנה, אשר באה לפניו, כי הם

מבזים את כבודו, ומכנים אותו בשם :
 „חזיר מיער“ . —

ויהי כשמוע הקיסר את דבר השטנה הזאת, ויצו להביא לפניו את רבי יהודה הנשיא השלישי, ועמו את כל חכמי ישראל אשר בטבריא, ביום השבת לפנות ערב. והקיסר ישב אז בעיר פמים, מהלך חמש פרסאות מעיר טבריא. וצו הקיסר הגיע לנשיא ביום הששי אחרי הצהרים. וישמע הנשיא ויתעצב אל לבו, כי נטל עליו או לחלל את השבת או לבלי עשות את פקודת הקיסר. והוא אז רוחץ בשרו לכבוד השבת במרחץ. ושם לפי מנהג הימים ההם היה לץ, אשר עבודתו היתה לשמח בהתוליו את לב הבאים שמה. ויאמר הלץ לפכח את צער הנשיא בדבריו לצנותו, אך התאמצות הלץ הזאת העלתה עוד יותר חמת הנשיא. אולם, לפי דברי האגדה, הצליחה ערמת הלץ, להוציא את הנשיא וחבריו ממצוקתם ולהביאם לפני הקיסר. ואחרי אשר שאל אותם הקיסר על דבר השטנה אשר כתבו עליהם, ואחרי אשר הצטרקו לפניו, נוכח

הוא לדעת, כי לא נמצא כל עול בהם,
וכי דבת שוא הוציאו עליהם לפניו, וישלחם
באהבה ובידידות אל עירם.

דבר השמנה הזאת יצא, כפי הנראה,
מהכותים, אויבי היהודים מימי עזרא ונחמיה.
ואחרי המקרה הזה שמו חכמי ישראל את
לבם לשכניהם הרעים האלה, ויחלו להתחקות
אחרי שרשי אמונתם ועבודתם את האלהים,
ויודע להם, כי הכותים לא עמדו בנסיון,
ויעבדו ויזבחו לאלילי רומא, וגם מיינם
נסכו לפניהם. ויגזר בית־דין של רבי יהודה
השלישי, אשר בו ישבו רבי אמי, רבי אסי
ורבי אבהו, לאמר, כי הכותים דינם כנכרים,
אשר לא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, לכן דבר.
ומאז נפרדו השמרונים מקהל ישראל בליל,
ויהי לעם אשר לו דת אחרת. —

פרוד שני העמיס האלה, הקרובים
זה לזה לפי רוח אמונתם, הרבה עז ותעצמות
לדת אחרת להתפשט יותר בארץ הקדושה
ולשוט משטרה אחרי כן גם ביתר ארצות
רומא ולהכניע לסוף החת ממשלתה גם את
רומא אחרי מות דיקליטינוס. וכמבע כל

נרדף , אחרי צאתו מן המצר , כמעט שיסוד
 העל , אשר העיק עליו , מעל צוארו , יתהפך
 להיות רודף אחרים , בן התנהגה גם הרה
 החדשה ההיא : כמעט שאפה רוח הפש
 והנה צרר אותה רוח קנאת הרה בכנפיו ,
 ותחל לרדף את בני ישראל ואמונתם
 באכזריות חמה . -

ב .

בימי הנשיא רבי יהודה השלישי הורע
 מצב בני ישראל יושבי יהודה החמרי ; מעינות
 הפרנסה דללו , חרבו ; טובי בניה יצאו אל
 ארצות אחרות , למצוא שם לחם לבני ביתם ;
 המסים והמצוקות , אשר סבלו אלה האמללים
 הנדכאים והנענים משכניהם הגוים , יושבי
 ארץ ישראל , אלצום לעזוב את נחלת אבותיהם
 הקרושה ולנוע אל אשר תשאנה אותם
 רגליהם . ויהי כאשר רבתה יציאת היהודים
 מארץ ישראל , ויאלץ הנשיא לשלוח מלאכים
 חוצה לארץ אל כל מושבות בני יהודה ,
 לגבות מהם את המסים לטובת בית הנשיא

וַיִּזְכְּרוּ. וְהָעַם בְּכָל מְקוֹמוֹת פְּזוּרָיו זָכַר חֲסָדֵי
רֹדֵד הַנְּאֻמִּים לִזְרָעוֹ, וְלֹא הָשִׁיב פָּנָי שְׁלוּחֵי
הַנָּשִׂיא רִיקִים וַיַּעֲנִיקוּם כְּפִי יִכְלָהֶם.

בֵּין הַשְּׁלוּחִים חָאֵלָה הָיָה גַם אִישׁ אֶחָד
וּשְׁמוֹ יוֹסֵף מִיּוֹשְׁבֵי מִכְרֵיא. הָאִישׁ הַזֶּה
הָיָה נִכְבָּד בְּבֵית הַנָּשִׂיא, וְגַם נִמְנָה מֵאֵת
רַבֵּי יְהוּדָה הַשְּׁלִישִׁי, לַחֲנֹךְ אֶת הַלֵּל בְּנוֹ
וּלְלִמְדָּהּ תּוֹרַת ה', אֲךָ בְּסֹתֵר לִבּוֹ פָּנָה יוֹסֵף
מֵאֲמוֹנַת הַיְּהוּדוֹת, וַיַּחֲשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת לָבוֹא
בְּבֵרִית הַחֲדָשָׁה. וַיְהִי הַיּוֹם, בְּנִסְעוֹ אֶל אַחַת
אֲרָצוֹת הַגּוֹיִם לְאַסּוֹף הַמַּסִּים, וַיּוֹדַע סוּדוֹ
לַחֲכָמֵי הַתּוֹרָה, כִּי הוּא בּוֹנֵד בְּאֲמוֹנַת
אֲבוֹתָיו, וַיַּחֲלֹ לְרַדְּפָהּ. וְאִזּוֹ הָסִיר יוֹסֵף
אֶת הַמַּסִּיּוֹת מֵעַל פָּנָיו וַיִּפְרֹד בְּגִלּוֹי מַהֲיֵהוּדוֹת.
וּבִקְצָפוֹ הָעֵז עַל עַמּוֹ, אֲשֶׁר יָצָא מִמֶּנּוּ,
וַיּוֹצִיא דְּבָרָה עַל הַנָּשִׂיא הַצַּעִיר, עַל הַלֵּל
הַשֵּׁנִי, אֲשֶׁר קָם תַּחַת רַבֵּי יְהוּדָה אֲבִיו,
בְּאִמְרוֹ כִּי לִבּוֹ גַם הוּא פּוֹנֶה מֵאַחֲרֵי
הַיְּהוּדוֹת, וְכִי נִכּוֹן הוּא לָבוֹא בְּבֵרִית הָאֲמוֹנָה
הַחֲדָשָׁה.

אֲבָל אִם נִתְּבוֹנֵן אֶל דְּרָכֵי הַלֵּל הַשֵּׁנִי
יֵאל הַפְּעוּלָה הַגְּדוּלָה וְרַבַּת הָעֵרֶךְ, אֲשֶׁר

עשה בימי נשיאותו , נוכח לדעת על נקלה
כי שקר בפי יוסף איש התהפוכות , איש
גם באמונתו החדשה הראה לכל , כי הפכפך
לבו וזרים דרכיו . אך למען הראות את
פחזות יוסף נחוץ לדעת איך פלסה לה האמונה
החדשה ברומא האלילית נתיב : אחרי
דיקליטינוס-דיקסר , אשר גזר לרדף ולהשמיד
את בני האמונה החדשה , עלה על כסא
רומא הקיסר קונסטנטינוס . הוא התחנך
באמונת רומא העתיקה , אך הוא ראה
ויוכח , כי לא יהיה לעבודת האלילים
כל מעמד בימים הבאים , כי נשחתה גם
בלתה יחד . לכן חשב מחשבות לתת מהלכים
בארצותיו לאמונה החדשה , אשר יסודותיה
יותר חזקים , ואם אפשר יהיה , גם לתת לה
ציתרון על כל האמונות האחרות ; אך בדעתו ,
כי לא בין רגע תעשה מהפכה רבה באמונת
ממלכה גדולה וכבירה ומנהגיה , הוציא
פקדה , אשר על פיה הרשות נתונה לכל
איש מאזרחי רומא , לקבל עליו כל אמונה
שירצה . ויבטל בפקודתו זאת את גזרת
דיקליטינוס .

בהוציאו דבר הפקדה הזאת נתן
לאמונה החדשה את היכלת לפעל את
מפעליה הראשונים—לרכש לה נפשות חדשות,
אשר תבאנה בבריתה. אולם לעמת זאת
אלץ קונסטנטינוס להכיר גם את זכות
אמונת היהדות ונושאי דגלה, המה הנשיא
והחכמים חברי הסנהדרין וחוני בתי הכנסת,
לפטרם משלום המסים וממעשרות הנשיא
הורם למעלת ראש כנסת ישראל אשר בכל
ממלכת רומא הגדולה, ושמות כבוד הרבה
נתנו לו מאת הקיסר: „נאור, מכבד, מהלל“,
והם התארים, אשר בהם נקראו גם הנציבים
שבמדינות רומא, הנחשבים למשני הקיסר.
אבל לא לעולם היה החסן הזה, והנזר
שעמרו בו את ראש הנשיא היהודי לא לדור
דור! מגמת לב קונסטנטינוס לא אחרת מהגלות,
אחרי אשר באו מאויי לבו, והאמונה החדשה
הפילה את עבודת האלילים ברומא למשואות.
אז החלו כהני האמונה ההיא: סליסטר
ברומא, פולוס מקונסטנטינופול ואיזיכירוס
מקסרין, מעיר מושב רבי אבהו, לדבר על
לב הקיסר להצר צעדי עם ישראל ואמונתו.

לפתע פתאם שנה שם אמונה עתיקה,
 אמונת היהדות, לשם "אמונת המועים", ושם
 העם העתיק, עם ישראל, החולך לאורה
 זה אלפי שנים, לשם, "בתת שוכחי אלהים".
 וצו נמרץ יצא מלפני הקיסר לצות על היהודים
 לבלי הכנים גרים אל תחת כנפי היהדות,
 והעובר על הפקדה הזאת ענש יענש קשה,
 וכל איש ישראל, אשר יערב את לבו להשליך
 אבנים בעברי טומר, אשר קבל עליו את
 האמונה החדשה, או לחרפתו שרף ישרף
 על המוקד. ולעמית זאת רבו אז מאד המסיתים
 והמדיחים את בני ישראל מאחרי אמונת
 אבותיהם, ויפתים לבוא בברית החדשה,
 וירבו להתוכח עם חכמי היהודים בשאלות
 האמונה. וחכמי התורה בראותם זאת נפל
 לבם בקרבם, ויחלו למעט בלמוד ההלכות,
 ולעמיתו הרחיבו את למוד ההגדה והדרשות
 בה. —

מאמרים רבים נפזרים בכל ספרות
 ישראל האגדית והמדרשית המראים לדעת
 מה קשה מאד היתה המלחמה הזאת, מלחמת
 האמונה לעם ישראל: "אמות העולם מונים

לישראל ואומרים : עד מתי אתם מומתים
על אלהיכם ? עד מתי תהיו נותנים נפשכם
עליו ? כמה צער הוא מביא עליכם ! כמה
בוזים , כמה יסורים הוא מביא עליכם !
בואו אצלינו ואנו עושים אתכם דוכסים,
אפרכים ושרי הצבא ! " בשפתי חלקות כאלה
השתדלו צוררי ישראל להדיח את היהודים
מעל דרך הקדש , אשר בה דרכו רגליהם
ורגלי אבותיהם , מאז הופיע ה' על
הר סיני .

בימים ההם הורמה העיר ביזנטיה ,
שנקראה אחרי כן בשם "קונסטנטינופול"
לזכר קונסטנטינוס-קיסר , ותהי גם היא
לעיר הבירה לרומא המזרחית ועיר רומא
העתיקה היתה לבירת רומא המערבית .
ההתחלקות הזאת היתה לא גמורה , כי אם
רק להקל את הנהגת המלוכה . רק באחרית
הימים נפרדו אחת מרעותה לגמרי . ההשגחה
העליונה , אשר עיניה תמיד לשמור את עם
ישרון האמלל מכליון חרוץ , היא אשר
הוציאה את ההתחלקות הזאת לפעולה , כי
מי יודע , אם נשאר שריד ופליט מיעקב

הקטן והדל, לולא נולדה הפריצה הזאת
בחומת רומא ואמונתה; מי יודע אם לא
בלעו כבר את בני ישראל, לולא התפוצצו
כחות שונאיהם, ובעת אשר רדפום אלה,
מצאו הנרדפים מחסה בצל אלה.

ולמרבבה הכעס אשר הכעיסו אה
היהודים עם הדמם, אספו הקיסר ויועציו
אספה רבה בעיר ניקאָא, ושם נאספו ובאו
הכהנים הגדולים מכל ערי רומא,
ויתקנו תקנות רבות, וביניהן תקנה אחת,
אשר השליכה בוז וחרפות על עם ישראל
ואמונתו. התקנה היתה בדבר היום הראשון
של חג פסחם, אשר חגגוהו לרוב ביום
אחד עם היום הראשון של פסח ישראל,
ועל כן אלצו גם בני האמונה החדשה
לשים לב תמיד לקביעות החדש, שיצאה
מלפני הנשיא ובית דינו בארץ ישראל.
ייהי באספה והיא, ויקרא קונסטנטינוס
בבזו ושאט נפש לאמר: "למה נלך אנחנו
בדרכי שנואי־אל אלה? (=היהודים). למה
נחג את חגנו הקדוש עמהם יחד? מה גדלות
העוה, כאשר יאמרו היהודים הנתעבים, כי

אנחנו לא נדע מתי לחג את חגנו בלתי
אם נעשה כמשפטם! " הדבר יצא מפי
הקיסר, וכל הנאספים הסכימו, לדחות את
חגיגת היום הראשון של פסחם ליום אחר,
ולבלי יחול עם היום הראשון של חג המצות
ובזה נתק גם החוט הדק שאגר את הדת
החדשה עם הדת העתיקה. -

אחרי כן הוציא קונסטנטינוס עוד
גזרות רעות על היהודים יושבי ארץ ישראל,
וביניהן - הגזרה הישנה, שכבר עברה
ובטלה, היא גזרת אדרינוס הצורר: לבל
יעיו איש ישראל לנשת אל שערי ירושלים עיר
הקדש, וכי לא יערב איש יהודי את לבו
למל את עבדו, ואם ימל יצא העבד לחרות.
והבהנים לא אמרו די בכל אלה, כי עוד
דברו על לב הקיסר, להטיל מס גם על
חכמי התורה, אך בניגע לדבר זה לא שמע
קונסטנטינוס לקולם ולא מלא חפצם, וגם
את יוסף איש טבריא הבוגד ענש ענש קשה,
על אשר הציק מאד את אחיו לפנים. -

ג .

ביחד עם מות רבי יהודה הנשיא השלישי מתו לאחד אחד גם חבריו , אשר ישבו בסנהדרין : רבי אבהו , רבי אמי ורבי אסי , ורבי זירא , כל אלה אשר נשאו את דגל תורת ההלכה , וישיבת טבריא הלכה הלך ודלה , ודורשיה מעטו . וירבו אז החכמים , אשר שמו מעינם באגדה , לדבר מעל במות בתי הכנסת אל העם ולעודד את רוחו , לבל ירד מטה מעקת אויב ומתנקם . הזקנים שבחכמי ההלכה בזמן הלל השני היו : רבי ירמיה ורבי חגי הוקן . רבי ירמיה היה יליד בבל . הוא שנא את הפלפול ת.ל.ת שנאה , ובהיותו בבבל התלוצץ תמיד בחבריו ושאל אותם שאלות מוזרות להתל בהם ולהרעיםם . ואמנם פעם אחת הוציאוהו מבית המדרש , על אשר הציע שאלה מעוררת צחוק לפני חבריו , והם נוכחו כי הוא יהתל במו ובחרודי פלפוליהם . ויהי כאשר בא רבי ירמיה לארץ אבותיו הקדישה , ותדבק נפשו ברבי זירא , אשר גם הוא יצא מבבל ונפשו

בחלה בלמוד הפלפול של החכמים הבבלים,
ודברי המורה הזה היו לרבי ירמיה בדברי
האורים. —

ורבי חגי הזקן, חברו של רבי ירמיה
היה גם הוא תלמיד רבי זירא. והיה האיש
נכבד ונשוא פנים בדורו. שני החכמים
האלה התעסקו עוד בתורת ההלכה, למרות
ידידתה, ויהיו עמודי ההוראה בארץ הקדושה
אהרי מות הדור השני של אמוראי ארץ
ישראל. ובאשוריהם אחיו תלמידיהם רבי
יונה, ורבי יוסי. גם החכמים האלה הצמינו
בשכלם הבהיר ובשנאתם להפלפול, ויתנו
היתרון להמשניות על התלמוד, ויורו הלכות
רק על פי דברי המשניות והבריתות, ולא
על פי חרודי הפלפולים. אמנם בכל ישר
הגיונם ובכל אהבתם לתורת התנאים הקדמונים
לא הגיעו בכל זאת במעלתם גם למוריהם:
לרבי זירא, לרבי אמי ורבי אסי, או לרבי
אבהו, ומה גם לרבי יוחנן וריש לקיש או
לרבי אלעזר בן פדת. הם לא יכלו למשך
אחריהם המון תלמידים, כאשר משכו
האמוראים הראשונים ההם. ושיבותיהם היו

כמעט דיוקת מאדם, וכל אשר חפץ להקדיש
חייו לתורה עוב את ארץ ישראל וירד
בבלה. —

ולרבי יונה היה בן גדול בתורה כמחר,
ושמו רבי מנא או רבי מונא. ויהי הוא
והברו רבי יוסי בר בון, או רבי יוסי בר
אבון, שני עמודי ההוראה בארץ ישראל אחרי
מרת אבותיהם. רבי אבון נסע פעמים
רבות מארץ ישראל לבבל, ויפץ את תורת
הבבלים בארץ הקדושה, וממנו קבל רבי
יוסי בנו את רוב ידיעותיו וספוריו על דבר
תורת בבל ומנהגי בני ישראל היושבים שם.
מלבד זאת היה רבי יוסי בר בון בקי בכל
ההלכות, אשר יצאו מפי האמוראים אשר
בארץ יהודה, ממות רבנו הקדוש הראשון
ועד ימיו.

ושני החכמים האחרונים האלה, רבי
מונא ורבי יוסי בר בון אספו את כל השמועות,
התורות וההלכות, אשר יצאו מבתי המדרש
אשר בארץ הקדש במשך מאה וחמשים
שנה אל קובץ אחד, ויקרא הספר הזה
בשם "תלמוד", ובמשך הימים נקרא בשם:

תלמוד ירושלמי", למען הבריל אותו
מהקובץ הגדול אשר נקבץ בבבל אחרי
עבור עוד שנים הרבה, ואשר נקרא בשם:
תלמוד בבלי".

ולא רק בשמו בלבד נבדל התלמוד
הירושלמי מהבבלי, כי אם גם בתכנו. פה
הכל בקצור נמִיץ, בלי שאלות ותשובות
מסבכות, בלי פלפולים, הכל פשוט וברור,
תחת אשר בהבבלי ילכד הקורא ברשת
הפלפולים מבלי צאת מהם, ועליו לקרוא
דפים רבים, עד אשר יבין את עמק ההלכה
גם בסגנון שפתם נבדלו זה מזה. אמנם
שפה אחת לשניהם – שפת ארם בלולה
מהמון מלים עבריות, יוניות, רומיות ועוד –
אך בכל זאת יש הבדל רב בין שני הסגנונים
האלה, ולאיש ההוגה רק בתלמוד בבלי
קשה מעט להבין את דברי הירושלמי.

העבודה הספרותית הגדולה הזאת
נעשתה באחרית ימי הלל הנשיא, בימים
אשר גברו הצרות, והעם היושב בארץ יהודה
נשקף אלי אבדן ונדודים, וימהרו החכמים
להציל את מחמדיהם, את נשמת אמתם,

לכל יגוע הרעיון אשר ~~ל~~ לפניו את לב
 הראשון שבהנאים , את מציל עמו בחכמתו
 הנפלאה , את רבן יוחנן בן זכאי , אשר
 יסד מקלט ללאם ישראל בעיר יבנה . הרעיון
 ההוא יצא עתה אחרי שנות מאות , לפעולה ,
 בימי אחד הנשיאים האחרונים , אשר בשלשלת
 רבן גמליאל הזקן . אם לקח הלל השני חבל
 גם הוא בפעולה הלאומית הזאת לא נודע ,
 אבל כפי הנראה לא התעסק הלל בעניני
 התורה , ואם כי ישב ראש בסנהדרין במנהג
 הנשיאים , אך זה היה רק מנהג כבוד ,
 שנהגו בו חכמי דורו , אולם דעתו לא
 נשמעה בסוד החברים . —

אחרי קונסטנטינוס ישב על כסא המלוכה
 קונסטנציוס . האיש הזה היה רוצח , הורג
 נפש אחיו וכל בני משפחתו , איש אכזרי לב ,
 אשר לא היה גבול למאויי לבו . בבואו
 להחסות בצל האמונה החדשה , החל לרדף
 את חכמי התורה עוד ביתר אכזריות וקנאה .
 רבים מחכמי ארץ ישראל הגלו מארצם
 הקדושה , על רבים מהם הוציא משפט
 מות , אך הם נמלטו מחרב נקמתו , ויעזבו

את ארץ אבותיהם. כל אלה הנמלטים שמו
פעמיהם אל ארץ בבל, כי שם ישבו מורים
לכסאות כבתו המדרש, מורים גדולים –
אביי ורבא, שני העמודים הראשים, אשר
עליהם נשען בית התלמוד הבבלי. בבוא
הגולים אל ארץ גלותם הביאו אתם הרכה
שמועות מאמוראי ארץ ישראל הראשונים,
ומהלכותיהם ומבאוריהם את המשניות. וכל
אלה הוסיפו לשכלל את התלמוד הבבלי
להרחיבו ולהגדילו. ביחוד נכבדה פעולת
„היורדים ממערב” – כאשר קראום כבבל –
בהמון ההגדות, אשר מסרו לחכמי התורה
שבבבל, ואשר מצאו להן אחרי כן מקום
בתלמוד הבבלי. –

מלבד אשר רדף קונסמנציוס הרשע
את החכמים, עוד הצר מאד לההמון, כי
שלל ממנו את הזכויות, שנתנו לו מאת
הקיסרים הראשונים, כי גם היהודים נחשבו
מאז מעולם לאזרחי רומא. ועל גזרת
קונסמנציוס, אשר גזר לבלי ימל היהודי
את ערלת עבדו, הוסיף הוא גם ענש מות.
וירעץ וירוצץ את העם הנדכא, וירב להשפיל

את רוח הלאם ואת רגש הכבוד אשר בלב
 ישראל, ויבדא עליו שקרים, ויחפא עליו
 דברים אשר לא כן, ושקריו ועלילותיו היו
 לממה זעם בירי אמות העולם להכות
 תמיד את נפש העם הנודד בגולה.

וסאת הצרות מלאה על כל אפסיה,
 כאשר בא גלום משנה־דקיסר לסוריא להלחם
 בפרסים. שלש שנים ישב גלום בארץ יהודה
 ובסוריא, הוא ואורסקינוס שר הצבא, ויאלצו
 את בני ישראל, לכלכל את אנשי הצבא,
 החונים שם. ורבי יונה, ראש ישיבת טבריא,
 אלץ להתיר לבני ישראל, לאפות לחם
 בשבת לצרכי חיל הרומאים, וגם ביום חג
 המצות אלצו היהודים להטפל באפית החמץ,
 להיות למזון לאנשי הצבא. ועם כל אלה
 לא אמר אורסקינוס די לכל רדיפותיו את
 היהודים, ויתאמץ לבזותם ולמרר את רוחם
 תמיד, וישרף ספר תורה, בכואו לעיר אחת
 מערי יהודה, ויטיל עליהם מסים כבדים
 מנשוא, כמו: מס התבואה, מס מכל בעל
 מלאכה, מלכד מס כסף לגלגלת, אשר היה
 נהוג מכבר.

או קצר כח העם הנענה לסבול עוד ,
 ויתעוררו יושבי העיר צפורי , ויקומו ויתנפלו
 על גדודי הרומאים שם , ויהרגום ויכוזו את
 נשקם . רוח המרד הזה אחז מהר את יושבי
 ערי דרום הקרובות לצפורי , וגם בערי
 יהודה והגליל . אך מרה היתה אחרית
 המתקוממים : לגיונות רומא חדשים באו ,
 ויהרסו ערים רבות ביהודה , ויהרגו את
 יושביהן , ויעשו נקמות בהם . הסנהדרין ,
 בטלה אז כליל , וחבריה נפזרו אל כל רוח .
 עד כי לא יכלו להתאסף ולעבֹר את השנה
 בחדש אדר , ולקבוע את יום חג המצות
 הקדוש מאד לכל בני ישראל . אז ראה
 הלל , כי באה העת לשום קץ למשרה ,
 אשר הושמה על שכם הנשיאים , מימות
 רבן גמליאל הזקן – קביעות המועדים
 והחדשים – וימסר את חשבון מולד הלבנה
 וקביעות שנות העבור לכל איש ישראל , עד
 כי גם האיש שאיננו מצוין בחכמת התורה
 והחשבון , אם הנהו רק יודע ספר מעט ,
 יוכל לכתב לו „לוח“ עברי לכל שנה שיחפץ ,
 יען כי החשבון שמסר הנשיא הלל השני קל ,

מדויק ופשוט מאד מאד , ומובן לכל בר-דעת .
והפעולה הלאמית הזאת , שיצאה מתחת ידו
רכשה לה שם עולם , אשר לא יכרת נצח ,
כל ימי היות עם ישראל עלי אדמות . -

ד

אחרי מות קונסטנציוס הצורך
יהודי ארץ ישראל ויתר הארצות, שתחת
ממשלת רומא , רוח דרור , וינוחו מעט
מהצרות הרבות , אשר תקפו אותם עת
ארפה מאד , בימי ממלכת שני הקיסרים
האחרונים . אחרי קונסטנציוס עלה על כסא
הקיסריות יולינוס עובד האלילים , הנודע
בשמו : "יולינוס הכופר" . הוא היה מושל
צדיק , איש אמת ובעל נפש עדינה , ירא
אלהי ישראל , אף אמנם על פי דרכו . הוא
גדל והנך לא ברוח דת עובדי האלילים ,
אך בבואו בימים כפר באמונה אשר בה
הנך , וישב אל עבודת האלילים , ויחשב
מחשבות לטהר את אמונת רומא העתיקה
מסיגיה . ויחמל יולינוס על עם יהודה ,

ויאמר לרפא את שכרם , לקומם הריסות הארץ הקדושה , להשיב לה כבוד הראשון ותפארת גדולתה , כאשר בהיותה ממלכה הפשיה ועול זרים טרם יעיק עליה .

ראשית מעשהו היה : להוציא פקדה נמרצה , לכל ירהבו הגוים ביהודים , לקרוא אותם בשם , "שוכחי אלה" . גם ערך מכתב מלא רוח אהבה וידידות אל הלל הנשיא , ויקראהו בשם : "אחי הנכבד" . במכתב הזה הבטיח הקיסר הצדיק רב החסד הזה , לעשות אך טוב וחסד לעם ישראל ולרומם את קרנו , אשר השפלה עד לעפר . ואל כל קהלות בני ישראל שלח אגרת אהבה ובשורה טובה , כי ישוב ויבנה את מקדש אלהי ישראל בירושלים . הוא הודה בפה מלא לפני העם המרדף הזה , כי לא בצדק ובישר התנהגו אתו הקיסרים הראשונים , בהטילם עליו מסים כבדים מנשוא נגד חקי ממלכת רומא , ובעצמו שרף יולינז את מגלות המסים , אשר מצא בגנזי חצר הקיסר , בעלותו על כסא ממלכתו . הוא אמנם מתאמץ להצדיק

במכתבו את קונסמנציום בעיני היהודים,
 לכל יזכרו את שמו לדראון עולם, וגולל
 מעליו האשמה ברדיפת היהודים, ומאשים
 את רואי פני הקיסר, את הכהנים שואפי
 נקם ובצע, אבל בדבריו אלה רואים
 אנחנו רק את מזר לב יולינוס, עד כי
 גם לשונאיו לא ישמר עברתו. —

בסוף אגרתו ידבר יולינוס על לב
 ישראל דברי נחומים, ומעודד את רוחם
 לכל יעצבו, כי אם יקוו לימים טובים,
 רק יתפללו אל אלהיהם. ויבטיחם, כי
 כאשר ישוב בשלום ממלחמתו עם הפרסים,
 יעלה ברנה ירושלימה, אשר הוא יחדש
 כבודה ויהדרה בקדם, ויחד עם בני ישראל
 יבוא אל שעריה אשר יקום, להשתחוות
 לאלהי ישראל. —

ובעת ההיא עשה יולינוס הכנות
 ויכות, לעלות למלחמה על עם הפרסים,
 וללכד את כל ארצות אסיה אשר תחת
 ממשלת שבורדמלכא. ואם אמנם היה מרוד
 יעסוק בענין מדיני רב ערך כזה, לא שבח
 בכך זאת את הבטחתו לישראל, ויצו את

אחד מאוהביו, את אלופיוס, לגשת אל עבדה בנין המקדש והקמת שערי ירושלים, ויבקשהו לבלי קמץ בהוצאות הדרושות לזה. ואת כל נציבי רומא אשר בסוריא ויהודה צוה, לתמך את עושי המלאכה, מלאכת הקדש, בכל הדרוש לבנין הבית. אלפי בונים וגודרים נגשו אל עבדהם זאת בחריצות ויחלו לסקל את ארמת הר הבית מהאבנים אשר כסותו מאז נהרס הבית. —

ובני ישראל בעצמם לא לקחו חבל בעבודה הלאומית הזאת, עבודת תחית האמה ושובה אל קדמות נעוריה. בני העם הנענה כבר חדלו להאמין, כי אפשר בדרך הטבע להגאל מעבדות ולשוב לחיות חיי חרות ככל עם ועם. הם חכו, כי יבוא היום הגדול, יום ה', ושבו נדחי ישראל מארבע כנפות הארץ, ומשיח אלהי ישראל בראשם, ובאו לציון ברנה, והיתה אז לירושלים שמחת עולם באמת. רפיון רוח בני ישראל אז הועיל להיות המפעל הכביר הזה, כי בגלל מקרה קטן = ערך נשבתה העבודה והקות יולינום עלתה בתהו. —

אחרי אשר פנו מהר הבית את מעי
 המפלה, ויחלו לחפור באדמה, למען הניח
 את יסוד הבית, יצאה להבה מעמק האדמה,
 ותאכל אחדים מהפועלים. האש התפרצה
 מהאדים הטמונים שם במערות ובמנהרות,
 אשר היו מתחת הבית מאז. הטון העובדים
 נבערי הדעת לא יכלו לבאר לנפשם סבת
 התפרצות האש על פי דרך הטבע, ויטו
 און לקול המפריעים, בני האמונה החדשה,
 אשר אמרו להם, כי יר ה' היתה בהם,
 לבלי יעיוזו לנשת אל עבודת מקדש היהודים.
 ויחגו העובדים אחר, והמלאכה שבתה
 אמנם קצף יולינוס קצף גדול בשמעו
ודבר אחרית מפעלו, וישבע בחמתו, כי
 כלותו מלחמתו בפרס יענוש קשה
 את כל האנשים הרעים צוררי ישראל, אשר
 התאמצו בדברי שקר להפר מחשבתו הטובה.
 אך למרות חפצי העז להיטיב לישראל, לא
 יכל אז לתקן את המעות ולהוציא את הרעיון
 לפעולה, כי הוא נסבך אז בסבך המלחמה
 הקשה, שהיתה לו עם הפרסים. והוא אז
 עודנו במבחר שנותיו שואף לגדולות,

ובכל חם רוחו נהג בקרב את אנשי צבאו, וילכד ערים רבות בפרס, ועוד מעט וגם עיר מלוכת פרס, קטיספון, נפלה לפני לגיונות יולינוס, לולא היו פתאם לפתע כל תקוות דגל רומא לריק. איש אחד, נוצרי, מחיל הרומאים, בקנאו קנאת דתו, ירה למלכו ואדונו חץ, וימיתו. ברגע אחד בא על ידי הבגד הזה קץ לכל המפעלים הכבירים, אשר התעתדו לצאת לאור עולם על ידי הקיסר הגבור והצדיק הזה, והם – הרחכת ממשלת רומא, כי תמשל גם על אסיה כלה, כאשר משלה זה מאות שנים על אירופה, ושיבת בני ישראל אל ארץ אבותיהם, והקמת סבת לאומיתם הנופלת, והרמת קרנם בכבוד. –

אלה היו קורות עמנו בארץ הקדושה בתקופת נשיאות רבי יהודה השלישי והלל השני בנו. שתי פעולות לאומיות נכבדות יצאו אז לאור עולם: חבור „התלמוד הירושלמי” על ידי רבי יוסי בר אבון, ומסירת החשבון של קביעות החדשים והמועדים ועבור השנה על ידי הלל.

הנשיא הנכבד הזה מת כשנתים אחרי מות
אוהבו וידידו יולינוס-קיסר, ועיניו ראו בשוב
המנוחה לעמו העיף והיגע מעמל הצרות
והרדיפות, כי גִּלְמִינִיּוֹס הקיסר, אשר
מלך אחרי יולינוס הוציא חקים טובים
וישרים לכל בני האמונות והדתות, אשר היו
במלוא רחב ארצות רומא. הוא נתן לכל בן
אמונה יתהיה לחיות על פי דתו, ולבחור
בכל אמונה אשר תמצא חן בעיניו, ולכן
התענגו בני ישראל בימיו על רוב שלום.

רב אשי בר שימי, הנודע בשמו רב
אשי סתם, היה מאחרוני האמוראים אשר
בבבל. הוא היה בן חכמים גדולים. אביו
רב שימי בר אשי היה חכם חריף גדול מאד.
מה גדול היה האיש הזה נראה מהספור אשר
הספר עליו ההגדה לאמר: "רב שימי בר אשי
בלע נחש (בשנתו), ויבוא אליו אליהו הנביא
בדמות פרש אחר מחיל המלך, ויאסרהו,
ויענהו, ויאכילהו כשות במלח, ויאלצהו לרוץ
לפניו שלשה מילין, ויצא הנחש ממנו חתיכות
התיכות", יען כי לפי דעת חכמי הזמן ההוא
הפחד, המרוצה והכשות מתישים כח הנחש
וממיתים אותו. ובכן, חשב אותו התלמוד
בין האנשים הגדולים שזכו לגלוי אליהו.

רב שימי זה היה מתלמידי אביו,
וכאשר מת רבא וישיבת מחוזא נשבתה, ורב
פפא תלמידו יסד ישיבה בעיר מושבו כנרש,
ישב גם רב שימי בישיבתו. רב פפא היה
תלמיד רבא, אולם לא הגיע בחריפות שכלו
גם עד קרסלי מורהו הגדול, ורב שימי בר
אשי החריף הביאהו תמיד במבוכה רבה על
ידי שאלותיו המחכמות והחריפות, אשר לא

ידע רב פפא להשיב עליהן כהלכה, ויכלם
לא פעם ושנים נגד כל תלמידיו, אשר ראו
את חרפתו. ויהי בהתפללו, ויוסף גם את
הבקשה הזאת מלפני אלהים לאמר: „יהי
רצון שתצילני מהחרפה אשר יעטה עלי שימי
בר אשי". שמע רב שימי את הדברים האלה,
וידר נדר לבלי הציע עוד לפני ראש הישיבה
הזה שאלות קשות ונשגבות משבילו.

מכל הספורים האלה נראה כי היה
רב שימי בר אשי איש קדוש בעיני בני עמו
וגם חכם גדול בתורה מאד, וגם איש עשיר
נכבד בעדתו, ולו באמת יאה להיות ראש
ישיבה אחרי מות רבא. ומה היא הסבה אשר
בגללה לא עלה רב שימי לגדולה, לא נודעה.
אולם יתכן, כי מפני ענותו לא חפץ להדריך
את רב פפא, אשר היה כבר איש זקן,
משאתו.

אבל אם אמנם לא זכה רב שימי בעצמו
להיות מורה העם, לכן חננו האלהים בן
משכיל, אשר היה למופת בקרב עמו, ואשר
ברא הקופה חדשה בחיי הלאם בפעולותיו
הנשגבות, איש אשר חזיונו נראה לא בכל

דר ודר, כי אם פעם למאות שנה יולד בקרב
נוי איש רם המעלה כמותו, אשר במעשיו
הגדולים ישים חותם קבוע על פני האמה,
אשר לא ישנה גם בהמוט ארצות וממלכות
רבות ועצימות.

ההגדה אומרת, כי ביום אשר מת בו
רבא נולד רב אשי, לקים מה שנאמר בספר
קהלת: "וזרח השמש ובא השמש", לאמר,
כי ביום אשר שקע שמש ישראל, שהאיר
בתורתו את עיני ישראל בבבל - רבא -- זרח
שמש אחר, והוא רב אשי, אשר היה לא
קטן מרבא, ואולי גם גדול ממנו במעשיו
הכבירים. הוא נולד, כפי הנראה, בעיר
סורא, היא מתאדמחסיא, עיר מושב
האמורא הראשון בבבל, אשר היה מראשוני
המיסדים את בית התלמוד הבבלי, רב או
אבא אריכא, ואשר מאז מת רב הונא תלמיד
רב ואחריו רב חסדא היתה הישיבה שם
סגורה על מסגר, וקול התורה לא נשמע
בה. אולם בפומבדיתא עוד היתה ישיבה בימי
רב אשי ושם היה לראש רב כהנא השלישי,
ומפי המורה הזה שמע רב אשי, בעורנו

צעיר לימים מאד, לקח.

רב אשי נולד בעשר; ונבסם רבים
 אחזות שדה וכרם ויערים נחל מאביו, ויוסף
 עוד על עשרו זה במסחריו, וביתר עסקיו
 הרבים והגדולים באדמה וביערים. ועשרו לא
 הניא בכל זאת את לבבו מעסוק בתורה,
 ונהפוך הוא, כי גם בעודנו צעיר לימים כבר
 חשב מחשבות גדולות להרים את קרן התורה
 בכבוד.

לפי דברי הגדה אחת עלה רב אשי
 להיות ראש ישיבה בבית מדרש סורא, בהיותו
 רק בן ארבע עשרה שנה, ובכל אופן לא
 רבו אז שנותיו על עשרים שנה; ומה נוכח
 מה רבה היתה חכמתו בתורה, עד כי למרות
 היותו אז עוד בחיים רב פפא ויתר תלמידיו
 רבא וכלם הלא היו זקנים הרבה מאד מרב
 אשי, בכל זאת נהרו אל ישיבתו הרבה חכמים
 גדולים ממנו בשנים.

בהיותו עוד איש צעיר, עלה על לבבו
 להשיב לישיבת רב, אשר בסורא עיר
 מולדתו, את כבודה הראשון אשר היה לה
 בימיה הראשינים, עת נוסדה בידי המורה

הגדול הראשון לאמוראי בבל. אך הבית
 ההוא נבנה לפני מאה שנה, ושנים רבות
 היה סגור על מסגר, וכבר מטה לנפל. אז
 הזיל רב אשי זהב רב מכיסו, ויצו לסתר
 את הבנין הישן והרעוע, אשר רבו בקיעיו
 בו, עד המסד, ולבנותו עוד פעם כמו רמים.
 ולא חס רב אשי על כספו ועל עמלו, וישם
 גם את מטתו, ללון כלילה במקום המלאכה,
 למען ישגיח על הפועלים תמיד, כי יעשו
 את מעשיהם באמונה. ויתאמץ לפאר את
 הבית ולהרים שיאו מעל כל בתי העיר, בתתו
 טעם למעשהו זה, כי חפץ הוא שלא תחרב
 העיר, בכבדו את בית המדרש, אשר שם
 ישמע קול החכמה והתורה. כה יקר בעיניו
 כבוד התורה! —

ויהי כאשר תם הבנין, ויחלו
 להתאסף אליו תלמידים רבים, אשר כלכלם
 רב אשי מלחמו, ולא רק תלמידים כי אם
 גם חברים רבים וקנים ממנו לימים ישבו לפניו
 בישיבה, וישמעו את לקחו הנעים והחד,
 כי בו נקבצו ובאו כל המעלות הטובות, אשר
 מנו אז החכמים בלומדי תורה: הוא היה

חרף וחד השכל כרבה בר נחמני בימיו, ובקי בכל הלכות המשניות והבריות, כרב יוסף, או כמו שיאמר התלמוד בסגנונו: „סיני ועוקר הרים“, ועל כן כבדוהו כל חכמי הלב בדורו. -

אשתו היתה גם היא בת חכמים גדולים, וכפי הנראה, היתה גם היא יודעת חקי התורה, אשר קבלה בבית אביה, יען כי רב אשי התפאר לפעמים נגד חבריו, כי אשתו יודעת חקים ומנהגי הדת, אשר שמעה מפי אביה, והוא שם לב לדבריה, גם אם נגעו להלכה, ובכן, היה רב אשי איש מאשר גם במשפחתו.

ב.

רבות ראה ושמע רב אשי במשך שנות חייו מהמון המקרים, אשר קרו לעמו ביהודה ובבבל. חליפות רבות עברו נגד עיניו. גם ימים טובים ובהירים, אשר שמש התקוה האירה אז את שמי ישראל, גם ימים רעים ואפלים, אשר העיבו בענני הצרות והתלאות

את עולם היהדות !

בעודנו נער קטן הרעישו הרומאים את
ארץ בבל, כי עלו עליה כשואה תחת יד
מפקדם יולינוס הקיסר הטוב והמטיב ליהודים.
בימים ההם מלך בבבל שבור-מלכא השני,
איש שונא ישראל ומציקם, ואך הודות לאמו
איפרא-הורמיו רבת-החסד, אשר אהבה את
היהדות וחכמי היהודים, לא עשה המלך
הרע הזה כלה ביהודי בבל, כי היא הגינה
עליהם תמיד.

ויהי כאשר בא יולינוס ללכד את פרס,
ותהי כמעט תקוה טובה ליהודיה, כי עוד
יראו חיים נעימים תחת שבט ממשלת הקיסר
הטוב הזה, אשר כבד את היהודים והיהדות
כבוד רב, וירם את מצב בני ישראל בכל
מדינות מלכותו הרבה למדרגה רמה, ויצו
לבנות את בית המקדש ולהשיב את כבוד
ירושלים אליה, כאשר בימי קדם, אך הקיסר
הזה מת באשמת אחד מאנשי צבאו, איש
נוצרי, איש, בקנאתו הרבה לדתו המית את
מלכו בחץ, בהשתערו בסערת המלחמה על

אויבו, וכל תקוות ישראל עפו נגזו, ותהיינה כעשן כלה.

אולם ההשגחה לא הרעה לעם ישרון אשר בפרס, כי לא הביאה את הארץ הזאת תחת על רומא. הן אמנם טוב היה יולינוס לישראל וגם בלי שפק הטיב מאד מאד ליהודים בכל מקומות מושבותיהם, לו האריך ימים על כסא ממלכתו, אך מי יודע אם לא שמו הקיסרים הבאים אחריו את כל עמלו לטובת ישראל לאל, יען כי עבודת האלילים כבר נפלה ברומא, ורק יולינוס הוא לבדו התאמץ בכל כחו לתמכה ולסעדה, אך הקיסרים הבאים אחריו היו כלם מבני האמונה החדשה, אשר צררו את היהדות, וירדפוה רדיפות נוראות. ומה היה אז גורל יהודי בכל, לו נפלו בידי קסרים כאלה! אמנם גם בבבל היו רדיפות על היהודים, אולם עלינו לדעת, כי בכל שנאת מלכי פרס ליהודים, לא שנאו אותם בכל זאת במדה רבה כאשר שטמו אותם קיסרי רומא, אשר לקנאת דתם לא היה כל גבול. -

אחרי מות יולינוס ישבו על כסא

קיסריות רומא עוד קיסרים אחדים, אשר לא הרבו הרע לישראל, וביניהם יזכר לטוב הקיסר תיאודוסיוס הגדול, הוא הקיסר אשר חלק את רומא לשתי ממלכות; לממלכת רומא המערבית, ועיר בירתה היא עיר רומא העתיקה, אשר תחת ממשלתה היו כל ארצות אירופה המערבית, ולממלכת רומא המזרחית, ובראשה העיר בזנטיה או קונסטנטינופול, אשר תחת ממשלתה היו כל ארצות אירופה המזרחית וארצות אסיה וביניהן גם ארץ ישראל.

אמנם עוד מימי קונסטנטינוס הורמה העיר בזנטיה להיות לעיר הבירה כרומא העתיקה, ופעם אחת ישבו גם שני קיסרים: האחד וִלְנְטִינִינוס במערבית, והשני וִלְנְס במזרחית, אך ההתחלקות הזאת נעשתה רק למען הקל את הנהגת המלוכה, ובאמת היו שתי הממלכות האלה נחשבות לאחת. אך תיאודוסיוס הנחיל את שתי בירותיו לשני בניו, ויחלק את המלוכה לשנים, עד כי נפרדו אחת מרעותה ברוח ממשלתו, וגם פרץ גדול נבעה בחומת האמונה, אשר היתה

מאז למזרחות ולמערבות הצוררות אשה את רעותה כל הימים, והפרץ הזה היה למעוז ולמחסה ליעקב הקטן והדל, או כאשר אמרו חכמי התלמוד בלשונם הנמלצה – לכבשה התמה והחלשה בין שבעים הזאבים אשר ישאפו לבלענה. –

בראשית שבת תיאודוסיוס הגדול על כסא מלכותו היה לנשיא בארץ ישראל רבן גמליאל החמישי בן הלל השני, אשר גלה את סוד עבור השנים וקביעות מולדות הלבנה והחדשים, ואשר מת כשנתים ימים אחרי מות יולינוס אוהבו. רבן גמליאל זה היה נכבד מאד בעיני תיאודוסיוס, וכאשר נועז אחד שרי המלוכה הגדולים לעשות רעה לנשיא הזה, בגזלו ממנו כתבים ומגלות נכבדים, שפט הקיסר את משפט הגולן ההוא למות. ובכלל היה לב הקיסר טוב לישראל, ויגן עליהם, אך לא תמיד הצליח בידו להצילם מרעתם מירי אנשי און, הם הכהנים אשר חרשו תמיד מזמות עליהם, ויסכסכו בהם את ההמון.

ובאחרית ימי הקיסר ישב על כסא

הנשיאות רבי יהודה הרביעי, בן רבן גמליאל, איש לא נודע בתולדות ימי עמנו לא בחכמתו ולא בתורתו. גם בימי הנשיא הזה הגינו קיסרי רומא המזרחית והמערבית על עם ישראל בכל יכולתם, אך הצרות לא חדלו בכל זאת, ועל כן כבר בטלו הישיבות בארץ יהודה, ומורי ההלכה לא עלו עוד על הבמה החשיף לקחם וחכמתם באוני תלמידים רבים. ורק למען מצוא נחמה בענים, התעסקו בדרשות האגדה, ואז רבו החכמים בעלי האגדה ודרשותיהם נפוצו בקרב המון העם. אופן באור כתבי הקדש כזה מצא חן גם בעיני חכמי האמונה החדשה, שהתאמצו בדרשותיהם לאמת את שטתם, ולמשך את לב בני ישראל אל אמונתם.

אחרי תיאודוסיוס הגדול מלכו שני בניו תחתיו. ואם אמנם היו הקיסרים האלה חדלי אונים, אך המשנים אשר משלו בשמם שמו עין לטובה על בני ישראל, ויצילום תמיד ממוקשי רודפיהם הכהנים, אשר טמנו להגלי עם חרמם. אמנם לא מאשר היה לב המשנים טוב עשו את הדבר הזה, כי אם יען אשר

קבלו שחר מירי נשיא היהודים, אבל בכל זאת היתה לבני ישראל הרוחה מעטה, אם כי לא שלמה. —

זה היה מצב בני ישראל בארצם הקדושה ובכל הארצות, אשר שבט הרומאים משל בהן, בעת אשר החל רב אשי לפעול את פעולותיו הכבירות. מצב הדברים הזה נתן בינה בלב החכם הזה, הרואה את הנולד, לדאג לאחרית עמו גם בארצו, בארץ בכל, כי מי יודע מה ילד יום? מי יודע אם לא יקום גם בפרס מלך צורר, אשר יאמר לאבד את זכר ישראל, ומה גם כי האמגושים, הם עובדי האש אשר בפרס, או כאשר קראו אותם חכמי התלמוד: „חברים“ שנאו גם הם את היהדות הכלית שנאה.

ויהי כאשר ישב רב אשי על כסאו להיות לראש ישיבת עיר סורא, ויחל לאסוף את כל דברי הבאורים להלכות המשניות, אשר למדו אותן במשך מאות שנה, מאז מה רבנו הקדוש, הוא רבי יהודה הנשיא הראשון, בכל בתי המדרש גם בארץ ישראל גם בבבל, ורב אשי עורנו צעיר לימים או,

וברב הכמתו ובישר הגיונו ברר את כל השמועות, אשר נמסרו מפה לפה, ויסדר אותן לפי מסכתות התלמוד עם כל השאלות והתשובות, שהתחדשו עד ימיו, ויוסף עליהן גם את באוריו הוא ובאורי חבריו, ואת כל המשא ומתן אשר היה ביניהם על אדות הלכות המשניות ובאורן, דבר לא נעדר.

ולא רק את ההלכות קבץ רב אשי בעמור גרנה, כי אם נתן שם ושארית גם להמון האגדות והספורים אשר התהלכו בקרב המון העם, ולדרשות כתבי הקדש על פי דרך ההגדה והפשט, אשר נאמרו בבתי המדרש רבן בארץ ישראל ומעוטן בבבל, כי לא לב חכמי בבל הלך אחרי נעם המליצה והשירה, יען כי לפי מצבם יכלו להקדיש את ימנם ללמוד ההלכה, אשר נתנה מוון רוחני למחם יותר מהאגדה, גם רב אשי בעצמו אף כי היה המאסף לכל הדרשות והאגדות, לא היה כחו גדול בהגדה ובדרש. —

ג .

מראשית היסוד הישיבה בסורא על ידי
 רב היה לחק בבבל , להתאסף בהמון אל
 הישיבה פעמים בשנה בירח אדר ובירח אלול ,
 לשמוע תורת ראש הישיבה , והורחים ההב
 נקראו בשם : „חדשי הקלה" . ויעבר רב אשי
 בכל חרש על מסכת אחת . ובאופן כזה עבר
 על שתי מסכתות במשך השנה , ועל כל ששים
 מסכתות התלמוד עבר במשך שלשים שנה .
 אמנם ראשית בית מדרשו היה מצער , כי
 אז ישב עוד שבור מלכא השני על כס
 המלוכה בפרס , אך הנה עברו שנים אחדות ,
 ויקם מלך חרש בפרס , הוא יודגרד השני ,
 והמלך הזה אהב לא רק את עם ישראל כי
 אם גם את תורת היהדות כבד מאד , ואז
 רחב ונסב בית מדרשו למעלה .

ההגדה מספרת , כי חכם אחד , אשר חי
 בימי רב אשי , הונא בר נתן שמו , ממשפחה
 ראשי הנולה . וישגם האומרים , כי הוא בעצמו
 היה ראש־הנולה , איש עשיר וגדול בתורה ,
 עמד מעם אחת לפני יודגרד השני , והנה

ירד אבנטו מתחת למתניו, וירם יודגרד המלך בעצמו את אבנט הונא, ויקשרהו סביב חלצי החכם היהודי הזה; וכאשר השתומם הונא לענות המלך, באר האחרון את מעשהו בדברי התורה, שנאמרו על עם ישראל: "ממלכה בהנים וגוי קדוש", ועל כן כל איש ישראל חייב לשאת את אבנטו כראוי לכהן. וכאשר בא הונא בר נתן אל אמימר חברו, אמר לו החכם הזה: "בך קימו דברי ישעיהו הנביא: והיו מלכים אומניך".

ורב אשי ראש החכמים ברורו היה אהוב ונכבד מאד בעיני המלך הזה, ויהי קרוא אל משתהו, ביחד עם רעיו מר זוטרא ואמימר, ועל כן יאמר התלמוד, כי מימות רבי (רבי יהודה הנשיא הראשון) עד רב אשי לא נראה תורה וגדולה במקום אחד; ואם אמנם שתי המעלות האלה היו גם ברב הונא בר נתן, בכל זאת – מוסיף עוד התלמוד – לא דמה אל רב אשי, כי גם הוא היה נכנע לפני ראש החכמים הזה.

ואמנם ראוי היה רב אשי, לפי מדותיו,

להיות ראש אמתו, כי היה איש היודע ערך עצמו, אף כי ענותו היתה רבה, כאשר יספר התלמוד, כי פעם אחת שב הוא ורבינא חברו הגדול מטנו בשנים, הוא רבינא הראשון וידברו על דבר הלכה אחת, האומרת, כי „אם טעה (החכם) בדבר משנה, חוזר“ (כלומר: אם טעה בדברי הלכה אחת מהלכות החכמים המורים, ויוצא משפט לא־אמת, עליו לשוב מדבריו ולהוציא משפט אחר). או שאלהו רבינא: האם גם בטעותו בדברי רבי חייא ורבי הושעיה? או אם טעה בדברי רב ושמואל? ואחרי אשר ענהו רב אשי, כי אמנם כן הוא, שאם טעה גם בדברי החכמים ההם עליו לשוב ולהוציא משפט אחר, הוסיף רבינא לשאלהו: „ואם טעה בדברי או בדבריך?“ ויענהו רב אשי בתמהון: „הבי קוצצי קנים באגם הננו?“ (כלומר: הבי אנשים שפלי ערך בתורה אנחנו?).

החגדה מספרת, כי במות רבינא זה קונן עליו המקונן, כמנהגם בעת ההוא, את קינתו לאמר: „תמרים! הניעו ראש על צדיק כתמר: נשים לילות כימים (=נקונן יום ולילה)

על משים לילות כימים (=על ההוגה בתורה יומם ולילה)!" וישאל רב אשי את בר-קיפוק והמקונן: "ומה תאמר ביום מותי?" ויען בר-קיפוק ויאמר: "אם בארוז נפלה שלהבת מה יעשו אוזבי קיר? לויתן בחבה הועלה – מה יעשו דגי רקק? בנחל שוטף נפלה חכה – מה יעשו מי גבים?" ויהי בשמוע זאת מקונן אחר, בר-אבין שמו, ויקרא: חס ושלוש, כי יאמר על צדיקים: "חכה ושלהבת!" וישאלהו רב אשי: "ומה תאמר אתה?" ויענהו בר-אבין: אני אמר: "בכו לאבלים ולא לאברה, שהיא למנוחה ואנו לאנחה!" ולא נעמו לרב אשי כל המשלים האלה, אשר בחרו בהם המקוננים ההם, ויקצף עליהם על אשר הקילו בכבודו, וימשיליהו לשלהבת ולאברה.

פעם אחת הללו החכמים באוני רב אשי את רבינא חברו ההוא, כי הוא מקים את כל מצוות החכמים. וישלח אליו רב אשי בערב שבת לפנות ערב לאמר: "הלוני נא עשרה זווים, כי קרה לי עתה מקרה לקנות כבדת ארץ קטנה". ויענהו רבינא על ידי השליח לאמר: "הבא עדים ונכתב בשטר את

ההלואה". וישתומם רב אשי, וישאל אחרי כן את רבינא: "הכי גם אני אינני נאמן בלי עדים!" אך רבינא ענהו בחכמה: "כל שכן אתה, יען כי טרוד אתה בתורה ועל נקלה תוכל לשכוח את דבר ההלואה והיה כך חטא". מכל הספורים האלה נראה ונוכח, כי ידע רב אשי להוקיר ערך עצמו, כראוי לאיש גדול באמתו אשר מושבות ההנהגה הלאומית והדתית בידו הן, ולא יתן את כבודו בעפר לדוש.

הוא דרש לאמר: "כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם, שנאמר: בפטיש יפוצץ סלע". ועל כן לא שם רב אשי לב לדברי חבריו, וגם לדברי מוריו, אם רק מצא, כי ההלכה או ההגיון מתנגדים לדבריהם. כאשר נראה מהמקרה הזה: יען היה לרב אשי בעיר שלגניא, ויצא רב אשי בחולו של מועד, לכרת לו עצים משם, וירא זאת חכם אחד יושב שלגניא, ורב שילא שמו, וישאל את רב אשי לאמר: "מה דעתך, כי יען שאמר רב חננאל אמר רב: "קוצץ אדם דקל במועד, אף על פי שאיננו צריך,

כי אם לנסורת שלו" לכן תוכל לכת לך עצים בחול המועד, אך הלא כבר התרעם אביי על ההלכה ההיא". ויענהו רב אשי: „אין דעתי בדעת אביי". והוא לא מנאותו ורום לבבו הוציא מפיו דברים קשים כאלה נגד דעת אביי, אשר נחשב בין החכמים הגדולים, כי אם מאהבתו את האמת. ואמנם היהירות היתה רחוקה מאד מלב רב אשי, כי הוא היה אומר: „כל מי שהוא יהיר הנהו בעל מום", לאמר – רק האיש שיש לו חסרונות הנהו גאה ורם עינים, למען כסות על חסרונותיו.

הוא הזהיר את שומעי לקחו, כי יתרחקו מן הקנאה, בדרשו לאמר: „כל שיש לו קנאה על חברו ודומם – שוכן עדי עד עושה לו דין". היושר בין אדם לחברו היה לו לקו ולמשקלת. פעם אחת קרה, כי לרב אחא בר רבא היה גמל בשותפות עם אחד החכמים. וימת אחד מקרוביו של רב אחא, ולא שלח החכם האבל את גמלו לעבוד עבודה, יען כי בהמתו של אבל אסורה בעבודה. וישתומם רב אשי ויקרא: „איש גדול כרב אחא יעשה

בזאת! נניח, שלא שם לבו להפסדו הוא.
אבל איך לא שם לב, כי בזה יגרם נזק
לרעהו השותף?"

רב אשי ידע דבר עדות בריב שהיה
לרב כהנא רבו עם איש אחד. וישאלהו רב
כהנא: הזוכר אתה את הענין כי תוכל להעיד
עדותך בדבר?" ויען רב אשי: "אינני זוכר!"
ויוסף רב כהנא לשאל: הכי לא כך וכך היה
הדבר?" אך הוא ענהו: "איני יודע!" לסוף
זכר רב אשי ויעד עדותו. וירע הדבר בעיני
רב כהנא, כי חשד שרב אשי סמך על דבריו.
אך רב אשי אמר לו: "התדמה, כי עליך
סמכתי? אנכי בעצמי התאמצתי לזכר הדבר
ואזכר." בדבריו אלה הראה רב אשי לדעת,
כי גם כבוד רבו לא נחשב בעיניו, לעקש
הישרה להעיד עדות, רק מאשר האמין
לדבריו רבו.

ומאהבתי את הישר הקפיד רב אשי
מאד, שיהיה הדין איש הגון. ויוסף על
המאמר הידוע: "המעמיד דין על הצבור שאינו
הגון כאילו נוטע אשרה", כדברים האלה
לאמר: "ואם במקום שיש תלמיד חכם (העמידו

את הדין) הוא כאלו נטעו את האשרה אצל המזבח, שנאמר: אלהי זהב ואלהי כסף – הבא בשביל זהב, והבא בשביל כסף.”

ד.

בבית מדרשו של רב אשי היתה אספת חכמים רבים מאשר בכל בתי המדרש בימיו, ולא כל החכמים, אשר ישבו לפניו היו תלמידיו, כי מהם היו חבריו הרבים, וגם זקנים ממנו בשנים הרבה; כמו: רבינא הראשון, אשר היה מתלמידי רבא, מר קשישא ומר ינוקא בני רב הסדא, אשר היו אנשים זקנים מאד בימיו. התלמוד בהמון גדול היה תאות נפש רב אשי, כאשר הביע זאת במאמרו: „כל האוהב לתלמוד בהמון לו תבואה” (כלומר: למודו יביא פרו), כי על ידי המשא ומתן יתבררו הדברים.

אם באה לפניו שאלה על דבר טריפת הבהמה השחויטה אסף הוא המיד אליו את כל טבחי עירו, וידן עמהם יחד על אדות

השאלה, אם להטריף או להכשיר אותה, ויבאר את מעשהו בפתגם: "למען יגיע לו צרור מהקורה", כלומר אם יטעה בהלכה, אז יקחו חלק בשגגתו עוד אנשים רבים, ויקטן חטאו, והיה גם ענישו קטן מאשר היה לוא חורה את ההלכה לבדו. אמנם הוא בעצמו באר את מעשהו לאמר, כי מיראת חטא עשה זאת, אבל באורו זה הוא דבר מליצה, כי איש גדול בתורה כמוהו, יותר מכל חכמי דורו, לא היה יכול לירא לפסק שאלה. אך באמת עשה זאת מאהבתו להועיץ עם אנשים רבים ולשמוע גם את דעתם, ואלה הטבחים הלא בקיאים, על פי אומנותם, כדיני טריפה. לכן קראם לבוא אל בית מדרשו, בבוא לפניו שאלה כזאת.

כאהבתו לתורה, כן גדלה גם אהבתו לעמו באופן נעלה מאד, כאשר נראה מהדרשה האגדית הזאת: הנה שאלהו חברו שאלה בדבר אנדה לאמר: "מה כתוב בתפלין של הקדוש ברוך הוא?" ויען רב אשי, כי שם כתובים דברי התורה האלה: "כי מי גוי גדול, אשר לו אלהים קרובים אליו כה'

אלהינו ככל קראנו אליו? ומי גוי גדול, אשר
לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת,
אשר אנכי נותן לפניכם היום? או הנסה
אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות,
באותות ובמופתים, ובמלחמה, וביד חזקה,
ובזרוע נטויה, ובמוראים גדולים, ככל אשר
עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך?
אשריך, ישראל! מי כמוך עם נושע בה' מגן
עזרך, ואשר חרב גאותך, ויכחשו אויביך
לך, ואתה על במותימו תדרך! ולתתך עליון
על כל הגוים, אשר עשה לתהלה ולשם
ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך
כאשר דבר". בדברי האגדה האלה, אשר
יצאו מפי רב אשי, צפונה אהבה רבה אין
קץ ללאומיותו, שהיתה בעיניו העליונה
והראשונה בתבל, כי על כן בחר בכתובים
ההם, המנשאים את תהלת עם ישראל ותורתו,
לתת להם מקום בתפילין של הקדוש ברוך
הוא, כפי מליצת האגדה הזאת הנחמדה. --
יען אשר בימיו כבר חזקו המינים,
ויצרו מאד לבני ישראל, אשר חסו בצל מלכי
רומא, לכן היתה שנאת רב אשי גדולה אליהם

גם מרחוק, אם כי בארץ פרס לא היה זכו
למו. פעם אחת חפץ אמימר חברו לקבוע
כי יאמרו בתפלת שחרית את עשרת הדברות,
כאשר היה הדבר נהוג לפניו, ולא נתנו רב
אשי לעשות זאת באמרו, כי "כבר בטלים
מפני תרעמת המינים" כלומר, כי המינים
הקדושו רק את עשרת הדברות שנאמרו למשה
על הר סיני מכל דברי התורה, באמרם, כי
רק אלה נצחים המה ולא יתר הדברים, לכן
בטלו חכמי ארץ ישראל את אמירת עשרת
הדברות, להראות, כי אינם נכבדים מיתר
דברי התורה, ואם כי בבבל לא היו מינים,
אך רב אשי זכר את מעשיהם גם מרחוק.

רב תושבי עיר סורא היו, כנראה,
פרסים דבקים באמונתם, וישנאו את אמינת
ישראל, כי ביתר ערי בבל נספחו מהפרסים
הרבה אנשים אל היהדות, ובסורא לא קרה
כי יתיהד אחד מהם. ויקרא רב אשי עליהם
לאמר: בני מהא־מחסיא (=סורא) אבירי לב
הם, כי הואים הם שתי פעמים בשנה את
יקרת התורה ותפארתה (בהאסף שמה בירחי
הכלה המון חכמים, ללמוד התורה בבית

מִדְּרָשׁוֹ שֶׁל רַב אֲשִׁי, וּבִכְל זֹאת לֹא הִתְנַחַר
אִף גַּר אֶחָד מֵהֶם! "וְעֲלִיהֶם לְפִי דַעְתּוֹ כּוֹן
הַנְּבִיא בֹאמְרוֹ: "הוּא, אֲבִירִי לֵב הַרְחוֹקִים
מִצְדָּקָה! " –

כִּנְרֵאָה מִהַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֹא הִתְנַחַר רַב
אֲשִׁי לְקַבֵּלָה גָּרִים, אֲשֶׁר הָיָה חֲזוֹן נִפְרָץ
בְּבָבֶל, וַיִּתְּאֲמִין לַהֲרִים אֶת עֶרְכָם, לַהֲרָאוֹת,
כִּי הֵם. אִינֶם נִבְדָּלִים בְּמֵאוֹמָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל.
פַּעַם אַחַת שָׁאֲלוּ חֲבֵרוֹ רַב אַחָא בַר רַבָּא:
"הֵן אָמְרוּ חֲכָמֵי הָאֲגָדָה, כִּי פִסְקָה זֹוהַמַּת
הַחֲטָאִים וְהַגְּלוּלִים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַתָּה עֲמְדוּ
אֲבוֹתֵיהֶם עַל הַר סִינִי, אֲבָל הֵן אֲבוֹת הַגָּרִים
לֹא עֲמְדוּ עַל הַר סִינִי, וְאֵיךְ פִּסְקָה זֹוהַמַּת?"
וַיַּעַן רַב אֲשִׁי: "אִף עַל פִּי שְׁהֵם בַּעֲצָמָם לֹא
הָיוּ שֵׁם, אֲבָל מִזֶּלֶם הָיָה, כִּי כֵן נֹאמַר: "אַתָּה
אֲשֶׁר יִשְׁנֶנּוּ פֹה עֲמָנוּ עוֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי הָיָה
אֱלֹהֵינוּ, וְאַתָּה אֲשֶׁר אִינְנוּ פֹה", עִם כָּלֵם
כִּרְתָּ ה' בְּרִיתוֹ וְתִפְסַק זֹוהַמַּת, וּבֹוה גַם
זֹוהַמַּת הַגָּרִים. –

עֵרֶךְ עֲשִׂית הַמִּצְוָה הָרִים רַב אֲשִׁי תַחַת
לְשִׁינוֹ, עַד כִּי גַם אִם הָיָה רַק בְּמַחֲשַׁבְתָּה
הָאֵדָם לַעֲשׂוֹת מִצְוָה, אֵךְ סָאִיו סָבֵה אֲשֶׁר

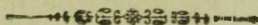
איננה תלויה בו לא יכל לעשותה, נחשבת לו מחשבתו כעשיה. וכן דרש רב אשי: „מהו יאמר הנביא „ולחשבי שמו?“ – חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה“. במאמרו הנעלה הזה, מלבד אשר ירומם רב אשי את גדל ערך המצוה, עוד יעודד בו את רוח האנשים, אשר לא יוכלו לקים את מצות התורה מסכות הזמן ופגעיו. –

הצרות הרבות, אשר סבל עם ישראל בימי רב אשי בכל הארצות אשר תחת עז רומא, הגבירו בלב העם הנדכא את אמונתו במשיח ובגאולת העם, אשר יביא מושיעו בכנפיו, ורבים מחכמי האגדה, חפשו בכתבי הקדש מאמרים, אשר יש בהם רמזים לביאת הגואל ולעת קץ גאולת ישראל, גם נמצא אז איש אחד, אשר הוליך שולל את העם בהבטיחו אותו נאמנה כי הוא המשיח הנחו. משיח השקר הזה היה באי כרתים, ויקרא את שמו משה, ויאמר ליהודי כרתים, כי הוא יוציא את עם ישראל מגלותו, גם יעשה נפלאות אותות ומופתים, כאשר עשה משה

רַבְּנֵי לַפְּנִים עַל אֲדַמַּת בְּנֵי חָם, וְרַבִּים
מִהִיּוּדִים יוֹשְׁבֵי עָרֵי כְּרִתִּים נָתְעוּ בְּשׂוֹא
לְהֵאֱמִין בּוֹ, וַיַּעֲזֹבוּ אֶת רִכְשֵׁם וְאֶת קִנְיָנָם,
וַיִּצְפוּ לַיּוֹם אֲשֶׁר יַעֲד אֹתוֹ הַמָּשִׁיחַ, לְהִרְאוֹתָם
נִסִּים וּנְפִלָאוֹת. וְהַיּוֹם הַהוּא בָּא, וַיִּצּוּ מִשִּׁיחַ
הַשָּׁקֶר אֶת מַאֲמִינָיו, כִּי יִלְכוּ אַחֲרָיו אֶל שֹׁפֵט
הַיָּם, וְהוּא יַעֲבִירָם אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל בַּחֲרֻבָּה,
וַיָּבִיֵּאֵם אֶל רֹאשׁ סֹלַע מוֹצֵק אֲשֶׁר עַל שֹׁפֵט
הַיָּם, וַיִּצּוּ אוֹתָם לִקְפֹּץ הַמִּימָה, בְּהִבְטִיחוֹ
אוֹתָם כִּי לֹא יִטְבְּעוּ. וְרַבִּים מֵהֶם אִמְנַם
הָאֲמִינִי בְּדַבְּרָיו, וַיִּרְדּוּ כְּמוֹ אֶבֶן בְּמִים אֲדִירִים,
וְרַבִּים מֵהֶם הוּצְאוּ עַל יְדֵי הַמַּלְחִים, וְהַמָּשִׁיחַ
נִעְלַם פֶּתָאֵם, וַעֲקֻבוֹתָיו לֹא נִירְעוּ עוֹד.

וּמִקְרִים כְּאֵלֶּה, הַמְרִים בְּאַחֲרֵיתָם,
הִבִּיאוּ אֶת הָעָם לִידֵי יָאוֹשׁ, בְּרֹאוֹתָם כִּי
נִבְּזָה תוֹחֲלָתָם, וַיַּחֲדְלוּ מִקְּוֹת לָטוֹב. אוֹ אִמֵּר
רַב אִשִּׁי כִּי כָּל הַקְּצִין הָהֵם, אֲשֶׁר חִשְׁבוּ
וּמִצְאוּ הִדְרָשָׁנִים אֵינָם כַּחֵק וְלֹא יַעֲבֹר, וְגַם
אִם יַעֲבֹר הַקֶּץ, וּמִשִּׁיחַ עֲדָנָה לֹא בָּא, יַחֲכָה
בְּכָל זֹאת כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לָבוֹאוּ, כִּי אֵף עַל
פִּי שִׁיתְמַהֲמָה מִשִּׁיחָנוּ, בְּכָל זֹאת בּוֹא יִבּוֹא,
רַק שְׂאִין מוֹעֵד קָצוֹב לְבִיאתִי. -

הדברים האלה, אשר הביע המורה
הגדול הזה, היו כדברי הארים לכל בני ישראל
בכל תציעות הגולה מאז ועד אתה, כי אנשים
בעלי הזיות ומחשבי קצין לא תמו, ומשיחי
שקר לא חדלו, ורבים נלכדו בערמתם ורק
דברי רב אשי החם הצילום מיאוש גמור,
אחרי הוכחם כי הוליכום רמאים שולל. —

רב אשי, התלמוד הבבלי וחתימתו.

ה.

בעשרים שנות חיי רב אשי האחרונה
קרו דברים רבי הערך את לאם ישרון בארצות
רומא. אז ישב על כסא המלוכה בביוזנטיה
הקיסר תיאודוסיוס השני, הוא היה ביד הכהנים
הנוצרים כחמר ביד היוצר, ואל כל אשר
הפצו הטו את לבבו, ויסיתוהו הכהנים לרדף
את ישראל ואמונתו באף ובחמה. ויגזל הקיסר
הזה מבני ישראל זכויות רבות, אשר נתנו
להם כלכל אורחי רומא מאת הקיסרים
הראשונים, ועוד הוסיף הרע, כי הוציא פקדה
נמרצה, האוסרת על בני ישראל לבנות בית
תפלה חדש.

בימי תיאודוסיוס השני היה נשיא בארץ
ישראל רבן גמליאל דששי או האחרון. אם
היה הנשיא הזה גדול כתורה לא נודע, אבל
חכמי העמים מספרים על אדותיו, כי היה
חכם בחכמת הרפואה. בראשית ימי נשיאותו
היה אמנם כבודו בחצר הקיסר גדול מאד,
לו נתנו תארי כבוד רבים מאשר לכל אבותיו

הנשיאים, אבל כח ועז לפעל דבר-דמה למויבת
עמו הנדבא שללו ממנו. וכאשר חפץ פעם
אחת לעשות דבר טוב לעמו, ענשהו הקיסר
קשה: הוא נתן רשיון לבנות בית תפלה
חדש. וישמע הקיסר ויקצף עליו, ויקח ממנו
את כל תארי הכבוד אשר נתנו לו, ורק על
כס נשיאתו השאירהו לכל ימי חייו. וכאשר
מת רבן גמליאל הששי חדלה מני או הנשיאות
בארץ ישראל, אחרי אשר ארכה כחמש מאות
שנה, כליל. —

ואלה הם כל נשיאי ארץ ישראל מהלל
הזקן עד רבן גמליאל האחרון: (א) הלל הזקן
או הבבלי; (ב) בנו שמעון; (ג) רבן גמליאל
הזקן; (ד) רבן שמעון בן גמליאל הראשון;
(ה) רבן גמליאל דיבנה; (ו) רבן שמעון בן
גמליאל השני; (ז) רבי יהודה הנשיא הראשון
(רבנו הקדוש או „רבי“); (ח) רבן גמליאל
השלישי בנו; (ט) רבי יהודה הנשיא השני;
(י) רבן גמליאל הרביעי בנו; (יא) רבי יהודה
הנשיא השלישי בנו; (יב) הלל השני בנו;
(יג) רבן גמליאל החמישי בנו; (יד) רבי יהודה
הנשיא הרביעי בנו; (טו) ורבן גמליאל הששי

או האחרון בנו. ואחריו לא נשאר בן יורש כסאו, ותפסק הנשיאות מישראל.

מהרדיפות היותר רעות ונודעות, אשר היו בימי רבן גמליאל האחרון, היתה רדיפת היהודים באלכסנדריא. העיר הגדולה, אשר התישבו בה בני ישראל עוד בימי אלכסנדר הגדול המוקדוני, ואשר היתה שם למו עדה גדולה מאד מאז מקדם, אשר אנשיה היו כלמו חכמים ונבונים בכל מדע, מלאכת מחשבת וחרשת המעשה, וגם בעלי הון רבים היו ביניהם. העיר הזאת היתה תחת ממשלת תיאודוסיוס השני; וכהן נוצרי אחד קיריל שמו מלאו לבו, להסית את ההמון להתנפל על היהודים. ויתפרצו אל בתי התפלה של היהודים, ויגרשו משם את המתפללים, וישימו את בתי כנסיות האלה לבתי תפלה לנוצרים, ואת בני ישראל גרשו מן העיר, אחרי אשר שללו מהם את כל רכושם. כן גרשו על ידי האכזרים אזרחי העיר הנאמנים, אשר ישבו בה יותר משמנה כמות שנה, ויביאו לה תעלה רבה. ועוד בארצות רומא הרבות התקוממו הכהנים נגד היהודים, ויאמרו להכחידם,

ויגזלו מהם את בתי תפלותיהם. יתיאודוסיוס
 השני אם אמנם נסה לפעמים, על ידי
 השתדלות שריו ונציביו, להגן על הנלחצים,
 אך, מדי בוא אליו דברי אחד הכהנים או
 הנזירים, השיב תמיד מחשבתו הטובה אחור. —
 ובימים ההם כבר לא היו בארץ ישראל
 חכמים הדורשים בהלכה על פי דרך האמוראים,
 כי התלמוד הירושלמי כבר נסדר ונחתם על
 ידי אחדים מהאמוראים האחרונים שם, רבי
 מנא ורבי יוסי בר בון, וכל חכמי ישראל
 אשר היו אחריהם ביהודה התעסקו יותר
 באגדה. ואז נאספו מעט מעט המון הדרשות
 אשר היו למורשה מפי מורה לתלמידיו במשך
 מאות שנים.

הדרשה באגדה היתה לכלי חפץ גם
 בידי התנאים הראשונים. אולם אז היתה
 העודתה העיקרית הנחמה אשר נחמו המורים
 את עם מרעיתם מצרותיו, אשר סבל מידי
 הקיסרים עובדי האלילים, אשר לקחו ממנו
 את חפשתו המדינית. ואם אמנם קמו אז
 קיסרים אחדים, כמו אדרינוס, גם על אמונת
 היהודים להכחידה, אך מורי העם בשחו כי

לא ילך לב בני ישראל שבי אחרי עבודת האלילים. לא בן בימים אשר אחרי רבי יהודה הנשיא הראשון, אשר אז החלה האמונה החדשה לגבור בארצות רומא, עד אשר סוף סוף קבלה קיסר אחר עליו ועל עמו, אז היתה אמונת ישראל בסכנה רבה, כי אויבים רבים קמו עליה מכל העברים, לבלעה, ואז נחויץ היה לה עזר לא מעט לעודדה, לסעדה ולהגן עליה מפני רודפיה.

מבעלי האגדה הנודעים בתלמודי רבנו הקדוש היה רבי יונתן בן עמרם. הוא השיב למינים תשובות מחדדות, ויבטל את כל טענותיהם והוכחותיהם. אבל עוד יותר ממנו הגדילו לעשות בדרשת האגדה תלמידיו המצוינים: רבי שמלאי, הוא רבי שמלאי, אשר הכה באמרי פיו ובראיותיו הנאמנות את המינים, וישם לאל את כל דבריהם, עד כי לא מצאו ידיהם ורגליהם בהתוכחם עמו. כמוהו כן גם חברו רבי שמואל בר נחמני היה דרשן נפלא, בעל הגיון ישר וחכם גדול, וגם הוא דרש דרשות נגד דעות המינים,

אך הוא לא הרבה להתוכח אתם , כי כפי הנראה , לא שם לבו אליהם ואל דבריהם .

בימי שני החכמים האלה הצטינו בחכמת

ההגדה גם החכמים האלה : רבי יוחנן בן נפחא , רבי שמעון בן לקיש , רבי יהושע בן לוי ורבי אלעזר בן פדת . כל אלה היו דרשנים מצוינים אין קצה ליפי דרשותיהם , לנעם טעמן ולשיא רעיונותיהן . הן מסכו באמת הרבה נספי נחמה בכוס היגון , אשר שתו מצו בני עמם הנדכאים והנרדפים על צואריהם בלי חשך , על לא חמס בכפם .

גם החכמים האלה העמידו תלמידים

רבים דרשנים מצוינים בנעם לקחם , וכל אשר רפה כח תורת ההלכה בארץ ישראל , בן חזק שם כח הדרשה האגרית , עד כי אחרי עבור משך יותר ממאה שנה ממות רבנו הקדוש , וכל אמוראי ארץ יהודה היו כלם לבעלי אגדה . האחרונים מהם היו רבי תנחומא בן אבא ותלמידיו אשר חיו בזמן רב אשי . הם אספו לאספה את הדרשות של החכמים הראשונים ובני דורם , ויסדרו אותן לפי פרשיות התורה . ובכן חברו או ספרים אחרים , אשר

תוכנם הוא רק דרשה אגדית. ומני אז והלאה לא חדלו הדרשנים בישראל, ויחברו עוד ספרי מדרש רבים, אשר נשארו לתהלה ולמופת עד ימינו אלה ברוח הפיוט המרחפת עליהם.

גם רב אשי, אם אמנם לא היה כחו באגדה גדול, קבץ גם הוא אל תוך תלמודו, בסדרו אותו, דרשות לאלפים ולרכבות, אשר רבן יצאו מפי חכמי ארץ ישראל, כי חכמי בבל, אשר שמו תמיד את כל מעינם בהלכה לא התעסקו כמעט באגדה. והטיבה הרבה אשר צמחה מלמוד האגדה לספרותנו היא, כי העוסקים בה השתדלו להבין במקרא ולדעת שפת עבר ורוחה, ולולי הם כי עתה נשכחה שפת עבר מפי בני ישראל.

7.

אי אפשר לספור במספר את המון המאמרים הנעלים שבאגדה, המצהירים כוכבים על שמי היהדות, ואשר הוסיפו חיל ואמץ לעם ישראל, לשאת את המון פגעיו הרעים, ולכלי נפל תחת סבל משאם; אך

מהמעט אשר נביא פה . נוכל להוכיח , מה רמו
ומה נשאו דבריהם , ומה גדלה פעולתם על
לאומיותנו .

האדם הוא אך בשר ולא רוח . הצרות
והיסורים הרבים , אשר ישא ויסבל יוכלו להביא
יאוש בלב כל גבור ואמיץ הרוח , אם תקוותיו
תגווננה ותעופנה ממנו . ולזאת שמו חכמי
האגדה לבם , לנחמהו בעת צרה ומצוקה
„ואם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש
במעשיו (יבדק את מעשיו – הטובים הם אם
רעים) . ואם פשפש ומצא (כי חטא) יעשה
השובה . פשפש ולא מצא יהלה בבטול תורה
(כי גיסורים באים עליו בעון בטולו מלמוד
התורה) ואם תלה ולא מצא (כי אמנם לא
בטל תורתו) , בידוע , שיסורים של אהבה הם ,
שנאמר : „כי את אשר יאהב ה' יוכיח" , ולפי
דעת חכמי האגדה „כל שהקדוש ברוך הוא
חפץ בו מדכאו ביסורים" , ושכר האדם הסובל
צרות וסג'ים , והוא לא חטא מעודו , גדול
מאד .

ובמה נחשבו באמת היסורים בעיני בני
ישראל , אשר דברי חכמיהם קדושים לנו ,

בשמעם, כי ערך היסורים רם ונשא מאד, עד כי גם „שלש המתנות היותר טובות, אשר נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, תורה, ארץ ישראל והעולם הבא, לא נתנו כי אם על ידי יסורים?" עם, אשר בזה הורוהו, לא יחת מפני הלחץ והעני, ויוסיף ללמד את בניו תורה ודעת, לא יואש מרכש לו את ארץ אבותיו, גם אם הרבה מכשלים על דרכו, לא יעזב תמת דרכו ולא יפשע על פת לחם כי ירעב, בדעתו, כי עקב צדקתו ירכש לו חיי נצח.

אמנם רב הוא עני עם י רון יגל פה היא העניות לישראל בדרך אדם לסוס לבן", כי על ידי העניות הבאה עליהם לא ישכחו את לאומיותם, ולא יפתה לבכם ללכת אחרי הבלי הגוים, כאשר כבר הוכיחו קורות ימי עמני מימות עזרא ונחמיה, שמעון הצדיק ושמעון בן שטח ועד עתה, כי השרים, הסגנים ועשירי ישראל הם היו הראשונים למעל מעל בלאומיותם, לזנות אחרי מנהגי העמים שכניהם ולכחש במסרת אבותיהם. — ההלל עם ישראל היתה מרוממה בפי

האגדה , לחזק בזה את ערך הלאומיות בעיני העם . האלהים , לפי דבריה , מתפאר בעם ישרון , וכי גם בתפיליו כתוב : „ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ” , וכי משה רבנו , כאשר התפלל לה' , בקש ממנו שלש בקשות וביניהן הראשונה , שיפליא ה' את עמו , ויבדילנו לטובה ולאבהה יותר מכל העמים , וכי הבקשה הזאת נתנה לו מאת האלהים . – את כל מעשי בני ישראל הרעים ואשר חטאו לה' ויפשעו נגדו ישבח האלהים , ורק את מעשיהם הטובים לא ישבח נצח , ובזכותם יגאלם מגלותם . בני ישראל , התורה והקדוש ברוך הוא שלשתם אחד הם , וקשורים זה בזה בקשר אמיץ לא ינתק . כל העמים אינם מסגלים לקים את מצות התורה לא בעבר , לא בהווה ולא בעתיד , כי משה צוה את התורה רק לנו , מורשה קהלת יעקב היא . בדברים כמו אלה שבחה האגדה את עם ישראל . את מעלת התורה הרימה האגדה למדרגה גבהה מאד : העוסק בתורה יסורים נבדלים ממנו ; גדול למיד התורה גם מקיום מצותיה , כי המצות לא תוכלנה לקשר את

העברי אל לאומיותו, אבל ידיעתו את התורה
 מחזרת אותו לדרך טוב, אם סר ממנו לבגד
 בקרשי עמו, כי גדול כח המאור שבתורה,
 להחזירו למוטב: מיום שחרב בית המקדש
 אין לו להקדוש ברוך הוא רק ארבע אמות
 של הלכה בלבד; האלהים אוהב את קול למוד
 התורה יותר מקול התפלה, ועל כן אהובים
 בעיני ה' בתי המדרש, אשר בהם ישמע קול
 ההוגים בתורה, מכל בתי התפלה, אשר שם
 ישפכו בניו שיחם לפניו; לולי קבלו בני ישראל
 את תורתו בהר סיני, או החזיר ה' את העולם
 לתהו ובהו.

כל הדרשות האלה הגדילו בלבבות בני
 ישראל את החשק לתורה ולדעת מאז ועד
 הנה, ועל כן נראה את החזיון הנפלא, כי
 כמעט כל בני ישראל יודעי ספר הם אם
 מעט ואם הרבה, חזיון אשר כמיהו לא נראה
 גם עתה אצל כל העמים גם אצל המשכילים
 שבהם. ולמען הרים בעיני העם ערך חנוך
 הבנים, לבל יגדלו ילדיהם ללא תורה, אמרה
 האגדה, כי אין העולם מתקים, כי אם בשביל
 הבל פיות (=קול) הילדים הקטנים המבקרים את

בתי הספר. כן צוּתה להזהר מאד בבני העניים
ללמדם תורה, כי מהם תצא תורה.

עם הארץ (= איש לא־למד) היה נכזה
בפי האגדה, אשר צוּתה על כל תלמיד חכם
להשמר מפניו ולהתרחק מדרכיו ותאמר, כי גם
ממנו תלמיד־חכם גדול הוא מכהן גדול עם
הארץ, וצריך לחלק לו כבוד בחברה יותר
מאשר יחלקו לכהן הגדול ההוא. —

ומי ימנה מספר לכל המדות הטובות,
אשר התאמצה ההגדה לנמוע בלב שומעיה!
מה נכבדו דבריה, אשר הביעה על אדות מדת
הענוה ושבחה! היא צוּתה את האדם להיות
ענו עם כל איש, גם עם איש נכרי אשר
יפגשוהו בשוק; היא יעצה לשבות מריב ומדון,
להיות נעלב, אך לבלתי עלוב את רעהו,
לשמוע חרפתו ולבלי השב חורפהו דבר,
להיות האדם שפל ברך, ונפשו כעפר
לכל תהיה, לבל ירום לבבו לא ביחש אבותיו
הרם, לא בעשרו הרב, וגם לא בחכמתו, לא
להתנשא ולפסוע על ראש הצבור, אם פרנס
הוא. —

את האמת הרימה האגדה למעלה גבהה

מאד מאד, באמרה כי חותמו של הקדוש ברוך הוא – אמת, ובהזוירה את שומעי לקחה, להתרחק מכל דבר שקר, גם אם כונת הדובר שקר היתה לעשות איזה מפעל טוב על ידי הכזב שהוציא מפיו. היא אסרה אסר על האיש הישראלי לגנוב דעת הבריות, ואפילו דעת עובד אלילים (כלומר: שלא לדבר בלב ולב, כי אם את אשר יחשב לבו אותו ישמר פיו לדבר). ורק למען הביא שלום בעולם בין אדם לחבירו, בין איש לאשתו מותר, לפעמים, לכסות על האמת, יען כי השלום הוא עוד יותר נכבד גם מהאמת, כי שמו של הקדוש ברוך הוא – שלום, והאלהים בעצמו, למען הביא שלום כמשפחה צוה למחות את שמו מעל הספר, שכתב הכהן לאשה המקנא, ובזה הרים את מעלת השלום גם על כבודו, כביכול.

והאהבה לכל אשר בשם אדם ימנה, מה נכבדה, מה נשאה היא בפי בעלי האגדה! כל בן ישראל חייב לאהוב את כל הבריות גם את שונאיו וגם את האנשים הרשעים. עליו רק לשנוא את החמאים והעינות, אשר

למכשל המה לבני האדם , ועל זאת יתפלל
כל חסיד , כי יתמו החטאים מן הארץ . על
האדם לרחם על הבריות וגם על החיות
והעופות , וצער בעלי החיים היא מן התורה ,
ואסור לאדם לאכל ולשתות בבקר , טרם יאכיל
וישקה את בהמתו ואת העופות אשר בחצרו ,
יען כי אין להם פה לדרש את מזונותיהם ,
ועל כן גדולה הרחמנות עליהם .

קדוש שם שמים , והוא – הרמת כבוד
לאמיות ישראל נגד כל העמים , הוטל על
כל בן ישראל לחובה רבה . המדה הנעלה
הזאת הורמה בפי האגדה למעלה מכל המדות
והמצות אשר בתורה . לפעמים אסרה אסר
על היהודי לעשות איזה דבר , אשר על פי
חקי תורתנו מותר הוא לעשותו , אולם לבלי
חלל את שם לאומיותו או , כמו שאמרו חכמינו
בלשונם – לבלי חלל „שם שמים“ בעיני הגוים ,
אשר לא כמשפטינו משפטיהם , אמרה האגדה ,
כי על כל איש ישראל להמנע מעשית הדבר
ההוא . –

פנינים רבות כאלה לאלפים מפזרות
על כל פני תלמודנו הבבלי , אשר ידי רב

אשי יסדו והכינו אותו. הוא אסף את כל האגדות הטובות והנעימות, אשר הגיעו עדיו מחכמי ארץ ישראל, אשר ירדו בבלה להמלט מחמת הרומאים בעתים שונות, ויביאו אתם גם את דרשותיהם האגדיות, העולות כיפין ובנעימותן הרבה מאד על אגדות חכמי בבל. הדרשות האלה נמסרו מפה אל פה בבתי מדרש בבל, עדי הגיעו אל ר' אשי וחבריו, והוא אף אמנם בעצמו לא היה בעל אגדה, כאשר כבר אמרנו, אך בבינתו הישרה ידע להוקיר את ערכה הרב, ויתן לה מקום נכבד בתלמוד, -

פעלת ההגדה על עם ישראל במשך ימי הגלות הארכה היתה רבה מאד. היא נחמה אותו תמיד מיגונו, רפאה את פצעיו, ותעורר את תקותו לימים טובים מאלה. מלבד זאת הביאה האגדה העלת רבה מאד לדברי ימי עמנו, כי בספוריה ובמשליה השתמרו מנהגי חיינו הקדמונים, מצבנו בין הגוים אז, ודרכי עם רומא וקסריו, מנהגי הפרסים מלכיהם ואמונתם, ואת כל הרשמים האלה מצאו בה

חכמינו האחרונים בכתבם את תולדות עם
ישראל וקורותיו בימים עברו. —

ז.

אולם בתלמוד הבבלי לא האגדה היתה
המטרה הראשית אשר אליה שאפו חכמי בבל.
העיקר היתה ההלכה ודרישתה. מימות רב
ושמואל, אמוראי בבל הראשינים, החלו לתלמוד
בישיבות בבל את משניות רבנו הקדוש, וראש
הישיבה באר את מעמי המשנה, אשר קרא
לפניו אחד מתלמידיו, ויתר תלמידיו זו חבריו,
אשר ישבו לפניו, הציעו לפניו שאלות,
ויתאמצו, לפעמים, לסתור את דבריו על ידי
ראיות, אשר הביאו ממשניות אחרות, מבריתות
או גם מכח ההגיון הבריא, והמורה השתדל
לתרץ את כל הספיקות והשאלות ההן.

את כל המשא ומתן הזה והמסקנא
האחרונה, אשר באה, כמוכח, אחרי תם
הפלפול, שננו היטב, וימסרום לכל תלמידיהם
בכל הישיבות בסדר טוב ונעים. וכאשר קם
דור חדש, והתלמידים היו למורים ולראשי

ישיבות, וגם הם העמידו תלמידים הרבה, למדו את התלמוד על פי הסדר, אשר קבעוהו מורי הדור העבר, עם כל השאלות, התשובות, הפלפולים והמסקנות, אשר נמסרו להם, ורק הוסיפו את החדושים, אשר נתחדשו בבתי מדרשיהם. וכה נמשך אופן התלמוד הזה מדר אל דר, כי כל מורה בעזרת תלמידיו וחבריו הוסיפו על התלמוד משלהם.

כאשר בא רב אשי ראה ויוכח, כי מצב כזה לא יוכל להמשך לדרות עולם. לנגד עיניו היתה אחרית ישיבות ארץ ישראל, אשר התדרדרו וקול ההלכה לא נשמע עוד בהן, ואחרוני חכמי ההלכה אשר היו שם כבר סדרו וחתמו את התלמוד הירושלמי, והיורדים מהם כבלה הביאוהו אתם מסדר וחתום בכל אל חבריהם הבבליים, ראה המורה הגדול הזה גם את ירידת מצב תורת ההלכה בבבל, אחרי מות המורים הגדולים, אביו ורבא, וזכר גם את הצרות הרבות, אשר סבלו בני ישראל בארצו מאת שבור-מלכא השני, ואת השנאה הרבה, אשר ישנאו האמנושיס-הפרסים את עמו, ויהי כאשר הונח מעט לישראל בימיו,

ומה גם כאשר מלך מלך טוב לישראל בפרס ,
אמר רב אשי להשתמש במקרה הזה ולסדר
את התלמוד הבבלי גם הוא ולחתמו , לבל
יבואו עוד חכמי הדורות הבאים להוסיף עליו ,
וגם לבל ישכח מפיהם , אם לא יהיה מסדר
בסדר טוב ונעים . —

כששים שנה היה רב אשי ראש ישיבת
סורא , או מתא מחסיא , ושהי מסכתות סדר
מדי שנה בשנה בשני ירחי הפֶּלָה , ובכל
התלמוד ישנן ששים מסכתות או ששים ספרים ,
ואשר על כן יקראו לכל התלמוד בשם קצר :
„שם“ (=ראשי המלים : ששים ספרים) , ובמשך
שלישים שנות עבודתו הראשונות סדר את כל
השם . אך אחרי כלותו את פעלתו זאת , החל
לעבור על סדורו עוד פעם , ובמשך שלישים
השנה האחרונות בימי חייו סדר אותו פעם
שנית . העבודה הראשונה נקראה בשם „מהדורא
ראשונה“ והשניה בשם „מהדורא שניה“ .

בעבודתו הגדולה והכבדה הזאת עזרו
על ידי רב אשי שני דורות . הדור הראשון
הם חבריו , אשר כמעט כלם היו גדולים ממנו
בשנים , הנודעים שבהם , אשר נפש רב

אשי היתה קשורה אל נפשם בקשר ידירות
היו. —

רבינא הראשון. הוא היה תלמיד רבא,
ויהי כבר בא בשנים, בשבת רב אשי על
כסאו. וחבר היה לו ורב אחא בריה דרבא
שמו וגם הוא גדול מרב אשי בשנים, וישבו
בישיבת סורא לפני המורה הזה כחברים עוזרים
על ידו.

וגם שני בני רב חסדא, מר קשישא
ומר ינוקא, היו חבריו, ויעסקו עמו יחד
בסדור השם. ועוד שני חברים תמידים היו
לו והם מרימר ומר זוטרא. עם כל החכמים
האלה היה לו עסק תמיד. עמהם יחד נשא
ונתן בדבריו ההלכה והם היו מעוזריו
הראשונים. —

ועוד דור אחד לקח חבל כעבודה
הגדולה והנכבדה הזאת. הדור הזה הוא דור
תלמידי רב אשי. הנכבדים מהם היו מר
בנו, הנודע בשם מר בר רב אשי. הוא האיש,
אשר לא נפל בחכמתו מאביו, ואשר עליו
יאמר המשל: „כעץ בן פרו". עוד בימי רב
אשי אביו נחשב הוא כאחד מגדולי החכמים,

והוא נשא ונתן עם אביו בדברי הלכה . גם עם יתר חברי רב אשי היו לו דברים , ושני חברים היו לו . והם מתלמידי רב אשי : רבה תוספאה ורבינא בר רב הונא הוא רבינא האחרון .

רבה , "תוספאה" נקרא בשמו זה , יען כי הוסיף באורים לדברי רב אשי . עמו יחד בישיבתו ישב רבינא האחרון , ושניהם יחד הוסיפו את הבאורים ההם בתלמוד , אשר נסדר כלו על ידי רב אשי . ורבינא האחרון האריך ימים יותר מכל חבריו , ויהי הוא האמורא האחרון בבבל . וכל החכמים אשר היו תלמידיו ותלמידי חבריו לא נקראו עוד בשם "אמוראים" , כי אם , בשם : "רבנן סבוראי" לאמר : חכמים מפרשים . -

חק היה מימים קדמונים לישראל , כי רק ספרי תורת משה , ספרי הנביאים והכתובים רק המה צריכים להיות כתובים , אבל לא דברי החכמים , אשר בארו את כתבי הקדש . הדברים האלה נמסרים תמיד מפי מורה לתלמידיו מדר אל דר רק על פה . אולם , כנראה , היו לחכמים מגליה סתרים , שלא

הראו אותן לתלמידיהם, ומאותן המגלות הטיפו לקחם. ובהן רשמו את החדושים אשר התחדשו בבית מדרשם. אך כאשר בא רבנו הקדוש, וירא כי אין סדר למשנה, ויגש אל עבודת הסדור של המשניות, אשר קבל מפי מוריו, ויכתב את המשנה בספר. ויקומו אחריו רבי חייא הגדול, ברדקפרא ורבי הושעיה ויכתבו את יתר ההלכות, אשר לא אספן רבי אל משנתו, ותקראנה אלה בשם „תוספתות" ואלה – בשם „בריתות" (=הלכות חיצוניות)

ואם אמנם כבר התירו החכמים הראשונים האלה לכתב את ההלכות בספר, בכל זאת לא התירו לעצמם החכמים אשר באו אחריהם. המה האמוראים, לכתב גם את באורי ההלכות, שיוצאו מפייהם, בספר, וללמד על פיו את התלמידים, ועל כן למדו את התלמוד רק על פה. אולם ההגיון הבריא יוכיח, כי אי אפשר שיהיו כל מאמרי התלמוד הרבים לאלפיהם ולרבבותיהם תלויים בזכרון הלומדים מכדרים כל ענין וענין על מקומו הראוי לו בלי כל ערכוב. ומה גם כי ימצא איש אחד, אשר

ידע את כל מסכתות השם על פה בסדר יפה
יטיב .

אי לזאת כאשר בא רב אשי ראה
ויוכח , כי עתידה תורה שהשכח מישראל ,
ויבוא ויכתוב את כל דברי האמוראים עלי
ספר בסדר טוב , ויחתום את התלמוד , לבלי
יבואו עוד חכמים אחריו , להורות הלכות
חדשות ולהוסיף באורים חדשים בכונת דברי
המשנה . ויהי הוא ורבינא האחרון תלמידיו
האחרונים במורי הוראה על פי המשנה . ומאז
היו דברי התלמוד לחק לכל בית ישראל ,
להורות על פיו ולא יסורו ממנו ימין ושמאל . —
זאת היתה פעלת רב אשי הגדולה
והנכבדה , אשר פעל בימי חייו . וימת בשיבה
טובה אחרי עבדו את לאמו כששים שנה
ואחרי עשותו עבודתו הספרותית פעמים
לנקותה משגיאות . האגדה מספרת על דבר
מותו נפלאות בדרכה , באמרה , כי רב אשי
פגש ברחוב את מלאך המות , אשר בא לקחת
את נשמתו , ויאמר לו רב אשי : „חכה לי
עוד שלשים יום , למען אחזור על למודי ,
כי שם בשמים הלא אהם אומרים : אשרי מי

שבא הנה ותלמודו בידו". ויחכה לו המלאך
שלושים יום. ויהי כעבור הימים ויבוא לקחת
את נשמת רב אשי, וישאלהו רב אשי: "מה
פרצת עליך פרץ?" ויענה המלאך: "הנך
דוחק את רגלי בן נתן (רב הונא בן נתן,
שהגיעה עתו להיות נשיא האמה) ואין מלכות
נוגעת בחברתה אפילו כמלא שיערה". וימת
רב אשי. בזה חפצה ההגדה הזאת, לתאר
זאת רוח המורה הגדול הזה, אשר כל הגיגו
וחיי רוחו היתה התורה, וכי חיו יקרו לו,
רק למען הפיץ תורה ודעת בקרב עמו. -

ח.

אחרי מות רב אשי נשארו תלמידיו,
אשר עזרוהו בעבודתו הגדולה, והם הוסיפו
להגות בתלמוד על פי הסדור, אשר סדר מורם
ולא שנו בו מאומה, רק הוסיפו מעט דברים
קצרים, למען הבין את הדברים הסתומים
מעט, או הוציאו תוצאות חדשות אחדות
בדברים שעלו בידיהם. -

ביתר עם מות רב אשי נאספה גם

הטובה אשר ראו בני ישראל בכבל. יודגדר השני אוהב ישראל מת שנים אחדות לפני מות רב אשי, ועל כס מלכותו ישבו מלכים אחרים, אשר לא אהבו את אמונת היהדות. ויד האמנושים היתה בזה, להשניא את דת ישראל בעיני מלכי פרס, כי הנה התאמצו למישך ברשתם את בני אמונות אחרות, ויתוכחו עם חכמי היהודים, להוכיח את אמתת אמונת הפרסים עובדי האש, המאמינים באלהות כפולה – אלהי הטוב ואלהי הרע – הורמיו אלהי האור, הבירא הכל והמקים הכל בתבל, ואהרימן אלהי החשך, המכלה וההורס את כל הנברא. –

אחרי מות רב אשי לא ידעו בני ישראל, אשר היה חכם גדול בתורה כאביו, על כסא הישיבה בסורא, כי חכמי הדור ההוא מאנו לבחור בו, מסבה בלתי ידועה לנו, ואולי יען כי היו חבריו זקנים ממנו הרבה, ועל כן נתנו להם משפט הירושה, להיות לראשי הישיבה במקום רב אשי. ובכן עברו כשלשים שנה וכבר נבחרו לראשי ישיבה בסורא חכמים אחרים, ואחרי מיתם חפצו לבחור ברב אחא

מדפתי , איש אשר לא היה גדול בשנים
ממר בר רב אשי , ובתורה היה קטן ממנו .
ויחר הדבר למר בר רב אשי , ויהי ביום
הבחירה , ויבואו חכמים אחדים אל מר בר
אשי , להודיעהו כי חפצים אנשי בית המדרש
לבחור את רב אחא מדפתי , ויעצרו מר
בביתו , ויחל לדרש באזניהם בדברי תורה ,
ותמצא דרשתו חן בעיניהם מאד , ויבחרוהו
לראש ישיבה בסורא , ויש אחרי כן גם לב
יתר החכמים אחריו , ובחירת רב אחא מדפתי
נדחתה , וישב הוא על כסא אביו . –

בשנת הבחרו לראש ישיבה החל יודגרד
השלישי מלך פרס , לרדף את בני ישראל
ואמונתם ביהר עז , ויגזר גזרה רעה עליהם ,
כי לא ישמרו את קדושת השבת , וכפי הנראה
חפץ להכחיד את כל מצות התורה . אך לא
ארכו הימים , וימת המלך והגזרה הזאת בטלה .
האגדה מספרת , כי מר בר רב אשי התפלל
לה' . ויבוא נחש וישך את יודגרד וימת .

והימים האלה , ימי מצוקה ועני לבני
ישראל , לא היו מסגלים כלל , להוסיף דרישה
עמוקה בתורה , ועל כן הסתפק מר בר רב

אשי בשבתו ראש בִּישִׁיבָה , לבלות את עבודת
אביו , לברר עוד ספקות אחדות , אשר נשארו
בבית המדרש , ולחתום את התלמוד . אהבתו
לתורה וללומדיה היתה רבה כאהבת אביו
למו . הוא לא חפץ מעודו להיות שופט בריב
אם אחד מהנשפטים הוא תלמיד חכם ,
באמרו : „פסול אני לדון דין תלמיד חכם ,
כי חביב הוא עלי כגופי , ואין אדם רואה
חובה לעצמו" (כלומר: לא אוכל האשימו אם לא
יצדק בהשפטו עם רעהו שאיננו תלמיד חכם) .
בימיו ישב על כס המלוכה בפרס פירו
בן יודגרד השלישי , הוא פרוז , אשר רכש לו
שם בתלמוד : „פירוז הרשע , תרקבנה
עצמותיו" . המלך הזה היה אדוק באמונת
האמנושים עוד יותר מאביו , ולכן גם שנאתו
ליהודים רבה יותר , ויחל לרדף את עם
ישראל בחזקה , ויגזר גזרות קשות ורעות על
עם עברתו , ויאמר לבטל את מצות התורה ,
ויחריב את עריהם . אולם כל המצוקות האלה
השיגו את עם ישראל רק אחרי מות מר בר
רב אשי , אשר מת אחרי היותו לראש ישיבה
שלש עשרה שנה .

שנים מעטות אחרי מות מר בר רב אשי גבר הריב בין היהודים ובין האמנושים, אשר הציקום מאד מאד והיהודים לא יכלו עוד לסבל את ענוייהם, וישיבו חרפתם אל חיק צורריהם ומציקיהם. ויחר אף פירזו, ויצו להרוג את יהודי עיר איספהן ולקחת את ילדיהם הקטנים מחיקם ולתתם להאמנושים, לחנכם באמונת הפרסים. ויתפש את ראש הגולה—הונא בר מר זוטרא, ועמו עוד חכמים מחבמי התלמוד, ויצו להמיתם. וזאת היתה הפעם הראשונה בבבל, כי ראש הגולה, אשר כבודו היה גרול מאד בעיני מלכי פרס ויחשב תמיד כאחד האחדרפנים בגלובה, והוד ויקר תפארת המלכות נתנו לו, יוכל לטבח על במת ההרגה כאחד מבני ההמון.

וגם אחרי כל אלה עוד לא שבכה חמת המלך הרשע, ויצו להתנפל על ערים רבות מערי בבל ולהרסן, וביניהן שתתה מצתה כוס קבעת התרעלה גם העיר סורא. תוצאות הרדיפות האלה היו, כי רבים מיהודי בבל עזבו את ארץ מולדתם, וישימו פעמיהם אל

ארץ ערב, אשר שם היו מכבד יהודים רבים,
אשר באו שמה משנים קדמוניות.

הגולים החדשים האלה, אשר באו מארץ
בבל, מקום תורה ודעת, הביאו אל אחיהם
בערב גם את דעותיהם ומנהגיהם, ופיצו שם
קוי אור התורה ואמונת ישראל בין אחיהם,
אשר מרב שבתם בין הערבים, נבדלים מכל
אחיהם אשר בגולה, שכחו כמעט את דתם
הצרופה ומנהגיה, ויוצאי בבל האירו את עיני
אחיהם החשבים האלה, ויקשרו אותם בעבותות
הדת והלאומיות אל יתר אחיהם.

גם אל ארץ הדו נדרו רבים מיהודי
הבל בימים ההם, ויכוננו שם מושבות, ומלך
הדו קבל אותם בחבה יתרה, ויתן למו
מקומות רחבי ידים בארצו הברוכה לשבת
שם. ויפקד עליהם נשיא מקרב אחיהם, ויתן
לו זכויות רבות, ויצוהו לשפט את אחיו בני
עמו על פי דתו ותורתו ולהוריש את פסא
שיאותו לזרעו אחריו לדורותיו, וימים רבים
נמשכה הנשיאות הזאת בארץ הדו. —

אולם, למרות רדיפות מלכי פרס, עוד
לא כבה נר התורה בבבל והישיבות לא מסקו

עוד במשך שש מאות שנה, רק כי כימים ההם
פסקו האמוראים, אשר האחרון מהם היה
רבינא בר רב הונא, הוא רבינא האחרון תלמיד
רב אשי, ושנת מותו היתה לערך בחצי המאה
השלישית של האלף החמישי מיום ברא
אלהים ארץ ושמים. ואז נשלם התלמוד
בליל. ומאז ועד היום הזה הולך הספר הענק
הזה לפני בני ישרון בכל ארצות פזוניהם
כעמוד אש, להאיר למו הדרך, ולחמם את
לבותיהם, להשגב כמשגב לאומיהם לנצח,
ובראותם את הספרים הגדולים האלה - ספרי
התלמוד - אשר רבות סבלו בגללם לעיניהם,
זכרו את מחברם, את רב אשי, לברכה
וקתלה כל ימי חיותם עלי אדמות. -

מגבורי האמה

תולדות ישראל על פי ביוגרפיות

מאת

שלמה ברמן.

כרך שלישי

מן מרד הוטרא השני עד הראב"ע

הוצאת „תקוה“, ורשה.

הממכר בהוצאת צנטרל, ורשה.

ת כ י.

(ז) מר זוטרא השני

(ז) שמואל בן עז

(ח) רב יהודאי גאון וכולן מלך הכנורים.

(ט) רב סעדיה גאון.

(מב) רב הסדאי אבן שפרוט.

(מא) רב האי גאון ורבי שמואל בן הפני גאון.

(מב) רבנו גרשם מאור הגולה.

(מג) רבנו שמואל הנגיד ורבנו יוסף בנן.

(מד) רבנו שלמה יצחקי (רש"י).

(מה) רבנו (יעקב) תם.

(מו-מח) רבנו יהודה הלוי.

(מט, נ) רבי אברהם אבן עזרא.

לו.

מר זוטרא השני.

א.

כ. מרא הגני, ראש הגולה בבבל,
היה בן רב הונא בן מר זוטרא. רב הונא
אביו הנשיא היה גדול בתורה כאחד חכמי
התלמוד. הוא הוצא להרג עם אחרים
מאמוראי בכל במצות פירוז בן יודגדד
השלישי מלך פרס, הנודע בתלמוד בשם:
"פירוז הרשע תרקבנה עצמותיו". ומר זוטרא
השני בעת ההיא עודנו ילד קטן. ויגדלוהו
ויחנכוהו אבי אמו מר חנינא ראש הישיבה.
בימים ההם כבר נחתם התלמוד.
זכמי ישראל לא נקראו עוד בשם "אמוראים",
כי אם בשם: "רבנן סבוראי", לאמר: "חכמים
מבארים" וברי התלמוד הכתוב. דעת
התורה והתלמוד יצאה מאת ראשי הישיבות
לכל בני הגולה. ראשי הגולה משלו בעם,
בכח ממשלה פרס, ממשלה רבה מאד, וימנו

שופטים – דִּינִים – על העם, ויגבו המסים, וידונו דיני נפשות. אולם ראשי הישיבות התנגדו למו על אשר ימנו דִּינִים כאות נפשם, כי רוב השופטים ההם לא היו ראויים למשרתם בגלל דעתם המעטה בתורה. ריב כזה פרץ גם בין מר חנינא ובין חתנו רב הונא בגלל דִּין אחד, אשר מנהו ראש הגולה הזה. ויקר מקרה השופט ההוא לבוא אל עיר ישיבת מר חנינא, לשפוט את העם בין איש לרעהו. ויחריש מר חנינא. אולם כאשר חפץ הדין להטיף לקחו באוני העם, התקומם לו ראש הישיבה ולא נתנהו לדרוש דרשתו. ויהאונן השופט באוני רב הונא. ויצו ראש הגולה להביא אל עירו את מר חנינא חותנו; ויצו להכורו מכות נאמנות ולתלוש שער ראשו וזקנו. גם צוהו לשבת בחוצות העיר כל הלילה. ואת יושבי העיר צוה לבלי תת לזקן מלון בבית. ויבך החכם המענה על החרפה אשר השביעהו חתנו. כעבור ימים מעטים אחרי זאת, הוציא פירו הרשע משפט מות על ראש הגולה. וירא העם כזה מוסר שדי, אשר ראה דמעות העשוק

וייסר את ראש הגולה על אכזריותו.
 וההגדה עטרה את המקרה הזה בזר
 פלאות כדרכה. וכה הספר: בבכות מר
 חנינא על מר גורלו ועל החרפה, שנשא
 מאת חתנו, אסף את דמעותיו בכוס, עד
 אשר מלאה עד אפסיה. וישת הזקן את
 דמעותיו לחגדיל צערו, למען ירחמנו ה'.
 וירא האלהים בעניו, ויחף את כל בית
 הנשיא, וימותו כל צאצאיו וקרוביו, ולא
 נשאר מהם איש, זולת אשת ראש הגולה,
 בת מר חנינא, והיא הרה. והנה תרדמה
 נפלה על הזקן, וירא בחלומו, והנה הוא
 עומד בגן, ובידו קרדום, וברוב קצפו כורת
 הוא את העצים הגבוהים והעבותים עד
 ימינו ועל שמאלו, ואומר להשחית כל
 הגן בלי חמלה, למען יאכזר זכרו מתחת
 השמים.

עודנו עושה כה וכה, וירא, והנה לא
 נשאר מאומה מהגן הנחמד הזה, בלתי אם
 חמר קטן יוצא מגזע אחד. והחמר עודנו
 רך, לא נראה כמעט לעינים. וירם את
 קרדומו גם על החמר הזה להכריתו. והנה

פתאום הרעים עליו בקול אדיר וחזק איש
זקן, ותארו איום כתאר מלאך אלהים,
ובידו פטיש. ויקרא חזקן: „אנכי הוא דוד
מלך ישראל, הגן הזה-ביתי, והעצים
הגבוהים צאצאי המה, אשר השמדתם ולא
חמלת, ועוד ירך נטויה, להכחיד גם את
היונק הרך שריד ופליט לבית מלוכי
בישראל! לכן הזהר!!” ובדבריו הבה
במקבתו אשר בידו ע, ראש מר חנינא,
ויקץ והנה חלום.

וישם מר חנינא את דברי החלום אל
לבו. וישאל את אנשי העיר אם יש עוד
שריד לבית הנשיא. ויגידו לו כי רק בתו,
אשת הנשיא ההרה, נשארה בחיים. א,
מהר חזקן אל בתו, וישם לילות כימים,
לשמור אותה מכל אסון ופגע. ביום אכלהו
חרב וקרח בלילה, והוא לא חדל לנצור
כבבת עינו את השארית הנמלטה מחמת
ה', עדי ילדה בתו ילד יפה ונחמד, היא
מר זוטרא השני. ויהי לו מר חנינא לאב,
ויגדלהו וילמדתו תורה ודעת, עדי גדל
ויקח את המשרה על שבמו, להיות לראיין

הגולה; והוא עודנו צעיר אז מאד - כבן
חמש עשרה שנה.

ומאז נשאר מר זוטרא יהום קטן מאביו
ועד גדלו היה לממלא מקום ראש הגולה - רב
פחדא בעל אחרות. ויתגאה רב פחדא
במשרתו, ויאמר לנחול ירושת בית דוד
ולגזול כבוד מר זוטרא הצעיר, מבלי השב
לו כסא אבותיו. אך אז קם כצר לו מר
חנינא הזקן, ויתאונן באוני קובד מלך פרס
על העיל, אשר יאמר רב פחדא לעשות
ליורש כסא הנשיאות. אז הוציא המלך
מישפטו, כי ירד רב פחדא מכסאו, ויפנה
את מקומו למר זוטרא הצעיר, לשבת על
כסא אבותיו, כראוי לו באמת. -

ואמנם רק בשנים היה מר זוטרא
בשבתו על כס אבותיו, אך מלא דעת
ותבונה כזקן ורגיל לנהל את עמו על
דרך החיים ולהיות לו לרועה נאמן, שומר
צאן מרעיתו, לבל ירח ממנו נדח
ולבלי יבלעוהו זרים, כאשר יוכיחו המקרים
והמעשים, אשר נקראו ויאתיו בראשית
נמשלתו. הוא התנהג ברב פאר והדר, ויהיו

לא ארבע מאות נבורי ישראל שימרים לראשו,
אשר לוֹוהו תמיד על דרכו גם בעברו בסך
בתוך העיר, גם בצאתו להגן על אחיו
הנענים והננשים תחת עול אויביהם בקום
עליהם צרה. —

ומשרת ראשי הנולה היתה רמה
ונכבדה מאד בעיני ישראל בארץ בבל.
הנשיאים האלה חיו חיי פאר והדרת מלכים.
מאכלם ושקוים, מעמד משרתיהם ועושי
דברם היו כמו לכל המושלים האדירים.
המה צמדו חרב זהב על מתניהם חגורה
זהב חגורה על חלציהם, תכלה וארגמן
לבושם, משי ורקמה עם רצי כסף. ובעברם
ברחוב היו עבדיהם רצים לפניהם
ומפנים מקום בין ההמון, לעבור מרכבת
הנשיא הנהדרה. וכל הפוגשים אותו
בחוצות קריה נגשו אליו, וישתחוו לפניו,
ויחלקו לו כבוד רב, ככבוד מלך.

אמנם כבר היה לפעמים עול ראש הנולה
על בני העם, ובסתר לבם אולי התאוננו על
מושלם זה. אך המה סכלו זאת תמיד
בדמיה, בזכרם, כי הוא שארית גדולתם,

הפארתם וכבודם בעיני הגוים ומלכיהם,
 אשר כבדוהו גם הם, וכי בלעז היו בני
 הגולה נפוצים בעדד בלי רועה, והיו
 למרמס לכל אויביהם, מאין רב ריבם לפני
 מרכי הארץ. אולם מכל ראשי הגולה, אשר
 היו בבבל במשך יותר מאלף שנים, היה
 מר זוטרא הטוב והישר בהם. הוא היה
 אוהב עמו בכל לבבו ונפשו, ונכון
 להקריב לו חיו בכל עת ובכל רגע. וביחוד
 אמונתו בה' ודתו היו חביבות ונעלות בעיניו
 מכל חמדות הבל, וכל קרבן לא יקר בעיניו
 למען הגן עליהן. —

ב.

עננים כבדים כסו את שמי חיי ישראל
 תמיד, מעת תקעה רומא האכזרית את
 צפרניה בבשר יעקב הקטן והדל. אולם כל
 עוד שררה עבודת האלילים בארצותיה
 נראו גם קוי אור, שהאירו מעט את הדרך
 לעם הנדכא. קיסרי רומא עובדי האלילים

פחדו רק מפני מרד היהודים, פן יאמרו להסיר מעליהם את עלם. הן הרומאים שאפו תמיד לרשת ארצות דא למו, והמקום, אשר תקעו יתדם בו פעם אחת, נחשב בעיניהם כרכושם, ולכן לא יכלו לראות בהמלטו מידם. אולם אם ניבחו, כי מגמת פני בני ישראל לשלום ולמנוחה, לא הכבירו אכפס עליהם, ומה גם בארצות אחרות אשר לא על גבול ארץ ישראל תקשכנה. ישם נתנו, גם הרשעים שבקיסרים, מעט חרות ליהודים, ולא הכדילום לרעה מיתר יושבי הארץ.

לא כן היה מאז בא קונסטנטינוס הגדול בבירת הנצרות. מעתה, אף כי חדלו היהודים מקוות לרכוש למו את ארץ אבותיהם בחיל ובכח, ויחבו רק לישועת ה', אשר תבוא להם רק על ידי הגואל המשיח, וכבר היו נכונים לשבת במנוחה ובשלום את שכניהם, בכל זאת הכבירו הקיסרים האכזרים, קונסטנטינוס, קונסטנציוס והרומים להם, את לבם, וירדפו את ישראל ברדיפות נוראות, ויצרו את צעדיהם, וישללו מהם

כל זכויות האדם גם בארץ ישראל גם ביתר הארצות, שהיו תחת ממשלתם.

ומקור הרדיפות ההן היתה הנצרות.

האמונה הזאת, אשר יסודתה באמונת היהדות, הקוראה לאהבה ולחמלה לכל בני האדם, לא יכלה לשנות את רוח היונים והרומאים ולהפכם מנמרים לשויות תמימות. הבהנים הנוצרים אשר ברומא ובביצנץ, בהיותם צאצאי עובדי האלילים, אשר התענגו לפנים למראה אנשים נטרפים בפי אריות ונמרים בירה, לא יכלו להקפך פתאם, בכח דברי האונגדיון, לרחמנים ולסלחים. דברי תורת היהדות, שמצאו למו מקום מעט בספרי השלוחים, נשארו רק בכתב, והיו לנוצרי רומא וביצנץ כדברי הספר החתום. ולכן גברה שנאת הדת בארצות ההן מיום ליום, ואנחות היהודים שם כברו מרגע לרגע. —

בעת הזאת, בימי מר זוטרא השני,

היתה ארץ ישראל תחת על ביצנץ, היא רומא המזרחית, אשר בירתה היתה העיר קונסטנטינופול. הנצרות בארץ הזאת נבדלה

בחקיה וביסודותיה מהנצרות אשר בדומא
המערבית, אך באכזריותם לא נבדלו כהני
שתי האמונות האלה. הם הסיתו תמיד את
הקיסרים בעם היהודים. הקיסר הטוב
האחרון היה נלנטינוס. אחריו החלו הקיסרים
הביצנצים להוציא חקים וגזרות על עם
חרמם ולרדפם בחמה עזה. מלבד חקי
תיאודוסיוס השני הקשים, הוסיף הקיסר
יוסטינוס הראשון, איש פרא לא למד
מצאצאי הסלונים, עוד גזרות, לגזול מפי
היהודים את לחמם. הוא הבדיק אותם
לרעה בכל דרכי חייהם: במסחר וקנין,
בעבודה וכל מלאכה. הקיסר צנה שנה
אותם תכלית שנאה. ויהי בשמעו פעם אחת
כי התנפלו היונים על היהודים, ויעשו בהם
הרג רב, וישרפו את חלליהם, ויאמר, כי
לא טוב עשו בשרפם את המתים ולא את
החיים. זה היה מצב היהודים בביצנץ.
כל מקרה קר היה אז לסבה יונים לשפך
חמתם בעם הנרדף, להרוס בתי כנסיותיו
ולשלול את רכושו.

במצב כזה, כמובן, לא יכלה התורה

בארץ ישראל לפרוח. בתי המדרש מעטו, תורה
ההלכה ה' כה הלך ודלה. גם חכמי האגדה
שנו את אופן לקחם לרעה. לא היה עוד
בדבריהם העז ונעם השירה, כאשר היו
בדברי בעלי האגדה בדורות האמוראים
הראשונים והאחרונים. אולם לעמת זאת
החלו עתה להתעסק יותר בקבוץ דברי
הראשונים, ולכתבם בספר, לבלתי ישבחו
שפי הדורות הבאים. בימי סבוראי אלה,
אספו בארץ ישראל הרבה ספרי אגדה,
אשר דבריהם נסבו על פרשיות התורה
בסדרן, ועל חמש מגלות, ועל יתר ספרי
הקדש. גם בדברי הלכה אספו קובצים
קטנים, אשר קראום אחרי כן בשם: "מסכות
קטנות" או "הלכות ארץ ישראל". במסכות
האלה נתנו מקום, ביחוד, להלכות הנוגעות
אל עבודת ה' בבתי התפלה: חקי התפלות,
קריאת התורה בקהל, כתיבת ספרי תורה,
הפלין ומוזוות. בהן נקבצו גם חקי דרך
ארץ וגם הדינים בדבר עבדי עולם הנמכרים
לישראל. כל המסכות האלה כתובות בשפה
עברית קלה.

אז שמו החכמים לב גם בארץ ישראל
 גם בבבל לקריאה נכונה בספרי הקדש . עד
 העת ההיא לא היו ספרי הקדש מנקדים ,
 ועל כל הקורא בהם היה לדעת את הקריאה
 על פה , כפי אשר קבל ממוריו . ולכן לא
 רבים היו האנשים , אשר יכלו קרוא היטב
 בספר . אך בזמן רבנן סבוראי החלו להמציא
 אותות מיוחדים להציב אותם תחת האותיות
 או עליהן , למען ידע כל איש לקרא בראוי
 את הכתוב . העבודה הגדולה והנכבדה הזאת
 החלה בעת הרעה והמצוקה עתה . אות
 הוא כי עוד לא יבש כלו ילח ישראל , אם
 עוד יכל לשום לב לדברי תורה ומוסר
 ילבנות חומה לדתו , להגן עליה מחמת
 זכיהנים הנוצרים העריצים ומהקיסרים
 זביצנצים הפראים והאכזרים אשר אמרו
 להשמיר את היהדות המהורה . --

ג.

ובארצות רומא המערבית , אשר שם

שררה האמונה הנוצרית הקטולית תחח
ממשלת האב - הפפא - ברומא, היושב על
כס השכיח פב"ס, ישבו יהודים מימים
קדמונים. בכל ערי איטליה ובאֶיִיָה היו
קהלות ישראל, אשר התענגו לפנים על
רוב שלום וחרות, בהיות עבודת האלילים
שוררת שם. אך מצבם הורע מאז פרשה
הנצרות מִטוֹת כנפיה על הארצות ההן.
הכהנים שפכו בוז על העם השנוא להם,
וישניאוהו בעיני שכניו. אולם הפרץ אשר
נבעה בדת הקטולית לפתע פתאם, היה
לפעמים לישועה לבני העם הנגש, להקל מעליהם
את עול הרדיפות. כהן קטולי אחד, ושמו
אריי, קם לכונן כתר חדשה נוצרית,
אשר כפרה באלהות ישו הנוצרי, באמרה,
כי הוא היה רק נביא מדבר בשם אלהים
ומיסד דת חדשה. אחרי כן נפלה רומא
העתיקה לפני הגרמנים. מלך הגרמנים
תיאודוריק כבש את רומא וכל ערי איטליה.
הוא היה מאמין בתורת האריאנים. ויוציא
התיאודוריק חק, כי כל איש ילך בשם
אלהיו, ואם אמנם גם הוא לא אהב הרבה

את היהודים, וחפצו האדיר היה לראות אותם נכנסים תחת צל כנפי הנצרות האריאנית, בכל זאת הגין עליהם לכל יעשה להם כל עול ומצוקה. אמנם האריאנים לא רדפו בעצמם בשנאה את היהודים, אך הקטולים, למרות את פי היואנוס, שנאו נפשם, התנפלו לפעמים על היהודים. אולם הקיסר האריאני ענש את הרשעים בכל פעם כדי רשעתם, כי הוא חפץ בכל לבבו להחזיק את השלום בארצותיו. —

טוב מזה היה גורל יהודי גליה ופונקיה, היא צרפת. בארץ הזאת ישבו בני ישראל עוד מימים קדמונים. אמנם זמ ראשית התישבותם שם לא נודע אל נכון, אך ברור הוא, כי עוד באחרית ימי הבית השני, וביחוד אחרי חרבנו, בעת רדיפות קיסרי רומא, דומיציוס, סרינוס ואדרינוס, נהרו אל הארצות האלה יהודים רבים, להסתתר בהן מפני חמת המציק. רוב יושבי הארצות האלה היו גם בזמן הזה עובדי אלילים, ועל כן. רחקה מלבם קנאת הדת. אך שליחי הנוצרים הפיצו ביניהם את תורתם, ולא

לאט רבוי בהם הנוצרים. אולם יען כי אמונת הנצרות רפה היתה עדנה בלבם, לכן לא הביעו כל שנאה לעם ישראל. גם כהני הרת התרועעו עם היהודים, ויחיו עמהם חיי אחוה וקרעות, למרות רצון הכהנים הגדולים. ולכן היה מצב בני ישראל שם בעת תקופת מר זוטרא טוב מאד. הם היו סוחרים ובעלי אחוזות עשירים. מסחרם פרץ בארץ ויעסקו בכל עבודה מועילה, ויביאו תעלת גם לארץ מגוריהם, כל עוד לא שלחה הנצרות הקנאית צפרניה בכשרם.

ובספרד, הארץ היפה, אשר אקלימה דומה כמעט לאקלימה של ארץ ישראל, עוד קדמו היהודים לבוא לשבת בה מאשר בארצות גליה ופרנקיה. שמות הרבה ערי ספרד מעידים, כי הן נוסדו רק על ידי זרע יעקב. השמות: טולידה (=טולמילה), אשקלונה, מגנדה (=מקדה), אציקה (=עזקה) מקורם בשפת עבר. פה ישבו היהודים בערים ובכפרים, ויהי עובדי אדמה חרוצים ובעלי אחוזות, אשר להם עבדים קנין בספס. גם התעסקו במלאכות ובעבודות

שונות ובמסחר. בארץ הזאת אמנם נשרשה
הנצרות עוד בראשית המאה השלישית
לספירת הנוצרים, אך לב המון העם
גם מהנוצרים לא רחש כל שנאה וקנאד
לעם העתיק, כי הקנאות, אחות הנצרות,
לא לָוְתָה שם עדנה את האחרונה על דרכה.
ואם כי הכהנים הגדולים צרה עינם בשלוח
ישראל שם, אך דבריהם לא הכו שרש
בלב העם. ומה גם אחרי אשר החלו
למשול בארץ מלכים אריאנים, אשר לא
הבדילו בין יהודים לנוצרים, אז צר כד
הקטולים לזרוע זרע השנאה לישראל בארצם,
ובכן גוסף עוד קו אור אחד בחיי פזורי
ישראל בזמן מר זומרא.

מראה משמח לב היה לראות בשבת
ישראל על אדמת גליה וספרד ומתענגים על
רוב טוב, תחת אשר בביצנץ הרשעה
נאנחו תחת עול הקיסרים האכזרים והכהנים
הגדולים הרשעים שואפי דם ונקם. לעמת
ואת לא פרצה דעת התורה בין יהודי גליה
יספרד. ואף כי היו שומרי אמונה ולא סרו
מכל מצות התורה, בכל אשר הורו חכמי

התלמוד בבבלי ובארץ ישראל, אך קיל
התורה לא נשמע במושבותיהם, ישיבות לא
נוסדו בעריהם, מלכד בתי ספר לנערים,
ללמדם קרוא וכתוב עברית. ואם כי גם
למו היו רבנים, שהורו למו חקי התורה
ומשפטיה, אך ידיעתם בתורה לא היתה
רבה, כי לא נשארה מהם כל עבודה
הפרדתית לזכר עולמים.

ה.

אם צרות בני ישראל התכופות אינן
אותם לבקש למו מחסה מרודפיהם בין עמי
אירופא הזרים לרוחם לפי גזעם, הנה יבין
כל איש, כי רבו מאד פליטים מהם, להמלט
מפני רומא האכזרית אל ערבות ערב ותימן.
אל העם הערבי, אשר כבני העברים גם
הוא מצאצאי שם הנהו, אשר שפתו היפה
והנחמדה, השפה הערבית, קרובה לשפה
העברית. שם עד גדות ים התיכון בקשי
נודדי יהודה סנוחה למו גם מצאוה. ומה

נעמה היתה להם המנוחה הזאת פה בארץ
החפש בין שבטים נוסעים בעדר ורועי
מקנה! פה שאפו את רוח החפש במלוא
הזיהם.

עד מהרה למדו לשונם לדבר ערבית,
ויפלטו לשבטים כערבים, ויהיו אלה מהם
כוחרים בארצות אסיה הרחוקות, ואלה מהם
עובדי אדמה גם נוסעים באהלים מגדלי
צאן ובקר. ותאחו גם חרב ימינם, ויהיו
מלמדי מלחמה, ויעשו לפעמים כמעשי
הערבים, להתנפל על ארחות ולשלול שלל
או לקחת מהן מס. ובדרכי חיי המשפחה
אחו במנהגי שכניהם, כי נפלטו למשפחות
משפחות לבד, וראש בית אב על כל משפחה,
אשר הוא היה המוציא והמביא את כל
עניניה, אם למלחמה ואם לשרום, אם
לתגרה ואם למגן. לפעמים נלחמו המשפחות
העבריות אלה באלה, בעת אשר שלום היה
להן עם שבטי ערב שונים, אשר אלה מהם
כאו לפעמים לעזרת משפחה עבריה אחת,
ואלה מהם עזרו את המשפחה העבריה
השנית, יי לא ידעו אז העברים והערבים

הברד ופדות בין שני גוייהם. -
 הערבים היו אז עובדי אלילים
 ופראים, לא ידעו קרוא וכתוב, ויכבדו מאד
 את שכניהם היהודים על השכלתם, ויכנו
 אותם בשם "עם הספר" והיהודים מצדם,
 בראותם את הערבים כי פרוצים הנמו,
 ויתאמצו להשכילם בינה וללמדם דעת
 אלהים אמת, ויספרו למו ספורים מכתבי
 החדש, ממפעלות האבות הקדושים, מנפלאות
 משה ויהושע מגבורות שופטי ישראל
 ומלחמת בימים מקדם ומהאגדות היפות,
 אשר התנחלו בקרב עם ישראל מאבות
 לבנים. ואלה הטו און לקול דברי מוריהם
 החדשים, ויקבלו מהם הרבה דברים מועילים.
 מהיהודים למדו דעת את חקי מולדות
 הלבנה וקביעת ירחים ושנים; מהיהודים
 למדו מעט מעט לאחוז עט בידיהם
 ולחק רעיונותיהם בספר, אם כי בחרו למו
 כתב אחר שונה מהכתב העברי.
 לאט לאט באו דברי תורת היהדות
 בלבות הערבים, עד כי בזמן מר זוטרא
 ושני קרה מקרה נכבד מאד בחיי הערבים.

בַּעַת הָיָה מֶשֶׁל בְּאֶרֶץ עֶרֶב הַמֶּלֶךְ אָבֹו פְּרִיֵּם
אֶסֶר הָפֵאן מִבְּנֵי שִׁבְט חֲמִיר הַמֶּלֶךְ הַזֶּה
גִּבּוֹר וְחָכָם, אִוְהֵב קֶרֶב גַּם יֵשִׁיר וּמְלִיצָה.
וַיִּלְמַד לִדְעַת אֶת אֲמוֹנַת הַיְּהוּדִים וַיִּדְבֹק בָּהּ
בְּכָל לִבּוֹ וַיִּתְיַחַד. וַעֲמֹו הַתִּיַּחֲדֹו רֹב בְּנֵי
שִׁבְטוֹ. גַּם מִבְּנֵי שִׁבְטֵי עֶרֶב הָאֲחֵרִים כְּאוֹ רַבִּים
לְחִסּוֹת בְּצֵל כְּנָפֵי הַיְּהוּדִים. וּבֶן אֲחֹות אָבֹו
כְּרִיֵּם, הוּא הַנְּשִׂיא חֲרִיתָ אֶבְנֵי עֲמֹו הַתִּיַּחֲדֹו
גַּם הוּא, וַיִּמְלֹךְ עַל פִּי מִצּוֹת דָּוִד עַל בְּנֵי
מִעַד, מִקֵּה וַיִּתְּרֵב עֲרֵי עֶרֶב הַגְּדוֹלוֹת. וַתְּהִי
לִפְתָּע פְּתָאֵם מִמְּלִכָה יְהוּדִית עַל פְּנֵי הָאֶרֶץ,
אֲחֵרֵי אֲשֶׁר עָבְדוּ יוֹתֵר מֵאַרְבַּע מֵאוֹת יְשִׁיָּה
מֵעַתָּה חֲרֹבֵן הַבֵּית הַשֵּׁנִי.

שְׁמוּעוֹת שִׁנּוֹת עָבְדוּ בְּכָל מְקוֹמוֹת
מִיִּשְׁבּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַרְחֻקִּים מִעֶרֶב עַל
דִּבְרֵי הַמְּלִיכָה הַיִּשְׂרָאֵלִית. יֵשׁ אֲשֶׁר הָאֲמוֹנִי
כִּי מֶלֶךְ מִגּוֹזַע דָּוִד בֶּן יֵשִׁי מוֹלֵךְ עַל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּעֶרֶב, כִּי כִבֵּר הִגִּיעָה עַת הַגְּאוּלָּה
הָאֲמִתִּית וְכִי עוֹד מֵעַט וְשִׁבּוּ נִדְחֵי יְהוּדָה
וּפְזוּרֵי יִשְׂרָאֵל לִבְצֻרֹן אֶל עִיר קִדְשָׁם. וַתְּהִינָה
הַשְׁמוּעוֹת הַטּוֹבוֹת הָאֵלֶּה לְמִקּוֹר נַחֲמָה בְּצָרָה,
אֲשֶׁר מִצָּאָה רַבִּים מִחֲנֻכָּאִים תַּחַת עַל

הנוצרים בארצות יִשְׂרָאֵל הכהנים הקיפה .
 אולם אין מול לישראל! הממלכה
 היהודית-הערבית לא האריכה ימים יותר משני
 דורות! המלך אבו כריב הומת בידי קושרים
 מעבריו, ויקח אחד השרים, רביע אבן נֶסֶר
 שמו, את רסן הממשלה בידו, וימלך בשם
 בני המלך המומת, שהיו אז קטנים. וגם
 הישר הזה חתיהד. וכאשר גדל חסן בן אבו
 כריב הבכור, מסר רביע את המלוכה בידו.
 אולם גדל המלך הזה היה כגורל אביו:
 השרים פתו את עמרו אחי המלך הצעיר
 ממנו, לקשור על אחיו ולהמיתו. ויעש כן
 וימלוך תחת אחיו. אך מהרה, אחרי עשותו
 את הנבלה הזאת, נהם על מעשהו הרע. הן
 לא לחנם גדל גם הוא באמונת היהדות,
 השונאת כל שפך דם, בגד ומעל. ויקצוף
 עמרו על שריו אשר פתוהו ויהרגם.
 מרגשי הנחם ומכאב לב חלה מחלה אנושה
 ויזכח במכאובים נוראים, וימת אחרי סבלו
 יסורים קשים מאד.

אז נשאר מבית אבו כריב רק בנו
 השלישי, זרעה, והוא עודנו נער. ושרי

המלוכה התנשאו למלוך כל אחד במדינתו. ומלכות חֲמִיר נפלגה לממלכות קטנות, עד אשר גדל זרעה ויָמַת את אחד השרים העריצים, אשר תפש אחרי מות עמרו מלוכת חֲמִיר בידו. ויהי זרעה למלך תחת אביו. וידבק לבו בתורת היהדות ויחלף את שמו בשם עברי: "יוסף". ותהי אהבתו ליהודים רבה מאד, ולבו דאב בשמעו, כי הממלכה הנוצרית בביצנץ תרדף את יושביה היהודים בני אמונתו. — במצב טוב ומאשר בזה חיו יהודי ערב בימים אשר היה מר וזמרא לראש הנולד בבבל. —

ה.

בימים ההם מלך בפרס המלך קֶשֶׁר, איש פתי נקל להפחות. וכהני פרס, האמגושים, העירו בלבו רוח קנאה ושנאה לבני האמונות האחרות. והנה קם אחד האמגושים, מִצְדָק שמו, וירא והנה הרשע מושל בארץ, אין צדק ואין משפט אמת, וכל איש ואיש אך לבצעו

יִפְנֶה, מִבְּלִי דְרוּשׁ מִזְבֵּחַ רַעְתּוֹ. וַיֹּאמֶר
מִצְדָּק לְהַפּוֹךְ לֵב בְּנֵי הָאָדָם מֵרַע לְטוֹב,
לִתֵּת לָמוֹ לֵב בָּשָׂר תַּחַת לֵב אָבֶן. וַיִּמְצָא
לִפְיֵי דַעְתּוֹ תְּרוּפָה מוֹעִילָה מֵאֵד לְרַפָּא בֵּה
רַשְׁעֵת בְּנֵי תִבְלָה עַל גְּקֻלָּה. וַיַּחְרִץ בְּרַעְתּוֹ, כִּי
הַמִּכְשָׁלָה הַיּוֹתֵר גְּדוּלָּה הִיא תְּאוֹת הַחֲמוֹד,
כִּי זֶה טָבַע בְּנֵי הָאָדָם לְחֲמוֹד אֶת אֲשֶׁר לֹא
לָמוֹ. לִפְיֵי דַעְתּוֹ לֹא יִסְתַּפֵּק הָאָדָם בְּמָה שִׁישׁ
לוֹ, כִּי אִם יִקְנֶא בְּמָה שִׁישׁ לְרַעְתּוֹ.

וּלְמַעַן הִסָּר אֶת הַמִּדָּה הַמְּגִינָה הַזֹּאת
מִלֵּב בְּנֵי הָאָדָם חֲרִץ מִצְדָּק, כִּי טוֹב יִהְיֶה, אִם
יַחְדָּל כָּל אִישׁ לִרְכֹּשׁ לוֹ רְכוּשׁ לְבָדּוֹ, אֲשֶׁר
אֵין לוֹר חֶלֶק בּוֹ. גַּם נָשִׁים לֹא יִקְחוּ לָמוֹ
בְּנֵי הָאָדָם לְבָדָם. וּבִכְנֹן כָּל מָה שִׁישׁ לְאַחַד
יִחְשַׁב, בְּצִדָּק, לְרְכוּשׁ הַשְּׁנִי. כָּל בְּנֵי הַבֵּל
יַעֲמִלוּ אִישׁ בְּגִלָּל רַעְתּוֹ, וּכְשׁוֹתֵפִים יַחֲשִׁבוּ
גַּם בְּמִקְנֶה וּקְנִיָּן גַּם בְּחַיֵּי הַמִּשְׁפָּחָה. הַדַּעָה
הַסְּקָלָה הַזֹּאת יִשְׂרָה בְּעֵינֵי פְרִסִּים רַבִּים,
עֲצָלִים וְשׁוֹאֲפֵי בָצַע. וַיִּתְּנָפְלוּ עַל בְּתֵי
רַעִיָּהֶם, וַיַּגְזִלוּ לְעֵין הַשֶּׁמֶשׁ אֶת רְכוּשָׁם, וְגַם
אֶת נִשְׁיָהֶם, מִבֶּד אֲשֶׁר בָּחֲרוּ. וְהַמֶּלֶךְ קָבַד
הִיָּה גַם הוּא מִמִּכְבְּדֵי תוֹרַת מִצְדָּק.

ותהי ארץ פרס כמרקחה: מהומה
ומבוכה בכל מדינותיה. רוב יושבי הארץ
העשירים ועובדי עבודה החרוצים, אשר רכושם
יקר למו, ואשר דאב לבם למראה נשיהם
ובנותיהם המחללות, קמו בחמתם על המלך,
ויאמרו לפרוק עלו מעל צוארם ולשים קץ
לתעלולי אנשי מצדק. כיוחד מאוסה היתה
התורה הנבערה הזאת לרוח בני ישראל, אשר
טהרת המשפחה להם למורשה עוד מימות
אבותיהם הקדושים.

או קם הגבור הנאדר מר זוטרא השני,
ויאסף חיל מבני היהודים, ויתנפל על אנשי
מצדק, ויד בהם מכה רבה, ויגרשם מערי
ישראל אשר בבבל, לכל יוסיפו עוד לעשות
נבלות בישראל. וישלח המלך קבר חיל רב
לענוש קשה את היהודים, אשר נועזו לנגוע
בפרסים שומרי תורת מצדק. אבל מר זוטרא
לא נבעת מפני חמת המלך הכסיל, וילחם
בעז וגבורה בחיל הפרסים, עד אשר נגפו
לפניו ינוסו ממערכות המלחמה בחרפה.
וההגדה מוספת לספר כי לפני אנשי חיל ראש
הגולה הלך עמיד אש, בהצותם יזל הפרסים.

וההצלחה האירה פניה לבני ישראל,
ויפרקו מעל צוארם על מלכות קבד, ויכוננו
למו מלוכה יהודית בערי בבל, אשר
יושביהן היו יהודים. והעיר מחווא, הנודעה
על ידו הישיבה הגדולה, שהיתה בה בימי
רבא האמורא הגדול, היתה לעיר הבירה.
וימלוך מר זוטרא על אחיו שבע שנים,
ויעל מם על יושבי ארץ ממלכתו אשר לא
מבני ישראל המה. ורתי העת הודא עת
זהב ליהודי בבל וליהודי ערב, כי בשתי
הארצות האל היתה יד ישראל רמה, ומלכים
שומרי אמונת היהדות מלכו עליהם. וגם ברוב
ארצות אירופא היה מצבם טוב, זולת יהודי
ביצנץ הרשעה אשר נאנחו תחת סבלותיהם
ומצוקותיהם.

אך לא ארכו ימי השלוה לעם הגרדף
והנענה הזה. קבד מלך פרס אסף חיל גדול
מאד, וילחם במר זוטרא, ויגבר עליו
ויקחהו שבי, אותו ואת מר חנינא ראש
הישיבה הזקן אבי אמו, ויהרס את העיר
מחווא, ויבז את רכוש יושביה היהודים.
ואת מר זוטרא ואת מר חנינא זקנו תלה

קבד על הגשר אשר במחוזא. קרובי ראש הגולה נמלטו על נפשם ארצה ישראל, ויקחו עמהם את בן ראש הגולה, הילד הקטן אשר נולד אחרי מות אביו, ויקרא גם הוא בשם מר זוטרא. ויגדל הילד בארץ הקדושה, ובגדלו היה שם לראש ישיבה.

שני ראשי ישיבות סורא ופומבדיתא, רב הונא ורב גיזא, ראשי רבנן סבוראי נסו מחמת הרודף, ובתי הישיבות נסגרו על מסגר. ותשבת התורה מכבל כל ימי מלוכת קבד. זק אחרי מות המלך הזה, בקים למלוך תחתיו המלך כוזרי נושירבן, היתה הרוחה מעטה ליהודי בבל, ויפתחו את שתי הישיבות ההן, ויקראו לרב גיזא להיות לראש בסורא, ולרב סימנא – לראש ישיבת פומבדיתא. ותחל מאז פעולת רבנן סבוראי הפוריה לטובת ספרות ישראל ואמונה, גתמשך עשרות שנים רבות. –

והמלך העברי זרעה, הוא יוסף גר צדק, לא האריך גם הוא ימים רבים, כי בקצפו הרב על קיסרי ביצנץ, המציקים ליהודי ארצותם, החל גם הוא לנקום נקמת

בני אמונתו מהנוצרים יושבי ארץ ערב,
גם מהסוחרים הנוצרים העוברים בארחות
דרך ארץ ממשלתו, ויהרג בהם הרג רב,
וילחצם וישימם כעפר לדוש. אז התקוממו
לו נשיאי שבטים ערבים נוצרים. וילחם
יוסף בהם ויענשם קשה, ויאלצם להתיחד.
כאשר הגיעו מעשי יוסף לאזני קיסר ביצנץ,
ערך הקיסר מכתב למלך הכושים מאמיני
הנצרות, ויבקשהו לעלות על יוסף
ולהבניעהו. וישלח מלך הכושים חיל רב
אל ארץ ערב. ותהי אז עת צרה ליוסף
וליהודי ערב. ומלכר חיל הכושים עלו
עליו גם אניות המלחמה אשר לקיסר ביצנץ.
ובין כה וכה בגדו ביוסף נשיאי שבטי
ערב, ולא נאספו תחת דגלו. ולא יכל
יוסף לעצור כח לעמוד בפני שני המלכים
האדירים האלה עם חילו המעט. ולמרות
כל גבורותיו הנפלאות, אשר הראה במלחמה
הזאת, נגף הוא וחילו על יד העיר צפר.
ותלכד העיר לפני הכושים. ויבואו בה
האויבים, ויעשו הרג רב, ויבזו את רכושה,
וישבו שבי. ובראות יוסף, כי אין אחרית

לתקותו לגבור על האויב, ויבחר למות מות
גבורים. ויעל ברכבו על סוסו, על ראש
שן סלע, ויתנפל מעל הסלע אל הים,
ויטבע, לא נפל בידי הערלים. —

בכה נשקע גם קו האור השני, אשר
זרח לבני ישראל במשך עשרות שנים בארץ
הימן. ומני אז עברו מאות שנים, עד אשר
נראה בחזיון הזה, כי תקום ממלכה אשר
רוב יושביה שומרי אמונת היהדות הזכה,
ומלכם בראשם — איש צדיק שומר אמונים
ונאמן לכו לאלהי ישראל ותורתו. —

לז.

שמואל בן עדיה

א.

ויהי אחרי מות המלך נר הצדק יוסף־
ורעה הערבי, אוהב היהדות והיהודים אהבה
בלי מצרים, וירד כבוד ישראל בתימן.
קיסרי ביצנץ הרשעים סכסכו בערב משפחה
במשפחה, שבט בשבט, ויהי הרבר הזה
למוקש לבני ישראל שמה.

בלכות הערבים השכנה מדות שונות
יגות ומכערות, טובות ורעות גם יחד. נקל
יותר להלהיב את לב הערבי באש קנאה
ושנאה ולעוררהו לריב ומרנים, מאשר להצית
נערת הפשתן באש פלדות. הערבי הוא שומר
ברית, לפעמים, לאנשים, אשר כדת עמהם
ברית, ונאמן בבריתו להם גם אם ילחמו
בבני עמו ושבטו. אבל לעמת זאת נקל הוא
להפתות להפר דבריו ושבועתו, אם ידע
מפתה לרכוש את לב הערבי בערמה. ואי

יתקומם הערבי לבעל בריתו , ויהפך לו
לרועץ .

מדות כאלה דבקו גם בלבות בני
ישראל יושבי ארץ ערב ותימן . משפחות
רבות מהם כרתו ברית עם שכניהם הערבים ,
וכאשר יצאו הערבים האלה להלחם בשבטי
ישראל , הלכו עמם גם משפחות היהודים
בעלי בריתם לעזרם במלחמתם נגד בני
אמונתם ועמם . כן היה בזמן הבית הראשון ,
עת נפלג זרע יעקב , ויהי לשני גוים : יהודה
וישראל , שנלחמו איש ברעהו , ויכרתו ברית
עם הארמים , המואבים והאדומים , למען
הכריע איש את אחיו , וכן היה עתה
בערב . וכמו שסבת מפלת ישראל ויהודה
לפנים היה ריב האחים , כן היתה גם תבוסת
יהודי ערב שלמה אחרי זמן המלך יוסף , רק
בגלל חוסר אחוה בין משפחותיהם השונות .
העין הזה דבק בנפש ישראל מאז מעולם ,
ועל כן רצוצים ולחוצים הם מאז ועד עתה , יען
כי איש את אחיו לא יעזרו , וברית אחים
ישכחו . -

מאה שנה עברו ממות המלך יוסף עד

קום נביא הערבים, מחמר בן עכר אלה, אשר נתן אמונה חדשה לבני ערב וליתר עמי הקדם, היא אמונת האישלם, ואשר גרע זרוע ישראל בארץ מולדתו, לבלי ירימו עוד ראש. במשך העת הזאת קמו ליהודי ערב גבורים רבים, אשר יכלו להושיע את עמם ולכונן מעמדו בארץ, לוא ידעו להוקיר מדת אהבת אחים ולהשען עליה בעת מצוא. פרוד שבטי ישראל שמה נתן יכלת לאמונת האישלם להבקע מביצתה למען תהיה גם היא לאסון ליהדות, כאשר היתה הנצרות לישראל. —

בעיר יתֶרֶב, שהיתה תחת ממשלת יוסף־זרעה, ואשר רוב יושביה היו יהודים, משל היהודי אל נהימון אחרי מות המלך יוסף, ויושביה ישבו שאננים ושקטים. פתאם סכסך קיסר ביצניץ את הגבור מליק, נשיא שבט ערבי, ביהודים. אולם מליק לא נועז להתנפל על יהודי יתֶרֶב במלחמה גלויה, ויעש בערמה, ויבוא אליהם עם איש בריתו אבו שמיר, נשיא שבט ערבי אחר, כבוא ידידים ואוהבים נאמנים. ויעש אבו שמיר משתה על יד העיר, ויקרא לראשי העיר הגבורים. ובעת המשתה

התנפל עליהם עם אנשיו וימיתם . וזהו המעט
 ואת ליהודים , כי עוד נפתו לחלקת לשון
 מליק שהבטיחם , כי הוא איננו אשם בכגד
 הזה . וילכו יתר נשיאי העיר והגבור אל
 גהיזון עמהם אל המשתה אשר הכין מליק ,
 ושם שמו הבוגדים קץ לחייהם .

אז ירד כבוד בני ישראל מטה מטה
 בערב , ויכנעו לפני מנצחיהם . ויחלו לבקש
 למו מעוז ומחסה משבטי ערב , אשר חשבום
 לבעלי ברית נאמנים . וישפל מצבם , ויהפכו
 פתאם מעם חפשי , דחי על חרבו , לעבדים
 נכנעים תחת יד שונאיהם . ובכל זאת עוד
 לא אבד שם שבט מיהודה כליל . עוד נמצאו
 מהם גבורים אנשי שם , אשר נודעו בגבורתם
 ויקרת רוחם בכל הארץ ההיא . הגבורים ההם
 ישבו עם שבטיהם הקטנים בטירות יפות ,
 אשר להן מצודות חזקות , ויהי למו כמו כבוד
 מושלים . וגם אחרי אשר נפלה ממלכת
 ישראל , עוד נכבדו היהודים ההם בעיני
 הערבים . ולכן למרות מפלת היהודים בערב ,
 היה גורלם טוב הרבה מגורל אחיהם אשר
 כאירופה , וביחוד מגורל היהודים שכבצנץ

ארץ הדמים, שָׁבַה נאנחו מתגרת ידי קיסרי
קונסטנטינופול העריצים, וכהני יון הגדולים
והקטנים, חבר מרעים. —

יהודי ערב יכלו לעבוד את אלהיהם
באין מפריע. הערבים עובדי האלילים לא
ידעו קנאת הדת מה היא. נהפוך הוא — הם
כברו בלבבם את „עם הספר" והיהדות,
שהיתה נשגבה מבינתם. לא כן עובדי הנצרות
היוֹנִית כהניהם וקיסריהם. איש כיוסטיניאנוס
הקיסר, מבני הסלִיִּים מארץ הַבִּלְקָנִים, אִכַּר
לא לָמֹד, פרא וגם, נועז להתערב בעניני
אמונת היהדות, לגזור על היהודים, שיתרגמו
התורה בבתי הכנסת יוֹנִית, ולקבוע מועד חג
הפסח הקדוש בעיני ישראל. האיש, שָׁנְאוּה לֹו
יותר להיות רועה חזירים בין הרי הבלקן
כאבותיו, מהיות מושל על ארץ רבה, נועז
להביע דעתו בעניני אמונה ודת זרות לו !
האין זה חזיון מכאיב לב ? לכן כאשר נביט אל
מצב יהודי ערב בעת ההיא, נוכל לכנותם
בשם „מאֲשָׁרִים". —

ב .

מה איתן היה עדנה מצב יהודי ערב
גם בעת הרעה ההיא למו, נראה מהגבור
היהודי, הוא המשורר שמואל בן עֲדָה, שישב
במירתו היפה, אשר עמדה על תל גבוה,
והמשוחה בששר רב צבעים. שמואל היה
משורר נשגב בשפת ערב. שיריו נודעו לתהלה
בארץ ההיא. אך יותר מאשר בשירתו הצמין
שמואל בגבורתו, ביושר לבו ובאמונתו לאנשי
בריתו. ויהי למופת בתכונתו זאת בקרב
הערבים, ובחפצם להלל איש על אמן רוחו,
אמרו עליו: „נאמן כשמואל“. עדיה אביו
היה עברי מבני הכהנים, וישא אשה ערבית,
ויבן לו מצודה, ויהי לנשיא על שבט ערבים,
כנראה, ממשפחת אשתו. ויען כי היה
עדיה איש ישר וגבור, באו אליו משפחות
ערביות רבות, ויהי עליהן למושל טוב וישר.
אחרי מותו ירש שמואל את כסאו ויהי למושל
תחתיו, ויהי יקר ואהוב לכל הסרים למשמעתו
בגלל ישרו וצדקתו. —

האבות בארץ ערב ספרו לבניהם ,
 ובניהם לדור אחרון , מקרה אחד , אשר קרה
 את שמואל בן עדיה , המוכיח לדעת מה
 רבה היתה ישרתו וגבורת לבו . וזה דבר
 המקרה : מושל ערבי אחד , וגר שמו , הנודע
 גם הוא בשיריו היפים , עלה למלחמה על
 בני שבט אחד שמרדו בו , ויכניעם , וישב
 מהם שבי . ובין השבויים היו שני אנשים :
 אחד משורר , ואחד קוסם . ויהי בדרך , ויחל
 המשורר להתחנן אל חגר בדברי שיר , כי
 ירחם עליהם ויחנם . וחגר , בהיותו רחום
 וחנון , שמע לקול תחנוני המשורר , ויוציא
 את כל שבויי לחפשי . אך הקוסם הבוגד
 הלהיב את רעיו בדבריו לקחת נקם מחגר
 הטוב . ויבואו אל אהל חגר , ויתנפלו עליו
 לפתע פתאם וימיתוהו . שמע זאת אחד מבני
 חגר , אמרו שמו , וישבע לנקום נקמת דם
 אביו מאנשי השבט הבוגד . ויכרת ברית עם
 שבטים אחדים , ויקם על הבוגדים , ויעש
 בהם שפטים . אולם מלך אחד ממלכי ערב ,
 אלמנזור שמו , אשר שנא את חגר , רדף את
 אמרו בנו ויאמר להשמידהו . וימלט אמרו

על נפשו, וינד מאז בכל ארץ ערב ממקום
למקום, הוא ובתו הנד היפה, מבלי מצוא
מנוחה.

אז יעצתו אחד מאוהביו לבוא להחסות
במצורת שמואל בן עדיה. וישלח אתו את
אחד ממשוררי ערב. ויבוא המשורר עם אמרו
ובתו אל טירת שמואל. ויהי בעמדם לפני
המבצר, וישר המשורר שיר תהלה לכבוד
שמואל, ויתחנן אליו לאסף את הנודדים
הנרדפים אל טירתו. ויחמל שמואל על
האמללים, ויפתח לפניהם שערי ארמונו,
ויתן למו מחסה בביתו.

אולם אש הנקמה לא כבתה בלב אמרו.
ויעזוב את בתו ואת השריונים והשלטים,
שהציל מרכוש אביו, ביד שמואל, וינד אל
קונסטנטינופול, כי שם היה אחד משרי ערב
נושא משרה בחצר המלוכה הבצנצית. ויתן
שמואל מכתב מליצה ביד אמרו אל השר ההוא,
כי יתחנן בעדו לפני הקיסר, לעזרהו מצרתו,
ולהשיבתו אל שבטו ואל ממשלת אבותיו,
כי שם שמואל היה גדול גם בקונסטנטינופול.
אולם יוסטיניאנוס קיסר מאן להתערב בריב

הערבים בארצם פנימה, ולא חש לעזרת האמלל. וישב אמרו אל ארץ מולדתו. ואחרי עבור ימים לא רבים מת מכאב לב ומתוחלתו הנכזבה. ותשאר הנד היפה יתומה מאביה במצודת שמואל, ואתה השריונים והשלטים שארית מחמדי אבותיה המלכים.

ובעת ההיא עלה שר צבא אלמנזור למלחמה על שבטי יהודים אחרים, ויגש גם אל מצודת שמואל. וישלח להגיד לשמואל, כי ימסור לידו את העזבון, אשר עזב אמרו תחת ידו. ויען שמואל: „לא אעשה כנבלה הזאת, לבגוד באמונתי ולהפר בריתי עם האיש אשר שם מבמחו בי. ואת השריונים והשלטים אמסור רק לאיש ממשפחת חרג, אשר לו משפט הירושה“.

ויהי היום ותצא מינקת בן שמואל הקטן מקיר העיר וחוצה לשוח. ויתנפל עליה שר הצבא הצר על המצודה, ויתפשה אותה ואת היונק. ויאמר אל שמואל, כי אם לא ימסור לידו את העזבון, יהרג את בנו הקטן לעיניו. אולם שמואל ענהו, כי לנצח לא יחלל מוצא שפתיו, ויעבור עליו מה. אך זכר

יזכר הצר, כי עוד ישארו גואלים לדם הילד
 הרך, המומת על לא חמס עשה, כי עוד
 בנים לו, אשר יקומו לנקום נקמת אחיהם
 האמלל. הערכי האכזר שחט את הילד האמלל
 לעיני האב הגבור ישר הלבב, אך את
 השריונים והשלמים לא קבל. ובראותו, כי
 חזקה מאד המצודה, ויעל מעליה, וילך
 לדרך. ומרב קצפו התנפל במסעו על יהודי
 כַּצֵּר, וישלל מהם שלל, וישב מהם שבי רב.
 ושמואל מסר את השריונים ליד קרובי חגר,
 אשר להם היה משפט הירושה. וכל הערבים
 אשר שמעו דבר המקרה הזה, הללו את
 שמואל, ויאמרו כי אין איש נאמן רוח כמהו.
 וכשמואל בן היה גם שָׁרִיָּה בנו, אשר משל
 במצודה תחת אביו. גם הוא היה טוב ומטיב
 לכל קשה יום ונדכא ונאמן רוח. ויהי גם
 שמו לתהלה בפי כל יושבי ארץ ערב. —
 ובכן נראה, כי בערב, גם בעת הרעה
 לישראל, עוד לא סר שבט מיהודה, ועוד
 נמצאו שם מושלים מקרבים, אשר משלו על
 שבטיהם, וישגבו במצודותיהם החזקות,
 ויבצר משונאיהם להרע למו ולהכניעם. וזולת

ואת לא שמרו הערבים , בכלל , שנאה בלבם
לעם היהודים , כי אם ריב היה למו עם שבטי
ישראל שונים . וכמנהגם , לפעמים נלחמו
עמם ולפעמים כרתו אתם ברית שלום . אך
להשפיל כבוד לאם ישראל לא עלה עדנה
על לבם , כי ראו ויובחו , שגם היהודים
נבורי מלחמה ואמיצי לב המה . ואת התכונות
האלה כבדו הערבים מאד . --

ג

אך לא כן היה בארצות הנוצרים
באירופה ובאסיה הקטנה . פה התאמצו הכהנים
והמלכים רק להשפיל כבוד בני ישראל ,
לחשבם לאנשים , שאין להם כל ערך ,
לנבזים , שפלים וארורים לאלהים . כל אשר
התחזקה הנצרות באיטליה , ספרד ופרנקיה ,
התחזקה גם השנאה לישראל שמה . איטליה
באה פתאם תחת על יוסטיניאנוס הכצנצי .
אמנם נלחמו יהודי איטליה בעז וגבורה ,
ויגינו על ארץ מגוריהם באמץ לב . ביחו

הראו יהודי ניאפול נפלאות בהלחמם את שר צבא בצנץ, בליוזר הגבור כובש איטליה, עד כי כמעט נשתה גבורתו במלחמה הזאת. אך בערמה הצליח בידו לחדור אל העיר בלילה ולהבקיענה אליו. והיהודים הגבורים לא הניחו חרבם מידם גם אחרי כן, ויהרגו ביונים הרג רב. אולם לשוא היה עמלם. סוף סוף נגפו לפני צבאות בליוזר הרבים מהם. רבים מהם הוגרו על ידי חרב האויב, ורבים נסו מן העיר וימלטו על נפשם. ותארך עת צרה ליעקב באיטליה כל ימי משול קיסרי ביצנץ בארץ ההיא, אשר לאשר היהודים לא ארכו הרבה מאד.

ובפרנקיה, אשר בה לא ידע המון העם הפרנקי וכהניה כל שנאה לישראל בשנות המאה הראשונה אחרי התנצרותם, הורע עתה מצב היהודים מאד. הכהנים החלו לגזור גזרות קשות ורעות, להבריל את העם שנוא נפשם לרעה, להבוזתו בעיני עם הארץ, הנוצרים. ויאסרו על היהודים להקראות ברחובות בחג הפסחא הנוצרי ולאכול על שלחן אחד עם נוצרים. ויצוו את היהודים לכבד את

הכהנים הנוצרים כבוד רב, לבלי שבת על כסא בפני הכהן, מרם יתן רשיונו לזה. גם שללו מהם זכויות רבות, שהיו למו כלכל צרחי הארץ, וביחוד אסרו עליהם למול את עבדיהם כמצות תורת היהדות מאז מעולם. ובאחת מערי פרנקיה, כאשר קרה, כי המיטו היהודים חרפה על אחד מאחיהם, שהמיר דתו בדת הקטולית, פרץ ריב ומדנים ביניהם ובין הנוצרים, ורבים מהם הכרעו לטבח, והנשארים המירו דתם מפחד אויב וסכנת יקום. —

גם בספרד, ששם משלו המלכים האריאנים, והיהודים לא ראו שם ימי עני ומצוקה, כי נחשבו בעיני עם הארץ לאנשים נכבדים, שונה עתה מצב ישראל לרע, מעת בוא המלך ריקרד האריאני בדת הקטולית. הוא שלל מהם זכות קנין עבדים נוצרים ולשאת משרות בממלכה, וגם נועז להתערב בעניני אמונת ישראל ומנהגי דתם. ויטעמו גם יהודי ספרד טעם מר המות תחת על מושלים קטולים, שלא היו נופלים ברשעתם מהיונים אשר בביצנץ. —

ובפרס היה מצב ישראל בעת ההיא
מלא תהפוכות . ובהמר ארץ מושליה שנה גם
המצב ההוא לפי רוח המושל , אם טוב ואם
רע הוא . המלך הורמיו הרביעי החל לדרף
את היהודים באחרית ימי מלכותו בשנאה .
שתי הישיבות הגדולות שבסורא ופומבדיתא
נסגרו עוד פעם , והחכמים תלמידי רבנן
סבוראי אלצו לעזוב ערי מושבותיהם ולהמלט
אל אחת הערים הבצורות כבבל , ששם משל
מושל ערבי ויתן מחסה לחכמי התורה בעירו .
ופתאם הומת הורמו בידי קושרים וישאר
אחריו בנו הקטן . אך יען כי לא צלח עדנה
למלוכה משל בשמו אחד משרי פרס הגדולים ,
בהרס . האיש הזה היה רב חסד ומיטיב עם
כל אדם . ויאהבוהו היהודים . ויהי כאשר
הדיח בהרס את כוזרו בן המלך מכס אבותיו ,
וימלוך בעצמו על פרס , ויהיו בני ישראל
בעוזריו , ויתמכוהו בהיגס לבונן ממלכתו .
אז נפתחו ישיבות סורא ופומבדיתא
וקול התורה החל להשמע בבתים ההם , ותהי
הרוחה לישראל ולא שמעו עוד קול גוגש .
אולם רק כשנה או שנתים ארכו שם ימי

הטובה לישראל. כוזרו הצעיר מצא לו עוז
 בקונסטנטינופל. ויבואו היונים בהמון רב,
 וילחמו בבהרם, ויגברו עליו. וימלט בהרם
 על נפשו, וינס, ויעזוב את הארץ. והיהודים
 נשאו את עונו. האויבים הגירו רבים מהם
 על ידי חרב, וינקמו בהם על אמונתם ואהבתם
 לבהרם. ערים רבות, שרוב יושביהן היו
 יהודים השמו, עדי ישב כוזרו על כסא
 ממלכתו, ואז שקטה הארץ. המלך הזה—כוזרו
 השני — חדל מרדוף את היהודים, ועל כן
 לא נסגרו הישיבות, ויוסיפו חכמיהן לעסוק
 בתורה ולהורות את העם בקדם. וגם ראשי
 גולה הוקמו, כנראה, על כל יהודי פרס, כאשר
 היו לפני מר זוטרא השני. —

ד.

בעת ההיא נודעו שבטים אחדים מישראל
 בערב לתהלה בגבורתם ואמץ רוחם במלחמה,
 והם: בני קוריזה, ובני נדיר, ובני קינוקה.
 השבטים האלה היו כברית עם שבטים ערביים

שונים. וכאשר פרצה מריבה בין הערבים, ויבואו גם בני ישראל לעזרתם. ותהי לפעמים יד איש יהודי ברעתו בקרב.

כדבר הזה קרה, בפרוץ מלחמה קשה בין שני שבטי ערב: בני אום ובני חזל, בגלל איש יהודי שרצח את אחד מהערבים. המלחמה הזאת ארכה שלשים שנה. במשך העת הזאת הראו היהודים את שכניהם, כי עוד יוכלו לדבר את אויביהם בשער. וישב כבודם אשר חלל לפניהם במפלת יתרב אליהם כבראשונה. אחרית המלחמה היתה, כי היהודים בני קינוקה נגפו יחד עם בני בריתם הערבים החזורים, ורכים מהם נפלו שבי בידי אויביהם. אך גם במקרה הזה צראה את הקשר האמיץ, המקשר את לאם ישראל בעבותות אהבה לאגדה, שלא במהרה תנתק. היהודים בני קוריזה ונדיר פדו את אחיהם השבויים מידי שוביהם הערבים, ויקראו לחם דרור.

אחרי המלחמה הארצה הזאת השלמו המריבים, והארץ שקטה. אך רוח שנאה ונקמה לא חל מלב השבטים, ושלוש אמת

לא היה עוד גם בין היהודים, בני נדיר ובני קוריוזה, כי אלה נמו אחרי שבט ערבי זה, ואלה אחרי שבט אחר. והדבר הזה היה למו למוקש ולרעה באחרית הימים. והרעה באה למו מאיש ערבי אחד, ושמו מחמד בן עבד אלה, יליד העיר מֶקָה. —

אל העיר מֶקָה, אשר בה היתה האבן השחורה הקדושה לערבים עובדי האלילים, התאספו לעתים קרובות ערבים רבים מכל קצות הארץ, להשתחוות שמה ולזבוח זבח. ואז היתה העיר כמרקחה. גם סוחרים רבים נהרו שמה לערוב מערבם. שם נשמעו גם דברי חקר וזבוח על אדות האמונות ומנהגיהן. וישמע מחמד על דבר היהדות, ויחמוד יפיה בלבו. אך הוא לא שם לבו להבין היטב את רוחה, כאשר הבינו לפניו אבו פריב מלך הערבים בתימן, אשר התיחד עם רבים מבני שבטיו. מחמד היה קל הדעת ופוחז, איש אשר לא נכון רוחו בקרבו. בנפשו הנלהבה היו גם תכונות טובות גם תכונות רעות, שהתנגדו אחת לרעותה. היום מאס בדבר אשר בחר אתמל, ומחר יהפך לבו לאהבה

את אשר מאם היום. כן היה דרכו כל הימים. ואחת ממדותיו היותר רעות היתה אהבתו אל הנשים היפות, שנתנה אותו לשמצה בעיני יודעיו ומכיריו. מלבד זאת היה מחמד איש לא למד, ולא יכל גם קרוא וכתוב. אולם את החסרון הזה מלאה בינתו הרבה והרחבה, כי היה איש נבון וערום מאין כמהו בבני עמו. בדברים חטים ונלהבים החל מחמד ללעוג לעבודת האלילים, ויפץ את האמונה באל אחד בורא העולם, אשר אין לו גוף ואין לו דמות הגוף. אך במקרה עיר מולדתו לא שמעו בני שבטו לדבריו, ועוד אמרו להטיתו על אשר ילעג למקדשם ולאמונתם. וימלט משם עירה מדינה. שם האירה ההצלחה פניה אליו, כי מצא שם אנשים אשר נמשכו אחרי תורתו. בערמת לבו הבטיח את היהודים שמה, כי חפצו ליהד את כל בני ערב. ולמען הוכיח, כי נכונים דבריו קבע את יום הכפורים ליום צום לכל בני עמו לסופר ויועץ לקח לו את אחד היהודים, אשר האמין כי אמנם אומר מחמד בתם לכב ליהד את הערבים. נשיאים אחדים מבני ישראל האמינו,

כי האיש הזה הוא באמת השליח אשר שלח ה', להפיץ תורת היהדות ומשפטיה בארץ ערב, ויטו אחריו, ויהיו מאנשי בריתו. אך רוב יהודי מדינה לענו לאיש הנקלה הזה, ויחרפוהו, באמרם, כי איננו קדוש וטהור בדרכי חייו כראוי לנביא האלהים באמת, ויתאמצו להסיר לב הערבים מעל מחמד לבלי האמין בו ובדבריו.

בהיות מחמד עדנה חלש ורפה אונים להלחם באויביו במלחמת תנופה, שמע חרפתו וידם; ובתורתו, אשר כתב מזכירו מפיו, לא ענה את מריביו קשות, ויתאמץ עוד להרים את ערך היהדות. אך לאט לאט, כאשר רבו מאמיניו בו מבני עמו, ותחזק ידו, גלה את מצפוני לבו, כי אין חפצו להביא את הערבים תחת כנפי היהדות הטהור; כי אם לתת למו אמונה חרשה מערבה במנהגי עבודת האלילים הערבית. ויקדש את העיר מקה ואת המקדש והאבן השחורה אשר בה, גם את צום הכפורים השבית, ויקבע יום צום אחר חתתו. ובספר תורתו, הוא ספר "אל-קראן", כתב מרורות על היהודים, וישפך עליהם בוז וחרפות.

ובכל זאת לא נועז להרים חרבו,
להכניע את שונאיו אלה, כי עוד רבים מבני
עמו טרם הכירו אמונתו, ויירא פן יקומו
לעזרת היהודים, והיתה אחריתו מרה. ולכן
עד עת מצוא התאפק מכלות חמתו ביהודים. —
ופהאם קמה מריבה בינו ובין בני השבט
הערבי קורישה, והפרץ מלחמה בין מאמיניו
ובין בני השבט ההוא, ותגבר יד מחמר על
אויביו, ויבס מכה רבה ויכניעם. ומני אז
החלו צרות היהודים ושפלותם גם בערב. --

ה .

האסון-היותר נורא לבני ישראל מאז
מעולם היה חסר האחדות בין שבטיו. בגלל
זה נשבת עם ישראל מהיות לגוי חפשי בזמן
שלמנאסר מלך אשור ונבוכדנצר מלך בבל.
הוא היה לסבת מפלת מלכות היהודים בזמן
אספסינוס קיסר רומא. האסון ההוא הולך
בעקבות העם הקטן הזה עד עתה. והוא נתן
רח ועז למחמר ליסד את אמונתו, האישלם,

הנחש, אשר גדלה היהדות בחיקה. –
 כאשר חזקה יד מחמד החל להתגרות
 ביהודים בני קינוקה. והשבט הזה היה קטן
 וחלש. ויתנפל מחמד עליהם, ויצר על
 מצודותיהם, ויאמר לאלצם להכנע מפניו
 ולקבל עליהם את אמונתו. בעת ההיא ושני
 שבטי ישראל אחרים, בני קנִיזָה ובני נָדִיר,
 היו חזקים ואנשיהם כלם גבורים אנשי השם.
 אך השבטים האלה לא חשו לעזרת אחיהם,
 כי שפל ונבזה היה מחמד בעיניהם, להִקְרָאות
 פנים אתו בקרב. והיה אחרית בני קינוקה
 להכרית, כי גבר עליהם האויב, אשר לא
 נתן למו חנינה. בראשונה אחרי גברו עליהם
 אמר להמית את כל הגברים. אך אחד
 ממאמיניו, נשיא נכבד בעמו, מנעהו מבוא
 ברמים. וישלל מחמד את כל רכושם, ויאלצם
 לצאת מארץ ערב בגולה. ויעזבו בני קינוקה
 את ארץ מכורתם, וילכו ארצה ישראל. שם
 התישבו בקרב אחיהם מעבר לירדן מזרחה,
 בארץ הבשן. –

אחרי הנצחון הזה הביע מחמד את
 שנאתו לישראל בתורתו בדברים עוד יותר

קשים , ויחרימם , ויגדס . ויקללם קללה
נמרצת . אז הבינו יהודי נדיר , כי
הנקלה הזה יגבר חילים באחרית הימים ,
ויאמרו להמיתו . ויערימו וידברו אליו טובות
ויקראוהו לבוא אליהם . והוא אמנם . נפתה
לדבריהם . אך בהיותו אצלם , הבין מזמתם ,
ימהר וימלט מידם בצפור מפח יוקשים .
ומחשבת נקם העירה אחרי כן את רוחו לצאת
על בני נדיר למלחמה , אם ימאנו לקבל עליהם
את אמונתו . אז הכירו בני נדיר את עותתם ,
בעמדם מנגד דם אחיהם בני קינוקה , ולא
החישו למו עזרה בצר . ויראו ויוכחו , כי
אזלת ידם עתה להושיע לנפשם , ויבחרו
לצאת בגולה . ומחמד נאות לתתם להמלט
על נפשם , אחרי עזבם נשקם ורב רכושם .
ויצאו בני נדיר ממצודותיהם , וילכו אל
אחיהם בני חבור בערב , אשר קבלום באהבה . —
ובארץ הקדושה היו בעת ההוא ימים
טובים לישראל , לא שמעו אז שם קול צר
וצורר , קול קיסר ביצנץ הנוגש בהם . לממלכה
החטאה הזאת , לביצנץ , אבדו ארצותיה
שהיו לה באסיה . ארץ ישראל וסוריה היו

לנחלה למלך פרס, לבוזרו השני, בגלל
 התהפוכות והמרד שקרו בקונסטנטינופול.
 פוקס, אחד משרי צבא היונים, קם על
 הקיסר מוריציוס, שהיה באמת הטוב מכל
 קיסרי ביזנץ, ובימיו לא נאנחו היהודים תחת
 על צרות רבות בקדם, יימשל תחתיו. פוקס
 היה רשע אכזר. בימיו מרדו יהודי סוריה
 ביונים, ויעשו בהם הרג רב ונקמות, בשרפם
 את חללי היונים באש, ואת הכהן הגדול
 אנטסטיוס, שהומת בידיהם, סחבו כפגר
 מובס בקרב חוצות, ככל אשר עוללו למו
 היונים לפניו ואם אמנם גבר עליהם פוקס
 אחרי כן, וייסרם בשפטים נוראים, אך גם
 ימי ממשלתו חוצצו. —

וישמע בוזרו על דבר גזל מלוכת
 מוריציוס, שהיה חותנו, ויעל עם צבאות
 פרס הרבים וילכד ארצות ביזנץ אשר באסיה.
 במלחמותיו אלה היו גם בני ישראל לו לעזר
 רב. הם נלחמו במערכותיו כאריות, וישלמו
 לנוצרי סוריא וארץ ישראל כגמולם על כל
 הלחץ אשר לחצום זה מאות שנים. וישמידו
 את כל היונים הנוצרים, שהיו בארץ הקדש.

וצבאות פרס נשארו בארץ, ושריהם משגו
בה בשם מלך פרס. אז הונח לישראל שם,
וישבו במנוחה כחמש עשרה שנה, עד עלות
חיל פרס מן הארץ, והירקליוס קיסר לכד עוד
פעם אותה באשמת היהודים בעצמם. בני
ישראל האמינו, כי בלי ספק ישיב למו כוזרו
את ארץ אבותיהם, עקב אשר עזרוהו
במלחמותיו. ואחרי ראותם, כי תקותם היתה
לא, החלו לשטום את הפרסים, ויריבו בהם,
והשלוש נשבת ביניהם. וישכחו היהודים את
אשר עולל למו בימי אדרינוס קיסר ובר
כוכבא, ולא הבינו, כי לא בחיל ולא בכח
יירשו למו את הארץ, כי אם ברוח. לכן
למען הנקם בפרסים, אשר מאנו להשיב למו
נחלת אבותם, כרתו ברית עם הירקליוס,
ויעזרוהו לרשת את ארץ ישראל מידי הפרסים.
והירקליוס נשבע ליהודים שבועת
אמונים, להיטיב למו ולתת למו חפש וזכויות,
כמו לכל יושבי ביצנץ. אך כמעט נצח את
הפרסים, והארץ באה תחת ממשלתו, כגר
בבריתו בעצת הכהנים היונים, שהבטיחוהו
כי לא יחשב לו לעון, אם לא ישמור שביעתו

ליהודים. אז גרש את כל היהודים מירושלים, ויגזור, כי לא יעזו אף יהודי אחד לדרך בחוצות עיר קדשם ותפארתם, וכלה גרש יגרשו ממנה. מלבד זאת עשה בהם שפטים, וימיתם, ויגרשם מערים רבות, וירדפם באף ונקם. זה היה פרי הצדק והיושר, אשר בהם התפאר הנצרות היונית! בגד ומעל, והפרת שבועה!!

לא טוב מזה היה גם מצב יהודי אירופה הקטלית בימי מחמד. רק באיטליה, ששם משל האפיפיור גריגואר הראשון, לא עבר הלחץ את הגבול, כי גריגואר היה ליהודים למגן מעט. וגם בספרד עת מלך המלך סבינמילה הצדיק והישר באדם הונח למו, והיהודים שהמירו לפנים דתם בעת צרה ומצוקה, שבו בימיו אל אמונתם הטהורה. לעמת זאת בפרנקיה טעמו היהודים מעם מר המות תחת ממשלת גוגוברט הרשע והצורר, אשר ידף אותם באף וחמה, וימרר את חיהם בגזרותיו האכזריות.

ובין כה וכה ומחמד הלך מחיל אל חיל חורתו התפשטה יותר ויותר, ובעלי בריתו רבו

מיום אל יום. ויהי פתאם האיש הזה ידוע
 חלי הנכפה (אפילפסיה) לגבור מנצח, ובכל
 אשר פנה הצליח והרשיע. אך יהודי שבט
 נדיר, שנצחו במלחמתם במחמד, לא שכח
 את הרעה, שהגיעה למו מידי אויבם זה,
 ויחבלו תחבולות נקם לשלם לו כגמולו. ויחלו
 להפיח רוח גבורה בלב אחיהם בני קוריוה,
 ויכרתו ברית עם השבט הערבי קורישה,
 ויארפו צבא רב, ויצאו למלחמה במחמד
 שמע זאת מחמד, ויחרר וינע לבבו,
 כנוע עצי היער מפני הרוח. ויתבצר
 בקדינה, ויחכה עד בוא אליו חיל אויביו,
 להבקיע אליהם את קרית עזו. ויחשוב מחשבות
 להחליש את כח אויביו בעזרת הערמה. אז
 שלח אנשי חרש, להגיד לבני קוריוה, כי לא
 נאמנה רוח הערבים בעלי בריתם אתם.
 ויאמינו היהודים בקול מלחשים דוברי שקר,
 ולא אבו השתער עם הערבים יחדו על העיר
 הנצורה. אז שלח מחמד גם לבני קורישה
 לאמר: „עוינים אתכם היהודים, ואומרים
 לבגוד בכם". ובכן נפרדו הערבים מעל מי
 בריהם, ויעזבו לנפשם.

וערמתו הצליחה בידו. כח הנלחמים
 רפה, ויאלצו להשגב במצודותיהם ולהלחם
 במחמד מלחמת מגן, תחת חפצם לפני זה
 לעלות על אויבם במלחמת הגרה בסופה
 וסער. ובכל זאת לא נפל רוחם, ויקוו עוד
 לגבור על שונאם. אך כאשר הציק להם הרעב
 מאד, אלצו להכנע מפני המנצח ולצאת
 לקראתו במנצחים. והאכזר לא חס עליהם,
 ויגר הנברים על ידי חרב. אז הומת הגבור
 היהודי המהלל, ראש שבט קוריוזה, קאב אבן
 אסד. ואת הנשים והטף מכר מחמד לעבדים.
 ועלמה אחת יהדיה, ריחנה שמה,
 הראתה אז מה עז רוח בת ישראל נאמנה עם
 אלהיה ועמה. היא היתה יפה מאד, ויחשק
 בה מחמד איש הזמה, ויאמר לקחתה לו
 לאשה. אך היא השיבה פניו בחרפה. ויהודי
 אחר. זביד שמו, הצילהו אחד הערבים,
 בעל בריתו לפניו, ממות, כי עתר מחמד
 לתחנוני הערבי לתת לזביד ולמשפחתו את
 חייהם ורכושם לשלל. והי כאשר נודע
 הזביד, כי הנשיא הגבור אבן אסד נפל חלל,
 יבקש מאת מצילו להמית גם אותו, כי מאס

בחיים, אחרי אשר גבור ישראל המהלל נפל לפני בני עולה. הערבי מלא שאלת זכיר, וישלף את חרבו וידקרהו.

המלחמה האחרונה והקשה, אשר היתה למחמד ביהודי ערב, היתה מלחמתו ביהודי חבור. היהודים האלה יחד עם יהודי נדיר, שישבו בתוכם, כרתו ברית עם שבטי ערב אחדים, ויאמרו לגדע קרן נביא השקר. במלחמה זה נודעו לתהלה בגבורותיהם הנפלאות: אבנול כבִּיה וסלם אֶבֶן מִשְׁכֵּן, נשיאי יהודי נדיר הגבורים, שהיו בין אוסרי המלחמה. וגבור ישראל המהלל, מרהב, הראה עז גבורתו, בהתנפלו על צבאות מחמד הצרים על מצדות בני חבור, בהרבותו חללים במחנה האויב. אך גם גבורת בני חבור נשתה אז, כי הסכילו עשה בהלחמם מלחמת מגן, ויתנו לשונא לבוא אל גבולם, תחת אשר היה די כח למו להתנפל על גבורות מחמד ולהביאם במצור. ובכן בא הקץ לחיי החפש, שחיו יהודי ערב זה מאות שנים! תחת אנשים חפשים החיים על חרב גאותם ונכבדים בעיני שכניהם היו פתאם לעם שפל וגרכא

תחת יד מענים ! והבת הצעירה ליהדות ,
 היא אמונת האישלם , היתה גם היא לבת
 בוגרה כמה באמה .

או כמה בישראל בערב , "יהודית השניה".
 ואם אמנם לא הביאה פדות לעמה , כאשר
 עשתה זאת יהודית הראשונה האגדית , בהרנה
 את אלופרנש מזחריב ארצה , בכל זאת בנקמתה ,
 אישר נקמה ממחמד אויב עמה , דמתה
 לראשונה . שם הגבורה הזאת היה זיניאב .
 היא היתה אלמנת הגבור סלם אבן משכן
 ואחות הגבור המהלל מרהב , ותהי יפה
 ותמה מאד . ותפל שבי לפני מחמד , אשר
 לא אחר לקחתה לו לאשה . בשפת חנף וחלקוה
 ידעה זיניאב לרכוש לה אהבת מחמד , וביחוד ,
 את אמונתו בה . ותשרת לפניו תמיד . ויהי
 היום ותגש לו מאכל קרעל , ויטעם ממנו
 מחמד . ואם כי מהר להשליכהו מפיו , בכל
 זאת מעט ממנו חדר אל קרביו , ויחלה
 ויאנש . וזיניאב הודתה לפניו , כי ידיה עשו
 את הדבר הזה . ותבאר את מעשיה לאמר ,
 כי יען אשר הרבה להרוג באחיה בני עמה ,
 לכן גמרה אמר להמית את הרוצח העול הזה ,

להביא פדות לבני עמה . אמנם מחמד מהר
להמיתה , אך גם ימיו חוצצו . וכעבור זמןמה
מת מות נבלים , וינחיל את שנאתו ליהודים
לעומד שר צבאו ולכל ההולכים בתורתו . -

לח.

רב יהודאי גאון

א.

רב יהודאי-יהודה-גאון היה ראש
ישיבת סורא, בעת אשר אחיו רב דוראי-
דוד-היה ראש ישיבת פומבדיתא. אמנם
נעלמו ממנו כל קורות ימי חי רב יהודאי,
אך שני הדברים, אשר השאיר אחריו לזכרון
לדורות הבאים, ראויים לתת לו בגללם
מקום בין גבורי אמת ישראל, אשר נלחמו
בעד קיומה, ויצילוה מכליון, יען כי פעולותיו
ההן היו למופת להכמי ישראל אשר קמו
אחריו. -

מאה שנה עברו מעת אשר הכניע
תלמיד מחמד, שר צבאו יחזקנו, עלי' בן אל
כתב, את פרס, ותבוא גם בבל, מקום
מולדת התלמוד, תחת ממשלת הקליף-מושל
מחמדי-הזה. וכמו בארץ ישראל בן גם
בפרס היו היהודים בעוזרי המחמדים, לכבוש

את הארץ. אחד מצאצאי ראשי הגולה,
 רב בוסתנאי שמו, היה, כנראה, מראשי
 עוזריו. ביחוד היה לו לעזר רב מר יצחק
 אחד מראשי הישיבה בימים ההם. יחד עם
 תשעים אלף יהודים קבל מר יצחק את עלי
 באהבה, ורבים מבני היהודים יצאו
 בצבאותיו, וילחמו עם מלך פרס האחרון
 – עם יזדגרד – וינצחוהו. ועלי היה איש ישר,
 ולכן שמר בריתו ליהודים, וישם אה
 בוסתנאי לראש גולה, ויתן לו כח ועז
 למשול בעם ישראל כמלך, רק כשא הכליף
 נדל ממנו.

גם למר יצחק נתן עלי תקף להיות
 ראש מורה דרך האמונה לעמו, ולשופט בכל
 דברי דת ודין. ויהי מר יצחק לראש
 ישיבת סורא, היא העיר אשר בה יסד רב,
 או אבא אריבא, ישיבתו אחרי מות רבנו
 הקדוש, ועל כן יקר זכרה בעיני כל
 בני העם. ותהי לה היתרון על הישיבה
 השניה, היא ישיבת פומבדיתא. ויהי לחק
 בישראל, כי ראש ישיבת סורא יקרא בשם
 „אין“, לאמר: „גאון יעקב“, בעת אשר

המורה הראשי, אשר ישב בישיבת פומבדיתא, נקרא בשם "ראש ישיבה" בלבד. בכל מקרה נכבד ואספת עם נתן כבוד לגאון סורא במדה רבה, מאשר לראש ישיבת פומבדיתא. גם מהכסף, אשר נאסף לכלכלת שתי הישיבות האלה, נתנו שני חלקים לישיבת סורא, ולישיבת פומבדיתא נתנו רק השלישית.

מראה הישיבות וסדריהן היו כמראה הסנהדריה לפנים וסדריה. בועד אחד ישבו שבעים חברים, ועליהם ראש הישיבה כמו בסנהדריה הגדולה. עוד ועד שני היה לו, ובו שלשים חברים, ויקרא בשם "סנהדריה קטנה". למעלה מהן היה סוד החברים: "שבעה ראשי כלה", ועוד שלשה חברים, ועליהם אב בית דין. כל אלה עמדו תחת השנחת ראש הישיבה, אשר בידו היתה המשרה העליונה. אולם, אף כי היתה ישיבת סורא גדולה בכבוד ובמעלה מישיבת פומבדיתא. אך היא לא משלה באחיזונה, כ שתי הישיבות משלו בעם כל אחת במדינות אשר נסעו למכשלה ולא

התערבה האחת כמעשי השניה.

משרת ראש הגולה היתה רמה ונשאה
ממשרת הגאון וראש הישיבה, בכל זאת לא
יכל ראש גולה חדש עלות על כס אבותיו,
טרם סמכו ראשי הישיבות ידיהם עליו בעת
הבחירה. וכה היה מנהג בחירתו:

אחרי מות כל ראש גולה שמו כל
העם עיניהם ביורש כסאו על פי המשפט,
לבחרו תחת אבותיו. אז נאספו שני ראשי
הישיבות ההן, המה ותלמידיהם עם ראשי
הקהל ונכבדי העם אל בית הנבחר. ותהי
האספה הזאת לכבוד ולתפארת לו בעיני
העם. אז יאספו ראשי הישיבות והזקנים עם
יתר קריאי מועד ביום החמישי בשבוע אל
בית הכנסת, ויסמכו את ידיהם עליו,
ויתקעו בשופרות, למען דעת כל העם, כי
באיש הזה בחרו להיות לנשיא. ויהי בהודע
הדבר לעם, וישלחו תשורות לראש הגולה,
איש איש כפי נדבת לבו. ועשירי העם
ונכבדיהם ישלחו לי בגדי יקר ועדיים וכלי
זהב וכסף. ואז הכין ראש הגולה ביום
החמישי יכיים הששי משהה גדיל ליום השבת

הבא. וראשי הקהל הבינו לו מגדל יפה ונהדר בבית הכנסת, ארכו שבע אמות ורחבו שלש אמות, ויבסוהו במעיל משי ולבושי ארגמן ותולעת שני, והיתה תחת המגדל חפה יפה.

ביום השבת בבקר נאספו נכבדי העדה אל בית ראש הגולה ללותו אל בית הכנסת. בביאו שניה נכנס הרב הפת הכבוד, אשר בה כבר חכו לביאו בחורי חמד בעלי קול ערב ויודעי שיר, ויקדמו פניו ופני שני ראשי הישיבות. ואז החל החזן להתפלל, והבחורים ענו אחריו "אמן" בשיר וימר, עד כלות התפלה. אחריהם סדר התפלה יצא ראש הגולה ממקום מוכבאו, ויעל על ראש המגדל, והעם קמו איש איש ממושבו, ויעמדו על הגליהם. אחרי כן עלה ראש ישיבת סורא, וידע לפני ראש הגולה, ויעמוד לימינו, ואחריו עשה כמעשהו ראש ישיבת פומבדיתא, ויעמוד לשמאלי. ואחר ישבו שלשתם, איש איש על מקומו. ובסוף העת הזאת עמד כל העם על רגליו

או יגש החון, ויברך את ראש הגולה
 בברכות הערוכות לו מיום אתמול. ויברך
 בלחש, רק הבחורים העומדים סביב הנשיא
 ענו „אמן“ על ברכותיו, וכל העם החריש.
 אחרי כן היה על ראש הגולה להטיף אמרו
 בדברי תורה. ויהן לפעמים רשיון לגאון סורא
 להטיף תחתיו. והגאון מסר את הכבוד הזה
 לראש ישיבת פומבדיתא, אשר גם הוא
 מאן, וימסור את הכבוד הזה לגאון עדי
 סוף סוף נאות הגאון ויטיף אמרו בהרשה
 נעימה באוני כל הקהל, המקשיב ביראת
 הכבוד. אחרי תם הררשה קרא החון תפלה
 „הקדיש“, ובתוך התפלה היסוף: „בחי
 נשיאנו ראש הגולה, ובחייכון ובחי כל בית
 ישראל“. אחרי „הקדיש“ ברך החון את ראש
 הגולה וראשי הישיבות וכל קהלות ישראל
 בגולה, התושבות אה הישיבות בבספן. —

אחרי קריאת הכפסיר ותפלת המוסף
 יצא ראש הגולה מבית הכנסת בראש כל
 העם, ההולך אחריו וסלוהו בשירים ותהלות
 עד ביתו. רק ראשי הישיבות לא לוהו עד
 ביתו כי אם הלחזיהם הלכו אה אל ביתו

וישארנו שם, ויחנונו אתו חג בחירתו שבעת ימים, ויאכלו, וישתו, וישמחו. —

וירי הגאון וראש הישיבה היו המיד מלאות עבודה. בישיבותיהם היה עליהם לבאר את דברי התלמוד, אשר כבר היה כתוב בימיהם עלי ספר, לפני תלמידיהם הרבים. ובחדשי אדר ואלול נהרו אל ישיבותיהם אלפי אנשים מכל קצות ארץ בבל לשמוע באוריהם. החדשים ההם נקראו בשם „חדשי כלה“. יהודי פרס דברו אז ערבית, וישבחו את השפה הבבלית, שבה נכתב התלמוד, ולכן אלצו לפנות לעזרת ראשי הישיבות, למען הבין דברי התלמוד. והיהודים הרחוקים מערי הישיבות אלצו גם הם לפנות אל ראשי הישיבות בשאלותיהם בדברי דת ודין ובל מנהג, להורותם איך לעשות. אמנם ספרי התלמוד היו תחת ידיהם, אך לא כל איש יכל להוציא מהספר הענקי הזה. אשר בצדק נקרא בשם: „ים התלמוד“, את חקיו על נקלה ומה גם כי שפתו הארמית נשכחה מעט מעט מפי ישראל. והגאונים, אשר כל דברי התלמוד היו גלויים לפנייהם

ושמורים בזכרונם, מראו את חפץ קדם,
ויפתחו לו תשובותיהם עלי ספר, ויורוהו
איך להתנהג.

אולם לו נהרסו הישיבות, אז אבדה
תורה מישראל. לכן החלו גאונים אחדים
לכתוב ספרי דת ודין על פי התלמוד, למען
הקל על האנשים, אשר נשגבו מהם דברי
התלמוד, לדעת מה התורה דורשת מהם.
ביחוד הצטיין רב יהודאי גאון בפעלתו הגדולה
לטובת עמו הזאת, כי הוא כתב ספר חקים
בשפה קלה ופוכנה, ויקראהו בשם: "ספר
הלכות קטועות". וימים רבים היה הספר
הזה לעינים לכל החפצים לדעת, איך לשמור
את חקי התורה, ככל אשר תורה ובאר
התלמוד. —

ב.

פעלתו השניה, שהיתה עוד יותר
נכבדה לטובת עמו, היא בחירת ראש הגולה.
בימיו מת ראש הגולה, שלמה, מצאצאי רב

בוסתנאי, ובנים יורשי כסאו לא השאיר אחריו. ולו אח, ושמו דוד, אשר מת גם הוא, וישארו שני בנים: ענן הבכור, וחסנניה הצעיר. ויהי ענן סר מדרכי תורת התלמוד, וחסנניה אחיו, איש צדיק שומר חקי היהדות על פי התלמוד, ענו ומשכיל בתורה. ויהי בראות רב יהודאי כי יכול ענן להיות לראש גולה ולמשול בעמו, ויירא פן יסיר ענן את ישראל מאחרי ה' ומצוותיו, ויגמר אמר לבחור בחסנניה הצעיר. גם ראש ישיבת כימבדיתא נאות לעצתו.

ופחד רב יהודאי לא היה פחד שוא. כבר היו אנשים בישראל, שהתפארו, כי משיחי ח' המה, ויבואו לגאול את ישראל מגלותו. ולמען הפיש את לב העם, הבטיחוהו, כי כבר באה העת לכטל אחדות ממצות התורה בימיהם, כי כן כתוב גם באגדות התלמוד, כי המצות תבטלנה בימי המשיח. וההטון הגם, אשר כבר עליו לשמור את כל מצות התורה, כאשר הורה התלמוד, נואל להאמין „במשיחים" ההם לרעתו ולהותו. בארבעים שנה לפני רב יהודאי קם

איש אחד, ושמו שריני, ויתאמר למשיח,
 ויאמר לבטל את התלמוד והרבה ממצות התורה
 עמו. יהודים רבים נהרו אליו, ויקדישוהו,
 ויעריצוהו, וילכו בעצותיו ובדרכיו. אך לאשר
 העם לא ארכו ימי פעולתו הרעה. שמע
 הכליף על דבר מעשיו, ויצו לתפשו. ושריני
 לקח שבי. ויצו הכליף לתתו ביד היהודים,
 אשר רוחם נאמנה עם תורת ה', ולשפטהו
 כרעתו. ובוה בא קץ לבל פעולת שריני,
 ומאמיניו שבו אל ה' בכל לבבם, בראותם,
 כי משיחם נלכד בשחיתותיו, אשר הכין
 לנפשו. —

טרם עברו שלשים שנה מהעת ההיא,
 והנה הופיע איש אחר, ושמו עובדיה אבו
 עיסי, אשר התפאר גם הוא, כי יפדה את עמו
 מתלאותיו. ואבו עיסי היה גבור מלחמה,
 ויאמר להוציא את ישראל בזרוע נטויה,
 ויאסף אליו גדוד אנשי חיל, אשר האמינו
 בו. אולם גם הוא נואל לגעת בתורת התלמוד
 ולבטל הרבה מהקיו, ויכתב את תורתו,
 אשר בדה, בספר. לכן לא רבו מערציו,
 כי חכמי התורה התנגדו לו, ויוכיחו כי משיח

שקר הוא. בכל זאת הצליח ביד אבו עיסי
לאסוף חיל ולצאת בראש צבאיו. והעת ההיא
היתה עת מהומה ומבוכה לכליף. כי קם
מרד וקשר בארצו גם מבלעדי מרד היהודים.
לכן נקל היה לאבו עיסי להלחם בערכים
בעזרת עשרת אלפי אנשי צבאו, שאסף
מבני ישראל. אולם אחריתו היתה מרה,
כי שקמה הארץ ממבוכותיה, והכליף החדש,
אשר קם, גבר על כל המתפרצים מפניו,
ויפל גם אבו עיסי חלל במלחמה, ואנשיו
נסו איש איש לעברו. אך זכר מפקדם נשאר
בלבם עוד ימים רבים, ויכלו בדרכי תורותיו.
את המקרים הרעים לישראל האלה
זכר רב יהודאי גאון, ויחרד לתורת התלמוד
ולאחדות הלאם, פן תכרתנה, בשבת ענן על
כסא אבותיו, כי כהיות הממשלה בידו,
נקל יהיה לו להדיח את עמנו מתורת התלמוד,
אשר שנאה בכל לבבו. ולכן בחר רב יהודאי
בחנניה להיות לראש הגולה, אף כי לא לו
משפט הירושה. המעשה הזה העלה קצף ענן
על ראשי הישיבות, ויאמר לנקם בהם נקמת
חרפתו, ויגמר אמר להסיר את לב ההסון

מעל ראשי הישיבות , ולהתקומם לחקי
התלמוד , ויקרא : „אין לנו חלק במשנה , ולא
נחלה בתלמוד !” ויבדה שקר מלבו לאמר ,
כי מצא ספר תלמוד אחר , אשר כתב משה
רבנו בעצם ידו , לבאר את דברי התורה .
ואת התלמוד הזה ישים עתה לפני בני ישראל ,
למען ילכו בחקותיו , ובוזה ישפל כבוד
הגאונים שנזאי נפשו .

ויהי פתגם ענן לכל ההולכים בארחותיו
לאמר : „דרשו בתורה היטב !” ולא תפנו אל
התלמוד ובאוריו . אבל יע , כי גם הוא נוכח
כי דברי תורת משה כתובים וחתומים , ולא
יתכן לקים מצותיה בלי באור , לכן שם גם
הוא כללים לפני מאמיניו , לדעת איך לבאר
את דברי התורה הכתובה . אך כלליו הם
כלי טעם ושכל ובלי הגיון . בהם נראה
חפצו העז לעשות את ההפך ממה שצוה
התלמוד . הוא לא כחן את דברי התלמוד ,
להוכיח אם טובים וישרים הם , או לא .
מטרתו היתה אך אחת – להתנגד לכל חקי
התלמוד , גם אם נוסדו על השכל הבריא ,
למען הכעים את לב הגאונים וכל בית ישראל

הנאמן לתורה חכמיו הקדמונים . וגם עוזרים
אחדים נמצאו לו בפעולתו הרעה הזאת , כי
יען אשר היה איש גדול בתורה ובן נשיאי
ישראל , לכן גדל כבודו בעיני רבים , וימשכו
אחריו , ויהיו לבקתה מיוחדת , היא כתת
"הקראים" מאז ועד היום הזה . ויבחרו בשם
"קראים" להראות , כי יעריצו ויקרישו רק את
התורה הבתובה , הוא "המקרא" .

אולם לא במהרה עזב ענן את תקותו ,
למשול בעמו בתור ראש גולה . הוא פנה אל
הבליף , ויגש אליו משפטו , גם שחד מכספו
את הבליף ואת שריו . אך גם הגאונים לא
החרישו . וישתדלו בחצר המלך להדית את
ענן , עדי אשר נעתר למו הבליף , ויצו על
ענן לצאת מארץ בבל . ויעזוב ענן את
הארץ , וילך ארצה ישראל . שם בנה לו בית
בסע גדול , ויקרא בשם "ראש הגולה" ,
ויאספו אליו כל האנשים , אשר מאז לשמור
דרכי התלמוד , ויהיו לאגדה אחת .

אז הוציא רב יהודאי ואחיו חרם על
ענן ומעריציו , ויברילו אותם מקהל ישראל ,
ועשי לחק , לבלי יאכל כל איש ישראל

שומר הדת עמם על שלחן אחד , לבלי
 יתחתן בהם , לבלי ימול את בניהם ולבלי
 תת למי לבוא אל בתי התפלה אשר לישראל ,
 כי נחשבים הם כגוים גמורים . גם ענן וחבריו
 עשו כדבר הזה , ויחרימו גם הם את הגאונים
 ואת כל החולכים בדרכי תורת התלמוד ,
 כלומר : את כל ישראל , ויוציאום מקהל
 הקראים . ושנאת ענן אל בני ישראל
 התלמודים , אשר נקראו בפיו בשם "רבנים" ,
 גדלה מאד , עד כי היה למשל בפיו לאמר :
 "לוא היו כל חכמי התלמוד בבטני , כי
 עתה נהתי את נפשי למות , למען ימותו גם
 המה אתי יחדו" . השנאה הזאת נחלו למי
 כל הקראים מאז ועד עתה , ובכל אשר
 יוכל ידשעו לבני ישראל .

אולם רק שנאתו לישראל נשארה בלב
 הקראים לדורותם , אך לא תורתו . כאשר
 מת ענן , ויקומו ראשים אחרים על בני
 הקראים , שכחו חכמיהם את דברי תורתיו ,
 אשר לא נוסדו על ההגיון , ויברו מלבם
 חקים ומשפטים אחרים . כן נוהג הדבר הזה
 בקרב עדתם עד עתה . בכל דור ודור

מחליפים הקראים את תורת מוריהם לפנים
בתורה חדשה, כאשר יחליף האדם את
בגדיו חדשים לבקרים.

ואמנם נכונים דברי המשל האומר:
"שקר אין לו רגלים". כל חכמי הקראים
יובחו תמיד, כי תורת מוריהם אין לה על מה
להשען, חקיה מכבידים אכפס על בני
עדתם הרבה יותר מחקי התלמוד, דרך
למודם מסבך יותר מפלפול התלמוד, וכללי
ההגיון כאשר לתלמוד אין למו. במקרים רבים
יגנבו דברים מהתלמוד, וישימו בספריהם
ויאמרו כי קבלה הם להם ממשנה רבנו. כן ילכו
מרחי אל רחי, עד אשר יהפכו דברי תורת
אלהים, אשר אם יעשה האדם אותם וחי
בהם, לרעל ולאבן מעמסה על שומריהם,
ויפרשו ענן תוגה ועצב על כל הליכותיהם
בחיים.

ג.

בעת ההיא, אשר פרץ רחב נראה

בקהלת ישראל בכבל, בהפרד הקראים מעל
קהל היהודים, זרח לישרון אור חדש
באירופה. בימים ההם קם מלך חדש
בפרנקיה, ושמו קרל, הוא קרל הגדול.
המלך האדיר הזה פרש את ממשלתו גם
על עמי אשכנז, וייסד ממלכה גדולה
וחזקה, ויקרא בשם "קיסר". אז ירד הדר
הפארת השם הזה מקיסר ביצנץ, אשר
אברו לו כבר מדינותיו באסיה, וגם
באירופה היו לו צוודים רבים, אשר
התנפלו על גבולותיו, לשלול שלל ולבזבז.
ובנראה, מעטו אז היהודים בביצנץ, כ
עזבו רבים מהם את ארץ הדמים הזאת,
וילכו למו אל אשר הלכו, למצוא להם
מנוחה יותר נעמה.

הקיסר קרל היה איש חכם ונבון,
רחוק מקנאת הדת. הוא היה המושל
הראשון, אשר רק טובת ארצו היתה לנגד
עיניו, וכל תושבי ארצותיו הרבות נחשבו
בעיניו כבני משפחה אחת, מבלי שים לבו
אל גזעם ואל אמונתם. ועל כן, כאשר
ישב על כסאו, התבונן אל היהודים היושבים

במדינותיו, וירא ויוכח, כי עולים הם
בתכונתם על הפרנקים הנוצרים, וביחוד, על
האשכנזים, אשר ישבו על גדות נהר רֶהֶין,
אשר חיו עדנה חיי פראים. ויבן, כי אם
יתן ליהודים זכויות לסחור בארצות ולעסוק
בכל מקנה וקנין ועבודה, תעשר ארץ
מלכותו עשר רב.

מסבות הצרות, התלאות והרדיפות,
שעברו על יהודי פרנקיה עד ימיו, לא יכלו הם
לשים לב להשכלתם כראוי. דעת התורה היתה
מעטה בקרבם. ואם אמנם כבר היה התלמוד
כתוב וחתום, אך מורים טובים חסרו למו,
ללמדם ולהבינם את שפת התלמוד הארמית,
אשר היתה זרה למו. עוד יותר מיהודי
פרנקיה היו יהודי אשכנז נבערים מדעת
התורה. ויבן קרל כי טרם יקנו למו היהודים
חכמה ודעת ספר כראוי, לא יוכלו הביא
לארצו את התועלת, אשר קוה למצוא בהם.
וירא ראשית לו, לקרוא לאנשים חכמים
מקרב יהודי איטליה, אשר יהיו למורים
לרבנים – לכל יהודי ארצו, ויסרו ישיבות
ללמד את העם תורה ודעת.

לקול קריאתו מהר לבוא אל עיר
מגנצא - מינץ-אשר באשכנז, רבנו קלונימוס
מעיר לוקה אשר באיטליה, ועמו בא גם
רבנו משה בנו. שני החכמים האלה הרימו
את דעת התורה בארצם החדשה למעלה
רמה, עד כי יצאו משיבות אשכנז חכמים
גדולים בתורה כגאוני בבל.

מהעת ההיא הלך מצב יהודי אשכנז
ופרנקיה הלך וטוב. הם החלו לחיות בשלום
עם הנוצרים וכתניהם אשר חדלו מרדפם, כי
ראו את חמת הקיסר האוהב שלום. בסחרם
אל ארצות רבות עשרו היהודים עשר רב,
גם הביאו תעלת רבה לסחר ארצם, וישכילו
ויחכמו, עד כי היו מהם אנשים גדולים
והכמים, אשר יכלו לעמוד לפני הקיסר
במצב מלכותו. והקיסר קרב אליו אנשים
מועילים כאלה, ויהיו בין יעציו ועושי
דברו. ויהי כאשר שלח פעם אחת מלאכות
אל הכליף הנודע קרדן-אל-בשיד, וישלח
אתה גם יהודי אחד, ושמו יצחק. בשוב
יצחק מבית הכליף, הביא בידו את התשורות
היפות, אשר שלח הכליף לקרל. ובין יתר

המתנות הביא בידו גם את מפתחות קבר ישו הנוצרי אשר בירושלים, ואשר נפלו בידי הכליף עומר הראשון, כלבדו את העיר הקדושה. והכלי הזה, הקדוש מאד בעיני הנוצרים, הובא אליהם על ידי איש יהודי! וקרל קבל את פני יצחק צירו, השב מדרכו, בכבוד רב מאד, בארמונו הנהדר.

עוד מתנה אחת קבל הקיסר מאת הכליף, את רבנו מכיר, אשר שלחו אליו הכליף, להיות לרב בישראל. ויקבלהו קרל בשמחה רבה, ויושיבהו בעיר נרבונה אשר בצרפת. ורבנו מכיר זה יסד שם ישיבה, ויהי למורה דרך התורה והאמונה לבני עמו, וישכילם, וירם את רוחם למעלה למשכיל. — מלבד כל אלה הטובות, אשר פעל ליהודי ארצו, עוד הגין עליהם מפני כל עול, שנעשה למו על ידי האצילים והשרים. עד ימיו שרר חק בארץ, כי בהמצא אחד מכלי בית התפלה של הנוצרים בידי יהודי, אשר לקחהו לו בעבוס מיד כהן נוצרי, נוסד היהודי קשה, וגם הכסף אשר הלוח היהודי את הנוצרי לא הושב לו. והכהן יצא נקי

מלפני השופט, כמו לא פעל און. אך קרל
 החליף את המשפט המעקל הזה במשפט
 צדק, ויצו כי ענש יענש הכהן הנוצרי, אשר
 בזה את כלי עבודת אלהיו, ויתנם בעכוט,
 והיהודי יצא, נקי, כי הכלים האלה הן לא
 קדושים לו, ומדוע לא יוכל לקחתם במשכן?
 ואת המשפט הזה הוציא קרל בעת אשר
 ברומא ישב בראש האמונה הקטולית האפיפיור
 אדרינוס הראשון, צר וצודר ליהודים, ולא
 שם הקיסר לבו לאשר יאמר האפיפיור על
 דבר משפטו הישר ההוא.

ובכן תחת שבט מושל הישר והאדיר
 הזה הונח ליהודים בכל מקום, אשר דבר
 שלטונו הגיע. והוא הרחיב את גבולות
 ממשלתו גם מהלאה למדינות צרפת ואשכנז,
 כי קרע ארצות מעל איטליה עד הנהר
 טיברוס, ומספרד-עד הנהר אַברא. ובכל
 המדינות האלה ישבו מכבר יהודים רבים,
 אשר נאנחו ונאנקו, תחת שבט מושליהם
 האכזרים, ועתה היתה להם הרנחה, כאשר
 מלך בהם מלך לצדק. — זה הנצחין אשר
 נצחה היחידות את הקראים, כי התרחבה

תורת התלמוד גם בארצות אירופה.

ד.

עוד נצחה היהדות את הקראים, כי בעת אשר המהרסים והמחריבים האלה יצאו מן קהל ישראל שומרי תורת התלמוד, קבל עם אדיר אחד את אמונת היהדות התלמודית עליו, והוא – עם הכוזרים. העם הזה, מגזע המונגולים, יצא מאסיה, וישב בגלילות הים הכספי, ואשר על כן קרא הים הזה בימים ההם בשם "ים הכוזרים". בהיותו עם שואף לקרב לחץ את שכניו, וירחב את ממשלתו לארך נהר וולגה, ויבן לו ערים בצורות: סרקל, בלנגיאר ועוד. בלימי פרס וקיסרי ביצנץ ידעו את תנופת יד הכוזרים, ויחילו וירגזו מפניהם, וישלמו למו, לפעמים, מס, לבלי יתנפלו על ארצותם. שבטי הסלונים, אשר ישבו על גדות נהרי דנפר ואוקה, הם אבות הרוסים אשר בימינו, היו נכנעים לפני העם הכוזרי, והיו למו לעבדים נושאי מנחה.

ומלך הכוזרים נקרא בשם "פגן", וימשול
בעמו ממשלה בלתי מגבלה, ויהי גם לכהן
הראש למו. והכוזרים היו אז עובדי אלילים,
מאמינים בכשפים ובכל אמונת הבל. פתאם
קם עליהם מלך אחד, בולן שמו, למשול,
והוא איש חכם ונבון, גבור מלחמה ורודף
צדק ומשפט ישר. ויוכח המלך בולן, כי
שקיע עמו בהכלים ובתועבות רבות, אשר
עשו הקוסמים הרבים, אשר נחשבו כקדושים
בעיני ההמון. והוא בהיותו הכהן הראש,
הלא ידע נאמנה, כי כל הקוסמים האלה אך
אנשי מרמה הם, המרמים את ההמון החשוך;
ויגמר אמר להתיחד.

וכה הספר האגדה על דבר התיחדות
בולן לאמר: "בולן היה איש חכם וירא אלהים,
בוטח בו בכל לבו. ויסר את הקוסמים ואת
עובדי הגלולים מן הארץ, ויהסה בצל כנפי
האלהים. ויבא אליו מלאך ה' בחלום הלילה,
ויאמר לו: בולן! הנה שלחני ה' אליך לאמר:
שמעתי את תחנונך ותפלתך. הנה ברכתיך
והרחבתי גבולך, והקמתי את מלכותך עד
סוף כל הדורות, ומכרתי את אויביך בידך.

ואתה בקימך עתה בבקר והתפללת לפני".
 ויעש בולן כן. ויקרא אליו מלאך ה' שנית
 ויאמר אליו: "ראיתי את דרכיך ורציתי את
 מעשיך, וידעתי כי תלך אחרי בכל לבבך.
 ועתה הנני חפץ להנה לך מצות, חקים
 ומשפטים. ואם תשמר את מצותי ואת משפטי
 תעשה, וברכתיך והרביתך".

"ויען בולן את המלאך הדובר בו ויאמר:
 "אתה, אדוני, ידעת מחשבות לבי, גם
 חקרת כליותי כי לא שמתי בטחוני באחר,
 כי אם בך. אולם העם, אשר אני מולך
 עליו, לא אדע אם יאמין בי. אם נא מצאתי
 חן בעיניך, ואם רחמיך יגולו עלי, תראה נא
 לפלוני אלמוני, הוא המשנה אשר לי, והיה
 הוא לי לעזר למלא אחרי דבריך". ויעש
 המלאך בדבר בולן, ויקרא אל השר הגדול
 ההוא. ויקץ השר בבקר, ויספר את חלומו
 למלך. אז הועיק המלך את כל שריו ועבדיו
 ואת כל עמו, ויגד להם את כל הדברים
 האלה. ויישב הדבר בעיניהם, ויעשו כדבריו,
 ויעזבו את גלוליהם, ויעבדו את אלהי
 השמים והארץ".

"ויקא המלאך אל בולן שנית, ויאמר
 אליו: "הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוני,
 אך אתה לך ובנה בית לשמי". ויען בולן
 ויאמר: "אדון העולמים: בישתי ונכלמתי
 לפניך, כי אין לי די זהב וכסף לפאר את
 מקום מקדשך כראוי, וכאשר יש עם לכבי
 לעשות". ויאמר אליו ה': "חזק ואמץ: לך
 בכחך זה, קחה עמך את כל אנשי חילך,
 וקום לך אל ארץ רודלס ואל ארץ ארדיל.
 הנה נתתי פחדך וחתיתך עליהם ומכרתים
 בידך, ולקחת מהם שלל רב מאד בזהב,
 ובכסף ובכל חמדות, ושבת בשלום ובניה
 בית לשמי". ויאמן בולן בה', ויעש כאשר
 צוהו. וילך וילחם במדינות ההן, ויחרם את
 כל אשר בהן. וישב בשלום, ויבן אהל
 ומזבחת, ויעש ארון ומנורה ושלחן ויתר
 כלי הקדש, והוא טרם נמול וטרם התיחד.
 וישמעו מלכי יִנֵּן וישמעאל את שמעו, אשר
 הלך בכל הארץ, וישלחו אליו את מלאכיהם,
 ויקחו המלאכים בידם כסף וזהב רב, ומנחות
 יקרות לבולן, ויביאו אתם את חכמיהם
 להטותו אל אמונותיהם.

„ויהי ריב בין החכם היוני ובין החכם
 הישמעאלי: זה אומר, כי אך אמונת יון היא
 האמתית, וזה אומר לא כי רק אמונת ישמעאל
 היא הצודקת. ולא יכלו לגבור איש על רעהו
 בדבריהם. אז קרא בולן גם לחכם עברי
 ויצוהו להתוכח עם היוני והישמעאלי. ויקשב
 בולן את דברי ריבותיהם, ויוכח, כי
 כישמעאלי כיוני מוכיחים על אמתת אמונתם
 מספרי הקדש אשר ליהודים. ויקרא ליוני אל
 חדר משכיתו, ויאמר אליו: „אמנם צדקת
 כי אמונתך היא הטובה. אך אמר נא לי
 איזו משתי האמונות, העברית והישמעאלית,
 היא הטובה?" ויען היוני ויאמר: „כיתרון
 האור מן החשך, כן יחרון תורת היהודים,
 אשר נתנה למו מידי ה' על ידי משה עבדו,
 על תורת הישמעאלים". ואחר שלחהו
 מחדרו, ויקרא אליו את החכם הישמעאלי,
 וישאלהו גם אותו בדברים האלה. ויתן גם
 הוא היתרון לאמונת ישראל על אמונת יון.
 אז יצא המלך אל המתוכחים ויאמר אליהם:
 „בחנתי את דבריכם, ואוכח, כי כלכם נותנים
 היתרון לאמונת היהודים ולתורת משה. לכן

בחרתי להתייחד . ואתם שובו איש אל ארצו בשלום , כי אין לי עוד חפץ בכם" . וילכו למו היוני והישמעאלי איש אל ארצו . וימל בולן את בשר ערלתו הוא וכל עבדיו אתו . וישלח ויבא אחד מחכמי ישראל אליו , אשר הורהו את תורת ה' , לדעת חקיה ומשפטיה . ומני אז קבלו וקימו עליהם בני הכוזרים ללכת בתורת משה" . -

כל אלה דברי אנדה הם . אבל באמת סבה אחרת היתה להתייחדות בולן ומשנהו : היהודים , אשר נמלטו מארץ ביצנץ הרשעה , מצאו למו מנוחה בארצות הכוזרים , אשר לא ידעו שנאה וקנאה דתית . חיי היהודים המהורים ומנהגי דתם משכו אליהם את לבות הכנן ושריו , אשר כבר היתה לזרא למו עבודת האלילים , ויבחרו להתייחד . אך מושל המחמדנים וקיסר ביצנץ דמו בלבם להטות אל אמונותיהם . אולם הפצם לא הצליח בידם , כי כבר הלך לב הכנן החכם שבי אחרי היהדות המהורה , לכן היו דברי חכמיהם בקול הקורא במדבר . -

בראשית התייחדות המלך הכוזרי עור

לא פרשה היהדות ממשנתה על כל הארץ , כי לא צלחה עדנה רוחה על כל יושביה , והכגן היה איש צדיק ולא הלך בדרכי קונסטנטינוס הגדול ומחמד , לאלץ בחזקה את נתיניו , בדם ואש , לקבל אמונה חדשה , אשר היתה למרות רוחם וחפצם . הוא הבין , כי רוח נאמינים כאלה לא תהיה נאמנה את דתם החדשה , אשר הטילוה עליהם למרות רצונם . לכן נתן בולן חפש לכל יושבי ארצו לחיות כחפצם . גם למחמדנים , לנוצרים ולעובדי אילים נתן הזכויות , אשר היו לכל נתיניו , ולא הבדילם לרעה מהיהודים בני אמונתו . זה כח היהדות , אשר רוח המחוקק הגדול רוח משה רבנו יטפוף עליה , לסבול כל אמונה , לאהוב כל בני האדם , אשר נבראו יצולם אלהים , אם רק לא יעשו און . —

והמלך בולן קרא אליו את החכם . יהודאי , את רבי יצחק סנגרי , אשר מל אותו , ויורהו לעבוד את אלהי ישראל . ולאט לאט התרחבה הדת הזאת בארץ . יושביה , אשר הכגן היה למו תמיד לאלהים , לקחוהו גם עתה למו לטופת , ויבואו גם הם מעט מעט להחסות

בצל כנפי תורת משה והתלמוד . השמועה
 על דבר ממלכת הכוזרים היהודית עברה
 למרחוק . ויאמינו יהודי הארצות הרחוקות
 טכונֶרָה , כי העם הזה הוא מִשְׁקְרֵי עשרת
 השבטים , אשר הגלו מלכי אשור . ותהי זאת
 למוֹ לנחמה בתלאותיהם ובמצוקותיהם , אשר
 מצאום בארצות הנוצרים והמחמדנים , ויקוו ,
 כי עוד יביא יום , ושלח ה' אליהם את משיח
 קדשו , לפדותם מגלותם . גם היהודים הקרובים
 לכוזריה , אשר ידעו , כי לא מורע ישראל
 הכוזרים הנמו , נחמו בהם , אחרי הקרע
 מעדתם הקראים ללכת בתורת מורם עַן
 המתעָה . בני ישראל נוכחו עתה , כי דור
 הולך ודור בא , והיהדות לעולם עומדת ,
 כסלע בלב ימים , להיות למופת ליתר העמים
 ללמוד ממנה יושר וצדק . -

לט.

רב סעדיה גאון.

א:

רב סעדיה בן יוסף הפיומי נולד בארץ
מצרים בעיר פיוס, או פיתוס, כמו שקראו
לה חכמי בבל אז, בשנה ארבעת אלפים
שש מאות וחמשים ושתים לבריאת העולם.
האיש הנפלא הזה היה מופת הדור, איש
אשר הציל את לאומיותו מכליון ואת שפת
עבר מאבדן, ויקדש את כל כחותיו וחיו
לטובת עמו, ויגן עליו ועל תורתו ולאומיותו
בכל יכלתו ובשרונותיו הרבים.

הוא לא למד מעורו בישיבות בבל,
ומורו בתורה היה איש חכם אבו פתיר, גם
בן מילידי ארץ מצרים, ובכל זאת עלה רב
סעדיה על כל גאוני בבל בידעיתו הרבה
בתורה. ועוד מעלה יתרה היתה לו עליהם,
כי גדל והצליח גם בחכמה ומדע, בעת אשר
גאוני בבל ובני ישיבותיהם עסקו רק בתורת

התלמוד לברה, וישכחו כי אם לא תקח
התורה את דעת השפה העבריה והמדעים
לה לעזר, לא תוכל עמוד ימים רבים.
כאשר ראה רב סעדיה את מעשי
הקראים, המהפארים בידיעתם את כתבי
הקדש, אשר מהם, לפי דבריהם, ישאבו
את מצות ה', גמר אמר להראות, כי אם
לדעת שפת עבר גדול כח הרבנים מהקראים.
חפץ עז בא בלבו להוכיח, כי שקר התפארות
הקראים זאת, כי רוח שפת עבר לא ידעו
ולא יבינו, כי את מנהגיהם וחקיהם לא
לא ישאבו ממקור התורה הכתובה, יען כי לא
יתכן בדבר הזה, כי כל דברי התורה סתומים
וחתומים, ודורשים באור על פי ההגיון, הוא
דרך ההגיון, אשר המציאו חכמי המשנה
הראשונים הלל הזקן ורבי יטמעאל בן אלישע.
עוד אמר להוכיח, כי גם הקראים המציאו
למו תלמודים חדשים לבקרים, בבארם
את דברי התורה באופן מזורז ובלי טעם
ושכל. בראותו את תעותיהם אלה, ●
גמר אמר להלחם בהם ובתורותיהם עד
רדתם.

וישם רב סעדיה את לבו אל דעה
 הישפה הקדושה ודקדוקה. ויחל לכתוב ספרי
 דקדוק, לחקור על אדות כל שרש מלה
 עברית. ביותר נודע לתהלה במלון שפת עבר
 אשר כתב, ויקראהו בשם "אגרון" לאמר:
 אגרו ואוסף את כל שרשי מלות שפת עבר.
 נודעתי היטב את שפת ערב, תרגם את
 המלים העבריות בשפה הזאת כתובה בכתב
 עבר. לפעמים באר מלים עבריות בעבריות
 דומות להן. העבודה הזאת היתה רבה ונכבדה
 מאד, כי עז ימיו לא קם איש, אשר ידאג
 לגורל שפת אבותינו, לבלי תשכח מפי זרענו.
 המלאכה הנכבדה הזאת עשה רב סעדיה,
 בהיותו עדנה בבן עשרים שנה, והיא עבודתו
 הראשונה בספרות.

ולמען יוכלו ללמוד בספרו גם בני
 הנעורים, או האנשים, אשר ידיעתם בכתבי
 הקדש לא רבה, כתב את אגרונו בנקודות,
 להקל את הקריאה. אולם זה הוא תמיד
 גורל אנשים גדולים, כי כאשר ירב גדלם
 ירבו מקנאיהם, אשר יתאמצו להקטין ערך
 פעולתם ולהבוזתה בעיני העם. גם לרב

התלמוד לברה, וישכחו כי אם לא תקח
התורה את דעת השפה העבריה והמדעים
לה לעזר, לא תוכל עמוד ימים רבים.
כאשר ראה רב סעדיה את מעשי
הקראים, המתפארים בידעתם את כתבי
הקדש, אשר מהם, לפי דבריהם, ישאבו
את מצות ה', גמר אמר להראות, כי אם
לדעת שפת עבר גדול כח הרבנים מהקראים.
חפץ עז בא בלבו להוכיח, כי שקר התפארות
הקראים זאת, כי רוח שפת עבר לא ידעו
ולא יבינו, כי את מנהגיהם וחקיהם לא
לאישאבו ממקור התורה הכתובה, יען כי לא
יתכן בדבר הזה, כי כל דברי התורה סתומים
וחתומים, ודורשים באור על פי ההגיון, הוא
דרך ההגיון, אשר המציאו חכמי המשנה
הראשונים הלל הזקן ורבי יטמעאל בן אלישע.
עוד אמר להוכיח, כי גם הקראים המציאו
למו תלמודים חדשים לבקרים, כבארם
את דברי התורה באופן מוזר ובלי טעם
ושכל. בראותו את תעתועיהם אלה,
גמר אמר להלחם בהם ובתורותיהם עד
רדתם.

וישם רב סעדיה את לבו אל דעה
 השפה הקדושה ודקדוקה. ויחל לכתוב ספרי
 דקדוק, לחקור על אדות כל שרש מלה
 עברית. ביותר נודע להתלה במלון שפת עבר
 אשר כתב, ויקראהו בשם "אגרון" לאמר:
 אגד ואוסף את כל שרשי מלות שפת עבר.
 בודעתי היטב את שפת ערב, תרגם את
 המלים העבריות בשפה הזאת כתובה בכתב
 עבר. לפעמים באר מלים עבריות בעבריות
 דומות להן. העבודה הזאת היתה רבה ונכבדה
 מאד, כי עז ימיו לא קם איש, אשר ידאג
 לגורל שפת אבותינו, לבלי תשכח מפי זרענו.
 המלאכה הנכבדה הזאת עשה רב סעדיה,
 בהיותו עדנה כבן עשרים שנה, והיא עבודה
 הראשונה בספרות.

ולמען יוכלו ללמוד בספרו גם בני
 הנעורים, או האנשים, אשר ידיעתם בכתבי
 הקדש לא רבה, כתב את אגרונו בנקודות,
 להקל את הקריאה. אולם זה הוא תמיד
 גורל אנשים גדולים, כי כאשר ירב גדלם
 ייבו מקנאיהם, אשר יתאמצו להקטין ערך
 פעילותם ולהבוותה בעיני העם. גם לרב

סעדיה היו מקנאים רבים, וביחוד בל
הקראים, אשר התנפלו עליו בחרפות,
ויתנוהו לאיש חוטא ומתפאר להיות נביא,
בכתבו דבריו בשפת עבר צחה ובנקידות
כאשר יכתבו את כתבי הקדש. הם אמרו, כי
אסור לנקד מאמרים בשפת הקדש, כי רק
ספרי התנך יוכלו להקתב באופן זה, אחר'
כי רוח ה' דובר בם ומלתו על לשון
הנביאים.

אז כתב רב סעדיה הקדמה לספרו
האגרון, וישם לאל את כל דברי מתנגדיו,
בהראותו לעין כל את בערותם. דברי הקדמתו
'פים, נעימים וצחים בשפת הנביאים.
הוא הוכיח, כי לא יתכן, אשר הוא יתפאר
ברוח נבואה. הן הוא כותב בעצמו, כ'
כבר חדלה הנבואה בישראל עוד בראשית
'מי הבית השני. הוא הראה כי כבר היו
בישראל אנשים גדולים טובים וצדיקים, אשר
כתבו ספרי מליצה ושיר הדומים בשפתם
לספרי הנביאים, והם: יהושע בן סירא, אשר
כתב את משליו, הדומים למשלי שלמה,
ואיש לא כהה בו, וגם חכמי התלמוד

הוקירו דבריו , וישאום על לשונם תמיד . גם אחד מחכמי המשנה , רבי אלעזר בן אירעי , כתב גם הוא ספר משלים בשפת עבר צחה , ולא ירא מדבת ההמון הנבער , יען כי באמת מותר לכל איש לכתוב ספרי צבא בשפת עבר צחה רומים בתכנם לספרי הקדש , וכן מותר גם לנקד אותם .

בהקדמתו זאת יהא את מצב שפה כר , מאז חדלה להיות מדברת בפי בני ישראל ואת כל אשר עבר עליה מאז החלו בני העם הנודד הזה להגלות ממקום למקום ומממלכה אל עם אחר . בדבריו אלה נשמע הר אנחת לאומי נשגב , אשר לבו יכאב על אבדן השפה , הסגלה היקרה הזאת , מפי עם שלם , אשר בלשונות נכריות ישפיק ושפת אבותיו נלעגה בפיו , אין תאר ואין הדר לה . אמנם בדור או שני דורות לפנינו יצאו אנשים אשר החלו לכתוב תפלות בשפת עבר . הראשון הוא יוסי בן יוסי , אשר שפתי אמנם טובה יפה ; אך רב כותבי התפלות , אחרי יוסי , כמו ינאי ורבי אלעזר הקליר , שחתו את רוח השפה , ולשיריהם וחרוניהם אין כל טעם

יפי. לכן מוסיף רב סעדיה לאמר בהקדמתו,
 כי מטרתו להועיל לבני הנעורים, לדעת חק
 השיר ויפי החרוז, למען יהיו דבריהם צחים,
 ברורים ומובנים לכל הקורא במו.

ב.

הקדמתי כתובה בשפת עבר צחה,
 ומראה לדעת מה גדול היה כחו במליצותיה,
 וכי שלט בכל מכמניה. וכדורות הגאונים
 אשר כתבו רק בשפת התלמוד הבלולה
 משפות שונות, תעורר אמנם שפתי העברית
 פליאה. ואלה דבריו בהקדמתי אשר כתב
 לספר האגרון:

„ספר האגרון לשון הקדש, אשר בהר
 „גו אלהינו מני עד, ומלאכי קדשהו בו ימרוהו
 „סלה, ובו יעריצוהו כל בני עליון. — שפה אחת
 „ומלים אחדים הנה בכל הארץ, למיום ברוא
 „אלהים אדם על פני האדמה, ויאצל עליו
 „הקמתו, גם תולדותיו שנים אלף השע מאות
 „השעיים ויש עד ימי לבקת שיערה, המוכאה

„שָׁמָּה מִתְּרִי נִדְרָמוֹן וְאַחַת הָאֲשִׁיחַ שְׂבָאוֹ
מֵאַרְמִינִיָּה לְבָנוֹת עִיר וּמִגְדָּל, הִיא־כְּבֹלָה בְּשָׁנָה
„מֹות פֶּלֶג בֶּן עֶבֶר, כִּי בִימֵיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ שָׁנָה
„אַחַת לִפְנֵי מֹותוֹ, גַּל כִּי יָזְמוּ דָעָה... לְהַזְהִיר
„מֵאֵי שְׂדֵי פֶן יִפְיֹצִם בְּכָל פְּאֵתֵי אֶרֶץ. וַיָּבִיֵא
„מִגְּדוֹרֹתָם (פְּחָדִם)... יִדְעָה (נִשְׁבְּרָה) הָאָרֶץ וְחִסָּץ
„לְשׁוֹנוֹת בְּמִסְפַּר לְאֻמִּיָּה, לֹא נִשְׁאָר לְשׁוֹן הַקֶּדֶשׁ
„רַק בְּפִי בְנֵי עֶבֶר לְכַדֵּם, יַעַן כִּי נִמְצְאוּ בָנִים
„לִפְנֵי אֱלֹהֵינוּ, כִּי מִנְצֵר בָּנָם (מִעֲנָף גֹּזֵעַם) עָסְרוּ
„הוֹרֵינוּ: אֲבִינוֹ אֲבָרְהָם, אֲשֶׁר אָהָבוּ, וַיִּצְחָק
„בְּחִירוֹ, וַיַּעֲקֹב סִגְלָתוֹ וְכָל שְׂבִטֵיהֶּה.

„דִּרְכָּה רַגְלָם בְּכָל הָאָרֶץ, בְּכָל מַמְלָכוֹת
„כִּנְעָן וְאֶרֶץ פְּתוּרוֹם מִסְכִּיב וְלֹא מִשׁ מִפִּימוֹ.
„וּבְעֵלוֹתָם מִסְצָרִים בּוֹ דָּבָר אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ דְּבָרֵי
„עֲצוֹת כִּנֵּר עָבְדוּ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים עַל הַר
„חֹרֵב הַקֵּים וּמִשְׁפָּטִים.

„דּוֹר אַחֲרֵי דּוֹר הָיָה לָנוּ לְמוֹרֶשֶׁת סְדֵי
„הַיּוֹתָנוּ בְּאֶרֶץ יְרוּשָׁתָנוּ... לְמַלְאָכוֹת מְלָכֵינוּ,
„לְשִׁירוֹת לְיָדֵינוּ, לְנִגְנֵת כְּהֵנֵינוּ, כִּנֵּר נְבִיאֵינוּ
„לְחַיִּיִּן. בְּפִי יִשְׂרָאֵל לְהַגִּיֵּן (לְשִׁיר) עַד גְּלוֹת
„יָרוּ, לִים בִּימֵי צִדְקָהוּ בְּכָלָה.

„בְּשָׁנָה מֵאָה וְאַחַת שָׁנָה לְחֻרְבוֹת עִיר

"אלֹהֵינוּ, לָתֵם יִתֵּר הַנְּבִיאִים הַחִילּוֹנוּ לְמוֹשֶׁה
 "(רעיוֹב) לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְלִסְפָּר (לְדַבֵּר) בַּלְשׁוֹנוֹת עַמִּי
 "גִּבְרֵי הָאָרֶץ, שְׁלֹשׁ שָׁנִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מֶלֶךְ לִפְנֵי יְיָ.
 "בִּימֵי נְחֻמָּה הַפַּחַח וְכָל בָּקִיו (אֲנָשִׁיו) רָאָה רָאֵנוּ
 "מְדַבְּרִים אֲשֶׁר־דִּית , וַיִּסַּר לוֹ , וַיִּגְעַר בָּעַם .
 "וַיִּרְבֶּ בָּם . —

"נִגְלִינוּ אֶף אַחֲרָיו (אַחֲרֵי הַמִּקְדָּשׁ הַשֵּׁנִי)
 "בְּכָל שְׁעָרֵי אֶרֶץ וְאֵי הַיָּמָה . לֹא הָיָה גּוֹי שֶׁלֹּא
 "בָּאוּ בוֹ נִדְחֵינוּ . גַּם בְּתוֹכָם רִבֵּינוּ (נִדְחֵנוּ)
 "יִלְדֵינוּ, לְשׁוֹנוֹתָם לְמִדָּנוּ , וְהִלַּט עֲלֵנְתָם עַל שְׁפָר
 "אֲמָרֵינוּ (שִׁפְתָם הִנְלַעְגָה כִּסְתָה אֶת אֲמָרֵינוּ הַיָּפִים)
 "וְלֹא נָכוֹן בֵּן (לֹא נִדְבַר עִבְרִית כַּמִּשְׁפָּט) . גְּפוּצָת
 "מִזְרָחָה מִסְפָּרֶת יוֹנִית , וְשִׁפְת פָּרָס , וּמִצְרִים הֵנוּ
 "הַנָּסִיט (הַיוֹשְׁבִים בַּמִּצְרִים דִּבְרוּ מִצְרִית) . . .
 "וְכָל־שׁוֹן עִם וְעַם .

"יִחִיל לִבֵּנוּ עַל זֹאת וְזִנִּית רוּחֵנוּ, כִּי נִעְדָּר
 "נִעְדָּר מִפִּינוּ הַגִּית (דְּבוּר) קֹדֶשׁ מְעֻנּוֹ , וְהָיָה
 "לָנוּ חֲזוֹת בָּל מִשְׁאִיקֵנוּ (נִבְּוֹאוֹתֵינוּ) וְנִאֻמֵּי דָבָר
 "פִּיהוּ כְּדִבְרֵי הַסִּפָּר הַחֲתוּם , וְכִתְקִיץ מַחֲזִיוֹן , כִּי
 "נִלְעַג לְשׁוֹן בְּאַרְצוֹת שְׂבִינוּ .

"וַאֲתָה לָנוּ וְלָכָל עַם אֱלֹהֵינוּ לְדְרוֹשׁ וְלִבִּין
 "וּלְחַקְרֵהוּ תָמִיד גַּם אֲנַחְנוּ , גַּם טַפֵּינוּ , גַּם

"נִשְׁנִינוּ וְעַבְדֵּינוּ, לֹא יָזַח (יְמוּשׁ) מִפִּינוּ, כִּי בִּי
נִבִּין חֲקֵי תוֹרַת צוּרֵנוּ..."

"וַיְהִי בְּאַרְבַּע עָשָׂר שָׁנָה וּמֵאֵתִים וְאַלְף
מִיּוֹם נִחָם חֲזוֹן וְנִבְיָא, וַיִּכְתֹּב הָאוֹגֵר אֶת
הַסֵּפֶר הַזֶּה לְהִיּוֹת לְחֻקָּמָה לְכָל עַל ה', לְכָל
יֹדְעֵי דַת וְדִין, וַיִּכֶן אוֹתוֹ לְחוּד חִידוֹת וּלְמִשּׁוּל
מִשְׁלִים, וְלִהְבִּין כָּל מִתְפַּנֵּת (תְּכוּנַת כָּל דְּבַר)
וּלְחֲרוֹת כָּל מִתְרוֹת (חֲרוֹת) אֲשֶׁר יַעֲרֹכוּ בּוֹ
הַפּוֹרְטִים וְהַמְנַגְּנִים וְכָל שְׂרֵי שִׁיר עַל הַיְּדוֹת
(מִין כָּלִי זֶמֶר) .

"שׁוּם יִשְׁיחוּ בּוֹ עִם אֱלֹהֵינוּ בְּצִאתָם
וּבְבוֹאָם וּבְכָל מִשְׁלַח יָדָם, וּבְחֲדָרֵי מִשְׁפָּכָם וְאֶל
עוֹלָיָהֶם. סוּר לֹא יִסוּר מִשְׁכָּל לְבוֹתָם, כִּי
תוֹרַת ה' בּוֹ יִדְעוּהָ, לְמַעַן יָקִים ה' אֶת דְּבָרוֹ,
אֲשֶׁר דָּבָר בְּיַד יִשְׁעֶיהָ בֶּן אֲמוּץ עֲבָדוֹ: לֹא יִמּוּשׁוּ
דְּבָרֵי מִיַּעֲקֹב וּמִזֶּרְעוֹ עַד עוֹלָם. פָּנוּ אֵלָיו כָּל
יֹדְעֵי דַעַת וּמִבְּנֵי מַדַּע, וְיִשְׁתּוּ לְבַבְכֶּם וּנְפִשְׁכֶּם
לְהִשְׁכִּילוֹ, וְכָל הַמְּלִיצִים אֵלָיו נִהְרוּ וְהִמְשִׁכּוּ
וְעָלִיו תַּעֲתִיקוּ כָּל לְשׁוֹנוֹת הָאָרֶץ..."

מדברי הקדמתו הזאת נוכח, מה רמה
היתה המטרה אשר הציב רב סעדיה לגנר
עיניו, בכתבו את אגרונו, ומה נעלה

ונשגבו רעיונותיו ומחשבותיו, אשר חשב על
 עתידות השפה העבריה, כי תהיה לשפה
 מדברת גם בפי עולליו, נשינו ועברינו,
 אשר לא מורע ישראל המה, כי יתרגמו בה
 ספרי חכמה מכל הלשונות ולהעשיר בזה את
 ספרות ישראל, ולהרבות חכמה ודעת בעם.
 רעיונות לאומיות טהורים כאלה בלב חכם
 גדול בתורה ובתלמוד, ירא אלהים ושומר
 מצותיו בעת האפלה ההיא, ששררה אז
 בבבל, הם באמת חזיון נפלא. —

עברו עוד שנים שלש, מאז החל רב
 סעדיה את העבודה הזאת, והנה שם לבו
 לתעתועי הקראים. ויהי בראותו, כי לא
 נמצא עדנה איש אשר יענה את הבסילים
 האלה כאולתם, ויתעורר ויכתוב ספר נגד
 דרכי הקראים וספרי חכמיהם, ודבריו
 הקימו שאון גדול בקרב הקראים. המה ראו
 ויוכחו, כי יצא גבור מלחמה נפלא,
 להלחם בם, וידעו, כי לא יצלח למו
 לנצחהו על נקלה. אך יען כי לא היו
 בפייהם הוכחות נאמנות, להשיב בהן על
 דבריו, לכן התנפלו עליו בחרפות וגדופים

ובקללות נמרצות. ויבדו עליו דברי שקר
 ואמר, כי הוא היה קראי לפנים, ורק עתה
 בנגד בתורת מוריו. סלמון בן ירוחם הקראי
 היה ראש מריבי רב סעדיה, ויכתב עליו
 דברים מרים בלי טעם ושכל. —

ג.

ספרי רב סעדיה נודעו בין כה וכה
 להתלה בכל ארצות הקדם, ושמו הטוב הלך
 לפניו למרחוק. ויפנו אליו חכמים רבים
 באגרותיהם על דבר כל חכמה ומדע ודברי
 תורה. ובהגיעו לשנת השלשים משנות חייו
 כבר ידעו כל בני הגולה, כי כוכב חדש
 עלה על שמי היהדות.

ביחוד הרים את ערכו בעיני העם
 ריב חדש, אשר פרץ בינו ובין ראש הישיבה,
 בן מאיר שמו, אשר בארץ ישראל. בן מאיר
 זה היה לפי דבריו נצר מנשיאי ארץ ישראל
 מגזע הלל הזקן. הוא היה תקיף בדעות
 וימאן להכנע מפני גדולת גאוני בבל, והנה,

מאז במלו הישיבות בארץ ישראל מפני הצר הצורך, והתורה מעטה שם מאד, נחלה לה ארץ בבל את גדולת התורה, כי בה היו ראשי גולה, וגאונים, וראשי ישיבה.

קביעת השנים והמועדים, שהיתה לפנים בסנהדרין בארץ ישראל, על פי הראיה, היתה עתה על פי חשבון מסדר עוד מזמן הלל הנשיא השני. החשבון הזה נמצא ביד חכמי בבל, ועל פיהו קבעו את המועדים. כנראה עשו גם בארץ ישראל את החגים, כפי אשר הורו חכמי בבל, אך בן מאיר אמר להשיב את הזכות לקבוע השנים לחכמי ארץ ישראל, כאשר היה הדבר נהוג בימים הקדמונים.

והנה הגיעה שנת ארבעת אלפים ושש מאות ושמונים ושתים, וימצא בן מאיר כי לפי החשבון יחול יום הפסח ביום הראשון בשבוע, ויום ראש השנה שאחריו—ביום השלישי, תחת אשר לפי חשבון חכמי בבל יחול יום הפסח ביום השלישי בשבוע, וראש השנה הבאה—בחמישי. — ומצב חכמי בבל בעת ההיא היה לא איתן. בישיבת פומבדיתא פרץ אז ריב בין חכמי הישיבה ובין דוד ראש הגולה, כי הוא בחר

ברב כהן צדק, להיות לראש ישיבה, והחכמים
 בחרו ברב מבשר. אז כרת בן מאיר ברית
 עם הבוחרים ברב מבשר, ויתמכם נגד אנשי
 ריבם, בהיותו על פי מקרה בארץ בבל, וישען
 על אהבתם אליו, כי גם הם יאמרו לפעלו טוב.
 ויהי כאשר שב בן מאיר מבבל ארצה
 ישראל, ויודיע גלוי את דעתו, כי בשנה ההיא
 יחול חג הפסח ביום הראשון. ויהי כאשר
 נודע הדבר לרב סעדיה, אשר ישב בעה
 ההיא בעיר חלב בארם צובה, וימהר ויכתב
 אל בן מאיר מכתבים אחדים ויזהירוהו
 לבלי עשות כדבר הזה, ויבאר לו את טעם
 קביעת החג לפי חשבון חכמי בבל. אך
 בן מאיר לא שם דבר לדברי רב סעדיה,
 וישלח את בנו ירושלימה להעביר קריאה
 לאמר: כי הפסח יחול ביום הראשון. אז
 נבהלו חכמי בבל, וימהרו לכתוב אליו
 מכתבים אחדים ויבקשוהו לחדול ממעשהו.
 אך הוא לא שם לבו אל דבריהם, ועוד גער
 בהם לאמר: „לא לכם המרות את פי? כה
 דמה לנצח את חכמי בבל, בהוכיחו גדולתו,
 שנחל לו מאבותיו נשיאי ארץ ישראל.

ויהי בראות ראש הגולה וראשי ישיבות
בבל, כי קשה האיש בן מאיר, ויפנו המה
ורב סעדיה עמם אל קהלות ישראל קרובות
ורחוקות במכתביהם, ויוהירון, לבלי ילכו
בדרך בן מאיר, לעשות את הפסח ביום
הראשון, כי אם ביום השלישי. גם בן מאיר
שלח את מכתביו הרבים אל כל תפיצות
ישראל, ויעורר את אחיו לעשות אך כדבריו.
ובין כה וכה וחג הפסח הגיע, ויקרע ביה
ישראל גם בארץ הקדש, גם בבבל לשני
קרעים: אלה חונגים כבן מאיר, ואלה כדברי
חכמי בבל.

המחזה המעציב הזה עורר את חכמי
בבל לשבית מדנים ביניהם. ויהי שלום בין
רב מבשר ובין ראש הגולה ורב כהן צדק.
ואז חברו יחדיו כל חכמי בבל להלחם כבן
מאיר, ויגמרו אמר להודיע, כי יום ראש
השנה הבאה יהיה ביום החמשי בשבוע ולא
בשלישי כדעת בן מאיר. וגם אנשי ברית
בן מאיר אשר ישבו בבבל פנו אליו בבקשה,
להכנע לפני הרבים, ולבלי הרבות ריב ומדון
בישראל, להכות בית יעקב לרסיסים. ולכ

בן מאיר דאב מאד , בראותו כי בעלי בריתו
בבבל בגדו בו , ויעזבוהו לנפשו. אך הוא
לא שב ממחשבתו ולא נכנע מפני גאוני
בבל , ויוסף לקבוע את החגים כדעתו.

אז התעורר רב סעדיה כגבור מלחמה,
ויך את בן מאיר באמרי פיו מכות נאמנות,
ויוכיח כי אין כל זכות לבן מאיר לשנות
את סדר קביעת השנים והחגים המקבל בידי
חכמי בבל , פן יבלע לאחדות העם על ידי
זה. ויכתוב ספר „המועדים“ , להוכיח בו צדקת
חשבון קביעת השנים המקבל. וכעבור שנים
מעטות מאד שקט הריב. דברי בן מאיר
אבדו בתהו , ולא נשאר כל זכר למו , ודברי
רב סעדיה נשארו לדורות עולמים. וחכם גדול
אחר מחכמי התורה מהדורות הבאים אמר
עליו: „כי מפיהו אנו חיים , והוא מסר לנו
את סוד העבור“ , יען כי הוא נתן תקף ועז
לחשבון השנים , לבלי יריב עוד איש עריו (*).

(*) דבר הריב הזה לקוח מספר : „מחלוקת רס"ג
וכן מאיר“ מאת החכם החוקר מר חיים יחיאל
הלוי בארנשטיין נ"י .

או ידע כל בית ישראל ממצרים ועד
בבל, ומארץ ישראל ועד ספרד, כי נאמן
רב סעדיה בכל תורת התלמוד, כי חכם
גדול הוא בחכמות הגוים, ועם זה גם ירא
אלהים החרד למצותיו. פעולותיו אלה הרימו את
ערכו בעיני כל בני הנולה. ועד כמה גדול
היה ערך רב סעדיה בזמנו נראה מזה, כי
חכם גדול אחד, רבי יצחק הישראלי, רופא
הכליף, תוכן ומהגרס נודע בימיו, איש זקן,
היה גם הוא בין קוראי דברי רב סעדיה
בחשק נמרץ, ויכבדהו ויעריצהו מאד,
וכתלמיד השותה בצמא דברי מורהו, כן
השתוקק רבי יצחק הוקן אל תורת החכם
הצעיר רב סעדיה. —

כן עמד רב סעדיה על המשמרת,
לראות אם יגע איש ביהדות לרעה, ואם יגעו
להבזותה, ואז ערך מהרה מלחמה נגדו.
בימיו יצא איש מקרב הרבנים ושמו חוי אל
בלכי, ויכחש גם בתורת משה הכתובה, ובספרי
הנביאים, ויערוך שאלות נגד ספורי התנך
והאותות והמופתים, שעשה האלהים לישראל
על ידי נביאיו, וילעג לדבריהם ויאמר, כי

שקר הב. ולא אחר רב סעדיה לענות אותו באולתו, ויזכיר לו משוגותו. וימנע במענהו זה רבים מאחיו מלכת אחרי חוי הכלבי, או הכלבי, כאשר כנוהו לדראון. וישתדל לבאר אחרי ספרו של חוי בכל מקום אשר מצאהו, עד אשר אבד הספר מן הארץ.

אולם למרות אמונתו בכל קדשי עמו דבק רב סעדיה בפלוסופיה הערבית והיוונית, ויתאמץ לחבר את התורה והחכמה יחדו ולהראות לכל, כי לא תצרנה אשה את אחותה, ונהפוך הוא, כי החפץ להבין את רוח התורה, עליו לדעת גם דרכי הפלוסופיה, אשר תהיה לעזר להאמונה הטהורה להפיצה ברכים. ועל כן בעודנו בימי עלומיו במצרים החל לכתוב מאמרי חכמה ומדע, להוכיח את הכסילים המבזים את החכמה, כי משגה הוא אתם, ויאמר: "ייקר לך ערך החכמה מכל קנין ותעמוד עליה, ולא תפנה לדברי הבסילים המתלוצצים עליה". -

ד.

מאתים וחמשים שנה עברו מאז היה

רב יצחק לגאון בסורא, במצות הכליף עלי,
 עד ימי נעורי רב סעדיה. במשך העת הזאת
 היו בסורא ופומבדיתא גאונים רבים, אשר
 הפיצו תורת התלמוד בקרב בני עמם, ויורום
 דרכי המצוה, וביניהם לא קם גאון, אשר
 ידאג לעתידות עמו וקיומו, כרב סעדיה.
 רק מעטים מהם נסו לפעיל איזו פעולה לטובת
 ספרותם. הנודעים מהם היו: רב יהודאי
 גאון אשר החרים את ענן, והכדיל את
 את הקראים מקהל ישראל, ויכתב ספר
 הלכות; רב כהן צדק הראשון, גאון סורא,
 יסד סדר התפלות ישראל, יען כי הקראים
 בטלו רוב התפלות, אשר תקנו אותן בימי
 חכמי המשנה, ויכתב רב כהן צדק את
 התפלות בספר, לכלי תשכחנה מפי העם;
 רב נחשון גאון סורא כתב חשבון מולדות
 הלבנה, למען ידעו הדורות הבאים, מתי לקבוע
 החדשים והמועדים, כי הקראים הרימו ידם גם
 על הדברים הקדושים האלה לישראל להשחית
 ולבלע. רב נחשון ידע חכמת החשבון ומעט
 תבונה, ויהי איש דואג למצב עמו ועתידותיו.
 כל אלה היו מהגאונים היותר טובים בסורא,

עד קום רב סעדיה לפעול את פעולותיו
הלאומיות הגדולות והנבודות.

ובישיבת פומבדיתא ישב ראש אחר אשר
לא נקרא בשם „גאון“, כי אם בשם „ראש
ישיבה“. אך לאט לאט לקחו למו ראשי הישיבה
את הכבוד להקרא בשם „גאונים“, כי כבוד
הגאונים בסורא ירד באשמת רוב גאוניה, שלא
הצטינו לא בתורה ולא בחכמה, ובישיבת
פומבדיתא עלו לשבת ראש אנשים גדולים
וחכמים מהם. הראשון מהם, שהרים מעלת ישיבתו,
היה רב פלטוי. הוא ידע מעט מחכמת
הפלוסופיה היונית והערבית, אף כי היה
הדבר הזה למורת רוח לחכמי דורו. ביחוד
נודע לתהלה רב צמח בנו, שהיה לגאון
בפומבדיתא גם הוא. הוא הראשון שגמר
אמר לכתב „מלון“ שפת התלמוד או ספר
„הערוך“, לבלי ישכחו הדורות הבאים את
השפה הזאת, אשר חדלו כבר מדבר בה,
ויתרגם את המלים בשפות ערב ופרס.
מעבודתו זאת נראה, כי גדלה ידיעתו בשפות
נכריות. מלבד זאת עוד הצטיין במהר
רוחו, במדותיו הטובות ובאהבתו לכל

בני האדם כלי הנדל דת ולאוס .

שני הגאונים האלה , האב ובנו , הרימו כבוד ישיבתם , וינהרו אליה תלמידים לאלפים , ותגדל , ותיף , ותעל על אחותה אשר בסורא במעלותיה . אך המנהג , כי תקח סורא שני חלקים מההכנסות הבאות מכל פזורות ישראל , ופומבדיתא -- רק חלק אחד עוד היה נוהג בקדם , למרות היושר והצדק , ואיש לא נועז לגעת במנהג הזה לבטלהו . והנה קם לגאון בפומבדיתא רב כהן צדק בר רב יוסף . האיש הזה היה בעל רצון כביר ועומד על דעתו . הוא לא יכל נשוא את העול הזה , ויחל לריב עם גאוני סורא , וידרש . כי יתנו לו חלק פי שנים מההכנסות , אחרי כי ישיבתו גדולה מישיבת סורא . אז קמו אנשים נכבדים בעמם , וישפטו , כי מעתה חלק כחלק תחלקנה שתי הישיבות בהכנסות .

אך , כנראה , היה גודל רב כהן צדק להיות המיד איש ריב . כמעט שקטה המריבה על אדות ההכנסות , והנה התגלע ריב חדש בינו ובין ראש הגולה מר עוקבא , שחפץ לגזול הכנסות אחרות , שהיו לחק לישיבת

פומבדיתא. ויבוא דבר הריב אל הכליף,
 אשר לקח שחר מאנשי ברית הגאון, ויורד
 את מר עוקבא מנשיאותו, ויגלהו. אמנם פעם
 אחת הצליח ביד עוקבא להתרצות אל הכליף
 בשיריו היפים, אשר ישר באזני המושל יום
 יום, בבוא הכליף לשבת בארמונו אשר היה
 בעיר, ששמה הגלה מר עוקבא, וישיבהו אל
 בנו. אולם בעוד ימים מעטים הוסר עוד
 כעס מגדולתו והגלה מכל מדינות פרס.

כמעט גבר רב כהן צדק על המכשל
 הזה, שעמד על דרכו, והנה ריב חדש ומהומה
 חדשה קמו בינו ובין ראש הגולה החדש,
 דוד בן זכאי קרובו של עוקבא, אשר מאן
 הגאון הזה לבחור בו. אך הפעם לא הצליח
 להסיר את ראש הגולה מנשיאותו, יען כי
 כל העם ורוב בני הישיבות בחרו בו. לכן
 אלץ גם רב כהן צדק להכנע מפני
 ממשלת דוד בן זכאי. עתה החל ראש
 הגולה לדאג לאחרית ישיבת סורא, בראותו
 את שפלותה מאין גאון גדול בראשה, ויתאמץ
 להרים כבודה.

וחק שרר בבתי הישיבות, כי לראש

נבחר תמיד אחה מחבריהם, ולא הביאו למו
ראש משיבה אחרת, ומה גם מאנשים שלא
היו מבני שתי הישיבות האלה, כי אם מעיר
או מארץ אחרת. אך דוד בן זכאי גמר אמר
למנות בסורא לראש ישיבה איש מארץ אחרת
להראות את גאוני בבל, שלא ישים לב
לזכיותיהם, שרכשו למו מימים קדמונים.

וישם דוד את עינו ברב סעדיה. ויועץ
את החכם רב נסי נהורנאי (=העור) את מי
לבחור לגאון: אם את רב סעדיה הפיומי או
את רב צמח בן שהין. עצת רב נסי היתה
לבחור ברב צמח, באמרו, כי אם אמנם
גדול רב סעדיה מרב צמח בתורה ובחכמה,
אך הוא איש תקיף בדעתו, ולא ישא פני
כי. אז ענהו דוד: „כבר גמרתיו אמר לבחור
ברב סעדיה הפיומי“. ויקרא לרב סעדיה
לבוא ממצרים. ויבוא בבלה, ויתאספו כל
חכמי סורא ופומבדיתא וְ אֵשׁ הַגּוֹלָה וִיתַר
נכבדי העדה, וימנו את רב סעדיה להיות
לגאון בישבת סורא.

ה.

לא ארכו הימים ונבואת רב נסי העוד
 נאה. איש כרב סעדיה אוהב אמת בלי
 משוא פנים לא יכל לחיות בשלום עם ראש
 הגולה, איש אוהב בצע ככל אבותיו מצאצאי
 רב בוסתנאי. ראשי הגולה האלה לקחו למו
 גדולה עצומה ויטו אחרי הבצע, מבלי שים
 לב אל מצב העם, וידרשו מסים כבדים מבני
 יש-אל. ועל בני הגולה היה לכלכל את שתי
 הישיבות, שדרשו כסף רב להוצאותיהן, ולכן
 לא נתנו את מסי ראש הגולה בחפץ לבם. ויבואו
 עליהם ראשי הגולה בחזקת היר, ויקחו מכל
 אשר מצאו. פעמים רבות התנגדו הגאונים
 למעשי העול הזה, ויהי ריב המיד בין ראשי
 הגולה והגאונים. גם לא בושו ראשי הגולה
 לקחת שחד מאנשים שונים, שפנו אליהם
 בדברי משפט בין איש לרעהו.

במקרה הזה קרה גם את דוד בן זכאי.
 פעם אחת באו לפניו שני בעלי ריב
 בדבר ירושה, שנפלה למו אחרי מות
 אבותיהם. אחדים מהיורשים הקדימו לבוא

אל דוד, ויבטיחוהו לתת לו מעשר מירושהם, אם יצדיקם בדיון. ויצדיקם ראש הגולה, ויתן בידם פתשגן משפטו, ויצו ללכת אל הגאונים, למען יחתמו גם הם על כתב הדח הזה, כי חק היה אז, כי על כל דבר משפט חתמו גם הגאונים את ידם. ויהי כבוא בעל הריב אל רב סעדיה, ויראהו את כתב ראש הגולה, וירא הגאון ויזבח, כי דוד שפט לא בצדק, אך החריש, רק מאן לחתום באמרו, כי ילכו אל רב כהן צדק בפומבדיתא, למען יחתום הוא ראשונה. ובלבו קוה, כי ימאן גם רב כהן צדק לחתום, ולא ישא פני ראש הגולה, כי נוטר שנאה הוא לו מכבר. וילכו האנשים אל רב כהן צדק, ויואל הגאון הזה לחתום את שמו. וישובו האנשים אל רב סעדיה, ויבקשוהו, כי גם הוא יחתום ידו, וישתמט רב סעדיה מהם, ויאמר: „למה לכם התימתי אם כבר יש לכם חתימת ראש ישיבה אחד“?

ויתפלאו האנשים מאד על הדבר, ויבקשו את רב סעדיה, כי יגיד להם קשט אמרי אמת, מדוע ימאן לחתום. וימאן לגלית

להם סודו; ויפצרו בו האנשים מאד; וישביעם הגאון, לכלי יספרו לאיש דבריו, ויבאר למו, כי המשפט שיצא מלפני ראש הגולה לא בצדק הוא, ולכן ימאן הוא לשית גם ידו אתו בעול הזה. ויחללו האנשים את שבועתם, וילכו ויגידו דבריו לדוד בן זכאי, וימלא דוד על רב סעדיה חמה, וישלח את יהודה בנו אל הגאון, לצוותו להתום את שמו. ויענהו רב סעדיה: "לך אמור לאביך כי כתוב בתורה: לא תכירו פנים במשפט!" פעמים אחדות הלך יהודה מאביו אל רב סעדיה, ויתחנן אליו לעשות רצון אביו. אך הגאון לא אבה שמוע בקולו ולעשות עול. ותעל חמת יהודה, וירם את ידו ויקרא: "חתום את הכתב, ואם לא ושלחתי בך ידי!" ויהי כצאת הדבר מפיו, ויתנפלו אוהבי הגאון על בן ראש הגולה, ויכוהו הכה ופצוע בנעליהם אשר בידם, ויגרשוהו מבית הישיבה ואת הדלת סגרו. נכלם ואכל שב יהודה אל אביו, ויספר לו בדמעות את אשר קרהו. אז התלקח הריב מאד. ויחרם ראש הגולה את רב סעדיה, ויורידהו מגאונותו,

ויבחר תחתיו לגאון את רב יוסף בן רב יעקב, צעיר לימים, ובתורה היה מול רב סעדיה כגמד בפני ענק. אך גם רב סעדיה לא החשה. ויחרס גם הוא את דוד בן זכאי, ויורידהו מנשיאותו, ויבחר תחתיו באחיו, ביאשיה בן זכאי, להיות לראש הגולה, ויחץ העם לשני מחנות: אלה היו אחרי רב סעדיה, ואלה אחרי דוד. ואיש אחד עשיר גדול אחד בבגדד, ושמו רב אהרן הכהן, אשר קנא בחכמת רב סעדיה, היה בעוז ראש הגולה. וישחד מכוסו, על פי בקשת דוד בן זכאי, את שרי הממשלה, ויצא דבר מלפני הכליף, להגלות את יאשיהו בן זכאי מבבל. ורב סעדיה אלץ לברוח, כי התנכל לו ראש הגולה להמיתו.

במר הזו אלץ רב סעדיה לעזוב את ישיבת סירא ואת תלמידיו, ויצא אל עיר אחרת, וישב במחבא, במקום אשר יר שונאי לא השיגהו. שם במקום התבודדותו כתב את רוב ספריו היקרים בשפת ערב, וכיניהם את הספר: „האמונות והדעות“. בספר הזה גלה את כל לבו בדבר החכמה והאמונה, ודרגו

אלה היו לאור מאיר לחכמי הדורות הבאים,
לכלי יעזבו את הפלוסופיה והמרעים בלמדם
את התורה. גם ספרים רבים בהלכה, בבאור
התלמוד וכתבי הקדש כתב שמה. תלמידיו
ותלמידיהם דורות אחדים הגו בספריו, וישאבו
מהם את ידיעותיהם. אך רב ספריו אבדו
ברוב הימים, ומה גם ספריו אשר כתב נגד
הקראים, כי חכמיהם השמירום בכל מקום
אשר מצאום.

שנים אחדות ישב רב סעדיה במקום
מחבואו, והנה קרה מקרה שהשיבהו אל בנו,
לעיר סורא. שני אנשים הגישו משפטם לפני
שופטי ישראל, האחד בבלי והשני מארץ
אחרת. ויבחר הבבלי בראש הגולה להיות
שופטו מצדו, והשני בחר ברב סעדיה. ויחד
הדבר לדוד בן זכאי, ויצוהו לבחור באיש
אחר תחת רב סעדיה. אך האיש ההוא עמד
על דעתו, כי רק הגאון הזה מצא חן בעיניו
לבחרו לשופט. ויקרא לבעל הריב הזה,
ויכתו ויפצעהו על המרותו את פיו. אך יען
היה האיש ההוא בן ארץ אחרת ולא נכנע
לפני ראש הגולה, לכן לא היתה הרשות

לדוד לאלצו לעשות דבר ולא רוחו, ומה גם להכותו. וירם האיש קול צעקה על העול שעשה לו ראש הגולה. ויתעודד גם העם ויתאונן על מעשי דוד בן זכאי, ויתאסף אל האיש הנכבד כשר בן אהרן, חותן רב אהרן כהן, וידרש ממנו, כי ידבר על לב חתנו מר אהרן לעשות שלום בין ראש הגולה ובין רב סעדיה. וימהר כשר בן אהרן לעשות בדבר הזה, ויאסוף אליו את נכבדי העם ואת ראש הגולה עמהם, ויקרא: „עד מתי יהיה לנו הדבר הזה למוקש? עת הוא לחרול מריב ולהקים השלום בין הגאון ובין ראש הגולה.“ וירא דוד, כי לב העם ונכבדיו נוטה לשלום, ויאמר, כי נכון הוא להשלים את הגאון.

הדבר יצא מפיו, וימהרו דורשי השלום, לקרוא לרב סעדיה לשוב אל ביתו. ויפן כשר בן אהרן גם אליו בדבר השלום. ויען רב סעדיה גם הוא, כי נכון לקראת שלום אמת. אז נחלק העם לשנים: אלה עמדו בצד ראש הגולה ואלה בצד הגאון. ושני המחנות האלה קרבו האחד אל השני, עד אשר

נפגשו יחדו. ויחבקו וישקו איש לרעהו. ויהי שמחת העם רבה מאד. המעשה הזה היה ביום צום אסתר, וביום ההיא כרתו ברית שלום בבית כשר בן אהרן. וגורל הפילו למי משניהם לאכל על שלחן רעהו ביום הפורים, ויפול הגורל על רב סעדיה. וישב בבית ראש הגולה כל ימי הפורים ועוד יומים, וישמחו ויתעלסו באהבים. וישב רב סעדיה אל ישיבתו, ויהי לגאון עד קץ ימי חייו.

מקץ ימים מעטים מר תה בן זכאי. ויבחר רב סעדיה ביהודה בן דוד לראש גולה, הוא יהודה אשר הרים לפניו ידו בגאון להכותו, כי בטוב לבו שכח רב סעדיה את כל העול, שעשו לו לפניו האב והבן יחדו. ואחר עבור שבעה חדשים מה גם יהודה, וישאר אחריו בן קטן. ויאספהו רב סעדיה אל ביתו ויגדלוהו ויחנכהו כאב רחמן. אולם לא האריך גם הוא ימים אחרי מות ראשי הגולה האלה. כחותיו רפו, לבו כאב ורוחו נעכר, ויהי סר וזעף, ומרה שחורה בעתתו תמיד, וילך קדורנית, אף כי

אור שכלו לא הועם, ועד יום מותו לא הניח
את עמו מידו. ובשנת ארבעת אלפים שבע
מיאות ושתים לבריאת העולם מת האדם
הגדול הזה, מרם הגיע לשנות שיבה, לדאבון
לב כל יודעיו מקרוב ומרחוק; אך זכרו לא
נאסף מקרב עמו עד היום הזה. ספריו
וצאצאיו שהניח אחריו (הנודעים מהם הוא
רב דוסא בנו, גדול בתורה וחכמה, ובן בתו
רבי אדונים בן תמים, או דונש בן לברט
הלוי) הפיצו את רוב תורתו בקרב ישיאל
ותהי לנחלה לישורין עד דור ודור. -

רבי יוסף חפדאי בן יצחק אבן שפרוט
 נולד בעיר קורדובה, בספרד הערבית, היא
 אנדלוסיה היפה והנחמדה. אביו היה איש
 אמיד, אף כי לא עשיר גדול, רק עושה
 צדקה וחסד ותומך מהוגני את החכמים לומדי
 התורה, כי היה בעל לב טוב. הוא חנך
 את חפדאי בנו בדרכי התורה והחכמה.
 אולם הבן לא עשה חיל רב בתורה, אך
 אהב אהבה מאד הרבה יתר מאשר ידעה.
 לעמת זאת שם לבו מנעוריו, לשקוד על
 למוד החכמות והשפות: העברית, שהיתה לו
 בחיי רוחו, הערבית שפת המדינה והרומית,
 שרק גדולי הכהנים הנוצרים בספרד ידעוה.
 את כל אלה ידע היטב. וילמד גם חכמת
 הרפואה, אם כי לא נחשב בין הרופאים
 הנודעים, גם לא עסק בה כל ימי חייו.

ומעלה אחת היתה לו , שחריתתו
להיות ליועץ ולשר הראשון במלכות הכליף
עבד-אלהרמן השלישי , היא חכמתו ודעיו
לנהג את המדינה ולבוא בדברים עם חצרי
המלכים האחרים בחכמה ודעת לטובת ארץ
מולדתו . איך נודעו כשרונותיו אלה להכליף ,
אשר בגללם קרבהו אליו , נעלם מאתנו .
אולם כבר בימי עלומיו , טרם מלאו ימי
עשרים וחמש שנות חייו , היה יוצא ורא
בחצר הכליף , ושמו היה אז גדול ביימי
המלך והשרים . אות הוא , כי כשרונותיו
:עלים היו , אם עוד בשחר שנותיו עשה לו
שם תהלה בקרב הארץ .

ביחוד הרים ערך רב חסדאי בעיני
הכליף מקרה אחד , אשר בו הראה את רב
חכמתו וערמתו המדינית . מושל המחמדים
הזה היה רב תמיד עם הנסיכים והמלכים
הקטנים אשר בספרד הנוצרית . אז התחכם
רב חסדאי , וימשך את לב מלכי הנוצרים
הספרדים להאמין בו , ויביאם אותם ואת
כהניהם ואת שריהם הגדולים עירה קורדובה ,
קרית , הכליף כשבויים , מכלי אשר הרגיש

ואת בעצמם. ושם כרתו המושלים האלה ברית שלום עם עבד-אל-רחמן. והשלום המדיני הזה רכש לו הכליף, מבלי שלף חרב והרק חנית, כי אם רק על ידי חכמת היהודי הזה.

עוד מקרה אחד היה לסבת גדולת רב חסדאי: פעם אחת שלח הכליף צירים אל קיסר אשכנז, ובכתב, שנתן בידם למסור להקיסר, דבר סרה בדת הנצרות. ויחר אף הקיסר, וישלח גם הוא צירים אל הכליף, ויכתב גם הוא במכתבו דברי חרפות נגד אמונת האישלם. והכליף הבין, כי אל נכון ישלם לו הקיסר כגמולו, ויצו את רב חסדאי לחקור את הדבר. ויחקור רב חסדאי לדעת תכן מכתב הקיסר. ואם אמנם נזהר הצייר הנוצרי בלשונו, אך רב חסדאי היה חכם ממנו, וידע איך להוציא מלים מפיו, אשר תגלינה את סוד דברי הקיסר. ויודע לו, כי לא חשך הקיסר את פיו מגדופים נגד אמונת טחמד. אז קצף הכליף, ולא קבל את פני הציירים שנה תמימה, עדי צלח ביד רב חסדאי לפתח את ראש הציירים שיקבל מאת הקיסר

מכתב אחד, שאין בו דבר מר נגד האישלם.
 אז הרים הכליף את רב חסדאי על,
 ויתן את כל משרות הממלכה הגדולות על
 שכמו, ויהי הוא המוציא והמביא את כל
 עניני המלוכה. הוא קבל את הצירים, אשר
 שלחו ממלכות שונות אל קורדובה, ויקבל
 מהם את השורותיהם להכליף. הוא גבה את
 המסים, ויביאם אל גנוי הכליף, ויעשיר את
 הארץ. וכאשר גדל בעיני הכליף, שמהו
 אדוניו זה גם לראש שר ונגיד לכל קהלות
 ישראל אשר בספרד הערבית, לאשר עמו
 ותורתו, כי דאג רב חסדאי גם להשכלת
 אחיו. ומצב בני ישראל בספרד הערבית הוטב
 מאד מעת ישב עבד אל רחמן על כס המלוכה.
 הכליף הזה אהב את החכמה והשירה, ויקרב
 אליו כל איש, אשר נראה בו כשרון. בימיו
 חדלה קנאת הדת מלב הערבים הספרדים,
 תחת אשר בבבל ובארצות אסיה גברה בלבם
 בימים ההם. הכליפים שמשלו בבבל היו
 אנשים רפי ידים, אוהבי הענוגות, וימסרו
 הנהגה ממלכתם ליד ראשי שריהם, שהיו
 אנשי בצע וקנאים. ולכן גברה שנאת

המחמדים באסיה אל היהודים, ותשפל שם התורה, והישיבות הלכו הלך ודל, וסכנה רבה נשקפה שם ליהודים, כי תשבת התורה מארצם, ולא יהיו עוד בקרבם מורי דרך לבני ישראל הקרובים והרחוקים.

והקראים, אחרי מות רב סעדיה גאון, הרימו ראש, בראותם כי הגבור הלאומי, שהכה על קדקדם לא פעם ושנים – איננו. ויקומו אנשים מהם, ויחרפו את היהודים ההולכים בדרך התלמוד. ויאספו אספות, ויטיפו אמרותיהם בתוך קהל ועדה, להסיר לב בני ישראל מתורת התלמוד. ואם כי מתלמידי רב סעדיה קמו אנשים גדולים, אשר שמו לאל את כל דברי חכמי הקראים, אך עזות בני המקרא גברה מיום אל יום, ויתאמצו להפיץ תורתם הכוזבה בקרב המון העם. כן רבו המכשולים באסיה על דרך התורה התלמודית, וימט כחה לאט לאט. ובעת הרעה הזאת לתורת התלמוד באסיה החל רב חסדאי לפעול פעולותיו לטובת לאומיותו בספרד. ועל כן מה צדקו עליו דברי המשורר באמרו: „כימים ההם

ורח בספרד שמש התהלה בדיקיע הגדולה,
הוא הנשיא הגדול רבי חסדאי הספרדי בן
יצחק", כי הוא ברחמיו וברוב חסדיו אל
אחיו הנענים והנדכאים, באהבתו לתורתו
ולשפתו היה למו כשמש מאיר ומחמם, אשר
מננה נגדו ינוכו הנובות השדה, ויפרחו פרחי
הגנים; "כי הנשיא ההוא החיה בטללי חסדיו
קְּתִי הסכלות, ומשך בעבות נדבותיו לבות
בני הגלות", כאשר מוסיף המשורר ההוא
להללו. —

ב.

ובימי האפלה ההם, אשר היו ליהודי
אירופה ואסיה, היה רב חסדאי באמת לשמש
מאיר בדיקיע חייהם, המכוסים עננים כבדים
ושחורים. באשכנז וצרפת החלו הימים הרעים
אחרי מות המלך לודוויג החסיד בנו של קרל
הגדול. לודוויג וביחוד אשתו יהודית המלכה
היו כל ימי חייהם מגינים לישראל מפני חמת
הבהנים הגדולים, שחבלו תחבולות, לעורר

את שנאת עמי הארץ אל היהודים, אך לודויג לא נתנם לנגוע בהם לרעה. גם אחרי מותו עוד לא הדע מצבם כליל, כי קרל הקרח בן לודויג נטה גם הוא לישר וצדק. ואף כי משנה לשנה רבו צוררי היהודים בין הכהנים הגדולים, אך הוא לא נתן למו להגיע אל מטרתם, מטרת רצח וקָזָה, הרג ואכזר, כאשר חפץ לבם. וקרל הקרח היה רק מלך בצרפת לברדה, ויתר הארצות יצאו מתחת עלו, ותהיינה לממלכות לברן. רק בנו, לודויג השני, היה אחרי כן למלך גם באיטליה. והמלך הזה שמע לקול הכהנים הרשעים לכל אשר יעצוהו, ובימיו החלו הרדיפות נגד בני ישראל בארצותיו. היהודים ורכושם נחשבו בעיני המלכים כקנינם, ויעשו בהם ככל אשר היה ברצונם. הם נתנום למהנה להכנסיה הקטולית למוץ את דמם, והכהנים התעמרו בשנואי נפשם אלה כחפצם. —

גם המצב הרע, שהיה ליהודי ביצניץ עוד משנים רבות, לא הוטב בכל העת הזאת. ואף כי עזבו רב היהודים את ארץ הרמים הזאת, אשר קיסריה היו רבם פראים

זקנים, בכל זאת עוד נשארו בה מעטים
מהם, אשר שמו מסוה על פניהם להקטוב
למראה עין כנוצרים יונים. והיה במית איזה
קיסר שבו אל יהדותם, ואחר אלצו עוד פעם
לכסות את יהדותם, כאשר באו עליהם
צרות חדשות. -

לא טוב היה מצב בני ישראל גם
בארצות הערבים. שם אמנם לא נגעו
באמינותם לדעה, לא אלצום להמיר דתם,
אך לעמת זאת החלו לבזותם ולחשדם לחדלי
אישים, הבלים צוו, כי ילבשו היתורים
בגדים ממטוה צהוב ולא יחגרו מתניהם
בחגורה, כי אם כחבל, למען יכירו כל
רואיהם, כי בני עם נכזה ושפל הם; גם מס
כבד שם עליהם יותר כאשר שמו עד
החמדים. ראשי הגולה לא נחשבו עוד
לשרים ומקדמים העומדים לפני הבלים מצד
היחורים, ותרד גדילת הנשיאות מטה מטה
עדי נבחרה כלה בימי רב סעדיה גאון.
וישיבת מורא נסגרה על מסגרי מאן גאון
יושב בראשה, ורק ישיבת פומבדיתא עוד
הדאחה איתה חיים רפים. ויראו זאת הבני

בבל, וישלחו ארבעה אנשים חכמים מקרבם,
לסובב בארצות רחוקות, במקומות אשר בני
ישראל נפוצים שמה, לעורר את לבם לתמוך
בבספם את ישיבות בבל, וביחוד את ישיבת
סורא, למען יוכלו לקומם הריסותיה, לבלי
ידום לנצח קול התורה בבית המדרש הזה,
ששני האמוראים הגדולים, רב ורב אשי,
יסדוהו. ויקר מקרה, כי קם על האניה,
שישבו בה ארבעת הצירים ההם, רוח
בערה, ותשלך אל חפי אימליה.

והנה התנפל על האניה שר האניות
אל הכלוף הספרדי, ויקחה לשלל ואת
אנשיה שבה, וימכרם לעבדים במקומות
שונים שעבר בהם. את רבנו שמריה מטר
בארץ מצרים, ואת רבנו חושיאל - ליהודי
ממלכת קאירוי שבאפריקה, אשר פדו את
החכם הזה מידו. השלישי, יב נתן הכהן,
בא לעיר גרבונה בצרפת, והרביעי, רב
משה (נכנו הנער חנוך) בא לקורדובה, ושם
פדו יחודי העיר מיד שר האניות. על דבר
רב משה יבמר, כי בהיותו בדרך באניה היתה
עמו גם אשתו, והיא יפת תאר ויפת אמרה

מאד , ויחשק בה שר האניה , ויחפץ לקחתה
 לו לפלגיש . אז פנתה הנבירה הזאת אל אישה
 ותשא להו , אם יקומו בעת תחית המתים גם
 הנמכעים בים , לבתן קדש שם אלהיהם .
 ויען אותה רב משה אישה לאמר : "כבשן
 איש , ממצולות ים" . אז התנפלה תאשה
 הישרה הימה ותמבע , לבלי נפל בירי השר
 הערבי .

שלשת החכמים הראשונים יכדו איש
 איש בעיר מושכם החדשה ישיבה , ויחל
 להפיץ תורה בארץ , וירבו התלמידים , ודעת
 התורה פרצה בארצות ההן , ולא אֵלצו עוד
 לפנות בשאלותיהם אל חכמי גבל . ורב משה
 האטלל אחרי הפדותו , בא אל בית המדרש ,
 אשר נוסד כבר בקורדובה , וישב כאחד
 התלמידים לפני ראש הישיבה , דין העיר ,
 ושמו רב נהן , וישמע את לקחו . ואיש לא
 שם לב אל העני הזה הלבוש קרעים ,
 היושב באחד פנות הבית אֵבל ונרכא מרוב
 הצרות שהשיגוהו על דרכיו . ורב נהן הדין
 היה לא גדול בתורה , אך בקורדובה לא

היה גדול ממנו, כי דעת התורה פרט
פרצה שם .

ויהי בהסיר לקחו, ויבאר רב נתן
דברי התלמוד בלי טעם ושכל. ולא יכל רב
משה להתאפק, בראותו, כי גם המורה לא
ידע את התורה, ויבקש סליחה מאת הרב
רב נתן, וגם רשיון שאל מאתו לחות
דעתו גם הוא בזכר דברי התלמוד. ורב נתן
היה איש צדיק וישר לב מאין כמחו, ויתן
רשות לעני הנודד הזה לדבר דבריו. כל
האנשים, אשר ישבו אז בבית המדרש,
התפלאו, בראותם, כי איש עני לבוש
קרעים ערב לבו לבאר דברי התלמוד, אך
הטו אזנם לדבריו, לשמוע מה ידבר, ומה
השתוממו עוד יותר, בהוכחם, כי גדול
האיש הזה בתורה מאד, עד כי רב נתן
יחשב לעמתו כאחד התלמידים הקטנים.

לב רב נתן הצדיק המה מאד, בראותו
את המרגלית היקרה שנתללה באיש זה. ויקם
ויקרא בתם רוחו: „אחי היקר! לא לי
לשבת ראש בישיבה ולהיות לכם למורה
ולדון, כי אם לעני הזה! בחרו נא בו, אחי.

כי לא נאיה המשרה הרמה הזאת". וישמעו
בני העדה לקול המורה הצדיק והישר הזה,
וישימו את רב משה לראש הישיבה ולבין.
כאשר נודע הדבר לשר האניה שמכרתו
ליהודים, ויבן כי יקר רב משה לבני ישראל,
ויאמר לשוב מדבר מכירתו ולקחת את רב
משה עוד פעם שבי, למען ירבו היהודים
עוה לתת כסף לפדותו. אז פנה הנשיא רב
חסדאי אל הכליף הטוב, ויתאינן באוגיו על
מעשי השר. ויצו הכליף על השר הערבי
להדול מחפצו, ורב משה יצא לחפשי. —

אז החל רב משה לפעיל פעולתו לטובת
לאומיות עמו בספרד הערבית. ישיבתו הרמה
עלמה במעלותיה גם על ישיבות בבל. דעת
התורה פרצה בספרד מאז מאד. גזירות רבים
אחריו. א נדם קולה שם. הנשיא רב חסדאי
באהבתו ללאומיותו התן את רב משה,
ויריבתו וינשאהו. גם שלח רב חסדאי להביא
את ספרי התלמוד, אשר בישיבת סורא,
אחרי כי לא היה שם עוד גאון ותלמידים,
ויפור כסף רב לקנות ספרים, ויחלקם בין
הלומדים בישיבת רב משה, ויהתך מהונו

לכלכל את הלומדים העניים, למען יוכלו
להקדיש עתותיהם לתורה ולחכמה. ויטב
הדבר גם בעיני הכליף, כי שמח לראות,
כי אין ליהודי ארצו לפנות בשאלותיהם אל
חכמי כבל ולפור כספם לתמוך ישיבות ארץ
אחרת. —

ג

וכמו שפעל רב חסדאי הרבה לטיובת
תורת התלמוד בספרד, כן הקדיש את כל
כחותיו להרחיב ידיעת שפת עבר בקרב אחיו
בני ארצו. אהבתו, שפה הקדושה היתה בלי
מצרים. היא ידעה היטב, ולא חשך כל
עטל ולא חס על כל הון לפזרו בגללה. הוא
תמך בידי אחד החכמים הגדולים בידיעת
השפה העברית, הוא רבי מנחם בן סרוק,
למען יוכל החכם היה להקדיש עתותיו, להפיץ
אותה בין בני ישראל. בן סרוק היה גם מוכיר,
וכתוב לו מכתביו. מנחם בן סרוק היה איש

עני , ואבי רב חסדאי תמכהו לפניו בכספו ,
והוא עסק בחכמת הלשון העברית , אשר שאב
מספרי רב סעדיה גאון ויתר החכמים העברים
והקראים , שהיו לפני דורו .

ואלהים נתן לבן סרוק לשון למודים
ויפה , ויכתוב בשפת עבר יפה , קלה וצחה .
וישמע הנשיא רב חסדאי שמעו ויקראהו לבוא
אל עיר מושבו , אל קורדובה , ויבטיחהו
לעשות עמו חסד , לתמכהו ולכלכלהו . ומנחם
מהר לבוא אליו , בחפצו מאד להרחיב את
שפתו היקרה לו בקרב תלמידים רבים . רב
חסדאי נשבע לו אמונים , להיות לו ידיד ורע
נאמן כל מי חיו בגלל המספר שנשא בן סרוק
על אם הנשיא שמתה בימים ההם . ויבקש ממנו
לכתוב ספרים בחכמת הדקדוק . ויכתב מנחם
את ספרו „המחברת“ , ויהי הספר הזה למורה
דקדוק שפת עבר דורות רבים אחריו .

אולם רב חסדאי לא הסתפק במנחם
לבדו . הוא שמע גם את שמע רבי אהונים
בן המים . הוא דונש בן לברט , נכד רב
סעדיה גאון וגם תלמידו , כי יודע הוא
שפת עבר ודקדוקה וכותב שירים יקרים ,

והוא יושב בעיר פס כמרוק ויקרא גם
 אחי אליו לעירדובה, למען יהיה גם הוא
 להועיל ליריעת השעה הקדושה בספרד . אולם
 הנשיא לא ידע את רוח דונש כי עז הוא ,
 וכי לשון שנונה ולא ישא פני כל בריבו ,
 כי איש עשיר היה , יעל כן ענה עזות
 בהתנכותו . ולב הנשיא במח בדנש מאד ,
 ויאמן בדבריו כאשר יאמין איש בדברי
 האורים , כי זכר את אב אָם דונש , את
 רב סעדיה , אשר היקר הנשיא יכרו , ויערצוהו
 מאד . ודבר הזה היה למוקש לנשיא באהרית
 הימים , לעשות משפט מעקל במנחם בן סרוק
 הרב הני הצדיק והישר .

יחי נביא דונש ספרדה , ויקרא בספר ,
 של בן סרוק , ויסגא בו שגיאות אחרות .
 ולא יכל להתאפק , וכתב גם הוא ספר נגד
 סתם להתאמתו מצייתו . אך תחת הוכיחו
 לדעת את שגיאותה בנחת , תרפהו דונש באת
 אחד הרוקים , אם כי היה בן סרוק זקן ממנו .
 והתאמן דונש להתבאר בעיני הנשיא , ויקראוהו
 בשם "פתי" , יעליל עליו , כי בבאוריו על
 התורה הוא נוטה לדעת הקראים , כי ידע

אשר הנשיא שונא מאד את האחים הנפשעים האלה, וירדפם באף וחמה. ועוד יתרה עשה דונש, להעלות חמת הנשיא על מנחם, כי בדה מלכו, שבן סרוק מחרף בספרו את רב סעדיה גאון. העלילה הזאת היה היתה להעיר קצף הנשיא על מנחם, כי זכר הגאון היה קדוש לו, וכל אשר נגע בו היה כנוגע בכבת עינו. ומה גם, כי ראה הנשיא, שמנחם מתריש ואיננו עונה את חורפתו דבר ויחשב כי הצדק את דונש.

אך בן סרוק החריש מסכה אחרת: לאסונו קרה מקרה לא מהור במשפחתו, כי אבי אביו סר מדרך התורה, ויחדל לשמור מצותיה, אף כי לא המיר דתו. גם אחדים מקרוביו הלכו בדרך זקנו ההוא, ויחללו את השבת וצום הכפורים ולא מלו ערלת ילדיהם. וירא בן סרוק, פן יזכירו דונש חרפת אבי אביו וקלון קרוביו, ולכן חדל מריב. ודונש הקדיש את ספרו לכבוד הנשיא, וישר לו בראשו שיר תהלה, ויפזר לו רברי חנף אשר מצאו מסלה בלב רב חסדאי. אז צוה הנשיא את עבדיו ושוטריו להרים את בית מנחם

ויבואו השוטרים, ויכו את בן סרוק הכה
ופצו, וימרטו שערות ראשו, ויגרשוהו
מעיר קורדובה.

האמלל והנרדף ערך אז מכתב אל
הנשיא, ויוכיחו על מעשהו זה, ויזכירו,
כי הוא עבדהו המיד באמונה, ומדוע גמלהו
זה רעה לעת זקנתו. ויענהו הנשיא על
מכתבו לאמר: „אם העוית, כבר הביאותיך
למוסר, ואם לא העוית, כבר הביאותיך לחיי
העולם הבא“. וביחד עם האגרת הקצרה
השיב לו גם אחת ממחברותיו, שהיתה
שמורה בבית הנשיא. אז ענהו מנחם עוד
פעם במכתב ארוך, אשר בו יוכיח את הנשיא
על העול שעשה לו, כבלי חקור ודרוש
משפטי, האשם הוא אם לא. ורב הסדאי
הטוב ומיטיב אמנם הכיר את עותתו, ויכתב
אחרי עבור ימים רבים כשיך חמתו רברים
טובים ונחומים להחכם הנרדף, שהיו כמל
על לב הכואב הזה.

אולם גם מעז יצא מתוק: ריב בן-
סרוק ובן-לברט הביא תועלת רבה לשפת
עבר. תלמידיו מנחם לא תחרישו, וימדו אל

חיק רונש כפעולתו, ויחרפוהו גם הם כאחד
הגבלים, וילעגו לשיריו ולחבסתו ברקדוק
השפה, ויוכיחו לדעת, כי הצדק את מנחם
מורם. ויכתבו ספרים גדולים ברקדוק שפה
עבר, להראות צדקת מורם. ותלמידיו רונש
עמדו לימין מורם גם הם. ובין כה וכה חבחו
ספרים רבים מאד, אשר הרחיבו ידיעת הלשון,
והשירה העברית החלה לפרוח מאד מאד.

ד.

בעת ההיא ישב על כס המלכה בנגין
הכוזרים המלך (=הנגן) יוסף בן אהרן השני,
והוא צדיק, מושל ביראת אלהים ונאמן
ליהדות מאד. הוא היה הדור האחד עשרה
לעובדיה המלך מצאצאי בולן. עובדיה היה
הראשון ממלכי כוזריה, שהתאמץ בכל כחו
להפיץ היהדות בארצו. הוא בנה בתי כנסיות,
יסד בתי מדרש לתורה ולתלמוד, ויושב בהם
מורים חכמים, להורות את עמו דעת היהדות.
מני אז התייהרו לאט לאט כל הכוזרים, עו

כי בימי יוסף המלך, היו כל הכוזרים שומרי
דת משה וישראל. ויוסף גם הוא הלך בדרכי
אבותיו הצדיקים ויאהב את כל זרע ישראל
בג אמינתו.

ממלכת כוזריה היתה אז האדירה בכל
חפי נהרות וולגה, דנפר והים הכספי, או
הים הכוזרי. בירת המלך וארמונו היו על אי
אחד מאי הוולגה. הארמון היה בנוי בתבנית
אהל, ולו שער זהב. מבצרים חזקים היו על
גבולות הארץ לשמור עליה מפני העמים
הפראים. הכוזרים עשו מלחמות בעם הפרא
והפושטנים וכניעום. גם על הרוסים הקדמונים
כבדה ידם, ויהיו למו למס עובר. ומלכות
ביצנץ הרשעה והאכזרית, אשר לא חדלה
מרדוף את עם ישראל העשוק והנדכא, יראה
גם היא מפני חמת מלך הכוזרים, ותביא לו
פעמים רבות תשורות יקרות, למצוא חן
בעיניו. והקיסר הביצנצי, בכתבו מכתב אל
הבגן כנהו המיד בשם: „נאור וגדיב“, ויחתם
את מכתבו בחותם זהב כבד מחותמי מכתביו,
ששלח למלכי אירופה הנוצרים. אות הוא, כי
ידי את שאת מלך היהודים הזה שנוא נפשו. -

ימע עם הכוזרים היהודים וממלכתם
 הרחבה והחזקה הגיע אל אזני הנשיא רב
 חסדאי. לבו הדואב על אכרן גאון עמו עם
 חרבן הבית השני, פג מהאמין בדבר פלא כזה,
 כי יש עוד ממלכה יהודית אדירה בתבל.
 הוא לא ידע, כי הכוזרים ומלכם אינם מבני
 ישראל, כי אם גרים שהתיהדו. לכן בבוא
 צירים שונים מארצות קרובות ורחוקות אל
 חצר הכלף שאלם תמיד, אם יודעים הם על
 דבר איזו ממלכת ישראל, אשר מושליה
 יהודים ולהם עז ושלטון מלך.

והנה פעם אחת באו לקורדובה מלאכים
 מארץ כורסן שבאסיה, והיא קרובה לכוזריה,
 ויגידו לו כי אמנם נכון הדבר שיש מלך
 יהודי אדיר בארץ הכוזרים. ומאז נגזלה ממנו
 מנוחתו כי ערגה נפשו לקרוא מכתב ממלך
 הכוזרים, למען יוכח בעיניו, כי לא חלוס
 הוא ובין כה וכה באו צירו ביצנץ לקורדובה,
 וידרש הנשיא גם מפיהם, ויספרו לו על אדות
 כוזריה ומלכה, מסחרה ומערבה, תקפה
 ויישרה. ויתעורר חשקו לערוך מכתב ליוסף
 המלך.

אך הגה מכלל גדול עמד לנגדו : איכה
 ימציא את מכתבו למלך היהודים ? והדרך
 החזקה, וסכנת מות רחפה אז על האיש, אשר
 ישים פעמיו לדרך החזקה מאד בא"י אנשי
 חיל שומרים לראשו. אולם לאשרו ולגדל
 שמחתו מצא איש כוזר שגאות לכקשתו לכתת
 רגליו אל ארץ הכוזרים. ושם האיש-יצחק
 בן נתן. ויהי כאשר היה על הבלוף לשלוח
 את ציריו לקונסטנטינופול בירת ביצנץ אל
 הקיסר, וישלח רב חסדאי עמהם גם את יצחק
 בן נתן. ומכתב ותשורות נתן בידו לקיסר,
 ויבקש ממנו לעזור. ויצחק להגיע אל מחוז
 חפצו. אך היעשה ק' יוצי רשע טובה
 ליהודי? את התשורות אמנם קבל, אך את
 צחק בן נתן יעץ לשוב ספרדה, באמרו, כי
 בבר מאד לעבור את הים השחור, הסוער
 כל הימים, וכי סכנת מות מרחפת על ראש
 הנוסע מביצנץ לכוזריה, ועי' דברי שקר
 כאלה, למען מנע את צירי של רב חסדאי
 לעשות דרכי הלאה.

כאשר שב יצחק בן נתן לקורדובה,
 תעצב הנשיא : לכו, כי תוחלתו נכזבה

כאשמה הקיסר היוני, ולא ידע איך להפיק
 את מחשבתו זאת, שנתקעה במחו כיהר
 ברזל. והנה באו צירים מארץ החוקה לעיר
 קורדובה, ועמהם שני יהודים: שאול ויוסף.
 הצירים היהודים ספרו לנשיא גמ חס דבדי
 שמועות על אדות הכוזרים, ויבטיחוהו להמציא
 את מכתבו למלך הכוזרים, בקוותם למצוא
 סוחרים עברים, הנוסעים לערוב מערכם
 בארצות החוקות, אשר יואילו למסר את
 המכתב למלך היהודי. והצירים האלה מלאו
 באמונה את הבטחתם, כי מסרו את המכתב
 ליהודי הונגריה, אשר סחרו אל ארץ רוסיה
 הקרמוניה, ומשם הגיעה האגרת אל ארץ
 כוזריה הקרובה אליה. —

ה.

דמרות כל השמועות ששמע הנשיא ער
 עתה על דבר המלך היהודי ועמו, לא ידע
 עדנה ברור על אדות הכוזרים, מי המה
 מאין מצאם. ה וא חשב, כי שארית שבטי

ישראל הם, אשר הגלו על ידי מלכי אשור
 בימי הבית הראשון. ולכן תאב מאד לדעת.
 איך הגיעו למלוכה כבירה, ומי הוא מלכם,
 המזרע המלכים הנחו אם לא.

את מכתבו, שכתב על פי מצותו מנחם
 בן סרוק, החל, כמנהג הימים ההם, בברכה
 ותפלה בעד שלום הארץ ומלכה, כי יהיה
 „נעם ה' עליה, ושלום כל מחוקקיה ורב
 „צבאיה, ישועת תלכשת על מכונה ומועדה
 „ומקראיה, חילי צבאה ושלטי הגבורים יעוזו
 „ביד המפלאה (= ביד ה'), סוסי מרכבותיה
 „ורוכביה בל יסוגו אחור ברוח נפאה, רגלי
 „טפסריה ודורכי (קשת) לוחמיה יעטו גאה
 „גאה... רוכביה יושעון ובשלוה ישובון מארץ
 „נוראה (= שהלכו להלחם עליה). יחידתי
 „(נפשי) לזאת השתפך (= תתאווה), אשרי עין
 „שרואה זאת המלך ביום קרב, כחמה זרוחה
 „יפליאה, חיליו כבקרים ירוצון, שנים לרכבה
 „ואחר למאה (את) קמיהם יעיקון, כאשר
 „תעיק העגלה המלאה".

אחרי הברכה והתפלה, כי יצליח ה'
 את מעשי המלך וצבאיו ביום מלחמה, יביע

הנשיא פליאתו לראות כימיו, אחרי אשר
 כבר כבתה התקוה בלב רבים, שיחיו בני
 ישראל כגוי הפשי על חרבו, והנה פליטי
 ישראל עורכים קרב בשערי אויביהם ויכניעום.
 וכה יאמר: "בינו נא, מצוקי ארץ! מי שמע
 "ומי ראה, רדות שריד באבירים, ינוסי
 "ויסתרו עיר ומלואה! (כי ימשלו הפליטים
 "בגבורים וירדפום, ועיר האויב ומלואה יטמנו
 "מפחד) עז זרוע עליון אֵילם (גבורתם) גם
 "עזרם ותהי לתשועה. זאת פעולת שדי ומנת
 "גמולו בממלכה החטאה (=בממלכת האויב)
 "רבות את הוד ותפארת ביד לאום מני בטן
 "נשואה (=עם ישראל שנשאהו ה'). כן יציר
 בדמיונו את נצחון המלך היהודי על אויביו.
 בלב נשבר וכואב יזכיר הנשיא את
 התלאות שעברו על אַמת ישראל מאת גִּלְתָּה
 מארץ אבותיה, את שפל מצבה בגוים באמרו:
 "אזכרה אותות מני קדם, ורוב עֲבָרָה ורעל
 "אגמאה (אשתה), בהיותה רבוצה על עדניה
 "ועל שמריה קפואה רק דגולה היתה (אקצף
 "ומד לי, בזכרי כי לפנים ישבה בתענוגים ותהי
 "שוקטה), והנה ארויה לכל רוח ופאה, שמש

"שופה ופקד עליה ומנוח לא מצאה, פדה לא
 "נפרתה ועת הדרור לא באה, רצועה ברצועת
 "אזן (כעבר עולם) ואל חפש לא יצאה,
 "ונותרה כאניה שבורה ומשכר לא סבואה
 "(=שבורה), טורפיה השיגוה ממקדש הקדש
 "הוציאוה!"

אחרי כן יקונן הנשיא על תוחלת עמו
 הממושכה להגאל מגלותו, על כי נסתר
 מעין בשר קץ הפלאות ובוא משיח ה',
 שזישיע את ישראל לצאת לשביו, ולבו הומה
 וקורא: "ארכו הזמנים ונמשכו הימים ומופת
 "לא נראה! נחתם חזון ונביא ולא נפרץ רוח
 "(=נבואה) ולא מראה! חזיון איש חמדות
 "(=דניאל) לא יגלו ולא נותר כל נבואה!"
 ואת תפלתו זאת יסים בתפלה לאמר: "אל
 "אל אילותי אפרוש בפי בנפש צמאה, פזורי
 "קצוות פזורי אפקים (שנפורו בכל קצות
 "הארץ) לאסוף מארץ משואה (=חשך). נוגי
 "המועד (האבלים) אז יביעו: העת שקוינוה
 "הנה באה!... רוממות מעוז תראינה עיני
 "שארית הנמצאה, וממלכת בן ישי בסוד חזון
 "הנבואה, קרנך ישים ברזל מהיום ההוא והלאה."

בעונה רבה ובהכנעה גדולה יתל הנשיא אחרי רקדמתו להציע לפני מלך הכוזרים, בספרו את אשר עבר על בני יהודה הגולים וחסרי ה' אליהם, שלא נתנם לאברן ולכליון נצח. גם יתאר לפניו מצב אחיו באנדלוסיה (ספרד הערבית) תתח וממשלת הכליף עבד-אלרחמן, ואת רב גדלו וכבודו הוא בעיני הכליף, אשר גדלו וינשאהו לראש על כל השרים, וכי הוא המוציא והמביא בכל עניני המלוכה. לא יכסה הנשיא ממלך הכוזרים דבר.

בתוך יתר הדברים יספר על אדות השמועה ששמע מפי צירים שונים, כי עוד יש ממלכה לבית ישראל, ומלך יהודי אדיר מושל בה, ועל אחת השוקתו העזה לבוא בכתובים עם מלך היהודים, למען דעת פרטי הדבר, ויתאר לפניו את עמלו הרב, למצוא אנשים כלבבו למסור את אגרתו לידי המלך היקר לו. אחרי כן יציע לפני המלך יוסף את שאלותיו בדבר מנהגי מדכות הכוזרים ומוצא העם הזה, אם משארית שבטי ישראל

הנהו. מה גדולה הארץ? מה מספר צבאה?
 מה שמות עריה הגדולות והבצורות? כמה
 מס מקבל המלך מהעמים הנכנעים? ואם יש
 מהעמים הנכנעים ההם מתייהדים? גם על
 אדות חיי המלך, עיר בירתו ושמות אבותיו
 ואבות אבותיו ישאלהו. גם לא שכח לשאול
 על דבר השפה המדברת בפי הכוזרים, האם
 השפה העבריה היא. ולאחרונה ישאל אם
 ידעי הכוזרים על דבר קץ הפלאות, אם יש
 למו חשבון ברור לדעת מתי יבוא משיח
 צדקנו לקבץ נפוצותינו באמרו:

„עוד בקשת הפליאה מאת אדוני,
 להודיעני אם יש אצלכם זכר לחשבון קץ
 הפלאות, אשר אנו מחכים זה כמה שנים,
 ונצא משבי אל שבי ומגולה אל גולה. ומה
 כח תוחלת המצפה, להתאפק על זאת.
 ובאשר שמענו את שמע אדוני המלך ותקף
 מלכותו ורב חיליו, תמהנו הזאת, נשאנו
 ראש, ותחי רוחנו, ותחזקנה ידינו, ותהי
 ממלכת אדוני לנו לפתחון פה, ומי יתן
 ספית (=שתרבה) השמועה הזאת כח, כי בזה
 תרבה גדולתנו. וברוך ה' אלהי ישראל,

אשר לא השבית לנו גואל, ולא השבית נזר
וממלכת משכמי ישראל". —

המכתב הזה, אף כי נכתב בידי בן
סרוק, אך רוח הנשיא אבן שפרוט דובר
בו. והוא יוכיח מה חזק היה הרגש הלאומי
אשר פעם בלב הנשיא. הנה איש אשר לא
חסר לו מאומה בחייו: גם כבוד מלכים
וגדולה, גם עשר והון, גם אהבה וחסד
מאת מלכו אליו, גם שלות השקט לו מסביב
בקרב אחיו בני עמו וארצו, הנה האיש הזה
לא מצא נחם לנפשו הלאומית, הכואבת על
שבר בת עמו לפניו, באבוד לו החסן
המדיני וממלכה הפשיה. הוא ישאף לראות
את עמו חפשי מעול הגוים, חי על אדמתו
ומלכו בראשו, אשר בלעדי זאת מנאץ שמו
בגוים, כי באמת התקלסו תמיד הנוצרים
והמחמדים בישראל על אבדן ממלכה ממנו,
ועל כן כאין היה בעיני הנשיא כבודו
וגדולתו בארץ הכליף ויביע זאת במכתבו
לאמר:

"הבוזן לבות והחוקר כליות יודע, כי
לא עשיתי זאת לכבודי, כי אם לדרוש

"ולדעת האמת, אם יש מקום שיש ניר
 "וימלכת לגלות ישראל ואין רודים בהם
 "ואין מושלים עליהם. ואלו ידעתי כי נכון
 "הדבר, הייתי מואס בכבודי ועוזב גדולתי
 "ונוטש משפחתי, והייתי הולך מהר אל
 "גבעה, בים וביבשה עד בוא אל המקום,
 "אשר אדוני המלך חונה שם, לראות גדולתי,
 "וכבוד מעלתו ומושב עבדיו, ומעמד משרתיו
 "ומנוחת פליטת ישראל. ובראותי
 "את יקר הפארת גדולתי, תאורנה עיני
 "ותעלוונה כליותי, תבענה שפתי תהלה,
 "אשר לא עזב חסדו מעם עניו".

כאשר קבל המלך יוסף את מכתב רב
 חסדאי מיד איש אחד מארץ אשכנז, ושמו
 רבי יעקב בן אליעזר, שמח מאד ובחפץ לב
 ענהו על כל השאלות, בספרו לו, כי הכוזרים
 אינם מבני ישראל, כי אם מבני יפת ותוגרמה.
 לפי דבריו היו לתוגרמה עשרה בנים:
 אוויר, תוריס, אווז, אוגוז, ביזל, תרנא,
 כזר, יאנור (=נור), בלגר, סאויר, והכוזרים
 המה צאצאי הבן השביעי-כזר. גם את
 שמות אבותיו המלכים, מעובדיה עד אביו.

לא מנע ממנו להודיעם, ומספרם שנים
 עשר: עובדיה, חזקיה בן עובדיה, חנניה
 אחי עובדיה, יצחק בן חנניה, ובלון בן יצחק,
 משה בן זבלון, נסי בן משה, אהרן הראשון
 בן משה, מנחם בן אהרן, בנימין, אהרן
 השני ויוסף בן אהרן השני, הוא האחרון
 למלכי הכוזרים.

וכן ענה המלך את רב חסדאי גם על
 יתר שאלותיו באר היטב. ובסוף מכתבו
 מביע המלך את תשוקתו, להביר את הנשיא
 העברי פנים אל פנים, ואומר: „וזכרת
 כאנרתך שאתה מתאוה לראות פני, וגם
 אני מאד כוסף ומתאוה לראות פניך הנעימים
 ויקר תפארת חכמתך וגדולתך. ומי יתן והיה
 כדברך (כי יחפץ לבוא אל ארץ הכוזרים),
 ולו זכיתי להתחבר עמך ולראות פניך
 הנכבדים והנעימים והנחמדים, אתה תהיה
 לי לאב, ואני אהיה לך לבן, ועל פיך ישק
 כל עמי, ובדברך הייתי יוצא ובא בעצתך
 הנכונה". —

כנראה, רפתה מעט התפעלות הנשיא,
 כאשר נודע לו, כי הכוזרים לא מבני ישראל

הם, כי אם גרי צדק נאמנים ליהדות,
 ובראותו, כי עוד לא רחם ה' את עמו כליל,
 כי לוא היו הכוזרים מבני ישראל, מי יודע
 אם לא קים אז רב חסדאי את דבריו באמת,
 לעזוב את ספרד וללכת אל מלך היהודים,
 כי לא איש כהנשיא ישקר. אולם ימים לא
 רבים אחרי זאת ארכה גדולת הכוזרים, כי
 הנסיך הרוסי טביאטוסלב בן ריוריק עלה
 עליהם, וינצחם, ויגרשם מארצם. הדבר הזה
 קרה בשנה אחת לפני מות הנשיא רב חסדאי
 אבן שפרוט. —

אלה הן קצות פעלות רב חסדאי, אשר
 פעל לעמו, לתורתו ולשפתו, כי על ידיהן
 היתה ספרד הערבית מאז לקן התורה והחכמה
 לבני ישראל, ודור לדור הביע את גדולת
 הנשיא הגדול אוהב לאומיותו בלי מצרים.
 בשם טוב, אך לא בארך ימים, מת רב
 יוסף חסדאי בן יצחק אבן שפרוט בשנת
 ארבעת אלפים שבע מאות ושלישים לבריאת
 העולם, וזכרו הטיב נשאר לתהלה בשירי
 המשוררים והסופרים בימינו ודורות רבים
 חריו. —

כ"א.

רב האי גאון ורב שמואל

בן הפני גאון

א.

רב האי גאון היה בן רב שרירא, בן
רב חנינא, בן רב יהודאי גאון מורע ראשי
הגולה זאצאי מלכי בית דוד. אביו רב
שרירא, גאון בפומבדיתא, היה הטוב בכל
הגאונים שהיו לפניו מלבד רב סעדיה. הוא
היה איש ישר וצדיק, דובר אמת בלכבו,
אשר לא נשא פניו כל איש, ויגלה מוטי
האנשים גם היותר נכבדים בעמו. גם על
פשעי אבותיו ראשי הגולה לא קסה. הוא
היה גאון בפומבדיתא, ויהי גדול בתורה
מאד, אך את חכמות הגוים וידיעת השפות
לא למד, וישם את כל מעיניו רק בתלמוד לבדו
ומקורב ומרחוק פנו אליו בשאלות שונות על
אדות דברי חקי התלמוד ומשפטיו, להורותם
איך לעשות, ויחבו אל דבריו כאל מלקוש,
ודבריו היו בעיני השואלים כדברי האורים. --
אולם למרות היות רב שרירא רחוק
מחכמות העמים, עזב אחריו עבודה ספרותית.

אשר לא יסלא בזהב מחירה, ואשר האירה
 את עיני הכותכים קורות עמנו כבבל.
 עבודתו ההיא-היא אגרתו אשר כתב על דבר
 תולדות חבמי המשנה והתלמוד, רבנן סבוראי
 והגאונים עד ימיו, הנודעה בשם: „אורת
 רב שרירא גאון“. ואלה תולדות האגרת: ראש
 ישיבת עיר קירואן שבאפריקה, רב יעקב ברנסיס,
 שאל בשם אנשי עירו את רב שרירא: איך
 נכתבה המשנה? מה סדר אנשי כנסת הגדולה,
 התנאים, האמוראים ופעולותיהם? ועוד שאלות
 כאלה בדברי ימי ישראל. ורב שרירא לא
 אחר מהשיבהו מענה ברור על כל שאלותיו
 בבשרון רב וכדעת נאמנה, וגם לא שכח
 להודיעהו את הזמן, אשר בו קרה מקרה
 פלוני או אלמוני. האגרת הזאת עולה בטובה
 על כל ספרי כותבי קורות ישראל, שנכתבו
 בידי חכמי ישרון בימים הקדמונים ההם. היא
 אוצר יקר לכל החפצים לדעת את אשר עבר
 עלינו בארץ ישראל ובבבל, מקום אשר רב
 היהודים היו נחתים שם במשך אלפי שנים.
 ולולא הוא כי עתה היה עקבנו מכסה כמו
 בערפל, ולא יכלה עין כל חכם וחוקר לחדור אליו.

ורב שרירא, אם כי בעצמו לא למד את הפלוסופיה והחכמות האחרות, אך גם לא התנגד להן, ובנו, רב האי, אשר למד את כל אלה, היה יקר ונכבד בעיניו. וישימהו לאב בית דין בישיבתו, ולא כהה בו על למדו את החכמות. לעמת זאת לא אהב רב שרירא את תורת הסוד והנסתר בחקירה האלהים ומלאכיו, התורה אשר נקראה ברכות הימים בשם „קבלה” גם שם הכרל בין אגדות התלמוד, ויאמר, כי האגדות הכתונגדות אל השכל הבריא, אינן נכבדות לנו, יאין עלינו להאמין בדבריהן כי רק השערות הן, אשר שערו אומריהן בנפשם, וזלה האגדות, אשר יסודתן בשכל ומבארות בכתבי הקדש באר היטב, על יי לכבד

גאון כמהו יכל היה להרים מצב התורה בישראל, לולי קמו מקרי הימים הרעים ההם לו לשמן. מצב היהודים הורע אז מאד מאד הכליפוס היו שונאי דעת ורפי רוח, ושריהם ומשניהם משלו בהם, ויטו אחרי הבצע, וירעצו וירוצצו את העם, ומה גם את העם האמלל והנרכא, את עם ישראל אשר כל

אוכליו לא יאשמו, וכל המיצר לו נעשה
 יאש. גם רב שרירא סבל מרעות הזמן ההוא
 הרבה. שלשים שנה עמד על משמרתו,
 ויעמל בלי הרף לטובת אחיו, ויהי להם
 למורה צדק ולבין אמת. והנה הלשינו עליו
 לעת זקנתו (והוא כבן מאה שנה) לפני
 הכליף. ויאסרוהו אותו ואת רב האי בנו
 בכלא, וישללו את כל רכושו. ורק כעמל רב
 הצליח ביד מגיניו להוציאהו לחפשי ממאסרו.
 אז הסיר מעליו את משרתו, וישימה על שכם
 יב האי בנו, אשר היה לגאון תחתיו. וימים
 לא רבים אחרי כן חלה הגאון הצדיק הזה
 מכאב לב וימת.

במותו נעשה לו אבל כבד מאד במל
 תפוצות ישראל, ויקוננו עליו, וימרו עליו
 בהמר על בן יחיד. וכבוד רב נעשה לזכרו,
 אשר כמהו לא עשו לכל גאון לפניו.
 בשבת הראשונה אחרי מותו קראו בבית
 הכנסת את הפרשה בתורה: „יפקד ה' אלהי
 הרוחות לכל בשר איש על העדה“. ולמפטיר
 קראו את הפרשה בנביאים: „ויקרבוימירוד למות“.
 ובהגיע הקורא אל סוף הפרשה: „ושלמה ישב

על כסא דור אביו, ותכון מלכותו מאד",
קרא לאמר: "והאי יושב על כסא שרירא
אביו, ותכון מלכותו מאד". מהכבוד הרב הזה
נוכח, מה גדול היה ערך רב שרירא בעיני
בני דורו, ומה רבה ונכבדה פעולתו לטובת
בני עמו, אשר גמלוהו כפעל ידיו הטוב
אחרי מותו. ---

ואם אמנם נפלא היה רב שרירא
בתכונותיו הנעלות, אך רב האי בנו עלה
עליו בהן. הוא היה לא רק גדול בתורה
כאביו, אך גם יודע שפת עבר וכותב בה
בשפה צחה, וידע גם את השפית הארמית
והערבית, גם למד את הפלוסופיה הערבית
והיוונית. ושם חכמתו ותורתו הלך למרחוק,
ויפנו אליו בשאלותיהם כל החכמים והגדולים
בתורה, אשר היו בכל מקומות מושבות בני
ישראל, לא רק באסיה, כי אם גם באפריקה
ובאירופה. יודעיו ומכיריו, אשר בדורו, אמרו
בצדק, כי "לאורו הלכו דורשי התורה ממזרח
שמש עד מבואו". תלמידים למאות ולאלפים
נאספו, באו אל פומבדיתא, לשמוע לקח
המורה הגדול הזה, אשר לא היה בימיו על

עפר משלו. ותגדל הישיבה בפומבדיתא
כתפארתה וכבודה בימיו מאד מאד, יותר
מאשר בכל ימי הגאונים שהיו לפניו. —

ב.

כבן שישים שנה היה רב האי בשבתו
על כס הגאונות, ובכל זאת עוד היה מלא
כח עלומים, לנהל את כל עניניה בחכמה
וכדעת, להשיב לאלפי שואליו דבר על כל
הענינים אשר שאלוהו. תשובותיו כתובות או
בשפת ערב, או בשפה העברית כלולה
במלים ארמיות, בטעם החכמים בימים
ההם. אך בדברים אשר כתב לנפשו היתה
שפתו עברית יפה וצחה. הוא לא נשא פני
כל איש, ויגלה את דעותיו לפני שואליו בלי
כל פחד, אולי לא ימצאו דבריו חן בעיניהם
ויכדו עליו דברי שקר.

באהבו את החכמות והמדעים בא
בדברים עם חכמים ערבים, התוכח עמהם
בדברי חכמה, וינצחם בשכלו הרב, עד כי

לֹא יָכְלוּ עֲנוֹת אוֹתוֹ דִּבֵּר . בְּסִפְרֵיו יִזְכּוֹר רַב
הַאִי אֶת סֵפֶר „אַלְקֵרָאן” וּמְבִיא מִמֶּנּוּ דְּבָרִים .
אוֹת הוּא כִּי לֹא נִמְנַע מִקְרֹא בְּסֵפֶר תּוֹרַת
אֱמוּנַת הַמַּחֲמָדִים , אֵף כִּי פָגוּל הוּא לְרַבָּנִים
הַרְחוֹקִים מִחֻמָּה וּמִדַּע .

פַּעַם אַחַת בָּאוּ בְּבֵית הַמְּדִרָשׁ פְּסִיק
אַחַד מִכְתָּבֵי הַקֹּדֶשׁ , וְהִרְבִּינָה הַדְּעוֹת עַל
דִּבְרֵי בָאוּרֹו הַנִּכּוֹן . וַיֹּאמֶר רַב הַאִי אֶל תַּלְמִידוֹ
רַב מְצָלִיחַ , כִּי יֵלֶךְ אֶל הַכֹּהֵן הָרִאשִׁי שֶׁל
הַנוֹצְרִים אֲשֶׁר בְּבִגְדָד , „אֱלִיהוּ הָרִאשׁוֹן” שְׁמוֹ
לְשֹׁאלֵהוּ בָּאוּר הַמִּקְרָא , יַעַן כִּי יָדַע הַכֹּהֵן
הַהוּא שֶׁפֶת עֹבֵר הֵיטֵב , וַיְהִי יָדִיד וְרַע לְרַב
הַאִי . וְתַלְמִידוֹ רַב מְצָלִיחַ לֹא הָיָה מֵאִנְשֵׁי
בָבֶל , כִּי אִם מִיְּהוּדֵי אִירֹופָה , וְהוּא בֶּן
בָּאִי סִיצִילִיָּה , וַיַּעֲזֹב אֶת מִשְׁרָתוֹ , וַיִּסַּע
רְפוּמִּבְדִּיתָא לְשִׁמּוֹעַ לִקַּח מִפִּי רַב הַאִי . וַיְהִי
כְשִׁמּוֹעַ רַב מְצָלִיחַ אֶת אֲשֶׁר צִוָּהוּ מוֹרְהוֹ ,
וַיִּשְׁתּוּמֵם מֵאֵד , עַל כִּי שִׁלַּחַהוּ אֶל אִישׁ נּוֹצְרִי ,
לְשֹׁאלֵהוּ בָּאוּר בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ , כִּי יָדַע מֶה
רַבָּה הַשְּׁנֵאָה בֵּין הַיְּהוּדִים וְהַנוֹצְרִים בְּאִירֹופָה .
וַיּוֹכִיחֵהוּ הַגֵּאוֹן לְדַעַת , כִּי כָל חֲכָמֵי
יִשְׂרָאֵל הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנֵים לֹא נִמְנְעוּ

מדרוש באורי מלים בספרי הקדש מפי בני
אמות ואמונות אחרות, ומה גם כי כבר
הורו אותנו חכמינו במשנה לאמר: „קבל את
האמת ממי שאמרה“. המענה הזה יוכיח
מה רב היה כח הסבלנות לאמונות אחרות
שהיה בלבו.

אמנם רב האי היה איש צדיק שומר
אמונים. היהדות על פי התלמוד היתה
קדושה ויקרה בעיניו, ולא נתן לאיש לנגוע
בה לרעה, מנהגי ישראל הטהורים היו
נכבדים בעיניו, וידומם את מעלתם על לשוננו,
ויצו את עמו לעשותם ולבלי שנות אותם,
אחרי אשר כבר הכו שרש בחיי הלאם; ובכל
זאת התנגד לכל מנהג זר והבל, אשר שרש
בקרב ההמון, ויצו לבער אחריו. הן ידוע
הוא לכל איש ישראל מה נכבדה היא בעיני
ההמון אמירת „כל נדרי“ בערב יום הכפורים
גם עתה. אולם רב האי הביע את תלונתו
על אשר נהגו לאמרו, כי, לפי דעתו, הוא
נגד הישר והמשפט להפר בלב את הנדרים
והשבועות, אשר נדר ונשבע האדם, לבלי
יקימם, ולחשוב אחרי כן כי טוב עשה. אמנם

"כל נדריו" איננו מפיר כי אם את הנדרים אשר נדר האדם לאלהיו, אך לא אשר נדר ונשבע לאדם זולתו; בבל זאת ההנגד רב האי גם לזה, יען כי על ידי זה יקל בעיני כל איש מוצא שפתיו, ויתרגל לבלוי מלא את הבטחותיו, אשר הבטיח את רעהו.

גם ההנגד מאד למנהג החרם, אשר עשה שמות בישראל מאז מעולם. הן האיש אשר החרימוהו נחשב כעובר אלילים, ולא קברוהו כמותו ולא מלו את בניו. אולם רב האי צוה למול את בני הפיחרם, ולקבר את מתיו, ובזה לקח את הכח מראשי העדה להכות בחרם את אשר לא ימצא חן בעיניהם. גם כאשר תקנו ראשי העדה איזה תקון, ויטילו חרם על כל איש, אשר לא יאבה לקימהו, אמר רב האי, כי יכולים בני העדה לבטל את התקון אם יוכל להביא נזק לעם. הוא שנא את כל התקונים והמנהגים היכולים להביא ריב ומדון בין בני העדה, כי השלום היה יקר בעיניו מכל, ויצו לבטל תקונים ומנהגים כאלה.

רב האי לא נשא פנים לא רק להחבמים

אשר היו בימיו , כי אם גם להגאונים אשר
 היו לפניו , ואשר זכרם היה קדוש בעיניו .
 גם נגד דברי רב סעדיה גאון ודעותיו
 בספריו התקומם רב האי , ויוכיח כל משגה
 בהם , אף כי חלק לו כבוד רב , בהוכיחו
 את שם הגאון החכם הזה . גם נגד דעות
 הגאון רב שמואל בן חפני התנגד פעמים
 רבות , אף כי היה רב שמואל חותנו ואוהבו
 היקר לו . אולם גם בריבו עם דעות אנשים
 היו דבריו בנחת ובחן , וישמור את פיו
 מחרף את האנשים , אשר דעותיהם לא כדעותיו ,
 ומחשבותיהם לא כמחשבותיו . המדה היקרה
 הזאת היתה כזר תפארת ליתר מדותיו
 הנעלות .

ג .

התלמוד הבבלי היה יקר בעיני רב
 האי מכל ספרי חכמי ישראל בכל מקצעות
 התורה , וגם מהתלמוד הירושלמי . הוא אמר ,
 כי אין להשגיח ולשום לב לאשר כתבי

הגאונים , או גם התלמוד הירושלמי , אם
דבריהם יתנגדו לדברי התלמוד הבבלי ,
אשר הוא תוצאת עמל אמוראי בבל , וכל
חקיו ומשפטיו נוסדו לפי צרך חיי בני
ישראל בבבל . אולם למרות אשר למוד
התלמוד הזה היה יקר בעיניו מכל הלמודים ,
בכל זאת שנא את הפלפולים הריקים , אשר
הוציאו אנשים אחדים , להתהדר בחכמתם
ולקבוע על פי פלפוליהם חקים זרים ,
בבארם את דברי התלמוד באופן זר , למען
הוציא ממנו משפטים , אשר לא שערם
האמוראים . —

כחכם הרואה את הנולד הבין רב האי ,
כי התלמוד הוא המבצר האחד , אשר נשאר
לבני ישראל מכל חסנם לפניו . בו ישגבו
פניו אויביהם הרבים , השואפים לבלע
אותם , מכל העברים . החקים והמשפטים ,
אשר על פיהם יחיו היהודים בכל מקומות
פזוריהם ואשר בתלמוד יסודתם , הוא הקשר
המקשר אותם לאגדה אחת , לכל יפרדו
האחים וישכחו איש את רעהו ברוב הימים ,
והיו זרים זה לזה , כאשר קרה את הקראים ,

אשר נבדלו מקהל ישראל, וגם הקראים היו לאגדות רבות, כי כאשר נבו חכמיהם השונים ברוחם איש מרעהו, כן נבו הקיהם ומנהגיהם השונים, ויפרדו לאגדות רבות ושונות. ויהי כאשר ירא רב האי פן יקרה כדבר הזה גם את היהודים הרבנים, הרים את ערך פקודות התלמוד מאד ויאמר: "כל הנקבע בתלמוד טוב ממה שלא נקבע בו". ובכל זאת לא הלך רב האי בעינים עצומות אחרי הלך האגדה אשר בתלמוד. הוא אמר, כי כלל גדול הוא בתורה, שאין להשען על דברי האגדה. ואם יתכן לבאר את אגדות התלמוד בטוב מעם ושכל עלינו לעשות זאת; ואם לא, אין לנו לשים לב אליהן ולהאמין בהן.

לכן הזהיר רב האי את שואליו לבלי האמן בנסים ובמופתים אשר למעלה מהטבע. כאביו רב שרירא גאון כן גם הוא התנגד לתורת הסוד, הנקראה בימינו בשם "קבלה". ויהי כאשר שאלוהו, אם יוכל איש קדוש לעשות מופתים בעזרת השמות הקדושים של האלהים, ככתוב בספרי חכמי הסוד ההם,

ענה כי שקר הדבר, יען כי כל אלה, וכדומה להם, דברים בטלים, וגם לצדיקים גמורים אין נעשה כזאת".

אך השואלים לא שבעו רצון ממענהו החפשי הזה, ויוסיפו לספר לו שמועות שונות על דבר חכמי ארץ ישראל ואיטליה, אנשים חכמים ונאמנים, אשר ראו עין בעין, בקחת איש עלי קנים ועלי זיתים, ויכתב עליהם שם מהשמות הקדושים, וישליכם מול פני השורדים שהתנפלו עליו, ולא יכלו השורדים אחרי כן לגשת אליו. גם ראו, בכתוב איש את השם על חרס חדש, וישליכוהו הימה, וישקט הים מועפו, או השליכוהו מול פני אויבו וימת האיש ההוא כרגע. גם הוסיפו לספר על דבר רב נטרונאי גאון, אשר בא מבבל צרפתה ברגע אחד, בעזרת כח השם ופעולתו, כי קפצה הדרך תחת רגליו. ועל אדות קפיצת הדרך הלא יש אנדה גם בתלמוד, כי שם יספר, שהדרך קפצה ליעקב אבינו, בברחו מפני עשו אחיו. גם שאלו את דעתו על אדות אנדות התלמוד המספרות, כי בניהו בן יהודע לכר

את האשמדאי ראש השדים בעזרת כח השם
הכתיב על פסת ניר , וכי רבי אליעזר הגדול
אמר פעם אחת את השם , וימלא כל השדה
לעיני רבי עקיבא תלמידו קשואים , ואחר
אמר עוד שם , ויעקרו הקשואים , ויאספו
אל מקום אחד , ויהיו לערמה גדולה . גם
שאלוהו מה הוא ענין החלומות ופתרונם ,
ועוד דברים רבים נפלאים , אשר יספר על
אדותם .

בראות רב האי , כי דבריו הראשינים
לא חדרו אל לבם , ויכתב להם מענה נמרץ ,
ויבינם לדעת , כי האלהים ברא את התבל ,
שתתנהג על פי הטבע . ורק האלהים בעצמו
יוכל להרוס את משטרי הטבע . אך אם יעשה
האלהים כרצון הקדוש , להרוס בגללו סדר
הטבע , הלא כאשר ירבו הקדושים כן ירבו
גם המופתים , ואז הלא יחשב שנוי הטבע
לדבר טבעי ולא למופת . וירב רב האי ללעוג
במאמינים בדברי הבל כאלה , ויכנס בשם
שוטים ופתאים המאמינים לכל דבר . ועל
דבר הכפור על אדות רב גמרגמי גאון ענה
רב האי , כי יתכן להיות , שאיש מרמה אחד

בא צרפתה, ויאמר כי רב נטרונאי הוא ,
וכי זה ברגע עזב את בבל ארץ מגוריו .
ואמנם - יוסיף במכתבו-לפנים ספרו
נפלאות על אחד מגאוני סורא , אך , לפי
דעתו , גם זה כזב הוא . ואם כל בני סורא
האמינו בדברים ההם , הוא יען כי המה
קרובים אל בכל העתיקה , מקום מושב
נבוכדנצר , המקום אשר בו שררה מאז מעולם
האולת והאמונה בדברי שוא וכזב . אך לא
כן בני פומבדיתא , הרחוקים מבבל העתיקה .
הם אנשים נאורים הנמו , ובדברי הבל כאלה
לא יאמינו . ובסוף מכתבו יאמר : כללו של
דבר : "פתי יאמין לכל דבר" .

ויהי היום וישאלוהו : מדוע זה יש
אנשים הנוהרים משתות מים ברנע , אשר בו
תחל כל אחת מארבע תקופות השנה ?
(אמונת הבל זאת , כי סכנה לאדם לשתות
מים ברנע ההוא , שוררת לחרפתנו גם עתה)
ויען רב האי בלצון ויאמר : "בלי ספק לא
יחפצו האנשים ההם להחל את חיי התקופה
החדשה בשתיית מים , משקה קל , כי אם
חפצם לשתות משקה יותר חשוב (כינתו :

יין) . אך אני אומר : מתוקה שנת העובר ,
 אם מעט ואם הרבה יאכל" , כלומר : האדם
 יכל להיות בטוח מפחד אם מים אי יין
 אשתה בראשית התקופה .

לשון רב האי היתה שנונה מאד בלעגו
 על דברי אולת . הלצון אשר חמד לו במקרים
 כאלה היה חד מאד . פעם אחת שאלוהו
 לכאר הלכה אחת מהתלמוד האומרת כי "עם
 הארץ (איש אשר לא למד תורה ודעת) אסור
 לאכול בשר" , יען כי היו רבים מתלמידי
 בית המדרש , אשר הבינו את הדברים האלה
 כפשוטם . גם חשבו , כי רכוש עם הארץ
 הפקר הוא , ומותר לגזלו ממנו , וכי אם
 אבר דבר מה לעם הארץ , אין על המוצא
 להשיב לו את האכדה , וכי האיש ההורג
 את עם הארץ לא ישפט משפט מות .

ויהי כשמוע רב האי את הדברים
 האלה , ויחר לו מאד . ויבאר למו כי כל
 מה שאמרו חכמי התלמוד בדבר עם הארץ
 לא אמרו לעשות כדבריהם פשוט . אך הם
 חפצו להשפיל כבוד עם הארץ , למען
 ישהדלו בני האדם ללמד את בניהם תורה

ודעת, לבלי יהיו גם הם עמי הארץ, אנשים בלתי מ' מדים, שפלים ונבזים. ואמנם דברי חכמי התלמוד האלה הועילו הרבה, להרים קרן התורה והחכמה בעיני החמון, ששב עם הארץ היה לו לחרדה. אך "כל החושב – יאמר רב האי – כי באמת צווי חכמי התלמוד לגזול כסף עם הארץ, מותר לנזחצו (לקרעו) ביום הכפורים". בלצין הזה הפך רב האי להגיד, כי החושב ככה הוא בעצמו עם הארץ, והתלמוד אומר, כי מותר לנחור את עם הארץ ביום הכפורים.

אולם באמת, מוסיף רב האי, באור המאמר: "עם הארץ אסור לאכול בשר" הוא ככה: עם הארץ, אחרי אשר לא למד תורה ואיננו יודע הלכות שחיטה, אסור לו לאכול בשר הבהמה או העוף אשר שחט הוא, כי אם עליו לאכול בשר משחיטת איש חכם יודע חקי השחיטה. ועל דבר כסף עם הארץ אמר רב האי: לוא היה מותר לגזול את כספו, אז מותר היה לגזול גם כסף בני בית המדרש החושבים ככה, כי גם הם עמי הארץ הנמו. –

הדברים האלה, שיצאו מעמק לבו
הכואב למראה בערות רבים מלומדי תורה,
מוכיחים לדעת, מה רמו ונעלו השקפותיו
על התלמוד, הדת והחיים, וכי באמת צדקו
האומרים עליו, כי כמזרח שמש עד מבואו
האיר באורו הגדול. -

ד.

למען הנכח מה מהורים היו העיונות
ו- האי גאון על דבר חובות האדם והליכותיו
בחיים, עלינו לקרוא את משליו היקרים,
אשר כתב בשפת עבר צחה במחברת מיוחדת.
המחברת היא נקראת בשם: "מוסר השכל".
ואמנם כשמה כן היא, כ כלל נוסדה על
המוסר הנובע ממקור השכל והדעת.

ראשית אמריו יחל ביראת אלהים
ובחוב האדם, לזכור את בוראו תמיד בכל
מעשה אשר יעשה, להתפלל אליו ולשמור
את כל מצות תורתו. אחרי כן ייעץ את
האדם, להתרועע את חכמים אנשי דעת

ללמוד מהם הכמה ותבונה , לקנא בהשכלהם
ולא לקנא בעשירים , אשר אוצרות זהב למו ,
ביחוד יזהיר לבלי פשוט יד לבקש נדבה .
כי אם להסתפק במעט באמרו :

בַּמִּלַּח פֶּת אֶכּוֹל וְרָעָה עֲשָׂכִים , וְאֵל
הַשָּׂאֵל אֶגְדֶּה מַנְדִּיבִים... וְלָמָּה הָיָה שׂוֹאֵל
כִּשְׂוֹאֵל? שָׂאֵל מֵאֵל, "הֲלֹא הִפֵּל בְּיָד אֵל!"
מאד נאד יזהיר את האדם להתרחק
מהעצלות . בדברים חמים ידבר אל לב האדם
לבלי בגוד גאש : נעוריו . ואם יאֵלֶץ לְנוֹד
למרחקים לבקש לו טרפו , אל ישבח את
נות ביתו , וינהר לשוב אליה , ובמשל נעים
יבאר לו אמריו לאמר : "וְאֵם יִרְחִיק נֶשֶׁר
לְלַחְמוֹ . בְּעוֹד יוֹמוֹ יִבְקֹשׁ לוֹ מְקוֹמוֹ" . כֹּנְתוֹ ,
כי גם הנשר החש לטרפו במרחקים ישוב
ביום ההוא אל קנו .

הוא מצוה את האדם להיות ענו ולבלי
שאוף להיות בחברת אנשים שועים וקצינים ,
כי האנשים העשירים מבזים כלבם את העני

(*) כלומר : למה השאל מאדם , שהוא שואל
גם הוא צרכני מאת האלהים ?

המתרפס לפניהם . גם יזהיר את קוראיו
מנקמה ונטירת שנאה לאויביהם . ביחוד שם
לבו אל חנוך הבנים , ליעץ את קוראי
משליו , כי ישכילום וילמדום תורה וחכמה ,
כי בזה יביאו אשר לזרעם , באמרו :

”קנה להם בבל פֶּחָה כִּפְרִים , וְשִׁים
לָהֶם מְלִפְדֵּי מְנַעֲוִירִים , וְהַעֲנֵק תַּעֲנֵק לָרֶב בְּהוֹנָה
אֲשֶׁר הִתֵּן וְשִׁתְּעֲנִיק לְבָנָהּ . וְדַע לָהּ כִּי קִרְנָהּ
בָּהֶם תִּרְוֹמִים , וְשָׁלוֹם . יִהְיֶה לָּהּ עֶקֶב שְׁלוֹמָם” .
על הישר והצדק יזהיר במשליו מאד .
הוא יצוה את האדם להיות שומר אמונים
לכל איש אשר ישם מבטחו בו . אם נשכר
האיש להיות משרת או פקיד בבית רעהו ,
ישמור לעשות באמונה את עבודתו , אשר
הטילה עליו משרתו . ולעמת זאת יאמר , כי
חוב מוטל על האדון לאהוב ולכבד את אנשי
מעשהו ואלה דביו :

”וְאִם שָׂכִיר יִהְיֶה לָּהּ וְעָבְדָּהּ , חֲשׂוֹב
אוֹתוֹ כְּאִלוֹ הוּא וְלִידָהּ” .
על הפתיות והבערות יתנפל ביהר
שאת באמרו : ”שִׁמְעֵה לִי וְעֲזׇב דֶּרֶךְ פְּתָאִים .

בְּכֹל יוֹם תַּחֲזוּהוּ תִּרְאֶה פְּלָאִים . בְּנוּ סָכֶל יִכְנֶה
דֹּל וְהִלֵּךְ , וּבֶן חָכָם יִכְנֶה שֶׁר וּמִלֵּךְ . כְּלוֹמֵר :
מִי שֶׁהוּא סָכֶל נִקְרָא עֲנִי , וּמִי שֶׁהוּא חָכָם
נִקְרָא עֲשִׂיר .

כַּפֶּעַם בַּפֶּעַם יֵשׁוּב אֶל דְּבָרָיו עַל אֲדוּת
הָעֲשִׂירִים , הַשְּׂרִים וְהַקְצִינִים , כִּי עַל כָּל
אִישׁ לַהֲרַחֵק מֵהֶם , לְבָלִי הַתְּאוּוֹת לֹאכּוֹל
מִמֵּטְעֵמֵיהֶם , לְבָלִי הַחֲנִיף לָמוּ כִּדְבָרֵי תְהִלָּה
וְשִׁיר , כַּמִּנְהַג הַיָּמִים הָהֵם בִּיחּוּד , וְאִשֶּׁר גַּם
עֵתָה לֹא חִדְלָה הִרְעָה הַזֹּאת מִקֶּרֶב בְּנֵי הָאָדָם ,
כִּי מִגְדֹּלִים וּמִנִּשְׂאִים הֵם אֶת אַנְשֵׁי הַזֹּרֹעַ
וְהַדָּוָן בְּשִׁירֵיהֶם וּמִכְתָּבֵיהֶם : וְלִכֵּן אָמַר רַב
הָאִי בְּלִשׁוֹנוֹ הַשְּׂנִינָה : ״וְאַם תִּתְּקֶנָּה עֲנֹת שִׁירִים
בְּגִדִּיקִים . הִנֵּה , בִּי אֲנִי תִּהְיֶה עֲנֹת בְּזֻבִּים" .
כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה אִישׁ אֶת הָעֲשִׂיר וְהַקְצִין
בְּתִהְיוֹתָם אֲשֶׁר אֵינָן בָּהֶם , הֲלֹא אִם לֹא יִמְלֹךְ
מִכּוֹז .

וְכַמֵּד אֲשֶׁר צִוָּה לְהִשְׁמַר מִהַבִּיעַ דְּבָרֵי
חֲנָף , כֵּן צִוָּה אֶת הָאָדָם לַהֲרַחֵק מֵעַל פָּנָיו
אֶת הָאֲנָשִׁים הַחֲנִפִּים , הַדּוֹרְשִׁים תְּמִיד בְּשִׁלּוּמוֹ
בְּקוֹל רֹם וְיִהְיוּ בְּקֶרֶב קָהָל וְעֵדָה אִם
עֲשִׂיר הוּא , וְלִבָּם בָּל עָמָם . וְכֵן יֵאמָר :

"ומנער בחר רע אַמנע, אַשר תמצא בכל
רנע ועונה. ואל תבטח בסוגי לב (שלכם לא
טהור) ורקים, ושואלים על שלומך "בשוקים
ויראי בעת עשרה פאזהבים. ונהפכו ברלותך
לאויבים". על כן ייעץ לבחר ברע נאמן
מנעורים, למען יוכל לבטוח באמונתו ובעזרתו
בכל עת ורגע.

עצות טובות וישרות כאלה בכל מקרי
חיי האדם ופעולותיו יביע רב האי במוסרו
הזה, וכלם נוסדו על דברי משלי שלמה,
קהלת וחכמי התלמוד, או על השקפות
שלו. הוא שם לב גם אל אופן האכילה
והשתיה, המלאכה בבית וכשרה, אל הליכות
האדם עם בני ביתו עם קרוביו ומיודעיו.
בכל אלה נראה את רב האי הצדיק והישר,
שונא עולה וכזב. ובאחרית דבריו יאמר:
"שמור חקים ומשפטים ישרים, ודון נפשך
כמו תדין אחרים". העצה האחרונה הזאת
היא באמת נעלה ויקרה מאד. הן זה דרך
פסל לאדם לראות חסרונות אנשים אחרים,
ואל חסרונות נפשו לא ישים לבו. וכל מפעל
חמקלל בפיהו אם יעשהו רעהו, מהלל בשפתיו

אם יפעלהו הוא בעצמו. כנגד העול הזה
התקיים רב האי, בדרשו, כי על האדם
לשפוט את מעשי עצמו, כאשר ישפט מעשי
אחרים. —

ה.

אמנם גדול היה כבוד רב האי בדורו
ומכל אפסי ארץ נשאו את שמו ותהלתו.
אך עוד איש גדול בתורה וחכמה היה
בדור ההוא, אשר גם שמו נודע בכל קצוי
תבל—הוא רב שמואל בר חפני גאון סורא.—
מאז מת רב סעדיה גאון סגרה ישיבת
סורא על מסגד, ותלמידיה עזבוה, ותצא כל
הדר הבית הזה, אשר היה ראשון לכל בתי
המדרש בבבל בימים הקדמונים, כי לא היה
עוד איש גדול, אשר יוכל לעמוד בראש
הישיבה הזאת, ומה גם כי גאוני פומבדיתא
התאמצו בכל כחם, להסב הגדולה והתפארת
אליהם, ולכן לא יכלה ישיבת סורא לשוב
אל גדולתה, עד קום איש אחד גדול בתורה

וחכמה—הוא רב שמואל בר חפני הכהן.

רב חפני אביו היה אב בית דין בישיבת פומבדיתא. הוא היה בן רב כהן צדק גאון פומבדיתא, בזמן שרב סעדיה היה גאון בסורא, לכן היתה הזכות לרב שמואל להיות לגאון במקום אבותיו. אך רב שרירא מאן לעזוב את מקומו. אחרי ריב קט מרתו ברית, ויתן רב שמואל את בתו לרב האי לאשה, ייגמרו אמר לפתוח את ישיבת סורא עוד פעם, ובה יוקם רב שמואל לגאון. ומאז היה שלום אמת בין שתי הישיבות האלה, מחזה שלא נראה כמהו מאז נוסדו.

רב שמואל, מלבד היותו גדול בתורה, היה גם חכם גדול בחכמות העמים, ויה' חפשי בדעותיו עוד יותר מרב האי. הוא אמר: כי אם דברי הקדמונים כתגדים להשכל אינו עלינו לקבלם. על כן רא הלך לבו להאמין במופתים הנעשים על ידי צדיקים, ויכחש בהם ויאמר, כי לא היו הדברים מעולם. נפלא הוא באורו למעשה בעלת האב, אשר העלתה את שמואל הנביא לעיני שאול המלך בכשפיה, ככתוב בספר „שמואל". וזא

החליט כי כל מעשי האשה המכשפה והיא
היה רק מרמה וכזב, ורק בתחבולות ערמה
אחזה את עיני שאול, להאמין כי אמנם עולה
שמואל מן הארץ; כן הוא דרך המראים
נפלאות בקרקסאות בימינו. התחבלה הזאת
נודעת בשם: „אחיות עינים“.

ביחוד התאמץ רב שמואל לבאר על
פי חקי הטבע את חזיונות הפלאות אשר
בכתבי הקדש, לבל יתנגדו אל השכל. הוא
לא האמין כי יש שדים ורוחות רעות בעולם.
ועל כן אמר, כי השעיר המשלח ביום
הכפורים לעזאזל היה גם הוא קרבן לה', ולא
כמו שהאמינו בני ההמון, כי עזאזל הוא
ראש השדים. —

את ספורי התורה על דבר החלומות של
יוסף ופרעה הוא מבאר על פי השכל וחקי
הטבע. וכן גם את חלום יעקב אבינו והסלם
המצב ארצה וראשו מגיע השמימה יבאר לפי
דרכו ההוא.

הוא אהב את שפת עבר ודקדוקה
ויצו את בני עמו לדבק בה וללמדה
בניהם ולשימה בפיהם. והכמי הדקדוק

הגדולים אשר חיו בדור הראשון אחריו
מהללים את שמו על אהבתו הרבה אל
השפה הקדושה :

רב שמואל בן חפני היה למופת ל
בני הדורות הבאים , להוכיח ממנו , כי למען
היות עברי דבק באמונת אבותיו אין להיות
פתי מאמין לכל דברי רוח והבל . רב שמואל
היה , למרות חפש דעותיו , צדיק וקדוש , שימר
אמונת היהדות במהרה ודבק במצות התורה .
ולכן היה הוא איש ריב ואיש מדון לבני
הקראים , ויכתב ספרים נגד תורתם , ויתוכח
את חכמיהם , וישם לאל את כל דבריהם ,
כאשר עשה רב סעדיה גאון לפניו .

רב שמואל בן חפני ישב על כס הגאונות
שנים רבות , ויכתוב ספרים רבים בהלכה .
בבאור התורה ובכל חכמה ומדע , ושמו נודע
לכל בני הגולה אשר בכל קצות הארץ . ארבע
שנים לפני מות רב האי חתנו עזב רב שמואל
את ארץ החיים , וימת בשם טוב . משוררים
גדולים קצו עליו קינותיהם בשיריהם היקרים
המשורר הגדול רבי שלמה אבן גבירול מספרד
נשא עליו קול נהי , ויעש לו מספר כבר בשיריו

אחרי מותו נסגרה ישיבת סורא כליל,
לא ישב בה עוד גאון לנצח, כי מצב בני
ישראל בבבל היה מר מאד. הערבים יושבי
הארץ ההיא היו קנאים שונאי דעת, הכליפים
רפי כח, אוהבי תענוגות, ומשניהם רדו בכל
הארץ, וימצו את לשד יושביה, ומה גם אה
לשד בני יעקב האמללים, הנחונים למרמס
לכל עול מאז ועד עתה, ואין אומר: "השב!"
וכגורל ישיבת סורא היה גם גורל ישיבת
פומבדיתא, הישיבה אשר בעמל הגאון רב כהן
צדק זקנו של רב שמואל בן חפני הורמה על.
כארבע שנים אחרי מות רב שמואל
מת רב האי גאון, ומותו הרעים את לב כל
שומעיו. האיש החכם היותר גדול אשר חי
אז בספרד, רב שמואל הנגיד משנה להכליף
הספרדי, קונן עליו בשיריו את קצתו הגדולה
המשורר אבן גבירול הוציא אנחתו העמקה
בשירו על מות גאון הגאונים הזה באמרו:

"בְּכוֹ, עַמִּים, חָנְנוּ שֶׁק נִסְכָּל

וְשִׁבְרוּ כָל קָל נָכַל וְנָכַל.

לְרַב הָאִי גֵאוֹנִינוּ אֲשֶׁר מָת

פְּלִיטָה נִשְׁאַרָה מִחֲבָל."

"למי נִכְפָּה וְנָנֹד בְּתַחֲלָה
 וְעַל מִי נַעֲשֶׂה מִסְפֵּר וְאָבֵל
 "אֵלֵי אָרוֹן אֲשֶׁר נִגְנֹז בְּעִיּוֹן
 "וְאִם לֵאמֹר אֲשֶׁר נִגְנֹז בְּבִבְלָא?"

מזה נראה ונוכח, מה גדול היה כבוד
 חב האבי בעיני בני דורו, עד כי המשילוח
 אל ארון העדות אשר במקדש ה'. — הוא מה
 עירי בלי בנים ובנות, אך מעשיו הטובים
 ודבריו היקרים, אשר נשארו בפי החכמים עד
 דור אחרון, המה ילדיו, ילדי רוחו, הטובים
 מבנים ובנות.

מב.

רבנו גרשם מאור הגולה.

ס' 59

רבנו גרשם מאור הגולה בן רבי יהודה
נולד בארץ צרפת. מורו היה חכם גדול
אחר בחכמת התורה ושמו רבנו יהודה בן
מאיר, או רבנו ליאונטין, וכל תורתו הרבה
קבל רבנו גרשם ממורו זה, אשר היה
תלמיד רב נתן הבבלי, אחד מארבעה החכמים
הבבליים, אשר נפלו שבי בידי השר הערבי.
רב נתן זה נשאר בעיר נרבונה, וייסד שם
בית מדרש גדול לתורה, ותלמידיו הגדולים
הפיצוה בארץ צרפת.

אולם רבנו גרשם לא נשאר בארץ
מולדתו, כי אם העתיק את מושבו ארצה
אשכנז, וישב בעיר מגנצה, והיה לראש בית
מדרש גדול, ויפעל שם פעולותיו הכבירות
לטיובת עמו וספרותו. הוא חי בזמן רב האי

גאון, וידע את שם הגאון הזה על פי השמועה, ואולי גם כתבו אנרות איש לרעהו ויכבד את הגאון מפומבדיתא כאשר יכבד מלאך האלהים. בכל זאת מפני אור תורת רבנו גרשם הועם מעט מאור רב האי גאון כי חדלו חכמי התורה בצרפת ואשכנז לפנות בשאלותיהם בדברי דת ודין אל ראשי ישיבות בכל, כי היו למו דבוי רבנו גרשם כדברי האורים; ועל כן כנוהו בשם "מאור הגולה". לתאר רם כזה לא זכח אף אחד מהחכמים אשר היו לפניו.

ואמנם התאר הנכבד והרם הזה נאווה לו, כי הוא האיר את עיני בני הגולה, אשר באשכנז וצרפת, אשר עד ימיו היה מצב השכלתם לא רם, ויריעתם בתורה היתה מעטה. ואם כי בורכי חייהם הטהורים, באמונה לבכם, בישרם וביתר המדות הטובות אשר בנפש האדם עלו הרכה על הצעורים הצרפתיים והאשכנזים, אשר פרצו כל חק מוסר בבערותם; אך כמדע וספר לא עלו היהודים עליהם הרפה. בני ההמון הנוצרי לא למרו גם קרוא וכתוב. גם בני האצילים

והשרים למדו מעט מאד, אם רק תקוה נשקפה
לבו להיות לכהנים גדולים בכנסיות הנצרות.
אך האצילים, אשר הקדישו את חייהם לשררה
ולצבא, גם קראו וכתוב לא ידעו. גם בעיר פריז,
העיר הראשונה אשר בה מצאה החכמה קן לה,
לא היו אז בתי ספר ובתי מדרש טובים.
לכן גם היהודים, אשר ישבו בתוך עמים חשכים
כאלה, לא יכלו גם הם לרכוש למו דעת
הרבה. אולם לקרוא בספרי התורה והתפלה
ידעו כל בני ישראל גם בארצות הזן. כי
חק הוא לישראל מימות עולם, לדעת קרוא
בספרי התפלה וכתבי הקדש אם מעט ואם
הרבה. בתי ספר לא חדלו מקרבם בכל
מקומות מושבותיהם, ובהם רכשו למו ידיעות
מעטות מתורתם. אך לדעת את התלמוד,
מקור השכלת היהודים ומורה דרכם בחיים,
לא יכלו, כי מורים טובים, היודעים אותו
היסב, לא היו בקרבם, ושפתו הארמית
הבלולה בשפות אחרות פרסית ויונית, היתה
זרה למו, לכן לא יכלו לרכוש להם בו דעת
הרבה. ויהי רבנו גרשם הראשון, אשר שם
לבו להפיץ דעת התלמוד בקרב אחיו יושבי

זרפת ואשכנו ולהקל עלימו למודו . וחפצו הגדול הזה אמנם צלח בידו .

הרבר הגדול אשר עשה רבנו גרשם , למען השיג את מטרתו זאת , היה באורו הקצר , אשר כתב לכל ספרי התלמוד . בו באר את המלים והמבטאים הקשים בשפה יותר קלה , בשפה עברית פשוטה . זולת זאת התאמץ לבאר גם את כִּנְת חכמי התלמוד הפנימית . ובעֲנֻתו הרבה אמר , כי כל אשר כתב בבאורו זה לא מלכו יצא , כי אם תורת מורו רבנו ליאונטין היא . ויהי באורו היקר הזה לאור לעיני כל החפץ להגות בתלמוד . מאז יכל כל איש ישראל , אשר ידע מעט שפת עבר , ללמוד בעצמו את התלמוד . וירבו המורים מאז , אשר הפיצו בעזרת באורו דעת התורה והתלמוד בקרב ישראל .

אך איש גדול כרבנו גרשם לא יכל להסתפק בלמוד התלמוד לבדו . הוא שם לב גם לכתבי הקדש , ויכתוב נפ למי באור נכון , המתאים לרוח היהדות והאמונה המהורה ולרוח שפת עבר ודקדוקה . זולת זאת שם

לבו לספרי הקדש אשר רבו בהם שגיאות
 גסות באשמת הסופרים מעתיקי הספרים.
 ויתקן את כל השגיאות על פי ספרים שונים
 אשר היו לפניו. ככה עשה גם לספרי
 התלמוד, אשר בו רבו השגיאות עוד יותר,
 וינקה אותו מכל דבר יתר אשר נפל בו ברוכ
 הימים.

וירב דעת יהודי צרפת ואשכנז בתורה
 ובתלמוד הודות לעמל רבנו גרשם. אמנם
 חכמי ישראל אשר בספרד הרבו גם הם
 לבאר את כתבי הקדש והתלמוד, אך ספריהם,
 אשר נכתבו לרב בשפת ערב, היתה מזוהה
 כליל ליהודי אשכנז וצרפת. ועוד תעלת
 אחת הביא רבנו גרשם בבאורו לכתבי הקדש,
 כי תחת אשר חכמי ספרד בארו את התנך על
 פי דרך הפלוסופיה היונית, אשר דבקו בה,
 היה באורו על פי הפשט הפשוט, ולא ערבב
 בו כל כונה זרה, אשר בחכמת הגוים מקורה.
 ובעקבות רבנו גרשם הלכו גם תלמידיו, לבאר
 את התורה בבאורים מתאימים לרוח היהדות
 המהורה. —

ב.

ומצב יהודי צרפת ואשכנז המדיני היה
 בימים ההם לא טוב ולא רע. מלכי צרפת
 היו אז אנשים רפי כח. השרים הגדולים אשר
 נושלו איש איש באחוזתו התפרצו מפניהם ולא
 שמעו לקולם, ויעשו בערי אחוזתם את כל
 אשר חפץ לבם; לכן היה מצב בני ישראל
 שם שונה בגלילות שונים. אם עלה רוח
 המושל לטוב על היהודים ירעו אלה מנוחה
 נעמה, ואם היה רוח המושל רע עליהם, אז
 סבלו רדיפות וצרות רבות. ומלך צרפת לא
 יכל להושיעם, לוא גם חפץ. זולת זאת היו
 גם המלכים הצרפתים בימים ההם שונאי
 ישראל. הם שמעו בקול הכהנים הגדולים,
 אשר הסיתום לשלול מהיהודים שנואי נפשם
 את כל זכויותיהם, אשר היו למו מימי קרר
 הגדול ולודוויג בנו החסיד, ולא נתנו למו
 להיות פקידים ונושאי משרה במלוכה.
 והכהנים הפיצו בין ההמון שמועות שוא
 ועלילות שקר על היהודים לאמר, כי מכשפים

הם ולבם תמיד אך להרע לנוצרים בקסמיהם.
כה חיו היהודים שם, אלה חיי פחד וסכנה
ואלה חיי מנוחה. —

אולם היהודים, אשר במקומות שרדפום
שם, לא שמו לב אל הרדיפות, ולא בקשו
למו כבוד רב, ויתעסקו במסחר, ותהיינה
למו גם אהיוות אדמה בגלילות אחדים,
ויעשו עשר במשפט, ויתאמצו לחיות חיים
טהורים, לבלי התערב בגוים וללמוד מעשיהם.
בקהלותיהם התנהגו לפי חקי התלמוד, ועל
הקהלה עמד הראש אשר נבחר מבני העדה.
הראש הזה היה למו גם למליץ ביניהם ובין
הממשלה, ויקרא בשם „רב“. ולמען לא
תתערב הממשלה בחיי הקהלות פנימה, עשו
הרבנים לחק, כי אין לכל איש יהודי להיות
לראש על איוו קהלה, אם בחרה בו הממשלה
לתתו לארון על אחיו, והיהודים לא בחרו
בו. ועוד תקנות נכבדות תקנו הרבנים,
למען הרחיק את הממשלה מהתערב בעניני
קהלות ישראל.

אולם למרות המצוקות הקשות האלה
היו אז הרבה יהודים נכבדים בעיני הממשלה.

היהודים ההם נודעים בשם „קרוכים למלכות“.
גם באשכנז גם בצרפת היו יהודים כאלה ,
אשר לבשו בגדי חפש כאצילים , וחרב חגרו
על מתניהם כאבירים . לאחר מקיסרי אשכנז
היה יהודי , ושמו קלונימוס , לאוהב ורע .
בעת מלחמה לזה היהודי הזה את מלכו על
דרכו , ויתענה עמו באשר התענה גם הוא .
ויהי ביום המלחמה , כאשר נפלו שרודים
רוב גבורי הקיסר ואביריו , וגם סוס הקיסר
הומת תחתיו , ויהי כפשע בין הקיסר ובין
המות , וישם קלונימוס נפשו בכפו , ויתן
את סוסו להקיסר , למען ינוס וימלט על
נפשו , והוא נשאר במערכות הקרב . והקיסר
נס על הסוס האביר אל חף הים , ושם
מצא לו אניה וישב בה , וישב אל ארצו . —
גם בין הכהנים הגדולים היו אנשים ,
אשר הכירו לדעת את רום ערך היהודים
עליהם , בהוכחם , כי היהודים סבינים
את כתבי הקדש יותר מהם , ויהיו כתלמידים
מקשיבים ליהודים . כהן אחד , ויצאלינוס
שמו , התיחד , ויכתב אחרי כן ספר מלא
תיכחות להנוצרים והנצרות . יהודים רבים

הורו את שפת עבר ודעת כתבי הקדש את הכהנים, אשר כבדו מאד את המבארים העברים יותר מאשר את המבארים הנוצרים. גם באו בעסקים שונים עם היהודים, וימשכנו אצלם, לפעמים, את כלי הקדש של בתי הפלגתם וספרי הפלותיהם. וכן עשו גם היהודים, כי קישינו גם הם את ספרי התורה ויתר כלי הקדש אצל הכהנים הנוצרים. —

בימים ההם עסקו גם היהודים גם הנוצרים בנתינת כסף בנשך. אמנם הרבנים הזהירו מאד את בני עדתם לבל יתעסקו בעסק הזה, שהוא נגד חקי התורה, אך דבריהם לא יכלו לפעול מאומה על לב המלואים, כי גם הנוצרים עסקו בעסק הנבזה הזה, ומהם למדו היהודים לעשות כמהם. ואמנם את מעשי היהודים יתכן להצדיק; הן מהם שללו זכויות הרבה, לא נשאר למו מנן ומחסה, בלתי אם הונם וכספם. לכן התאמצו להעשיר, כי ידעו מה רב כח הכסף, וכי בצלו יוכלו לחיות בנויים, המכונים והשונאים אותם על לא חסם עשו.

יאמנם הונס הרב הצילם פעמים רבות
מצרות ורדיפות.

אולם החון הזה , אשר רכשו לנו
היהודים , לא נעם למו , כי רבות צררו
אותם לזיהם הנוצרים בנכליהם ובמרמתם ,
להוציא כסף ממלויהם היהודים . ונהפוך הוא ,
כי הם מצצו את לשר המלוים , אשר נחשבו
בעיניהם כעבדים , אשר נטל עליהם תמיד
להמציא לאדונייהם פרי עמלם . הנה יספר ,
כי שר קטולי אחד לזה כסף מאיש יהודי ,
ויתן לו את מרכבתו בעבוט . ויהי היום
ויבוא יהודי אחד ממכרי המלוה , ויבקש ממנו ,
כי ישאלהו את מרכבת השר הממשכנה
אצלו , למען נסוע בה עם אשתו אל אחד
המקומות . ויבא המלוה אל השר , ויספר לו
את בקשת מכרו . ויואל השר לתת רשיון
למלוה , להשאיל את המרכבה לאיש ההוא .
אז שלחה אשת השר לקרוא למלוה , ותאמר
לו : "הנה שמעתי כי יהודיה אחת נסעה
במרכבתי . אם אמת נכון הדבר , לא אשב
בה אני לנצח" . ויאלץ המלוה , לכפר את
פניה ולהוריד מהנשך אשר עליו לקבל מבעלה .

אחרי כן נודע הדבר, כי כמרמה עשה השר
 הלוה, בתתו את רשיונו, למען יוכל למצוא
 תואנה על המלוה, לבלי שלם לו את הריבית
 אשר הבטיחהו. אולם בכל זאת התנהגו
 המלויס-היהודים עם לוייהם בישר רב, מאשר
 התנהגו המלויס הנוצרים עם לוייהם הנוצרים
 עצמם ובשרם. --

ג.

למראה העסקים הנכזים האלה התאזינו
 חכמי היהודים בצרפת ואשכנז על האנשים
 העושים נגד חקי התורה, בקחתם נשך
 ותרבית. ויתקנו תקנות טובות ומועילות
 לעצור על ידיהן בעד רוח הבצע הזה.
 הראשון מהמתקנים היה רבנו גרשם מאור
 הגולה, וממנו ראו וכן עשו יתר הרבנים
 אשר היו אחריו.

ביחוד גדולה פעולת רבנו גרשם אשר
 פעל לטובת חיי המשפחה בישראל אשר
 באשכנז וצרפת. הוא ראה ויוכח, כי המנהג

אשר נהגו בני ישראל מאז מעולם לקחת
למו שתי נשים, וגם יותר, איש איש לפי
עשרו, מביא רעה רבה לאחיו. הן בבית,
אשר בו שתי נשים לאיש אחד, לא יחדלו
תמיד ריב ומצה. מלבד זאת, הלא חיי בני
ישראל בקרב הגוים שונאיהם הרודפים אותם
בלי חשך הם תמיד בסכנה; וכאשר יעלה
על רוח המושל, יגרשם כלה מן הארץ,
והלכו לנוע ולנוד בין העמים. ובמצב כזה
לא יתכן, כי תהיינה לאיש שתי נשים
ומשפחה גדולה, כי יפלו עליו למשא כבד.
לכן קם רבנו גרשם, וימיל חרם על כל איש
ישראל בצרפת ואשכנז, אשר יקח לו עוד
אשה על אשתו הראשונה אשר יראה
עמה חיים.

אולם יען ידע, כי אין לו הזכות
לאסור על בני עמו דבר המותר למו על פי
חקי התורה והתלמוד, לכן אמר רבנו גרשם.
כי תקנהו זאת היא רק זמנית—עד קץ האלף
החמשי לבריאת העולם. ואז, יקוה, יוטב
מצב בני ישראל בקרב הגוים, ויוכלו לשוב
אל מנהגם אם יחפצו בו. אך הוא כחכם

רואה את הנולד הבין, כי לא יוטב מצב היהודים, כל עוד יהיו בארצות גלותם; לכן קוה, כי תקנתו זאת, אשר יהיה לה כח ועז במשך יותר ממאתים שנה, תמצא חן בעיני חכמי הדורות הבאים, וגם ההמון יסכן עמה ויבין, כי רבוי נשים מביא אך רעה רבה לו בחיי משפחתו, ואז ישאירו החכמים, בלי ספק, את תקנתו הטובה עוד לימים רבים. העם ברא לו אנדה יפה ונחמדה בדבר

התקנה הזאת. וכה הספר:

רבנו גרשם מאור הגולה חי בעיר אחת גדולה קרית מלך רב. ויחיה את נפשו ונפש אשתו בעשר ובכבוד בעמל כפיו, כי צורף זהב וכסף היה. ומלאכתו מצאה חן בעיני השרים הגדולים והמלך, כי השכיל מאד לעשות בכל חרשת זהב וכסף ואבני יקר. ויאהבוהו המלך ושריו וכל עבדיו על אמן רוחו וישרתו. ושר אחד איש רשע ובעל מזמות היה שם, אישר שנא אה החכם היהודי, ויבזהו בלבו, ויהנכל לו תמיד, להמיט עליו רעה, אך לא יכל לו. כה עברו שנים אחרות, ורבנו גרשם לא ידע כל רע.

ואשת רבנו גרשם עקרה לא ילדה לו.
 ותעברנה עשר שנים מיום חתונתם, ובנים
 לא היו לו. וילך רבנו גרשם תמיד קודר
 מלחץ יגונו, אשר העיק על לבו. ואשתו
 היתה יראת ה' וטובת לב, ותאהב את אישה
 הצדיק אהבה מהורה ונאמנה. ותרא את
 יגונו, ותבן את סבתו, ותדבר על לב אישה,
 לקחת לו עוד אישה צעירה, אולי יבנה ממנה,
 והיה לו זרע. אמנם בראשונה מאן לעשות
 כדבר אשתו, להביא לה צרה הביתה,
 אך היא הטתו ברוב דבריה, עד אשר
 שמע לעצתה.

ויקח לו רבנו גרשם לאשה עלמה
 יפה מאד, אך רעת לב ואוהבת לחיות חיים
 עלזים ולהתיפות בעדי זהב וכסף ואבנים
 טובות וללבוש בגדי משי ורקמה. ורבנו
 גרשם מאהבתו אותה לא מנע ממנה כל
 חפצה וכל אשר שאלו עיניה נתן לה. והיא
 לא יראה את ה', סרה מדרכי התורה והמצוה,
 אך רבנו גרשם לא ידע מכל מעשיה מאומה,
 כי ערומה היתה כנחש, לכסות את מעלליה
 בכחש ובכזב.

רואה את הנולד הבין, כי לא יוטב מצב היהודים, כל עוד יהיו בארצות נלותם; לכן קוה, כי תקנתו זאת, אשר יהיה לה כח ועז במשך יותר ממאתים שנה, תמצא חן בעיני חכמי הדורות הבאים, וגם ההמון יסכן עמה ויבין, כי רבוי נשים מביא אך רעה רבה לו בחיי משפחתו, ואז ישאירו החכמים, בלי ספק, את תקנתו הטובה עוד לימים רבים. העם ברא לו אגדה יפה ונחמדה בדבר

התקנה הזאת. וכה הספר:

רבנו גרשם מאור הגולה חי בעיר אחת גדולה קרית מלך רב. ויחיה את נפשו ונפש אשתו בעשר וכבוד בעמל כפיו, כי צורף זהב ובסף היה. ומלאכתו מצאה חן בעיני השרים הגדולים והמלך, כי השכיל מאד לעשות בכל חרשת זהב ובסף ואבני יקר. ויאהבוהו המלך ושריו וכל עבדיו על אמן רוחו וישרתו. ושר אחד איש רשע ובעל מזמות היה שם, אשר שנא אה החכם היהודי, ויבזהו בלבו, ויתנכל לו תמיד, להמיט עליו רעה, אך לא יכל לו. כה עברו שנים אחדות, ורבנו גרשם לא ידע כל רע.

ואשת רבנו גרשם עקרה לא ילדה לו.
 ותעברנה עשר שנים מיום חתונתם, ובנים
 לא היו לו. וילך רבנו גרשם תמיד קודר
 מלחץ יגונו, אשר העיק על לבו. ואשתו
 היתה יראת ה' וטובת לב, ותאהב את אישה
 הצדיק אהבה טהורה ונאמנה. ותרא את
 יגונו, ותבן את סבתו, ותדבר על לב אישה,
 לקחת לו עוד אישה צעירה, אולי יבנה ממנה,
 והיה לו זרע. אמנם בראשונה מאן לעשות
 בדבר אשתו, להביא לה צרה הביתה,
 אך היא הטתו ברוב דבריה, עד אשר
 שמע לעצתה.

ויקח לו רבנו גרשם לאשה עלמה
 יפה מאד, אך רעת לב ואוהבת לחיות חיים
 עליוזים ולהתיפות בעדי זהב וכסף ואבנים
 טובות וללבוש בגדי משי ורקמה. ורבנו
 גרשם מאהבתו אותה לא מנע ממנה כל
 חפצה וכל אשר שאלו עיניה נתן לה. והיא
 לא יראה את ה', סרה מדרכי התורה והמצות,
 אך רבנו גרשם לא ידע מכל מעשיה מאומה,
 כי ערומה היתה כנחש, לכסות את מעלליה
 בכחש ובכזב.

והשר הרשע שונא רבנו גרשם לא
חדל מרקום תחבלות איך להפיל את שנוא
נפשו בצרה, אשר לא יוכל להמלט ממנה.
ויהי היום ויתיצב השר לפני המלך, ויפתהו
לצות את רבנו גרשם הצורף, לעשות לו
כסא, ככסא אשר היה לשלמה מלך ישראל.
ויקרא המלך לרבנו גרשם וישאלהו, אם יוכל
לעשות כדבר הזה. ויען רבנו גרשם, כי
אמנם יכול יוכל לעשותו, אך נחויץ לזה כסף
וזהב רב מאד. ויוסף עוד לאמר למלך, כי
אם אמנם הוא לא ישים בכליו מזהב המלך
מאומה, אך הן פועלים רבים יהיו לו,
אשר יעזרוהו במלאכתו, ומי יודע, אם לא
יהיו ביניהם אנשים, שאין רוחם נאמנה,
וחמדו את זהב המלך, ולקחו למו, ושמו
בכיסם, והוא לא יוכל לדעת זאת. ויענהו
המלך, כי הזהב והכסף לא נחשב בעיניו
למאימה, וצוה יצוה את שר האוצרות לתת
לרבנו גרשם ככל אשר ידרש. ובדבר
הפועלים, אשר יגנבו מעט זהב למו, לא
ישים המלך לבו לזה, כי כאין תחשב לו

הגנבה הזאת, אם רק יהיה לו כסא נפלא
כסא שלמה המלך.

ויגש רבנו גרשם אל עבודתו הגדולה
ויקה זהב וכסף וכל אבני יקר מאוצרות
המלך. ויעש את הכסא עם כל מעלותיו
ושלכיו, עם כל החיות והעופות, אשר רצו
ועפו הנה והנה, על פי גלגלים פנימים
ומכונות שונות. לא נראה כפלא הזה בכל
חארץ. וכבד הכסא היה רב מאד, עד כי
לא יתכן היה לשקול את משקלו, כי לא היו
מאזנים גדולים, להכיל את הכסא בכף. ויהי
כאשר נשלמה העבודה, ויביאו את הכסא
אל אולם היכל המלך ברוב פאר והדר
ושמחה. וישאל המלך את רבנו גרשם מתי
בקשתו חלף מלאכתו – וינתן לו. אך רבנו
גרשם לא בקש לנפשו מאומה, כי אם התחנן
אל המלך, להיטיב עם היהודים יושבי ארצו.
ויעש כן.

והשר האויב לא שקט ולא נח. ויבוא
אל חמלך ויאמר לו: „הלחנם מאן הצורף
לקחת מתנה מידך? הן הוא גנב לו דיו. אל
תבט אל מראהו התמים, כי נוכל הוא בכל

היהודים! צוה נא ושקלו את הכסא ונוכחה
מה רב הזהב, אשר גנב החרש הערום הזה".
ויקרא המלך לרבנו גרשם וישאלהו, היודע
הוא איך לשקול את הכסא הזה. ויבן רבנו
גרשם, כי תאנה מבקש לו המלך להתגולל
ולהתנפל עליו, ויאמר, כי איננו יודע. וירף
המלך ממנו.

וירא השר הרשע, כי לא יכל לרבנו
גרשם, ויבוא אל בית רבנו גרשם,
וירא את אשת רבנו גרשם השניה ויפתנה
בדבריו ובמתנותיו אשר נתן לה, כי תחקור
מפי אישה לדעת, איך ישקל הכסא. והאשה,
אשר אהבה זהב ועדים אלצה בדבריה
הרבים את רבנו גרשם, ותבך עליו ימים
רבים, להגיד לה את התחבלה, עד אשר לא
יכל עוד להתאפק, ויגד לה את כל לבו,
ויאמר: "אם יביאו את האניה בלב ים, ורשמו
את המקום בצדדיה אשר עדיו הגיעו המים.
אחרי כן יניחו בה את הכסא, וצללה האניה
מעט מכבד המשא, ורשמו עוד פעם את
המקום, אשר אליו הגיעו המים. וכאשר
יסירו את הכסא ממנה, יניחו בה אבנים

עד אשר תצלול עד המקום, שרשמו בהיות
הכסא בה. אחרי כן ישקלו את האבנים
אחת אחת, וידעו כמה משקל הכסא". והגד
האשה את הדברים האלה לשר. וישקלו
וימצאו, כי יחסר כסף רב ממשקל הכסף,
אשר נתן על ידו למלאכת הכסא. וישפטוהו
להושיבו במגדל הבנוי על אי שמם, וישב
שמה עד אשר ימות מרעב ומצמא.

ואשת רבנו גרשם הראשונה לא נחה
ולא שקטה, עד אשר מוצאה את המקום,
אשר בו סגר בעלה, ותבוא אל המגדל, ותבך,
ותקרא לבעלה. ויצא רבנו גרשם דרך פתח
נסתר, אשר מוצא בגג המגדל, ויעמוד על
הגג. ויאמר אל אשתו, כי תקשור חוט שני
אל תלעת, ואת התלעת תקשר אל שבב עץ,
אשר בראשו תשים מעט חמאה. והיה כאשר
תזחל התלעת להשיג את החמאה, ומשכה
אחריה את החוט עד אשר תגיע אל ראש
הגג. ותעש האשה כן. והיה כאשר לקח רבנו
גרשם את החוט בידו, ויאמר אל אשתו, כי
תקשר אל קצה החוט הארוך חבל. ויעל רבנו
גרשם את החבל אליו, ויעש ממנו סולם.

ויורד את הסולם, ותעל אשתו אליו. ובעלותה הביאה אתה מכל מאכל ומכל משקה. וכה היו ימים אחדים.

והאשה השניה הצעירה החלה לחיות חיי הוללות, אחרי אשר לא היה עוד פחד בעלה עליה, ותלך אחרי זרים, ותעש כל תועבה. ויתעצב רבנו גרשם מאד בהודע לו מעשי אשתו הנתעבים.

ויצו רבנו גרשם את אשתו הראשונה להביא בערמה את אשתו הצעירה אליו אל המגדל. ותעש אשתו כן. ויהי כאשר באו אליו שתי נשיו, ויאמר לצאת עתה עם אשתו הראשונה ממאסרו ולהשאיר תחתיו את אשתו הבוגדה, עד אשר תמות מדעב, ונכנע לבבה הרע והתפללה אל ה', לסלוח לה על מעשיה הרעים מרם מותה. כאשר נודע לבוגדה את משפטה הקשה, אשר חרץ עליה רבנו גרשם, ותמהד, ותקח את הסולם, ותאמר לרדת בו, ולסגור אחריה את הפתח הנסתר, אשר מצא רבנו גרשם, למען ימית גם הוא גם אשתו הראשונה. אך חפצה לא הצליח בידה, כי בהחפזה נכשלו רגליה,

בטרם בצעה מזמנתה, ותפל מעל המגדל
 ארצה, ותשבר מפרקתה ותמת. ואז ירד
 רבנו גרשם עם אשתו הישרה מעל המגדל,
 וימהרו אל חף הים, וישבו באניה, וימלטו
 מן הארץ ההיא, וכאשר שב אל ארץ מולדתו,
 תקן כי לא יעזו איש לקחת לו עוד אשה,
 בעוד אשתו הראשונה חיה, יען כי ראה
 ויוכח, כי אך ריב ומדנים, בגד ומעל יהיה
 תמיד בבית האיש אשר לו שתי נשים צוררות
 אשה את רעותה. —

ד.

אך לא רק על פי התקנה ההיא לבדה
 נוכח, מה קרוב היה ללב המורה הגדול הזה
 מצב האשה הרעוע בבית בעלה, כי עוד
 תקנה אחת נכבדה מאד, להיטיב מצב האשה,
 תעיד, מה ישרה נפשו ומה טוב לכו. הן
 חק הוא על פי התלמוד, כי הזכות לבעל
 לגרש את אשתו, אשר לא מצאה חן בעיניו.
 ואם מאן תמאן לקחת ספר כריתות מידו,

וכתב לה את הספר, ומסר לידה למרות
 רצונה, ושלחה מביתו. ויצר מאד לרבנו
 גרשם לראות את האשה ברעה, כי כשפחה
 נחרפת נחשבה בעיני בעלה, לגרשנה בכל
 עת אשר יחפץ ולהפרידה בחזקה מעל עולליה.
 ויקם רבנו גרשם, ויטיל חרם על כל איש,
 אשר ירהב בנפשו עו לעשות כנגלה הזאת,
 לגרש את אשתו למרות רצונה. ויהי מאז מצב
 האשה איתן בבית בעלה. מהתקנה הזאת
 נראה את מהר נפשו בעמדו לימין החלש,
 להצילהו מידי עושקו כח.

עוד תקנה אחת נכבדה מאד תקן רבנו
 גרשם. וחזא - כי לא יערב איש את נפשו
 לפתוח מכתב רעהו לקרוא בו. בעת ההיא,
 אשר לא היו עדנה בתי דואר, ורצים לא
 נסעו מעיר לעיר להמציא אנרות מאיש לרעהו,
 כמו בימינו אלה, היה ערך תקנתו רב מאד.
 או כאשר היה על האיש לשלוח מכתב לרעהו,
 ויחתמהו וימסרהו לאיש-עתי, אשר שכר לו,
 להמציאהו ליד האיש, אשר אליו נועדו
 הדברים. והשליחים האלה היו לפעמים אנשים
 רעים, אשר בגלל בצע כסף נתנו לאיש זר

לשתוח את האגרת לקרוא בה , למען רעת
את הסוד הצפון בה . והיה כאשר אמר בעל
האגרת להציע : וזוה עסק חדש לרעהו , והלך
שונאו , אישר פתח את אגרתו , ויעסוק גם
הוא בעסק החדש הזה , ויכרת אכל מפי
כותב האגרת , ועוד תוצאות רעות יצאו
מקריאת מכתבים זרים . לכן החרים רבנו
גרשם את כל איש יהודי , אשר יאבה לדעת
מה כתוב במכתב רעהו ולקרוא בו בלי רשצנו .
התקנה הזאת נשמרה עד ימינו האחרונים
האלה .

גם תקנתו בדבר הסיפרים והספרות
היתה נכבדה מאד בזמנה . הוא תקן את כל
השגיאות אשר מצא בכתבי הקדש ובספרי
התלמוד , אשר נפלו בהם באשמת המעתיקים .
אך הוא ירא , פן יבואו עוד מעתיקים ויוסיפו
עוד שגיאות , מחסר ידיעתם בתנך ובתלמוד ;
לכן הטיל חרם על כל סיפר , העוסק בהעתקת
ספרים , לבלי יוסיף : וזו יגרע בדברי ספרי
הקדש מדעתו , רק יזהר להעתיק מלה במלה ,
כפי אשר תקן הוא (רבנו גרשם) . אך תקנתו
זאת לא האריכה ימים , כי תלמידיו ותלמידיו

תלמידיו תקנו גם הם את הספרים הקדושים, ויגרעו ויוסיפו בהם כפי בינתם. אולם התעלת שיצאה מהחרם של רבנו גרשם הזה היתה, כי תקון השניאות נעשה מעתה רק על ידי ראשי החכמים, אשר שמם וגרלם בתורה נודעו לרבים, תחת אשר עד ימי רבנו גרשם נועז כל איש כותב לתקן בספרים בכל העולה על רוחו. —

תקנות כאלה וכאלה למכביר יצאו מאת רבנו גרשם, אשר הטיבו את מעמד אחיו בני עמו פנימה וחוצה. ותלמידיו גם תלמידי־תלמידיו עד דור אחרון הכירו את פעלותיו, כי טובות הן, ויקימו ויקבלו עליהם ועל זרעם לבלי סור מתקנות האדם הגדול הזה, אשר האירו עיני בני הגולה באשכנז וצרפת. —

ה.

בימי רבנו גרשם החלו לבוא עתות רעות לישראל גם באשכנז, תחת אשר עד

ימיו היה מצב היהודים שם טוב מאשר
 בצרפת, אשר בה נשרשה השנאה אל העם
 הנדכא זה דורות אחדים. בני האשכנזים היו
 בני עם פרא, לא למד, והנצרות עם הקנאה
 והשנאה מרם השרשה בלבם היטב, ועל כן
 לא היו היהודים, אשר עלו עליהם בהשכלתם,
 נבזים בעיניהם. אך הנה קם על ארץ אשכנז
 הקיסר הינריך השני, איש אשר בכל לבו
 ונפשו היה מסור להנצרות וכל דברי כהניה
 היו לו כדברי האורים. והצפיעונים האלה
 פעלו על לבו בלחשם לשנוא את בני ישראל.
 והנה קרה מקרה כי ויציליאנוס, כהן
 קטולי באשכנז, התיחד, ויהפך לבו לשנוא
 את אמונתו הראשונה, וידבר בה דפי בספרו
 אשר כתב נגדה. ויהי בהודע הדבר להינריך,
 ויצו את אחד הכהנים לענות את מחרף
 הנצרות דבר. והכהן מלא את משלחתו זאת
 באמונה, כמנהג כל הכהנים הקטולים,
 בהתוכחם עם בני אמונות אחרות: הוא מלא
 פיו דברי אולת, חרפות וקללות, ותחת
 להוכיח את ויציליאנוס, כי שנה במשפטו,
 קללהו קללות נמרצות.

אך הקיסר המקנא לא אמר כזה די .
ויוציא כעבור ימים לא רבים צו , לגרש את
כל היהודים מעיר מַגְנֶצָה (מַאיִנֶץ) , מקום
מושב רבנו גרשם , ועוד מערים אחדות
באשכנז ושללם לבו . והכהנים הרשעים אלצו
את היהודים להתנצר למרות רצונם . רבים
מהאמללים ברחו וימלטו על נפשם , רבים
מהם הרגו על קדוש שם ה'. אולם היו מהם
:ם אנשים רפי כח ורצון , אשר פחדו מפני
המות , ויאמרו לשום על פניהם מסוה הנצרות
ילהמלט מרעה , עד יעבור זעם , ויָרוּחַ לְיִשְׂרָאֵל ,
ויכלו לשוב בגלוי אל חיק אמונת היהדות
הבהורה . -

בין המומרים האנוסים האלה היה גם
בן רבנו גרשם . מה רבה היתה צרת נפש
האדם הגדול הזה ! האיש אשר עמד בראש
לאמו , האיש אשר דתו היתה משגבו , נשמת
אפו , והנה קרה אותו מקרה נורא כזה , אשר
יפלח לב כל איש ישראל , גם אם לא גדול
בעמו הוא . עמק עמק היה הכאב הנורא הזה
בלב רבנו גרשם , והוא כגבור אמתִי נשא
אותו בחבו , כי בעת הרעה והנמהרה ההיא

לא פנו האבות אל הבנים, כי נסו איש איש
בחפזו אל כל עבר ואל כל אשר נשאו
רגליהם. —

בעת ההיא התעורר, להושיע את עמו,
רעהו של רבנו גרשם, הוא רבנו שמעון, בן
יצחק, בן אבון, או רבנו שמעון הגדול.
הוא היה איש גדול בתורה, ואלהים חננו
בלב רגש ונפש עדינה. התאר „הגדול” אשר
כנוהו בו בני דורו וחדורות הבאים, יוכיח
לדעת מה גדול ונכבד היה האיש בקרב עמו.
הוא היה איש עשיר בעל אוצרות רבות,
ואהבתו לבני עמו היתה בלי מצרים. כרבנו
גרשם בן גם הוא היה יליד ארץ צרפת,
ומעיר לאנס בא לשבת במגנצה באשכנז.
ויהרועע עם רבנו גרשם, וישב אתו בישיבתו
ויהי לו לתלמיד-חבר.

רבנו שמעון ידע את רוח המושלים
הנוצרים, כי הכסף יענה להם את הכל, וכי
בעד בצע כסף ישכחו גם חובתם לאמונתם,
וכל קנאתם ושנאתם לבן אמונה אחרת כעשן
הנרף מפני זהר הזהב, אשר ינוצץ לנגד
עיניהם. ויפן אל השרים הגדולים הרואים

את פני המלך, ויפזר הוין רב למו, עד כי נעתרו לבקשתו, ויבטלו את הגזרות הרעות, אשר יצאו מאת הקיסר. היהודים המגרשים שבו איש איש אל עירו ואל אחוזתו, והמומרים האנוסים שבו אל היהדות בגלוי. והודות לרבנו שמעון נמשכה העת הרעה ההיא רק שנה אחת. אולם בין כה וכה חלה בן רבנו גרשם את חליו וימת, מרם יצאה הפקודה מאת הקיסר לבטל את הגזרה הרעה. המקרה המר הזה, מרר את רוח רבנו גרשם כפלים: כי לקח בנו מאתו, ועוד, כי מת הבן המומר הזה מרם הספיק לשוב אל דת אבותיו. ואם אמנם על פי חקי התלמוד אין להתאבל על מומר מת, גם אם המיר דתו באונס, בכל זאת ישב רבנו גרשם על הארץ ויבך מאד, לא על מות בנו, כי אם על אשר לא זכה הבן לשוב אל היהדות, מרם הלקחו מארץ החיים. —

כאשר שבו קהלות ישראל באשכנז אל מנוחתן, החלו אנשים קנאים בהן לחרף את אחיהם, אשר לא היה בהם די כח לקרש את שם אלהיהם ועמם, לשאת מכאבים מדי

מעניהם או לתת להורגים נפשם, מבלי כחש
באמונת אבותיהם, וימירו את דתם. המעשה
הזה הכאיב מאד את לב רבנו גרשם ולא
יכל לראות בעול הזה אשר עושים אחיו
להאמללים. ויוציא צו, וישבע את בני עמו
באלות, כי לא יבישו את בעלי התשובה
ששבו אל דתם, ולא יזכירו למו עונות
ראשונים. והאיש אשר יזיד לעשות כדבר הזה
יחרם מקהל ישראל ושמו יהיה לקללה ולדראון
נצח. -

כנראה שקטו מעט היהודים באשכנז
מרדיפות אחרי גזרת הינריך הרעה ההיא.
רבנו גרשם הוסיף להטיף לקחו בבית המדרש
אשר יסד במגנצה זה כבר. ויחי עוד כחמשת
עשרה שנה אחרי המקרה הרע ההוא, וימת
בשנת ארבעת אלפים שבע מאות שמונים
ושמונה לבריאת העולם. ובית מדרשו עוד
היה למקור דעת התורה והחכמה שנים רבות,
כי רבנו גרשם העמיד תלמידים רבים וגדולים
בתורה וחכמה כמהו, אשר הפיצו תורת
מורם הגדול בקרב עם מעל כמת בית המדרש
ההוא. -

מג .

רבנו שמואל הנגיד ורבנו יהוסף בנו .

א

רבנו שמואל בן יוסף הדוי אבן נגדילה
נולד בעיר קורדובה , אשר בספרד הערבית ,
בשנת ארבעת אלפים שבע מאות המשים
ושתים לכריאת העולם . אביו , רב יוסף ,
חנך אותו בתורה והשכלה יחדו . מורו בחכמה
התלמיד היה רב חנוך בן רב משה השבוי .
את השפה העברית ודקדוקה למד מפי
המדקדק הגדול רבי יהודה אבן חיוג תלמיד
מנחם בן סרוק . מלבד זאת למד מפי חכמים
ערכים את החכמות והמדעים , אשר נודעו
בימים ההם . הוא ידע היטב חמש לשונות
מלבד שפת עבר . ויצטין בכתב ידו היפה
מאד מאד עד להפליא . איש מלמד בזה היה
יקר בעת ההיא .

אולם למרות חכמתו הרבה היה רב
שמואל איש עני בימי נעוריו , סוחר בחנות

קטנה, ומוזה מצא לו לחמו הצר. אך עניו לא הפריעו מדרוש אחרי כל הכמה ומדע, וגם לנסות בשיר כחו. בהיותי עדנה רק בן עשרים שנה, או מעט יותר, קרה מקרה, אשר הגלהו מקורדובה עיר מולדתו. בעת ההיא בא בשואה עם הברברים מאפריקה על ארץ ספרד, ויחל לרשת משכנות לא לו, ויביא במצור ערים רבות, וילכדן ברעם וברעש. בין העריב הנלכדות היתה גם עיר קורדובה. רב יושביה היהודים ברחו מחמת האויב אל ערי ספרד האחרות. ורבנו שמואל נס גם הוא, וימלט עירה מלגה, אשר כבר נלכדה בידי הברברים.

שם כונן לו חנות קטנה, ויחיה את נפשו ונפש בני ביתו ביגיע כפיו, במכרו בשמים ומיני אכל, ויקדיש את רב עתותיו לתורה, לחכמה ולשיר. אחרי כן הוטב מצבו, כי מצא לו איזה משרה, אשר ממנה מצא לחמו בכבוד. ויהי גם לעזר ותומך בידי ידידיו החכמים והמשוררים העניים ככל יכלתו. אך לא ארכו ימי טובתו זאת, כי אנשים רעים, אשר קנאו באשרו המעט, הלשינו

עליו. ותלקח משרתו ממנו, ויחל עיד פעם לחיות חיי עני וצער. אולם הוא לא חדל מקוות, כי עוד יבואו ימים טובים מאלה, וישב אל חנותו ואל מסחרו.

ושם בעיר מלגה היה ארמון משנה המלך הברברי, אשר מלך בעיר גרנדה. וחנותו של רבנו שמואל היתה קרובה אל הארמון. ולמשנה המלך, אבן אל-ערוף שמו, היתה שפחה חכמה, ולבה ורוחה נאמנים עם אדניה. ויצו אותה המשנה לכתב בגליון מדי יום ביומו את כל המקרים, אשר יקרו בעיר, וכל השמועות החדשות אשר תשמע ברחובות ולהביא את הכתוב אליו. והיא ידעה את רבנו שמואל, כי איש חכם הוא ומיטיב לכתוב, כי לעתים קרובות באה אל חנותו לקנות ממנו בשמים ואכל. ותבקש ממנו לכתוב מפיה את כל החדשות עלי ספר. ותביא מדי יום ביום את הגליונות אל המשנה. ויקרא בהם, ויתפלא מאד על הכתב היפה ועל השפה הנעימה, ויבן, כי לא יד שפחתו כתבה את כל אלה. ויחקור מפיה לדעת, מי הוא כותב המכתבים האלה. ותספר לו

השפחה, כי בקרבת הארמון יושב איש יהודי'
והוא כותב על פי בקשתה את כל הדברים,
אשר תדע לספר לאדוניה. ויקרא המשנה את
רבנו שמואל לבוא אליו הארמונה. ויבוא,
ויתיצב לפני אבן אל-עריף, וימצא חן בעיני
השר, ויהי מאז למזכירו וסופרו. והמשנה
התיעץ עמו גם בכל עניני המלוכה, כי נוכח,
שהיהודי הזה חכם גדול הוא, יודע ומבין
כל הליכות המדינה, באחד השרים הגדולים,
העומדים לפני המלך. ותהי עצת רבנו
שמואל בעיני המשנה כעצת איש אלהים
קדוש, ולא סר ממנה ימין ושמאל, ויצליח
מאד בכל אשר פנה. לא עברו ימים רבים,
ויחלה אבן אל-עריף, ויבוא המלך חבוס אליו
לבקרהו. וירא כי משנהו נוטה למות,
ויתאונן ויאמר: "מי ימלא את מקומך? ומי
יגהלני בעצותיו המחכמות כמוך אחרי מותך?"
וינחמהו המשנה ויאמר: "אל תחשוב, כי
כל עצותי מלבי יצאו. לא, כי סופרי היהודי
הזה הוא יעצני ככה לדבר אליך. ורק
הודות לו הצלחת בכל מעשיך. על כן קח
נא אותו תחת למשנה, והוא ינחך בעצותיו

וְאִי תַצְלִיחַ וְאֱלֹהִים יִהְיֶה בַעֲזָרְךָ". וַיִּמָּה
הַמִּשְׁנָה הַיִּשְׂרָאֵלִית.

וְהַמֶּלֶךְ חָבוּס שָׁמַע אֶמְנֵם בְּקוֹל מִשְׁנֵהוּ
הָרִאשֹׁן, וַיִּקַּח אֶת רַבְּנֵי שְׁמוּאֵל, וַיְבִיאֵהוּ
גִּרְנֵדָה אֶל הַיָּכָל מַלְכוּתוֹ וַיִּפְקִדֵהוּ לַמִּשְׁנָה,
וַיִּשֶׂם אֶת כְּסָאוֹ מֵעַל כָּל הַשְּׂרִים הָעֲרָבִים
וְהַבְּרָבָרִים אֲשֶׁר אֵתוֹ, וְכָל עֲנִיֵי הַמַּלְכוּת נָתַן
בְּיָדוֹ. וַיְהִי עַל רַבְּנֵי שְׁמוּאֵל לְבֹאֵם מֵאֵן
בְּדַבָּרִים עִם יֵתֵר הַמַּלְכִּים אֲשֶׁר בַּסִּפְרָה
וּבְאַרְצוֹת אַחֲרוֹת, לְכָרוֹת עִמָּהֶם בְּרִית שְׁלוֹם,
אוֹ לְתַגֵּר בָּהֶם מִלְחָמָה. גַּם כָּל אֲנָשֵׁי הַצֶּבֶא
וַיִּשְׂרִיחֵם הַגְּדוֹלִים עִם הַקְּטָנִים אֲשֶׁר בַּמַּלְכוּת
אֲדוֹנָיו הָיוּ סָרִים לְמִשְׁמַעְתּוֹ, וְאֵל כָּל אֲשֶׁר
צִוָּם פָּנּוּ, וְאֵת כָּל אֲשֶׁר פָּקַד עֲלֵיהֶם עָשׂוּ.
וְהַמִּשְׁנָה הַזֹּאת הִיְתָה כְּבֹדָה מְאֹד בַּיָּמִים הָהֵם,
כִּי הָיוּ הַבְּלִיפִים אֲנָשִׁים עֲרִיצִים, וְאִם שָׁנָה
הַמִּשְׁנָה אֵף מִשְׁנָה קָלָה הִיְתָה אַחַת דָּתוֹ
לְהַמִּית. אוֹלָם רַבְּנֵי שְׁמוּאֵל בַּחֲכָמָתוֹ
הָרַבָּה יָדַע לְכַלֵּל מַעֲשָׂהוּ בַתְּכִינָה, לְבִלִּי
הַכְּשֵׁל בּוֹ אֵף פֶּעַם. וּבִכֵּן, עַל אֵף שׁוֹנְאָיו
וּמִקְנָאָיו, גָּדַל אֲשֶׁרֻ עוֹד יוֹתֵר, וְתַחַת הַיּוֹתֵר
פָּנִים נוֹשֵׂא מִשְׁרָה קְטָנָה בַּעֲרֵי מַלְגָּה, בְּאַחַת

ערי השרה , היה עתה לשר השרים בעיר
 הבירה גרנדה קרית מלך רב . ויקרא בפי
 היהודים בשם : „הנגיד“ , והערבים קראו לו
 בשם : „אבן נגדילה“

ב.

וימי האשר , אשר הגיעו עתה לרבנו
 שמואל הנגיד , היו גם ימי האשר ליהודי
 ספרד , לתורתם ולחכמתם . הוא הגדיל
 לעשות לטובת עמו וספרותו עוד יותר מרב
 חסדאי אבן שפרוט . אמנם רב חסדאי אהב
 גם הוא את השפה הקדושה ואת תורת
 היהדות , אך ידיעתו בהן לא היתה רבה
 בידיעת אחד החכמים הגדולים בדורו . לכן
 הביא להן תעלת רק בהונו , אבל לא באונו .
 לא כן היה רבנו שמואל הנגיד : הוא ידע
 את השפה הקדושה ודקדוקה ידיעה עמקה
 ירחבה , גם היה מליץ ומשורר נשגב . וידיעתו
 בתלמוד היתה עוד יותר רבה , כי היה גדול
 בתורה כאחד הגאונים . ועוד יתרה היתה לו

עליהם, כי חכמתו ודעתו שפות רבות
ומדעים, ששררו בימיו, היו לו לעזר, להביא
סדר ומשמר נכון בלמוד התלמוד.

ואוהב דבק מאח היה לו במרחקים
בעיר קירואן שבאפריקה, הוא רבנו נסים
גאון, ויריצו איש לרעהו מכתבים מלאים
תורה ודעת. ורבנו נסים כתב לו תמיד את
רב תורות רב האי גאון, אשר כבדהו הנגיד
מאד וכל דבריו קדושים היו לו. וכסף רב
שלח רבנו שמואל, לתמוך את ישיבות סורא
ופומבדיתא. וביחוד התך בכספו את ידידו,
את רב נסים, ויתחתן בו, כי את בת רב
נסים לקח לאשה לרבנו יוסף בנו. וישלח
כסף גם לבתי המדרש אשר בארץ הקדושה,
לקנות שמן למאור להתלמידים, היושבים
שם והוגים בתורת ה'.

ובגרנדה עיר מושבו יסד בית מדרש
לתורת התלמוד, ויהי הוא למורה בו.
ותלמידים רבים מאד התאספו לשמוע תורתו,
והוא כלכל את העניים שבהם בלחם. ויפזר
כסף רב לסופרים, אשר העתיקו ספרי התלמוד,
ויתנם לתלמידיו ולמכריו החכמים, אשר לא

היתה לא ידם לקנותם בכסף. והחסד הזה
 הוא גדול מאד, בימים ההם עת כתבו את
 הספרים על קלף, כי לא היו אז בתי דפוס.
 כל מסכת התלמוד עלתה במאות שקל לקונה,
 וכל המסכות יחד עלו לאלפי שקל. ורבנו
 שמואל לא חס על כספו, ויפזרו לכתיבת
 ספרים רבים, ויחלקם בין הלומדים העניים,
 ועל ידי זה נפוצה ידיעת התלמוד והתורה
 בארץ ספרד מאד

אך עוד יותר גדלה פעולתו לטובת
 התלמוד, בכתבו את ספרו היקר: "מבוא
 התלמוד". הוא ערך את ספרו זה בחלקים
 אחדים, אשר בהם באר את חקי למוד התלמוד
 על פי הגיון ישר, וישם כללים לפני
 הלומדים, לדעת איך למצוא נתיבתם, בבואם
 אל הים הגדול הזה, ים התלמוד. ערך
 הספר הזה לא אבד גם בימינו אלה • אף כי
 סופרים רבים, אשר העתיקוהו אחרי מות
 רבנו שמואל, הוסיפו בו שגיאות רבות,
 ובמקומות אחדים יחסרו ממנו פרקים שלמים
 באשמת המעתיקים.

בשנאו את הפלפול, אשר אחזו בו

לומדים הרבה גם בימיו, גם לפני ימיו, אסף את כל הלכות התלמוד וחקיו ויסדרם בסדר נכון, ובשפה קצרה ויפה, להיות לעינים לכל החפצים לדעת איך להתנהג בדרכי חייהם על פי התלמוד, ויהי לספר גדול ונכבד. אך הוא אבר מקהל ישראל ברוב הימים. רק זעיר שם, זעיר שם נזכרים מעטים מדבריו בספרי החכמים, אשר קמו אחריו.

גם לידיעת שפת עבר ודקדוקה שם הנגיד לבו, ויכתב בה ספרים מחכמים. יכאשר יצא המדקדק הגדול אשר בימיו, רבי יונה אבן גנאח, ויבקר את ספרי רבי יהודה אבן חיוג מורה רבנו שמואל בדקדוק, התעורר הנגיד, ויכתב טענה לרבי יונה, להגן על תורת אבן חיוג מורהו. אולם המדקדק החכם לא נבעת מפני הדר הנגיד הגדול בעמו, ויענהו גם הוא, וישם לאל את הוכחותיו וראיותיו. גם לא נזהר בשפתיו, וידבר דפי בנגיד, באמרו, כי הנגיד מקנא בחכמתו, על כן יריב ריב מורהו, ולא מאהבת האמת יעשה זאת. אז לא יכל עוד רבנו שמואל

להתאפק, וידבר גם הוא דברים קשים במכתבו השני, אף כי ארך אפים וסלח היה תמיד לכל אדם. ויהי ריב ומדון בין שני החכמים האלה עד קץ ימי חייהם. אך ידיעת שפת עבר הורמה על ידי המריבה הזאת, כי הרבו שניהם לגלות בה חדשות ונצורות, אשר לא יסערו המדקדקים הראשונים, —

ולא רק לתורת היהדות ולשפת עבר, כי אם גם לכל מדע היה הנגיד מעוז ותומך. הוא העיר את בני דורו לעסוק בחכמת הטבע, ויבטיחם להיות למו לעזר ולהבינם כל דבר קשה במדע, באמרו בשיריו:

”בני עולם! תנו לבב לסוד אל בעולמו
וַחֲקְרוּ אֶת סִתְּרָיו .

”וְאַל תִּהְיוּ כַחֲצִיר עֵץ וּפְרַח וְלֹא הַבִּין
”אֵלֵי עֵת בֹּא קַצִּירָיו ;

”פְּנוּ אֵלַי בְּכָל עֶקֶד וּבְקֶשׁוֹר, וְרוּ אֲסוֹר,
”וְאַתִּיר מֵאֲסָרָיו” .

(שימו לב לחקור סתרי הטבע, ואל תהיו כעשב הגדל ולא ידע אחריתו, עת הקציר. פנו אלי בכל שאלה קשה וסבוכה

וְכָל נִסְתֵּר וְקִשּׁוּר, וְאֶתִיר אֶת הַקִּשְׁרִים –
אֶפְתֵּר אֶת הַשְּׁאֵלוֹת).

וְהוּא אִמָּנִם הִיָּה חֶכֶם גָּדוֹל בַּחֲכָמָה
הַטָּבֵעַ, הַתְּכֻנָּה וְהַהֲנָדָסָה, וְלִכְּנָן הִיָּה רַחוּק
מִהֶאֱמִין בְּאִמָּנוּת יְשׁוּאָה וְהַבֵּל. בַּיָּמִים הָרִים
גִּבְרָה אִמָּנוּת הַחַיִּים בְּכֻכָּבִים, כִּי כָל אִישׁ
וְאִישׁ יוֹלֵד בְּמוֹל מִיּוֹחַד, הוּא כּוֹכֵב, אֲשֶׁר
הִיפִיעַ בְּרַגַע הוֹלְדוֹ. וְעַל כֵּן הָיוּ אֲנָשִׁים שׁוֹנְאֵי
הַגָּנִיד אֲשֶׁר נִבְּאוּ לוֹ, כִּי לֹא יֵאָרִיךְ יָמָם
עָלֶיךָ אֲדָמוֹת, וּבִטְרָם יִבְּאוּ לוֹ יָמֵי זְקֵנָה
יָמוֹת, כִּי כֵן מוֹרָה כּוֹכֵב מוֹלֵד. וַיִּלְעַג הַגָּנִיד
לָמוֹ וַיֹּאמֶר:

וְהִנֵּחְמוּ בְּדִבְרֵי קוֹסְמִים, פִּי אֲסִיפְתִּי
בְּחִשְׁבוֹנָם מְהֵרָה, (כִּי מוֹתִי יִמְהַר לִפְנֵי חֲשֹׁבוֹנָם).
וְהוֹחִילוּ לָעֵת לָדַת עֲמָלָם! וְאֵיךְ תִּחִיל
וְאֵיךְ תוֹחִיל עֲקָרָה? (וְתִקּוּ לָעֵת יִבְּיֵא עֲמָלָם
בְּחִשְׁבוֹנָם פְּרִי, כְּלוּמַר, שֶׁתִּקּוּם נִבְּוֹאָתָם!
אֲךְ אֵיךְ תוֹכֵל עֲקָרָה, כַּחֲכָמָתָם, לִקְוֹת
לָלֶרֶת?)

ג.

וכרום ידיעותיו הרבות בכל חכמה
ומדע, כן רמו ונשגבו נפשו העדינה ורוחו
הטהור. מצבו הרם בחברה ובמדינה לא
העיר בו כל רוח גאה וגאון. הוא היה ענו
ושפל רוח, והעשר לא נחשב בעיניו למאומה.
הוא כבד את האנשים לא בגלל עשרם, כי
אם בגלל חכמתם וצדקתם. הוא אהב מאוד
את רב נסים בר יעקב גאון מקירואן, שהיה
איש עני, ויתמכתו בנדבותיו, ויבקש ממנו
לתת את בתו לאשה לרבנו יוסף הנגיד בנו.
וכאשר באה הנערה אל ביתו אמנם נוכח,
כי לא יפה היא, כי קטנת הקומה כגמדת
היתה, אך יען היותה חכמה ויודעת תורה,
לכן חרץ הנגיד לקחתה לבנו.

את רעיו וידידיו החכמים כבד מאוד.
ואף כי כמעט כלם נהגו מטהנת ידו הרחבה,
בכל זאת שר שירים לכבודם, כנהוג בימים
ההם, וירומם תהלתם בפיו. ואהבתו לעמו
היתה כאש יוקדת בקרבו, ויגן עליו מכל

מקרה ופגע רע. לכן בעלותו לגדולה לא
בחר בפונה מבני ישראל להיות שרים ופקידים
במלכות גרנדה, בדעתו מה רבה שנאת
הערבים לעמו, וימאן לעורר קנאה בלבם,
בתתו את היהודים אדונים לראשם. —

אחד מידידיו, הוא המשורר רב יוסף
בן חכדאי, תארהו בשיר יפה ובצבעים
בהירים מאד באמרו:

”לבו קדש לשבטו המקדש, מכון כבוד
אל על ראש עש וְכִימָה. (היא הקדיש לבו
לשיר, כבני שבט לוי המקדש. קדוש לבו,
כמעון כבוד האלהים על ראש הכנבים).
שִׁפְתָיו יִשְׁמְרוּ דַעַת וּמִפִּיו תִּבְקֶשׁ דַּת

אלהים הַכְּמִימָה.

וּמִהֲלָלוּ קִיבֹחַ כְּהֵלוּ (בהאירו), וּמִעֲלָלוּ

”כִּנּוּ פֶלֶג בְּצִמָּא (ומעשהו משיב נפש בני
האדם, כפלג מים ישיב נפש הצמא).

לֶה חֲכָמָה, לֶה רוּחַ יִמְכָּה, לֶה דַּעַה,

לֶה בִּינָה וְעִרְמָה (וחכמה),

וְרַחֲב יָד (נדיבות) כְּמוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ,

וְרָחֵם — לֵב (תבונה) כְּבִין מִזְרַח לִימָה”.

אולם המשורר לא הביע בדבריו האלה

גם חצי תהלת הנגיד הראויה לו. ומשורר
 אחר אש-ערבי, הלל בשירו את רוח הנגיד
 האבן המיד לאוהביו, באמרו, כי: "כל
 אהב וידיד לא מצא מעודו כל חסרון ברכנו
 שכי אל. ואם גם הנה תשנה את מעמה,
 אך הנגיד לא ישנה". והשורר הערבי
 מנפתל אמר לנגיד בשיר תהלתו: "אתה הוא
 האיש, שנקבצו באו בך כל המדות היקרות,
 אשר כלב אנשים וולתך תמצאנה רק במדה
 מעמה. אתה הוצאת מבור שכי את הנדיבות
 לחפשי. רם אתה על כל נדיבי קדם וים,
 ברום הזהב על הנחשת. לוא הבינו בני האדם
 להבדיל בין אמת לשקר, או דבקו בשפתותיהם
 (נשקו) רק לאצבעותיך. ותחת אשר יאמרו
 (המחמדים) למצוא ענג בנשקם את האבן
 השחורה (הקדושה) אשר במקף, בחרו אז
 לנשק את ידיך המעניקות ברכה רבה". עוד
 מוסיף המשורר המחמדי הזה לאמר: "כי
 כאשר אשב אצלך ובתוך בני עמך, הנני
 מכבד לעיני כל את הדת המצוה לשמור אה
 יום השבת מחללו (את היהדות); וכאשר אשב
 בקרב בני עמי (המחמדים) אוקירנה לפחות

במסתרים". מהדברים האחרונים האלה נבין, מה הגדיל רבנו שמואל לקדש שם ישראל ודתו בעיני העמים האחרים במעשיו הטובים. ההגדה מספרת, כי היה אז ערבי אחד מוכר בשמים בחנותו הקרובה להיכל הכליף חבוס. ויקנא המחמד הזה בגדולת הנגיד. ויהי כצאת רבנו שמואל לשוח עם הכליף, ויצא הערבי מחנותו, ויקלל, ויחרף את הנגיד. וכה עשה פעמים רבות. וירע הדבר מאד בעיני הכליף, ויצו בחמתו את רבנו שמואל, ליסר את המחרף הזה קשה, לכוות את לשונו מפיו, לבל יוסיף עוד לדבר דברי בלע כאלה. אך היכול איש צדיק טוב לב כנגיד, לעשות מעשה אכזרי כזה? לכן חשב למצוא תחבולה אחרת, לסתום פי מחרפו. ויקרא את שונאו אליו, וידבר אליו דברי אהבה, ויתן לו מהנות יקרות. רחמי הנגיד על שונאו וסליחתו לו, בעת אשר יכל לנקום ממנו נקמתי, הפכו משרש את לב הערבי מאיבה לאהבה. ויהי אחרי עבור ימים אחדים, ויצא הכליף עוד פעם לשוח עם הנגיד. והנה יצא החנוני מחנותו, ויעמוד

על יד פתחה, ויפתח פיו בשירי תהלה וכבוד
לנגיד. ויהי כראות המלך את הערבי, וישתומם
לראותו בחיים. וישאל את רבנו שמואל:
"הככה מלאת אחרי מצותי?" – "אמנם, אדוני
המלך! – ענהו הנגיד: מלאתי אחרי דברך,
כי הוצאתי מפיו את לשונו הרעה, ואתן לו
תחתיה לשון רכה, אשר תדבר רק רכות
ודברים טובים".

אך את זה לעמת זה עשה לו האלהים,
כי היו לו מבין הערבים מקנאים שבקשי
רעתו, ויחרפוהו בשיריהם ובמכתביהם. ויהי
טחם, אשר בפיהם דברו אליו טובות, ובלבם
שמרו שנאתם לו. והוא בחכמתו ידע להבחין
בין אוהב אמתי ובין אויב חנף, וידע להשמר
מפני נכליהם אשר נכלו לו, כאשר אמר
באחד משיריו:

"ולא אֶשְׁנֶה כְּלָבִי אֶת יָדַי, וְלֹא אֶשְׁנֶה
חֲבֵרִי בַחֲבוּרָה (אינני מוקיר את ידי וחברי
במדה שוה, כמו לו היו כלם אנדה אחת
לאהבני).

"וְיֵשׁ מִמֶּם כִּידֵי יָד יְמִינִי, וְיֵשׁ מִמֶּם
כְּאַצְבָּע יְתָרָה (יש ידדים היקרים לי כיד

"ימיני , ויש שערכם בעיני כמו אצבע יתרה
"ביר) .

"יש נותן בפיהו לי בקרות , ויטור לי
"בטוחותיו מארה (בשפתיו יברכני ובטחשבתו
יקללני) .

ולי עין ולא תישן , ולי לב , ועל קל
כוד מצודתי פזורה" .

מה רבו רחמי הנגיד גם אל שונאיו
נוכח מהמקרה הזה . הן הערבים במלכות
גרנדה שנאו מאד את מלכם הקרברי , ויחמסו
מומות להביא עליו שואה . ויודע הדבר
למלך , ויאמר להנקם מהם ולהכריתם מארצו .
ויצו את אנשי חילו , כי כיום החג הקדוש
לערבים , עת אשר יתאספו יבואו כלם אל
בתי המסגד , יתנפלו עליהם ויגירום על
ידי חרב , ולא ימלט מהם איש . ויצו את
רבנו שמואל , איש סודו הנאמן , לבלי ירהיב
עז בנפשו לגלות דבר הפקודה האכזרית
הזאת . אולם רבנו שמואל התחנן אל המלך
להעביר את רע הנזרה הזאת , באמרו , כי
או יתקבצו יתר הערבים אשר בממלכות
האחרות , וישמידו את בית המלך ובני שבטיו .

אך דבריו לא הועילו להטות את המלך
מחפצו. אז שם הנגיד נפשו בכפו, וישלח
אל הערבים חרש, להזהירם לבלי יבואו ביום
המועד אל בתי תפלתם. ובאובן כזה הציל
עם רב מכליון, אף כי רב בני הערבים היו
שונאיו בנפש וחפצי רעתו המיד, כי הוא
היה רחוק מכל מחשבת נקם, ולא שם לב
לאויביו היותר נוראים לגמול להם כפעלם.
וכן ענה את אחד מאוהביו שיעצוהו להנקם
מאויביו:

„נְחָשִׁים הֵם בְּעֵינֶיךָ וְעֵינָם? וְהֵם אֲצִלִּי
בְּהוֹלֵעַת יְרוּקָה.

„חֲמִדִּינִי נִיעִיקוּ לַחֲדָי וְחֹנִי, פֶּעֱנָלָה
„הַמְעִיקָה. (הם בחרו בו להצר לכבודי
„וּלְעֹשְׂרִי כְּאִשֶּׁר תַּעֲיִק הַעֲגָלָה הַמְּלֵאָה עֲמִיר).
„וְמָה יוּכַל עֲשֶׂה הַיֵּשׁ לְלִישׁ, וְמָה
„בָּח בָּכֶם וְאַתְּקָה? (מיני שרצים).

האהבה לכל האדם היתה המדה היקרה,
שהתנוססה כאבן נזר בנפשו המהורה. ואל
המדה הנעלה הזאת עוד נוספה בו הנדיבות,
שלא ידעה כל גבול, כאשר נזכח מצואתו
שכתב לרבנו יוסף בנו. הנגיד לחם אז בלחמות

מלכו, והמלחמה כבדה או מאד על חילו,
ויהי הנגיד נכון אלי מות. וישלח צואתו
לכנו בשיר יקר לאמר:

”והתאהב לכל נכרא. וטרם קנוהך
הון, קנה שם טוב בעירך.”

”יהוסף! מן לכל שואל פלבו. ואם
אין - ענהו מענה רב.”

ובתן חלק לכל חסר (-איש מחסור)
בהנקה. ועת מתן זכור את מחסורך.
(בעת שתתן נדבתך לעני תזכר, כי גם אתה
תוכל לסבל מחסור).

מה רמים ונשגבים דברי השיר הזה?
ביחוד צויו את בנו, להיות אהוב בעיני כל
בני האדם מבלי הבדל אמונה ולאם, ראוי
להיות נחרת באותיות שהם על לוח זהב, כי
בו נראה את הנגיד בכל טהר רוחו הטוב.
והאיש הגדול הזה, אשר רק לגדולות נוצר,
לא שאף מעודו אל העשר וחיי תענוגים,
ויסתפק במעט אשר היה לו בימי עניו. רק
אל חיי מנוחה נשא תמיד עיניו. כאשר אמר
במשליו:

אשר יחל לתאר את הוד יפי אהובתו ויתרונה
על יתר הבנות באמרו :

”מראה דמות אדם עלי ספיר בעת אראה
שפתיה על שניה ;
שמש בפניה וליל הפרשי על זהרי עבי
קוצותיה א” .

משי ורקמה הם כסות נופך , אבל הסן
והיופי – כסות עיניה .

משקית עלמות מעשה ידי איש , ואת
ההוד והתקרה שביומנה ב” .

תרים וסחר ג’ עש וקימה ד’ קנאו להיות
באסיה יאחיותיה ;

בנים ובנות חשבו אם חפשו להיות
עבדיה ושלחותיה ח” .

ומובן הוא שאחרי הארו את המראה

(א) פניך מאירים כשמש , וקוצות שערותיך
העבות והשחורות דומות לליל אפל ;
(ב) מעטפות כל העלמות מעשה ידי אדם ,
אך מעטפותיך הם ההוד והאהבה . ג’ שמש
וירח . ד’ וכוכבים . ה’ יתר הבנים והבנות אם
חפשים הם , בחרו להיות לך לעבדים
ולשלחות .

הנחמד היה, אין כל פלא אם יביע את
חפצו לאמר :

"לא אשאלה מחון זמן חלקי, לבר מחוט

שפתוך חגור מתניך (א).

שמתוך פחותם על זמיני, לו אני אחיה

פחותם על זרועותיך !.....

מי יהגני אחיה, עד אצרה (ב) בשם

ומור מבין הליכותיך !"

ואם כי עזבתו אהובתו, בכל זאת

בטיחנה המשורר, כי זכרונה לא ימוש

מקרב לבבו באמרו :

"לא אשקעה קולך, אבל אשמע עלי

סתרי לבבי קול צעדותיך."

ובסוף שירו יבקשנה המשורר לזכרהו

ולפקדהו, למען החיות את נפשו, אשר יצאה

מגוו עם צאת אהובתו מאת פניו, וכה יאמר :

"פקדי, כיום פקדך לחיות חללי חשקך

ניום בו יחיו סתנך.

(א) לא מבקש מכל עשר החיים לי לחלק

רק את שפתוך האדמות כחוט השני וחגירתך.

(ב) אלקט.

נפשי להשיב אל גויה. כי ביום נסעך,
 בצאתך יצאה אחרוך א".
 ככה ידע המשורר הגדול הזה לאהוב:
 ומי כמהו יכל לציר הוד יפי הצעירות
 היפיפיות: באחר משיריו אשר שלח לכבוד
 אחד החתנים יתאר את הכלה לאמר:
 "שפתה - צוף, ואפה - מר, ומלתיה - שמש
 ומשערה - פתנים".

ד.

רבי יהודה הלוי היה איש בעים להתרועע
 ואוהב דבק מאח לרעיו ומיודעיו. מכתביו
 ושיריו הערובים אל מכריו יעידו, כי לא
 החונף מדבר מתוך גרונו, כדרך הערבים
 בימים ההם, אשר דרכם היה לרומם בפיהם
 את מכריהם בשירי תהלה, ולבם בל עמם.
 הלוי היה ענו, לא התגאה בכשרונו וחכמתו,

א זכרי את נפשי, להשיב אותה אל גופי.
 ביום אשר תזכרי להחיות את כל אשר נפל
 חלל מאהבתך, וביום שיחיו המתים ההם, יען
 בצאתך לנסוע יצאה אחרך גם נפשי מגוה,

ויחשוב את רעיו לגדולים ממנו . כבוד רב
 רחש לבבו לרבי משה אבן עזרא המשורר
 הגדול ממנו בשנים , אך קטן ממנו בכשרון .
 'בהיות רבי יהודה עוד עלם צעיר מאד ערך
 שיר אל המשורר פצוע־אהבה הזה , אשר
 נדה מעיר מולדתו להשכיח עצבונו מלבו .
 ורבי משה לא אחר מענותו בשיר מלא תהלות
 להמשורר הצעיר , ויביע השתוממותו לכשרון
 הגדול אשר נגלה לעיניו פתאם כאור הברק .
 ויהי כשמוע הלוי תהלתו יוצאת מפי אבן
 עזרא , ערך גם הוא מענה מלא אהבה וכבוד
 למהללו , ובתוך יתר דבריו הוא קורא :

הַקּוֹלֶה זֶה , גִּבִּיר מֹשֶׁה , וְשִׁמְךָ אֲשֶׁר

יִנָּעַם לְאַנִּי מִבְּשׂוֹרוֹת (א) ? .

כָּתַב יָדְךָ וְלֹא שָׁדָה וְשָׁדוֹת , וְהוֹד קוֹלְךָ

וְלֹא שָׁרִים וְשָׁרוֹת (ב) .

תִּתְרַשׁ מִיָּבֶקֶת כָּל יוֹם לְעֶכֶד , שִׁפְתָּיו

מִסְפּוֹר מִיָּבֶקֶת קִצְרוֹת (ג) .

(א) מיבות . (ב) כתב ידך טוב לי מנשים רבות
 וקולך נעים לי ממומרים ומזמרות . (ג) אשר
 שפתיו קצרות ממנות מספר לכל הטוב שאתה
 עושה לו .

הַלְסָפּוֹר אוֹ לְסַפֵּר מִהֶלְלָהּ ? כָּבֵד גִּלְיָה
 וְלֹא יָדַע סְפֹרוֹת אִי.
 אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יָבִיעַ אֶת דַּעְתּוֹ,
 כִּי עָלָיו לִהְיוֹת אֲסִיר תּוֹרָה לְרַבִּי מֹשֶׁה כָּל
 יְמֵי חַיָּיו, עַל כָּל הַחֲסָדִים, אֲשֶׁר עָשָׂה עִמּוֹ
 רַעְהוֹ הַמְּשׁוֹרֵר הַזֶּה, בֹּאמְרוֹ:

וּמִתִּי אוֹכְלָה אֶצֶא לְחֻפְשִׁי ? וְחֲסָדָךְ
 יַעֲבִידֵנִי (= לְדוּרוֹת ?

עֲבָדְתִּיךָ שְׁנֵי יָלְדוֹת וְשִׁחְרוֹת, וְעוֹדִי
 עֲבָדְךָ לְשְׁנֵי גְבוּרוֹת (א).
 וְאִיךָ יִהְיֶה כְּבִלְתָּךְ מִחֲשָׁבוֹתַי, וְהֵן מִיָּן
 יִדְרוֹתֶךָ שְׁכוּרוֹת (ד) ?

הַלֵּאָה הוּא מוֹסִיף לְסַפֵּר, כִּי רַק רַבִּי
 מֹשֶׁה בֹּאמְרוֹ הַנְּעִימִים הָעִיר בּוֹ, בַּמְּשׁוֹרֵר
 הַצַּעִיר, תִּשְׁוֶקָה לְשִׁירִים עֲרָבִים, וַיִּפְנֶה אֶל
 רַעְהוֹ זֶה בִּבְקֶשָׁה, לְהוֹסִיף כְּתוּב אֵלָיו כְּקֹדֶם,
 כִּי יִקְרִים לוֹ דְּבָרָיו. וְכֵן יֹאמֶר:

לְמַעַנְיָ וְאֵל גִּחַל עֲדָנִי אֲנִי צָמֵא בְּצִיָּה
 לְקַטְרוֹת (ה).

(א) כָּבֵד עֵיף מַסְפֵּר, וְעוֹד טֹרֵם יָדַע מַסְפֵּר
 מַחֲלִיךְ הַרְבֵּים מֵאֹד. (ב) עֲשֵׂנִי לְעַבֵּד.
 (ג) לְשִׁנּוֹת הַזִּקְנָה. (ד) אִיךָ תוֹכֵלֶנָּה מִחֲשָׁבוֹתַי
 לְחֻשׁוֹב עַל אֲדוֹת נָיִשׁ אַחֵר וּלְחֵךְ, אִם שְׁכוּרוֹת
 הֵן מֵאֲהַבְחָךְ. (ה) כְּמִדְּבַר לְגַשְׁמִים.

וְלֹא יִהְיוּ יְדֵי מֹשֶׁה כְּבָדִים , וְעָבְיוּ הַהֲיָיָה
לִי , עֲצוּרוֹת (א) .

וְשָׁלוֹם יִקְרְבוּ אֵלַי וְרִצּוֹן , וְאֵל נָא יִקְרְבוּ
עָלַי מְדֻרוֹת (ב) .

לְטַטְפוֹת עָלַי עֵינַי אֲשִׁימָם , וְגַם אוֹתוֹת
עָלַי יְדֵי קְשׁוּרוֹת (ג) .

ומה רב היה רגש הכבוד , אשר רחש
לבו לחברו הגדול ממנו , הוא רבנו יוסף הלוי
אבן מיגש , אשר עלה לשבת על כסא מורם
הגדול רבנו יצחק הכהן אלפסי ! רבי יהודה
הלוי כבד את חברו זה כאשר יכבדו מלאך
האלהים , וישב לפניו בתלמיד לפני רבו ,
ויקשב לקחו בתלמוד . וכאשר היה אבן מיגש
לראש בית המדרש שר רבי יהודה לכבודו
שיר יפה אף נעים . בשיר הזה יבקש את
הרוחות , לעורר את כבודו לשיר לכבוד רבנו
יוסף , ויפנה אל כל הלומדים תורת ה' , לבוא
לשמוע לקח מפי המורה הצעיר והגדול ,
לאמר :

(א) וענני לא יהיו עצורים מחמסיר לי נטפיהם .
רצוני לאמר : שדא ימנע מכתוב אליו .
(ב) דברים מרוב (ג) גם אקשרם לאות על ידי .

עורי, צפון, הפיחי גני וילוי בשמי
ותימן, נשבי על רוחי והטיבי שיר
כנעמיו,

ועל בגור לוי צלחי, ושימי לדרך שיר
פצמיו (א);

הוי, כל צמא וכל כוסף בו ראו, כי
מחנה אלהים זה (ג).

ולכו שקרו בלא כסף דת מורשה (ד)
פיוס הזה!"

אהבת רעים עזה וגאמנה רחש הלוי
להמשורר הגדול רבי אברהם אבן עזרא
ולהשר רבי שלמה בן פריצול קרובו, אשר
היה ראש השרים במלכות אחד המלכים
הנוצרים בספרד. השר הזה נסע פעם אחת
במלאכות אדונו המלך. ויכתב רבי יהודה
הלוי שיר כבוד לקראת שוב רבי שלמה.
טרם כלה לכתוב שירו, והנה הגיעה אליו
השמועה, כי במלחמת הנוצרים והערבים נגף

(א) רוח צפון ינשב בגן שירתו וילוי בשמי
החרוזים, ורוח דרום ינשב על רוח המשורר,
למען ייטיב לשיר שיר נעים, וינח על כנורו,
לעוררהו לנגן, (ב) מתאוה. (ג) אבן מינש.
(ד) התורה.

מחנה הראשונים, וגם בן פריצול, השר
הגדול בישראל, נפל חלל. ויהפך שיר הלוי
משמחה לתוגה, ויקונן קינה גדולה ויפה
מאד על מות השר ומהאותיות הראשונות
אשר בראשי החרוזים יצא עוד שיר קטן
ונפלא קורא לנהי לאמר:

יַעֲקֹב, יַעֲרֵךְ, עָלַי אֶרֶץ וְהִלֵּל אֵל,
אֲשֶׁר קָנָה לְאֹרֶךְ יָשָׁר, וְהָא לֵיִל בֵּי !
אֲמַת לֹא יִדְעָה נַפְשִׁי בְּטָרֶם סְפוּתוֹ, כִּי
יָמוּתִין עֵשׂ וְהִלֵּל ג' !".

מקינותיו, אשר כתב על מות אוהביו,
נראה מה נאמנה רוחו עם רעיו, ומה
קשורה היתה נפשו אל נפשם. ביחוד נוכח
מקינתו על מות המשורר רבי משה אבן
עזרא עד כמה אהב את רעיו. בקינה ההיא
הביע עקת לבו על גדל אבדתו בדברים
קורעים סגור לב הקורא לאמר:

עָלַי קָוַת הַבְּבִיחָה שְׁאֵנִי וְהַיִּמְנָה,
וּמִסְפַּד בֵּיר הַשְּׂאֵנָה וְהַקְבָּעָה בְּסִנֹּת;

(א) ובכה . (ב) הנה לילה . (ג) נפשו לא ידעה
טרם נספה השר, כי ימותו הכוכב עש וכוכב
השחר .

עלי כזאת התונה אין לדמעות פונה,
ובכל גפש דאגה ובכל לב מגנות א. .

איה אישפל כפר ? איה הקם וסופר
ונגנן אמרי שפר ושיחותיו בנגינות ? . .

משה, משה אחי ! מאור סהרי ומנרחי
וגרי ונגה נרחי מישנים קדמוניות !

קצרה אבל עטקה היתה קינתו על
מות רבנו יצחק אלפסי מורחו. רבי יהודה
הלוי היה אז עדנה בימי נעוריו, אך שירו
הקטן הזה העיד מה גדול בשרונו הטמון
בחו. במלים ניעטות יתאר את ערך האלפסי
בחיו ובמותו בצבעים בהירים, יותר מאשר
יכל היה לעשות זאת משורר אחר בשיר
ארוך :

”הרים כיום סיני לה רעשו, פי מלאכי
האל כך פגשו,
ניקטבו תורה קלוחות לבך, וצבי כהרית
לה חבשו .

לא עָצְרוּ כֶחַ נְבוֹנִים לְעִמּוּד , לִזְלִי
תְּבוֹנוֹת קִמְקָה דָּרְשׁוּ א' !

א) הַהֲרִים בַּיּוֹם מִתֵּן הַתּוֹרָה רָעִדוּ לִקְרֹאת
הַאֲרֵפְסִי , בִּי מִלֹּאכֵי הָאֱלֹהִים פָּגְשׁוּ בִּי , וַיִּכְתְּבוּ
אֶת הַתּוֹרָה עַל לֶחֶם לֵבִי , וַיִּטְּמוּ פֶּאֶר נֹר
הַתִּיָּדָה עַל רֹאשׁוֹ , וְלֹא הָיָה הַחֲכָמִים
חֲכָמָה מִפְּנֵי , כִּי עֲתָה לֹא יִכְלוּ עִמּוּד . —

מז .

רבי יהודה הלוי .

ה .

באשר בא רבי יהודה הלוי בימים ,
כן נהפכה שירתו ויהי כלה קדש לה' ,
לתורתו , לעמו ולארצו הקדושה . ימי הנער
עברו , ועמהם חלפו חמדת החיים ועליצותם .
רבי יהודה התבונן אל חיי אחיו בגולה ,
וירא את מצבם בקרב הנוצרים , כי מר
הוא , ואת מעמדם בין המחמדים כי רעוע ;
הנוצרים יקנאו את המחמדים , והמחמדים
יצרו את הנוצרים , ויחדו המה על בית ישראל
לאכול אותו בכל פה . ותתלקח בלב המשורר
הגדול הזה איש האהבה אל לאמו האמלל ,
ותהי ללהבת-שלהבת , ותצת בכל פנות חדרי
לבו , הכואב על שבר בת עמו ועל גורל
ארצו הקדושה . ויעזוב את דרכו לשיר על
יפי העלמות ועל הוד הבחורים , על הדר
הטבע ועל אהבת בעים , ותחת כל אלה אך

מלה אחת הוציאה ישירתי הנעלה והכבירה .
 המלה הזאת אמנם נשמעה לפעמים גם כפי
 רבנו שלמה אבן גבירול , גם מפי יתר
 המשוררים אשר היו לפני רבי יהודה ; אך
 בפי כל המשוררים ההם חסר לה הנעם
 והיופי , הצלצול והעז , אשר היו לה
 בהשמעה מפי משוררנו זה .

המלה ההיא היא : „ציון” . לה הקדיש
 רבי יהודה את כל כחותיו , את כל כשרונו
 הגדול ; בה הגה רב ימיו , היא היתה
 שעשועיו , נחמתו , תקותו גם בהקיץ גם
 בחלום . בנשאו אותה על שפתיו , התנשא
 גם הוא מעל הארץ , ויעף אל על , אל מרומי
 שחק , כי נבראו לו אז כנפים ככנפי הנשר ,
 וירקיע שחקים על כרוב הדמיון . לו נדמתה
 כנסת ישראל כגו וארץ ישראל — כנשמה ;
 כמו שהגו לא יוכל לחיות בלי הנפש , כן
 אין חיי עם ישראל נקראים חיים , בשבתם
 בארצות גלותם , ואדמת הקדש נתונה למרטם
 לעמים הנוצרים והמחמדים . והרוח המקייה
 את הנפש וְהִגְו יחד היא תורת היהדות .
 אי לזאת אחוזות וקשורות בעיניו כנסת

ישראל, ארץ הקדש והתורה יחדו, עד כי לא יתכן להפרידן אחת מרעותה. — באחד משיריו יעורר את בני עמו לשוב אל ארץ אבותיהם. הוא מדמה אותם לבני יונים וקורא אליהם, כי לא פה בגלות מקומם הראוי להם ואומר:

קִמְנָה, לֹא זֹאת מְנוּחַתְכֶם וְנֹת בֵּיתְכֶם
מְשַׁלָּחָה א).
שְׁכֵנָה אֶל תַּעֲנוּגֵיכֶם לְגִבּוֹל חֶמֶת
וְיִנוּחָה ב) ...

הִנֵּה מִיּוֹם נִדְרָנוּ מִשָּׁלֵם וּבְנוֹתֶיהָ ג)
וּמַעַל צִיּוֹן נִפְרְדָנוּ וְנִדְמוּ כָל נְאוֹתֶיהָ ד) —
אֲנַחְנוּ פְּלָאִים יִדְרָנוּ וְהִיא רָצְתָה
שְׁבִתוֹתֶיהָ ה) ...

וּמִי יִתֵּן אֲבֵר בְּיוֹנָה לִי, אֶעֱפֹפָה וְאֶשְׁכְּנָה
אֲמוּשׁ תִּימָן וְצִפּוֹנָה וְאַשְׁאֵף רוּחַ צִיּוֹנָה ו).
מִשְׁנָה לִשְׁנָה גִּדְלָה תִּשּׁוּקָתוֹ לִרְאוֹת אֶת

א) ומעונכם עזוב. ב) ערי ארץ ישראל.
ג) מירושלים ועריה. ד) חרבו כל משכנותיה.
ה) אנחנו שפלנו מאד, והיא שממה כבשנות
השממה. ו) מעזוב דרום וצפון ואשאף אל
עבר ציון.

ארץ אבותיו גם במצבה השמים , וישפך את
מאניו בשיר נעלה כזה :

"יפה נוף , מישור הבל , קריה למלך רב .
לך נכספה נפשי מפאתי מערב א) .
המון רחמי נכמר , כי אפורה קדם ב) :
כבודך אשר גלה , וגוד אשר תרב ג) .
ומי ותנני על פני נשרים , עד
ארוה כדמעתי , עפרך ויתערב ד) .
דרשתיך ואם מלכך אין כך , ואם במקום
צרי גלעבר נחש , שרף וגם עקרב ה) .
הלא את אבניך אחונן ו) ואשקם ,
ומעם רגבך ז) לי מדבש יערב" . —

ובשיר אחר קטן מזה יביע הלוי את
רגשותו , הממלאים את חבו , עוד ביתר
עז , בקראו :

"לבי רמורח ואנכי בסוף מערב

א) א . התאי נפשי מקצות ארץ המערב .
ב) רחמי יתלקחו כאשר אוצר ראשונות .
ג) ומעונך שחרב . ד) עד אשר יתערב העפר
כדמעתי . ה) אבקדך , גם אם אין עוד מלך
כך , ואף אם במקום שהיה כך צרי גלעד יש
עתה נחשים ועקרבים . ו) אהב . ז) רגבי
עפרך .

אִיךָ אֶמְעָמָה אֶת אֲשֶׁר אֵבֶל וְאִיךָ יַעֲבֹב א' ?
 וְקָל בְּעֵינַי כָּל טוֹב אֶרֶץ סִפְרָד כִּמּו -
 וְקָר בְּעֵינַי רְאוּת עֲפָרוֹת דְּבִיר נִחְרָב ב'.
 הרעיון הקדוש הזה לא עזבנוהו ,
 ויפעמנו גם בחזיונות לילה . הנה הוא רואה
 בחלומו את היכל ה' עומד על תלו , והבהנים
 מקריבים את זבחייהם , הלויים ישירו במקהלות
 שירי יה . ויודע רעיונו זה לאוהביו הרבים
 אשר היה צר למו להפרד ממנו , ויוכיחוהו
 לדעת , כי רעיונו רעיון רוח הוא , וכי ארץ
 ישראל איננה קדושה עתה מותר הארצות ,
 אחרי אשר תפוצא ביד זרים , לכן יעצוהו
 לבלי שגות עוד בדמיונו זה לנווד שמה .
 הדברים האלה הכאיבו מאד את לבו הטהור ,
 לב לאמי נלהב , ניען את אוהבו , שאמר
 להניאהו מחפצו , בתוכחה גלויה , ויאמר
 לו , כי אמנם דברי מכתבו של רעהו זה
 ערבים , אך בהם צפונות חרבות ; ואם כי
 מתוקים הם כדבש , אך בתוך הדבש הזה

(א) איך ארגיש טעם במאכלי ואיך ימתק לי ?
 (ב) כל טוב ארץ ספרד נבזה בעיניו מול עפר
 ההיכל החרב , שיקר בעיניו לראותו .

קוצים מכאיבים. ואחרי כן יתנַפח עם רעהו
 זה וישאלהו: איך יתכן לאמר, כי אין לנו
 לדרוש עתה שלום ירושלים; הן שם עמד
 לפני המקדש, וגם עתה עוד יהודים רבים
 יושבים בה. ואם אין בה כל קדושה, כדברי
 רעהו ההוא, הלא שוא נעמוד בעת תפלותינו
 מול ירושלים, וכורעים ומשתחיים נגדה
 מרחוק. גם אבותינו הראשונים, אברהם יצחק
 ויעקב, חטאו, בנודם בה ובקנותם בה
 אחוזת קבר; ושוא היה חפץ יעקב ויוסף
 להיות קבורים בארץ כנען. והלא בהיותה
 מלאה עבודת אלילים שאפו האבות הקדושים
 ההם לשבת בה, ויבנו בה מזבחות, ויקריבו
 שם קרבנותהם; הכי כל אלה אך שוא
 ושקר הוא ? !

ועתה, מוסיף רבי יהודה, אם מנהג
 הוא לנו לבקר קברות קרובינו ואוהבינו,
 איך נשכח לבקר את מקום הארון והלוחות ?
 איך נעזוב מקור חיי נצח זה, ונקדש יותר
 מקום שחת ורמה ? זולת זאת, הן לא רק בגלל
 המקדש יקרה לנו הארץ הזאת, כי אם גם

יען היא ארץ מכורתנו ובה לא נחשב כגרים,
כה יאמר :

"הֲלֵנוּ נִחְלָה בְּרַק מִקִּדְשֵׁי אֵל ? וְאִיךָ
נִהְיָה לְבַר קִדְשׁוֹ שְׂבָחִים א ?
הֵיטָּל לָנוּ בְּמִזְרָח אוּ בְּמַעְרָב מְקוֹם תְּקִנָּה,
נְהִי עָלֵינוּ בְּטוֹחִים ב ?"

רעהו הוביחהו לדעת, כי יען אשר
איננו יושבים עוד בה, והיא שממה לא
נעבדה, לכן אין לנו לשאוף להיות בה,
כי מה לנו בארץ מדבר ושממה, אשר לא
לנו היא ? על זה ענהו רבי יהודה :

"וְלָנוּ גַם לְבָנֵינוּ יַעֲדָה וְאִם צִיִּים שְׂבָחֵנָה
וְאוֹחִים ג .
הֲלֹא בָּנוּ נִהְיָה קָדֶם לְאֲבוֹת, וְכָלָה נִחְלָה
קוֹצִים וְחוֹחִים,
וְהֵם מִתְּהַלְכִּים אַרְפָּה וְרַחֲבָה מִמֶּתְהַלֵּךְ
בְּפִרְדָּם בֵּין צִמְחִים,
וְהֵם גָּרִים וְתוֹשְׁבִים, וְדוֹרְשִׁים מְקוֹם
קָדֶר וּמְלוֹן שֵׁם לְאַרְהִים" .

א) איך נשכח את הר הקדש ? ב) שנהיה עליו
בטוחים . ג) ה' יער לנו את הארץ, אף כי
משכן היא עתה לחיות .

בדבריו אלה הוכיח הלוי כי גם אבותינו הראשונים אהבו את הארץ הזאת, אף כי גם בימיהם היתה עוד שממה, והם נחשבו כה כגרים וכאורחים נוטים ללון, לכן גם עלינו לעשות במיהם. ולמען הסר מעליו פעם אחת את טענות השאננים, אשר שלותם יקרה בעיניהם מכל הרגשות הלאומיים, שר שיר נחמד ומלא תקווה נעימה, כי עוד ישוב ה' ורחם ציון ובניה. וישבע המשורר, כי עד בוא העת הטובה-ההיא לא ישבח את ארצו האהובה, אם כי עודנה ביד הנוצרים והמחמדים. ויפן אל נפשו בדבריו לבלי תחדל מקוות ומהתפלל אל ה'. ובסוף שירתו יפנה אל אלהיו לרחם ארצו ולהשיב שבותה. ואלה דברי השירה:

ירושלים, האנחי ודמעי, ציון, דמכי א),
 כי בניה לזכרון עינם לא תעצר בבי ב).
 תשבח ימיני עיר תהלה, לעד אם
 אשפחכי;
 תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי. —

(א) שפכי. (ב) כאשר יזכרך בניה, לא יוכלו
 החמק מבכי.

הנה חטאי גרשוני ביהודי חדר הורתי א ,
 וכלתה אלי הרעה מעם אבי בחטאתי ,
 ואחי עם בן-אמתי ב לקחו להם בכורתי .
 נפשי ! עלי זאת לפני צור בתחנונים
 תשתפכי .

דומי ג לאלהים , כי לא לנצח ישכח
 אביון ,
 כי לא יפנה רק לחסדו לבלתי נעשה
 כליון ד ,
 עד בוא העת לישראל וימן ישעם מציון ,
 ומבור גלות בעבותות האהבה תמשיכי .
 האל ! אל רקצף עד מאד , ואל לעד
 עון תזכור !
 קנא לציון ואל תוסף שארית עמך עוד
 למפור ,
 ודבר על לב נחלתך ולא יוסף צר בה
 לעבור ,
 ותהיה לבקר רנה , אם לערב ולין כבי" . —

א) מבית אמי , היא ארצי . ב) עשו וישמעאל —
 הנוצרים והמחמדים . ג) קוי . ד) האל יטה
 חסדו לישראל לבלתי כלות אותו .

ו.

רבי יהודה הלוי היה הראשון בחכמה
 ישראל, אשר שם לבו לרגש הלאומיות להגדיל
 ערכו בעיני בני עמו. השם „יהודי“, שהיה
 לקלון ולחרפה בפי צוררי ישראל מאז ועד
 עתה, היה בפי הלוי לחמר גאווה, ויתפאר בו
 נגד כל יושבי תבל. הוא לא הבין איך יתכן
 לבוש בשם יקר ונכבד כזה. הן זאת היא
 גאותו, כי בגלל השם יהודי ישא חרפות
 וגדופים. ואם השם הזה עמו הוא, למה
 יירא רע? הן בלעדי יהדותו כאין הוא,
 וכה יאמר:

„בכל לבי, אמת, ובכל מאדי א“ אהבתיך

ובגלוי וסודי ב“

שמה עמי, ואיך אהב לבדי? והוא

דודי ב“ ואיך אשב יחידה ד“?

והוא גרי, ואיך ידעך מאורי? ואיך

אצען ה“ והוא משען בדי?

(א) כחי. ב) בגלוי ובסתר. ג) השם הוא אהובי.

ד) איך אחשב גלמוד? ה) אפל.

הַקְלוּנִי מֵחַיִּים לֹא יָדְעוּ כִּי קְלוּנִי עַל

כְּבוֹד שְׁמָךְ — כְּבוֹדִי א' .

מִקּוֹר חַיִּי ! אֶבְרָכְךָ בְּחַיִּי וְזִמְרָתִי

אֶזְמָרְךָ בְּעוֹדִי ב' .

עַם יִשְׂרָאֵל , לִפִּי דַעְתּוֹ , הוּא נִצְחִי ,

לְעוֹלָם לֹא יִחְדַּל מֵהֵיּוֹת עִם לְבַדְדִּי יִשְׁכֵּן ,

וּבְגוּיִם לֹא יִתְעַרֵּב , כֹּאשֶׁר לֹא יִחְדְּלוּ נֹצֵחַ

הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ מְלָכָת בַּחֲקוֹתֵיהֶם , בֹּאמְרוּ :

"שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ לְעוֹלָם שְׁרָתוֹ , חֲקוֹת בְּיוֹב

וְלִילָה לֹא נִצְמָתוּ ג' .

הֵם נִתְּנוּ אוֹתוֹת ד' לְזִכֵּר יַעֲקֹב לְהַיּוֹחַ

לְעוֹלָם גוֹי וְלֹא יִפְרָתוּ" .

בְּעֵט סוֹפֵר מֵהִיר וּבִצְבָעִים בְּהִירִים

יִתְאַר הַלּוֹי בְּשִׁירָיו אֵת מִצַּב בְּנִסֵּת יִשְׂרָאֵל ,

שָׁפִיו יִקְרֹאנָה בִּשְׁם "יוֹנָה" , בְּגִלּוֹתָהּ אֵת מֵר

לְבָה , בְּרֹאוֹתָהּ מֵהַמֵּר לֵה שְׂרִי , בִּתְתּוֹ

אֵת נִחְלָתָהּ לְזֹרִים , וַיִּתְּנָה לְמַרְמֵס וּלְכֹזֵה

לְרִגְלֵי הַנוֹצְרִים וְהַמַּחְמָדִים , וְהִיא מַחֲכָה בְּכִלְיוֹן

עֵינִים לַעֵת נְאוּלָתָהּ , אֲשֶׁר נִסְתַּר קֶצֶה מִמֶּנָּה ,

א' הַאֲנָשִׁים בּוֹזֵנִי , אֵךְ לֹא יָדְעוּ כִּי כֹאשֶׁר

יַחֲרֹפּוּנִי בִּשְׁם יְהוּדִי זֶה הוּא כְּבוֹדִי . ב' כֹּל יָמֵי

חַיִּי . ג' לֹא נִכְרָתוֹ . ד' שְׁמוֹ אוֹתָם לְמוֹפֶת .

ועדנה לא הגיעה עת פדותה משביה. הנה
הוא שם בפי אמתו הנחלאה מלים אל
אלהיה לאמר :

"ימין יי ! הלא את היית לעזר פנגדי ,
היך א' המשיני ב' כהיום בבור מצוקות
לכדי ?"

או כדברים האלה :

"ידידי ! השכחת חנותך בבין שדי ג'
ולמה מכרתני צמותות ד' למעבדיה ?"
על זמן גלותה אשר יארך מאד תשאל :

"הלנצח תמה תהי גלות צמה ו'
בזה ושמך למזה ושמך ז'
וכן האמה העמני אימה ה'
ואהלי במה - לאהליבמה ט'".

אחרי כן יתאר המשורר את צדקת

(א) איך . ב' תעוביני . ג' כי שכנת בקרבי .
ד' לנצח . ה' אשר שמוני לעבד למו . ו' הלעולם
תהיה היונה החמה פרועת ראש , כלומר ,
לחרפה ? ז' לבו ולחרס לבני אדום - הוצוים .
ח' וישמעאל - המחמדים - הפיל עלי סחר .
ט' והר המקדש לבמה לעם נכרי , שעמו
אחליבמה .

י"ו, אשר אלצוהו הגוים בגלותו לעבור
על אמונתו ולהשתחוות לאלהיהם, והוא
מסר נפשו על קדוש שם אלהיו, ומדוע זה,
ישאל הלוי, יעמוד אלהי מעוז מרחוק?
וכה יביע רגשותיו אלה:

ובנות עדינות הגלוי ממדינות, ממוטות

רעננות ומנוחות שאננות

ונפזרו בינות א עם לא בינות ב בלעגי

שפה ובלשונות שונות .

אך שמרו אמונות בם היו אמונות ג ,

ולאלי תמונות מאנו לענות ז .

ולמה במרחק עמד דר שחק ה

ורודי ו רחק, ורודי ו רחק? ...

אחרי כן יחל לתאר את רב התלאה

אשר הסבל האמה, את חרפתה בגוים

והתרחקות אלהים מעליה לאמר:

”רגל אחנה מעלי הוסר, ורגל גאיה ח עלי

על ומוקר ט,

ואני מיסר באכזריות מוקר י,

(א) בין. (ב) סכל. (ג) שמרו. הרת שגדלו בה .

(ד) להכנע. (ה) האל היושב מרום. (ו) אלהי .

(ז) האויב הכושל בי. (ח) של האויב. (ט) כמו

על וחבל. (י) ואני נענש בעניש אכזרי .

גולה ונאסר ונעף וקר א)
 באין מנזר ומפסר ב) ואין מלך ואין שר,
 וצר אלי קר ג), וצור מני קרד) ".
 הנוצרים והמחמדים היו בפי שירת
 הלוי לסמל הרשעה והאכזריות. את ארום
 וישמעאל (נוצרי ומחמדי) חרף בכל מיני שמות
 חרפה וקלון. אש הנקמה בערה בו, בנשאו
 על שפתיו את שמות בני שתי האמונות
 האלה הצוררות את היהדות. בצבעים כהירים
 מתאמץ הוא לתאר את מצב ישאל השפל
 ואת ישלות עמי הנוצרים והמחמדים. אך
 מבין שורותיו נראה כי לא צרה עינו בטוב
 האמות האחרות, כי אם לבו יתחמץ לראותן
 בארץ הקדש, מקום ירשת אבותיו בצדק
 בישר, ועל כן יקרא מנהמת לבו:

"הומיה בהרה תפעה במעונות אריות ה),
 הגלוה חזיר עם אפעה - ישעיר עם
 נקיות ו) ו"

א) הולך בגולה, כלוא ככלא יעצב ומר רוח.
 ב) שוע ונשיא. ג) האויב קר ב אלי. ד) ואלהי
 מעזי רחק ממני. ה) הבוכיה תועק כאשה הרה
 במשכנות האריות הגוים. ו) ארום וישמעאל.

ולכן ישים המשורר מלים בפי לאומתו
הנהלאה, בהתפללה אל אלהיה לנקום
בצורריה, ותקרא בקול עז:

מִחֶרֶב מִפֶּעַר מִתּוֹךְ מִפֶּעַר, וְתַעֲבִיר מִפֶּעַר

עַל גּוֹ נִבְלִים א'!"

פעם אחת הפיצו שמועת שוא, כי עוד
מעט תבוא גאולת ישראל. בבוא שמועה כזאת
יגל יעקב תמיד; גם האנשים השאננים בקרבו
יחפצו להאמין כי אמת הדבר. הן זה דרך
האדם הסובל צרות להשתעשע בתקוות נעימות
גם אם אין יסוד להן. כאשר הגיעה השמועה
ההיא אל רבי יהודה הלוי הפך את כנורו
מאבל לשמחה ויקרא מששון לבו:

יוֹנָה רְחֻקִים נִגְנִי הַיְטִיבִי וְלִקְוֹרָאָה טוֹב

מַעֲמָה הַיְטִיבִי ב';

הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ קָרָאָה, מִהָרִי הַשְׁמַחֲנִי אֶרֶץ

וְשִׁי הַקָּרִיבִי ג'.

וּפְנֵי אֱלֵי קִנְיָה, לְדֶרֶךְ אֶהְלֶה-צִּיּוֹן, וְצִיּוֹן

בְּעֶבֶךָ הַצִּיבִי.

א) תִּשְׁלֹף הַחֶרֶב מִתַּעֲרָה וְתַעֲבִיר הַמַּאֲכֶלֶת
עַל גּוֹיֹת הַנִּבְלִים. ב) שִׁירֵי הַיֵּטֵב הַיּוֹנָה
הַמִּרְחָקָה, וְכֵאל הַקּוֹרָא לָךְ עֲנִי בְטוֹב טַעַם.
ג) וּמִנַּחַת הַגִּישִׁי.

דורך , אשר הגלך לרוע פְּעֶלְךָ , הוא
 גואלך היום , ומה־תְּשִׁיבִי א' ?
 התנצְּכִי לשוב לארץ הַצִּיבִי ב' וְשָׁדָה
 אָדוּם ג' וְשָׁדָה עָרֶב ד' הַכְּאִיבִי ה' .
 בֵּית מִסְרִיבֶךָ כָּאֵף הַחֲרִיבִי , וְלֹאֲהַבֶךָ
 בֵּית אֶהְבֶּה הַחֲחִיבִי ו' " .

ובבוא המשורר לדבר תנחומים על לב
 בת עמו יתאמץ לעודד רוחה באמונה חזקה ,
 כי עוד לא אברה תקותה כליל , כי יש תקוה
 לאחריתה . ואלה הדברים אשר ידבר הלוי
 בשם האלהים אל כנסת ישראל :

”נֶאֱמַן לִבְכָּךְ וּמִוֶּעֶדְךָ יִחְלִי ז' ,
 מִה־תִּחְשָׁבִי קֵץ שְׁבִי וְתִתְּכַהֲלִי ח' . . ?
 דֹּרְךָ יַעֲנֶךָ ט' וְהוּא אֲשֶׁר יַעֲנֶךָ י' ;
 הוּא הַצִּירִי לַפֶּאֶב , וְהוּא הַחֲלִי יא'

א' אוהבך אשר הגלך בגלל מעשיך הרעים
 הוא גואלך עתה , ומה הגמול שתשלם לו ?
 ב' ארץ ישראל . ג' הנוצרים . ד' המחמדים .
 ה' השחית . ו' ולא האוהב אותך תבני בית
 מקדש רחב . ז' וקני לימן גאולתך . ח' למה
 תחשבי על דבר קץ שכיך כי ארך ותכהלי ?
 ט' ייסרך . י' על תפלתך . יא' הוא יכאיב והוא
 ירמא .

אָמַרְי לְמִתְאַמְּרִים בְּמִלְכָּה וְיִשְׂרָאֵל מִלְכִּי—

קְדוּשׁ נַעֲקֵב (ה') וְצוּר גְּאֻלִּי .

בְּשִׁיר אַחֵר יִשִּׁים הַמְשׁוֹרֵר דְּבָרִים בְּפִי

הָאֱלֹהִים וּבְפִי כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל . הוּא פּוֹנֶה אֵלֶיהָ

בְּקִרְיָאָה לְהַתְנַעֵר מֵעַפֵּר גְּלוּתָהּ וּלְשׁוּב אֵלָיו ,

וְהוּא יָקָם נִקְמָתָהּ מִיָּדֵי מְעַנִּיָּה לְמַעַן אֲבִרָהּ

אֲבִיָּה , וְהִיא תִשְׁאַלְהוּ מִתִּי יִכְפֹּר לָהּ עַל

עֲוֹנָהּ , וּמִדּוּעַ זֶה לֹא יַחְדֵּל מֵעַנּוּשׁ אוֹתָהּ

וְיִתְּנָהּ לְחֶרֶפָה בְּגוּיִם . וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנָּה בְּקוֹל

תְּנַחוּמִים וְהַבְטָחָה , כִּי יִשׁוּב יִרְחַמֶּנָּה , כִּי

גְּאוּלְתָּהּ קְרוּבָה . וּבְאַחֲרִית דְּבָרֵי הַשִּׁיר יִשִּׁים

הַלּוֹי בְּפִי אֱלֹהֵי מַלְיָם לֵאמֹר :

”הַתְּעוֹרְרִי , סֶגְלָה ב' , מֵאַבְלָךְ עוֹרִי !

בְּאֵתִי לָגֵן תִּהְיֶה , אֲרִיתִי מוֹרִי ב' ;

אוֹרֶךְ בְּבִתְחִלָּה בָּא , קוֹמִי אוֹרִי !

דוֹדֶךְ , אֲשֶׁר כְּעַפֵּר מִחִיקָךְ בָּרַח ,

שָׁב , וּכְבוֹד יִי עָלֶיךָ זָרַח” .

ז .

כִּכָּה חֵי הַמְשׁוֹרֵר בְּתַקּוּתוֹ הָאֶחָת לִרְאוּת

(א) הַמִּתְפָּאֲרִים שִׁישׁ לָהֶם מַלְכִּים וְשִׁרִּים .

(ב) יִקְרָה . ג' בְּאֵתִי אֵל הָאוֹרֶץ הַמְהַלְלָה קִטְפָתִי

בִּישְׁמִי .

את עמו הנדכא שב לתחיתו המדינית , ואת
ארצו הקדושה פורחת כבימי קדם בידי בניה
אשר הגלו ממנה לפני אלף שנים . אולם
השירים לא יכלו למלא את נפשו השוקקה
אל אדמת אבותיו . הוא חש , כי כל עוד
לא תדרכנה רגליו על הארץ הנפלאה ההיא
לא יוכל רוחו לשקוט . נעגועיו אלה יקרעו
את לבו תמיד ולא יתנו לו מנוח . והוא אז
כבן ששים שנה או יותר , ולו בת יחידה ,
גם היא יודעת שפת עבר ומשוררת . ולה בן
יחיד , יהודה שמו , כשם משוררנו . הילד הזה
היה מחמד לב המשורר , ויכבד על האב הזקן
להפרד מנכדו . גם מצב רבי יהודה החמרי
היה לא רע כל ימי חייו , כי בעבודתו ,
עבודת הרופאים , מצא לו די מחיתו ברוח
ולא ידע חסר . אך כל אלה לא עצרוהו
מתאווה . ויהי היום , וישב באניה , ויסע
ארצה ישראל דרך ארץ מצרים . והאניות
אשר בימים ההם לא היו משכנות מבטחים
ליורדי הים ; כל רוח קל אשר עבר על פני
הים יכל להפכה על פניה ולטבע אותה ואת
אנשיה יחד . כל הסכנה הזאת לא נעלמה

מרבי יהודה, אך הוא חזק את לבבו בבטחונו
בה' ויסע, כאשר יספר בשירו הקטן לאמר:

"יום נִכְסְפָה נַפְשִׁי לְבֵית הַנֶּעַד א'
וַיֵּאֱחָזֵנִי לַנְּדוּדִים כָּעֵד ב';
סָבַב גְּדַל־עֵצָה עֲלִילוֹת לַנְּדוּד ג'
וַאֲמַצָּה בִשְׁמוֹ בְּלִבִּי כָּעֵד ד';
עַל כֵּן אֲנִי מִשְׁתַּחֲוֶה אֵלָיו בְּכָל
מָסַע, וְאוֹדֹנוּ עָלַי כָּל צָעֵד".

אולם סוף סוף ישב המשורר באניה,
והוא פרשה מפרשיה, והנשא על כנפי הרוח
על פני הים. אז זכר הלוי הנודד את מחמדיו,
אשר עזב בארץ מולדתו: את בני ביתו את
את אחיו ורעיו, את בית מדרשו, אשר בו
הטיף לקח לתלמידיו האהובים לו. ביחוד
ישא באהבה על שפתיו את שמות שלשת
בחירי תלמידיו באמרו:

"וְלֹא אֶזְכֹּר יְהוּדָה וְעִזְרָאֵל, שְׁנֵי פָּרְחֵי
יָקָר מִבְּחַר פָּרְחֵי,

א) ביום אשר התאויתי לבוא אל בית מועד,
הוא מקום המקדש. ב) אך פחדתי מתלאות
הנסיעה. ג) אז רמציא אלהים סכות לנסיטתי
ד) כי בשם ה' חזקתי לבי.

וְאֵת יִצְחָק, אֲשֶׁר כָּפֶן חֲשָׁבְתִּי, יָבֹול
שְׁמִשִּׁי וְטוֹב גֶּרֶשׁ יִרְחִי א'".

גם את בית תפלתו, אשר בו שפך
שיחו לאל, גם את ימי עננו השבתות
והמועדים, אשר בהם התענג בקרב בני
מישפחתו, את כל אלה זכר בשבתו באניה
הנושאת אותו אל מחוז חפצו; אך כל אלה,
יאמר המשורר, כאין המה, בזכרו, כי
הולך הוא אל מקום הדום רגלי אלהיו, ושם
ישיר שירות נשגבות, יטע את צמחי שירתו
אשר תפיץ ריח נחוח. וכן הוא אומר:

"וְאַפְרִיחַ בְּמִי גֵרְדֵן גֶּרְדִּי ב' וְאַצְמִיחַ
בְּשִׁילֹחַ שְׁלָחִי ג'".

במלים חידרות אל לב הקורא יפנה
המשורר אל אהובי לבבו, אשר עזב בארץ
מולדתו, בשירו. בו יברך אותם בשלום
ויתאר לפניהם את תמונת אניתו, את הרוחות
הישולטות בה, את מצבה בים, את הסכנות
הרבות המרחפות על ראשי הנוסעים, את
רוח המלחים והחובלים האנשים הקשים;

(א) פרי הימים והלילות שלמדתם תורה.

(ב) בשמי. ג) צמחי.

ובכל זאת, יוסיף המשורר בסוף שירו, אף כי יתעצב רגע על ידי התלאות ההן, אך לבו יעלוז, בזכרו, כי עוד מעט יבוא אל מקום הר המקדש ושם ישפך שיחו לאלהיו.

והנה כמה סערה נוראה בים, והאניה התנועעה והשלכה מגל אל גל, והמשורר מביט על סביבותיו לראות מקום, אשר בו תוכל כף רגלו לנוח -- אך מאומה אין, מלבד מים ושמים, ויקרא מרגשות לבו :

"וַאֲשֶׁנִּים לְכַדְעוּבַר וְאֵין כֹּל, אֶכֶל מִיָּם

וְשָׁמַיִם וְתִבְּהָ אִי,

וְלֹוִיתָן בְּהִרְתִּיחוֹ מְצוּלָה בִּי וְאַחֲשָׁב, בִּי

תְּהוֹם יִחְשָׁב לְשִׁיבָה בִּי,

וְלֵב הַיָּם יִכְחַשׁ בְּאַנְיָה, כָּאֵלוֹ הִיא בִּיר

הַיָּם גִּנְבָה דִּי :

וַיִּם וַיִּצַּף וַנִּפְשֵׁי תַעֲלוּז, כִּי אֵלֵי דְקַדֵּשׁ

אֵלֶיהֶּּ קָרְבָה" .

תאות המשורר הרבה לקרוב, "אלי מקדש

אלהיו" סבלה הרבה מהרוחות אשר קמו בים,

(א) האניה . (ב) בהכותו גלי הים . (ג) אז

נרמה לי כי התהום הוא כאיש ישיבה — לכן

מקצף . (ד) הים יצפין את האניה בגליו

כגנב המסתיר את גנבתו

וידחו את האניה לשוב אחור--מערבה. לכן
מה שמח לבו בנשוב רוח מערבית אשר
החישה מהלך אניתו קרימה, אל מחוז חפצו
העז! לרוח הזה הקדיש שיר יקר ונעלה
שיר מלא תהלה, ואלה דבריו:

”זה רוחך, צד מערב, רקום א) הנרד

בכנפיו ותפוח ב);

מאוצרות הרוכלים ג) מוצאך, פי אינה

מאוצרות הרוח.

כנפי דרור תניף ותקרא לי דרור, וכמור

דרור מן הצרור לקום ד).“

אל הרוח הזה יפנה המשורר בבקשתו,

כי יוסיף לפעול פעולתו הטובה עדי יבוא

אל הררי ציון:

”אל-נא תרפה ידה מן האני פי יחנה

היום וכי יפוח ה);

ורקע ו) תהום, וקבע לבב ימים, ונע ו)

אל הררי קדש ושם תנוח“.

א) כמרקחת. ב) רוח בשם ותפוח בכנפיו.

ג) מוכרי בשמים. ד) אם תפרש כנפוך כצפור

הדרור, תקרא לי חפש מאניתו לכן רוחך לי

כבשם הלקוח מן הצרור. ה) אל תעזב את

האניה ביום ובלילה. ו) רמס. ז) ותגיע.

ועושי כל תועבה, אשר אין אלה ט' לנגד עיניהם וכל חפצם היה לגוול לחמום ולחיות חיי הוללות, ועל כן התמכרו הפעם למלחמה, בקוותם למצוא למו שלל למכבד. אולם הממרה אשר בגללה חרפו נפשם למות היתה למו למסוה, לכסות את תועבות לבם הרע ולהחשב בעיני ההמון לאנשים צדיקים. בני הגדודים הרשעים האלה שמו על זרועותיהם אות הצלב, למען ידעו, כי בגלל אמונת הצלב הם יוצאים להלחם. לכן נודעה המלחמה הזאת בשם: "מסע הצלב", הוא מסע הצלב הראשון, אשר היה בשנת ארבעת אלפים שמונה מאות חמשים ושש לבריאת העולם, ובדברי ימי ישראל נודעה השנה הזאת בשם: "גזרת התנ"ו".

הגדודים האלה חמסו בדרכם את כל אשר מצאו גם מירי ימורים, גם מירי צרים. והנה פתאם קם נזיר אחר, אמר אל בני האספסוף: "טרם תלכו לחשמיד את שונאי ישי בארץ המזרח, הלא טוב להכרית שינאיו פה בארצותינו, ולמה לא תתעוררו על היהודים, היושבים בקרבנו, השונאים את

ישו עוד יותר, מאשר ישנאוהו המחמדים? גם ספר, כי פתקה קמנה נפלה מן השמים על קבר הנוצרי, ובה כתוב כדבריו. מני אז שמו הרוצחים האלה את לבם רק לגזול את רכוש היהודים, לרדפם, להציקם ולרצחם בכל מקום אשר עברו בו.

ראשית פעולתם היתה במדינות צרפת, אך שם לא הצליחו הרבה במעשיהם, כי הרומנים בעלי האחוות והכתנים הגדולים לא נתנו את הפראים לבצע מזמתם. רק זעיר שם זעיר שם עלתה בידם להתנפל על היהודים ולעשית בהם שמים. אך כמעט עברו אה צרפת, ויגיעו עד אשכנז החלו את מעשיהם הנוראים לחרפת הנצרות. והקיסר הטוב, הידיך הרביעי, לא היה אז בארץ, כי נסבך בסבך מלחמותיו וריכו עם האפיפיור, ולכן לא יכל היות ליהודי אשכנז למנון ומושיע בעת צרה. העיר הראשונה באשכנז, אשר יהודים שתי כים התרעלה הזאת, היתה עיר שפייר, או אשפירא. אך ההגמון שמשל בה היה איש ישר, ייצל את יהודי עירו. רק עשרת יהודים מנכבריה הומתו בידי נוסעי

הצלב על אשר מאנו להתנצר. ואשה עבריה
אחת שם היתה הראשונה בכל ערי אשכנז,
אשר שחטה את עצמה, לבלי נפל צירי
הרשעים. מכנה ראו ועשו כן באשכנז עוד
נשים עבריות למאות, לקדש את שם לאמיתן
ואמונתן המהורה.

לא כן היה גותל יהודי וזרמס, או
וירמישא. פה עשו נוסעי הצלב שמוח
נוראות. היהודים בטחו בראשונה בהגמון
דעיר, כי יצילם מרעתם. אך הוא לא היה
איש ישר, וימאן להיות למו למגן. הוא
אמנם הבטיחם בראשונה כי יגין עליהם.
אך אחרי כן נחם על מחשבתו וימסרם לידי
הרוצחים. ורבים מיהודי עירו מאנו להמלט
אל ארמונו, ויחכו לקראת המות בנבזרה
נפלאה. רב יהודי וירמישא שחטו איש את
אחיו, אמות רחמניות שחטו את ילדיהן,
האבות – את בניהם. והנוצרים האכזריים
התנפלו על החללים, ויסחבום בחוצות,
ויקדו את ספרי התורה, וישללו ויבזו את
רכוש היהודים, ויטבילו יהודים מעטים
בהזקת היר לנצרים. הם המיתו איש אחד,

רבי יצחק הכהן שמו, ושבעת בניו. ונתנו
רק בני, שמחה, ויסחבוהו אל בית המסגד
לנוצרים להטבילו. ויוציא שמחה את חרב
מתחת למדיו, וידסר את השר מקרוב
ההגמון.

במחזה הזה היה גם בעיר מגנצה
מקום ישיבת רבנו גרשם מאור הגולה. ג
בה דימתו כל היהודים על קדוש שם הא
הקדוש והיחיד, וימאנו להתנצר. רק מעט
מאד מהם נטבלו למרות רצונם, וביניהם
שני אנשים צדיקים וראי ה': מר אריה
ומר יצחק עם שתי בנותיו. אך מהרה נחמו
על מעשם. וישחט מר יצחק את שתי בנותיו,
ויוציא אש בביתו, וילך עם מר אריה אל
בית הכנסת, ויעמדו לפני ארון הקדש,
ויוציאו אש בבית אלהים, וישרפו שניהם על
קדוש שם אלהי ישראל. ואש הבערה יצאה
משם, ותאכל כמעט את כל בתי הנוצרים
אשר במגנצה.

גם גורל העיר קודוניה (קלן) לא היה
טוב מגורל הערים ההן. אמנם ההגמון חפץ
להצילם באמת ובלב תמים. בכוא הרועצים

העירה לא מצאו את היהודים בבתיהם, כי נחבאו בבתי שכניהם הנוצרים ובארמון ההגמון. וכאשר עבר הזעם הזה צוה ההגמון להיליך את היהודים ולהחביאם בערים ובכפרים אשר סביבות קולוניא. אך המחשבה הטובה הזאת נהפכה ליהודים לרועץ, כי שם בכפרים השיגה אותם יד האכזרים. מעט מעט חפשו משם הצוררים וימיתום. אין קץ לכל האכזריות שהראו נוסעי הצלב, בני האמונה המתפארת בחסד ורחמים שבתורתה, בערי קולוניא. איש אחד מיהודי קולוניא, ושמריה שמו, נחבא בעיר מירא. וימצאוהו הרוצחים וישללו כל הוננו ויאלצוהו להתנצר. ויקם בלילה וישחט את אשתו ושלשת בניו, ויעבר את המאכלת גם על צוארו. אך ידיו רפו, ולא יכל לכלות מעשהו, וישאר בחיים. ויהי כבקר, בראות האכזרים את מעשהו, וישפטו לקברהו חיים עם אשתו ובניו המתים. ושמריה הלך ברגליו ונקבר. וישם את אשתו בימינו ואת בניו בשמאלו, ויזרקו עפר עליהם. ויאמרו אל שמריהו: „שיבה אל תורתנו ותחיה ולא

תמות". ולא שמע בקולם. ויסירו העפר מעליו פעמים ושלש, לראות אולי יפתח, ולא אבה שמוע. ויכסוהו בעפר, ועוד לענו לו כשמעם את קול צעקתו מתוך הקבר. —

כה עברו נוסעי הצלב מעיר לעיר גם מעבר לגבול ארץ אשכנז. ובכל מקום כואם אך הרג ואבדן הכינו ליהודים. רק כאשר הגיעו במסעם עד ארץ הונגריה היתה שם תבוסתם שלמה, כי ההונגרים, שהנצרות טרם נשרשה בלבם, לא ידעו מה זאת קנאת הדת, ולא יכלו נשוא רשעת נוסעי הצלב, ויקומו על הרוצחים, ויהרגו את "האחים הקדושים" האלה ויפיצום לכל עבר. ורכים מנוסעי הצלב מתו מרעב, מדבר וממחלות נמבזות שדבקו בהם בדרכם. ורק מעטים מהם הגיעו ארצה ישראל, ובראשם האביר גוטפריד מבויללן. וילכדו את ירושלים ויכינו טבח נורא למחמדים וליהודים, והיו לאדוני הארץ הקדושה. —

ה.

ובין כה וכה נח הקיסר הינריך הרביעי
מעט ממריבותיו, וישב אשכנזה, וידע את
כל אשר נעשה ליהודים, ויענוש את כל אשר
הרעו למו, ויעביר קול בערים לאמר:
"זי מהיהודים שנאנס להתנצר בעת מסע
הצלב יוכל לשוב אל אמונת אבותיו". וימהרו
כל האנוסים להסיר המסוה מעל פניהם,
וישובו אל יהדותם, אשר לא עזבוה בסתר
אף לרגע. וימצאו רבים מבני ישראל אשר
חסידותם רבתה מחכמתם, ויחרפו את
האמללים, אשר לא היה בהם די כח לקדש
שם אלהים בעת צרה, ויתרחקו מהם וירחיקום
מעליהם. ויהי מצב השבים אל אמונתם מר
מאד. אז התעורר רבנו שלמה יצחקי כארי
נגד העול הזה, ויכתב אל כל אחיו לבל
יערבו לבם לחרף את השבים, רק יקבלום
אל עדתם בזרועות פתוחות ובאהבה. ודבריו
הישרים עשו פרי. לבו המלא אהבה לעמו
דאב מאד למראה התלאות שעברו על אחיו,

ויכתב קינה מלאה הנה ותי על צרת בת
עמו. —

ומני אז ועד סוף ימי חייו הוסיף רש"י
עוד לפעול פעולתו הלאומית, להפיץ דעת
התורה בקרב אחיו. גם תקנותיו אשר תקן
בחיי עמו היו נכבדות מאד, ותביאנה
תעלת רבה לאחיו, להיטיב מצבם החמרי
והרוחני בקרב הגוים. בקיום מצות רבות
נוהגים כל בית ישראל לעשות רק כדברי
רש"י. מי מאתנו לא ידע, כי התפלין אשר
אנחנו מניחים עתה נקראים בשם "תפלין
של רש"י", כי הוא תקן סדר הנחת הפרשיות
"בבתיים". ואמנם יש עוד "תפלין של רבנו
תם" ושל "שמושא רבא". אך העקר הם
תפלין של רש"י. כל יהודי שאיננו מניח
תפלין של רבנו תם או של אחרים לא יחטא.
אך מי שימנע מהניח תפלין של רש"י חוטא
יקרא. גם בקביעת "מזוזות" בפתחים נוהגים
כל בני ישראל כמצות רש"י.

שם רש"י נשאר לזכרון לדרות עולמים.
גם ילד קטן בישראל יודע שם רש"י, כי
עיניו חזו אה באורו אשר מסביב הסנף

ואב לבן יודיע את אשר פעל האיש הגדול
והרם הזה בחייו. גם הכתב העברי הענל
הקטן והקל לכתובה נקרא בשם „כתב רש"י",
אף כי, כנראה, לא הוא הטציאהו, כי אם
יען אשר הוא השתמש בו בכתבו ספריו, תחת
אשר יתר החכמים לפניו כתבו בכתב האשורי
והטרבע. באורו להנך נודע בכל מקומות
פגורי ישראל, והוא יקר מאד. אמנם חכמים
רבים מאד בארו את דברי ההנך מאז ועד
היום, אך באוריהם לא קנו את לב העם
בבאור רש"י, כי קרוש יאמר העם לכל מלה
שיצאה מתחת עטו הטהור. גם חוקרי הלשון
המפארים שבימינו יבחרו בדברי רש"י,
בבארם את התנ"ך, יותר מאשר בבאורי
יתר החכמים הקדמונים. וחכמים למאות
כתבו באורים לבאורו מרב אהבתם אליו.
על כן נחל רש"י את הכנוי „פרשנד תא"
לאמר: ראש טפרישי הדת והתורה. האגדה
מספרת, כי כאשר כלה רש"י לכתוב את
באורו לתורה נגלה אליו משה רבנו ויאמר
לו: „אשרוך, שלמה, שרק אתה זכית להבין

דברי התורה , כי כבאורך , כן קבלתי גם
אני מפי הגבורה !"

מספרי רש"י היקרים נוכח , מה רמו
ונעלו תכונות נפשו המהורה . הוא אהב את
השלום בכל לבו , ויוהר את כל קהלות
ישראל , לבל תשבתנה את השלום מתוכן .
הוא אמר : כי אם יחיו בני ישראל יחדו
בשלום לא יוכל הצר לגבור עליהם . לבו היה
מלא אהבה לכל אדם . גם את הפושעים
והחוטאים מישראל שבגדו בעמם לא רדף
באף , ויצו לבלי קחת מהם נשך ותרכית .
ביחוד היה יקר בעיניו שלום המשפחה ,
ויוהר שלא ימהר הבעל לנרש את אשתו
בקצפו עליה . בגלל תכונתו זאת רכש לו
שם עולם . צדקתו ותורתו הרימו ערכו בעיני
כל החכמים הגדולים שבאו אחריו , ויכנהו
בתארים רמים מאד : "המורה הגדול" , "רבן
של בני הגולה" , "מאור הגולה" , "אב בתלמוד" ,
"ראש המפרשים" , "השכל הישר" ועוד ועוד .
וגם בעיני חכמי הקראים היה רש"י נכבד
מאד , ורבים מהם למדו את באוריו לת"נך .
ומי ימנה מספר לחכמי הנוצרים , שבאורי

רש"י היו להם לעינים ? אחר מהם , ניקולי
 די לירא שמו , דבק כל כך בבאורי רש"י ,
 עד כי רכש לו בגלל זה שם : „קופו של
 רש"י", כי בכל באוריו הלך רק בעקבות
 רש"י, כקוף המחקה את בני האדם. --

לכן אין פלא אישר דמיון העם עמרתו
 בהמון אגדות , ויספר ממנו נפלאות. אחת
 האגדות מספרת , כי האביר העריץ גוטפריד
 מבוילון שָׁמַע את שְׁמַע רש"י , כי איש
 צדיק וקדוש הוא . ויהי טרם צאתו למלחמה
 על הסרקנים אשר בירושלים , וישלח את
 עבדיו לקרוא לרש"י לבוא להתיצב לפניו .
 וימאן רש"י למלא את מצותו ויאמר : „אם
 יש לאביר דבר אלי יוכל לבוא בכבודו
 ובעצמו אל בית מדרשי". אז קצף האביר
 מאד , ויעל הוא ופרשיו אל בית מדרשו של
 רש"י , ויאמר לענשתו קשה על עזותו . ויהי
 כבואו אל בית המדרש , וימצא כי הדלתים
 פתוחות , גם הספרים פתוחים מונחים על
 השלחן , וישמע את קול רש"י בלמדו , אך
 את המונתו לא ראה . ויהי הדבר לפלא בעיני
 גוטפריד . ויגלה רש"י לעיניו , ויאמר לו : דע

לך כי לכד תלכד את ירושלים, ומלכת בה
 שלש שנים. אחרי כן יגברו עליך המחמדים,
 והשמידו את כל חילך, ושבת אל עירך
 בחרפה רק עם שני פרשים". ויקרא גומפריד:
 "העידותי כך, כי אם אשוב עם שלשה
 פרשים והסירותי את ראשך מעליך!" ויסע
 בראש חילו ארצה ישראל, וילחם בירושלים
 וילכדה, וימלך בה שלש שנים. אך מקץ
 הימים גברו המחמדים עליו, ויהרגו את כל
 חילו, ויגרשוהו בחרפה מן הארץ. ויגם הוא
 ושלשת פרשיו וישב אל ארצו. ויתברך
 בלבו לאמר: "הנה נכזבו הפעם דברי רש"י;
 עתה אמצא לי תואנה, להתגולל עליו
 ולהמיתו". ויהי טרם כלה לדבר אל לבו,
 ואבן גדולה נפלה משער עיר טרויש, ותקת
 את פרשו השלישי ואת סוסו. אמנם האגדה
 הזאת בדויה, אך ממנה נובח, מה קדוש
 וגשגב היה זכר רש"י בעיני בני עמו.

רש"י היה בן משפחה רמה בישראל.
 המסורה אומרת, כי הוא היה נצר משרשי

דוד בן ישי מלך ישראל. אמו היתה אחות
 רבנו שמעון הגדול, או הזקן הפימן, אשר
 עשה השועה לעמו. לרש"י לא היו בנים,
 כי אם שלש בנות. אחת מהן היתה מלמדת
 בתורה כאחד הרבנים. וכאשר היה אביה
 חולה קראה היא לפניו את השאלות, שהניעו
 אליו בדברי דת ודין, ותכתב את תשובתו
 בשמו. ואם אמנם אחדים מחכמי התלמוד
 אסרו ללמד את הנשים תורה, אך רש"י,
 כנראה, לא שם לבו לדבריהם, ויחנך את
 בנותיו בתורה. —

חתני לוקחי בנותיו היו גדולים בתורה,
 צדיקים נודעים בקרב ישראל עד היום הזה,
 ויהיו מתלמידיו. האחד — רבנו יהודה בן
 רבי נתן הנודע בשם ריב"ן. שם השני לא
 נודע, ורק ידוע, כי הוא היה אבי רבנו
 שמעיה נכד רש"י. והשלישי הכי נכבד הוא
 רבנו מאיר מרומנוג, אשר הוליד ארבעה
 בנים גדולי תורה, ובת אחת: את רבנו
 שמואל, הוא הרשב"ם הנודע לתהלה, את
 רבנו יצחק — הריב"ם —, את רבנו יעקב, הוא
 רבני הם, ואת רבנו שלמה, ואחותם היא

אשת רבנו שמואל בן רבי שמחה מויטרי .
 רש"י נשא אשה בהיותו צעיר לימים מאד ,
 לכן זכה , כי כמעט כל נכדיו היו גם
 תלמידיו . ומורע ברך ה' זה יצאה שלשלת
 חכמים גדולים בצרפת , שהפיצו תורת ה' ,
 ויוסיפו באורים על באורו , ותקראנה ההוספות
 ההן בשם "תוספות" עד היום הזה , הלא הן
 בספרי התלמוד . —

מלבד השם הטוב . שהשאיר רש"י אחריו
 לדורות עולמים בספריו הנפלאים והמועילים ,
 זכה רש"י לאשר לא זכו כל גדולי הדור
 לפניו ובימיו . מנכדיו יצא זרע אשר ברכו
 ה' , וישגשג וירב עד לאלפים . ועוד בימינו
 ישנן משפחות רבות נכבדות בישראל , אשר
 מוצאן מגזע רש"י וצאצאיהן ימנו לרכבות .
 רק ששים וחמש שנה חי רש"י עלי
 אדמות , כי בשנת ארבעת אלפים שמונה
 מאות ששים וחמש לבריאת העולם , ביום
 עשרים ותשעה לירח תמוז , לקח אותו אלהים .
 זה יותר משמונה מאות שנה עברו מאז לקח
 ארון אלהים זה , אך זכרו עודנו חי אתנו ,
 ורוחו מתהלך עוד בתוכנו . בעיר וירמישה

(וּרְמָם) יש בית כנסת עתיק מאד, והוא
 בית המדרש אשר לכור בו רש"י בהיותו שם.
 ועוד עתה נוכל לראות בו את הכסא, אשר
 ישב עליו רש"י בלמדו. זולת אלה לא
 נשארה כל מצבת אבן על קברו, שנעלם
 ממנו ברב הימים. אך איש גדול כרש"י
 איננו נזקק למצבות: פעולותיו הטובות
 והכבירות, רוחו הטהור והקדוש ואהבתו
 ללאומו – הם מצבותיו עד אשר לא
 תמוטנה נצח.

מ.ת.

רבנו יעקב (תם).

אז

יבנו יעקב אריז"ל ישר בצרפת ,
הנודע בשמו "רבנו יעקב" רבנו מאיר
בן רבנו שמואל אמו היתה כן רבנו שלמה
יעחקי. במות רש"י זקנו היה רבנו תם רק
בן חמש שנים , ויגדל על ברכי אביו ,
שהיה תלמיד רש"י חותנו. ויהי רבנו תם גם
תלמיד אחיו הגדול ממנו בשנים , הוא רבנו
שמואל בן מאיר (יב"ש"ם). אמנם גדלים
היו אבותיו ואחיו בתורה , ויהיו ראשי חכמי
היהודים בצרפת ואשכנז בימיהם , ושם
נודע לתהלה בכל תפוצות ישראל . אך
גדול מהם גם בתורה , גם בחכמה , גם
בפעלותיו היה רבנו תם ; וצדקתו והם רוח
היו עד להפליא , עד כי כנוהו בני דורו
בשם "רבנו תם" , כי היה איש קדוש ותם
בכל דרכיו ומחשבותיו .

הוא לא היה רב בישראל , כי כל ימי
חייו עסק במסחר , והיה איש עשיר , ורבו
היה לו תמיד עם שרי הארץ . גם בא ,
כנראה , אל חצרות המלכים לרגלי עסקו .
והיה תמיד למען ולמוחסה לעמו , להמליץ
עליו טוב באוני המושלים . אולם כבודן היה
גדול בעיני בני עמו מכבוד כל הרבנים
הגדולים , ובכל דבר הנישפט בתלמוד
פנו אליו מכל קצה שפה צעקו , ולמושפטו
יחלו כל החבטים כאחד גמר , בן קם
הדבר , ולא נועז איש למרות פיו .

לכל הוגה בתורה רק כאשר נוכח, כי גם שכלו העצום לא יוכל לבאר על נקלה את דברי התלמוד או אמר, כי, לפי דעתו, יש שם שגיאה. ויתקן אותה רק בבאוריו, אשר כתב עלי ספר, אך בפנים התלמוד לא נגע לתקן, כי אם השאיר את הדברים כמו שהיו לפניו.

חוא היה ענו מאד, ויאהב את השלום ואת כל בני האדם, גם את הנוצרים. ואמונת הנצרות היתה נכבדה בעיניו, ויחשוב אותה לאמונה באלהים בורא שמים וארץ. גם בבאוריו כתב, כי היא לא תוכל להחשב בין אמונות עובדי האלילים. ואם אמנם היה אוהב שלום, בכל זאת בראותו, כי אחד מחבריו שנה במשפטו, להוציא חקים חדשים וגזרות חדשות בדת ודין על בני עמו, אשר לא יוכלו נשוא אותם, או עזב את ענותו ויזכח את השוגה. ונא: החל להוכיחו בדברים נוחים, אך בראותו, כי איש ריבו יתעקש לאחוז במעותו, לא נמנע רבנו חם מהוכיחו גם בדברים קשים, כי העלת עמו היתה

יקדח בעיניו מכבוד אנשים יחידים, לו גם
היו גדולי הדור. —

בהתפרנסו מעמל כפיו ומהונו, ירע
רבנו תם את כל צרכי בני עמו ומחסריהם.
ויתאמץ להקל מעליהם על הדינים, אשר
יוכלו לעמוד לשמן למו על דרכי חייהם
במשפחה, ובחברה ובכלכלת ביתם. בימים
ההם החלו המלכים והמושלים הנוצרים
בצרפת ואשכנז ללחוץ את היהודים, לאסור
עליהם קניית אדמה ואחוזות, ולעסוק בעסקים
נכבדים, ויתנו למו הרשיון רק לעסוק
בהגלואה ברבית ליהודים ולנוצרים, לעסוק
במסחר קטן בבגדים ישנים, ועוד עסקים
שפלים כאלה, המשפילים ערך האדם. וירא
זאת רבנו תם, ויוכח, כי עוד מעט ונפסק
כל מקור מחיה לעמו, וימנע להתעסק בהגלואה
לנכרים וגם ליהודים על ידי תחבולה, שהמציא
בלב חכמתו ודעתו חקי התלמוד.

נפלא הדבר, כי בכל הענינים היותר
נכבדים בחקי התורה הקל רבנו תם מאד.
ולעמית זאת ברברים קלי ערך, כמו במנהגים
טפלים, שלא יועילו ולא יזיקו לחיי עמו.

החמור מאד, ויצו לכלי נעת כמו. למשל :
 בדיני גיטין הקל מאד נגד דעות כל חכמי
 דורו והדרות שהיו לפניו, כי ירא פן תענן
 אשה מבנות ישראל על ידי החומרות. גם
 בדיני אשה ענינה, אשר אבד בעלה, וימצא
 הרג, הקל מאד. ומה גם בדיני חמץ
 בפסח, אשר הרבו כל חכמי ישראל מאז
 ועד עתה להחמיר בהם, בקש הוא החבלות
 להקל. וחוא עשה זאת כרועה נאמן, צופה
 ומביט בעין חודרת על כל דרכי חיי עמו,
 לדעת את כל צרכיהם, וכאחד מהתנאים
 הראשינים, רבן גמליאל הזקן, אמר גם הוא,
 כי תקון העולם ותקון חיי אמתו נכבדים הרבה
 יותר מחקים אחרים אשר בדת. לעמת זאת
 במנהגים קלי ערך, אשר גם אם ישארו
 בקרב העם לא יזיקו למצבו בחיים, מאן
 רבנו הם לנגוע למען הסידים, באמרו, כי
 בגלל הנשים והגברים הבלתי מלמדים אסור
 להקל המנהגים כאלה. הן האנשים אשר לא
 ידעו תורה לא יבינו ליתרון בין חק ובין
 מנהג, ואם נתן למי רשיון להקל במנהג,
 יקלו גם בחק נכבד מחקי התורה. —

ב.

מלבד פעלות רבנו תם לטובת התורה ,
 אשר הרים את קרנה בכבוד , ויעש אותה
 לסם חיים לעם הגורף בלי חשך מכל עבריו
 במשך אלפי שנים , נודע עוד האדם הגדול
 הזה על ידי התקנות הרבות אשר תקן בעזרת
 חבריו באספת רבנים גדולה , שהיתה בעיר
 מרויש ביום השוק .

דבר חדש היה לחכמי ישראל להתאסף
 בהמון ולפעול פעלות לטובת לאמם , ומימות
 רבן גמליאל דיכנה ובנו רבן שמעון מאיזא
 לא נשמע כדבר הזה . אך הסבה , אשר
 הכריחה הפעם את חכמי ישראל להועד יחדו
 באחת הערים ולהועץ על דבר גורל עמם
 ומצבו בחיים בקרב הגוים , היה מסע הצלב
 השני , אשר קם עוד פעם לרעוץ ולרוצץ
 את יעקב הקטן והדל . המסע השני הזה קם
 בגלל חפץ הנגבור התורכי נרדף לגרש את
 כל הנוצרים , אשר ירשו את ארץ ישראל
 מימי מסע הצלב הראשון , מאסיה ומארץ

הקדש. וילך ילכד ערים רבות ובצורות באסיה
הקטנה ועוד ירו נטויה על ירושלים. ואז
קמה מהומה בקרב עמי הנוצרים באירופה,
ויתנדבו הקיסר קונרד ולודוויג השביעי מלך
צרפת ללכת להציל את נוצרי ארץ הקדש
מרעתם. ואלה דברי כותבי קורות הדור
ההוא על דבוי התלאה אשר מצאה את עם
ישרון באירופה בעת המסע הזה.

ויוערו קונרדו הקיסר ולודוויק מלך
צרפת ללכת ירושלימה ביד הזקה. וישימו
הצלב על בנדיהם לאות, ויקומו ללכת בחדש
מאי בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושש.
גם השנה ההיא היתה לבית יעקב עת צרה
ומצוקה... כי בא רודולפוס הכמר לארץ
אשכנז לתור ולצון בשתי וערב (=אות הצלב)
את הנצמדים (=אשר התחברו יחד) ללכת
ירושלימה. וידבר על היהודים ויתר הפליטה
הנשארה מהמהומות הראשונות, תועה, ויאמר
בלבו: עת לעשות ולדבר על עץ לא אלמן
(=בני ישראל) להשמיד להרוג ולאבד. וילך
הלך וצעק בשם אלהיו ללכת ירושלימה.
ובכל המקומות אשר עבר שם הסית בהם

את עמי הארץ לאמר נקמו את נקמת
אלהינו (ישו הנוצרי) מאויביו אשר לפנינו
(יהודים) ואחר נלך". אלה היו דרכי הישר
והצדק של עבדי הנצרות, המתפארת ברחמיה
הרבים, בהלחם מלחמותיהם במחמדים!

ורודולף הכמר הזה לא היה יחיד
בדורו, לרדוף את היהודים הנקיים מכל
אשמה, כי גם האפיפיור אבגיניוס הוציא
פקדה, כי כל נוצרי, המתנדב ללכת להלחם
במחמדים, פטור מלשלכ את הרבית ליהודי
אשר הלוחו בסף. בתחבולה זו קוה האב של
הבנסת הקטולית לרכוש מהגדבים רבים.
באופן זה התרוששו משפחות יהודים עשירות
פעם אחת, כי הנוצרים לא שלמו למו לא
את הרבית, וגם לא את החוב.

לרושש את היהודים בני עם עברתם,
אך לא להמיתם, זה הוא בלי ספק מעשה
טוב בעיני אלהים. כה חשבו הטובים אשר
בין הכהנים הנוצרים. ואחר מהם, פטר הכהן
מקליני, הסית את לירדינג מלך צרפת לעשות
כמעשה הרע הזה. המלך אמנם מאן בראשונה
לשמוע בעצתו, כי לבו אמר לו, כי המעשה

הזה אכזרי וגול הון זרים הוא. אך
 הכהן לא נלאה מהמקיף מוסרו על לב המלך,
 עד אשר הסכים לאחרונה לעצת הפת זו.
 ויהודיף הכמר הנזכר היה איש נזיר,
 אשר ברח מבית הנזירים, וילך הלך ועבד
 בצרפת ואשכנז, לעורר את ההמון נגד
 היהודים. הוא לא הסתפק בשלל רכוש
 היהודים, הוא שאף גם לרשם. הוא בקש
 לעקור את הכל. חפצו היה מעט מאד –
 להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים.
 לאשר בני ישראל קם לחושיעם הקיסר קונרד
 בעצמו. הוא מסר ביד היהודים יושבי אחוזתו
 את העיר נירנברג הבצורה ועיר ערים בצורות
 להשגב בהן ולעמוד על גפשמ. גם נמצאו
 אז כהנים גדולים אנשים טובים, אשר הניחו
 על היהודים מפני חמת ההמון הפרוע. ביהוד
 נדע בפעלותיו הטובות להצלת הנרדפים
 הכהן ברנרד מקלארבו, אשר שמו היה קרוש
 בעיני כל הנוצרים בימים ההם. הוא כתב
 מכתב מלא דברים טובים על ישראל, ויוכיח
 לדעת, כי על הנוצרים החוב לשמור את
 השבט העתיק הזה מכל אסון, כי בן מצוה

עליהם טפי התורה הנוצרית. וישלח את
מכתבו לכל הכהנים הראשונים.

ובדגדג לא הסתפק במכתבו, ויסע
עוד אל הקיסר, לעוררהו להגן על ישראל,
ויפגש בדרכו את הנזיר רודולף המסית את
העם לקצות ביהודים, ויוכיחהו על פניו
על עוובו את בית הנזירים אשר לא כדת,
ויצו אותו לחדול ממעשיו הרעים ולשוב אל
מקומו. ורודולף עזב את מעשיו, וישב אל
בית הנזירים. אך זרע השנאה אשר זרע בלב
הנוצרים, הוציא פרי, זעיר שם, זעיר שם.
היהודים יושבי הערים היו אמנם בטוחים
מפחד, כי לא יבוא צר וזאוב אל שעריהם.
אך כמעט עזבו את מקלטיהם לרגלי עסקיהם
ומחית בני ביתם, והנה רדפה החרב אחריהם
בשרות. ומקרי רצח ביהודים מסביב לערים
קרו על כל צעד. וגם בעיר גירנבורג, אשר
יהודיה יושבו שאננים מפחד, כי היה הקיסר
למו למגן והעיר בצורה, הרגו טסעי הצלב
בעשרים איש. —

ג.

על דבר כל המקרים המרים והמעניינים
 ההם יספר כותב קורות הדור ההוא לאמר:
 "ויהי בחודש אלול כבוא רודולפו הכמר,
 "ירדפהו ונרפהו אל, לקולוניא (=קלן), ויצא
 "רבי שמעון מהעיר לשוב לעירו מריבים
 "(=מרוויר) כי שם ביתו. ויפגשו בו אנשים
 "ריקים מהמצוינים ללכת (=מהמסמנים בסומן
 "הצלג ללכת ירושלימה), ויפצרו בו להגאל
 "במים (=להתנצר), ולא שמע אליהם. ויצא
 "גוי (=נכרי) עז פנים, אשר לא ישא פנים
 "לזקן, ויכרות את ראשו מעליו, ויתנהו על
 "פנת גג, ותהי נבלתו כדמן על פני השדה
 "יאין מאסף. וישמעו היהודים, ויתעצבו,
 "ויחרדו חרדה גדולה מאד בעת ההוא,
 "ויאמרו: "באו ימי השלום יצא הקצף מלפני
 "ה', החל הננף, מלאו ימינו, כי בא
 "קצנו, אמרנו נגזרנו לנו". ויבכו העם בכי
 "גדול מאד מאד. וילכו ראשי הקהל, וידברו
 "באוני בעל העיר, וישיבו אליהם את

"ראש הצדיק ואת נבלתו, ויקברוהו בקבורתם,
 "ויספרו עליו: 'הוי ארון'! בימים ההם לקחו
 "(נוסעי הצלב) את מינה היהודית כציאתם
 "משפירא, ויכרתו את אזניה ואת כהנות
 "ידיה. והט שכמה לסכל על קדוש יוצרה".
 "וידל יהודה בימים הרעים ההם מאד.
 "וישאו בני ישראל את עיניהם, והנה חיל
 "הנצמדים לבעל נוסע אחריהם. ויראו ויצר
 "להם מאד. וישאו את עיניהם אל ההרים
 "ואל המבצרים, ויבקשו איש מאת מצרו
 "ואשר לו מגדל ומצודה, לשבת בנקרת
 "הצורים ונקיקי הסלעים, להתחבא עד
 "יעבור זעם".

"בימים ההם כשבת היהודים במבצר
 "ואלקינבורג, והנה איש יהודי אחד יושב
 "בתחתית ההר, ולו שני בנים, שם האחד
 "אברהם ושם השני שמואל. ותשאם ילדותם
 "לעלות ההדה לראות בעולים (=את) מחנות
 "נוסעי הצלב), ויפגע בהם איש בליעל,
 "ויסם נפש, וילך לדרכו. והנה שנים כמרים
 "יורדים מן ההר ויראו שוכבים מתים,
 "ויקרעו שמלותם, וירדו ויגידו אל אביהם

„(אל אבי הנערים המומתים) ויבך, ויתאכל
 „על בנו. ויבקש הדבר, וימצא הרוצח.
 „ויתנו אל ההגמון שחר, וינקרו את עיני
 „(עני הרוצח) ויהי לשלשת ימים וימת. כל
 „יאברו כל אויבך ה'". —

„ושנים יהודים יצאו ממגנצא בעת
 „הבציר, אשר שם האחד יצחק ושם השני
 „יהודה. ויקם עליהם גוי (=נכרי) עז פנים
 „ויהרגם. וילך לחרפות ולא שב עוד לביתו. —
 „איש גבור חיל היה במגנצא ושמו שמואל
 „בן יצחק. ויצא החוצה, ויקומו עליו
 „האויבים בין חארמישה ובין מגנצא ויכוהו.
 „ויתחזק גם הוא, ויך שלשה מהקמים עליו,
 „וימת. ושלשה אנשים עבריים יושבים בכפר
 „בקרקא ברחו אל המצודה, הם ונשיהם
 „ומפם, וישבו שם ימים רבים. וירדו מן
 „המצודה בחדש השלישי בחמישה לחדש,
 „ויקומו הנצמדים עליהם, ויפצרו בהם מאד
 „לאמר: לכו אתנו והיינו לעם אחד". ולא
 „שמעו אליהם לשוב מאחרי ה'. ואלה שמות
 „האנשים ההם: אליקים נחדי בן משה,
 „ואברהם בן שמואל, וקלונימוס בן מרדכי.

"וידק קלונימום רוק בפסלם, ויכורו נפש .
 "והשנים הנשאים נחבאו תחת המטות ,
 "וידקרום בחרבותם, וימותו ויקברום במגנצא.
 "ירא ה' וישפוט" !.

"בימים הרעים ההם אין מלך שופט
 "(=מגין) לישראל, כי גם קונרדו הקיסר היה
 "בנצמדים, וילך גם הוא ירושלימה. וידחו
 "יהודים רבים מאחרי ה' אלהי ישראל
 " (=אלצום להמיר דתם) ביד חזקה. וישבו
 "אחרי כן אל קדוש ישראל כבראשונה,
 "ויעברו את ה'. ויהודית אחת נתפשה
 "באינספרוק, ותמאן להמיר את כבודה
 " (=אמונתה), ונטבעה בנהר על קדושח
 "יוצרה, זכרה אליה, אלהי, לטובה וריבה
 "ריבה !".

"בימים ההם ברחו כל היהודים אשר
 "באשכנז, אחד הנה ואחד הנה, אל
 "הסלעים ואל המבצרים, להציל משחח
 "חיהם. רק קהל וירצבורק לא שמו אל לבם
 "לברוח, וישבו בבתיהם. והי בעשרים
 "וארבעה לחדש שנים עשר בשנה ארבעה
 "אלפים ותשע מאות ושבע, העלילו עליהם

"עלילות דברים , להתגולל ולהתנפל עליהם .
 "ויאמרו : מצאנו גוי בנהר . אתם המיתם
 "אותו ותשליכוהו המימה , ויקדש בנו (=היה
 "לקדוש בכנסיה הנוצרית) , והנהו עושה
 "אותות" . ויקומו המועים ודלת העם עמהם ,
 "ויבוס (=את יהודי וירצבורק) נפש , לא
 "השאירו עוללות . שם נהרג רבי יצחק על
 "כפרו ועמו כאחת ועשרים נפש . ושם אהו
 "תלמיד אחד , ויכוהו (=ויפצעוהו) בעשרים
 "פצעים , ויחי עוד שנה אחת וימת . ואת
 "אחותו הוליכו אל בית הפלתם . ותרק על
 "פסלם . ויכוהו ויפצעוהו באבן ובאגרוף
 "והתעלף , עד כפשע בינה ובין המות .
 "ויכוהו , ויפצעוהו , וימבלוה במים (=לשם
 "התנצרות) , וישכיבוהו על אבן שיש . ולא
 "הקיצה משנתה ולא הרימה את ידה ואת
 "רגלה , הערימה (=מבלי הראות אותות חיים)
 "עד הלילה , למען יאמינו , כי מתה חחת
 "ידם . ויהי באישון לילה , ותבוא גויה
 " (=נכרית) אחת , והשאנה אל ביתה , כי
 "נכמרו רחמיה עליה , והטמנה , למען הצל
 "אותה להשיבה אל אחיה . ושאר היהודים

„נמלטו בבתי מכריהם, וביום המחרת ברחו
 „אל מבצר שטולבן, וישבו שם עד עכור
 „הזעם ויצילם ה'. ויהי ממחרת, ויצו ההגמון,
 „ויאספו את כל המתים במגפה, וישאום
 „בעגלה כל נתח טוב, ירך וכתף ובהונות
 „ידים וכל הנמצא מהם (האכזרים נתחו את
 „חלליהם לגתחים ואכרים), ויקברום בגנו.
 „ויקנו רבי רחקיה ויהודית אשתו את הגן
 „מאתו, ויהי להם לאחות קבר עד היום הזה”.
 „גם בביהם הפו כמאה וחמשים נפש
 „לפי חרב, על אשר מאנו לשוב מאחרי ה'.
 „גם בקרניה עלה הכורת עליהם פתאם,
 „ויאספו אל תוך חצר אחד, ושם שנים
 „בחורים בני איש אחד, גבורי החיל,
 „ויעמדו על נפשם, ויכו באויביהם, ולא
 „יכלו (האויבים) עשות להם מאומה, וישמע
 „קולם למרחוק. ויהי בהלחמם, ויבואו
 „(נכרים) מאחריהם אל תוך החצר, ויכום
 „נפש, לא נשאר גם אחד. גם הרב הגדול
 „רבנו פטר ורבנו יעקב ממירם הכו לפי
 „חרב, בלכתם לקבור פרנס אחד.
 ובחדש השלישי בשבעה לחדש נאספו

"הנצמדים במירה (=רומירה) אשר בערפת,
 "ויבואו ביתה רבנו יעקב (=הוא רבנו תם)
 "ויקחו את כל אשר לו, ואת ספר תורה
 "אלהינו קרעו לקרעים לפניו בעת ההיא.
 "ויתפשוהו, ויוליכוהו אל השדה, וידברו
 "אתו קשות, ויתנבלו אותו להמיתו, ויכוהו
 "בראשו לאמר: "הלא גדול אתה בישראל,
 "לכן נקחה מטך היום את נקמת אלהינו
 "וכאשר עשיתם אליו יעשה לך: גמולכם
 "ישוב בראשך". וכמעט דומה שכנה נפשו
 "בעת ההיא. וימן ה' שר גדול עובר בשדה,
 "ויכרנו ויקראהו רבי", וירכיבוהו על הסוס,
 "למען הצל אותו מידם, וידבר על לב
 "הנצמדים לאמר: הניחיהו אלי ואדברה על
 "לבו. אולי יפתה (=להמיר דתו). ואם אין,
 "כעת מחר אשיבנו אליכם". וישמעו לקולו.
 "ויצילהו מידם בחמלת ה' עליו". —

ככה עברה כוס התרעלה גם על רבנו
 תם, כי היה כפושע בינו ובין המות, כי
 פצעוהו האכזרים חמשה פצעים בראשו. גם
 הצלתו לא היתה מסכת טוב לב האדון
 מצילו, כי אם מאשר הבטיח רבנו תם

אותו, לקנות לו סוס יקר, אם יצילתו ממות.
 המקרים האלה הוכיחו את רבנו תם לדעת,
 כי נחוץ להזהר בגוים ולהשמר מהם מאד,
 לבל ימצאו כל תואנה להתנפל על היהודים
 שנואיהם. —

ד.

אז התעורר רבנו תם ויאסוף אספה
 רבה בעיר טרויש ביום השוק הגדול. ויבואו
 אל האספה ההיא מאה וחמשים רבנים
 גדולים ואחיו הגדול ממנו (הרשב"ם). בראש
 האספה הגדולה הזאת עמדו רבנו שמואל
 אחיו והוא. ויתקנו תקנות נכבדות מאד
 בחיי בני ישראל. אחדות מהן חדשות,
 ואחדות-ישנות, אשר רפו במשך העת. ויתן
 להן רבנו תם תקף ועז להיות לחק ולא
 יעבור, ואשר לא ישמע לקול החכמים מתקני
 התקנות יחרם מקהל ישראל.
 נכבדה מאד היתה האספה השניה
 בטרויש. בה תקנו, או חרשו את התקנה

הישנה, כי לא יועיד איש ישראל את רעהו
אל בית משפט הגוים, כי אם לפני שופטים
יהודים יביאו דבר שניהם, והם ישפטים כדת
משה. רק אם יאבו שני בעלי הריב, או כי
אחד מהם ימאן לשמוע בקול השופט היהודי
ומשפטו אשר יחרץ, אז יוכלו להשפט
בערכאות הגרים. המורה הגדול הזה ראה
והבין, כי על ידי ריבות בני ישראל הפנימים
יחלל שמם בגוים.

אך אם יעבור איש והועיד את רעהו
לפני ערכאות הגוים, אז עליו לשלם לרעהו
כל נזק אשר יגיע לו ממשפט השופט הנכרי,
כפי אשר ישימו עליו עיני עדה ישראל,
הנקראים בשם: "שבעה טובי העיר". אך
היו אנשים אשר מאנו לשמוע גם בקול שבעה
טובי העיר, ועוד אימו עליהם. כי יתאוננו
עליהם לפני שרי הממשלה, על אשר יאמרו
למשול בהם. לכן תקן רבנו תם בעזרת
חבריו, כי אסור לכל יהודי לאינם על שבעה
טובי העיר בדברים כמו אלה. —

כמו בכל דור ודור, כן גם אז היו
אנשים עשירים ודעים, אשר חפצם היה רק

להשתרר על העם ולהתנשא על כל , גם אם לא מצאו חן בעיני עדהם . ולכן פנו המיד אל שרי הממשלה , וישחדום בכסף רב , למען ימנו אותם לראשים על העדה . נגד הרעה הזאת קמו רבנו הם ורעיו ויתקנו , כי אסור לעמוד בראש העדה בעזרת שרי הממשלה , אם לא בחרו בני העדה את האיש לראש .

ביחוד שמו לבם להמלוים כסף לבני הגוים , כי לא יקחו בעבוט מכלי בתי המסגר שלהם , הקדושים בעיני הנוצרים , צלמיהם ועדייהם , גם לא לקנותם מידי הכהנים הנוצרים בכסף מלא , ולא תהיה תואנה בפי השונאים , להאשים את היהודים , כי מבזים הם את קדשי הנוצרים , אם כי באמת בוישה וחרפה היא רק לכהנים הנוצרים המוכרים או הממשכנים חפצים קדושים בעיניהם לבני אמה אחרת , והיהודים מה , כי ילינו עליהם . אך רבנו הם ידע כי רגש הצדק רחוק תמיד משונאי ישראל . —

שם עולם שלא יכרת עשה לו רבנו הם בתקנותיו לטובת האשה ומצבה בקרב

משפחתה, אשר נתקנו באספה השלישית. הוא גזר על האיש אשר נשא אשה, והוא מתה מדם כלו שנים עשר חודש מיום החתונה, כי ישיב את כל ההון, אשר הביאה לו, ליורשיה, אם לא היה לה ולד ממנו. — נגד האנשים הרודים בנשיהם באכזריות, ואשר יעזובו לנפשן, בקצפם עליהן, וילכו לכו אל אשר ילכו, והאשה יושבת עגונה ועטמה באין מכלכל ונותן לה די מחיתה, גזר רבנו הם הגזרות האלה: אסור לכל איש ישראל לעזוב את אשתו לזמן ארוך משמונה עשר חודש, אם זה הוא נגד רצון האשה. על כל איש החפץ לשבת בעיר אחרת בלי אשתו יותר ממשך הזמן ההוא, להביא עדים אשר יעידו, כי שמעו מפי האשה, כי גם היא נתנה לו רשיון לעשות כדבר הזה. ורק אז יתירו לו שבעה טובי העיר לשבת במקום ההוא יותר מהזמן הנזכר. אך אם יראו שבעה טובי העיר, כי האיש מתמהמה במקום הזה לטובת אשתו ובניו, להביא להם לחם מרחוק, יהנו לו את הרשיון להוסיף לשבת שם, גם אם אין אשתו עמו. אך חלילה

לו לעזבנה מקצפו עליה. ובשובו אל אשתו
ממסעיו, עליו להתמהמה בביתו לא פחות
מיששה ירחים. וזולת זאת תקנו רבנו תם
וחבריו, כי גם בשבת האיש הרחק ממקום
אשתו ובני ביתו לא ישבחם ולא יזנחם,
כי אם ישלח להם בסף די יכלתו, לכלכל
את נפשם; המשלוח יהיה לא פחות מפעם
אחת בששה ירחים. ואם יש בלבו איזה
שנאה לאשתו, או לא יעזבנה לימן ארוך
מיששה ירחים.

עוד תקנה נכבדה תקן לטובת האשה,
הן נמצאו תמיד אנשים רעים, אשר אחרי
אשר יגרשו את נשיהם כדת, יפיצו שמועה
בקרב העם, כי הגט נעשה לא כדין, למען
יבטל הגט. והיתה אשתו עגונה, או רעה
אחרת תגיע לה על ידי זה. גם היו אנשים,
אשר חפצו להרע למגרש או למגרשת, ויוציאו
דבה על הגט, ויאמרו, כי נעשה לא כדין.
ולמען הפר כל מחשבת ערומים אלה תקן
רבנו תם ורעיו, כי אסור לכל אדם לערער
על הגט ולאמר, כי פסול הוא.

גם אל מצב בני ישראל החמרי שם רבנו

תם לכו , ויתקן תקנות נכבדות להקל עליהם
 על הפרנסה , ויתיר למו לתת כספם בנשך
 לנכרים , וגם ליהודים על ידי נכרים , כי בעה
 ההוא שללו העמים הנוצרים כל מקור מחיה
 מבני ישראל , וישאירו למו רק את העסק
 הנבזה – ההלוואה בנשך – והמסחר בבלויי
 סחבות . ועוד תקנות רבות מועילות וחקים
 שונים תקן וחקק רבנו תם לטובת עמו , ורבים
 הם מספר . –

ה .

כה עברו ימי חיי האדם הגדול הזה
 בעבודה רבה וכבדה לטובת בני עמו , עד
 אשר באה צרה חרשה על בני ישראל, צרה אשר
 לא ידעוה הם ואבותיהם מעולם , היא : „עלילה
 הדם” אשר קרתה בעיר בלויא . ואלה דברי
 כותב המקרה הזה : „ויהי בשנת ארבעת אלפים
 „ותשע מאות ושלשים ואחת , וילך איש (עברי)
 „אחד להשקות את סוסו לעת ערב , וימצא
 „שם „גוי” אחד אשר הלך גם הוא שמה . וירא
 „היהודי ויתחלחל , ויצא מחיקו כנף עור מתחת

"למדני . ויראנו (=את הכנף) סוס הגוי" (כי גם לו
 "היה סוס) בחשך , וירא גם הוא וישב אחור ,
 "ויטאן לבוא המימה . ויבהל הערל ההוא ,
 "וישב אל ארוניו , ויאמר לו לאמר : "ראיתי
 "איש יהודי אחד , אשר השליך נער כמן
 "(=נוצרי) המימה , וגם הסוס נבעת . ואבוא
 "להגיד לך" .

"ובבלויא יהודית אחת אשת חיל ,
 "פולצלינה שמה . וידע המשרת , כי ארונו
 "הוא שונאה מתמל שלשם . ויהי ממחרת
 "וירכב (האדון) על סוס , וילך אל שר
 "העיר , והוא בן בליעל , וידבר אליו כדברים
 "האלה . ויחר אפו מאד , ויקח את כל
 "היהודים , והנם כארבעים איש , ויתנם בבית
 "הסהר . ותדבר פולצלינה על לבם , כי בטחה
 "בשך באהבתו אותה , כי אשת חיל היא .
 "אך לא יכלה עשות מאומה , כי הטתו אשתו
 "ברב לקחה , ותדבר על היהודים שטנה .
 "ולא מצאה האשה (פולצלינה) חן בעיניו
 "עוד , וישנאה בלבו מאד , ויצו אל השומרים ,
 "לבלי תת את פולצלינה לבוא פנימה לדבר
 "כי היא לברה לא נתנה בבית הסהר" .

למרות כל זאת לא יכל השר להוציא משפט קשה על היהודים, כי לא היו די עדים להאשימם. זולת זאת חפץ השר לקחה כפר נפשם מאתם. ויקרא אליו את אחד היהודים, וישאלהו, כמה יתנו לו כפר להוציאם לחפשי. או נועצו היהודים ויגמרו אמר, לתת לו מאה למרא כסף, מלבד אשר ימחלו על חוב של שמונים לימרא כסף שנשו בו מכבר. והצלת היהודים היתה כמעט קרובה. והנה, מוסיף המספר, בא, בחור אחד „(כמר) אל השר, ויאמר לו: איעצך נא, אדוני, את אשר תעשה ותוציא לאור משפט, אך אל תקח „מאתם כפר. ועתה הבא נא את העבד אשר „ראה, והשליכהו אל תוך מקום מלא מים „(קדושים) אשר יזו הכמרים עליהם. והיה „אם כנים דבריו יצוף על פני המים, ואם „אין – ירד תחתיו.

„ויצו – מוסיף מספר אחר – ויביאוהו, ויפשיטו את בגדיו, ויתנוהו אל גיגית מלאה „מים, אשר יזו הכמרים עליהם, וישלחו את „הגיגית על פני הנהר. והי כאשר צפה „הגיגית על פני המים ולא נטבעה בנהר,

„ויוכחו השר ומל יושבי העיר הנוצרים , כי
 כנים דברי העבד . ויצדיקו את הרשע (העבד) ,
 „וירשיעו את הצדיקים (=היהודים) וישפטום
 „להשרף חיים . ויצו הצורר ויתנו אותם אל
 „בית עצים אחד , ויערכו עצים וזמורות סביב
 „סביב . והיו כהוציאם אותם החוצה , ויאמרו
 „אליהם : המלטו על נפשותיכם והיו כמנו
 „(המירו דתכם) ותחיו ולא תמותו . ולא אבו
 „לשוב מאחרי ה' אלהיהם . וייסרום ויענום
 „לראות אולי יוכלו להדיחם מאחרי ה' אלהי
 „ישראל . וימאנו ויאמרו איש לרעהו : חזק
 „ונתחזק בעד אלהינו , כי אנחנו עמו וצאן
 „מרעיתו . וה' הטוב בעיניו יעשה , כי וולתו
 „אין אלהים . ויצו הצורר ויקחו את רבנו יחיאל
 „בן רבי דוד , ואת רבנו יקותיאל בן רבי
 „יהודה הכהנים תלמידי רבנו שמואל
 „(הרשב"ם) , ואת רבי יהודה בן רבי אהרן ,
 „ויקשרום בעבותות , ויציתו אש בעצים ,
 „והתלקח אש בעבותות אשר על ידיהם , וינתקו ,
 „ויצאו שלשתם . ויאמרו אל עבדי הצורר :
 „הן לא שלט בנו האש , ומדוע לא נצא ?
 „ויאמרו העבדים : „חי נפשנו , אם תצאו מזה" .

וּפִצְרוּ הַיְּהוּדִים בָּהֶם . אֲךָ הֵם הִשִּׁיבוּ אוֹתָם
 „שְׁנִית אֶל בֵּית הַמוֹקֵד . וַיּוֹסִיפוּ הַיְּהוּדִים עוֹד
 „לְצֵאתָ , וַיִּתְּפְּשׂוּ בַּעֲרַל אַחֵד , לְהַבִּיאוֹ עִמָּהֶם
 „אֶל הַמוֹקֵד , כִּי גִבּוֹרֵי חֵיל הָיוּ . וַיִּתְּחַזְּקוּ
 „הָעֵרְלִים , וַיִּקְחֻהוּ (אֶת הָעֵבֶד) מִידָם . וַיָּבֹאוּ
 „אוֹתָם לְפִי חֶרֶב וַיִּשְׁלִיכוּם אֶל הַתּוֹךְ הָאֵשׁ” .
 בַּיּוֹם הַהוּא , בַּעֲשָׂרִים לַחֹדֶשׁ סִיוֹן , מָתוּ בַּחֶרֶב
 וּבְאֵשׁ שְׁלֹשִׁים וָאַחַת נֶפֶשׁ . וּמֵרֶם יֵצְאָה נִשְׁמָתָם
 הַמַּהוּרָה שֶׁרוּ תִּפְּלֶת , „עֲלִינוּ לִשְׁכַּח לְאֲדוֹן
 הַכֹּל” , לְהִרְאוֹת אֶת כָּל יוֹשְׁבֵי תְּבֵל , כִּי
 מִיּוֹב מוֹתֵם מִבְּחֹר לִמּוֹ אֱלֹהִים אֲחֵרִים מִבְּדַעְדֵּי
 אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל , אֲשֶׁר הוּא אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד ,
 וְכִי יָבוֹא יוֹם וַיִּתְּקֶן הָאֱלֹהִים אֶת הָעוֹלָם
 בַּמַּלְכוּת שְׂדֵי וְכָל בְּנֵי בֶשֶׁר יִקְרְאוּ בִשְׁמוֹ .

וְכָל הַנוֹצְרִים הוֹצִיאוּ אוֹ קוֹל לֵאמֹר :
 נִשְׂרַפּוּ יְהוּדֵי בִלּוּיָא עַל כִּי הִמִּיתוּ נַעַר נּוֹצְרִי ,
 כִּי דִרְשׁוּ אֶת דָּמוֹ לְצֶרֶךְ חַג הַמִּצּוֹת . הָעֲלִילָה
 הַנִּמְכֻזָּה הַזֹּאת הִיתָה אוֹ רֵאשׁוֹנָה לְכֻנֵּי יִשְׂרָאֵל .
 הִיא הִבִּיאה רַעְיָה רַבָּה לַיְּהוּדִים מֵאִזְּ וְעַד
 עַתָּה , לְחִרְפַּת עוֹלָם הַנִּצְרוֹת וּלְבִשְׁתּוֹ .--
 הַמִּקְרָה הַזֶּה הָעֲצִיב מְאֹד אֶת רוּחַ רַבְּנוּ תָם
 הַמַּהוּר . וַיִּכְרַז צוּם לְיִשְׂרָאֵל כְּאִשְׁכֵּנוּ וְצִרְפַּת ,

לקרוא לבכי ולמספר ביום עשרים לסיון מדי שנה בשנה . וכה נזר אמר : „גדול יהיה הצום הזה מצום השביעי“ . ויהודי אשכנז וצרפת מהרו לקים את דבר מורם הגדול , יקבעו לחק ולא יעבור לצום ביום ההוא מדי שנה בשנה . -

העלילה הנתעבה הזאת המרה את רוח רבנו תם , יען ראה עד כמה מגיעה רשעת כהני הנצרות , להעליל עלילה שאין לה שחר נגד הישר ונגד השכל . בשנה ההיא חלה זימת , ונפשו המהורה עלתה אל עולם אחר , עולם האמת , ששם לא יכון שקר , כשקר הנורא , שברו הנוצרים על בני עמו . ושם רבנו תם נשאר לדור אחרון כסמל הקדושה , המהרה והצדק . וכמו שנכנעו מפניו כל גדולי חכמי ישראל בחייו , עד כי יש אשר קראוהו גם בשם „מלאך האלהים“ , כן גם אחרי מותו הזכירו את שמו ביראת הכבוד רבה עד אין קץ .

האגדה , המפזרת תמיד כבוד והדר רב אהובי העם , עטרה את זכרו כספורים נפלאים מאד . פעם אחת - מספרת האגדה ישב רבנו

שמואל בן רבי אליהו מאיברא , שנקרא כיום
 „שמואל הנביא" ולפניו ישבו חכמים גדולים
 וישמעו תורתו . ויאמר אחד החכמים אל רבנו
 שמואל : „שאל נא את רבנו חם (שכבר מת) ,
 איך קושרים קשר של תפילין" . ויפן רבני
 שמואל אל אחד מלאכי השמים , ויצוהו
 להביא לפניו את נשמת רבנו חם . ויען
 המלאך : „ירא אני לבוא אליך , כי נשמת
 משה רבנו עומדת בבית מדרשך" . ויהי כאשר
 צוהו שנית , ויען המלאך : „דע לך , כי כאשר
 ירד רבנו חם , תרד גם השכינה עמו" . ויאמרו
 כל החכמים אל רבנו שמואל : „אין להטריח
 את השכינה . הנה משה רבנו פה , נשאלהו
 את השאלה" . ויאמר משה : אין אתם קושרים
 את הקשר כרת , כי לא בן כתוב בתורה .
 אז ירד רבנו חם משמים כאדי ויאמר : „משה
 טעית" ! ויהי ריב דברים בין משה רבנו ובין
 רבנו חם , עד אשר גבר האחרון , ויוכיח כי
 הצדק איתו .

האגדה הזאת מוכיחה לדעת , כמה
 גדול כבוד רבנו חם בעיני בני הדורות
 הבאים , עד כי הרימו אותו למעלה ממה

רבנו , ייעשרוהו בדמיונם בספור נפלא כזה .
ובאמת זכה לכל הכבוד הזה , כי רבה היתה
פעלתו לטובת עמו וספרותו גם בחייו , גם
אחרי מותו , כי הקים תלמידים רבים וגדולים ,
שהלכו בעקבותיו , לסול מסלה ישרה בתלמוד ,
שהוא חיי רוח היהדות וחקורים מאז ועד
היום הזה

מו .

רבי יהודה הלוי .

א .

רבנו יהודה ברבי שמואל הלוי נולד
בעיר טולידה בארץ קשמיליה בספרד
הצפונית, אשר בה משלו הנוצרים. בימים
ההם טרם היה בעירו בית מדרש גדול
לתורה ולחכמה, ולכן אלץ רבי יהודה בימי
עלומיו לעזוב את בית הוריו ולנוע אל
ספרד הערבית. שם המורה הגדול רבנו
יצחק אלפסי, שהיה ראש בית המדרש בעיר
אליסנה הקרובה לעיר קורדובה באנדלוזיה,
משך אליו את לב העלם הצעיר הזה.

רבנו יצחק אלפסי היה אז איש זקן
מאד, והוא הגדול בתורה מכל חכמי דורו
בספרד. הוא היה יליד אפריקה ממדינת פס,
ועל כן נקרא בשם „אלפסי“. ויעזוב לפנים
את ארץ מולדתו, ויבוא ארצה ספרד, ויכונן
בית מדרשו בעיר אליסנה, ויפץ תורה בין

אלפי שומעי לקחו ויעמד תלמידים גדולים
בתורה, והגדול מהם היה רבנו יוסף הלוי
אבן מיגש.

כאשר בא רבי יהודה הלוי לאליסנה
שמע לקח מפי רבנו יצחק אלפכי אך שנים
מעטות, כי ימים רבים לא עברו מעת כואי
שמה, ומורהו הגדול מת. ויהי כאשר קם
רבנו יוסף אבן מיגש לראש בית המדרש
תחת האלפסי, ויוסף רבי יהודה הלוי לשמוע
לקח גם מפיהו. אולם ככל חכמי ספרד
בימים ההם לא הסתפק הלוי רק בחכמת
התלמוד לבדה, כי אם השתוקקה נפשו גם
לחכמות אחרות. וילמד את חכמת הרפואה,
ויהי אחרי כן לרופא מהלל בטולידה עיר
מולדתו. ויפנו אליו חולים רבים לדרוש
עצתו. וילמד גם את שפות ספרד וערב,
וירב להגות בספרי הפלוסופים היוונים
והערבים, עד כי היה גם הוא לחוקר
ולפילוסוף גדול ונודע בדורו.

אך יותר מכל המעלות הרמות והנכבדות
ההן, אשר בהן נכתר האיש הגדול הזה.
רמה ונשגבה מעלה אחת אשר בה חנן

מאת האלהים - היא השירה. בכשרון הזה לא היה דומה לו לא רק בדורו, כי אם מימי משוררי יה, אשר שיריהם הנשגבים נשארו לנו למורשה בכתבי קדשנו, ועד עתה. ומה צדקו מאד דברי המשורר האשכנזי הגדול הינריך היינה, נצר מורע ישראל, באמרו, כי כאשר ברא אלהי הרוחות את נפש רבי יהודה הלוי היקרה, וירא אותה, וישמח ביציר כפיו, וישקנה למו פיו. ומאז נשמע נצח את צלצל הנשיקה הנעימה והקדושה ההיא בכל שירי המשורר, אשר קדשהו האלהים מרחם, לכוזן במקדש השירה.

וארץ ספרד הברוכה, אשר מאז החלו הערבים למשול בה היתה בה הרנחה ליהודים, כי חדלו הנוצרים לרדפם אחרי אשר כשל כחם, היתה לבני ישראל בארץ מולדת שלישית אחרי ארץ ישראל ובבל. בין מלכי ערב וכליפיהם היו רבים שאהבו את הדעת ורחוקים מקנאת הדת, ויקרבו אליהם יהודים חכמים, וישימום לאנשי עצתם, וינשואם למעלה מכל שריהם. לכן רבתה החכמה בין יהודי ספרד, וביחוד

פרחה אצלם השירה העברית מאד .
 רב חסדאי אבן שפרוט החל למעט
 ממעי התורה החכמה והשירה על אדמת
 ספרד , בקרבו אליו את מנחם בין סרוק ואת
 דונש בן לברט מרקדקים , ובתמכו את רב
 משה השבוי ואת רב חנוך בנו , ראשי בית
 המדרש לתלמה . ורבנו שמואל הנגיד עוד
 הגדיל לעשות ממנו , כי מלבד תמכו את
 החכמים העניים , למען יוכלו קנות תורה
 ודעת , עוד היה למו למופת , כי היה בעצמו
 תלמודי גדול ומצוין מאד בדורו , וגם משורר
 נשגב , לכן עשתה השירה העברית בימיו
 חיל רב ותפרח ותשגשג מאד . -

אחד המשוררים הגדולים אשר היו
 בדור רבנו שמואל הנגיד - הוא רבי שלמה
 אבן גבירול . האיש הזה היה יחיד בדורו
 בכשרון השירה הרוממה אשר נחה עליו .
 איש אמלל מיום הולדו , עני וקשה רוח , נע
 וגד כל ימי חייו היה שר רק שירי תוגה ,
 והד האנחה נשמע תמיד מבין חרוזיו . בשיריו
 יתאר בן גבירול את הכונת שירתו הנוגה
 ויאמר :

"מליצתי בדאגתי הרופה ,
ושמחתי באנחתי רחופה א'
ואם אראה שחוק יבכה לפני לחיתי ,
שהיא מני קטופה" ב'

כל בני דורו המכנים את רום ערך
השירה , בראותם את שירי בן גבירול
השתוממו למראה עיניהם , ויפארוהו
וירוממוהו בתהלותיהם . גם היו חכמים
עשירים אשר תמכוהו בהונם , וגם רבנו
שמואל הנגיד היה אחד מתומכיו .

אמנם גם הוא ידע בנפשו את ערך
עצמו , ולא להתפארות יחשבו לו דברי שירו ,
אשר שר על נפשו לאמר :

אני השיר , והשיר לי לעבד ; אני
בנור לכל שרים ונוגנים ,
ונגני תלוקה על האדמה , ורוחי תעלה
על העננים" .

ודבריו אלה צדקו מאד : השיר היה
באמת עבד נרצע לו וסר למשמעתו ,

(א) הדאגה והאנחה תגרשנה מפי כל מליצח
ושמחה . (ב) ואם אמר לשמוח יבכה לפני לחי
האמללים .

בעת אשר התנשא רוחו אל על, ויחל
לשורר על חזיונות הטבע והחיים. השפה
הקדושה היתה בפי עמו לשפה חיה ואל כל
אשר חפץ המה אותה בלי כל לחץ, וקול
צלצולה הנעים נשמע לראשונה מפיו אחרי
הנביאים ומשוררי יה.

המשורר והפילוסוף הגדול הזה היה
אחד מפלאי הבל בחייו. גם מותו עמר
בין הפלאות בפי אנדת העם, אשר תספר,
כי משורר ערבי אחד קנא בבן־גבירול, על
רב חכמתו ונעם שירתו, ויארב לו וימיתוהו
בסתר, ויקברוהו בגנו תחת תאנה. ומהעה
ההיא החלה התאנה לחנוט פניה ימים רבים
לפני עצי התאנה אשר בעיר, ועוד מרם
הגיע מועד בכורי פרי עצי הגנים, כבר
בשלו תאניה היפות והגדולות. וישתוממו
כל בני העיר. ויודע הדבר למלך, ויקרא
אליו את הערבי, וישאלוהו מה עשה לתאנתו
כי ימהרו פירותיה לבשל. וידם הערבי ולא
ענהו דבר, כי ירא לגלות את סודו. ויפצר
בו המלך, אך הוא לא ענהו דבר. ויצו
המלך להכותו מכות נאמנות ולענותו, עד

אשר יודה על מעשהו. ויספר הערבי למלך
את אשר עשה למשורר העברי לאבן-גבירול.
ויצו המלך לתלות את הרוצח על העץ
ההוא .

אולם אם כי שקר הם דברי האגדה
הזאת, אך זה ברור, כי מטע בן גבירול
נתן ריחו, ומרוחו האצל על בני הדור
הבא. בשנת מות בן-גבירול נולד המשורר
העברי הגדול רבי משה אבן-עזרא, אשר
אף כי לא הגיע אל בן גבירול ברום הרעיון
ועז הרגש, אך בדעתו את שפת עבר
האהובה לו לא נפל ממנו. הוא משל בכל
מכמני השפה הקדושה, ותהי בפיו כשפה
חיה, רעננה ונחמדה, וכל מחשבותיו
והגינותיו על כל אשר ראה בעיניו הביע
בשפה עשירה יפה ונעימה.

גם הוא היה נורד כל ימי חייו,
הולך קדורנית מלחץ תוגתו, וכאבי היה
עוד נורא מכאב בן גבירול, כי תחת אשר
האחרון הוכח מאת האלהים בעני ובחסר
כל, בהלקח ממנו בילדותו אביו ואמו, הנה
יכל היה אבן עזרא להיות מאשר כל ימי

חייו, לולי נחרו בו אחיו בני אביו ואמו.
רבי משה אהב אהבה עזה כמות את בת רבי
יצחק אבן עזרא אחיו הגדול. אך האח הזה
כאן לתת לו את בתו לאשה, וגם יתר שני
אחיו קמו לו לשטן. ויהי אהובתו ליוסף
אחיו הקטן לאשה. ומני אז הלך המשורר
לנוד ממקום למקום, באמרו להשכיח את
רב עצבו בנרודיו. ויחי חיי עני וצער, ורק
עמו הנפלא היה לו לתנחומים. וישר שירים
רבים על הבלי תבל ועל בגד אחים. אולם
לפעמים התעוררה בנפשו גם תשוקה לחיים
עליונים, וישר על האהבה, היין והתענוגים
כדרך המשוררים הערבים בימים ההם.

פעמים אחדות חפץ להשלים את אחיו,
אך חפצו לא צלח בידו, כי בגלל איזה
סבה נכתרה ממנו שנאהו אחיו, ולא יכלו
דברו לשלום. אחרי עבור שנים אחדות
מתה אהובתו, בהקשותה בלדתה. מרם
מותה זכרה את משה בחיר לבבה, אשר
בחזקה הפרידוהו מעליה. בהודע הדבר
לרבי משה עורר את כנורו הנפלא לאבל
ונהי, ויהי לו זאת לנחמה, כי אהובתו לא

בגדה בו, וכי רוחה ונפשה נתונים היו לו
כל ימי חייה

ב.

כאשו כבר היה רבי משה אבן עזרא
למשורר נודע ולאיש בא בימים, החל רבי
יהודה הלוי להשמיע את שירותיו הראשונית,
והוא עודנו או עלם צעיר מאד, כמעט נער.
ויהי בשלחו לרבי משה שיר נחומים, לנחמהו
ביגונו, וירא המשורר את השיר הנעים, אשר
כתבו ידי עלם צעיר, ויקרא בהשתוממות רבה:

”איך בן נעים וצעיר שנים

יעמוד הרי בין א על לבו

אי עול ימים יהדוף רמים.

יבעוד נער הוא ובאבו ב!”

ועל שורות שירו אמר:

”טורי שירים יקרו מפי,

אחד מהם ירדוף רבוא!”

(א) תבונה. ב) איך איש צעיר יהדוף אנשים
גדולים, והוא נער וכראשית צמיחתו!

ואמנם שורה אחת משירי רבי יהודה הלוי תגבר בחין ערכה ובנעם יפיה על שורות רבות משירי משוררים אחרים . גם שירי אבן-גבירול ויתר משוררי דורו , גם שירי רבי משה בן עזרא ורעיו כלם כאין וכאפס הם מול שירי המשורר הלוי , אשר השגחת האלהים הקימתהו להיות נעים זמרות ישראל תחת אסף וידותון מבני לוי , המשוררים הקדושים בעוד עמד מקדש אל על מכוננו , ומקהלת משוררי יה פצחה רנה לפני יושב הכרובים .

גם חיי רבי יהודה הלוי השוקטים בקרב משפחתו הועילו הרבה לפתח את כשרונו הגדול . הוא כתב את שיריו לא מתוך עני ולחץ , והרגע לא משל ברוחו ובשירתו , כי אם הוא היה אדון השירה , להטות אותה במנוחה אל כל אשר נשאוהו רעיונותיו הנשגבים , אשר התרוצצו בחבו . בימי נעוריו היה הוא כיתר צעירי בני ישראל בספרד אוהב חיים עליונים , לא נזר מתענגותיהם , אף כי היה צדיק שומר אמונה , הונה בתורת ה' בבתי מדרש האלפסי

יאבן מיגש. ומוכן הוא, שתענגות חיוו היו
 רחוק מהוללות צעירי הגוים. הוא היה איש
 רעים להתרועע בחברת צעירים עליונים אוהבי
 חכמה ומדע. גם ידע את האהבה בתענוגיה,
 ועל כל אלה העיר את בנו, וישר
 שיריו הנעימים המלאים קסמי יופי בטעם
 המשוררים הערבים והעבריים בימים ההם.
 מה נעימה ומה עשירה במבטאיה
 היפים שירתו על שושני האביב, אשר
 בסופה יביע תהלת רבי יצחק אליהם,
 אחר מגדולי היהודים בספרד בעת ההיא!
 בה הוא מתאר את הארץ, אשר ינקה גשמי
 הסתיו, שהטיפה העב המינקה, ותהי כלה
 סגורה על מסגר בסתיו, רק נפשה השתוקקה
 לעת בוא עת האהבה, הוא האביב, ותחלה
 מחלת האהבה עדי הגיע זמן הקיץ, וידפא
 לבה המתאוה. את רעיונו זה הביע ככה:

”ארץ בילדה היתה יונקת
 גשמי סתיו אתמל ועב מינקת,
 או היתה כלה פלואה בסתיו
 נפשה לעתות אהבה שונקת.”

חֲשֵׁקָהּ לַעֵת דּוֹדִים עָדִי נָנַע זִמֵּן
קִיץ, וְכוּ נִרְפָּא לְבַב חוֹשֶׁקֶת."

אחרי כן יתאר תמונת האדמה עת
יחלו הפרחים והציצים לכסות פניה, וידמה
אותה לעלמה עדינה המחלפת לבושה יום
יום, והמתהדרת בכגדי רקמה ושלל צבעים
באמרו:

"בְּלְבוּשׁ עֲרוּגַת פָּז וְרִקְמַת יֶשֶׁשׁ כָּבֵת

מְתַעֲנֶנֶה בְּלְבוּשׁ וּמִתְפַּנֶּקֶת;

כָּל יוֹם חֲלִיפוֹת הַרְקָמוֹת מִחֲלִיף וּלְכָל

סְבִיבִיָּה פָסוֹת (א) חוֹלְקֶת.

מִיּוֹם לְיוֹם עֵינֵי (ב) צְמָחִים מִתְפַּוֵּךְ: עֵין

דֶּר לְעֵין אֶדָם וְעֵין בְּרָקֶת."

ובעת אשר תשנה האדמה את צבעיה

פעם ללבן, פעם לירק ופעם לאדום, ידמה

אותה הלוי לצביה הנושקת את אהובה,

ולבבו יאמין, כי גולה האדמה מהשמים את

כוכביהם, והם פרחיה הנהדרים, באמרו:

"מִלְבִּין וְתוֹרִיק עֵת, וְגַם עֵת הַאֲדָרִים

תִּמְשִׁיל צְבִיָּה אוֹהֶבָה נוֹשֶׁקֶת.

יְפִי פְרָחִיהָ מְאֹד, עַד אֶחָשֵׁב, כִּי
 כּוֹכְבִי אֶל הַיְתָה עוֹשֶׁקֶת".
 שִׁירוֹ עַל הַיִּין מַעִיר, כִּי לֹא הֵלֵךְ
 בִּימֵי נַעֲוֵרָיו בְּדַרְכֵי הַנּוֹזְרִים. כֹּאֲשֶׁר קִבַּל
 פַּעַם אַחַת כִּד יִיֵן לַתְּשׁוּרָה מֵאֵת אֶחָד
 מִדִּידָיו, נִשָּׂא מִשְׁלוֹ עַל הַיִּין וַיֹּאמֶר:
 "בֶּךָ אֶעִיר זְמֹרֹתִי כָּל יְמֹתִי
 וּבְעֵסִיסֶךָ אֲשֶׁר מָצֹו שְׁפָתִי,
 וְאֶחֱי אֶקְרָאָה אֶל כֹּד שְׁלַחְתּוֹ
 וּמִפִּי אֶמְעָמָה טוֹב מִגְדֻלּוֹתִי
 עַדִּי רַעִים חֲשָׁבוּנִי לְסוֹבָא,
 וְעַקֵּב זֹאת שְׁאֵלֹנִי: "לְמַתִּי א?"
 עֲנִיתִים: אֵיךְ צָרִי גִלְעָד לְגִגְדִּי
 וְלֹא אֶשְׁתֶּה לְרַבָּא מַחְלוֹתִי!
 וְאֵיכָה אֶמְאַסָּה בְּכֹד עֲדָנָה
 וְעוֹד לֹא נִגְעוּ עַד כֹּד שְׁנוֹתַי ב!"
 כֹּאֲמֵן נִפְלֵא יִכַּל רַבִּי יְהוּדָה הַלֵּוִי לַצִּיר
 בְּצַבְעִים מְרַהִיבֵי עֵין הוֹד נַעַם יְפִי הַנְּשִׁים.
 בְּכַשְׁרוֹן רַב בַּחֵר בַּתְּמוֹנוֹת נִהְדָּוֹת, לְדַמּוֹת

(א) עַד אֵנָּה תִּשְׁתֶּה. (ב) אֵיךְ אִמָּאס אֶחָד כִּד חִיִּין,
 אִם עוֹדֵנִי צִעִיר וּשְׁנוֹתִי לֹא הִגִּיעוּ לַעֲשָׂרִים
 וָאַרְבַּע — כֹּד — 1.

להן את הופיפיות, אשר היו למטרה לשיריו.
בשיר לחתונה, כנראה לחתונתו הוא, ידבר
בתהלת רעיתו לאמר:

"יונה על אפיקי מים תאנה היא לעינים;
הן יש לבסוף מוצא וכיונתי מי ימצא?
יפה בעיני פתרצה נאנה בירושלים
ולאנה ואה תפנה לשכון באהלים? והנה

בלבבי לשכנה מחנה גדול ורחב
ידים א) .

הוד אכן יקרה הבן עת תאדם ועת
תחלבן,

ותמה בחיות על אכן אחת שבעה
עינים ב) .

הפכי לי לצוף ראש פתן, כי כל איש
בהון יתחפן,

ואני לך לבבי אתן מנה אחת אפים .

לחי שושן ועיני קומפים שדי רמון וידי
אופים ג) .

א) בלבי יש למשכנה מקום חחנה גדול ורחב .
ב) ידמה את רעיתו לאבן יקרה, שצבעיה
משחנים ומכילה שבעה צבעי הקשת . ג) לחיה
כשושנה ועיני מביטות בה וכמו קוטפות אותה .

אם שפתותיה רצפים; מלקוחי כמלקחים א'
ושמי מחלפות באורב משעריך ואבי
ערב ב);

אור לחיד קם מתערב, באור בקר בין
ערבים ב).

נעלת חן וכתם אופיר, במאורה מאור
יום מתפיר ד).

ירבנה כלבנת הספיר וכעצם השמים.
חשך אין לנגד זרה לא ירבה בלילה
נרה ה);

נעל אור יום נוסף אורה, ויהיה
לשבעתים ו).

ג.

כמו אש לזהמת תיקד בתוך אמריו

א) אם שפתיה כגחלי אש, פי כמלקחים לקחתן,
כלומר: לנשקן. ב) שתי מחלפות שערותיה הן
כזאבים האורבים לטריף טרף. ג) צבע להייה
הצחות מתערב בצבע שערותיה השחורות, כמו
אור בקר בין ערבים. ד) תכלים. ה) כמקום
שתמצא רעיתו אין חשך, ואף את חשבת הליל
יאר אור ופיה. ו) ואור היום ירבה שבעתים,
אם יוסף אור יפי רעיתו עליו.

בשירי האהבה, אשר כתב בעודנו בימי
עלומיו. וכנראה מבין שורות השירים האלה
נפצע גם לבו בנעוריו על ידי חצי האהבה.
כנראה קרה לו, כי אהב אך לא נאהב,
ועל כן יתאונן מר על אכזריות אהובתו,
ויפנה אליה בשאלתו:

„צהובת שער, תמימת יופי, צִבְיָה
ואיך פָּאָרִי הַמָּרְפִּי! הטוב, כי איש נקי הנפִי?”
בשיר אחר יפנה המשורר אל אהובתו
בבקשה לבלי תעזבהו ויאמר:

„רְעֵנִי צִבְיָה! לא טוב הֵיִית דוֹרֵךְ שָׁבִי,
קִרְבִּי וְרִכְבִּי הַנֶּדוּד הַרְחִיקִי א!”
אך אהובתו לא שמה לב להחנוניו,
ותפרד מעליו. ואז שפך המשורר מר שיחו
בשיר גדול ונעים מאד, המעיד עד כמה
יכל הוא לאהוב. בראשונה יתאונן, על כי
נעלמה ממנו אהובתו, בעת אשר כל תשוקתו
אך לחזות פניה ולדעת שלומה, כי לבו ילך
שבי אחריה:

(א) קרבי אִלִּי והרחיקי מעליך את הרכב, אשר
בו תאמרי להרחיק ממני נדוד.

"מה לך, צבקה, תמנעי צירוף (א) מדוד
 צלעיו מלאו צירוף (ב)?
 לא תדעי, כי אין לדוד מזמן בלתי
 שמוע קול שלומית (ג)?
 אם הפרידה על שנינו נגזרה, עמדי
 מעט עד אחזה פניך.
 לא אדעה, אם בין צלעי נעצר לבי,
 ואם ילך למסעיה (ד)?
 חי אהבה! זכרי ימי חשקה, כמו
 אבור אני לילות השוקותיה.
 כאשר דמותה בחלומי יעבור, כן
 אעברה נא בחלומותיה.
 ביני ובינה גם דמעות יהמו גליו, ולא
 אוכל עבור אליה;
 אף לו פעמיה לעברו קרבו, אז נבקעו
 מימיו לכף רגליה (ה)".

(א) מראה פניך. (ב) מאוהב אשר כל עצמותיו
 מלאו מהמכאבים שהכאבת אותו. (ג) הכי
 לא תדעי, כי אין לאוהבך חפץ אחר
 בחיים, כי אם לשמוע על דבר שלומך?
 (ד) אם הולך לבי אחריו אל אשר תסעי.
 (ה) דמעותיו ששפך לרגלי הפרדה ממנו נדפכו
 לים, אך לו הפצה היא לעבור את הים ולקרוב
 אל דודה, או חדל מבכות וחרבו מי הים,

ואחרי אשר יביע תאותו , כי תתעורר
אהובתו לאהבתו , במדה שהוא אוהב אותה ,
והיה זכרו חקוק בזכרונה , כמו אשר לא
שכח הוא איתה בהקיץ ובחלום , ולו רק
חפצה קרבתו , כי עתה לא היה כל מעצר
לפניה , יוסף המשורר לבקש , כי גם המוה
לא יפריד ביניהם , באמרו :

לו אַחרי מוהי בְּאַנִי יַעֲלֶה קול פְּעִינִי
זָקֵב עָלַי שׁוֹלֵיךְ .

או תִּשְׁאַלִי לְשָׁלוֹם יְדִידָךְ (א) וּבִשְׁאוֹל
אֲשַׁאל בְּדוֹדָךְ וּשְׁלוֹמָךְ (ב) "

וכהתיטו להביע מאויו , יחל להתאונן
להאשים את אהובתו , כי היא שפכה דמי
לבו , וכי היא תסב לו רעה , והוא ישלם לה
אך טוב , וכה יאמר :

"אֲכַן עָלַי שָׁפַכְךָ דְּמֵי לִבִּי שְׁנֵי עֲדִים :
לְחִינֶךָ וּשְׁתוּתֶיךָ (ג) .
אֵיךְ תֹּאמְרִי : "לֹא כֵן !" , וְהֵם עֲדֵי עָלַי
דְּמֵי וְעַל כֵּי שָׁפַכְךָ יְדִידָךְ !

(א) כלומר : אחרי מותו . (ב) גם אני בשאול
אדרוש אהבתך ושלומך . (ג) כי בגללם נאחו
בחבלי אהבה .

מה מתקצי מותי? והן אחפז אני
 שנים, להוסיף על שני חניך!
 אם הנגלי נומי כליל חשקי א' הלא אמן
 שנת עיני לעפעפיה ב'.

אחרי כן יתאר את מצב רוחו, בהיותה
 עמו או בהפרדה ממנו באמרו:

מימי דמעות לחכה אשך, וגם אבני
 לבבות שחקו מימיה ג'.

באתי באש חשקה ומי בכי, אהה,
 לבי בדמעותי וגחלתי!

בין סר ומתוק נעמוד לבי, והם: רוש
 הנדוד ד' ודבש נשיקומיה.

אחרי דבריה בפחים רקעו אותו, פתילים
 קצצו ידיה ה'.

ומה רמו ומה נמלצו אמריו, בעת

א' בהפרדה ממנו. ב' הן חפץ הוא לתת לה
 את שנתו שנדרה, בישנו אותה כורעותיו.
 ג' אש אהבתך תוכל ליבש את הדמעות,
 דמעות עיניך תוכלנה להמס גם לבבות אבן.
 ד' מרידות הפרדה. ה' אחרי אשר רקעת
 בדברי אהבה את לבי בפחים, כלומר: הרכת
 אותו, קצצו ידיך, בהסרך, את הלב לרסיסים.

אשר יחל לתאר את הוד יפי אהובתו ויתרונה
על יתר הבנות באמרו :

„מראה דמות אדם עלי ספיר בעת אראה
שפתוך על שניך ;
שמש בפיך וליל הפרשי על זהרי עבי
קוצותיך א“ .

משי ורקמה הם פסות גופך , אבל הסן
והיופי — כסות עיניך .

משפית עלמות מעשה ידי איש , ואת
ההוד והחמדה שבימותך ב“ .

חרם וסתר ג עש וקימה ר קנאו להיות
באחיך יאחיכותך ;

בנים ובנות חשבו אם חפשו להיות
עבדיך ושלחותיך ה“ .

ומובן הוא שאחרי תארו את המראה

(א) פניך מאירים כשמש , וקוצות שערותיך
העבות והשחורות דומות לליל אפל ;
(ב) מעטפות כל העלמות מעשה ידי אדם ,
אך מעטפותיך הם ההוד והאהבה . ג) שמש
וירח . ד) וכוכבים . ה) יתר הבנים והבנות אם
חפשים הם , בחרו להיות לך לעבדים
ולשלחות .

הנחמד הזה, אין כל פלא אם יביע את
חפצו לאמר:

"לא אשאלה מהו זמן חלקי, לכד מחוט

שפתוך חגור מתניה (א).

שמתוך פחותם על ימיני, לו אני אהיה

פחותם על זרועותיך!.....

מי יתנני אחיה, עד אארה (ב) בשם

ומור מבין הליכותיך!"

ואם כי עזבתו אהובתו, בכל זאת

בטיחנה המשורר, כי זכרונה לא ימוש

בקרוב לבבו באמרו:

"לא אשמיטה קולך, אבל אשמע עלי

סתרי לבבי קול צעדותיך."

ובסוף שירו יבקשנה המשורר לזכרהו

ולפקדהו, למען החיות את נפשו, אשר יצאה

מנוו עם צאת אהובתו מאת פניו, וכה יאמר:

"פקדי, ביום פקדך לסיוט חללי תשקך

ויוס בו יחיו מסנך."

(א) לא מבקש מכל עשר החיים לי לחלק

רק את שפתוך האדמות כחוט השני וחגירתך.

(ב) אלקט.

נפשי להשיב אל גויה, כי ביום נסעך,
 בצאתך יצאה אחרך א".
 ככה ידע המשורר הגדול הזה לאהוב!
 ומי כמהו יכל לציר חוד יפי הצעירות
 היפיפיות! באחר משיריו אשר שלח לכבוד
 אחד החתנים יתאר את הכלה לאמר:
 "שפתה -- צוף, ואפה -- מר, ומלחיה -- שמש
 ומשערה -- פתנים".

ד.

רבי יהודה הלוי היה איש רעים להתרועע
 ואוהב דבק מאח לרעיו ומיודעיו. מכתביו
 ושיריו הערוכים אל מכריו יעידו, כי לא
 החונף מדבר מתוך גרונו, כדרך הערכים
 בימים ההם, אשר דרכם היה לרומם בפיהם
 את מכריהם בשירי תהלה, ולבם כל עמם.
 הלוי היה ענו, לא התגאה בכשרונו וחכמתו,

א זכרי את נפשי, להשיב אותה אל גופי.
 ביום אשר תזכרי להחיות את כל אשר נפל
 חלל מאהבתך, וביום שיחיו המתים ההם, יען
 בצאתך לנסוע יצאה אחרך גם נפשי כגויה,

ויחשוב את רעיו לגדולים ממנו. כבוד רב
 רחש לבבו לרבי משה אבן עזרא המשורר
 הגדול ממנו בשנים, אך קטן ממנו בכשרון.
 בהיות רבי יהודה עוד עלם צעיר מאד ערך
 שיר אל המשורר פצוע-אהבה הזה, אשר
 נדה מעיר מולדתו להשכיח עצבונו מלבו.
 ורבי משה לא אחר מענותו בשיר מלא תהלות
 להמשורר הצעיר, ויביע השתוממותו לכשרון
 הגדול אשר נגלה לעיניו פתאם כאור הברק.
 ויהי כשמוע הלוי תהלתו יוצאת מפי אבן
 עזרא, ערך גם הוא מענה מלא אהבה וכבוד
 למהללו, ובתוך יתר דבריו הוא קורא :

הקולך זה, גביר משה, ושמה אשר
 ינעם לאִנִּי מְשֻׁרוֹתָא?
 כִּתְבִּי יֶדְךָ וְלֹא שָׁדָה וְשָׁדוֹת, וְהוֹד קוֹלְךָ
 וְלֹא שָׁרִים וְשָׁרֹת בִּי.
 תַּחֲדָשׁ מִיָּבֶקֶה כָּל יוֹם לְעֶבֶד, שִׁפְתָּיו
 מְסַפֵּר מִיָּבֶקֶה קְצֵרוֹת בִּי.

(א) טובות. (ב) כתב ידך טוב לי מנשים רבות
 וקולך נעים לי סומרים וסומרות. (ג) אשר
 שפתיו קצרות ממנות מספר לכל הטוב שאתה
 עושה לו.

הַלְסָפּוֹר אוֹ לְסַפֵּר מִחֻלָּלָהּ ? כָּבֵד נִלְאָה
 וְלֹא יָדַע סְפָרוֹת א' .
 אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יָבִיעַ אֶת דַּעְתּוֹ ,
 כִּי עָלָיו לִהְיוֹת אֲסִיר תּוֹרָה לְרַבִּי מֹשֶׁה כָּל
 יְמֵי חַיָּיו , עַל כָּל הַחֲסָדִים , אֲשֶׁר עָשָׂה עִמּוֹ
 רַעְהוֹ הַמְּשׁוֹרֵר הַזֶּה , בְּאִמְרוֹ :

וּמִתִּי אוֹכְלָה אֵצֶא לְחַפְּשִׁי ? וְחֲסִדָּךְ
 יַעֲבִידֵנִי ב' לְדוֹרוֹת ?
 עֲבִדְתִּיךָ שְׁנֵי יָלְדוֹת וְשִׁחְרוֹת , וְעוֹדִי
 עֲבִדְךָ לְשְׁנֵי גִבּוֹרוֹת ג' .
 וְאִיךָ יִהְיֶה כְּבִלְתָּךְ מִחֲשָׁבוֹתִי , וְהֵן מִיָּן
 יִדְרִידוֹתְךָ שְׁכוֹרוֹת ד' ?

הֲלֹאֵה הוּא מוֹסִיף לְסַפֵּר , כִּי רַק רַבִּי
 מֹשֶׁה בְּאִמְרוֹ הַנְּעִימִים הָעִיר בּוֹ , בְּמִשְׁוֹרֵר
 הַצֵּעִיר , תִּשְׁוֶקָה לְשׁוֹרִים עֲרֵבִים , וַיִּפְנֶה אֶל
 רַעְהוֹ זֶה בִּכְקֶשָׁה , לְהוֹסִיף כְּתוֹב אֵלָיו כְּקֶדֶם ,
 כִּי יִקְרִים לוֹ דְּבָרָיו . וְכֵן יֹאמֶר :

לְמַעַנְיָו וְאֵל נָחַל עֲדָנָיו אֲנִי צָמָא כְּצִיָּה
 לְמִטְרוֹת ה' .

(א) כֵּבֵד עֵיף מִסַּפֵּר , וְעוֹד טָרַם יָדַע מִסַּפֵּר
 מִחֻלָּלֵךְ הַרְבֵּים מֵאֵד . ב' עֲשֵׂנִי לְעֶבֶד .
 ג' לִשְׁנוֹת הַזְּקֵנָה . ד' אִיךָ תּוֹכֵלְנָה מִחֲשָׁבוֹתִי
 לְחִשּׁוֹב עַל אֲדוֹתַי וְעַל אַחֲרֵי וּלְחַדֵּךְ , אִם שְׁכוֹרוֹת
 הֵן מֵאֵהֲבָתְךָ . ה' כְּמִדְּבַר לְגִשְׁמִים .

ולא יהיו ידי משה כבדים , ועביו הקיינה
לי , עצורות א' .

ושלום יכתבו אלי ורצון , ואל נא יכתבו
עלי כדורות ב' .

לטפפות עלי עיני אשימם , וגם אותות
עלי ידי קשורות ג' .

ומה רב היה רגש הכבוד , אשר רחש
לבו לחברו הגדול ממנו , הוא רבנו יוסף הלוי
אבן מיגש , אשר עלה לשבת על כסא מורם
הגדול רבנו יצחק הכהן אלפסי ! רבי יהודה
הלוי כבד את חברו זה כאשר יכבדו מלאך
האלהים , וישב לפניו בתלמיד לפני רבו ,
ויקשב לקחו בתלמוד . וכאשר היה אבן מיגש
לראש בית המדרש שר רבי יהודה לכבודו
שיר יפה אף נעים . יבשיר הזה יבקש את
הרוחות , לעורר את כבודו לשיר לכבוד רבנו
יוסף , ויפנה אל כל הלומדים תורת ה' , לבוא
לשמוע לקח מפי המורה הצעיר והגדול ,
לאמר :

א' וענני לא יהיו עצורים מדמטיר לי גטפיהם .
רצוני לאמר : יראה ימנע מכתוב אליו .
ב' דברים מרים . ג' גם אקשרם לאות על ידי .

„עורי, צפון, הפיחי נגי וילוי בשמיך |
והימן, נשכי על רוחי והטיבי שיר
מןעמיו,

ועל בנור לוי צלחי, ושימי לדרך שיר
פָּעֲמִיו (א);

הוי, קל צמא וכל פוסף ב, ראו, כי
מחנה אלהים זה (ג).

ולכו שקרו בלא בסף דת מורשה י
כיום הזה!

אהבת רעים עזה ונאמנה רחש הלוי
להמשורר הגדול רבי אברהם אבן עזרא
ולהשר רבי שלמה בן פריצול קרובו, אשר
היה ראש השרים במלכות אחד המלכים
הנוצרים בספרד. השר הזה נסע פעם אחת
במלאכות אדונו המלך. ויכתב רבי יהודה
הלוי שיר כבוד לקראת שוב רבי שלמה.
טרם בלה לכתוב שירו, והנה הגיעה אליו
השמועה, כי במלחמת הנוצרים והערבים נגף

(א) רוח צפון ינשב בגן שירתו וילוי בשמי
החרוזים, ורוח דרום ינשב על רוח המשורר,
למען ייטיב לשיר שיר נעים, ויגוז על כנורו,
לעוררהו לנגן. (ב) מתאוה. (ג) אבן מינא.
(ד) ההורה.

מחנה הראשונים, וגם בן פריצול, השר
הגדול בישראל, נפל חלל. ויהפך שיר הלוי
משמחה לתוגה, ויקונן קינה גדולה ויפה
מאד על מות השר ומהאותיות הראשונות
אשר בראשי החרוזים יצא עוד שיר קטן
ונפלא קורא לנהי לאמר:

„עֵק, יַעַר, עָלִי אֶרֶז וְהִלֵּל אׁ,
אֲשֶׁר קִנָּה לְאוֹר שֶׁחַר, וְהָא לֵיל בׁ וׁ
אֶמֶת לֹא יִדְעָה נַפְשִׁי בְטָרֶם סְפוּתוֹ. כִּי
יָמוּתִין עֵשׂ וְהִלֵּל גׁ וׁ.”
מקינותיו, אשר כתב על מות אוהביו,
נראה מה נאמנה רוחו עם רעיו, ומה
קשורה היתה נפשו אל נפשם. ביחוד נוכח
מקינתו על מות המשורר רבי משה אבן
עזרא עד כמה אהב את רעיו. בקינה ההיא
הביע עקת לבו על גרל אבדתו בדברים
קורעים סגור לב הקורא לאמר:
„עָלִי קִוֵּאת הַבְּפִינָה שְׁאֵנֹת וְתִהְיֶמְנָה,
וּמִסְפַּד מִר הַשְּׂאֵנָה וְתִקְרַעְנָה בְּסִנֹּת;

א) ובבה. ב) הנה לילה. ג) נפשי לא ידעה
טרם נספה השר, כי ימותו הכוכב עש וכוכב
השחר.

עלי כזאת התונה אין לדמעות פונה,
 ובכל נפש דאנה ובכל לב מגנות א...
 איה אישכל כפר? איה חכם וסופר
 ונגנן אמרי שפר ושיחותיו בגינות? ..
 משה, משה אחי! מאור סהרי ומזרחי
 וגרי ונגה ורחי מישנים קדמוניות!
 קצרה אבל עטקה היתה קינתו על
 מות רבנו יצחק אלפסי מורחו. רבי יהודה
 הלוי היה אז עדנה בימי נעוריו, אך שירו
 הקטן הזה העיד מה גדול כשרונו הטמון
 בחבו. במלים ניעטות יתאר את ערך האלפסי
 בחייו ובמותו בצבעים בהירים, יותר מאשר
 יכל היה לעשות זאת משורר אחר בשיר
 ארוך:

"הרים ביום סיני לה רעשו, פי מלאכי
 האל כך פגשו,
 נכתבו תורה כלוחות לבך, וצבי כתריה
 לה חבשו."

לא עָצְרוּ בָם נְבוֹנִים לְעִמּוּד , לִילִי
תְבוֹנֹת מִמֶּה דָרְשׁוּ א' "

א) הָהָרִים בְּיוֹם מִתֵּן הַתּוֹרָה רָעוּ לַקְדָּמָה
הָאֵלֶּפֶס , כִּי מֵלֹאכֵי הָאֱלֹהִים פָּגְשׁוּ בוֹ , וַיִּכְתְּבוּ
אֶת הַתּוֹרָה עַל לֶחֶם לֶבֶן , וַיִּזְכְּרוּ פֶּאֶר מִזֶּה
הַתּוֹרָה עַל רֹאשׁוֹ , וְלֹא הָיָה הַחֲכָמִים
הַבְּמִהָ מִפְּנֵי , כִּי עֵתָה לֹא יִכְלוּ עִמּוּד . —

מו .

רבי יהודה הלוי .

ה .

כאשר בא רבי יהודה הלוי בימים ,
כן נהפכה שירתו ותהי בלה קדש לה' ,
לתורתו , געמו ולארצו הקדושה . ימי הנער
עברו , ועמהם הלפו חמדת החיים ועליצותם .
רבי יהודה התבונן אל חיי אחיו בגולה ,
וירא את מצבם בקרב הנוצרים , כי מר
הוא , ואת טעמדם בין המחמדים כי רעוע ;
הנוצרים יקנאו את המחמדים , והמחמדים
יצרו את הנוצרים , ויחדו המה על בית ישראל
לאכול אותו בכל פה . ותתלקח בלב המשורר
הגדול הזה איש האהבה אל לאמו האמלל ,
ותהי ללהבת־שלהבת , ותצת בכל פנות חדרי
לבו , הכואב על שבר בת עמו ועל גורל
ארצו הקדושה . ויעזוב את דרכו לשיר על
יפי העלמות ועל הוד הבחורים , על הדר
הטבע ועל אהבת נעים , ותחת כל אלה אך

מלה אחת הוציאה ישירתי הנעלה והכבירה .
המלה הזאת אמנם נשמעה לפעמים גם מפי
רבנו שלמה אבן גבירול , גם מפי יהר
המשוררים אשר היו לפני רבי יהודה ; אך
בפי כל המשוררים ההם חסר לה הנעם
והיופי , הצלצול והעז , אשר היו לה
בהשמעה מפי משוררנו זה .

המלה ההיא היא : „ציון” . לה הקריש
רבי יהודה את כל כחותיו , את כל כשרונו
הגדול ; בה הגה רב ימיו , היא היתה
שעשועיו , נחמתו , תקותו גם בהקיץ גם
בחלום . בנשאי אותה על שפתיו , התנשא
גם הוא מעל הארץ , ויעף אל על , אל מרומי
שחק , כי נבראו לו אז כנפים ככנפי הנשר ,
וירקיע שחקים על כרוב הדמיון . לו נדמתה
כנסת ישראל כגו וארץ ישראל – כנשמה ;
כמו שהגו לא יוכל לחיות בלי הנפש , בן
אין חיי עם ישראל נקראים חיים , בשבתם
בארצות גלותם , ואדמת הקדש נתונה למרמס
לעמים הנוצרים והמחמדים . והרוח המְחיה
את הנפש והגו יחד היא תורת היהדות .
אי לזאת אחוזות וקשורות בעיניו כנסת

ישראל, ארץ הקדש והתורה יחדו, עד כי לא יתכן להפרידן אחת מרעותה. — באחד משיריו יעורר את בני עמו לשוב אל ארץ אבותיהם. הוא מדמה אותם לבני יונים וקורא אליהם, כי לא פה בגלות מקומם הראוי להם ואומר:

קִמְנָה, לֹא זֹאת מְנוּחַתְכֶם וְנֹת בֵּיתְכֶם
 מְשֻׁלָּחָה א.
 שְׂבָנָה אֶל תַּעֲנוּגֵיכֶם לְגִבּוֹל חֶמֶת
 וְיִנוּחָה ב. ...

הִנֵּה מִיּוֹם נִדְרָנוּ מְשָׁלִם וּבְנוּתֶיהָ ג.
 וּמַעַל צִיּוֹן נִפְרְדָנוּ וְנִדְמּוּ כָל נְאוֹתֶיהָ ד. —
 אֲנַחְנוּ פְּלָאִים יִדְרָנוּ וְהִיא רָצְתָה
 שְׁבֹתוֹתֶיהָ ה. ...

וּמִי יִתֵּן אֶבֶר כִּיּוֹנָה לִי, אֶעֱוֹפָה וְאֶשְׁכָּנָה
 אֲמוּשׁ תִּימֹן וְצִפּוֹנָה וְאַשְׁאֵף רוּחַ צִיּוֹנָה ו'.
 מִשְׁנֵה לִשְׁנָה גְּדֹלָה תִּשׁוּקְתּוֹ לִרְאוֹת אֶת

(א) ומעונכם עזוב. (ב) ערי ארץ ישראל.
 (ג) מירושלים ועריה. (ד) חרבו כל משכנותיה.
 (ה) אנחנו שפלנו מאד, והיא שממה כבשנות
 השמטה. (ו) אעזוב דרום וצפון ואשאף אל
 עבר ציון.

ארץ אבותיו גם במצבה השמים , וישפך את
כאניו בשיר נעלה כזה :

"יפה נוף , משוש הכל , קריה למלך רב ,
לך נכספה נפשי מפאתי מערב א) .
המון רחמי נכמר , פי אפרה קרם ב) :
כבודך אשר גלה , ונוף אשר חרב ג) .
ומי יתנני על בנפי נשרים , עד
ארוה בדמעתי עפרך ויתערב ד) .
דרשתוך ואם מלכך אין כך , ואם במקום
צרי גלעריך נחש . שרף וגם עקרב ה) .
הלא את אבניך אחונן ו) ואשקם ,
וטעם רגביך ז) לי מדבש יערב" . -
ובשיר אחר קטן מזה יביע הלוי את
רגשותו , הממלאים את חבו , עוד ביתר
עו , בקראו :

"לבי רמזרח ואנכי בסוף מערב

(א) א , תתאי נפשי מקצות ארץ המערב .
- רחמי יתלקחו כאשר אזכר ראשונות .
(ג) ומעונך שחרב . (ד) עד אשר יתערב העפר
כדמעתי . (ה) אבקריך , גם אם אין עוד מלך
בך , ואף אם במקום שהיה בך צרי גלעד יש
עתה נחשים ועקרבים . (ו) אהב . (ז) רגבי
עפרך .

איך אָטעמקױט אַתּ אִישׁ אַבֵּל וְאֵיךְ יַעֲרֹב א׃ ?
 נִקֵּל בְּעֵינַי כָּל טוֹב אֶרֶץ סַפְרָד כְּמוֹ
 נִקֵּד בְּעֵינַי רְאוּת עֶפְרוֹת דְּבִיר נִחְרָב כ׃ .
 הרעיון הקדוש הזה לא עזבהו רגע ,
 ויפעמנו גם בחזיונות לילה . הנה הוא רואה
 בחלומו את היכל ה' עומד על תלו , והכהנים
 מקריבים את זבחיהם , הלויים ישירו במקהלות
 שירי יה . ויודע רעיונו זה לאוהביו הרבים
 אשר היה צר למו להפרד ממנו , ויוכיחותו
 לדעת , כי רעיונו רעיון רוח הוא , וכי ארץ
 ישראל איננה קדושה עתה מותר הארצות ,
 אחרי אשר תמצא ביד זרים , לכן יעצוהו
 לבלי שנות עוד בדמיונו זה לנוד שמה .
 הדברים האלה הבאיבו מאד את לבו המהור ,
 לב לאמי נלהב , נייען את אוהבו , שאמר
 להניאהו מחפצו , בתוכחה גלויה , ויאמר
 לו , כי אמנם דברי מכתבו של רעהו זה
 ערבים , אך בהם צפונות חרבות ; ואם כי
 מתוקים הם כדבש , אך בתוך הדבש הזה

- (א) איך ארגיש טעם במאכלי ואיך ימתק לי ?
 (ב) כל טוב ארץ ספרד נבזה בעיניו מול עפר
 ההיכל החרב , שיקר בעיניו לראותו .

קוצים מכאיבים. ואחרי כן יתנַפַּח עם רעהו זה וישאלהו: איך יתכן לאמר, כי אין לנו לדרוש עתה שלום ירושלים; הן שם עמד לפני המקדש, וגם עתה עוד יהודים רבים יושבים בה. ואם אין בה כל קדושה, כדברי רעהו ההוא, הלא הוא נעמוד בעת תפלותינו מול ירושלים, וכורעים ומשתחווים נגדה מרחוק. גם אבותינו הראשונים, אברהם יצחק ויעקב, חטאו, בנודם בה ובקנותם בה אחזה קבר; ושוא היה חפץ יעקב ויוסף להיות קבורים בארץ כנען. והלא בהיותה מלאה עבודת אלילים שאפו האבות הקדושים ההם לשבת בה, ויבנו בה מזבחות, ויקריבו שם קרבנותיהם; הכי כל אלה אך שוא ושקר הוא ? !

ועתה, מוסיף רבי יהודה, אם מנהג הוא לנו לבקר קברות קרובינו ואוהבינו, איך נשכח לבקר את מקום הארון והלוחות ? איך נעזוב מקור חיי נצח זה, ונקדש יותר מקום שַׁחַת ורמה ? זולת זאת, הן לא רק בגלל המקדש יקרה לנו הארץ הזאת, כי אם גם

עין היא ארץ מכורתנו ובה לא נחשב כגרים ,
 כה יאמר :

"הֲלֵנוּ נִחְלָה רַק מִקְדָּשִׁי אֵל ? וְאִיךָ
 נִהְיָה לְהַר קָדְשׁוֹ שְׂבָחִים א' ?
 הַיֵּשׁ לָנוּ בְּמִזְבֵּחַ אוֹ בְּמַעְרַב מְקוֹם תְּקִנָּה ,
 נִהְיָ עָלֵינוּ בְּטוֹחִים ב' ?"

רעהו הוכיחו לדעת , כי יען אשר
 איננו יושבים עיר כה , והיא שממה לא
 נעבדה , לכן אין לנו לשאוף להיות כה ,
 כי מה לנו בארץ מדבר ושממה , אשר לא
 לנו היא ? על זה ענהו רבי יהודה :

"וְלָנוּ גַם לְבָנֵינוּ יַעֲרָה וְאֵם צִיִּים שְׂכֵנֵיהָ
 וְאוֹחִים ג' .

הֲלֹא בָּנוּ נִתְּנָה קָדְשׁם לְאֻבוֹת , וְכִלָּה נִחְלָה
 קוֹצִים וְחוֹחִים ,
 וְהֵם מִתְּהַלְכִּים אַרְבָּה וְרַחֲבָה בְּמִתְהַלֵּךְ
 בְּפָרְדָּם בֵּין צִמְחִים ,
 וְהֵם גָּרִים וְתוֹשָׁבִים , וְדוֹרָשִׁים מְקוֹם
 קָבֶר וּמְלוֹן שֵׁם לְאַדְרֵהִים" .

(א) איך נשכח את הר הקדש ? (ב) שנהיה עליו
 בטוחים . (ג) ה' יעד לנו את הארץ , אף כי
 משכן היא עתה לחיות ,

בדבריו אלה הוכיח הלוי כי גם אבותינו
 הראשונים אהבו את הארץ הזאת, אף כי
 גם בימיהם היתה עוד שממה, והם נחשבו
 כה כגרים וכאורחים נוטים ללון, לכן גם עלינו
 לעשות כמוהם. ולמען הסר מעליו פעם אחת
 את טענות השאננים, אשר שלותם יקרה
 בעיניהם מכל הרגשות הלאומיים, שר שיר
 נחמד ומלא תקוה נעימה, כי עוד ישוב ה'
 ורחם ציון ובניה. וישבע המשורר, כי עד
 בוא העת הטובה ההיא לא ישבח את ארצו
 האהובה, אם כי עורנה ביד הנוצרים
 והמחמדים. ויפן אל נפשו בדבריו לבלי
 תחדל מקוות ומהתפלל אל ה'. ובסוף שירתו
 יפנה אל אלהיו לרחם ארצו ולהשיב שבותה.
 ואלה דברי השירה:

ירושלים, האנחי ודמעה, ציון, הסכי א,

פי קניך לזכרון עינם לא תעצר בכי ב.

תשבח ימיני עיר תהלה, לעד אם

אשבחכי ;

הדבק לשוני לחבי אם לא אזכרכי. —

(א) שפכי . ב) כאשר יזכרך בניך, לא יוכלו

החמסק מבכי .

הנה חטאי גרשוני מתוך חדר הורתי א) ,
 וכלתה אלי הרעה מעם אבי בחטאתי ,
 ואחי עם בן-אמתי ב) לקחו להם בכורתי .
 נפשי! עלי זאת לפני צור בתחנונים
 השתפכי .

דומי ג) לאלהים , כי לא לנצח ישבח
 אביון ,
 כי לא יפנה רק לחסרו לבלתי יעשה
 כליון ד) ,
 עד בוא העת לישראל וימן ישעם מציון ,
 ומבור גלות בעבותות האהבה המושכי .
 האל! אל רקצף עד מאד , ואל לעד
 עון המבור !
 קנא לציון ואל תוסף שארית עמך עוד
 למבור ,
 ודבר על לב נחלתך ולא יוסף צר בך
 לעבור ,
 ותהיה לבקר רגה , אם לערב ולין כבי" . —

א) מבית אמי , היא ארצי . ב) עשו וישמעאל —
 הניצרים והמחמדים . ג) קוי . ד) האל יטה
 חסרו לישראל לבלתי כלות אותו .

ו.

רבי יהודה הלוי היה הראשון בחכמה
 ישראל, אשר שם לבו לרגש הלאומיות להגדיל
 ערכו בעיני בני עמו. השם "יהודי", שהיה
 לקלון ולחרפה בפי צוררי ישראל מאז ועד
 עתה, היה בפי הלוי לחמר גאווה, ויתפאר בו
 נגד כל יושבי תבל. הוא לא הבין איך יתכן
 לבוש בשם יקר ונכבד כזה. הן זאת היא
 גאותו, כי בגלל השם יהודי ישא חרפות
 וגרופים. ואם השם הזה עמו הוא, למה
 יירא רע? הן בלעדי יהדותו כאין הוא,
 ובה יאמר:

בְּכָל לְבִי, אֶמֶת, וּבְכָל מְאֹדִי (א) אֶתְבַּחֵד
 וּבְגִלּוֹתַי וְסוּדִי (ב)
 שִׁמְךָ עָמִי, וְאִיךָ אֵלֶּךָ לְבָדִי? וְהוּא
 דוּרִי (ג) וְאִיךָ אֲשֶׁב יְחִידִי (ד)?
 וְהוּא גִרִי, וְאִיךָ יִדְעָה מְאֹרִי? וְאִיךָ
 אֶצְעֵן (ה) וְהוּא מְשַׁעֵן בְּיָדִי?

(א) כחי. (ב) בגלוי ובסתר. (ג) השם הוא אהובי.
 (ד) איך אחשב גלמוד? (ה) אפל.

הַקְלוּנִי מֵחַיִּים לֹא יָדְעוּ . כִּי קָלוּנִי עַל

כְּבוֹד שְׁמָךְ — כְּבוֹדִי א .

מִקּוֹר חַי ! אֶכְרַקָּה בְּחַיִּי וְזִמְרָתִי

אֲזַמְרָה בְּעוֹרֵי ב .

עַם יִשְׂרָאֵל , לִפִּי דַעְתּוֹ , הוּא נִצְחִי ,

לְעוֹלָם לֹא יִחְדַּל מֵהֵיוֹת עִם לְבַדְדִּי יִשְׁכֵּן ,

וּבְגוֹיִם לֹא יִתְעַרֵּב , כִּאִשֵּׁר לֹא יִחְדְּלוּ נֹצֵר

הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ : מְלַכְתָּ בַּחֲקוֹתֵיהֶם , בֹּאמְרוּ :

”שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ לְעוֹלָם שְׁרָתוֹ . חֲקוֹת כְּיוֹם

וְלַיְלָה לֹא נִצְמָתוּ ב .

הֵם נִתְּנוּ אוֹתוֹת ד' לְזַרְעִי יַעֲקֹב לְהִיּוֹת

לְעוֹלָם גוֹי וְלֹא יִפְרָתוּ” .

בְּעֵט סוֹפֵר מַהִיר וּבִצְבָעִים בַּהִירִים

יִתְאַר הַלּוֹי בְּשִׁירָיו אֶת מִצְבֵּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ,

שְׁפִיו יִקְרֹאנָה בְּשֵׁם יוֹנָה” , בְּגִלּוֹתֶיהָ אֶת מֶרֶ

לְבָה , בְּרֹאוֹתֶיהָ מֵהַיָּם לַה שְׂדֵי , בִּתְנוּ

אֶת נַחֲלָתָהּ לְזֹרִים , וַיִּתְּנָה לְמֶרְמֶס וּלְכֹזֵה

לְרַגְלֵי הַנוֹצְרִים וְהַמַּחְמָדִים , וְהוּא מַחֲכֶה בְּכִלְיוֹן

עֵינִים לַעֵת גְּאוּלְתָּהּ , אֲשֶׁר נִסְתָּר קִצְהָ מִמֶּנָּה ,

(א) הַאֲנָשִׁים בּוֹנוֹי , אֵךְ לֹא יָדְעוּ כִּי כֹאשֵׁר

יִחְרְפוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה זֶה הוּא כְּבוֹדִי . (ב) כֹּל יְמֵי

חַיִּי . (ג) לֹא נִכְרָתוּ . (ד) שְׁמוֹ אוֹתָם לְמוֹפֶת .

ועדנה לא הגיעה עת פדותה משביה. הנה
הוא שם בפי אמתו הנהלאה מלים אל
אלהיה לאמר :

"ימין יי ! הלא את היות לעור פגנדי ,
היה * (הטשיני =) פתיוס גבור מצוקות
לכדי ?"

או כדברים האלה :

"ידידי ! השכחה חנוכה בבין שדי *
ולמה סכרתני צמתות ה) למעבדיה ?"
על זמן גלותה אשר יארך מאד תשאל :

"הלנצח תמה תהי גלות צפה ו)
בזה ושמה למזה ושמה ו)
ובן האמה העמני אימה ה)
ואהלי בטה - לאהליבמה ט)".

אחרי כן יתאר המשורר את צדקת

א) איך . ב) תלוציני . ג) כי שכנת בקרבי .
ד) לנצח . ה) אשר שמוני לעבד למו . ו) העולם
תהיה היונה התמה פרועת ראש , כלומר ,
לחרפה ? ז) לבו ולחרם לבני אדום - הנוצרים .
ח) וישמעאל - המחמדים - הפול עליו סחר
ט) והר הסקדש לבמה לעם נכרי , ששמו
אהליבמה .

נני, אשר אלצוהו הגוים בגלותו לעבור
על אמונתו ולהשתחוות לאלהיהם, והוא
מסר נפשו על קדוש שם אלהיו, ומדוע זה,
ישאל הלוי, יעמוד אלהי מעוז מרחוק?
וכה יביע רגשותיו אלה:

ובנות עדינות הגלו מִמְדִּינֹת, מִמְּמֹת

רַעֲנָנֹת וּמְנוּחֹת שְׁאֵנֹת

וְנִפְזָרוּ בִּינֹת א' עַם לֹא בִּינֹת ב' בְּלַעֲנִי

שָׁפָה וּבִלְשׁוֹנֹת שׁוֹנֹת .

אך שִׁמְרוּ אֲמוֹנֹת בָּם הִיוּ אֲמוֹנֹת ג'

וְלֵאלִילֵי תְמוֹנֹת כִּי אֲנִי לַעֲנֹת ד'

וְלִמָּה בְּמִרְחָק עָמַד דָּר שִׁחַק ה'

וְרוּדֵי ו' רָחַק, וְרוּדֵי ז' רָחַק? ..."

אחרי כן יחל לתאר את רב התלאה

אשר תסבל האמה, את חרפתה בגוים

והתרחקות אלהים מעליה לאמר:

"רָגַל אַחֲוָה מַעְלֵי הַיֹּסֵר, וְרָגַל גְּאוֹהָה ח' עָלֵי

עַל וּמוֹקֵר ט'

וְאֲנִי מִיֹּסֵר בְּאַכְזָרִיּוֹת מוֹקֵר י'

(א) בֵּין . ב' סָכַל . ג' שִׁמְרוּ הִרַת שְׁגָדָלוּ כה .

ד' לַהֲכַנֵּעַ . ה' הָאֵל הַיוֹשֵׁב מְרוֹם . ו' אֱלֹהֵי .

ז' הָאֵיִב הַמְּוֹשֵׁל בִּי . ח' שֶׁל הָאֵיִב . ט' כְּמוֹ

עַל וְהִבֵּל . י' וְאֲנִי נֶעֱנֵשׁ בְּעֵנֶשׁ אֲכַזְרִי .

גולה ונאסר וזעף וקר א)

באין מנזר ומפסר ב) ואין מלך ואין שר,
וצר אלי קר ג), וצור מני קרד) .

הנוצרים והמחמדים היו בפי שירת
הלוי לסמל הרשעה והאכזריות. את אדום
וישמעאל (נוצרי ומחמדי) חרף בכל מיני שמות
חרפה וקלון. אש הנקמה בערה בו, בנשאו
על שפתיו את שמות בני שתי האמונות
האלה הצוררות את היהדות. בצבעים בהירים
מתאמץ הוא לתאר את מעב ישאל השפל
ואת שלות עמי הנוצרים והמחמדים. אך
מבין שורותיו נראה כי לא צרה עינו במיב
האמות האחרות, כי אם לבו יתחמץ לראותן
בארץ הקדש, מקום ירשת אבותיו בצדק
בישר, ועל כן יקרא מנהמת לבו:

„הומיה כהרה תפעה במעונות אריות ה),
הגולה חנר עם אפעה – שער עם
נקיות ו)“

א) הולך בגולה, כלוא כפלא ועצב ומר רוח.
ב) שוע ונשיא. ג) האויב קר ב אלי. ד) ואלהי
מעזי והק ממני. ה) הבוכיה תועק באשה הרה
במשכנות האריות הגוים. ו) אדום וישמעאל.

ולכן ישים המשורר מלים בפי לאומתו
הנהלאה, בהתפללה אל אלהיה לנקום
בצורריה, ותקרא בקול עז :

מִחֶרֶב מִחֶרֶב מִחֶרֶב מִחֶרֶב, וְתַעֲבִיר מִחֶרֶב
עַל גּוֹ נְכָלִים אֵי ?

פעם אחת הפיצו שמועת שוא, כי עוד
מעט תבוא נאולת ישראל. בבוא שמועה כזאת
יגל יעקב תמיד ; גם האנשים השאננים בקרכו
יחפצו להאמין כי אמת הדבר. הן זה דרך
האדם הסובל צרות להשתעשע בתקוות נעימות
גם אם אין יסוד להן. כאשר הגיעה השמועה
ההיא אל רבי יהודה הלוי הפך את כנורו
מאבל לשמחה ויקרא משישון לבו :

יוֹנֵת רַחֲקִים נִגְנִי בְיָמִיכִי וְלִקְרָאךָ טוֹב

מִשְׁמַחַת הַיָּשִׁיבִי ב ;

הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ קָרָאךָ, מִיָּדִי הַשְׁמַחֲנִי אֶרֶץ

וְשִׁי הַקָּרִיבִי ג ;

וּפָנִי אֵלַי קִנֵּךְ, לְדֶרֶךְ אֶהְלֶךְ-צִיּוֹן, וְצִיּוֹן

בְּעֶרְךָ הַצִּיבִי .

(א) תִּלְוֹךְ הַחֶרֶב מִתַּעֲרַת וְתַעֲבִיר הַמֵּאֲכֹלֶת
עַל גּוֹיֹת הַנְּכָלִים . (ב) שִׁירִי הַיֵּטֵב הַיּוֹנֵה
הַמִּרְחָקָה, וְיֵאֵל הַקִּירָא לְךָ עֲנִי בְטוֹב טַעַם .
(ג) וּמִנַּחַת הַנִּשְׁשִׁי .

דורך , אשר הגלך לרוע פֿעלך , הוא
 גואלך היום , ומה־תשיבי א ?
 התניצבי לשוב לארץ הצבי ב ושרה
 ארום ג ושרה ערב ד הקאיבי ה .
 בית מחריבך באף מחריבי , ולאוקבך
 בית אקבה הרחיבי ו" .

ובבוא המשורר לדבר תנחומים על לב
 בת עמו יהאמץ לעודד רוחה באמונה חזקה ,
 כי עוד לא אבדה תקותה כליל , כי יש תקוה
 לאחריתה . ואלה הדברים אשר ידבר הלוי
 בשם האלהים אל כנסת ישראל :

"אָמין לַבָּרַךְ וּמוֹעֵדֶךָ יְחִלִּי ז'
 מַה־תְּחַשְׁבִּי קֵץ שְׁבִי וְתַתְּכַהֲלִי ח' . . ?
 דורך יַעֲנֶה ט' וְהוּא אֲשֶׁר יַעֲנֶה י'
 הוּא תַּצְרִי לַפֶּאֶב . וְהוּא תַּחֲלִי יא'

א) אוהבך אשר הגלך בגלל מעשיך הרעים
 הוא גואלך עתה , ומה הגמול שתשלם לו ?
 ב) ארץ ישראל . ג) הנוצרים . ד) המחמדים .
 ה) השחיתים . ו) ולאל האוהב אותך תבני בית
 מקדש רחב . ז) וקני לזמן גאולתך . ח) למה
 תחשבי על דבר קץ ייבך כי ארך ותבהלי ?
 ט) ייסרך . י) על תפלתך . יא) הוא יכאיב ותוא
 ירמא .

אָמַר לְמַתְאֲמָרִים בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מֶלֶכִּי—

קְרוֹשׁ יַעֲקֹב (ה) וְצִוֵּר גְּאֻלִּי .

בְּשִׁיר אַחֵר יֵשִׁים הַמְשׁוֹרֵר דְּבָרִים בְּפִי

הָאֱלֹהִים וּבְפִי כִנְסַת יִשְׂרָאֵל . הוּא פּוֹנֶה אֵלֶיהָ

בְּקִרְיָאָה לְהַתְנַעֵר מֵעֶפֶר גְּלוּתָהּ וּלְשׁוּב אֵלָיו ,

וְהוּא יָקָם נִקְמָתָהּ מִיַּד מַעֲנִיָּה לְמַעַן אֲבָרָהָם

אֲבִיהָ , וְהִיא תִשְׁאַלְהוּ מִתִּי יִכְפֹּר לָהּ עַל

עֲוֹנָהּ , וּמִדּוּעַ זֶה לֹא יַחְדֹּל מֵעַנּוּשׁ אוֹתָהּ

וַיִּתְּנָהּ לַחֲרָפָה בְּגוּיִם . וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנָּה בְּקוֹל

תְּנַחֲמוּמִים וְהַבְטָחָה , כִּי יִשׁוּב יִרְחַמֶּנָּה , כִּי

גְּאוּלָּתָהּ קְרוּבָה . וּבְאַחֲרִית דְּבָרֵי הַשִּׁיר יֵשִׁים

הַלּוֹי בְּפִי אֱלֹהֵי מַלְאֲכֵי לֵאמֹר :

”הִתְעוֹרְרִי , סִגְלָה ב , מֵאֲכָלֶךָ עוֹרִי !

בְּאֵתִי לִבֶּן תִּהְיֶה , אֲרִיתִי מוֹרִי ג ;

אוֹרֶךְ כְּבִתְחִלָּה בָּא , קוֹמִי אוֹרִי !

רוֹדֶךְ , אֲשֶׁר כְּעֶפֶר מִחִיקָךְ בָּרַח ,

שָׁב , וּכְבוֹד יְיָ עָלֶיךָ זָרַח” .

• ז •

כִּכָּה חֵי הַמְשׁוֹרֵר בְּתַקּוּתוֹ הָאֶחָת לְרֹאוֹת

(א) הַמַּתְפָּאֲרִים שִׁישׁ לָהֶם מַלְכִּים וְשָׂרִים .

(ב) יָקָרָה ג) בְּאֵתִי אֵל הָאוֹץ הַמַּהֲלֵלָה קִטְפָתִי

בְּשִׁמִּי ,

את עמו הנדכא שב לתחיתו המדינית , ואת ארצו הקדושה פורחת ככימי קדם בידי בניה אשר הגלו ממנה לפני אלף שנים . אולם השירים לא יכלו למלא את נפשו השוקקה אל אדמת אבותיו . הוא חש , כי כל עוד לא תדרכנה רגליו על הארץ הנפלאה ההיא לא יוכל רוחו לשקוט . געגועיו אלה יקרעו את לבו תמיד ולא יתנו לו מנוח . והוא אז כבן ששים שנה או יותר , ולו בת יחידה , גם היא יודעת שפת עבר ומשוררת . ולה בן יחיד , יהודה שמו , כשם משוררנו . הילד הזה היה מחמד לב המשורר , ויכבד על האב הזקן להפרד מנכדו . גם מצב רבי יהודה החמרי היה לא רע כל ימי חייו , כי בעבודתו , עבודת הרופאים , מצא לו די מחיתו ברוח ולא ידע חסר . אך כל אלה לא עצרוהו מתאותו . ויהי היום , וישב באניה , ויסע ארצה ישראל דרך ארץ מצרים . והאניות אשר בימים ההם לא היו משכנות מבטחים ליורדי הים ; כל רוח קל אשר עבר על פני הים יכל להפכה על פניה ולטבֵּעַ אותה ואת אנשיה יחד . כל הסכנה הזאת לא נעלמה

מרכי יהודה, אך הוא חזק את לבבו בבטחונו
בה' ויסע, כאשר יספר בשירו הקטן לאמר:

”יום נִקְסָפָה נַפְשִׁי לְבֵית הַנֶּעֱד א'
וַיֵּאֱחֲזֵנִי לְנִדְוָדִים קָעַד ב';
סָבַב גְּדִל־עֶצָה עֲלִילֹת לְנִדְוֹד ג'
וַאֲמָצָאָה בְּשֵׁמוֹ כְּלָבִי סָעַד ד';
עַל בֶּן אֲנִי מִשְׁתַּחֲוֶה אֵלָיו בְּכָל
מָסַע, וְאוֹרְנוֹ עָלַי כָּל צָעַד.”

אולם סוף סוף ישב המשורר באניה,
והוא פרשה מפרשיה, ותנשא על כנפי הרוח
על פני הים. אז זכר הלוי הנודד את מחמדיו,
אשר עזב בארץ מולדתו: את בני ביתו את
את אחיו ורעיו, את בית מדרשו, אשר בו
הטיף לקח לתלמידיו האהובים לו. ביחוד
ישא באהבה על שפתיו את שמות שלשת
בחירי תלמידיו באמרו:

”וְלֹא אֶזְכֹּר יְהוּדָה וְעֶזְרָאֵל, שְׁנֵי פָרְחֵי
יָקָר מִבְּחֵר פָּרְחֵי.”

(א) ביום אשר התאויתי לבוא אל בית מועד,
הוא מקום המקדש. (ב) אך פחדתי מתלאות
הנסיעה. (ג) אז דמציא אלהים סכות לנסיטתי
(ד) כי בשם ה' חוקתי לבי.

וְאֵת יִצְחָק, אֲשֶׁר כָּפֶן חֲשֵׁבָתוֹ, יָבֹול
שְׁמִשִּׁי וְמוֹב גִּרְשִׁי יִרְחִי א'".

גם את בית תפלתו, אשר בו שפך
שיחו לאל, גם את ימי ענגו השבתית
והמועדים, אשר בהם התענג בקרב בני
משפחתו, את כל אלה זכר בשבתו באניה
הנושאת אותו אל מחוץ חפצו; אך כל אלה,
יאמר המשורר, באין המה, בזכרו, כי
הולך הוא אל מקום הרום רגלי אלהיו, ושם
ישיר שירות נשגבות, יטע את צמחי שירתו
אשר תפיץ ריח נחוח. וכן הוא אומר:

"וְאַפְרִיחַ בְּמִי גִרְדֵּן גִּרְדֵּי ב' וְאַצְמִיחַ
בְּשִׁילֹחַ שְׁלָחִי ג'".

במלים חידרות אל לב הקורא יפנה
המשורר אל אהובי לבבו, אשר עזב בארץ
מולדתו, בשירו. בו יברך אותם בשלום
ויתאר לפניהם את תמונת אניתו, את הרוחות
השולטות בה, את מצבה בים, את הסכנות
הרבות המרחפות על ראשי הנוסעים, את
רוח המלחים והחובלים האנשים הקשים;

א) פרי הימים והלילות שלמדתים תורה.

ב) בשמי. ג) צמחי.

ובכל זאת, יוסיף המשורר בסוף שירו, אף כי יתעצב רגע על ידי התלאות ההן, אך לבו יעלוז, בזכרו, כי עוד מעט יבוא אל מקום הר המקדש ושם ישפך שיחו לאלהיו. והנה כמה סערה נוראה בים, והאניה התנועעה והשכבה מגל אל גל, והמשורר מביט על סביבותיו לראות מקום, אשר בו תוכל כף רגלו לנוח – אך מאומה אין, מלבד מים ושמים, ויקרא מרגשות לבו:

”אֲשֵׁנִים לְכַד־גִּבֹּר וְאֵין פֶּל, אֶכֶּל מִים

וְשָׁמַיִם וְתִבְהָ א”

וְלִוְיָתָן בְּתַרְתִּיחוֹ מְצוּלָה ב” וְאַחֲשֵׁב, כִּי

תִּהְיוּ יַחֲשֵׁב לְשִׁיבָה ג”

וְלֵב הַיָּם יִכְחַשׁ בְּאַנְיָה, כְּאֵלוֹ הִיא כִּיר

הַיָּם גְּנִבָה ד”

וְיָם יוֹעַף וְנַפְשִׁי תַעֲלוּז, כִּי אֲלִי כִיקְדֵשׁ

אֱלֹהֵיהָ קִרְבָּה”.

תאות המשורר הרבה לקרוב, “אלי מקדש

אלהיו” סבלה הרבה מהרוחות אשר קמו בים,

(א) האניה. (ב) בהכותו גלי הים. (ג) או

נרמה לי כי התהום הוא כאיש שיבה — לכן

מקצף. (ד) הים יצפין את האניה בגליו

כגנב המסתיר את גנבתו

וידחו את האניה לשוב אחור-מערבה. לכן
 מה שמח לבו בנשוב רוח מערבית אשר
 החישה מהלך אניתו קרימה, אל מחוז חפצו
 העז: לרוח הזה הקריש שיר יקר ונעלה
 שיר מלא תהלה, ואלה דבריו:

”זה רוחך, צד מערב, רקום א) הנך

בכנפיו ותתפוח ב);

מאוצרות הרוכלים ג) מוצאך, פי אינה

מאוצרות הרוח.

פנפי דרור תניף ותקרא לי דרור, ובמור

דרור מן הצרור לקום ד).“

אל הרוח הזה יפנה המשורר בבקשתו,

כי יוסיף לפעול פעולתו הטובה עדי יבוא

אל הררי ציון:

”אל-נא תרפה ידך מן האני פי יחנה

היום וכי יפוח ה);

ורקע ו) תהום, וקבע לבב ימים, ונע ו)

אל הררי קדש ושם תנוח“.

(א) כמרקחת. ב) רוח בשם ותפוח בכנפיו.

ג) מוכרי בשמים. ד) אם תפרש כנפך כצפור

הדרור, תקרא לי חפש מאנית לכן רוחך לי

כבשם הלוקח מן הצרור. ה) אל תעזב את

האניה ביום ובלילה. ו) רמס. ז) ותגיע.

הסערות הגדולות והחזקות, אשר
התחוללו על דרכו, גולו מנוחתו לא מאשר
יקרו לו חייו, כי אם יען אשר ירא פן
כרדת האניה במצולות לא יפיק את רעיונו
הקדוש להגיע אל הארץ, אשר אליה נשא
נפשו כל הימים. לכן יקרא בקול מנהמת
לבו:

”אֶעֱעֵק בְּלֵב נַמִּם וּפִיק־בְּרָכִים לְאֵל
וְחִלְחֵלָה בְּכָל מְתָנִים.
יוֹם תּוֹפְשֵׁי כְּשׁוֹט תִּמְהִים לַתְּהוֹם, גַּם
חֹבְלִים לֹא יִמָּצְאוּ יָדִים א.”
אֵיךְ לֹא אֶהְיֶה בָּן? וְאֲנִי עַל־גֵּב אֲנִי תְּלוּי
בְּבֵין אֶרֶץ וּבֵין שָׁמַיִם
אֶחָוִי וְאֶנְנִעַ; וְנִקְלָה זֹאת, עֲדֵי אֶחָוִי
בְּתוֹכִי יְרוּשָׁלַיִם ב.”

כאשר קמה הסערה לדממה הקריש
המשורר להצלתו שיר נעלה המתאר את
הסכנה שרחפה על ראשו, את מצב האניה

(א) בעת אשר המלחים יבהלו מפני התהום
הרותח, וגם מהחובלים אכדה עצה. (ב) אך
התלאה הזאת קלה לי, עד אשר אבוא לשמות
בירושלים.

ואנשיה, את הים הרותח סביבה, את רנשות
לבו בעת ההיא ורגע נוח הים מועפו במלים
נשגבות, יפות ומצלצלות לאמר:

„המו גלים ברוץ א) גלגלים ועבים
וקלים על פני

קדרו ב) שמי, ויחמרו ג) מימיו,

ועלו תהומיו, ונשאו דכים ה),

נסיר ירתים ה) וקול יצרים ו) ואין

משבים להמון קשים ו);

ורפו חזקים ח) ונחלקו אפיקים ט): חצים

עמקים, וקרים חצים.

והאני חלה ו) יורדה ועולה, געין

תולה לחבלים אים יא).

ולבי מחשה יב), אקנה לממשה ג) בעל-

יד משה, אהרן ומרים...

וים מתרוצץ, וקרים מפוצץ יד) ארזים,

ויפץ רוח קצפיו טו).

א) כאשר ירוצו. ב) חשכו. ג) יעלו קצף.

ד) שאון גליהם. ה) כאלו ירתיח סיר. ו) יצעק.

ז) ואין משיב למנוחה המיתם הקשה. ח) המים

החזקים. ט) מוצאי הים. י) רועדת. יא) עין

הנוסע פונה לעזרת המלחים אשר התחבאו מפחד.

יב) מחריש. יג) לה' המוציא ממים. יד) ורוח

מורה ישבר. טו) הרוח יסור קצף מי הים.

שָׁחָה בָּרָנָם א) וְנִבְהַל סָרְנָם ב) וְנִלְאָה
בָּרָנָם לַפְרוּשׁ בָּנָפוּי ג);
יִרְמַח בְּלִי אֵשׁ, וְלֵב מִתְנַאֵשׁ, בַּעַת
הַתְּבַאֵשׁ בְּמִשּׁוּט מְנִיפִיּוּ ד);
דְּרִים מוֹשְׁלִיּוּ ה) וְנִרְפִים סְבָלִיּוּ ו) וְכַעֲרִים
חָבְלִיּוּ ז) וְעוֹרִים צוּפִיּוּ .
וְהֶאֱנִי בְּשִׁפּוֹר יִתְעַפֶּע ח) וְיִהְיֶה ט), בְּלִי
הוֹן יִמְכֹּר שׁוֹכְנֵי כְהֻפִיּוּ י);
וְזֶה לְוִיתָן בָּעַר יָם אֵיתָן יִקְדִּישׁ כְּחֻתָּן
לְמִשְׁתָּה אֶסּוּפִיּוּ יא) .

ואחרי אשר יביא המשורר את דברי
הפלתו בפנותו אל אלהיו להשקיט הים, יספר
בי נעתר אליו אלהים, כי :

הַשִּׁיב חֲמָתוֹ מִכֵּן אֲמָתוֹ, וְאֵת נִשְׁמָתוֹ
מִשְׁאוֹל פָּדָה .

א) עוֹם . ב) יָם הָאֲנִיָּה . ג) אֵין כַּח בְּתָרָן
לְהַחְזִיק אֶת הַמַּפְרָשִׁים . ד) בַּעַת אֲשֶׁר נִמְאָסוּ
הַמַּלְחִים לְמִשּׁוּט וְאִינְנוּ עוֹשֶׂה כַּחפֶּצִם . ה) רְפוּ
הַמוֹשְׁלִים בְּמִשּׁוּט . ו) נוֹשְׂאִיו . ז) סְכָלִים הַחוּבְלִים .
ח) תּוֹעָה . ט) וִילַעַג לְאֲנָשָׁיו . י) הָאֲנִיָּה רִמְכָר
לִים אֶת שׁוֹכְנֶיהָ בְּלִי מַחִיר . יא) דְּלוּיתָן יִקְרָא
קְרוֹאִיו לְמִשְׁתָּה עַת יִטְבְּעוּ אֲנָשֵׁי הָאֲנִיָּה ,
לְאֲכָלָם .

וְרָצוּ מְרוֹמוֹת (א) לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹמוֹת בֵּין
 הַתְּהוֹמוֹת, וְאֵין קוֹל הַכֶּדֶה".
 סערת הים הזאת ושובה למנוחה היתה
 למשורר לסבה לזכור בשירתו הנשגבה הזאת
 גם את רעיונו הלאומי, את תחית עם
 ישראל, בדמותו את כל הסערה הזאת, אשר
 נהפכה לו מאבל לשמחה, אל מצב כנסת
 ישרון בגלותה ואל תקוותיה הלאומיות באמרו:

"כָּכָה יִבְשֶׁר עִם קֶץ בְּמִאֲסָר (ג) וְיָד צָר
 וּמוֹכָר (ג) עָלָיו כִּכְדָּה.
 וְסַעְרָה עֲנִיָּה (ד) דְּמָתָה אֲנִיָּה (ה) תִּשְׁמַע
 שְׁנִיָּה (ו) כִּזְמוֹר לְתוֹדָה".

נפשו המהורה היתה במנוחה, כי יגיע
 אל מטרתו, יהי מה שיהיה. יקומו הגלים,
 תנוע האניה, ישברו התרנים, יבהלו המלחים,
 תחשב האניה להשבר – ותקותו לראות את
 ציון מחמד לבבו לא תחלש ולא תעזבוהו.
 הן לא לחנם זנח את חייו השלוים בארץ

(א) מלאכי מרום החישו. (ב) שקצה נפשו
 בשבי. (ג) ויסורים. (ד) כנסת ישראל. (ה) אשר
 דמתה לאניה. (ו) בפעם השנית.

מילדתו, עזב את בתו היחידה ואת נכדו
היקר לו. לכן בשבתו בספינה הסוערת קרא
אל אלהיו :

„לֵךְ נַפְשִׁי, בְּטוֹחָהּ אוּ בַחֲרָדָהּ, לֵךְ
מִשְׁתַּחֲוֶה תְּמִיד וּמוֹדָה ;
כִּי אֲשַׁמַּח בְּעֵת אָנֹכִי וְאֶנּוּד , וְלֵךְ אוֹדָה
בְּכָל נִיעָה וְנִידָה .
וּבְכַרוּשׁ הַסְּפִינָה לַעֲבוֹר , בִּי בְּנָפִים
בְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה (א) ;
וְעַתָּה תִּהְיוּם תִּהְיוּם מִחֲמִי וְתִנְהוּם , בְּאֵלוֹ
מִקְרָבִי הִיא לְמִדָּה (ב) .”

ואם גם יבואו שורדי ים להתנפל על
האניה , והחיות אשר בים תהיינה נכונות
לבלוע את יושביה , ואם גם רעב וצמא
ישיגהו על דרכו גם אז כאין הן התלאות
האלה מול הענג לשבת בהר ציון , כאמרו :

„וְנִקַּל זֹאת לַנֶּגֶד אֶתְּחַקֵּה , עֲדֵי אָבוֹא
שְׁעָרֶיהָ בְּתוֹדָה

(א) או אחיש בי הנני עף . בחסידה . (ב) כי
גם קרבי יהמו לזכר ציון .

ואנור שם, ואחשוב את לבבי עלי
מזבחך עולה עקורה,
ואתן את קבורתי בארצה, למען תהיה
לי שם לעדה.
במדה כזאת גדל כח אהבת רבי
יהודה הלוי לארץ אבותיו ! —

מח.

רבי יהודה הלוי.

ח.

ויבוא רבי יהודה הלוי ארצה מצרים
בעצתו דרכו אל מטרותו הקדושה, ושמו
הנעים הולך לפניו. ויחדרו לקראתו כל
היהודים יושבי הארץ ההיא, רבנים וגדוליהם,
ויקבלוהו ברב כבוד והדר, ויעצרוהו לשבת
אתם, ויסבוהו באהבתם הגלויה, וכל
מחסורו היה עליהם. בעיר אלכסנדריה בימי
חג הסוכות נח המשורר מעמל דרכו בבית
רבנו אהרן בן ציון בן אלימאני, איש גדול
בתורה ועשיר. אמנם חפץ הלוי היה לבלי
התעכב בעיר הזאת רק להוסיף עשות דרכו
הלאה, ארצה ישראל, אך רוח מזרחי עמד
אז לשטן לו, ויאֵלץ להנפש. הרב רבנו
אהרן הראה את המשורר אותות אהבה רבה,
וישרתהו הוא ובניו החכמים, עד כי נקשרה
נפש המשורר אליו, ולולי תאוותו העזה אל

חרבות ארצו הקדושה, כי עתה אמר לשבת
 עת רבה בבית איש מוב הלכב הזה.
 אך ירושלים, מקום משכן אלהיו, היה יקר
 לו מבית רעים אהובים זה, באמרו:

„חלף לצל קורת נזה הרב
 צלי מעין קרנה למלך רב“ (א).

שם בשבתו בבית הרב רבי אהרן שר
 לכבוד מארחו שירים ערבים, שירי תהלה, ולא
 שכח את חסדיו גם אחרי עזבו את אלכסנדריה
 לסעת אל קהירה בירת מצרים בימי החנכה,
 ובלכתו משם כתב שירו לכבוד אוהבו זה
 להודות לו על כל החבה, אשר הראהו במישך
 ימי שבתו אצלו, ויאמר:

„סעפי בחנכה לא שמחים – לפרודך,

אדוני, נאנחים (ב).

והלן כך ימי סבה חמודה וכימי החנכה

כך רצוחים (ג).

(א) תחת צל קורת משכן הרב תהיה לי לצל
 עיר המלך הגדול – ה'. (ב) מחשבותי כחנכה
 עצבות, כי נאנתות הן על הפרדנו. (ג) בימי
 הסכות הלן מחשבותי מאהבתי אליך, וכימי
 החנכה נרצחו מהפרדי מסך.

בְּקֶרֶךְ שָׁכְנוּ פֶּרֶס יְשָׁלָחִים, בְּרֶחֱקָה

שָׁכְנוּ צִי צְחִיחִים (א).

אֲנִי אִשְׁבִּיעָה, דוּדִי, בְּדוּדָךְ (ב) – בְּחִשְׁמוֹנִי

וּבְנֵי הַמְּשֻׁחִים (ג):

זְכוֹר דוּדִי יְדִידוֹת יוֹם פְּרִירוֹת, וְאַל יִהְיוּ

בְּעֵינֵי שְׂקָלָה שְׂבוּחִים" (ד).

בדרבו קבל מכתב מרבי אהרן, וישיב

לו גם הוא על דבריו במכתב מלא דברי

חן, אהבה וכבוד, ויעטרהו במהללים רבים,

במליצה נחמדה ונפלאה מאד. שפת המכתב

הזה קלה ועשירה במקטאיה; ממנה נובח,

כי היא היתה ביד המשורר כחמר ביד היוצר,

בחפליאו לעשות להטות את חרוזיו אל כל

אשר חפץ. כן יתר דברי התהלה יקרא:

"לא כל נוזל – מים, ולא כל אהל – שמים,

ולא מכל הרוח (ה) יולד אהרן, ולא מכל

ארץ יעשה תָּרֶן! –

(א) בהיותך קרוב אלי היו מחשבותי כמו בפרס

עצים עבתיים, ובהיותך רחוק היו כמו במדבר

שמים. (ב) אשביעך ידידי באהוביך. (ג) לכהנים.

(ד) זכר אהבתנו כיום אשר נפרדנו ואל

השכחנה. (ה) הרוח.

עודנו בדרכו והנה קבל מכתב מרבי
 שמואל רופא הכליף ונגיד כל יהודי מצרים,
 הוא רבי שמואל אבן מנצור, אשר בקש
 מומנו מאד לסור אל ביתו. ולא יכל רבי
 יהודה להשיב פניו ריקם ויסע לקהירה עיר
 מושב הנגיד, וישלח לפניו את מכתבו אל
 השר, להודיעהו על דבר בואו. ויקבלהו
 הנגיד באהבה וכבוד רב מאד, ויתן לו בית
 מרווח לשבת בו, ושלשת בניו השרים הראו
 את המשוור אותות חבה אין קץ וינעימו לו
 רגעי שבתו בבית אביהם. ולאות הודה
 העיר הלוי את כנורו הנפלא, בעמדו תחת
 צל קורת בית הנגיד, וישר שירי תהלה
 לכבוד אוהביו החדשים האלה. ובכל שיר
 ושיר לא שכח את אהובת לבו, אשר אליה
 ערגה נפשו, את ציון. את השיר הראשון
 לכבוד רבי שמואל הוא מתחיל בחרונו :

”הגיע זמן קץ לפקד אֶרְיָאֵל,
 ויוסף יי קרא עוד: שְׁמוּאֵל א”

• • • • •

(א) באה עת לזכר את ירושלים, וימרא ה' :
 שמואל—להושיע אותה ,

יֵצֵא בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם כְּיוֹסֵף אֶת נַדְחֵי
 יְרוּשָׁלַיִם לְאַסֵּף
 אֶךְ כָּל צִוְרֵי אֶפְרַיִם יִשְׁסֹף" (א) .

בשיר הקטן הזה תאר הלוי את הנגיד
 כאת איש פודה ומציל את עמו מתלאותיו
 ונוקם בכל צורריו . — אמנם ימים מעטים
 ישב המשורר בבית רבי שמואל , כי נפשו
 נכספה לבוא אל ארץ החמדה , משושו
 בחיים , אך גם בעת הקצרה ההיא הוציא
 מתחת עטו הנפלא שירים ערבים , אשר כל
 מלה ומלה מהם הוא מרגלית יקרה בנזר
 השירה העברית . הוא אחז במנהג חכמינו
 הראשונים , התנאים והאמוראים , לשאת
 אמרות שבח ותהלה • על מקום מלונם , שמצאו
 בו מנוחה נעמה בדרכם . אחרי הללו את
 הנגיד ובניו מקרב לבו פתח פיו בשירה
 לכבוד בית הנגיד , שהיה לו למחסה
 ימים אחרים , בשפה קלה ונעימה מאד
 לאמר :

(א) רבי שמיאל נגיד כל מצרים כיוסף יאסף
 את נדחי ישראל ויהוג את כל צוריהם .

"רנו ימים ועתות השמחה ורוחות
 נפעים יגונות השמחה ,
 ומגיל ושלומים אגחות תברכה . ופיות
 נאלמים רגנות הפצחה ,
 ולער מכל-יקר בא לפני מזה גדול יהיה
 כבוד הבית הזה" (א) .

אחרי שבת רבי יהודה ימים מעטים
 בבית הנגיד שם פעמיו אל עיר דמיאטה ,
 היא עיר החוף , למען הפליג בספינה לעלות
 ירושלימה . בעיר ההיא ישב רבי חלפון הלוי
 אבירסעיד יליד ארץ ספרד אוהבו של רבי
 יהודה הלוי מכבר . ויפצר בו רבי חלפון
 להתעכב בביתו ימים רבים . אך גם אותו
 כמו את רבי אהרן , ענה המשורר כי לא
 יוכל עשות כדבר הזה , יען כי מגמתו היא
 הארץ הקדושה , אשר בגללה יסבל עתה
 גדודים . על כן אחרי אשר ירים מעלת רבי
 חלפון בשיר תהלה יקרא : "אֵהָה ! מָה אֶעֱשֶׂה
 לוֹ ? כִּי כָנַעַן מְחוֹז חֶפְצִי" . ובכל זאת ישב
 אתו ימים אחדים . וביום עשרה בטבת , יום

(א) כבוד הבית הזה יהיה גדול לנצח מכל
 היקר אשר בא לפני ממנו .

צום לכל ישראל , אחרי כלות הצום התאספו בבית רבי חלפון אנשים רבים וחכמים מוקירי שם רבי יהודה . ויכרה בעל הבית פרה גדולה לכבוד אורחו הנכון לשום לדרך פעמיו . ומרם הפרד המשורר מעל מכבדיו קרא בשיר הפרדיה , אשר כתב לכבוד רבי חלפון , את סבת מהרו לעזוב את ביתו לאמר : "לְבִי מְעִירִי לַעֲלוֹת לְבֵית קִדְשִׁי וְעִירִי" . האכסניה הזאת היתה האחרונה על דרכו . מדמיאטה נסע ארצה ישראל . בהיותו על נהר נילוס שָׁר :

נִמְטָה בִּי אֵלֵי צִעֲן וַיֵּם סוֹף וְהָר חוֹרֵב
וְאִסַּב אֵלֵי שִׁילָה וְאֶל תֵּל דְּבִיר חֶרֶב בִּי .
וְאַלְחָךְ אֵלֵי מִסְעֵי אַרְוֹן הַבְּרִית , עַד בִּי
אֲלַחֶךְ עֵפֶר קִבְּרוּ אֲשֶׁר מְדַבֵּשׁ עָרֵב גִּי .
וְאַרְאָה נָגַהּ נְאוֹהָ אֲשֶׁר שְׂכָחָה קִנָּה דִּי .
וְגִרְשׁוֹ בְּנֵי יוֹנָה הִי וְשִׁכְנֵנוּ בְּנֵי עוֹרֵב וִי .

אולם מה נשבר לב המשורר בראותו

(א) עמי . (ב) אל הר ההיכל החרב . (ג) אלחך עפר
קבר הארון המהוק מדבש . (ד) אראה מעון היפה
השכינה — אשר שכחה את קנה — המקדש .
(ה) בני ישראל . (ו) בני הגוים .

את ארץ חמדתו , אשר הגה בה כל ימי חייו
 בהקיץ ובחלום ! מה מצא בה ? הרס ,
 חרבית ומשואות ! תחת הבית הנהדר מקום
 משכן אל רם וקדוש – כמות לאלהים אחרים !
 תחת משכנות ישראל ואהלי יעקב ובהם
 אנשים שקטים ושאננים , יושבים איש תחת
 גפנו ואיש תחת תאנתו – מחמדים ונוצרים
 מתקימטים ועוינים איש את רעהו , וביניהם ,
 פְּשִׁיּוֹת נדחות בין זאבי ערב , מספר מעט
 של בני עמו , הנחשבים כגרים על אדמת
 אבוהיהם . הוי , מה רב היגון ! אהה , מה
 גדול השבר ללב לאומי חם כלכב המשורר
 הקדוש והנשגב , לבב רבי יהודה הלוי !

ט .

ויבוא רבי יהודה הלוי ארצה ישראל ;
 סוף סוף , אחרי כל תלאות הדרך הרבות
 אשר סבל , דרכו רגליו על אדמת הקדש .
 הנה מאוייו באו לו – יפתו , אהובתו ארץ
 חמדתו הִנֵּה לפניו . ומה ? השקט רוחו ?
 המצא בה את משאת נפשו אשר אליה שאף

כל ימי חייו ? הוי, לתקוותיו כי נשארו מעל !
 תחת בית ה' מתנוסס בית מסגד אישלמי,
 ותחת המון בית ישראל חוגג בקהל עם
 מצא אנשי צבא נוצרים משרירי נוסעי
 הצלב, אשר משלו אז בארץ .

אז הגיעה אליו אגרת שלום מאת
 אחד ממכבדיו, אשר שב בצור ואשר שמע
 על דבר בוא המשורר ארצה ישראל . ויענהו
 רבי יהודה בשיר מלא הגה והי, בשיר,
 אשר אם יהיה לב קוראו לב ברזל עשת .
 הוא נמוח . בו נשמע הד איש אשר תקונו
 התלה בו ותוחלתו נכזבה אחרי אשר בלו
 עיניו מיחל אליה כל ימי חייו . בשיר הזה
 יתאר לפני רעהו את רב מצוקות לבבו,
 בראותו את מצב ירושלים וארץ הצבי
 הנורא ; בו יספר המשורר, איך חלפו
 כחלום ליל כל ימיו אשר חי רק בתקותו
 העזה להתענג באחרית ימי חייו, בהגיעו
 אל מטרתו הקדושה, ואיך דבא היאוש
 הנורא את רוחו ולבו, ויהרום את גוו ואת
 שלום עצמו, ואיך ילך עתה קודר בלחץ
 היגון . בראשית שירו זה יקרא :

"לא העננים הם אשר נבקעו, פי אם
 שמי עיני אשר דמעו
 אמ, שוחר (א), פן אש אנחה תשרפם,
 ומנחמי (ב), פן בבכי ימבעו!
 כי יחיו מוקדי קרבי, יאמרו: איכה
 נחלים מיקד נבעו (ג).
 לו ידעו מקצת לבבי תמהו. אל אל ינסם
 בם ואל ידעו (ד).

• • • • •

"אבכה זמני או נעירי או נדוד, קירות
 לבבי על שלשתי וע"ה).
 אחרי אשר יבכה המשורר את ימיו
 אשר חדפו בתקוה כוונה, יזכור את עצות
 אוהביו, אשר מנעותו תמיד מנסוע ארצה
 שראל, באמרם, כי לא ימצא שם מאומה
 זכל אשר יקוה. וכה יאמר:
 כמה יעצוני ידידי מועצות שלום, וסוף
 דבר - לריק יגעו:

(א) דורשי שלומי: (ב) אמ. (ג) בראיתם, כי
 בקרבי תיקד אש יתפלאו, איך יוכלו נחלו
 דמעות לנבוע ממקום מוקד. (ד) לו ידעו מעט
 ממה שנעשה בלבבי או תמהו, אך אל יביאם
 אלהים לידי צרות כאלה. (ה) חרדו.

צָמְחוּ בְלָכִי מַחְשָׁבוֹת לְנִדּוֹר לֹא נָטַעִי
וְלֹא זָרְעוּ א.

הוּי, מַה עֲמָקָה הִיתָה הָאֲנָחָה הַזֹּאת,
אֲשֶׁר הוּצִיא הַמְשׁוֹרֵר מִקִּירוֹת לְבוֹ!
מַה רַב הַיָּאוֹשׁ, וּמַה נִּדּוֹל הַיְּגוֹן וּמַה נִּהְרָסוּ
מוֹסְדֵי בְרִיאֹתוֹ מִכָּל מִצּוּקוֹת לְבָבוֹ אֵלֶּה נִרְאָה
בַּחֲרוּזִים אֲשֶׁר בִּתּוֹךְ יִשְׂרָאֵל זֶה. הִנֵּה הוּא
מֵתָאֵר לִפְנֵי יָדִידוֹ אֵת רַע פָּנָיו אֲשֶׁר בָּא לוֹ
מִיְּגוֹנוֹ הָרַב בְּדַבְרִים כֹּאלֵּה:

”לֹא הִתְחַזָּה פָּנָיו צְבוּעֵי הוֹר וְחָן בִּי אֵיכָה
בְּקִירוֹת הַזָּמָן נִצְבָּעוּ בִּי.
פָּנָיו, אֲשֶׁר אֶתְמוֹל בְּפוֹךְ חָן קָרְעוּ. הַיּוֹם
בְּפוֹךְ לַיִל נִדּוֹר קָרְעוּ” ד.

עֵתָה רָאָה הַמְשׁוֹרֵר וַיּוֹכַח, כִּי חָפְצוֹ
לִרְאוֹת בְּשָׁלוֹם יְרוּשָׁלַיִם וּלְהִתְעַנֵּג עָלָיו הִיא
אֵךְ אֹרֶךְ מִתְעַה וּדְמִיוֹן מָרוֹם מִנְּגִדּוֹ, אֲשֶׁר
הִטְעָהוּ מִיָּמֵי נְעוּרָיו, וַיּוֹדֶה בִּשְׂרִירָתוֹ זֶה עַל
מַעֲוָתוֹ וַיֹּאמֶר: ”נִפְּשׁ יְדִידְךָ הַגְּדוֹלוֹת בְּקֶשֶׁה!”

א) מַחְשָׁבוֹת מַסְעֵי בָּאוֹ אֵלָיו פֶּתָאִם וְלֹא נָטַעוּ בִּי
מִעוּדֵי. ב) לִפְנֵים. ג) אֵיךְ הִשְׁחָרוּ בַּמִּשְׁךְ
הַזֶּה הָרַע. ד) הַפָּנִים אֲשֶׁר אֶתְמוֹל נִמְשַׁחוּ
בְּצִבְעַת הַחֵן, עֵתָה בְּצִבְעַת שְׁחֹר מִנְּדוּרִים נִבְקָעוּ.

ואמנם מכל תקוותיו לא נשאר לו מאום ,
 בלתי אם לקונן את, קינתו הגדולה והרוממה ,
 אשר כתב בעודנו בספרד ארץ מולדתו .
 הקינה הזאת אשר כל בית ישראל ישאנה על
 שפתיו ביום צום החמשי , הוא יום צום
 השעה באב , היתה לו להתחומים כד ימי
 חיי נדודיו האחרונים . בקינה הנפלאה הזאת
 יפנה המשורר אל ציון ויקרא אליה כמו
 בבקשה ותחנה לאמר :

„ציון ! הלא תשארי לשלום אִסְרִיךָ אׁ
 דוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמְךָ , וְהֵם יָהֲרֹ עֲבָרֶיךָ בׁ .
 מִיָּם וּמִזֶּרֶחַ , וּמִצָּפוֹן וּמִיָּמֵן שְׁלוֹם
 רְחוֹק וְקָרוֹב שְׂאִי מִכָּל עֲבָרֶיךָ טׁ ;
 וְשְׁלוֹם אֲסִיר מֵאֲוֶה דׁ נֹהֵן דְּמַעֲיו
 כְּטַל חֶרְמוֹן הׁ וְנִכְכָּף לְרִדְתָּם עַל
 הַרְרֶיךָׁ יׁ .

ואחרי אשר ישא שלום אליה יתאר
 לפניה את מצב רוחו , אשר ישהנה לפי

(א) הקשורים אליך . (ב) פליטת ערריך . (ג) מכל
 צד . (ד) קשור אל תאותו אליך . (ה) שופך
 דמעות רבות כטל . (ו) החפץ שתרדנה דמעותיו
 על הרריך .

מוצבה היא אם לרעה ואם לטובה, באמרו:
 "לכפות ענוהך אני תנים, ועת אֶחלוּם
 שיבת שבוהך אני כנור לשיריך" (א).

אחרי כן יהלל את מקומותיה הקדושים
 רב כל איש ישראל, אשר בהם הואיל האדהים
 להשבין את כבודו, ואשר לא מאורי השמים
 מעל יאירו לה, כי אם כבוד ה' לכד הוא
 מאורה, ויוסף לקרוא:

אֶבְחַר לְנַפְשִׁי לְהִשְׁמֹךְ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר רוּחַ
 אֱלֹהִים שְׁפוּכָה עַל בְּחִירְךָ!"

ולבו המלא רגשות קדש אל מקום
 קדשו זה לא יוכל לראות במשול הגוים בארץ
 אבותיו המהורה ויקרא:

"אֵת בֵּית מְלוּכָה, וְאֵת כֶּסֶּא יְיָ, וְאֵת
 יִשְׁבּוּ עֶבְרִים עָלֶי כִסְאוֹת גְּבִירֶיךָ?"

אחרי קריאתו הנואשה הזאת יביע הלוי
 תאותו לנוע ולנוד במקומות אשר נגלה האל
 אל נביאיו הקדושים, להתגולל בעפרה,

(א) עת אראה עניך אבכה כתנים, ועת אֶחלוּם,
 כי שבו אליך בניך השבויים — אהפך לכנור
 ל-יר שיריך.

לחבק אבניה, לעמוד על קברות האבות
הקדושים בחברון, לעבור ביעריה ולחזות
את הדר הטבע, השפוך על עמקיה והרריה,
ומה גם על שני הרי קדש מקום מבורת
משה ואהרן:

"כי יתנני מישומט במקומות אשר נגלו
אלהים לחנוך וצירוף!
מי יעשה לי כנפים וארחיק נדוד אני
לבתי לבני בין בתיך א;
אפול לאפי עלי ארצה וארצה אבניך
מאר ואחונן את עפרך;
אף כי בעמדי עלי קברות אבותי.
ואשתומם בחברון עלי מבסר קברך;
אעבור ביערב וכרמלך ואעמוד בגלעדך.
ואשתוממה אל הר עברך;
הר העברים והר החר אשר שם שני
אורים גדולים מאירך ומורך" ב).

וכאשר יזכר המשורר את הארץ היקרה

א) אצוה את נורי לבי הקרוע לנוד בין ראשי
הרץ. ב) שני קברי משה ואהרן, אשר האי ו
שמי חיי ישראל ואשר הורוהו תורה ודעת.

לו ואת אקלימה יקרא בהתפעלות רבה :

חַיִּי נִשְׁמוֹת - אֲנִיר אֶרְצָךְ, וּמִמֶּנּוּ דָּרוֹר -
 אֶבְקֶתָּהּ, וְנִפְתָּהּ צִיִּף־נְהִירָךְ .
 יִנָּעַם לְנַפְשֵׁי הַלֵּוֹךְ עֵרֶם וַיִּחַף עָלֵי חֲרָבוֹת
 שְׂמָמָה אֲשֶׁר הָיוּ דְבִירָךְ א' .
 בְּמָקוֹם אֲרוֹנְךָ אֲשֶׁר נִגְנְנוּ וּבְמָקוֹם כְּרוֹבֶיךָ
 אֲשֶׁר שָׁכְנוּ חֲדָרֵי חֲדָרֶיךָ ב' .

והארץ הקדושה הזאת , אשר בה
 התנוסס לפנינו לתפארת ההיכל הקדוש ,
 אשר בו היה ארון האלהים והכרובים , נמצאה
 בידי זרים : הנוצרים והמחמדים ישלמו בה
 שלמת , ובני עמו לחוצים ונענים תחת
 ידיהם בארץ ירושתם . היכל המשורר לשקוט
 במכונו בארץ מולדתו ולהתענג על מנעמי
 החיים בשלות חיי משפחה וחברה ? לכן
 יקרא :

אֲנִי וְאֲשִׁלֶּיךָ פָּאֵר נִזְרִי , וְאֶקְבֵּי זִמְנִי
 חֲלַל בְּאֶרֶץ טְמֵאָה אֶת נִזְרֶיךָ !
 אֵיךְ נִעְרַב לִי אָכֹל וּשְׂתוֹת , בְּעֵת אֲחִיזָה .
 כִּי יִסְחָבוּ הַכְּלָבִים אֶת כְּפִירְךָ ?

(א) היכליך . (ב) בקדוש הקדשים . (ג) אקלל .

או איך מאור יום יהי מתוק לעיני ,
 בעוד אראה בפי עורבים פגרי נשריך ?
 אך הנה ירגיש המשורר , כי כחותיו
 יעזבוהו ואין ביכרתו לשאת עוד את לחץ
 היגון , אשר יעיק על לבו , בזכרו את אשר
 קרה את עמו האמלל וארצו העזובה מבניה ,
 על כן יפנה אל תונתו אשר יכנה אותה
 בשם "כוס היגונים" ויקרא אליה לאמר :

"כוס היגונים , לאט ! הרפי מעט . פי כבר
 מלאו כסלי ונפשי ממורוריך .
 עת אזכרה אהלה א אשקה סמנתך ,
 ואזכור אהליכה ב ואמצה את שמרנה" (א) !

הקריאה הזאת תשקיט מעט המית
 רוחו , ואז יחל לתאר לפני ציון אהובתו את
 רב אהבת בניה אליה , בניה המפורדים בכל
 קצוי ארץ , אשר למרות צרותיהם וענות
 גלותם לא שכחה עדנה , ובר דגים בה
 תמיד , באמרו :

(א) שומרון . (ב) ירושלים . (ג) בזכרו את שומרון
 אשהה הרעל של הכוס , ובזכרו את ירושלים
 אמצה את שמרי הרעל .

ציון כלילת יפי , אהבה וכן הקשרי
מאז א) ובה נקשרו נפשות חבריה ב) .
הם השמחים לשלוחה והפואבים על
שוממותה , ובוכים על שבריה ,
מבור שבי שואפים נגדה ג) ומשתחווים
איש ממקומו אלי נכח שעריה ,
עדרי המונה , אשר גלו והתפזרו מהר
לנבטה , ולא שכוה גדריה ד)
המחזיקים בשילך ומתאמצים לעלות
ולאחזו בסנסני ה) תמריה .
ובעיני המשורר לא יפלא הדבר אשר
זכר ציון עדנה חי בלב עמו : הכי יש ארץ
אחרת דומה לה בזכרונותיה ועתיקים ,
בקדושת אמונתה המהורה , באנשי הרוח
הגדולים אשר קמו בה ? לכן ישאל :
"שנער ופתרום הנערבך בגדלם ו) ואם
הכלם ז) ידמו לתמיה ואוריה ?
אל מי ידמו משיחיה ח) ואל מי – גביאך ,
ואל מי לזנוה ושךיה ט) ?

א) מעולם קשורים כך אהבה וכן . ב) אהביך .
ג) אליך . ד) גדות הצאן . ה) כנפיו . ו) ההדמינה
לך בגדלן ככל ומצרים . ז) אליליהם . ח) מלניך .
ט) משורריך .

ישנה ויחלופ כליל א' כל ממלכות
האליל , חסנך לעולם , לדור ודור נזכר ב'.
בחרו האחרון הזה יביע המשורר את
תקותו ואמונתו החזקה , כי נזר כל הממלכות
יחלופ ויאבד אך חסן ציון ועטרת משיחה
לעולם יעמדו , ועל בן אל יואשו בניה
מנאולתם ומפרדות ארצם , כי

אשרי מחכה ויגיע ויראה עלות אורך ,

ויבקעו עליו שחרך ג' ,

לראות בשובת בחיך ולעלו בשמחתך ,

בשובך אלי קרמתי נעורך !

האנדה מספרת , כי בבוא רבי יהודה

הלוי אל הארץ הקדושה התנפל על הארץ

ויחבק את עפרה וישר בקול בוכים את

שירתו זאת , והנה עבר על פניו פרש ערבי

אחד , ותבער בו חמתו על היהודי המשתטח

וידקרוהו בחניתו . ברגע מותו כלה המשורר

לשאת על שפתיו את דברי החרו האחרון ,

ותפח נפשו המהורה בתקות שיבת ציון

על לשונו . —

(א) נזר . (ב) עטרתך . (ג) ויופיע עליו אור

שחרה .

י .

כח רבי יהודה הלוי היה גדול לא רק
בשיר לברו . הוא היה חכם בתלמוד כאחד
התלמידים הגדולים אשר בימים ההם , ויהי
גם ראש בית מדרש , אשר בו הטיף לקח
לתלמידים רבים . הוא היה צדיק שומר
אמונת היהדות במהרתה . בשיריו היקרים
נתן מקום גם לתפלות נעלות לאל ישראל ,
העולות ביפין וברוח החן והתחנונים השפוך
עליהן על כל התפלות אשר כתבו כל
הפיטנים מימות יוסי בן יוסי ורבי אלעזר
הקליר עד עתה . רבות מתפלותיו ישוררו בני
ישראל הספרדים בבתי התפלה , ובהן ישפכו
שיחן לפני אל יוצרם .

גם שיריו , אשר בהם פנה אל נפשו
בתוכחה נמרצה להנזר מתענוגים יתרים
ומרדוף אחרי הבל תבל , מלאים מוסר
נעלה , המוכיחים לדעת מה ישרה נפש
המשורר בו ומה מהורות היו מחשבותיו ומה
קדושים כל הגיונותיו . הוא מתלוצץ בשיריו
אלה על האנשים הרודפים אחרי העשר

והמדמים בלבם כי זאת היא מטרת האדם
כחיים . הוא מזכיר את נפשו, כי עליה
לשוב אל מקור מחצבתה, על כן עליה
להשמר פן תהנאל בתאוות נמכזות ומעשי
עול כל עוד תתהלך עלי אדמות =

מכתמיו ומשליו מפליאות את לב
הקורא בברק השכל הישר המתנוצץ בהם
ו. שפתם הפשוטה, הקלה אבל חדה
במבטאיה הנוקבים ויורדים אל לב הקורא .
בהם הוא מצוה את בני עמו לאחוז רק
בתבונה ובחכמה . ביחוד יצוה אותם להגות
בתורה ובתלמוד, גם להתנהג בצדק
ומישרים, לאהוב איש את רעהו, להזהר
בכבוד חברו וללמוד לדעת את רוח
האנשים הסובבים את האדם, הטובים
הם אם רעים; ועוד עצות מחכמות רבות
כאלה, המיסדות על הנסיון ועל דעת דרכי
תכל . בכל דבריו אלה נראה ונוכח מה
רב היה ערך המשורר הקדוש והנשגב הזה
בתור אדם נעלה, אשר יוכל להיות למופת
לכל בני דרות עולמים .

ויותר ממשליו ומכתמיו הראה רבי

יהודה כח אהבתו אל תורת ישראל ואמונתו בספר הגדול אשר כתב אותו ערבית, למען יקרא בו ההמון אשר דבר אז ערבית, ומה גם המחמדים, אשר הרבו להתוכח עם בני ישראל בדברי אמונה ודת, ויתאמצו להוכיח אמתת תורת האלקראן, היא תורת מחמד נביאם. גם כונן בו תשובותיו אל לב הקראים, אשר רבים מהם ישבו אז בארץ ספרד, וביחוד אל האנשים אשר כפרו בכל אמונה ודת. רק בנוצרים לא נגע, כי אז היו הנוצרים יושבי ספרד עדנה בוערים וריקים מדעת לא רק תורת היהדות, כי אם גם תורת הזאונגליום. גם כהניהם היו אנשים לא-למדים ולא היה בכחם להתוכח עם בני ישראל. —

למען הראות אמתת תורת משה והתלמוד ותועלתה כתב רבי יהודה את ספרו: "הכוזרי". בו יספר את הספור הנודע על דבר בולן מלך הכוזרים עובד האדילים, אשר אמר לקבל עליו עול תורה, אך לא ידע באיזו לבחור. ויקרא אליו את החכם רבי יצחק סנגרי גדול בתורה וחכמה, ויבקש ממנו

לבאר לו על מה נוסדה תורת היהדות ,
והנה החל הוכוח . הכוזרי מציע את שאלותיו
וספקותיו והחבר (החכם) עונה על כל דבריו
בטוב טעם ודעת , עד כי סוף סוף יודה
הכוזרי כי דברי החבר נצחוהו , ויקבל עליו
את אמונת היהדות .

בספרו הזה ישתדל רבי יהודה להכניב
את כל התורות המתהלכות בארץ זולת תורת
היהדות , בדברים נמוסים בלי חרפות וגדופים
כדרך המתוכחים המחמדים , הקראים
והנוצרים . הוא שם לו למטרה להראות את
האמת הברורה לעיני כל . ויען כי הוא ידע
שהאמת היא רק אחת בתבל , על כן נזהר
מגעת בכבוד אמונה אחרת בלשונו , כי רק
מטרה אחת לו – להוכיח את האמת הברורה ,
והקורא יוכל לשפוט בעצמו על כל הדברים
אשר המה מחוץ להאמת אשר הוכיח הוא .
ואם כן למה לו למלא פיו חרפות וגדופים ?
גם זכר את הכלל , כי כל הקוצץ בהתוכחו
מראה לדעת , כי אין הצדק איתו ,
כי רק מאשר אין ביכלתו להוכיח
צדקתו הוא מתקצף . והספר היקר

הזה אשר כתב רבי יהודה הוא אמנם כלו
צדק ומישרים, ועל כן דבריו בנחת
נשמעים. —

רבי יהודה הלוי אמנם ידע את
הפלוסופיה היוונית והערבים, אך רבו לא
נמשך אחריה. הוא אמר עליה כי „אין לה
פרי כי אם פרחים“, אשר בגעת בהם רוח
קל יפלו. הוא מוכיח לדעת, כי תורתנו
היא תורת חיים, הדורשת ממאמיניה לבלי
מאוס בחיים ולבלי המת את הגוף בנזירות,
כי אם לתת גם לגו, גם לנפש את חלקיהם.
הוא מצוה את האדם לבלי יגביר את
כח הנפש על כח הגוף בפרישות יתרה,
אולם עליו גם להזהר לבלי תת לגו למשול
בנפש, בהתמכרו אל תאוות מותרות. —

רבי יהודה הלוי מוכיח לדעת, כי
תורת היהדות היא תורה לאומית, אשר כל
דבריה נכוננו לתעלת הלאם הישראלי,
ומצותיה — נקיות מכל אמונה טפלה והבל,
כי לא בַּה חלק יעקב. ביחוד הוא מרבה
לדבר בספרו על דבר משאת נפשו — ציון.
הוא מוכיח, כי פזור בני ישראל בגוים תלוי

באשמת היהודים עצמם , אשר טמנו ידיהם
בחק ולא יעשו מאומה לטובת שיבת ציון ,
יען כי אין אחדות אמתית ביניהם .

ספר הכוזרי הקדש בעיני כל בני
ישראל מאז ועד הנה , ומבארים רבים קמו
לבאר את דבריו . הספר היקר הזה תרגם
לשפת עבר על ידי המהרגס הנודע בדור
שאחרי רבי יהודה הלוי , הוא רבי
יהודה אבן תבון מעיר גרנדה . דברי
רבי יהודה הלוי הקדושים אשר בספרו
זה יקרו מאד בעיני חכמי דורו והדורות
שאחרי , ויהי למשל בפיהם לאמר :
„הזהר באחיך הלוי“ , כלומר , כי יזכור
היהודי המיד את דברי ספר הכוזרי והיו
חרותים על לוח לבבו לבלי סור מהם ימין
ושמאל . -

כנראה לא האריך רבי יהודה הלוי
ימים רבים בארץ ישראל . מעמד הארץ השפל ,
בהמצאה תחת יד נוסעי הצלב , שממותה
הרבה וענות בני ישראל המעטים , אשר
ישבו בתוכה , ונוסף על כל אלה נודו ונועו

החלישו את כחו , והוא היה בעת ההיא כבן
ששים ושלוש שנה . וימת שם המשורר הגדול ,
וגם שנת מותו ומקום קברו לא נודעו לנו ,
רק המסורה אומרת , כי הוא קבור בכפר
כבול . גם נמצא משורר אחד אשר חרת שיר
קטן על מצבת הלוי – אבי השירה העברית .
אם אמת בפי המסורה הזאת או לא – אחת
היא לנו , יען כי המצבה אשר הקים
המשורר הקדוש והנשגב הזה לנפשו בחייו –
שיריו וספריו – היא תתנוסס באמת לתפארה ,
כל עוד יאירו השמש והירח חליפות על
הארץ , ואבות לבנים יספרו את גדולת יקר
האיש הקדוש והרם הזה גדולת המשורר
הלאומי רבי יהודה הלוי . –

ממ.

רבי אברהם אבן-עזרא.

א.

רבי אברהם בן רבי מאיר אבן-עזרא
היה בזמן רבי יהודה הלוי, ויהי צעיר ממנו
לשנים עשר. הוא נולד בעיר טולידה,
בספרד, ויגדל בין חכמים וסופרים, ויהגה
מנעוריו בתלמוד ובכתבי הקדש, ושם לבו
לדעת את כל החכמות, אשר היו בימים
ההם. ביחוד עשה חיל בחכמת החשבון
וההנרסה. ויחל רוח השירה לפעמו בעודנו
צעיר לימים, ויעש לו שם תהלה בקרב
הארץ, ויהי יקר ונכבד בעיני המשורר הזקן
בעת ההיא, הוא רבי משה אבן עזרא; גם
המשורר הנשגב רבי יהודה הלוי הוקירהו,
ויהי אוהבו ורעו, וישר לכבודו שירי
תהלה.

ואמנם כשרונו בשירה היה גדול מאד,
אף כי לא הגיע למעלת רבי יהודה הלוי,

ואף לא למעלת רבי שלמה אבן גבירול,
שחי בדורות שנים לפניו. אך לעמת זאת
עלה עליהם בלשונו החדה המלאה לענ
והתול על פגעי הזמן המרים ועל מדות בני
האדם הרעות. במלה אחת שנונה יכל לשים
לאל את אויבו ולדכאהו עד עפר. ואוי
לאיש, אשר אמר להתגרות מלחמת שפתים
באבן-עזרא. התול אחר, קלסה אחת קלה,
אשר יצאו מתחת עט המשורר החכם הזה,
יכלו לשים חרפת עולם על ראש איש ריבו. —
כבן-גבירול כן גם אבן-עזרא היה
איש אמלל מימי נעוריו. ההצלחה לא
האירה פניה לו מעורו, ויהי תמיד איש
עני יודע מחסור. כל עבודה אשר אחז בה
להחיות את נפשו ונפשות ביתו לא הביאה
לו פרי בעמלו. על כן אלץ לעסוק בחכמת
חז"ה המזלות ולהגיד לאדם עתידותיו עד פי
הכוכב אשר נולד בו. החכמה, או המלאכה,
הזאת, הנודעה בשם אצטגנינות או
אסטרולוגיה, היא חכמת שוא, שכבר חדלו
מהאמין בה בימינו, אבל בימים ההם
אמינו בה אמונת אמן כמעט כל חכמי תבל,

ם אבן-עזרא היה באחד מהם, וידע לחוש
תודות. ויפנו אליו שרים רבים מחצרי
לכי ספרד, למען יגיד למו את הבאות.
בה כלכל את נפשו במצוק עד שנת
הארבעים וחמש לימי חייו. הוא נשא לו
אישה, אשר, כנראה, לא האריכה ימים,
ותלד לו בן אחד, יצחק שמו, ויהי גם
הוא משורר נשגב בשפת עבר, וינחם בו
אביו אחרי כל מצוקותיו אשר סבל, כי היה
יצחק בן חכם וירא אלהים. --

בראות אבן עזרא כי בארץ מולדתו
יאבד בעניו, ויאמר לקחת כלי גולה בידו.
ויעזוב הוא ובנו, אשר כבר גדל ויהי לעולם
נחמד, את ספרד, וילך לנוע אל ארצות
רחוקות למצוא מרף לנפשו ולנפש בנו יחידו,
וישם פעמיו מצרימה. בטסעו זה עבר דרך
רוב ערי ספרד ויתודע בהן אל כל חכמי
ישראל, אך את הצדחתו לא יכל למצוא אף
באחת מהן. ויסע הלך ונסע עד רדתו
מצרימה. --

בימי נדודיו אלה החלה עבודתו
הספרותית הגדולה, כי עד עזבו את ארץ

מולדתי לא כתב ספרים , רק עסק בשירים
קלים ובמלאכת האצטגנינות לבד . ויהי
כאשר עזב את ספרד , ויהי נע ונד ,
ייחל לכתב ספרים רבים יקרי ערך ,
אשר עשו לו שם עולם לא יכרת . בכל
מקום בואו נמצאו לו אנשים חכמים ,
אשר שמעו לקח מפיהו , ויבקשוהו לכתב
ספרים למענם , והוא מלא את רצון אוהביו
בחפץ לב . —

בדרך מסעו רכש לו ידיעות רבות ,
אשר חסרו לו בשבתו על אדמת ספרד .
הוא שם פעמיו ממצרים בכלה עירה בגדד .
משם נסע לארץ פרס , וירחיק נדוד גם עד
ארץ הדרו הרחוקה . וישם את עינו החודרת
בכל דבר חדש ונפלא בטבע אשר פגש על
דרכו , וירשם בספריו לזכרון , ויוסף קנות
בינה בחכמת התכונה : ביתר ידיעות תכל
וצאצאיה , ותרב חכמת רבי אברהם אבן-
עזרא מכל בני דורו . ויהי בראותו , כי גם
נדודיו לא יוכלו להצילו מעני וממצוק ,
ויעזוב את בנו יחידו , את יצחק , בעיר

בגדר , אשר שם יֵשֶׁב איש שר וגדול ליהודים
 ושמו נתנאל הרופא . ונתנאל זה המה חסדו
 לעלם הנבון ויכלכלהו ברחמים . ויהי לב
 האב האמלל בטוח , כי מעתה לא ידע בנו
 עמל ותראה , ובעצמו נסע הלאה לשוב
 ארצה ספרד . —

ויהי בנסעו בדרך , ויבוא אל אפריקה
 הצפונית . ושם איש גדול ועשיר ושר
 ליהודים , אשר מצא המשורר הנע והנר חן
 בעיניו . ויקרב את אבן עזרא אליו , ויתמכהו
 בחסדו , ויבטיחהו להיות לו לעזר תמיד
 בעת צרתו . גם בעת אשר עזב המשורר את
 עיר מטיבו לא שכח הנדיב הזה את אהובו ,
 ויהי לו לעזר מרחוק . שם הנדיב הזה היר
 יוסף בן עמראן . הוא היה אוהב עמו ,
 ויפעל הרבה לטובת לאומו בארץ מולדתו ,
 גם ידע היטב שפת עבר , ויהי גם משורר
 בשפה הקדושה . נפש אבן-עזרא דבקה בנפש
 בן עמראן , וישר לכבודו שירים , ויכנהו
 בשמות תהלה : „נר מערב" , „רב פעלים" .
 גם את שלמה בן יוסף זה הרים תחת לשונו
 באמרו : „נר מערב אשר לא יִכָּבֵּה בִּנְךָ

אחריה" , ויוסף עוד לאמר בשירו זה :

"נלָאָה פִּי וְלֹךְ הַתְּנִידָה עַל קֶצֶר הַהֵלֶה ,
פִּי יִסַּר בְּעֵתָהּ אֵין מִדָּה , מַה תְּכִיל
מִנְלָה ? או .

וְלֹךְ יֵאָתֶה כָּל חֲמִידָה , תּוֹרָה עִם גְּדוּלָה
פִּי כְבוֹד וְהוֹד תִּירָשֶׁם מֵאֵב קִדְמָה .
כֵּן יִיטִיב אֱלֹהִים אֶת שֵׁם שְׁלֹמֹה מִשְׁמֵךְ" .

ובן עמרן מלא את הבטחתו , וישלח
תמיד כסף להמשורר , ויפרתו ממחסורו בכל
עת מצוא . אך גם הפעם לא ארכה הצלחת
אבן עזרא : ימים לא רבים , אחרי רכשו לו
את אוהבו זה , מת האוהב , ויהי האמלל
גלמוד ועוזב בתבל כקדם בלי עוזר וסומך .
ועל אבדתו הרבה הזאת נשא קינים והי
לאמר :

"אֵיךְ יִשְׁלִי בְּלִבִּי קֶרְבִּי , אֲשֶׁר פִּיִּם יִהְיֶי ?
בְּעִי , קָחוּ נָא בְּיָדִי , וּבְעַר פִּמּוֹ אֵשׁ פְּבִדִּי

(א) פי עיף מהביע תהלתך , אך הוא התורח
לפניך על אשר קצר בתהלהך , יען כי חבמתך
רחבה עד אין קץ , ואיך יכול הגליון את רב
מהלליך ?

על נוד צבי חן יד ידי א !
 מר יבקיו עני , קטל יולו ולא ידקיו !

ויהי כאשר ראה אבן עזרא כי בצרה גדולה הנהו , ויפן אל אחד העשירים הנדיבים , כנראה , איש אוהב חכמה , וישחרהו להיות לו לעזר במצוקתו . שם הנדיב הזה היה יצחק . וישלח אליו אבן-עזרא שיר כתוב בחרוזים עברים וערבים יחדו . כנראה נעתר אליו הנדיב , ויתמכהו ביטין צדקו . ככה חי המשורר חיי עני והוא אז בארץ ספרד . כנראה כבר קין המשורר בחיי נדודים , ויאמר לשבת תחתיו בארץ מולדתו . אולם מקרים רעים ומרים באו על ארץ ספרד , אשר שדדו רבצו , ויאלצוהו לקחת עוד פעם כלי גולה בידו ולנוע מארץ מולדתו אל ארצות רחוקות לחיות את נפשו . -

א) רעי ! אהיו ידי ותוכחו , כי ככבי בקרבי
 בוער כאש . על אשר גר ממני ידידי פאר
 אוהבי .

ב .

והמקרים הרעים הגיעו לספרד וערב
נאיש ערבי ושמו עבד-אללה אבן-תומרה ,
אשר יסד כהה ערבית , ותהי מטרתה למגר
את כסא מלכי ערב מבית המוראבידים
בספרד ובאפריקה . ויקרא חרב על כל בני
אמונות אחרות היושבים בארצות ההן . ותהי
שנאת אבן-תומרה רבה לכל מלאכת מחשבת
וכל חכמה , שפרחו תחת ממשלת מלכי ערב
אוהבי חכמה וכדע . ויקראו בני כהת אבן
תומרה בשם „אלמוהדים“ .

ויהי בלכוד בן-תומרה את העיר מרוקה
באפריקה , ויגזר על היהודים להמיר דתם
בדת מחמד , ואם לא , והגירם על ידי חרב .
אחרי כן שנה את נזרתו לטוב , בתתו רשיון
ליהודי מרוקה לעזוב את ארצם וללכת אל
אשר יתהלכו , אם לא יאכו לקבל עליהם
אמונת מחמד , ואשר ישאר ביהדותו בארץ –
ומת . רבים מהאמללים בחרו לנוע ולגור
בתבל לבקש למו משכן יותר בטוח . אך
רבים מהם לא יכלו להפרד ממקום קברי

אבותיהם ולעזוב רכושם, שלא נמצאו לו קונים, ויקבלו עליהם את האישלם למראית עין, בצפנתם כי קרובה ישועת ה' לבוא, ואז ישובו אל יהדותם בגלוי. —

כה הלך בן תומרה הלך וכבש יתר ערי אפריקה הצפונית, ובכל מקום בואו הפך בתי כנסיות ישראל לבתי מסגד לאישלם, ורוב היהודים קבלו עליהם אמונתו למראה עין. אולם טוב היה לאנוסים האלה מאשר לאנוסים שבארצות הנוצרים: יהודי אפריקה יכלו לשמור את מצות התורה גם אחרי המירם דתם ואיש לא כהה בהם לאמר: מדוע אתם עושים ככה? כהני האישלם דרשו מהם רק שיודו במו פיהם, כי מחמד היה נביא אמת, ולמנהגי חיי המומרים בביתם פנימה לא שמו לב, תחת אשר הנוצרים פקחו תמיד עין על האנוסים כי יקימו את כל מנהגי הנצרות, ולא יעשו אף כאחת ממצות תורת משה. לכן גם אחרי המרת דתם לא חדלו יהודי אפריקה מלמור את התורה בישיבות ולקיים מצותיה בסתר אהלם. —

והאלמוהדים אחרי כבישם את רוב
 ארצות אפריקה שמו פניהם גם אל ספרד
 הערבית, למגר גם שם בסא המוראבידים.
 וילכדו את ערי ספרד הערבית, וישימו בהן
 ישמות, ויאלצו את יהודי הארץ ההיא לצאת
 בגולה או להמיר דתם, ככל אשר עשו
 באפריקה. ואבן-עזרא ראה בבוא השואה
 הזאת על ארץ מולדתו, וישא קינתו ראשונה
 על עיר אליסנה לאמר:

אֵהָהּ, יָרַד עָלַי סִפְרָד בַּעַן מִן הַשָּׁמַיִם.
 וְסִפּוֹד רַב עָלַי מִמְּעַרֵב לְזֹאת רַפּוֹ יָדִים אִוִּי!
 עֵינַי עֵינַי יִרְדָּה מָיִם!
 בָּכוֹת עֵינַי. בְּמַעְיָנִי עַל עִיר אֱלִי־סִנָּה!
 בָּאִין אִישׁ בְּדָר שֵׁם הַגּוֹלָה שְׁכָנָה.
 בָּאִין סֵלֶף עָרֵי אֶלֶף שָׁנִים וְשִׁבְעִים
 שָׁנָה ב';
 וּבָא יוֹמָהּ וְגַד עָמָה וְגַם הִתְהַה בְּאַלְמָנָה.

(א) מספד רב ירד על ארץ המערב (ספרד),
 לכן רפו ידי וישוביה. (ב) תבכה עיני בשומי
 לבי אל אליסנה, אשר בה ישבו בני הגולה
 נקיים מחטא ועון כדר אלף ושיבעים שנה מימות
 חרבן הבית השני.

בְּאֵין תּוֹרָה, וְאֵין מִצְוָה, וְהַמְשָׁנָה

נִמְצְנָה,

וְהַתְלַמּוּד כְּמוֹ גִּלְמוּד, כִּי כָל הוֹדוּ פָּנָה;

וְיֵשׁ הוֹרְגִים, וְיֵשׁ עוֹרְגִים מְקוֹם, אֲנִי

וְאֵנִי א!

מְקוֹם תְּפִלָּה, וְגַם תְּהִלָּה, לְבֵית תְּפִלָּה

נִתְּנָה ב;

וְקָרַע יָד וְגַי אֶבְרָתָהּ אֶל הַנְּאֻמָּה!

לְזֹאת אֶבְרָתָהּ וְכָר אֶבְרָתָהּ, וּבְפִי תְּמִיד קִינָה,

וְאֵין לִי דְמוּי, וְאָמַר מִי יִמְנָן רֹאשִׁי מִיָּם!"

כֵּן הוֹלֵךְ הוּא וּמוֹנָה אֶת כָּל קְהִלּוֹת

יִשְׂרָאֵל בַּסִּפְרָה שְׁנֵהֲרָסוּ, וְגִדּוּלִיהֶן, רַבְנֵיהֶן

וְחִבְמִיהֶן נָפְלוּ בַּחֲרֵב וּבִנְיָהֶן וּבִנְיָתֵיהֶן הִלְכוּ

בְּשִׁבְי, הַיְשִׁיבוֹת בָּטְלוּ וּבְתִי הַכְּנָסִיּוֹת נִהְפְּכוּ

לְבִתִּי מִסִּגְרָה הַיִּשְׁלֵם. בְּקִינָה הַזֹּאת הִרְאָה

אֶבְרָתָהּ, כִּי כָחוּ בְּשִׁיר גִּדּוּל מְאֹד בַּעַת

אִשָּׁר נִשָּׂא קוֹל נָהִי מֵאִשָּׁר שֶׁר עַל חֲמֻדוֹת

הַחַיִּים.

וַיְהִי כֹאשֶׁר הִצִּיק הָאוֹיֵב מְאֹד, וַיִּקְחֻ

א) הַעֲרַבִּים הוֹרְגִים וְהַיְּהוּדִים יִשְׂאוּ עֵין אֶל

מְקוֹם מִקְלָט. ב) בְּתִי כְּנָסִיּוֹת נִהְפְּכוּ לְבִתִּי

מִסִּגְרָה הַיִּשְׁלֵם,

יוב יהודי ספרד הערבית כלי גולה בידם ,
ימלטו ארצה ספרד הנוצרית , אשר שם מלך
אז הקיסר אלפונזו ראמונדיץ , איש חכם
ונאור , והשר רבי יהודה אבן-עזרא , אחי
המשורר רבי משה אבן-עזרא , היה אהוב לו
ונכבד בעיניו . ויקם רבי יהודה לעזר לאחיו
הגולים , ויפזר מהונו להשביע הרעבים ,
להלביש הערומים ולפרות השבויים ולתת למי
מנוחה בטולידה עיר הבירה . בעת ההיא
עזב גם רבי אברהם אבן-עזרא עוד פעם את
מקום מולדתו . אך הפעם לא הלך לארצות
אסיה ואפריקה , כי אם שם פעמיו עירה
רומא , מקום מושב האפיפיור , אשר בה
היתה מאז מעולם קהלה ישראלית גדולה . -
ויהודי איטליה לא ראו לחץ כאחיהם
בני ארצות אירופה האחרות , כי האפיפיורים
היו למי חסיד למגן מפני שנאת הקטולים ,
ולא נתנו לנגוע בהם לרעה . אולם בחיי
שלוחה אלה לא הרבו יהודי איטליה דעת
התורה , כי היו קרובים יותר אל חכמות
העמים שכניהם , ודעת לשון איטליה פרצה
ביניהם יותר מדעת שפת עבר . ויהי כבוא

רבי אברהם שמה, וינח מעט מעמלו ומרגזו,
 וימצא לו כר נרחב לעבוד עבודתו הספרותית,
 כי מצא לו שם אוהבים ומכבדים, אשר
 מרחוק שמעו שמעו, ויקרבוהו כמו נגיד,
 ויתמכוהו, וימצאו לו די מחסורו. הימים
 ההם היו ימי הטובה בחיי אבן-עזרא. --

או פנו אליו תלמידיו מוקירו, לבאר
 למו ספרי הקדש. ומני אז החלה עבודתו
 הפוריה, שהנחילה אותו שם עולם, שם
 מבאר נפלא לדברי המנך, שלא קם כמוהו
 מימי רב סעדיה גאון, כי הוא אהב
 לבאר את דברי כתבי הקדש לפי חקי השפה
 ודקדוקה בהגיון בריא, ואת כל הדרשות
 שדרשו עליהם החכמים הקדמונים הרחיק,
 ויאהז רק בבאור פשוט, שנקרא כפי המבארים
 בשם "פשט", ולא ירא להביע בבאורו
 דברים אשר זרו לרוח הדרשנים. --

ג.

חיי המנוחה ברומא ותמיכת תלמידיו
 אותו פעלו על רוח אבן עזרא פעולה רבה

לשובה. שם קנה לו עוד דעת יותר, בקראו ספרים הרבה בשפת עבר ובלשונות העמים. וישם לבו ללמד את עמו דעת התורה על פי חקי ההגיון, השכל וטוב טעם. הספר הראשון מספרי הקודש שבאר שם היה ספר "קהלת". בבאורו זה יתנפל על הפיטנים, שכתבו תפלות ותהלות לאלהים בשפה גלעגה ונשחתה לא בדקדוק שפת עבר. ביחוד העירו חמתו פיוטי רבי אלעזר הקליר, ששפתם כלולה מלשונות ארם, יון, רומא ועברית, מבלי שום לב אל נעם השירה וחקי הדקדוק, וירבה לעג וקלס על דרך הקלירי בשיר. —

בעיר ההיא באר גם את ספר "איוב", ויאמר עליו כי הוא מתרגם משפה אחרת, ועל כן לשונו קשה להבין. כמוכן העירה עליו הדעה הזאת, אשר הוציא על אחד מספרי הקדש, חמת מקנאים רבים, וירבו שונאיו, אשר התאמצו להוציא עליו שם רע ולבסות כבודו בקלון. לכן כאשר באר את ספר "שיר השירים", זה הספר, אשר אמרו עליו חכמי התלמוד, שאם כל ספרי התנך

קדש הם, ספר השירים", הוא קדש קדשים, הלך גם הוא אחרי דעת הדרשנים, שהחלימו כי לא יתכן היות שתכן השיר הנחמד והנפלא הזה, אשר אין בכל ספרות משלו, הוא דברי אהבה וחשק, שעברו בין רועה ורועה, כי אם משל הוא: הרועה הוא האלהים, והרועה היא כנסת ישראל. בכל זאת ראה אבן עזרא לו לחובה לבאר את השיר גם בדרך פשוט, מלבד באור הדרש. ובאורו זה נפלא, קל ומוכן עד מאד. —

גם ספר בדקדוק שפת עבר ושמו "מאזנים" כתב אבן-עזרא בעיר רומא. ואם אמנם לא נלה בחכמה הזאת כל חדש, כי הוא הלך בעקבות המדקדקים שקדמו לו, אך יקר הוא הספר הזה, יען כי בו חשב לאחד אחד את כל חכמי ישראל לפי סדר הדורות, אשר עסקו בבאור כתבי הקדש ובדקדוק שפת עבר, מרב סעדיה גאון עד ימיו. רק על רבי יונה אבן-גנאח עבר מבלי הזכירו, יען כי לבו זעף על המדקדק הגדול הזה, על אשר נועז לאמר, כי יש שגיאות

בכתבי הקדש. ויחליט אבן עזרא שראוי ספר
אבן-גנאח להשרף ולהשמד.

אך ימים לא רבים ישב אבן עזרא
ברומא. אהבתו לנוע ולנוד ולראות חדשות
בכל יום גולה מנוחתו ממנו. ותאלצהו לעזוב
משכן מבטחים בחברת מכבדיו ומעריציו;
וילך הלך ונסוע מעיר לעיר בארצות אירופה.
ובכל מקום בואו נקבצו באו אליו אנשים
רבים לשמוע חכמתו. והוא היה כמעין נובע,
אשר לא יחדל תה מימיו לכל צמא. הוא
כתב על פי בקשת תלמידיו הרבים, אשר
רבש לו בכל מקום חדש, ספרים שונים בכל
דבר חכמה ומדע: על התכונה, על
ההנדסה, על דקדוק השפה, על כתבי
הקדש, חידות, מכתמים, וגם שירי התול
וישחוק. ביחוד נודעים שני שיריו הגדולים על
שחוק השחמט, השחוק אשר אהב אבן-
עזרא מאד להשתעשע בו במסבת רעים
אהובים. —

ככה נע ונע בערי איטליה עדי בואו
עירה לוקא. שם באר את ספר "ישעיהו",
ויכתב עוד ספרים יקרים מלכד באוריו לספרי

הנביאים הראשונים ולאחרים מספרי הכתובים :
משלי, איכה, רות ואסתר . את כל הספרים
האלה כתב על פי בקשת תלמידיו אשר
בקשו תורה מפיהו . והודות לעמלו רבתה
דעת שפת עבר והתורה בארץ איטליה ,
ורק הוא הציל את יהודי הארץ הברוכה
הזאת מכף הבערות . ופרי הזרע הזה , אשר
נטע אבן-עזרא באיטליה , נראה בה גם אחרי
עבור מאות שנים אחרי ימי חייו , כי למד
התורה על פי ההגיון שרש בה יותר מאשר
בארצות אחרות . —

אולם לא רק אוהבים רבש לו בארצות
נרדיו , כי אם גם שונאים בנפש , כי לא
פחד מַגְלוֹת האמת הערומה לעיני כל , מבלי
הבט אם ינעמו דבריו לשומעיהם או לא .
מאהבתו את האמת גלה פחזות אנשי השקר ,
האומרים לכסות מעשיהם הנתעבים בחנף
וצביעות . כן קרהו עוד מרם בא עירה לוקא ,
כי עָרַךְ דרך עיר אחת , שכמעט כל יושביה
חֲשִׁכִים ונבערים מדעת התורה , ואיש חכם
ונאור כאבן-עזרא כאין בעיניהם .
בעיר ההיא נודע לתהלה אחד האנשים

אשר בא מארץ יון לגור בה ושמו שמעיה .
 והאיש נוכל , חנף ומרע , ויתחסד לעיני
 רואיו . ויאמינו בו אנשי העיר בסבלותם ,
 כי איש צדיק וחכם הוא , ויכבדוהו ויעריצוהו
 כמלאך האלהים . והוא התאמץ לדבר סרה
 על חכמי ישראל אשר בספרד , ויקראם בשם
 „בופרים“ . בעיר ההיא לא מצא לו אבן
 עזרא כל איש , אשר יקבלהו בשמחה
 ויתמכהו בימין צדקו , מלבד איש אחד
 מיהודי ספרד , אליקים שמו , איש חכם
 באמת , ויהי לו רק רבי אליקים לעזר . וירא
 אבן עזרא את מעשי שמעיה הרעים , ויתאפק
 וידם , כי הבין כי לא יוכל להתגרות ברעה ,
 אחרי כי רוב בני העיר מאמינים בנוכל
 ההוא אמונת אמן , ויחכה עד עת מצוא
 לגלות את הנבלה אשר בלב החנף . -

ויהי היום וימת עלם אחד ושמו בנימן
 באשמת שמעיה . לא נודע אל נכון מה
 עשה הנוכל ההוא להנער , כי הורידהו בשחר
 מל נעוריו הבורה . אך המקרה הזה פתח
 את פי אבן עזרא , ויצא נגד החונף בשיר
 התולים שנון ונפלא , אשר בו גלה לאחת

אחת את כל תועבות האיש הרע, וישימהו
 ללעג וקלס. בראשית השיר יתאונן המשורר,
 כי נודו ונועו בתבל הכשיל כחותיו ויהם
 א. זו ויאצוהו לדום, תחת אשר תמיד בכל
 מקום כואו כתב ספרים מועילים ושירים
 יפים. ועתה בעיר הזאת השפל כבודו,
 וירבו שינאיו ורודפיו בנכלי הגר היוני בתוך
 עם אשר לא ידע מליצה ושיר, ורק רבי
 אליקים הוא משגבו ומעזו, תומכו ומשיב
 נפשו. ואלה דבריו בשירו זה:

לפנים בגזרים הכינותי שירים, בצנאר
 העברים נחתים בענקים.
 בכל מקום גרתי ספרים חבתי, וסודות
 בארתי ובראי מוצקים א...
 ועתה נפלתי לעפר שפלתי, ותחנני
 הפלתי לאל מפעמקים...
 ואנכי מוסר לעיני כל בשר ב, בבור
 הודי סר, ושן עלי חורקים.

(א) הספרים והסודות שבארתי נוסדו על יסודות
 חוקים ומוצקים כראי. ב) יבווני ויתנוני למוסר
 לכל בני האדם.

אחרי כן יביע רגשי אהבתו לרבי
אליקים מטיבו, ויפנה אליו בעצתו, לבלי
שים לב אל הנוכל :

"שְׁמַעֲנִי, אָחִי, שְׁמַע נָא אֶל שִׁיחִי,
אֶהְבֶּתְךָ רוּחִי וְעַדִּי שְׂחָקִים.
וְלָמָּה גִתְעַבְרָ בְּנֹד כִּי רִתְגַּבְר, וּמָה נוֹכַל
דְּבַר בְּאַרְצָן מִרְחָקִים" א'.

בעט מהיר יתאר אחרי כן את המדה
המגונה, שדבקה בבני עמנו, שגם בדלותם
וגלותם הם מציקים איש לרעהו, ואין שלום
ואהבה ביניהם. ובמלים שנונות ילעג לשמיעה
החנף, ויתאר את סכלותו ואת בערותו
בתורה וביחוד את התפארותו, כי חכם גדול
הוא בתלמוד, וכאמת גם ילדים קטנים
יודעים הרבה יותר ממנו, וכה יאמר
המשורר בלעגו :

"וְאָמַר לַתּוֹעִים : אֲנִי מְלֹא דַעִים בְּמוֹעֵד
וְזָרְעִים, וְנָשִׁים וְנִזְיָקִים . .

(א) למה נריב כרשע אשר גבר, ואנחנו שנינו
גרים פה ורחוקים מארץ ספרד מולדתנו .

וַיַּעֲקוּתָיו רַבּוֹת וַנִּגְעוּ עַד עֲבוֹת וְלֹא
יָדַע אָבוֹת וּבִמָּה מְדַלִּיקִים א).
בְּלִמַּת הַמִּקְרָה צִעִיר יָמִים יוֹרָה, בְּטָהֳרוֹת
הוּא קוֹרָא וְטוֹעָה בְּפִסּוּקִים ג).
וּבִרְאִשִׁית פְּרִשָּׁה, עָלֶי פִּיהוּ קָשָׁה, אֲשֶׁר
הִיא נִדְרָשָׁה בְּפִי הַתִּינוּקִים" ג).

אחרי דברי לעג אלה יזכיר המשורר
את המקרה המעציב, במות העלם בנימין
באשמת הנוכל, והולך ומספר תהלת העלם
גם אשמתו, על אשר נתן אמון לדברי חנף
וַיִּזְרַע, ועל כן באה עליו קפדה. ואל אנשי
העיר יפנה אבן עזרא בדבריו, כי יזהרו
מהניכל ולא יאמינו בו עוד. את מעריציו
שמעיה ייעץ להוסיף הערץ את ראשם אשר
בָּחֲרוּ בו, ולתת לו מתנות, לבנות לו בית
טרה, ולהמציא לו כל העננות בני האדם,

א) הוא מתפאר שיורע ששה סדרי משנה,
ובלסדו יצעק וקולו יגיע עד העננים, ובאמת
לא יבין מה הוא „אבות“ „ובמה מדליקין“
אשר במשנה. ב) גם נער יוכיח את חרפת
האיש הממרה הוה הקורא בסדר „טהרות“,
ואפילו פסוק אינו יכול לקרוא בלי שגיאה.
ג) גם פרשה אשר התינוקות יבינוה קשה היא לו.

לפנק את נפשו במאכלים ושקוים . וכה
יאמר בסוף שירו :

עשו עוף ראשונה ורג באחרונה . צלו
עוד בן-יונה , קנו לו צמוקים .
להצחיל הפנים א) תנו עוד ערמונים .
אגוזים ב) תאנים שבורים ומנקים .
ובאלוה שמן לבבכם ואמן . אבל עם אל
אמן בפניו הם יורקים" ב) .

כל השיר זהו מוכיח מה רב היו
מצוקות אבן עזרא , אשר סבל מאנשים חנפים
בעיר ההוא , אשר לא ידעו להוקיר ולכבד
חכמת המסכן הזה . ואמנם הוא שלם להם
בלעגו כנמול ידם עד בלי די . —

"לפי בגדו יכבד איש" יאמר המושל ,
ייען שהיה אבן עזרא לבוש קרעים לבן
האנשים , אשר לא ידעו להוקיר את החכמה
אם לא תחסה בצל הכסף , לא חלקו לו את
הכבוד הראוי לו . פעם אחת בבואו אל אספת

א) למען היות לו פנים צוחלים ויפים . ב) ויאמן
לבבכם באלוה השמן הזה . אך עם אלהי אמת
יורקו בפניו אדילכם .

עם הושיבוהי במקום שפל כבודו. ויתחמץ
 לבו בראותו מה שפלים הם בני האדם,
 בהאמינם, כי המקום יכבד את האדם ולא
 להפך. וישר שיר קטן אבל שנון מאד לאמר:

כְּבוֹדִי בְּמָקוֹמִי וְאִם אֲשָׁפִיל שִׁבְתִּי,
 וְלֹא אֶבְחַר מָקוֹם פְּנֻקְלִים בְּגֵאוֹנִים,
 אֲשֶׁר הִמָּה חוֹשְׁבִים הִיוֹתָם רֹאשׁ מוֹשֵׁב.
 וְהַמוֹשֵׁב לָהֶם יִכְסֶּה עֲלֵבוֹנָם;
 אֲנִי הוּא הַמָּקוֹם וְהַמָּקוֹם אֹתִי,
 וְהִמָּה — הַמָּקוֹם יִמְלֵא חֲסִירוֹנִים (א).

ויהי היום וישב אבן עזרא אל שלחן
 משתה, ויבא המלצר ויחלק מנות דגים
 לקרואים, ויעבור על העני הזה מבלי תת גם
 לו מנה, כי לא נחשב אבן עזרא בעיניו.
 יכתב אבן עזרא שיר קטן לאמר:

עַל הַדָּגָה דֹּאגָה אֶבְלִיג, כִּי הַפֶּלֶג
 אוֹתִי דִלֵּג;

(א) גם אם אשב במקום שפל כבודי שם, ולא
 אבקש לי מקום כבוד, כאשר יעשו הנקלים
 בנאותם, יען כי המה חושבים שהם ראשי
 האספה, ומקום שבתם יכסה את חרפתם; אולם
 אני הנני המקום המכבד, והאלהים אתי, והם —
 מקומם הנכבד ימלא את חסרונ מעלתם.

אָדמוּ קָנִי , צִחוּ יִשְׁלַג , לֹאֵל יִקְטֵן
הוֹלִיד פֶּלֶג" א .

ובבואו פעם אחת לבית הכנסת ואיש
עשיר כסיל מאן לקום מפניו כיאות לכבוד
איש גדול בתורה, ויכתב אבן עזרא כרגע
מכתם קטן לאמר: "מִלְכֵּשׁ , מִשְׁבֵּין , מִרְקָם
בְּרָקָם , בְּסוּתוֹ גְּאוּתוֹ וְלֹא יַע וְלֹא קָם" .

ד .

ויעבור אבן עזרא בלי לאות בערי
אמליה, וישבע פעם כבוד מאנשים אוהבי
דעה, ופעם – קלון מכסילים ובווערים, ויוסף
לכתוב באוריו לכתבי הקדש עדי בואו
ארצה צרפת . –

שם בארץ צרפת, בארץ מולדת רש"י,
ישבו חכמים גדולים בתורת התלמוד, אך
ברקדוק שפת עבר לא ידעו הרבה, כי רבם

(א) אמנם גדול צערי בגלל הדג שהמחלק פסח
בה עלי; ובאמה הייתי גכלם מאד, לולי ידעתי
כי איש קטן ושפל הוא המחלק ולא ראוי לשית
לב אליו .

לא ידעו שפת ערב, ור"ב המדקדקים שבספרד כתבו ספריהם בשפת ערב. ויהי כבוא אבן עזרא צרפתה, ויחל לחבר להם ספרי דקדוק שאסף מספרי המדקדקים הספרדים, ותאונה עיני חכמי צרפת, וישמחו לקראת החכם הזה, ויכבדוהו בכל מקום בואו. בין החכמים האלה היה איש אחד, רבי שמואל אבן גאמעי, רב גדול בתורה, חכם ומשורר, עשיר ובן משפחה רמה. רבי שמואל העריץ את אבן עזרא, ויהללוהו בשיר גדול, וגם אבן עזרא השיב אהבה אל חיקו, ויכבדוהו גם בשיר גם בספר קטן, אשר כתב לכבודו, הנקרא בשם: „אגרת חי בן מקיץ”.

האגרת הזאת היא חזיון נפלא, אשר יספר אבן עזרא בשפה יפה ונחמדה. בו יציג תמונת איש זקן חכם שפגש בדרכו, ושמו: „חי בן מקיץ”, לאמר: „איש חי וער תמיד”. האיש הזה רמה דמה למלאך אלהים במראהו ובקדושתו, ולמלך – בהודו ותפארתו. וישאלוהו אבן עזרא על שמו, ארצו ומעשהו. ויספר לו הזקן הנפלא כי שמו: „חי בן מקיץ”, וירושלים עיר הקדש – מקום מולדתו,

ומעשהו – לשוט בתבל וללמד את בני האדם דעת ההגיון. והזקן הזה החל ללמדהו, איך לגבור על תאוותיו ומדותיו הרעות, ואיך למשל בכחות הגוף המולידים בקרבו דמיון, כעס ותאוה ועוד מדות מגונות. ויפצר בו אבן-עזרא לקחת גם אותו על דרכו וכאשר נאות לו הזקן הלך אתו לשוט בארץ.

אחרי כן יחל אבן עזרא לתאר במליצות קלות ויפות את המראות הנפלאים שראה בשיטו, וכל דבריו אלה יכילו מוסר השכל ונעים על דרכי בני האדם הטובים והרעים ותהלה ושבח לאל יחיד ומיוחד. בסוף אגרתו זאת יביע אבן-עזרא את חפצו לפני הזקן לדעת ולהכיר את בוראו באמרו: "בי אדוני, הקשיבה לקול תחנוני כי אליך נשאתי את עיני, ועליך השלכתי טרחי, ובידך הפקדתי את רוחי! הגידה לי כמה אקדמנו ואיך אדענו, כי תאב תאבתי לדעתו ונכסף נכספתי לחזותו". ועל זאת יענהו הזקן הנפלא, שאם חפץ הוא לדעת את אלהיו, עליו לדעת את נפשו, באמרו: "אם תתמך בדרכי, ותחזיק במוסרי, ותלך בדרכי, ולא תסור מאחרי,

והדע את רוחך כפי יכלתך ובחך, אז תוכל לדעתו ולחזות אותו".

האגרת הזאת היא באמת אבן יקר לא רק בנזר ספרות ישראל, כי אם גם בספרות כל העמים. ואותה שלח למנחה לרבי שמואל אבן גאמע אוהבו, ויוסף אליה גם מכתב יפה מאד כתוב בחרוזים כדרכו, המביל בתוכו גם שני שירים, המדברים בתהלת רבי שמואל. ככה כתב העני הנרכא הזה את ספריו ושיריו היקרים, כמו על פי מקרה בדרכו, פעם לכבוד רעהו זה, ופעם לכבוד רעהו אחר, כי כמו שנדל כחו בשירי התול על שונאיו בן גדל כחו בשירי התהלה, אשר חבר מרגש התודה, שחש בנפשו למטיביו ואוהביו, כי גם שנאתו גם אהבתו היו עמקות וגדולות מאד. —

וילך אבן-עזרא למסעיו, ויבוא עירה בדרש, וימצא לו נם שם אוהבים נאמנים; ואחד מהם איש שר וגדול ליהודים, רבי יצחק בן יהודה הנשיא, נקשר אל החכם הגידוד בחבלי אהבה עזה, עד כי לא יכל להפרד מעליו. ויהי כי באה העת לאבן-

עזרא לעזוב את העיר, וילך גם הנשיא הזה
רעהו החדש בדרך נדודיו, ויבחר לסבול
עמל ותלאה ולהיות בחברת החכם העני
ולשמוע ממנו חכמתו. מעיר בדרש פנה אבן
עזרא אל העיר רדום אשר בקצה ארץ צרפת,
ויוסף גם שמה לעבוד עבודתו בבאור כתבי
הקדש.

והנה פתאם חלה מרב העמל והעזרות
אשר מצאוהו ומרב הרחץ אשר לחצוהו
שונאיו בתתם את כבודו לכלמה, כאשר
נזכח משירו שכתב לכבוד ידידו רבי ברוך
בן גו, בפנותו אל אנשי ריבו לאמר:

בעלי ריבי שעו נא מקריבה ותלונה...
בחמי אנוש ונקאה וחקלו על מעצבו...

ומחלתו היתה אנושה, כי הוא אז
זקן כבן ששים וארבע שנה. ולולי חסדי
איש ישר אחד, אשר סמכהו בהיותו על
עריש דוי ולא חשך מעמל נפשו להקימהו
מחליו, כי עתה אבד אבן-עזרא בעניו בעיר
ההיא. ויהי בעת מחלתו, וידר אבן-עזרא
נדר לה' לבאר תורת משה, אם ירפא וקם

מחליו. ויהי כאשר ישב אל איתנו ויקים את
נדרו, ויגש בעיר ההיא אל העבודה הקדושה
הזאת, אשר עשתה לו שם עולם. --

תשוקה אבן-עזרא לראות ארצות חדשות
לא נתנה לו מנוחה, ותאלצהו לנוד גם אל
ארץ אנגליה, ויסע הלך ונסע בערי צרפת
לבוא אל מחוז חפצו. והנה הגיע אל המקום
אשר שם ישב נכד רש"י, הוא רבנו תם,
או רבנו יעקב מעיר רומירו. האיש הגדול
בתורה והקדוש בכל דרכיו הזה היה ראש לכל
חכמי ישראל בדורו, ואתו חבל חכמים
גדולים בתלמוד מתלמידיו וחבריו, שנקראו
בשם "בעלי תוספות" על שם באוריהם
לתלמוד, שהוסיפו לבאורי רש"י.

ויהי כשמוע כל החכמים האלה ורבנו
תם בראשם, כי בא אבן-עזרא בגבולם,
וישמחו מאד לקראתו, ויקבלוהו בכבוד רב
מאד. ורבנו תם, למען עשות נחת רוח להחכם
הספרדי הנודד, שלח לו שיר יפה אף נחמד
במעם משוררי ספרד, כי היה רבנו תם גם
משורר ויודג שפת עבר ודקדוקה. והחזיין
הזה היה יקר בארץ צרפת ואשכנז אשר כל

חכמי ישראל שם שקעו רק בדעת התלמוד
לברו .

ויהי כאשר קבל אבן-עזרא את שירו
של רבנו תם , ויתפלא מאד על כשרון
התלמודי הגדול הזה , אך גם חשד התגנב
אל לבבו לחשוב , כי חפץ רבנו תם להשפילהו
ולהראותו , כי אם בשיר גם כחו גדוד כמהו ,
תחת אשר בתלמוד לא יכל אבן-עזרא
להתחרות את ראש חכמי צרפת . אז השיבהו
אבן-עזרא מענה במכתם קטן ובו ירמוז לו ,
כי לשוא יתאמץ רבנו תם להתפאר בשירתו ,
כי לא יגיע לעולם למעלת המשורר הספרדי
בשיר . ואלה המר דירי מכתמו הקצרים
והשנונים :

”ומי הביא לצרפתי בבית שיר , ועבר
זר מקום קדש ורקס ;
ולו שיר יעקב ימחק כמו קון , אני
שמשי , וחס שמשי ונקם” א .

(א) איך עבר איש זר להשירה במקום קדשה
וירמס בו ? ולו גם היה שיר יעקב תם מתוק כמו
המן , הן שירתי בוערת כשמש , ולפניה תמס
שירת רבנו תם , כהמס המן לפני השמש .

ויבן רבנו תם , כי שירו הראשון הכאיב את לב האמלל , אשר רבות סבל חרפה וגדופים ממקנאיו בימי חייו המרים , ויוסף וישלח עוד שיר קטן לאבן-עזרא להראותו כי לא היתה כונתו בשירו הראשון להשפיל כבודו , וכרוב ענותו כתב לו רבנו תם דברי כבוד ותהלה יוצאים מעמק לבו המהור לאמר :

אֲנִי עָבַד לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה , וְאַקְדָּה
וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לְאַפְיוֹ .

הדברים המעטים האלה הוכיחו את אבן-עזרא לדעת מה רב הכבוד , אשר ירחש לו לב רבנו תם , וירא כי שנה במשפטו על דבר כונת רבנו תם בשירו הראשון , ויכתב לו למענה ברוב ענוה ובהשתוממות :

הַנִּכּוֹן אֶל אֲבִיר עַסְדָּאֵל וְרוּעַם
לְהַשְׁפִּיל רֹאשׁ בְּמִכְתָּב אֶל בְּזוּי עַם ;
וְחִלְיָה לְמִלְאָךְ הָאֱלֹהִים ,
אֲשֶׁר יִקְדּוּ וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְבָלְעִם" .

אחרי הדברים האלה הוסיפו המשורר הנשגב והתלמודי הגדול לכתוב שירי תהלה איש לרעהו , ורבנו תם הרים מאד את ערך

אבן-עזרא מבאר התורה ויתר כתבי הקדש .
וגם יתר חכמי צרפת הוקירו את אבן-עזרא ,
ויזכרו את באוריו בספריהם גם אחרי עבור
שנים רבות . -

אחרי עזבו את צרפת בא אבן-עזרא
לונדונה בירת אנגליה . שם מצא לו תלמידים
רבים וביניהם איש עשיר ונכבד רבי יוסף
בן יעקב ממדווייל . תלמידיו החדשים , וביחוד
רב יוסף , תמכוהו בחסדיהם , והוא כתב
למו ספרים חדשים טובים ומועילים על פי
בקשתם . שנים אחדות ישב באנגליה . אחרי
כן עזב אותה וישם את פעמיו עוד פעם
צרפתה , ויגיע עד העיר נרבונה . שם כתב
ספרים בחכמת התכונה . אבל לא ארכו ימי
שבתו בעיר ההיא , ויסע הלך ונסע , ויבוא
עירה רומא . מהעיר הזאת לא נסע עוד
הלאה עד קץ ימי חייו , כי כבר זקן מאד
וכחותיו רפו , אף כי רפיון גוו לא עצרהו
מהוסיף לכתוב ספרים ושירים , אך לנוע ולנוד
בדרכו לא יכול עוד , כי טלטול הדרך קשה
עליו עד מאד . -

רבי אברהם אבן-עזרא. ה.

בנודדים ועני במחסור ומצוק עברו
ימי החכם הגדול רבי אברהם אבן-עזרא
עד הגע מותו. רוחו הטהור לא נפל
ואהבתו לחיים לא עזבתו, יען ידע כי חיו
מלאים עבודה פוריה לטובת עמו ותורתו.
הוא התקלם ברע מזלו, ויספר בשיד קטן
מלא לעג שנון, איך הוא מלנחו תמיד עד
דרבו באמרו:

גלגל ומזלות במעמד נמי במהלכם
למולדתי (א).
לו יהיו גרות סחוקתי, לא יאסוף ב' ישמע
עדי מותי:

(א) גלגלי השמים והמזלות במקומם נטו מני
דרך בעת שנולדתי. (ב) ישקע.

אינע להצליח ולא אוכל, כי ענתוני
 כוכבי שמי א;
 לו אהיה סוחר בתקריבין, לא יגועון
 אישים כל ימי".

מצוקתו הכריחתו לפנות תמיד אל בני
 עמו העשירים, הרוזנים והשרים אשר משרתים
 רבים עוֹטְדִים על פתחיהם. והמשרתים
 הרשעים לא תמיד נתנוהו להראות את פני
 אדוניהם, ויאמרו לו, כי אין השר בביתו
 או כי נם הוא עדנה את שנתו, ולעמת שבא
 כן שב אבן-עזרא ריקם מהיכליהם, ויביע
 זאת במכתם שנון לאמר:

"אִישִׁים לְבֵית הַשָּׁר, אומרים: כָּבֵד רָכָב;
 אָבֹא לַעֲתָ עָרֵב, אומרים: כָּבֵד שָׁכָב;
 או יַעֲלֶה מֶרְכָּב, או יַעֲלֶה מִשָּׁכָב;
 או לְאִישׁ עָנִי נוֹלֵד בְּלִי כוֹכָב ב!"

לא רבים הם האנשים אשר יוכלו
 ללעוג לרישם ברוח שקט ובלב צוהל כאבן
 עזרא. הוא ידע שהעושר לא יוסיף מאומה

על ערך האדם, כי שם טונו ומעשים טובים
 הם הונו ועשרו. לכן לא בוש אבן-עזרא
 לתאר בעט מהיר את מעילו הקרוע, ויבקש
 מאלהיו רק לתת לו תחתיו מעטה תהלה
 באמרו :

„מָעִיל יֵשׁ לִי וְהוּא כְדָמוֹת כְּבֹדָה א׃
 לַחֲטָה לַהֲנֶפֶה או שְׁעוֹרָה ;
 כֹּאֲהֵל אֶפְרָשְׁנוּ לַיֵּל בְּאִישׁוֹן
 וְכוֹכְבֵי רוֹם יִשְׁמִין בּוֹ מְאִידָה ב׃
 בְּתוֹכוֹ אֲחֻזָּה סֶהר וְכִימָה
 וַיּוֹפִיעַ כְּסִיל עָלָיו נִתְרָה ג׃
 וְאֵלֶּה ד׃ מְסַפֵּר אֵת כָּל נִקְבֵּיוֹ
 אֲשֶׁר דּוּמִים לִישְׁנֵי הַמַּגֶּרֶה ;
 וְתַקְנֵת חוּט הַפִּירָה כָּל קְרוֹעֵיו
 עָלָיו שְׁתֵּי וְעָרֵב הִיא יִתְרָה ח׃
 וְאֵם וְפֹל זָכוֹב עָלָיו כְּחֻזָּה
 בְּמוֹ כְּתִי, יְהִי נִמְלֵךְ מִתְרָה .

(א) נפה. (ב) אם אפרש אותו כאהל באהל.
 הליל, יאירו כוכבי מעלה דרכו. (ג) בתוכו
 אראה את הלכנה והכוכב כימה, והכוכב כסיל
 יאיר מבעד נקביו. (ד) איגע. (ה) החוטים,
 שבהם הפירים קרעו, רבים הם מחוטי הארג.

אלהי, החליפו במעטה
ההלה לי, ותיטיב התפירה!

לו היה כשרון מיוחד למצוא ענין
לדבר בו בלעג שמח בכל אשר שם עיני
החודרת. גם הזבובים, שהציקוהו בימי הקיץ
היו למטרה לחצי התולו, ויספר איך יגזלו
אלה בעלי הכנפים את מנוחתו לאמר:

"למי אנוס לעזרה מחמסי, אשוע כפני
שור הזבובים,
אשר לא יתנו השב רוחי, בכל פחם
יעיקוני א' כאויבים,
ועל עיני נעפעפי ירוצון, באוני ואמרו
שירי עגבים ב';
אדמה לאכול פתי לבדי, והם בו יאכלו
פרמות ואבים;
ועוד ישתו כבוס ייני פאלו קראתים
פאהובים או קרובים...
ובי אקרא למודעי לאכלה, והנם יושבים
ראש המסבים ט'.

א) ילחצוני. ב) שירי אהבה, כלומר: מוזמנים

ג) בראש הקרואים.

אך לא את כל צרותיו יכל לסבול
 בקרדוּח . הנד קרהו פיד ושבר , אשר
 הוציאו מלבו אנחות עמקות ורוחו הצוהל
 נהפך לאבל ויגון . זה היה בעת אשר
 הגיעתו השמועה הרעה , כי מת בנו יחידו ,
 יצחק אשר אהבהו . זה האיש היקר ברוחו ,
 משורר נשגב בשפת עבר , ירא אלהים ,
 משכיל וחכם כאביו , מת בשנות עלומיו
 בעיר בגדד . אז נשא האב האמלל קול נהי
 מרעיש לב :

”תוּחַלְתִּי נִקְזְבָה וְעֵינִי בִבְכִי זָבָה א”
 וְכִי אֲזִיל אֲנִי דִמְעָה . יְגוּנִי יַעֲנֶה : הִבָּה ב’ !
 אֲשֶׁר יִשְׁלַח בְּעֲצָמוֹתַי מְדוּרַת אֵשׁ וְלִהְבָּה ,
 לֵאב יִצְעַק בְּמַעֲצָבָה לַעֲת מוֹצֵא וְעַת
 מוֹכָא ג’ :

”הִילֵךְ אֵינָנו , וְאֲנִי אֲנָא אֲנִי בָּא !”
 וְעֵצְמִי כִרְקַב תִּבְלָה , וְעֵינִי יִשְׁלַחַה יִבְלִי
 בְּכִי ד’ , וְלוֹ מִתְחֹם תִּדְלָה אֲנִי הִיתָה
 לַחֲרָבָה ה’ !”

(א) דומעת . (ב) יצעק: תן עוד דמעות .
 (ג) הצועק בעצב במאחי ובביואי . (ד) תזיל פלגי
 בכי . (ה) גם אם שאבה העין דמעותיה ממתחם
 היתה כבר יבשה .

בקונה הזאת טמן את זכר בנו עמק
עמק ברבו, אך לא נשאהו עוד על שפתיו.
והנה אחרי עבור שלש שנים בא אחד מרעיו
ובשירתו אתו זכר את שם בנו ומותו, כי
בראיתו שהאב האמלל לא ישא את שם בנו
על שפתיו חשב, כי אל נכון נחם אחרי
מותו. אולם רעהו זה שגה במשפטו: הפצע
העמק לא נרפא, והמכאב לא חדל, כי
כמעט שהזכיר רעהו את בנו לפניו, והנה
זב דם לב האב הפצוע, וקול שבר ותאניה
עוד יותר נורא מהראשון נשמע מפי השכול
ויקרא:

„אבי הבן, קרב לספור, כי אל מפנה

רחק

את בנה יחידה, אשר אהבתי, את יצחק!

אני הנגר ראה שבר ומשושו גלה;

הה, פקדתי פרי בטני ועל לבי לא עלה.

כי חשבתני — לעת זקנה היותו לרנח

והצלה!

אך לריק יגעתני וילדתי לפהלה,

כי איך ישמח לבי ויגוע וימת יצחק?

אחרי כן יתאר את רוב אהבתו אל

בני, ואיך טפחתו ורבהו בראגה רבה, ואל
כל אשר הלך לקחתו אתו לא נפרד ממנו
רגע, ועתה אחריתו מאפס, וכה יקרא:

”בכה אִבְכָּה בְּכָל רֹגַע וְאִשָּׁא נָחִי נָחִיָּה,
בְּזָכְרִי זֶה שְׁלֹשׁ שָׁנִים מוֹתוֹ בְּאַרְצֵן נְכָרִיָּה,
וְיִשְׁאַתִּי מִמָּקוֹם לְמָקוֹם וְנַפְשִׁי עָלָיו הוֹמִיָּה.
עַד יִשְׁתַּבְּאֲתִיו אֶל בֵּיתִי לַיְלָה וַיּוֹמֵם
בִּיכָיָה.”

בְּמָה תִּלְאֹת מִצְאֵנִי, וְאַלֶּה תוֹלְדוֹת
וְצַחַק אֵל!

ואל רעהו ההוא, אשר אמר לנחמחי,
בראותו כי לא שכח האב את אבדתו הגדולה,
אמר, כי לשוא עמלו, כי טוב לבל יזכיר
עוד את שם המת לפניו, כי כל התנחומים
אך הבל המה, כי עוד יוסיפו יגון על
יגונו:

”רָעִי בְּרַפָּה מִמֶּנִּי! אִם תִּנְחַמְנִי—תִּגְעַנִּי בִּי,
מִחֲלַת נַפְשִׁי אֶל הַזָּכָר. וְשִׁמּוֹ אֶל הַשְּׂמִיעָנִי;

(א) מה רבו הלאותי בגללי, והנה אלה הן
התוצאות שהיו לו ממני, כי מת! — ב) תניע
אז רגשותי.

נחלתִי, אֲשֶׁר נִשְׁאַרָה לִי , כָּבֶה זֶמֶן וְגַם
יְרוּעֵנִי א) ,

שְׁמֹמֹת עוֹלָם הִשְׁמֵנִי , וְנִקָּה מִחֶמֶד עֵינַי .
כָּלָה שְׁאָרִי וּלְבָבִי פֶּאֶשֶׁר כָּלָה יִצְחָק!"

אמנם גדול היה שברו , אין חקר
לצרתו , אך לא איש כאבן-עזרא יפול תחת
משא היגון. הוא הבין כי בכבי ואנקה לא
יועיל מאומה לנפשו למצוא נחמה ושקט .
נהפוך הוא , עוד ישחית את כשרונו , אשר
בגללו סבל פגעי הזמן כל ימיו . ומה נחוץ
הוא לתיעלת עמו וספרותו ! על כן אמר
במכתם קטן , כי לו אמר לשפוך דמעות
לפי גדל אסונו , אז לא יכל אדם למצוא
מקום חרבה על פני האדמה ; לכן כאשר
כרת ה' ברית בקשת הענן לבלי הביא עוד
מבול , כן כרת גם הוא ברית לעיניו לבלי
שפוך דמעה .

את המכתם הזה הביע בחרונו קצר
ונחמד עד מאד , באמרו :

א) הזמן כבה את נחלתי אשר נשארה לי , את
בני , וגם יזכר איתי .

„אלו לפי אידי דמעי יולין ,
לא דרקה רגל אנוש ובשת ;
אך לא למידנח לכר פרת ברית ,
כי גם לדמעי נראתה תקשת“ .

בדברי נחמה כאלה התאמץ להשכיח
את רע מצבו , ויוסף לעבוד עבודתו הפוריה
המועילה בלי לאות . --

ו .

רבי אברהם אבן-עזרא היה צדיק
זמים שומר מצות התורה , אולם גם חפשי
בדעותיו . אך בהיות מצבו רע ותמיד צפה
לשלחן אחרים , נזהר מהביע אותן בגלוי
בלי פחד כרב סעדיה גאון , כרב שמואל בן
חפני גאון או כרב האי גאון , ויסתירן
בחידות ובאמרים קצרים , אשר רק אנשים
מבינים יכלו למצוא בהם את הכונה האמתית .
הוא התנגד לדרשות חכמי האגדה בבאורו
לתנך , אך בכל פעם אשר אלץ לעשות כזאת
נזהר מפגוע בכבוד חכמי התלמוד , ופעמים
רבות הודה , כי במקומות ידועים בתנך לא

יתכן לבאר בדרך הפשט הפשוט, כי אם עלינו לקבל דרשות חכמינו בעלי המדרש. — הוא היה הראשון, אשר אמר כי ספר „ישעיהו“ לא יצא כלו מפי ישעיהו בן אמוץ, כי אם עד החזיון „נחמו נחמו עמי“, ומה והלאה כתב נביא אחר, שגם שמו היה ישעיהו, ויחי בבבל בזמן כרש מלך פרס. וכן מזמורי תהלים לא יצאו כלם מפי דוד המלך נעים ומרות ישראל, כי רבים מהם נכתבו בזמן הבית השני. ולא רק בנביאים וכתובים, כי אם גם בתורת משה מצא דברים אשר לפי דעתו נכתבו אחר זמן משה רבנו ואורי שנים רבות אחריו. אך הדעות החפשיות האלה הביע רק בענינים אשר לא נגעו במצות התורה, כי אם בקורות ימי עמנו ובסדר זמניהם. —

לעמית זאת בכל מקום אשר יכלו הדעות לגעת בעיקר המצות הדך אחרי באורי חכמי התלמוד, ולא סר מהם ימין ושמאל. ואם ראה, כי נגע בהן אחד מהמבארים לא עצר ברוחו, וישפך עליו כוז וחרפות, ולא נשא פנים גם להגאונים וראשי הישיבות הנודעים

בעולם בתורתם וצדקתם. רב סעדיה גאון
 היה יקר בעיניו מאד, וככל זאת התנפל
 גם עליו בדברים קשים. —

פעם אחת בחיותו בלונדון הביא לו
 אחד מתלמידיו באור רבנו שמואל בן מאיר
 (רשב"ם) נכד רש"י ואחיו הגדול של רבנו
 תם. ורבנו שמואל היה ראש חכמי ישראל
 באשכנז וצרפת אחרי מות זקנו המורה הגדול
 רש"י, ויהי איש קדוש וטהור. הוא אהב
 לבאר את התורה על פי הפשט מאין כמותו.
 וירא אבן-עזרא כי הרשב"ם מבאר את
 הפסוק אשר בתורה: „ויהי ערב ויהי בקר”
 לאמר: כי היום הולך אחר הלילה הבא
 אחריו. הבאור הזה הרעיש את לב אבן-
 עזרא, כי ראה בו דברים המתנגדים לדתו,
 יען כי לפי זה תחל קדושת השבת לא מיום
 הששי בערב, רק מבקר יום השבת עד
 בקר היום הראשון, וזה נגד אמונתנו.

וגא יכל אבן-עזרא להתאפק, ויכתב
 אגרת קטנה, ויקרא את שמה „אגרת השבת”.
 בה יספר, כי פעם אחת כליל שבת בחלומו
 הביא לו זקן אחד אגרת מאת השבת. ויקחנה

ויקראנה , והנה שיר לפניו , ושייר ההוא
 חישב ומונה יום השבת את כל מעלותיו
 הטובות והענג אשר הוא מסב לבני ישראל .
 שפת השיר קלה , יפה ונעימה עד מאד .
 בראשונה – אומר אבן-עזרא – התענג מאד
 על דברי השיר , אך דבריו האחרונים המרו
 את רוחו , כי השבת מתאוננת באוניו על
 מבאר אחד , אשר יצא לחלל את קדושת
 לילה , והוא , אבן-עזרא , טחשה . והזקן
 הוסיף לספר לו , כי בספרים אשר הביאו
 התלמודים לאבן-עזרא נמצא באור אשר
 כונתו לחלל את השבת .

וייקץ אבן-עזרא , ויקח את הספר ,
 ויקרא בו לאור הלבנה , והנה אמנם נמצא
 בו בדבר הזה . ויתמרמר ויקרע את בגדיו
 מרב יגון , וגם את הבאור ההוא קרע בקצפו
 העז . ואם כי היה אז ליל שבת , אך הוא
 חשב , כי טוב לחלל שבת אחת מהניה את
 הספר , אשר קוראיו יחללו אחרי כן שבתות
 הרבה . וידר נדר לכתוב אגרת ארכה ,
 להוכיח , כי קדושת השבת היא מערב עד
 ערב . ובסוף אגרתו זאת הוא מקלל את

כותב הבאור, כי ידו תיבש, ומהמאמץ בדבריו
 ינקים ה' נקמת השבת, ולשון הקורא בספר
 הזה תדבק לחכו. מזה נובח מה רבה היתה
 דבקתו במצות התורה עד פי התלמוד. —

פברו את אלהיו היה בלי גבול. בשיר
 גדול ונשגב הביע את השתוממותו הרבה על
 גדולת האל ועל רוממותו, על פעולותיו
 הנעלות והנפלאות, אשר ילא שכל האנושי
 להבינן, באמרו :

„אַהֲלֵלָה לְמַמְשְׁלָתוֹ וְאוֹדָה לְמַהֲלָלוֹ
 וְאֶקְדֹּר לָכֶם גִּדְלוֹ לְזָכְרוֹ וּלְשִׁמּוֹתָיו“....
 והולך ומונה את כל פעולות האלהים
 הגדולות, אשר אין חקר להן, את מך ערך
 האדם ושפלותו מול הבורא הרם והנעלה על
 כל תהלה. השיר הזה יוכל להחשב בין
 ראשי השירים, הכתובים מאז ועד עתה
 לתהלת האלהים, גם על פי שפתו ומליצותיו
 היפות, גם על פי רעיונותיו הנשגבים. —

ובגדל השתוממותו על שיא אלהיו בן
 גדלה גם יראתו מפניו, כאשר הביע זאת בשיר
 אחר קטן מהראשון בכמותו, אך גדול ממנו
 ביפיו, בשפתו וברגש העמק הצפין בו. בו

יתאר איך הוא מרבה לחטוא כל ימיו מנער
ועד זקנה, ומעשיו הטובים ומחשבתו לשוב
אל האלהים מה מעטים הם, באמרו:

"אלהי אֲחֻזָּתִי רָעָה בְּחֻבֵּרֵי פִשְׁעֵי .
וְחַם לִבִּי וַעֲצָמוֹ מִרְחֻתִּי ;
הִכִּי מִיָּמַי נָעַר לְשֵׁלֶם חַטָּאִים סָר וְהִזְקִין
עָדִי לָאָה נָשָׂא אֶת אֲלֻמוֹתַי ;
וְהִזִּיד בְּחַטָּאתָיו , וְשָׁנָה בְּצַדִּיקָתוֹ , וְהִמְצִיט
הַשּׁוֹבֵתוֹ . וְהִרְבָּה מִשּׁוֹבוֹתָיו"

וכן הוא מתאר את פשעי האדם בעורני
זעיר מלא בח עלומים, ואת תשובתו אל
האלהים כאשר יזקין ואין עוד בו כח
לחטוא. אחרי כן יביע תקותו, כי אם אמנם
בוש ונכלם הוא להתחנן אל יוצרו, אך האל
הטוב ירחמנו בראותו את עניו ומצוקותיו
ויסלח לכל עונותיו. —

אולם רם ונעלה על שני השירים ההם
הוא שירו, אשר בו יביע את רוב אהבתו
לאלהיו ודבקו בו. כל מלה ומלה בשיר הזה
הפעם את רוח הקורא כהלם פעם. הנה
הוא קורא ברב רגשותיו:

לָהּ, אֵלֵי, חֲשׂוֹנָתִי, בָּהּ חֲשָׁקִי וְאַהֲבָתִי.
 לָהּ לִבִּי וְכָלִיּוֹתִי, לָהּ רוּחִי וְנִשְׁמָתִי
 לָהּ עֵינַי וּבְעֵינַי, וְצִדְתִּי וְתִבְנִיתִי,
 לָהּ רוּחִי לָהּ בָּחִי, וּמִבְטָחִי וְתִקְוָתִי,
 לָהּ לִבִּי וְדָם חֲלָבִי בְּשֶׁה אֶקְרִיב לְעֹלָתִי.
 לָהּ יְחִיד בְּלִי שֵׁנִי, לָהּ תִּדְרָה יְחִידָתִי (א),
 לָהּ מַלְכוּת לָהּ גְּאוּת, לָהּ הַאֲוִת תְּהַלָּתִי;
 לָהּ עֲזָרָה בְּעֵת צָרָה תְּנֵה עֲזָרִי בְּצָרָתִי,
 לָהּ אוֹחִיל בְּעֵת אֲחִיל (ב) כִּי־לִדְרָה בְּאַנְחָתִי;
 לָהּ שִׁבְרִי (ג) רָפָא שִׁבְרִי (ד), וְאֵת צִדְרִי (ה)
 וּמִקְרִי"

א

רבי אברהם אבן-עזרא העשין ביחוד
 בשבחו השנון, כי מלכד גדלו בתורה ובחכמה
 ידע את הליכות בני אדם בתבל, וידע
 לשפוט עד תכונותיהם בדברים קצרים וחדים.
 בבאוריו על התנך פור מבטאים יפים הרבה,
 המוכיחים לדעת, כי עינו הבהירה חדרה
 אל כל עניני העולם ולא נעלם ממנו דבר

(א) נשמתו, (ב) אקוה בעת ארעד, (ג) תקותי.
 (ד) מצעי, (ה) מכאבי.

קטן או גדול מהם, וכי שם לב אל כל אשר סביביו לדעת דרכיהם. —

פהגמיו על דבר למוד החכמה מראים עד כמה ידע אבן-עזרא איך על האדם לקנותה. הנה מעטים מפתגמיו כאלה: "היין ישחית הדעת"; "הטתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם"; "החכמה צריכה עתוד והכנה"; "ה' לא נתן תורה אלא לאנשי הדעת"; "הרוח הנכאה לא תלמד חכמה, אבל לב נבון הסובל מחלתו יקנה הדעת בתבונתו"; — בדבר ערך החכמה אמר: "החכמה היא צורת הנשמה"; "המלאך בין האדם ובין אלהיו הוא שכלו"; "החכמה תחיה האדם שהוא עולם קטן"; "השכל — שליח השם"; "תענוג החכמה יותר מתענוג המתוק, בעבור היות המאכל תענוג רגע, והחכמה — לעולם"; "החכמה תוליד ענוה"; "החכמה דנשמה כמאכל לגוף"; "קנה חכמה במקצת הונך, ואם לא תוכל לדעתה, הן כל הונך". —

על דבר התאוות הנמכזות אשר דבקו בנפש האדם יאמר: "החשק יעור עיני

חכמים" ; "התאוה גורמת השפלה" ; "כל בני אדם – עבדי תאוה העולם" ; "כל הנמנע , היצר להוט אחריו ביותר" . – על אדות הסכל וסכלותו יאמר : "כסיל הוא אשר אין תקוה לתקונו" ; "הסכלות ממיתה בלי עת" ; "הכסילות היא העדר העתוד וההכנה" . – על דבר תכונת האמת והשקר יאמר : "האמת בנקודה בתוך ענלה" ; "האמת יורה דרכו" ; "המצדיק שקר , במהו הוא שקר" ; "בספור דבריו העד שקר הוא נכר" . –

על אדות מטרת האדם עלי תבל יאמר : "לא הובא האדם בעולם הזה להתענג בו" ; "ישום עיקר טאבלו לחיות , ולא יבקש החיים בעבור שיאכל" ; "לא נבראה העין לישון , כי אם שעה ידועה , ואחרי כן לראות ולבחון בדרכי המוסר" . – על דבר העשר יחרוץ משפטו , כי "העשר בידי אדם הוא פקדון" ; "הממון עשה יעשה לו כנפים" ; "מאסו בעשר ובטחו בהם וישר" ; "אוי לאדם ואוי לו כבטחו ובהתהללו ביום מחר" ; "לא נברא האדם לקנות הון ולא רבנות בנינים , יעזבם לזרים , והוא ידור תחת הארץ" . –

על דבר הנפש יאמר: „אין לאדם
(דבר) נכבד מנפשו“; „נשמת האדם כאשר
נתנה ה' היא כלוח מוכן לכתוב עליו“,
כלומר: בהולד האדם או נשמתו טובה ולא
רעה, רק בגדלו יהפכו מעשיו אותה אם
לטוב אם לרע. —

ובמי פתגמיו כן גם מכתמיו קצרים
וחדים. הנה הוא פונה אל העצל בדברי
מוסרו לאמר: „קום, עצל, עד מתי תשכב,
שור — הנמלה אגרה לָהּ כֶּרֶךְ; לא ראיתי
חתול ישן שכא אל תוך פיהו עכבר“. —
על האיש אשר יחטא תמיד ולא יזכור לשוב
מדרכו הרעה יאמר: „מוסיף על חטאו פשע
כל יום לא ימלט גבר, אך הקדרה הולכת
למים עד כי תִשָּׁכר“. — על דבר האנשים
הריקים מדעת, הקוראים בספרים ואינם
יודעים לעשות ככל הכתוב בהם יאמר:
„אנוש ריקם וקורא בספרים, כאני בתוך
ים בלי תרן ומלח, וכאלם מבלי פה אין
דברים: היטעם תך בלי תבלין ומלח?“ —
נפלא הוא מכתמו אשר כתב על אשה יפה
אחת בראותו אותה לאמר: „על צואך

ושער ראשך יש לברך: יוצר אור ובורא חשך. —

דעתו על דבר הנשים לא היתה לכבודן. הוא, כנראה לא כבד אותן, וירא בהן מגרעות רבות אשר הציגן לנגד עיני הקורא בפתגמיו ומכתמיו. כן הוא אומר בפתגמיו: "אין עסק הנשים כי אם ליפות פניהן"; "אשה אחת די לאיש"; "אין לאשה מנוחה עד שהנשא". ובמכתם יאמר: "ביום פלות וחמות רוב יגרון, באהל איש או תשכון בעתה". מזה נובח כי לא היה צלח בחיי נשואיו, ואולי לכן במות עליו אשתו והוא בחצי ימיו לא נשא עוד אישה. —

במכתם אחד שנון מאד יתלוצץ בבני הנעורים אשר ילענו לרפיון הזקנה, ובה יאמר:

זקן כפוף קומה מקלו בידהו
עבר בשוק, נער מה זה? שאלהו
אם קשהה המפר אלי ואקנהו. —
ענה: ואם החיה, חגם נבתיהו. —

במכתמו זה ציר אבן-עזרא את הזקן

בעל גב כפוף בהמות קשת, ואת מקלו
 בידהו בהמות יתר הקשת. והנה הנער
 שואל בלעג את הזקן, אם יזכר את קשתו.
 אולם הזקן החכם ענהו כאולתו, שאם יוסיף
 הנער לחיות יתן לו קשתו חנם, למען היות
 גם הוא חלש וכפוף כמותו. —

ח.

ביחוד הצטין אבן-עזרא בחידות הרבות.
 הוא פזרן לאלפים בבאוריו לכתבי הקדש,
 כי אהב לדבר ברמזים. חכמים גדולים למאות
 קמו מאז ועד עתה לבאר את חידותיו
 המחכמות. מהמעטות שנציג פה למופת
 נובח מה מחכמות ושנוניות הן. בבאורו על
 הפסוק: "ויפגע במקום וילן ישם" מתננד הוא
 להרשת האומרים כי באור "ויפגע" הוא
 "התפלל", "ובמקום" הוא "לאלהים", כמו
 בשפת התלמוד; ויאמר אבן-עזרא: "ואל
 תשיבני ממקום אחר יוכיח". דבריו האחרונים
 לא מובנים. אולם בהם צפונה כונה פשוטה
 מאד; הוא פונה אל האיש אשר יתעקש

לאמר, כי אמנם "מקום" הוא "אלהים", כי
 בן כתוב במגלת אסתר: "רוּחַ וְהַצִּלָּה
 יַעֲמֹד לַיהוּדִים מִמָּקוֹם", שהדרשנים אומרים
 כי באור "ממקום" הוא "מהאלהים". על זה
 עונה אבן-עזרא: "אחר יוכיח", כלומר:
 הן שם כתוב "ממקום אחר", ואם בן הלא
 יהיה באורו: "מארהים אחרים". אי לזאת
 המלה "אחר" תוכיח, כי באור "מקום" הוא
 מקום מביש. —

מלבד חידותיו בבאוריו כתב עוד
 על כל הענינים: על שמות אנשים, היות,
 עופות, מלים וכללי הדקדוק וכדומה.
 בכשרונו זה אין דומה לו בספרותנו מאז ועד
 עתה. הנה חידתו: אֶרֶץ בְּלִי אֲדָמָה, מְלָכִיָּה
 וְשָׁרִיָּה הוֹלְכִים בְּלִי נִשְׁמָה. אם המֶלֶךְ שְׁמָמָה,
 לֹא תִחְיֶה כָּל נִשְׁמָה". פתרונה הוא המשחק:
 "שח-מט", וכונת דבריו האחרונים היא
 שאם יפה המלך אז תם המשחק.

או חידתו זאת: "עֵרֶם הוֹלֵךְ בְּלִי לְבוֹשׁ
 וְעָלִי רֹאשׁוֹ הוֹדוֹ, וְאִם חָכֵם וְנָכוֹן הוּא יִשְׁרוּק
 וְיִקְבֹּץ לְצִידוֹ. לֹא רַבִּים יִחַבְּמוּ מִיָּמָם יִחְזְקוּ,
 מַעֲיָהֶם מִמְּלָאִים וְעַרְמִים הֵם בְּדַעַת מִמָּם

יריקו וישפנו עם רפאים". פתרון החידה-מלה שיש לה שתי הוראות: ערם - בלי כל מלבוש, ערום - חכם ואיש מזמות. וכונתו: אם "ערם" הוא שאין עליו מלבוש, או נקודתו על ראשו, כלומר: חולם; ואם "ערום" הוא חכם, תהיה נקודתו שורק או קבוצ. ובמספר רבים אם באורו לא "חכמים", כי אם שאין עליהם לבוש, או יבוא דגש חזק במם - "עירפיים". ואם באורו "חכמים" או המם ריקה בלי דגש, והיא רפה.

גם חידותיו על שמות בני האדם רבות וכן, וכלן שנוניות. למשל: ומה ישם בן אשר הוא אב לאביו, וישם אחר אשר הוא בן לאביו? ופתרונה: הראשון - "אבנר בן נר", והשני - "אחאב". או החידה: "שמונה בהסירה מחמשה. שמו המצא באותיות שלישה". פתרונה: אם הסיר מהמלה "חמשה" את "החית" שניספרה שמונה, תשארנה שלש אותיות "מש", והמצא את השם "מש". -

ידיעת אבן-עזרא בחכמת החשבון היתה רבה. גם בימינו יהפלאו חכמים גדולים בחכמה הזאת על רב ידיעתו בה. האגדה

מספרת על דבר תחילה מחכמה בחשבון
שעל ידה הציל אבן עזרא חמשה עשר
תלמידיו ממות בנסעם עמו באניה. וזה
הדבר: פעם אחת נסע אבן עזרא באניה
וחמשה עשר תלמידיו עמו, וזולתם היו
באניה עוד חמשה עשר איש מבני "הגוים"
ורב חובר. והנה קמה סערה בים וכמעט
נשברה האניה. ויצו רב החובל להשליך
הימה מחצית הנוסעים למען הקל על האניה.
ויסכים גם אבן-עזרא כי המשפט צדק, אך
הציע לפניו להפיק גורלות מי ומי יושלך.
ויוסף ויאמר: "נעמיד את כל האנשים בשורה
אחת ונחל לספור מהראשון עד התשיעי,
והיה התשיעי לשלל לים. וכן נוסף להשליך
רק את התשיעי עדי יטבעו חמשה עשר
איש". העצה הזאת מצאה חן בעיני האנשים
ויאמרו לו: "העמד את האנשים בשורה".
ויתחכם אבן עזרא להעמידם באופן, אשר
כל תשיעי שנלכד היה נכרי". וכן היה
הסדר: ארבעה תלמידיו ואחריהם חמשה
נכרים, שני תלמידיו ונכרי אחד, שלשה
תלמידיו ונכרי אחד, תלמיד אחד ושני

נכרים , שני תלמידיו ושלשה נכרים , תלמיד אחד ושני נכרים , שני תלמידים ונכרי אחד . באופן כזה נלכדו כל הנכרים וכל תלמידיו נצלו ממות . —

זאת היא תמונת האיש העני והחכם , שכל ימיו היו מכאבים ולא חדל בכל זאת ללמד את עמו דעת , ואשר פעולותיו הגדולות נשארו לנו למורשה ולמופת לכל בני עמנו להגות בתורתנו ולאחוז גם בחכמות ומדעים שיניים . שם אבן-עזרא הקדש על ידי הדורות הבאים , וגם החכמים , שהתנגדו לפעמים לדבריו , ישאו את שמו בכבוד רב , ומכבדו יעריצוהו ואין די מלים בפיהם להללהו על כל מפעליו .

אחד המשוררים הגדולים , שנודר כשנתים ימים טרם מת אבן-עזרא , רבי יהודה אלהריזי שמו , כתב על שירי אבן עזרא לאמר : „ושירי החכם רבי אברהם אבן-עזרא — עזרה בצרות וגשמי נדבות בזמן בצרה , וכל פיוטיו נוראים , ועניניהם נפלאים ,

קָהָם לֹא רָאוּ הַרְוֹאִים". וְהָרַב הַיּוֹתֵר גָּדוֹל
מֵרַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הוּא רַבְּנֵי מֹשֶׁה בֶּן מִיָּמוֹן,
הָרַבָּה מְאֹד לְהַלֵּל אֶת אֲבִן-עֶזְרָא בְּמִכְתָּבוֹ אֵל
בְּנֵי, וַיִּצְוֵהוּ לִקְחַת תּוֹרָה מִסְפְּרֵי אֲבִן-עֶזְרָא כִּי
כֻלָּם קְדוּשִׁים וְאִמְתִּים הֵם. -

רַבִּי אֲבֵרָהָם אֲבִן-עֶזְרָא מֵת בְּרוֹמָא
בְּשָׁנַת הַשְּׁבַעִים וְחֲמִשׁ לִימֵי חַיָּו. בְּיוֹם מוֹתוֹ
כָּתַב שִׁירוֹ הָאֲחֵרוֹן לֵאמֹר:

„כְּבוֹדִי שֶׁשׁ בְּצוּר עָזִי וְחֻזְקִי אֵי,
גְּמֻלָּנִי גְּמוּל מִיֵּךְ לֹא בְּצִדְקִי,
בְּחֶסֶד לְמַדְנִי אֶת דְּרָכָיו ז,
וְהִחֲנֵנִי עָרִי אֲדַע בְּחֻשְׁקִי ב,
וְאִם כָּלָה שְׁאֵרִי וְלִבִּי -
אֱלֹהִים לִי לְצוּר עָזִי וְחֻזְקִי".

וְכֵן בְּיוֹם יֵצֵאתָ נִשְׁמָתְךָ הַמְּהוּרָה, וְלִפְנֵי
מוֹתוֹ אָמַר: „וְאֲבֵרָם בֶּן חֲמִשׁ יָשָׁנִים וְשִׁבְעִים
שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מִחֶרֶן אֶף הָעוֹלָם" - וַיָּמָת בִּשְׁנָה
אַרְבַּעַת אֲלָפִים תְּשַׁע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים וְשֶׁבַע
לְבְרִיאת הָעוֹלָם. -

(א) נִפְשֵׁי תִגִּיל בְּאַלְהֵי יִשְׁעִי. (ב) כַּחַסְדִּי.

מחלקה v: ביבליותיקאות שלמות לילדים ולנערים

750	אבותנו, ש. ברמן. תולדות ישראל ע"פ ביוגרפיות (מן אברהם אבינו עד ירמיהו הנביא)
750	גדולנו, ש. ברמן. כנ"ל (מן דניאל וחבריו עד שמואל בן עדיה)
1500	נצנים, ביבליותיקה קטנה לילדים 100 גר. (בפרך אחד)
7500	פרחים, ביבליותיקה לילדים 250 גר. (בחמשה כר.)
5000	ביבליותיקה לילדים, 100 נומר. (בחמשה כר.)
	כל אגדות ישראל, י. ב. לבנר. ערוכות ע"פ המקורות הראשונים וכתובות בלשון המקרא ע"פ סדר הזמנים, בפורמט גדול, ה"ח
4000	קטן, ד"ח
1150	תלתלים, יצחק קצנלסון ספרי מקרא לילדים, 11 ג.
3500	"מקרא" ביבליותיקה לילדים ולנערים, 20 הוברות
5000	בפורים, ביבליותיקה לנערים, 200 נומרים, (בארבעה כ.)
7000	ביבליותיקה לנערים, 70 נומרים
	מגבורי האמה, ש. ברמן. ביבליותיקה ביוגרפ.
1150	חלק ראשון: מן עזרא ונחמיה עד רבי יהושע בן חנניה
1150	חלק שני: מן רבי טרפון עד רבי יהודה הנשיא.
	חלק שלישי: מן רבי חנניא בן חמא עד רב אשי, והתלמוד בבלי ותלמיתו
1300	חלק רביעי: מן מר זוטרא השני עד רבי אברהם אבן עזרא
1300	חלק חמישי: מן רבנו משה בן מימון (רמב"ם) עד רבנו חסדאי דון קרשקש והאפודי
	חלק ששי: מן רבנו יצחק בר ששת ברפ"ת (ריב"ש) עד רבי יעקב טירדה
1300	ביבליותיקה קטנה, עשרה ספרים
4260	